

مخ	سرليک
1	سريزه
5	لومړی باب
5	د سياست د کليمې لغوی معنی
7	د سياست تعريف د مسلمانوسياسي پوهانو په نظر
8	سياست د فقهي پوهانو له نظره
14	د سياست تعريف د نوی عصر د پوهانو له نظره
16	عملي سياست
19	عقلي سياست او شرعی سياست
20	غوره سياست او جاهلی حکومت
23	شرعی سياست د اسلام د سپيڅلي دين يو فصل دی
27	د شرعی سياست انواع
28	د اخوان الصفاء بيان کړی اقسام
30	سياست د انساني فطرت غوښتنه ده
32	د انسان د کلمې لغوی څيړنه
36	سياست ته غیر فطري ويل جهالت او ناپوهی ده
40	دوهم باب
40	غیر اسلامي سياسي نظريي
40	ملوکيت يا ظالمة پادشاهی
42	د ملوکيت تعريف
45	میکاولی د اخلاقو څخه د آزادۍ غوښتونکې وه
46	د جان بودان نظر
46	د لومړی جیمز اوهابس نظريات
47	د ملوکيت خطرناکه څيره د مصر فرعون وه
48	د مسی علیه السلام د عربان سر
49	د عربی

نيو ليک

48		د موسى عليه السلام او د فرعون
49		په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست
50		د ملکویت [پادشاهی] اصول
50		د ربوبیت او الوهیت دعوی کول
51		خلک د خپل ځان غلامان گڼل
52		سرمایه او دولت د شرافت معیار گڼل
53		سیاسی قتل کول او یا بیکارول
55		د سیاسی رشوت په ورکولو سره خلکو د ضمیر اخیستل
56		د دلیل ځوابول په زور سره
57		چنگیزیت
59		د چنگیز د جوړو شوو قوانینو مجموعه
60		پاپائیت [تیاکراسی]
65		سیکولر [بی‌دینه] جمهوریت یا دیموکراسی
67		د دیموکراسی شالید
70		د جان لاک او روسو نظریات
72		د دیموکراسی بنسټونه
72		د خلکو حاکمیت
72		سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ بیلوالی]
73		لبرالیزم [بی‌قیده او بی‌واگو خپلواکي]
74		کپیتل ایزم [سرمایه داری او ماده پرستی]
75		نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال]
76		پارټی سیستم یا گوندی سیستم
76		اشتراکیت [سوسیالیزم]
78		سوسیالیزم او د هغه بنسټیز اصول
78		د ژوندانه مادی نظریه
مخ		سر لیک
78		د پاک ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت

نيو ليک

78	 دین څخه انکار
78	د کورنی نظام څخه انکار
79	د شخصي ملکیت څخه انکار کول
78	جدلي فلسفه او طبقاتي کشمکش
80	دیکتاتوری پرولتاریا یا د کارگرانو آمریت
81	ډله ایزه دیکتاتوری
82	د مشرانو دیکتاتوری
82	اشتمالیت [کمونیزم]
84	د بی دینه سیاست زیښنه
87	دریم باب
87	لومړی فصل
87	د خلافت تعریف او هغی ثبوت قران او احادیثو له نظره
90	د خلافت لغوی مفهوم
93	د خلافت اصطلاحی تعریف
94	د خلافت څرنگوالی د قرآن له نظره
94	د استخلاف آیت
99	د تمکین فی الارض په هکله آیتونه
101	اولی الامر آیت
105	سلطان په معنی د حکومت
107	د حکم بالعدل په هکله آیتونه
110	د خلافت یا اسلامی حکومت په هکله نبوی احادیث
111	خلافت د الله جل جلاله رحمت دی
114	د عادل حکمران فضیلت
117	اسلامی حکومت د مسلمانانو د تحفظ ذریعه ده
مخ	سرلیک
120	اسلامی حکومت د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی
121	د اسلامی حکومت پرته ژوند کول ناپوهی ده

نیو لیک

123	د دری کسيزه ډلی له پاره هم د امير ټاکل لازم دی
124	د عادل حکمران خير غوښتنه د دين يو فرض دی
126	د اميرد احترام حکم
129	د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کيږي
132	د اسلامي حکومت په هکله د اسلام پوهانو ويناوی
136	دوم فصل
136	د پيغمبرانو عليهم السلام او صالحينو حکومتونه
137	د آدم عليه السلام خلافت
142	د ابيليسی حکومت اصول
144	د حضرت يوسف عليه السلام د خلافت دوره
147	د خزائن الارض تفسير
	په غير اسلامي حکومتونو کې د ماموريت يا د امارت
151	غوښتنی مسئله
154	د طالوت حکومت
156	د داود عليه السلام خلافت
158	د سليمان عليه السلام خلافت
160	د سليمان عليه السلام ليک د سبا د ملکې په نوم
161	د ذوالقرنين حکومت
163	د رسول الله صلى الله عليه وسلم خلافت او سياست
164	د توحيد د کليمی غوښتنه د توحيد په بنسټ د
167	د حبشی د هجرت سياسي اثرات
170	د عقبی تړون د اسلامي حکومت پيل
173	د ولس نمايدگانو ټاکل
مخ	سر ليک
	په مدينه کې د جمعی لومړی خطبه
174	د اسلامي حکومت اساسی اصول
174	۱- توحيد

نيو ليک

175	ب- تقوى
175	ج- د قرآن او سنتو پورته والى
175	ها- جهاد فى سبيل الله
175	و- اسلامى امت
176	د جوماتونو جوړول
176	مواخات عقد [د ورورولى تړون]
178	لومړى ليکل شوى قانون
180	يهودو پورى تړلى مادى
181	ددى ليکل شوى دستورخه ثابت شوى سياسى اصول
	د قتال فى سبيل الله خخه مقصد د اسلامى حکومت
182	جوړول او ټينګول دى
185	د الله جل جلاله په لار کې د قتال د آيتونو څرنگوالى
186	د غزاگانو او د سرايا ټول شمير
187	په اتويشت غزواتو کې د فوج قيادت
190	په نبوى دوره کې عسکرى قوماندانان
192	په نبوى دور کې منطقوى اميران
194	په نبوى دور کې د زکات ټولولو مسئولين
195	په نبوى دور کې د مرکزي حکومت موقت مسئولين
196	د رسول الله صلى الله عليه وسلم وزيران او د شورى غړى
197	په نبوى دور کې ليکوالان
203	په نبوى دورى کې ژباړونکې
204	د مملکت مهر
مخ	سرليک
206	په نبوى دور کې سزا ورکونکې
207	په نبوى دور کې د بازارونو څارونکې
207	په نبوى دور کې د اسلامى حکومت سفيران
209	د محمد صلى الله عليه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبيلو هيئتون

نيو ليک

212		حجه الوداع
214		د حجه الوداع خطبه
215		وفات
217		دريم فصل
217		د اسلامي حکومت بنسټونه
217		لومړی اصل : د الله جل جلاله حاکمیت
217		د حکم لغوی مفهوم
218		د شرعی حکم فقهی مفهوم
218		د الهی حاکمیت په هکله قرآني آیاتونه
222		د معاملاتو او شخړو پریکړه د طاغوت په واسطه
225		د طاغوت مفهوم د لغت د پوهانو له نظره
226		د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره
228		شریعت او شارع
213		اله د تشریعی حاکم پرمعنی
233		رب د تشریعی حاکم په معنی
236		قضا د تشریعی حکم په معنی
236		عبادت د حکم مننه په معنی
239		مطلق اطاعت
241		د الهی حاکمیت په هکله نبوی احادیث
246		د الهی حاکمیت په هکله د راشدینو خلفاو تګ لاره
مخ		سرليک
246		د الهی حاکمیت په هکله د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو ویناوې
253		په حکم کې شرک
258		الهی حاکمیت د سلیم عقل په رڼا کې
258		د انساني عقل حقیقت
260		د عقل اقسام د امام غزالي او مولانا روم رحمه الله علیهم له نظره

نيو ليک

262		د انساني عقل اصلي ځای
265		د عقلي دلائلو تفصيل
273		د عقل د حاکميت اولين مخترع ابليس دی
273		دوهم اصل شوری
274		د شوری په هکله قرآنی آیتونه
276		په نبوی دور کې د شوری تاریخي غونډې
277		د اذان شوری [لومړی هجري قمری کال]
278		د بدر کبری شوری [دوهم هجري قمری کال]
279		د بدر بنديانو په هکله شوری [دریم هجري قمری کال]
280		د احد شوری [دریم هجري قمری کال]
280		د خندق شوری [پنځم هجري قمری کال]
280		د خندق شوری د مصالحت په خاطر [پنځم هجري قمری کال]
281		د افک په هکله شوری [شپږم هجري قمری کال]
282		د حدیبی شوری [شپږم هجري قمری کال]
282		د هوازن د بنديانو په هکله شوری [اتم هجري قمری کال]
283		د معاذ رضی الله عنه په هکله شوری [لسم هجري قمری کال]
285		د شوری په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث
289		د شوری په هکله د راشدینو خلفاء تگ لاره
291		د ریاست مشرتبه د شوری د رایی د رد کولو حق نشته
مع		سرليک
296		العرفاء [د ملت نمایندگان]
297		نقباء
298		ملاء القوم
298		اولو الامر
299		اهل الحل والعقد
300		د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات

نيو ليک

301	ایمان :
301	فقاہت :
302	عدالت او دیانت :
303	عاقل او بالغ وی :
303	د عامو رواجو نو څخه باخبر وی :
303	د اسلامی امت معتمد وی :
305	په موجوده زمانه کې د مجلس شوری د جړپولو کړنلاره
309	د انتخاباتو د مروج نظام اصلاح کولو ته اړتیا ده
310	د ښځو د نمایندګۍ مسئله
326	په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانود نمایندګ
327	سیاسی ګوندونه
328	مرکزی موحد طرز حکومت
329	د مجلس شوری له پاره د مودی ټاکل 329
331	دریم اصل د امام سره بیعت کول
333	د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل
336	د بیعت او د خلیفه د ټاکلو په هکله د فقهاو ویناوی
340	د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت
340	د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت
343	د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا
مخ	سر لیک
344	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت
345	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا
346	د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت
347	د حضرت عثمان رضی الله عنه لومړی وینا
348	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت
349	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا
350	د ولی عهد ټاکل

نيو ليک

351	تغلب يا په زور حکومت نيول
355	خلورم اصل: د خليفه صفات
361	د خلافت له پاره د قریشي توب شرط
362	د ظالم او فاسق حکمران په هکله د امام ابو حنيفه مسلک
364	د خليفه منصبی فرائض
365	د خليفه حقوق
366	د خليفه د وحدت او تعدد مسئله
370	متحده اسلامي خلافت
375	پينځم اصل: وزارت
375	وزير د قرآن او سنتو له نظره
376	د محمد صلی الله عليه وسلم وزيران
376	د حکومت په جوړښت کې د وزيرانو اهميت
	د تفويض وزارت او د تنفيذ وزارت
	380
382	صدر اعظم ټاکل:
383	د صدر اعظم صفات:
385	د تنفيذ وزارت:
386	د تنفيذ د وزير صفتونه
386	ولايي وزارتونه
	سرليک
387	شپږم اصل: د قضاء نظام
389	. د عدل او قسط معنا:
389	قضاء مفهوم:
390	د قاضي د اهليت شرطونه
392	په اجتهادي امورو کې د قاضي
404	قضاء د قاضي په علم
407	د قرائنو په اساس گواهي پريکړه کول

نيو ليک

-
- 408 د بينی معنی او مفهوم :
- 410 په غائب فيصله (يو طرفه پریکړه)
- 413 د قاضی آداب
- 414 د فاضی د ادآبو په هکله د عمر فاروق
- 418 د تحفو او رشوت د اخستو څخه لری والی :
- 421 د عادل او پوه لیکونکې ټاکل
- 422 د عادل او پوه ژباړونکې ټاکل
- 423 د عدالت د روازی خلاصی پری ښوول
- 424 دروازه چی ټاکل
- 426 ټول وخت د قضاء دکار ورکول
- 427 د محکمی آزادی او د قانون پورته والی
- 427 دیهودیانو کړنلاره
- 430 د نیوي او راشدینو خلافاو دټگ....
- 442 دهارون الرشید په نوم دسفیان ثوري...
- 444 د کتاب لنډیز
- 445 کتابونه

نيو ليک

.....

يادشگت

نړيوال سياست د پخوا څخه د څو زبر ځواکونو ترمنځ ویشل شوی و، او نړۍ دوه قطبه گنل کيده د هغوی په نزد پخوا هم او اوس هم د سياست تعريف د کمزورو ملتونو استثمار او د هغوی په شتمنيو باندي پوره تسلط پيدا کول و.

سياست لکه د پخوا په څير د هغوی له پاره د چل او غولونې هغه لاره وه چي دوی د هغې په واسطه پرې په نورو د غلبي واک ترلاسه کاوه د سياست، استقلال او ازادی تعريف د هغوی په وړاندي څه ځانگړي تعريف نه لره او څنگه به يي چې خوبه وه تعريفول به يي؟

دوه قطبه نړۍ په دې معني چې يو اړخ ته د کمونيزم سور سيلاو و چې د امريکايي امپرياليزم ټغر يي ورټولولو ته ورنږدې کړی و او د بله اړخه

نيو ليک

امريکايي امپرياليزم و چي هڅه يي کوله ترڅو نړۍ د ديموکراسۍ د شعار لاندې په غرب کې د پالل شوو وگړو په واسطه د خپلو جاسوسي ادارو په زور په ملتونو ورووتېي

د افغانستان مسلمان ولس د اسلام او اسلامي سياست د پتنگانو په څير د خپلو مجاهدانه سرښندنو په واسطه د کمونيزم سيلاو نه يوازي دا چي بند کړ بلکه هغه چينه يي هم وروچه کړه او د شوروي امپراطوري يي لکه د انگليس په څير درې وړې کړه او تر روستۍ روسۍ يې ورونغښتله ، غربی سياستمداران خو د افغانستان د ولس دغه ستر برياليتوب د خپل ځان او خپل تکناتوژۍ افتخار گڼي.

خو اوس چي نړۍ يو قطبي حيثيت لري او امريکايي زبر ځواک غواړي د پخواني کمونيستي ښکيلاک ميراث هم ترلاسه کړي دا دي نړۍ يي د خپل شيطاني او درواغزن سياست په واسطه تر تسلط لاندې راوړي او لا لگيا دي راوړي يي.

نن د اسلامي هيوادونو ټوله شتمني چي د همدوی د شيطاني سياست په واسطه يي امران او ديکتاتوران د ديموکراسي تر عنوان لاندې ټاکل کيږي په مکمله توگه د دوي په تسلط کي پرته ده او د امريکا نفوس چي د نړۍ په سلو کي څلورتشکيلوي د نړۍ د په سلو کي د ديرش نه زيات طبيعي زيرمو مصرفوي او د دي زيرمو زياته برخه د اسلامي هيوادونو د طبيعي زيرمو څخه د ديموکراسي تر عنوان لاندې د برچي په زور اخستل کيږي. نن د ازادي، استقلال او ديموکراسي معني په مکمله توگه تغير کړي ، پخوا به چي د کمونيزم سرو لښکرو کوم هيواد د خپل تسلط لاندې راوست نو هغه به يي مستقل او ازاد هيواد گانه خو نن هر هغه هيواد چي د امريکايي او انگليسي عسکري قواو په سلطه کي راځي دوی يي ازاد او مستقل گڼي. پرون به د کمونيزم پلويانو د کمونستي لښکرو تسلط ته ازادي ويله خو نن غرب پرسته، بي مفکوري عناصر چي د امريکايي او انگليسي فوځونو په اوږو سپاره په ولسونو حاکميت پيدا کوي خپلي

نيو ليک

دغي واکمني ته ازادي او استقلال وايي ، دلته د اسلام او افغانستان د ستر دينی عالم، او پوه سياستوال نابغه سيد جمال الدين افغان خبره چي: "ازادی اختسل کيږي ورکول کيږي نه، او د پاتې اسلاميزم بنسټ ايښودونکی هغوی چي پرون د انگليس او روس نه د ازادي په خاطر فدا کاري کړي او خپل ولس يې د هغوي د عسکري ځواکونو د بيرحمانه او غاصبانه تسلط نه ازاد کړي او پخپلو وينو يې ازاد ساتلي مجاهد او قهرمان و خو نن چي خپل ولس د څو ميليونو ډالرو او روبلو په مقابل کي پلوري او يا يې پلورلي او د پردو د غلامانو په څير د هغوي هر امر ته په لوړ غږ هو صيب وايي د مجاهد او قهرمان په لقب ملبس کيږي او دا ټول د همدغه شیطاني سياست يوه برخه ده.

غواړم خبره لنډه کړم او لوستونکو ته عرض کړم چي د اسلامي سياست تر عنوان لاندي دغه کتاب چي څه موده پخوا د اسلامي تحريک د غړو د فکري تربیي په خاطر ترجمه کړي و چي په لږ وخت کي د هجرت په ځينو پوهنتونونو کي يې د تعليمي نصاب ځاي ونيو په لنډ او عالمانه توگه يې نه يواځي د اسلامي سياست تشریح کړي بلکه اسلامي سياست يې د شیطاني سياست سره په پوره مقایسوي توگه تشریح کړی.

ما هڅه کړې چي ژباړه يې ساده او روانه وي ترڅو د اسلامي سياست مينه وال او زموږ د ټولني ټول وگړي تري پوره گټه واخلي.

زه د پيغام نشراتی مرکز څخه چي د دي کتاب د بيا خپرولو له پاره ئې اقدام کړي يو عالم ممنون یم او د لوي خداي جل جلاله نه د دوي له پاره د خير او برکت دعا کوم او لوستونکو ته بري د پوهي توفيق غواړم.

يه درناوی

قريب الرحمن " سعيد "

ناروی

نيو ليک

.....

سريزه

لوی قادر الله جل جلاله د عرش نه تر فرشه پوری ټولی نړۍ پیدا کونکې او خالق دی چې د دی حقیقت څرنگوالی نه یوازې په قرآن کریم او آسمانی صحیفو کې لیدل کیږي، بلکه بشري فطرت، سلیم عقل، انساني تاریخ د پخوانیو آثارو پیژندونکو پوهانو څرگندونې او نوی ساینسي اختراعات ټول، د مخلوقاتو د پیدا کونکې او پالونکې ذات الله جل جلاله شته والی ثابتوي .

پاک خدای جل جلاله د خپل مخلوق څښتن او واکمن دی هغه د خپل مخلوق د نظم د چلولو له پاره نه خو کوم پیری، انسان او ملک ته داسې اختیار ورکړیدی چې څه ډول چې وغواړي د واکمن او ټولواک بادشاه په څیر د کائناتو نظم او نسق وچلوي او تصرف په کې وکړي او نه ئې طبیعت [نیچر] ته حواله کړي چې څنگه وغواړي په هغه لور ئې روان کړي بلکه د کائناتو ټول نظام یوازې د همدې یوه الله جل جلاله په قبضه او قدرت کېږي دی، الله رب العالمین پخپله تشريعی حاکم دی لکه څنگه ئې چې د انسان د جسماني ژوند د جوړښت او پایښت له پاره د خپلو نعمت

نو خزانی پیدا کړیدی په همدې توگه ئې د انسان د روحاني، اخلاقي او تمدني ژوند د پرمخ تگ له پاره د عدل او انصاف په بنسټ ولاړ د ژوندانه نظام هم جوړ کړیدی چې په هغه کې د ژوندانه د هراړخ له پاره ځانگړي لارښوونې او قوانین شته دي .

نيو ليک

د الله تعالى ذات د کمال په ټولو صفاتو متصف او د هر عيب او نقص څخه پاک دی.

ماضي، حال او مستقبل ټول د هغه په علم کېښي دی - څرنگه چې د هغه ذاتي اغراض او غوښتنې نشته نو لدې امله د هغه له لوري رالېږلی شوی قانون يعنې د اسلام مبارک دين هم د هر ډول عيب او نقص څخه پاک او د هر دور او وخت له پاره وړ او مناسب دی .

د دې حکمونه او قوانين دکوم خاص فرد او يا ځانگړي ډلې او قوم د غوښتنو او خواهشاتو تابع نه بلکه د ټول بشریت د انسان د مصلحت او ښيگڼو په بنسټ ولاړ دی د دنيوی او اخروي ژوندانه ښيگڼو دواړه د الهي نظام په پيروي پوري تړلي دي ځکه چې دا د ژونديو نړيواله او هراړخيزه تگ لاره ده .

د دې بشپړ او پاک نظام د اصولو سرچينه الهي وحی او رسالت دی رسول او نبی د حقيقي حاکم ، باوري نماينده او سفير دی ، د نبوت د پای ته رسيدو نه وروسته ، اوس د اسلامي نظام د تشريعي قوانينو ماخذ قرآن او سنت دی او په دې دواړو ماخذونو کې د ژوندانه د هراړخ له پاره اصول، احکام او لارښوونې شته دي .

هيڅکله داسی تصور او خیال هم نه پيدا کيږي چې الله جل جلاله د خپلو معصومو او سپيڅلو انبياؤ او رسولانو په واسطه يوازی د عقيدې او عباداتو احکام خپل مخلوق ته رالېږلي او اجتماعي، اقتصادي، سياسي او تمدني احکام او قوانين ئی نه وي رالېږلي . هغه خلک چې دا ډول فکر او تصور ولري نو هغوی يا په اسلام پوره باور نه لري او يا ئی په دې هکله د پوهی کمی ده .

انسان مدنی الطبع يعنې اجتماعيت خوښوونکې دی د انس او يو د بل سره د مينی او محبت د ژوند تيږول د هغه فطري غوښتنه ده، مدنی او ټولنيز ژوند له پاره د سياسي نظام شته والی يو ضرورت دی، نو اسلامي نظام هم يو سياسي نظام لري چې د همدی سياسي نظام د

نيو ليک

تشریح او توضیح له پاره دا کتاب لیکل شوی دی .
 په اصل کښی دا کتاب په پینځو بابونو مشتمل وه چې لومړنی
 مسوده یې 1401 هجری قمری کال د محرم الحرام په 12 نیټه
 چې 1980 عیسوی کال د نومبر د میاشتې د 21 نیټې سره سمون خوری
 پای ته رسیدلی وه چې د هغوی عنوانونه ئی په دی ډول وه : خالقیت ،
 مالکیت ، حاکمیت ، رسالت ، سیاست چې د ورقو شمیر ئی په
 منځنی کچې تر 800 صفحات پوری ورسید چې یو ځای چاپول یی
 مناسب هم نه و او د مالی وسائلو د کمښت له امله مشکل هم وه ، نو
 دوهم ځلی کتنی پر مهال مناسب وگنل شوه چې کتاب په دوه برخو
 وویشل شی چې لومړی برخه ئی د خالقیت ، مالکیت او رسالت د دری
 فصلونو څخه جوړه شی او په دویمه برخه کې سیاست پوری اړ
 موضوعاتو را ټول کړای شی ، څرنگه چې حاکمیت هم د سیاست پوری
 تړلی اړخ دی نو له دی امله مو هغه د کتاب په همدی دویمې برخه
 کښی شامل کړ او مونږ کوښښ وکړ چې دا دویمه برخه چې د سیاست
 پوری د مربوطو موضوعاتو څیرنه کوی لومړی چاپ او نشر شی ځکه
 چې نن ورځ په نړۍ کښی همدا موضوعات ډیر زیات تر بحث لاندی
 دی ، او د اسلام د سیاسی نظام په اړه ډول ډول خبری روانی دی او که
 الله جل جلاله توفیق راکړ لومړی برخه به هم نشر کړو . مونږ دا دویمه
 برخه په دریو لویو بابونو ویشلی ده :

لومړی باب : د سیاست تعریف او اقسام

دویم باب : غیر اسلامی سیاسی نظرئی

دریم باب : اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت

مونږ کوښښ کړی چې د ټولو څیرنو د ثبوت او تشریح لپاره د قرآن
 کریم آیاتونه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم احادیث د خلفاء
 راشدینو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم او تابعینو رحمه الله
 علیهم ویناوی او فقهی پوهانو حوالی ورکړو- په لیکنه کې د احادیثو

نيو ليک

او تفاسيرو د مستندو او باوري کتابونو څخه استفاده شوی ده ځکه چې د تاريخ او د مغازی په کتابونو کښی کمزوری روایات هم راغلی دی ، په همدی توگه د فقهاؤ اقوال هم د فقهي د مستندو او مروجو کتابونو څخه رانقل شوی دی .

د کتاب لومړی او دوهم باب چې په لومړنيو څيړونو مشتمل دی خو د کتاب دريم باب يعنی اسلامي سياست او يا اسلامي خلافت د کتاب اساس تشکيلوی، نو ددی کتاب اصل موضوع د اسلامي نظام د اصولو او بنسټونو څيړنه ده.

اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا و ارزقنا اجتنابه و صلى الله على قائد المهاجرين و المجاهدين و على اله و اصحابه اجمعين

گوهر رحمن

دارالعلوم تفهيم القرآن مردان

1401 هجري قمری کال د محرم الحرام میاشتی 16 نیټه

چې د 1980 عیسوی کال نومبر میاشتی 25 نیټی سره سمون خوری

نیو لیک

لومړی باب

د سیاست د کلیمې لغوی معنی :

سیاست د امارت په وزن د ساس یسوسُ څخه د قال یقولُ په وزن د مصدر صیغه ده، د دی فعل مصدر سوس قولُ په وزن هم راتلای شی، نو د سیاست او سوس اصلی معنی دا ده " اصلاح کول او بنائسته کول" د همدې لغوی معنی په اساس دا دواړه کلیمې د ریاست، حکومت او د هیواد د چارو د سنبالولو په ځای استعمالیږي ځکه چې د ریاست هدف او مرام هم د خلکو د حالت اصلاح او بهتر والی دی. ابن منظور افریقی رحمه الله علیه چې په 711 هجری کال کې وفات شوی په دی هکله لیکي :

والسیاسة القيام على الشئ بما يصلحه والسياسة فعل السائس ...
ورجل ساس من قوم ساسه و سواس . انشد ثعلب .

ساده قاده لكل جميع ساسه للرجال يوم القتال
والسوس الرياسة يقال ساسوهم سوسا و اذا راسوه قيل سوسوه
واساسوه

سست الرعيه سياسه وسوس فلان امربنى فلان اى كلف سياستهم
وسوس الرجل امور الناس على ما لم يسم فاعله اذا ملك امرهم ويروى
قول الخطيبه

لقد سوست امر بنىك حتى - تركتهم ادق من الطحين¹ .

د يوه شى د اصلاح له پاره د ملاتړلو او کلکو ودریدلو ته سیاست
وايي چې د يو مدبر او لارښود کار دی، نو هغه څوک چې د قوم د

¹ - لسان العرب دار صادر بيروت چاپ 6 ټوک 108 مخ د سوس ماده - النهايه د
ابن الاثير 2 ټوک 192 مخ د سوس ماده - تاج لعروس شرح قاموس 4 ټوک 169
مخ د سوس ماده

نيو ليک

سردارانو او لارښوونکو له ډلې څخه وی هغه ته سانس ویل کیږی .

ثعلب په خپل شعر کې ویلی دی :

[هغه د هرلښکر لارښود او قوماندان دی او د جنگ په وخت کې د

عسکرو رهبر او لارښود]

سوس په منظمه توګه د حکومت او ریاست پرمخ بوتللو ته وایی ، د

ساسوهم سوسوهم سوساً معنی ده هغه په خلکو حکومت کړی ، کله

چې خلک کوم شخص خپل سردار او قائد وټاکي نو هغه ته ویلی کیږی

تسوسوه و اساسوه [هغوی هغه خپل مشر وټاکه] ، سست الرعیه

سیاسه معنی ده : زه د خپل رعیت نظم و نسق چلوم او په هغو

حکمرانی کوم ، سوس فلان امر بنی فلان معنی ده : هغه شخص د

هغی قبیلې د معاملاتو مسئول وګرځول شو [هغه ته د سیاست او

حکمرانی دروند پیتی وروسپارل شو] .

کله چې څوک د خلکو حاکم او پادشاه وټاکل شی نو ویل کیږی چې

: سوس الرجل امور الناس

حطیثه په خپل یو شعر کې ویلی دی :

زه یې ستاسی د اولاد پالونکې او مسئول ټاکلی یم

نو ما هغوی د دلول شوی غنمو د اوږو څخه زیات میده کړل

په صراح اللغات کې یی په فارسی ژبه د سیاست ژباړه " رعیت

داری کردن " کړی ده

امام غزالی رحمه الله علیه چې په 505 هجری کال کې وفات شوی

د سیاست په هکله داسی وایی :

استصلاح الخلق وارشادهم الی الطريق المستقیم المنجی

فی الدنیا والآخره [د خلکو اصلاح او هغی لاری ته لارښوونه چې د

دنیا او آخرت د خلاصون یوازنی ذریعه ده سیاست ویل کیږی] .

په بل ځای کې لیکلی چې :

وهی التالیف والتعاون و الاجتماع علی اسباب المعیشه وضبطها]

نيو ليک

سياست هغه تدبير دی چې د ژوندانه د وسائلو د تنظيم او د هغی په محور دوگرو د را توليدو د هغو ترمنځ د محبت او تعاون سبب گرځي [2]

د سياست معنی مکر، فريب، غولول او جنگول نه، بلکه سياست د هغی پوهی او حکمت نوم دی چې د خلکو ترمنځ ورورولی، محبت، يووالی او اتفاق را پيدا کوی، څوک چې د طبقاتی کشمکشونو او جگړی جوړولو باعث گرځي سياست پوه نه دی بلکه حقیقی سياست پوه هغه دی چې د ښه مدبر او منتظم تر څنگ نامتو مصلح او د اخلاقو معلم هم وی .

د سياست تعريف

د مسلمانو سياسي پوهانو په نظر:

علامه ابن خلدون رحمه الله عليه چې په 808 هجري کال کې وفات شوی د سياست په هکله داسی ليکلی :

فالسياه و الملك هي كفالته للخلق و خلافه لله في العباد لتنفيذ احكامه فيهم [سياست او حکومت د بندگانو د ساتنی او د هغوی د گټو د ساتنی او کفالت او په بشري ټولنه کې د الله جل جلاله د احکامو د تطبیق له پاره د الله جل و علی شانه نیابت او استازیتوب دی]³.

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه چې په 502 هجري کال کې وفات شوی د سياست په تعريف کې دري څيزونه په گوته کوی :

عماره الارض [د ځمکې آبادول اود هغی ترقی اوجوړول] ، تنفيذ احکام الله [د الله جل جلاله د حکمونو نافذول] ، مکارم الشريعة [د

² - احياء علوم الدين كتاب العلم لومړی باب ا ټوک 9 مخ - المنجد 364 مخ
سوس ماده - کلیات ابوالبقاء الحنفی د 1095 هجري کال 374 مخ

³ - مقدمه ابن خلدون بيروت چاپ 113 مخ

نیو لیک

.....

نبو اخلاقو اختیارول⁴ .

ابوالوفا ابن عقیل بغدادی رحمه الله علیه چې په 513 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په هکله لیکلی چې :
السیاسه ما کان من الافعال بحیث یكون الناس معه اقرب الى الصلاح و ابعد من الفساد [سیاست د هغه تدبیرونو نوم دی چې د هغه په واسطه خلک د صلاح او ښیرازی او ټولنیزو گټو په لور نږدی او د فساد او ورانی څخه لیری کیږی⁵] .
شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه دا ډول فرمایلی دی چې :

وهی الحکمه الباحثه عن کیفیه ربط الواقع بین اهل المدينه [سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د یو هیواد د وگړو ترمنځ د اجتماعی اړیکو د کیفیت څخه بحث کوی] .
د پورتنیو ټولو تعریفونو څخه داسی نتیجه په لاس راځی چې :
سیاست یو فن او حکمت دی چې موضوع ئی د حکومتی چارو سنبالول او تنظیمول ، او مرام ئی د عامه گټو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط د یو قاعدی او قانون په واسطه کنترولول دی .

سیاست د فقهی پوهانو له نظره :

فقهی پوهانو د سیاست عام مفهوم په دی ډول بیان کړی دی د اصلاحی تدبیرونو اختیارول او د حکومت نظم و نسق پرمخ بوتلولو ته سیاست ویلی کیږی لکه څنگه چې ابن عابدین شامی رحمه الله علیه او ابن نجیم رحمه الله علیه د دی جامع مفهوم یادونه کړی ده⁶ .

⁴ - الذریعه الی مکارم الشریعه 8 باب 18 مخ

⁵ - الطريق الحکمیة فی السیاسة الشریعیة د ابن قیم رحمه الله علیه د 1961 کال

مصر چاپ 15 مخ - اعلام الموقعین 4 ټوک 460 مخ

⁶ - مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود - البحر الرائق لابن نجیم رحمه الله علیه بیروت چاپ 5 ټوک 76 مخ په آخر د کتاب سرقه کی .

نيو ليک

خو د فقهي په کتابونو کې د سياست کلمه په عمومي توګه د [تعزيزي سزاګانو] له پاره استعمال شوی ده، هغه چې د قرآن او سنت د ښکاره نصوصو څخه ثابته نه وي، خو د شرعي قواعدو مطابق وي او مقصد ئي د ټولنيز مصلحت مراعت او فساد د منځه وړل وي . سياست هغه تدبيرونو ته ويل کيږي چې د هغې په واسطه د ټولنيزو ګټو او مصالحو ساتنه وشي، او د جراثيمو د سزا نه مقصد هم د مجرمينو اصلاح او د خلکو د مال ، ځان ، ابرو، او عزت ساتنه ده، همدا علت دی چې د سياست د لغوي معنی مفهوم په دې سزاګانو باندې تحقق پيدا کوي .

حدود هغه سزاګانو ته ويل کيږي چې د قرآنکريم د ښکاره نصوصو او يا د صحابه رضي الله عنهم د اجماع نه ثابت او ټاکل شوی وي لکه د زنا، غلا، قطع طريق [لاري شکونکې]، شرابخښل، قذف حد.... د قصدي قتل او ټپي کولو سزاګانو ته په شرعي اصطلاح کې قصاص ويل کيږي او د بعضي جرمونو سزاګانو ته کفارات ويل کيږي لکه د قسم کفاره، د اظهار کفاره د روژي کفاره، د سهوي قتل کفاره، خو په اصولي توګه په حدودو، قصاص او کفاراتو ټولو باندې د سياست اطلاق کيږي ځکه چې د دې شيانو مقصد هم د ټولنيزو ګټو او مصالحو ساتنه او د ټولنې اصلاح ده .

ابن عابدين رحمه الله عليه فرمايي : وهذا تعريف للسياسة العامة الصيادقه على جميع ما شرعه الله تعالى لعباده من الاحكام الشرعيه [دا] د بندګانو د ګټو او اصلاح تدبيرونه [د هغه عام سياست تعريف دی چې د الله جل جلاله په ټولو احکامو صدق کوي، هغه احکام چې الله جل و علا شانه د خپلو بندګانو د ګټو له پاره مقرر کړي دي].⁷

خوپه فقهي ژبه کې سياست هغه جزاګانوته ويل کيږي چې د هغې ثبوت او تعين د قرآن، نبوي سنتواو د صحابه کرامو رضي الله عنهم د

⁷ - مجموعه شامي 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود

نيو ليک

اجماع څخه نه وی شوی ، دی ډول سزاگانو ته تعزیر ته هم ویل کیږي چې په دری ډوله دی :

لومړی : په سلگونو هغه گناهونه او جرمونه دی چې د هغی سزاګانی منصوص نه دی د دی ډول جرائیمو له پاره د اسلامی شریعت د پرهیزګارو پوهانو یوه اداره یا مقنن مجلس [د شوری مجلس] چې د سزا تر ټولو کمه او لوړه کچې او څرنگوالی، تعیینولای شی او قاضی ته دا اختیار ورکوی چې د هغه تعزیری قانون په چوکاټ کې کومه سزا چې مناسبه وگڼي ورکړي، که چیرې په دی ډول قانون د شوری مجلس لخوا یا بلی کومی مجازی ادارې لخوا نوی نافذ شوی، نو بیا هم محکمی ته دا حق ورکړل شوی چې د شرعی اصولو په رڼا کې چې هره سزا لازمه وگڼي مجرم ته ورکړي .

دوهم : هغه قاطع ثبوت چې د منصوصه حدودو او د قصاص د نفاذ له پاره ضروری وی خود قانونی شرائطو په بنسټ موجود نه وی، مگر عدلیې ته د ښکاره شواهدو په رڼا کې ډاډگیرنه پیدا شوی وی چې په یوه رنگ نه یوه رنگ د جرم ارتکاب صورت نیولی وی، نو په دی حالت کې د حدودو نفاذ نشی کیدای، خو محکمه چې د عدل په رڼا کې هره تعزیری جزا خوښه کړي مجرم ته یې ورکولای شی ځکه چې حدود په شبه ساقط کیږي او تعزیری سزا د ظنی ثبوت په اساس هم ورکول کیدای شی .

دریم : شکل ئی دا دی چې د حدودو د تطبیق له پاره خو قطعی ثبوت موجود وی لیکن د جرم مرتکب هغه دولتی کارمند وی چې په خپله د جرمونو د مخنوی مسئول وی او یا جرم کوونکې په مکرر ډول د جرم ارتکاب کوی یا د جرم ارتکاب په ډیره دردناکه او وحشت ناکه طریقه شوی وی ، نو په دی حالت کې قاضی ته دا اجازه ده چې د ټاکلی جزا نه پرته نوره جزا هم د تعزیر په ډول ورکړي خو په دی شرط

نيو ليک

چې په دې کې ئې کوم مصلحت په نظر کې نیولی وی⁸.

د عبدالرزاق رحمه الله عليه په کتاب مصنف کې دې چې : حضرت علی رضی الله عنه د روژې په مبارکه میاشت کې شراب خېنونکو ته د مقرر و اتیا دورو نه علاوه شل دوری سزا نوره همه ورکوله⁹.

ابن شهاب زهري رحمه الله عليه فرمایي : خوک چې د روژې په میاشت کې د شرابو د خېنلو مرتکب شي نو اتیا دوری سزا به ورکول کیږي او په کوڅو کې به وگرځولی شي چې خلک یې د جرم خڅه ترڅو چې د رسوائی خڅه یې عام خلک عبرت واخلي خبر شي .

همدا راز د لمانځه نه کونکو ته هم ابن شهاب زهري رحمه الله عليه همدا د رسوا کولو تعزیر تجویز کړی دی¹⁰.

پورته ذکر شوو درې واړه سزاگانو ته د فقهی پوهانو تعزیر هم ویلی دی او د سیاست اطلاق ئې هم په همدې سزاگانو کړی دی .

مشهور حنفی فقیه شیخ علاءالدین طرابلسی رحمه الله عليه د خپل کتاب معین الحکام دریمه برخه د تعزیری سیاست د بیانولو له پاره خاص کړی ده، ځینی خلکو اعتراض کړی وه چې د غیر منصوصو سزاگانو ورکول ظلم دی ، او دا څرگنده ده چې منصوص سزاگانې یوازې یو څو دی او د جرائمو اقسام سلگونو ته رسیږي ، نوکه چیرې د هری سزا له پاره د نص وجود شرط وگرځول شي ، نوی د خاصو مجرمانو پرته به ټول مجرمین یې له کومې ویری او خطري ، په کاملې آزادی سره د خلکو د مال ، ځان او آبرو په لوټولو شروع وکړي دا

⁸ - شامی 3 ټوک 247 مخ

⁹ - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله عليه 9 ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972 بیروت چاپ

10 - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله عليه 9 ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972 بیروت چاپ

نيو ليک

اعتراض کونکې په يوی انتها کې خوا وه خو په بل طرف ځينی خپل
غرضی سیاسی مشران او حکمرانان د خپلو ذاتی مصالحو په خاطر بی
له کوم ثبوت څخه خلکو ته سزاګانی ورکوی او هغوی تعذیبوی او
رېړوی ئی ، خو بهانه یې دا وی چې دا د سیاست او مصلحت غوښتنه
او تقاضا ده، دغه درنده صفته خلک کله د مصلحت او سیاست په نوم
حتی د منصوصی احکامو په بدلیدو هم صرفه نه کوی .

په دغه دواړه افراط ډلو د تنقید په خاطر علامه طرابلسی لیکلی
دی چې : سیاست تعزیری او تغلیظی قانون دی چې په دوه برخویشل
شوی :

ظالمانه سیاست چې اسلامی شریعت یی حرام گڼی او عادلانه
سیاست چې د هغی په واسطه د مظلوم حق هغه ته سپارل کیږی او د
مفسدینو مخه پری نیول کیږی او د اسلامی شریعت اصلی مقصد پری
تر لاسه کیږی ، نو د داسی ډول شرعی سیاست اختیارول واجب دی .

د عادل سیاست نه سترگی پټول روا نه دی ځکه د هغه په پریښودلو
د خلکو حقوق ترپښو لاندی کیږی، جرم کونکو ته دجرم لاری پرانیستل
کیږی ، د ویننی تویولو، آبرو او عزت لوټولو، او د خلکو په مالونو د
غاصبانه قبضی له پاره لاره آوارپری ، نود داسی شرعی سیاست نه
منکریدل د شرعی نصوصو او راشدینو خلفاءو رضی الله عنهم د اعمالو
د تردید سره مترادف او برابر دی

اما ځینی خلکو په دی هکله د افراط بل مخ غوره کړی دی هغوی د
شرعی حدودو نه د تیری په کولو سره د ظلم مختلف ډولونه او سیاسی
بدعتونه ایجاد کړی دی ، دا خلک پدی باور لری چې شرعی سیاست
د امت د مصلحت او عامه گټو د ساتنی څخه قاصر او عاجز دی [

نعوذ بالله] .

دا ناپوهی او غټه غلطی ده ، ځکه چې الله جل جلاله فرمایلی دی "
مونږ تاسی له پاره دین پوره کړی دی ، پدی دین کې د انسانانو دینی

نيو ليک

او دنيوی گټی په پوره توگه موجود دی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی " ترڅو چې تاسی د الله جل جلاله په کتاب او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په سنتو عمل کوی بی لاری به نشی ¹¹.

د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه ویناهم د لږڅه مخکې وروستوالی سره په همداسی ده بلکه داسی معلومیږي چې علامه طرابلسی رحمه الله علیه دا ټول عبارت د ابن قیم رحمه الله علیه د کتاب نه رانقل کړي خو حواله ئی نه ده ورکړي ¹².

شیخ الاسلام مرغنیائی رحمه الله علیه چې په 593 هجری کال کې وفات شوی په هدایه کې ئی د زنا د حد تشریح د حنفی مسلک سره سم په دی ډول کړی ده : د بي واده مسلمان د زنا په حد کې دوری او د وطن نه شړل دی یو ځای نه کړای شی خوکه چیری امام ته [امیرالمؤمنین یا قاضی] په دی کې کوم مصلحت په نظر رایی نو د خپلی رای په اساس د ئی د څه وخت له پاره د وطن څخه شړلای شی چې دا زیاته کړل شوی سزا [وطن څخه شړل] تعزیر او سیاست دی .

ځکه چې کله دا تعزیری او سیاسي سزاء گټوره ثابتیږي ، خو فیصله د وخت د امام د نظر پوری تړلی ده د ځینی صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د زانی د وطن څخه د شړلو روایت په همدی سیاسي او تعزیری سزا باندی بناء دی ¹³.

ابن عابدین شامی رحمه الله علیه چې په 1352 هجری کې وفات شوی لیکي: د سیاست لفظ د هغه سزاگانو له پاره هم استعمالیږي چې د هغه په ذریعه دمجرمینو ټکونه او اصلاح کیږي لکه فقهاء وایی چې

¹¹ - معین الحکام فیما یتردد بین الخصمین من الاحکام 207 مخ مصر چاپ

1310 هجری قمری کال

¹² - الطرق الحکمیة 16، 15 مخونه - اعلام الموقعین 4 ټوک 462 مخ

¹³ - هدایه د فتح القدیر شرح کتاب الحدود 5 ټوک 241 نه تر 144 مخونو پوری

1970 کال د مصر چاپ

نيو ليک

که چيری يو سړی په لواطت او غلا عادی شوی وی نو سیاسته هغه قتل کيدای هم شی لکه څنگه چې د يو بدعتی په اړه دا خبره مخکې بيان شوی ده . ځینی فقهاؤ د سیاست تعريف داسی کړی دی چې سیاست هغه تعزیری او تغلیظی سزا ده چې د اسلامی شریعت دقواعدو او اصولو سره برابر وی که څه هم په ښکاره ډول د هغه بیان په نصوصوکې نه وی .

ځکه چې د اسلامی شریعت اساس د ایمان څخه وروسته د ټولنی څخه د فساد په ورکولو ولاړ دی .

ولذا قال فی البحر و ظاهر کلامهم ان السياسه هی فعل شیئ من الحاكم لمصلحه يراها و ان لم يرد بذالك الفعل دليل جزئي¹⁴.

په بحرالرائق کې یی ویلی دی چې : د فقهاء د ویناؤ څخه په ښکاره همدا څرگندېږی چې سیاست د یوه حکمران هغه فعل [کړنه] او تدبیر دی چې د خلکو گټی او مصلحت ورته په کې ښکاری که څه هم ددی فعل له پاره د هغه سره کوم خاص دلیل موجود نه وی خود شرعی اصولو په بنسټ وی او د منصوصو او اجماعی احکامو خلاف نه وی . دا ډول عبارتونه د فقهی په کتابونوکې بی شمیره راغلی چې ورڅخه ثابتېږی چې تعزیراتو ته سیاست ویل کیږی او د فقهی په کتابونوکې دا لفظ د همدی مقصد لپاره استعمال شوی .

د سیاست تعریف

د نوی عصر د پوهاندوله نظر ه :

د عربی ژبی د سیاست کلیمه د انگلیسی ژبی د [Politics] د کلیمی سره هم معنی نه ده د عربی ژبی د سیاست کلیمه هراړخیزه مفهوم لری لکه د نفس اصلاح کول، کورنی سیاست، تعزیری سیاست، او ټول اصلاحی کارونه د همدی کلیمی په مفهوم کې شامل

¹⁴ - مجموعه شامی 3 ټوک 204 مخ - بحر الرایق 5 ټوک 11 مخ

نیو لیک

دی خود انگلیسی ژبی [Politics] کلیمه یوازی د ملکې، ملی او حکومتی سیاست له پاره استعمالیږي چې په عربي ژبه کې ئی مرادف کلیمه السیاسه المدنیه ده .

[Politics] پولیتیکس یوه یونانی کلمه ده چې د پولس نه اخیستل شوی او معنی ئی ښاری حکومت دی چې دا لفظ په یونانی معناگانو سره د دیارلسمی پیړۍ په پیل کې په فرانسوی ژبه کې هم استعمال شوی وه او په هغی وخت کې د سیاست تعریف داسی کیده د سیاست معنی ده د ښاری حکومت پوهه او فن حاصلول ، خو د عمومی مفهوم په لحاظ سیاست ټولو هغه فنون ته وایی چې د انسانی ټولنی له پاره د اهمیت وړ دی .

د دیارلسمی پیړۍ وروسته دی کلیمی ترقی وکړه چې اوس د پولیتیکس [Politics] لفظ یوازی د حکومت داری په فن پوری وتړل شوه .

په انسائیکلو پیډیا الکبیره کې د سیاست اصطلاحی تعریف په ډول شوی دی چې :

فن حکم الدوله اودراسه المبادی التی تقوم علیها الحکومات والتی تحدد علاقاتها بالمواطنين وبالذول الاخری [د حکومت کولو پوهی ته سیاست ویل کیږي یا په بل عبارت دا د هغه بنسټیزو اصولو علم دی چې د هغی په واسطه حکومتونه جوړیږي او د حکومت او خلکو ترمنځ پری اړیکې قایمیږي او د نورو هیوانو سره د اړیکو د ټینګولو حدود پری ټاکل کیږي] ¹⁵.

په 1870 کال کې ویل شوی وه چې :
السیاسه علم حکم الدول [سیاست په خلکو د حکومت کولو علم دی] .

¹⁵ - علم السیاسه د ډاکټر حسن صعب د لبنان د پوهنتون استاد لومړی فصل 20 مخ 1970 کال د بیروت چاپ

نيو ليک

.....

خوپه 1962 کال کې ئی دارنگه تعریف وشو:
السیاسه فن حکم المجتمعات الانسانیه [سیاست په انسانی
ټولنو د حکومت کولو فن دی]¹⁶

په المنجد کې ئی دا ډول تعریف شوی دی :
فن الحکم و اداره اعمال الدوله الداخليه والخارجیه و منها
السیاسه الداخليه والخارجیه [سیاست د حکومت کولو فن ته او د
حکومت د داخلی او خارجی چارو اداره کولو ته وایی چې داخلی او
خارجی سیاست د هغی یو برخه ده]¹⁷.

د اوسنی عصر سیاست پوه بلنچلی لیکلی دی چې :
سیاست هغه پوهه ده چې د بحث او مذاکرې موضوع ئی سلطنت وی

ایډورډ جیمز د سیاست تعریف په دی ډول کوی :
د حکومت د فرائضو اجرا کول او هغه خلک په نظم و ضبط کې ساتل
چې د یوی ټولنی په شکل کې را ټول شوی وی .
د ادیانو او اخلاقو انسائیکلوپیدیا د سیاست د تعریف په باب
داسی لیکي :

د سیاست نه مقصد د حکومت نظم و نسق دی¹⁸.
د نوی عصر د علماء تعریفونه سیاست په برخه کې هماغه دی کوم
چې د اسلامی سپیڅلی دین پوهانو خو پیری تر مخه په
خپلو کتابونو کې درج کړی دی خلک د اروپا غټو غټو نومونو څخه
ویرېږی او که نه نو په تیرو شوو پانوکې د مسلمانو لغت پوهانو ،
سیاست پوهانو، او د فقهی د پوهانو څخه چې کوم تعریفونه د

16- مدخل الی علم السیاسه د ډاکټر جمال الاتاسی 7 مخ د مشق چاپ

17- المنجد 362 مخ د سوس ماده

18 د اسلامی حکومت نظام 200 مخ د مولانا حامد الانصاری لیکنه 1956
عیسوی کال د هندوستان ډهلی چاپ

نیو لیک

سیاست په هکله رانقل شوی ښکاره ، روښانه او هراړخیز دی .

عملي سیاست :

پورتني تعريفونه د نظري سیاست او علمي سیاست پوري اړه لري خو د عملي سیاست بنسټ په سياسي تجربو باندې ايښوول شوی دی ، د سياسي مفکر اوسياسي قائد ترمنځ فرق همدومره دی لکه د علم او عمل ترمنځ او يا د فکر او تجربې ترمنځ ځکه چې يوازی د سیاست د فلسفې په زده کړې يو شخص سياسي مشر نه گرځي .

د مثال په توگه يو شخص د طب پوهنځي په پای ته رسولو او يا د طبي کتابونو په مطالعې د ډاډ وړ ډاکټرنه جوړېږي ترڅو چې د مرضونو د تشخيص او دارو ورکولو اوږده تجربه ونه کړي .

ځيني دين پوهان داسې دي چې په کتاب الله ، نبوي سنتو او فقهې باندې ښه پوهېږي خو نه وينا کولای شي او نه د دوه کسو ترمنځ تصفيه ، په همدې ډول د انساني ټولنې د پرمخ بيولو د فلسفه او د حکومت داري په اصولو او قواعدو پوهيدلو سړي سیاست پوه [PoliticalScience] او پروفیسور خو جوړېږي ، ليکن سياسي لارښود او د نظم او نسق قائد نه شي کيدای ترڅو پوري چې په عملي توگه سياسي تجربه په لاس نه وي ورغلي .

ابن خلدون رحمه الله عليه د علمي او نظري سیاست توپير په ښه ډول واضح کړی دی :

علماء او مفکرين چې په فکري نظر عادي شوی دی د معنی په دريابونو کې غوټی وهی د محسوساتو څخه معقولات اخلي ، او په ذهن کې قواعد او کلیات په مجرد توگه ساتي ، ترڅوئ په عمومي شکل سره نافذ کړي . د خاصو خلکو او قومونو لحاظ ساتل د هغوی عادت نه وي ، دا مفکرين د ذهني قواعدو او فکري نظرياتو پرته هيڅ عملي تجربه نه لري .

خو سياسي قائدین بیرونی واقعی حقایق او حالات هم په نظر کې

نیو لیک

لری ځکه کیدای شی چې په حالاتو او واقعاتو کې کوم داسی حقیقی
خنډ وی چې د هغی له امله په هغه حالاتو نه شی قیاس کیدای چې په
ښکاره هغه ته ورته بریښی او دا خنډونه د هغی سیاسی نظری چې د
هغی نفاذ مطلوب وی، په خلاف وی. یو ټولنه په بلې ټولنې نه شی
قیاس کیدای ځکه چې که دواړه ټولنې په یو شی کې سره ورته وی نو
په ډیرو شیانو کې به توپیر ولری. څرنگه چې مفکرین د عمومی
احکامو په صادرولو په یو بل باندی په قیاس کولو عادی وی نو کله
چې دوی د عملی سیاست په هکله تفکر کوی نو هغه د خپل فکر په
قالب کې ځای په ځای کوی او د خپل خاص استدلال په اساس عملی
سیاست تللی، خو په نتیجه کې په عملی میدان کې د سختو غلطیو سره
مخامخ کیږی، نو همدا علت دی چې په عملی سیاست کې په هغوی
اعتماد نه شی کیدای.

افلاطون ډیر لوی سیاست پوه او فیلسوف وه، خو د
واقعاتو او حالاتو تجربه دهغی موضوع نه وه، بلکه ویل به ئی چې
حالات د نظریاتو په واسطه پیدا کیږی، ارسطو د افلاطون د
شاگردانو له ډلې څخه وه، خو هغه په تجرباتی او عملی سیاست اعتقاد
درلوده. هغه د مختلفو قومونو او حکومتونو د تجربو وروسته خپله
سیاسی نظریه څرگنده کړه. همدا علت دی چې ارسطو ته د سیاست
امام او لومړی ښوونکي ویل کیږی او د هغه کتاب [السیاسیات] ئی
ډیر ستایلی دی، د نظریاتی پوهی سره عملی پوهه ضروری ده ځکه
چې یوازې په نظرئې باندی یو خیالی حکومت جوړیدای شی.
خو یو ځمکنی واقعی حکومت نه شی جوړیدلای.

د یو شان سیاسی فکر سره سره د هغی عملی تطبیق او هغه ته
عملی بڼه ورکول او د یو نظم په چوکاټ کې راوستل د خلکو په
عادتونو او غوښتونو کې د توپیر په اساس په پوره اندازه لری والی
کیدای شی موجود وی، خو دا توپیر همداسی بڼه لری لکه دیوی مانی

نيو ليک

د ظاهري ډيزائن او نقشي ترمنځ توپير دی لکه د امريکا ، انگلستان ، فرانسې ، جرمني او نورو جمهوري رياستونه يو ډول دی يعنې لادين جمهوريت ، خو د دی جمهوريت عملي نقشه او د نظم چوکاټ په دی ملکونوکې يو له بل سره پوره توپير لري .

لکه د روس او چين چې د يوی نظريي خاوندان دی [کمونيزم اومارکسيزم] ، خو په حکومتي چوکاټ او اداره کې ئی ډير زيات بيلوالی موجود دی - په همدی توگه د پادشاهي فکريو دی چې د ټولو اختياراتو منبع بايد په خپله شاه وی ، خو په عملي توگه ئی په کرڼه کې ډير توپير ليدل کيږي .

عقلي سياست او شرعي سياست :

علامه ابن خلدون رحمه الله غليه سياست د قانون په اعتبار تقسيم کړی دی ، هغه ليکي چې:

۱ { پادشاهي د قانون په ځای دمطلق العنان پادشاه په زور او قوت باندی ولاړه وی ، چې په هغه کې د غضب او حيوانيت نښی او آثار ليدل کيږي داسی حکمرانان په خپل رعيت باندی د يو دروند بار حيثيت لري چې د هغوی د تباه کولوپه هڅه کې وی ، نو د داسی حالاتو د اصلاح له پاره د سياسی قوانينود وضع کولو د ضرورت احساس پيدا کيږي ، چې د هغی وفاداری په حکامو او رعيت دواړو باندی لازمی ده .

2 { که چيري دا قوانين د قوم د عاقلانو ، د حکومت د مسئولينو او نورو پوهانو په واسطه وضع شوی وی ، نو بيا پدی قوانينو ولاړ سياست ته عقلي سياست ويل کيږي .

3 { اوکله چې دا قوانين د الله جل جلاله مقرر کړي قوانين وی چې د رسول صلی الله عليه وسلم په واسطه نافذ شوی وی نو دی ته دينی سياست ويل کيږي چې د دنيا او آخرت دواړو له پاره گټه ور دی . نو ظالمانه پادشاهي هغه حکومت ته ويل کيږي چې خلک د

نیو لیک

.....

پادشاه د ذاتی غوښتنو پوره کولو ته اړیاسی .

سیاسی حکومت [عقلی سیاست] هغه ته ویل کیږی چې خلک د عقلی نظریاتو او قوانینو پابندی کوی او مقصد ئی دنیوی گټی او آرام ژوند ، او د دنیوی تاوانونو او ستونزو څخه نجات او خلاصون وی .

خلافت [دینی سیاست] له هغه حکومت څخه عبارت دی چې خلک د اسلامی تصور او شرعی قوانینو پابند اوسی او هدف یی د دنیا او آخرت د ژوند گټی او مصالح لاس ته راوړل وی ، ځکه چې اسلام کې د دنیا د ټولو حالاتو قدر او قیمت د آخرت د گټو په اعتبار سره دی .

د ابن خلدون رحمه الله علیه د تقسیم ، تجزیه په دی ډول هم کیدای شی چې سیاست په اصولی توگه په دری ډوله دی : حیوانی سیاست ، عقلی سیاست ، دینی سیاست .

حیوانی سیاست نه د عقلی قانون تابع دی او نه د شرعی قانون ، بلکه د بادشاه اود هغه د درباریانو د نفس خواهشات ئی قانون دی او یا د حاکم شخصی یا حاکمی طبقی د حیوانی خواهشاتو تکمیل د هغه مقصد وی د دی قسم د سیاسی نظام مثالونه بادشاهت ، آمریت ، عسکری حکومت او اشتراکیت دی چې ډیر لوی لعنت دی ، چې دی سیاست ته د حیوانی سیاست نوم ورکول بالکل په ځای دی .

عقلی سیاست د هغی قانون پابندوی چې د عاقلانو ، پوهانو او قوم د شریفو خلکو په واسطه جوړشوی وی ، او مقصد ئی د خلکو د دنیوی گټو او مصالحو ساتل وی چې مثالونه ئی په قانونی پادشاهی ، او غیر مذهبی جمهوریتونو کې لیدل کیږی ، خو په عقلی سیاست کېهم د اخروی او ابدی ژوند د فلاح او ښیگنډی طرف ته کومه پاملرنه نه ده شوی .

دینی سیاست یوازی هغه حقیقی هراړخیز او گټور سیاست دی چې په هغه کې د انسان حقیقی او همیشنی نیک بختی هم په نظر کې نیول

نیو لیک

شوی او د دنیوی فلاح او بښیځنې ضمانت هم ورکوی ، او همدی نظام ته اسلامی خلافت ویل کیږی .

غوره سیاست او جاهلی حکومت :

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 349 یا 343 هجری قمری کال کې وفات شوی سیاست او ریاست په دوه برخویشلی:

الریاسه الفاضله [غوره ریاست] او الریاسه الجاهلیه [جاهل ریاست] ، هغه په خپل کتاب آحصاء العلوم په پنځه فصل کې د العلم المدنی تر موضوع لاندی داسی لیکلی :

❖ د مدنی علم یا ټولنیز او تمدنی علم اصلی موضوع دا ده چې د انسان د اختیاری افعالو د اقسامو تعریف دی وشي .

❖ د هغه فطری ، رغبتونو او اخلاقی بنسټونو پلټنه دی وکړل شی چې د اختیاری افعالو سرچینه تشکیلوی .

❖ هغه غوښتنی او مقصدونه په گوته کړی شی چې د هغی د لاس ته راوړو د پاره دا اختیاری افعال تر سره کیږی .

❖ د حقیقی نیکبختی او خیالی او وهمی نیکبختی ترمنځ یې توپیر ښکاره کړی .

❖ د حقیقی او واقعی نیک بختی او خوشحالی لاس ته راوړل په دی دنیا کې ممکن نه دی او دا یوازې د دنیوی ژوند څخه ورسته ، د آخرت په ابدی ژوند کې تر لاسه کیدای شی .

❖ خیالی او فرضی نیک بختی او سعادت په دی دنیا کې ، د دولت ، ثروت ، عزت او شهرت او نورو عارضی خوښیو او خوشحالیو نوم دی

❖ د حقیقی سعادت د لاس ته راوړلو پاره چې کومو اخلاقو او افعالو [سنن فاضله] بهترینو رواجونو او قوانینو ته ضرورت دی هغه د ریاست نه پرته نه شی نافذ کیدای او که چیرې دمخه نافذ شوی وی نو د هغی تحفظ اوساتنه د ریاست نه پرته

نیو لیک

.....

نشی ترسره کیدای .

والریاسه ضربان : ریاسه تمکن الافعال والسنن والملکات الارادیه
التي شأنها ان ينال بها ما هو في الحقيقة سعادة و هي الرياسه الفاضله
، والمدن و الامم المنقاده لهذه الرياسه هي المدن والامم الفاضله ، و
رياسه تمکن فی المدن هي الافعال والشيم التي تنال بها ما هي مظنونه
انها سعادات من غير ان تكون كذا لك و هي الرياسه الجاهليه

[حکومت په دوه ډوله دی : لومړی هغه حکومت دی چې په هغه
کې عادات او استعدادنو ته پیاوړتیا ورکول کیږي د کومو په واسطه
چې حقیقي سعادات ترلاسه کیږي همدی ته غوره حکومت یا فاضله
ریاست ویل کیږي ، یعنی بهترین حکومت، او هغه ټولنه او قومونه چې
د داسی حکومت مطیع او تابعدار وی د غوره ټولنو او غوره قومونه په
نوم یادیږي ، دوهم ریاست هغه دی چې په ټولنه کې د هغه افعالو او
عاداتو د کلکوالي او رواجوالو کوښښ کوي چې دخیالي اووهمی نیک
بختی اوخوښی ذریعه گرځي خو په حقیقت کې داسی نه وی دی ته
جاهلی حکومت یا [ریاست جاهلیه] ویل کیږي ¹⁹].

د فارابی د تحقیق مطابق د حکومت او سیاست اصل مقصد او
هدف باید د خلکو حقیقي خوښی او همیشنی نیکبختی وی چې
یوازی په دنیوی خوښی او خوشحالی پوری نه وی تړلی بلکه د روحانی
او اخلاقي معیارونو لوړوالي ئی لازمی او ضروری شرط وی، نوپه دی
اساس د فاضله ریاست د ویلو هغه حکومت مستحق دی چې د خلکو د
ټولنیزې خوشحالی سره سره د هغوی د روحانی او اخلاقي معیار د
لوړولو فکر ئی هم کړی وی او د دنیوی کامیابی په څنگ کې ئی د
اخروی کامیابی له پاره هم څه اهتمام کړی وی .

انسان په فطری لحاظه ښه اخلاق خوښوی، خو شر او بد اخلاق د
هغی د حیوانی خواهشاتو او غوښتنو څخه را پیدا کیږي او که نه نو هغه

¹⁹ - احصاء العلوم پنجم فصل 1949 عیسوی کال د قاهره چاپ د فارابی لیکنه

نيو ليک

د انسانيت په اساس د غوره او ښو اخلاقو خوښونکې دى ، نو لدې کبله دا ضرورى ده چې يو سياسي رهبر سياسي د پوهې ترڅنگ د ښو لوړ اخلاقو او کره کړنې په درلودو سره په ټولنه کې د تقلید وړ نمونه وي - هغه شخص چې سياسي واک هم ولري او د ښو اخلاقو څښتن هم وي او په ټولنه کې د نيکې او ښه اخلاقو د خپرولو کار هم کوي تر څو يوه صالحه او ښه ټولنه جوړه شي نو داسې شخص ددې مستحق دى چې د الله جل جلاله خليفه شي او حکومت ته ئې اسلامي خلافت ويلى شي

مگر کوم حکومت چې د خيالي او عارضی خوشحالي په لور متوجه وي او د حقيقي خوشحالي او ابدی ژوند په رابطه هيڅ فکر نه کوي او د بدو اخلاقو او قبيحو افعالو د ترويج له پاره کوښښ کوي او د ښو اخلاقو او د الله جل جلاله او د هغېد رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د اطاعت په لار کې خنډونه پيدا کوي نو دا د بې عقلو حکومت او جاهلی رياست [رياست جاهليه] دى .

فارابی رحمه الله عليه چې کوم سياست ته [رياست فاضله] نوم ورکړى نو ابن خلدون رحمه الله عليه ، ابن تیمیة رحمه الله عليه اونورو ديني پوهانو هغه ته د [سياست دينيه] يا [سياست شرعيه] اصطلاح استعمال کړى ده .

شرعی سياست

د اسلام د سپېڅلي دين يو فصل دى :

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتِ الْقَزَّازِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْتُمُونَ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بَبِيعَةِ الْأَوَّلِ فَأَلْأَوَّلِ أَعْطَوْهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنْ

نيو ليک

.....

اللَّهُ سَأَلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ .

[ابو حازم سلمان الاشجعي رحمه الله عليه ويلي چي زه پنځه كاله د حضرت ابوهريره رضي الله تعالى عنه په مجلسونو كې شريك وم ما د هغه نه اوريدلى چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي د بنى اسرائيلو سياست د هغو د پيغمبرانو عليهم السلام په لاسونو كې وه كله به چي يو پيغمبر وفات كېده نو په ځاى به ئى بل پيغمبر راته، زما څخه وروسته بل پيغمبر نه راځي - خو زما خلفاء استاذي به موجود وي دا خلفاء به كله ديوه نه زيات هم وي. صحابه كرامو رضي الله عنهما تری پوښتنه وكړه چي د داسي حالاتو په هكله به مونږ ته ستاسو حكم څه وي؟ هغه وفرمايل: د هغه بيعت پوره كړي چي لومړي ځل ورسره بيعت شوي وي [تر مخه مقرر شوي وي]، د خپلو خلفاو د اطاعت او فرمان وړني حقوق ادا كوي ځكه الله جل جلاله به د هغوي نه د هغوي د رعيت په هكله پوښتنه كوي²⁰].

د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا را په ډاگه کیږي چې سیاست د انبیاء علیهم السلام او پيغمبرانو عليهم السلام وظیفه او مسئولیت وه خو د نبوت د پای ته رسیدونه وروسته دا مسئولیت د هغوي د خلفاو په اوږو کېښودل شو- نوښکاره ده چې هر هغه کار چې د انبیاءو په فرایضو کې شامل وي نو هغه د اسلام یوه برخه وي د نبی او د هغه د خلفا و اصلی وظیفه د دین قائمول دی نو هغه کار چې دین پوری نوی تړلی هغه په انبیاء و عليهم السلام پوری هم نه تړل کیږي .

ځینی خلک چي د اوسنی زمانه د سیاست لوبغاړي او د اخلاقو او تهذيب نه لری سیاست گوري نو د سیاست د کليمی نه هم نفرت کوي

²⁰ - صحیح بخاری کتاب الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل 2 ټوک 491 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب الوفا ببيعة الخلیفه .

نيو ليک

خو د سياستمدار خپل غرضی او وړانګاری په اساس د سياست د کليمی څخه نفرت کول د عقل او پوهی نه لری خبر ده لکه څنگه چې علم په دوه برخو ویشل کیږی، نافع علم [ګټه وړه پوهه] او غیر نافع علم [بی ګټی یا مضره پوهه]، همدا راز علماء او پوهان هم په دوه برخو ویشل کیږی، ربابین علما او سوء علماء، نو همدا راز سياست هم په دوه برخو ویشل کیږی، لومړی هغه سياست دی چې د شریعت د اصولو او احکامو پابند وی، د دینی سياست په نوم یاد یږی او بل هغه سياست دی چې د دین او اخلاقو د قید نه آزاد وی نو هغه ته جاهلی سياست ویل کیږی چې دغه دوهم ډول سياست په حقیقت کې د واک او قدرت په سر جنګ دی - نو د دی ډول سیاسي ګډونکو او سیاسي تجارانو چې څومره بدی بیان شی بیا هم کمه ده، او په ځای دی چې یو مسلمان د دی ډول سیاسي دلالتو څخه لری او تری متنفر وی او دا د ایمان غوښتنه هم ده، خو د شرعی اصولو په بنسټ ولاړ سياست پخپله دین او د انبیا و فریضه ده، نو د دی ډول سياست نه نفرت کول او یا تری لریوالی اختیارول په حقیقت کې د دین دیوی ځانګی څخه لریوالی دی .

په پورتنی مبارک حدیث کې " د تسوسهم الانبیاء " دکلمو تشریح حدیث پوهانو په دی ډول کړی ده :

ای تتولی امورهم کما تفعل الامراء والولاه بالرعيه و السياسه القيام على الشئ بما يصلحه و ذالك لانهم كانوا اذا اظهروا الفساد بعث الله نبياً يزيل الفساد عنهم و يقيم لهم امرهم و يزيل ما غيروا من حكم التوراه [د بنی اسرائیلو پیغمبرانو علیهم السلام د هغوی د امورو نظم و نسق په داسی ډول جوړاوه لکه څنگه چې حکام د خپل رعیت د امورو نظم او نسق جوړوی ، نو سياست د یو شی د اصلاح له پاره د عزم او استقامت څخه عبارت دی ، دا سياست پدی ډول وه چې کله به چې خلکو په فساد لاس پوری کاوه نو الله جل وعلی جلاله به هغوی ته

نيو ليک

خپل نبی علیه السلام رالیږه ترڅو فساد مخه ونیسی او د هغوی د حالت د ښه کولو کوښښ یی کاوه او هغه تحریفات او تغیرات چې په تورات کې ئی راوړی وه هم تصحیح کول .
امام ابن جوزی رحمه الله چې په 597 هجری قمری کال کې وفات شوی دارنگه فرمایي :

شیطان د وخت حاکمان غولوی او دی ته ئی هڅه وی چې په سیاسي امورو کې د خپل نظر مطابق عمل وکړی ، هغوی هم د همدی شیطاني وسوسې په اساس د شریعت په ځای د خپل نظر او شخصي فکر عمل کوی او دا غټه تیروتنه ده ځکه چې شریعت الهی سیاست دی او دا د امکان نه لری چې په الهی سیاست کې دی کومه نیمګړتیا موجوده وی اود هغی نیمګړتیا په اساس دی د مخلوق جوړ کړی سیاست ته ضرورت وی ، الله جل جلاله فرمایي :

ما فرطنا فی الكتاب من شیء

[مونږ په کتاب کې د هیڅ شی ګمی او نیمګړتیا نه ده پری ایښی]

21

هر هغه څوک چې د دی بی دینه سیاست دعوه کونکې وی نوهغه په اصل کې په شریعت کې د نیمګړتیا دعوه کونکې دی او دا د کفر خبره ده

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : ولا نقول ان السياسه العادله مخالفه للشرعیه الکامله بل هی جزء من اجزائها و باب من ابوابها و تسميتها سیاسه امراضطلاحی والا فاذا كانت عدلا فهی من الشرع [مونږ دا نه وایوچې دا عادلانه سیاست دکامل شریعت په خلاف دی بلکه دا د شریعت د اجزاؤ څخه یو جز دی او ابوابو څخه یو باب نو دی ته سیاست ویل یوازی یوه اصطلاح ده اوکه نه کله چې د عدل او انصاف خبره شی نودا

²¹ - تلبیس ابلیس اوم فصل.

نيو ليک

د شريعت يوه برخه ده²².

د معين الحکام اقتباس ترمخه نقل شوی چې ویلی وه : د شرعی سیاست خپلول واجب دی او د هغه مخالفت کول د شرعی نصوصو او د راشدينو خلفاء وڅخه د انکار کولو سره برابر دی .

ابن نجيم مصری حنفی رحمه الله د مقريزي د کتاب الخطط په حواله ليکلی چې : والسياسه نوعان سياسه عادله تخرج الحق من الظالم الفاجر فهمي من الشرعيه علمها من علمها وجهلها من جهلها و قد صنف الناس في السياسه الشرعيه كتباً متعدده و النوع الاخر سياسيه ظالمى فالشرعيه تحرمها [سياست دوه ډوله دی، عادل سياست چې ددی سياست په واسطه د ظالم او فاجر څخه د مظلوم حق واخستل شى او دا د شريعت يوه برخه ده - هغه څوک چې پوهيږي او هغه څوک چې نه پوهيږي پيژني ئى او نه ئى پيژني ، او ليکوالانو ددی شرعی سياست په هکله ډيرى ليکنې کړي بل ډول ئى ظالمانه سياست دی چې د شريعت لخوا حرام گرځول شوى²³.

د شرعی سياست انواع :

اوس نو دا خبره پوره واضح شوه چې [Politics] پوليتکس يوازى د حکومت په چلولو پورې تړلى دی خود عربى ژبى سياست په کليمى کې ټول بنيگنيز، اصلاحى او تادبى تدبيرونه شامل دی په دى اساس د دى دا په ډولونو ويشل کيدای شى لکه مونږئى ويش په دى ډول هم کولای شو.

سياسته النفس : د نفس د اصلاح تدبيرونه، ترڅو خپله کړنه اصلاح کړي

سياسته البيت : په ښه توگه دخپل کورد امورو د پرمخ وړلو

²² - الطريق الحكيمه لابن القيم رحمه الله عليه 17 مخ - اعلام الموقعين 4 ټوک

²³ - البحر الرائق كتاب الحدود حد السرقة 5 ټوک 776 مخ

نيو ليک

.....

تدبيرونه

سياسه المنزل : د کورنۍ د نظام چلولو تدبيرونه په ښې طريقې سره
سياسه الوعاط: د ښوونې او روزنې او وعظ اونصیحت په واسطه د
ټولنې د اصلاح کار په غاړه اخستل
سياسه مدينه : په ښه توگه د حکومت د نظم ونسق چلول .
سياسه الدواب : د حيواناتو تابع کول اود هغونه په ښه طريقې سره
دکاراخستو تدبيرونه .

امام غزالي رحمه الله چې په 505 کې وفات شوی د سياست د
اهميت او اقسامو په رابطه ليکلی :
د انسان د اصولي اعمالو څخه تر ټولو لوړ او مهم عمل د سياست
هنر او فن دی ، د همدې عمل په واسطه په خلکو کې محبت ، مينه او
يووالی را پيدا کېږي او اصلاح ئی صورت نیسي او همدې په واسطه
خلکوته هغه لارښوول کېږي چې په هغې باندې د تللو په اساس هغوی
د دنيا او آخرت کاميابی لاس ته راوړي شی .
د سياست څلور مرتبې دي :

السياسه العليا [لوړ او اعلى سياست] : دا د انبياؤ سياست دی
چې د هغه په اساس د خلکو ظاهر او باطن اصلاح کېږي ، دا سياست
په هر خاص او عام پورې تړلی دی، د دې سياست په واسطه په ښکاره
توگه د احکامو او قوانينو نفاذ او انتظام صورت نیسي او د هغې د
تعليم او تربیي په اساس د خلکو په زړونو کې نیک صفات او غوره
اخلاق ځای پيدا کوي .

سياسه الخلفاء والملوک [د حکامو سياست] : که څه هم د
هغوی سياست د هر خاص او عام وگړي له پاره وی خو د هغوی حکم ئی
يواخې په ظاهري ژوند کې چلېږي ، خو په باطن او زړونو حکومت کول
د هغوی په اختيار کې نه دی [مگر دا چې حاکم عادل ، متقی ، زاهد او
د نرم زړه خاوندوی] .

نيو ليک

سياسه العلماء والفقهاء [علماؤ و فقهاؤ سياست] : د هغوی سياست د مادی قوت نه پرته د بنوونی اوروزنۍ په اساس صورت نیسی ځکه چې هغوی حاکمیت نه لری مگر ذهن خلک اود علم مینه وال ورڅخه گټه اخلی او د هغوی فقیری خپل ځانته پادشاهی گڼی، د اسلام په تاریخ کې داسی علماء ډیر تیر شوی دی او اوس هم شته چې خلک ئی د پاشاهانو څخه زیات احترام کوی او حکم ته ئی د حکمرانانو د حکم نه ورته ډیر اهمیت ورکوی .

سياسه الوعاط [د خطیبانو او واعظانو سياست] : دوی د وعظ ، نصیحت او خطابت په واسطه د خلکو اصلاح کوی او د خلکو زړونو د تسخیری او حکومت پری کوی²⁴.

د اخوان الصفاء بیان کړی اقسام :

په څلورمه پېړۍ کې د اخوان الصفاء ټولنی، سياست د یو ځانگړی فن په شکل معرفۍ کړی وه اگرچې د هغوی ځینی افکار گمراه کوونکې هم وه خو دی ټولنی د سياست علم د اخلاقو د علم یوه څانگه گرځولی ده ددی علت دا دی چې دا خلک تر زیاتی اندازی پوری د افلاطون 347 قبل میلاد شپي ورځی تیرولی تر تاثیر لاندی وو .

افلاطون په خپل کتاب الجمهوریه او په بل کتاب النوامیس کې د سیاسی بحثونو او څیړونو په ترڅ کې د اخلاقو یادونه هم کړی ده ، د هغی په نظر، یوه نمونه سياست پوه او مثالی حکمران هغه دی چې د علم ا وفلسفی په اعتبار هم په ټولو برتری ولری اود اخلاقو او اعمالو په اساس هم د ټولو تر مخه وی .

د اخوان الصفا د رسالو په اومه گڼه کې سياست په پنځو برخو ویشل شوی :

1 [السیاسه النبویه] دانییا و سياست] : دا سياست په پاکو او

²⁴ - احیاء العلوم کتاب العلم لومړی باب لومړی ټوک 9 مخ

نیو لیک

مقدسو اصولو بناء شوی چې د فاسدو افکارو او تصوراتو څخه د انساني نفسونو د ساتنې لاره او علاج بڼی.

2 [السیاسه الملوکیه] دحاکمانو سیاست]: دا سیاست د شریعت ساتنه کوی په نیکېحکم کوی او د بدیوڅخه مخنیوی کوی، شرعی سزاګانی او حدود نافذوی د ظلم مخه نیسی، د دښمنانو جرړی پری کوی او د نیکو خلکوکومک اوبسپنه کوی، دا د پیغمبرانو، خلفاءو او نیک خوږه عادلوحاکمانو سیاست دی کوم چې د هری معاملی فیصله د حق او انصاف په بنیاد سره کوی.

3 [السیاسه العامیه] د پرګنو سیاست]: دا هغه سیاست او واک دی چې کوم سردار ته د خپلی قبیلې په خلکو، یا د ښار په اوسیدونکو باندی د ښار واکدارانو ته او یا په عسکرو باندی د هغوی قوماندان ته حاصل وی.

4 [السیاسه الخاصیه] دکورنی د چارو سیاست]: دا هغه واک دی چې هر انسان ته په خپل کورکې حاصل او هر هغه تدبیر اختیاروی چې د هغی په واسطه ئی د کورنی نظم په بڼی طریقې سره سرته رسی او اقتصادی ضروریات ئی تری پوره شی دا په اصل کې شخصی او کورنی سیاست دی.

5 [السیاسه الذاتیه] د خپل نفس داصلاح سیاست]: دا سیاست د نفس او اخلاقو سره اړه لری دا په اصل کې د خپل نفس محاسبه ده چې د هغی په اساس انسان هروخت د خپلوکړو او ویناو، پتو او ښکاره اعمالوحساب کوی²⁵.

امام فخرالدین رازی رحمه الله چې په 606 هجری کال کې مړ شوی سیاست ئی په څو برخو ویشلی دی:

ا < سیاسه الملاک [دمالکانوسیاست]: دا هغه سیاست دی چې مالکانوته په خپلو ملکیتونوکې حاصل وی یعنی د خپل ملکیت او

نيو ليک

.....

جائيداد نظم اونسق پرمخ وړل .

2 < سياسه الملوک [د حاکمانو سياست] : د مادی ځواک او حاکمانه واک سره د هیواد چاری او د رعیت د معاملاتو نظم او نسق پرمخ بوتلل .

3 < سياسه الملائکه [د پریښتو سياست] : د الله جل وعلی شانہ د حکم اود هغه دورکړشوی قوت په واسطه په مخلوقاتوکې د ډول ډول فرائضو سرته رسول .

4 < سياسه ملک الملائک [دپادشاهانود پادشاه سياست] : دکائناتو د پیداکوونکي تکویني نظام چې هغه ئی په خپل قدرت سره پرمخ وړی .

سياست د انساني فطرت غوښتنه ده:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

[د الاعراف سورت 187آيت]

[همدغه] الله جل جلاله [هغه ذات دی چې پیداکړی یی تاسی له یوه نفس څخه اوپیدا کړی ئیده لدی نفس څخه ښځه ددی له پاره ترڅو د هغی سره آرام پیداکړی] .

د لیسکن کلمه په هغه نفسیاتۍ حقیقت دلالت کوی چې ټولنیز ژوند د انسان د فطرت غوښتنه ده، آدم علیه السلام ئی جنت ته لیږلی وو چیرته چې آرام او سکون او هر قسم سامان موجود وو خو الله جل جلاله د انسان پدی فطری غوښتنی پوه وو چې دا [انسان] یوازی والی نه شی زغملائی، نوپه همدی خاطرئ د هغی جوړه ،د هغه د جنس نه پیدا کړه ترڅو دواړه د ټولنیز ژوند څخه آرام لاس ته راوړی .

آدم اوحوا علیهما السلام دواړو د سیاست البیت [د کور نظام] برابرکړ چې د هغی بنسټ نه د ودانۍ تړون وو، نه میراثی پادشاهی وه، اونه د ظلم حکومت وه، بلکه دا د انساني فطرت غوښتنه وه. د هغوی دواړو ترمنځ د میره او ښځی نه پرته د آمر او مامور تړون هم وو-

نيو ليک

نو ځمکې ته د رالېږلو سره سم ئی ور ته د سیاست او ریاست [کورنی ریاست] اصول هم وروښوول- او د ځمکې په سرئی د موجوده شیانو نومونه هم ور په گوته کړی وه- او د ځمکې په سر د انسانی ټولنی لومړی فطری او ساده حکومت وه- خو کله چې د انسانانو شمیر زیات شو نو " سیاست البیت " په " سیاست المنزل " [دکورنی سیاست] اوبیا په " سیاسه مدینه " [دیوملی حکومت شکل ونيو] .

تر لسو پیړیو پوری همدا نظم د یوڅو وړو خرابیونه پرته په ډیره ښه توگه پرمخ روان وه خو د هغی نه وروسته د شرک او دنیا پالنی وبا راگده شوه چې د اصلاح له پاره ئی نوح علیه السلام راواستول شو.

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې مړ شوی دارنگه فرمایي : وکان آدم علیه السلام مع ما اعطاه الله من الملك نبياً رسولاً الى ولده و انزل الله علیه احدى وعشرين صحيفة كتبها آدم بيده علمه اياها جبريل علیه السلام [آدم علیه السلام ته الله جل جلاله د ځمکې په سر حکومت ورکړی وه، خوددی سره هغه د خپل اولاد له پاره نبی او رسول هم وه په ده باندی الله جل جلاله یوویشت صحیفی نازل کړی دی چې هغه د جبرائیل علیه السلام د ښوونی په اساس په خپل لاس لیکلی وی] ²⁶.

وصارت الرياسة من بعد وفاه آدم لشيث فانزل الله عليه فيما روى عن رسول الله خمسين صحيفة [د آدم علیه السلام د مړیني څخه وروسته د ریاست چاری د هغه زوی شيث علیه السلام ته وسپارلی شوی چې الله تعالی جل جلاله په هغه پنځوس صحیفی را نازلې کړی وی لکه څنگه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت دی] ²⁷.

وقام انوش بعد مضى ابيه شيث عليه السلام لسبيله بسياسه

²⁶ الکامل لومړی ټوک 48 مخ 1965 عیسوی کال بیروت چاپ

²⁷ تاریخ طبری لومړی ټوک 74 مخ

نیو لیک

الملك و تدبیر من تحت یدیه من رعیتہ مقام ایہہ ولم یزل علی ما ذکر علی منہاج ایہہ لا یوقف منہ علی تغییر و لا تبدیل و کان جمیع عمر انوش فیما ذکر اهل التوراه تسع مائه سنه و خمس سنین [د شیت علیہ السلام د تلو نه وروسته د هغه زوی انوش د ملکې سیاست او د رعیت د نظم و نسق د برابرولو له پاره د خپل پلار په ځای کښیناست ، انوش د خپل پلار په لاره او طریقه صحیح روان وه او د هغه په سیاست کېد هېڅ رنگ بدلون نښه پیدا نشوه ، د تورات د پیروانو وینا ده چې د انوش عمر د 950 کاله وه] .

د تاریخ په کتابونو کې د ملک ، ریاست ، او سیاست کلمات راغلی چې د هغی نه دا معلومیږي چې انسان په ځمکه د قدم ایښودو سره سم یو ساده حکومت جوړ کړی وه .

د انسان د کلمې لغوی څیړنه :

د انسان د کلمې په هکله د لغت پوهانو دوه ډوله نظریې موجودې دي : لومړۍ وینا دا ده چې ددی کلمې اصلي حروف " ن ، س ، ی " دی او دا د نسیان څخه اخستل شوی چې معنی یی هیږیدل دی یعنې د انسان معنی د هیږیدو خاوند دی ، ابن عباس رضی الله عنه نه هم یو روایت په دی ډول راغلی چې انسان خپله وعده او خبره هیږه وی نو په همدی خاطر ورته انسان ویل کیږي او په دی اساس ددی کلمې اصل انسیان د اعلان په وزن دی او د نسی ینسی د باب څخه دی لکه څنگه چې د ضحی یضحی څخه اضحیان لاس ته راځی یعنې د سپوږمۍ شپه .

خو د تهذیب اللغه لیکوال الازهری ، ابوالهیشم رحمه الله علیه او نورو لغت پوهانو او نحوی پوهانو وینا ده چې دا کلمه د " ا ، ن ، س " څخه ده چې د انس یا انس څخه اخستل شوی ، معنی ئی ، مینه ، محبت او تړون [ربط او تعلق] دی او ضد ئی وحشت [نفرت] دی ، د دی اصل خو انسیان دی لیکن وزن ئی فعلیان دی چې اعلان څخه نه دی . همزه د فعل د فاء په ځای راغلی زائده نه ده چې د وزن مثال ئی

نیو لیک

حرسیان دی [د څرمنی پورتنۍ حصه] ، د صحاح اللغات د لیکوال جوهری په نظر د دی وزن فعالان دی د دی وینا د ثابتید وپه خاطر ابن منظور افريقی رحمه الله علیه ډیر شواهد وړاندۍ کړي او همدا خبره صیحح هم معلومیږي²⁸.

د پورتنۍ لغوی او صرفی تحقیق نه دا معلومیږي چې د انسان تسمیه هم آنس او محبت دی چې د وحشت او انفرادیت ضد دی ، د انسان فطرت ټولنیز دی ، منافرت او تنهائی نه ده ، او سیاسی ژوند د همدی نظم ، آنس ، محبت او یو ځای ژوند تیروولو نوم دی .

په یو بل آیت شریف کې د انسانی پرگڼو په مختلفو ډولو د ویشلو څخه مقصد یو د بل سره پیژندګلوی ښوول شوی ده :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا [د الحجرات سورت 13 آیت]

[ای خلکو! مونږ تاسی د یوه نړاو ښځې څخه پیدا کړي یاست او بیا مو په قومونو او قبیلو وویشلي ترڅو یو د بل سره وپیژنی] .

تعارف یو د بل پیژندلو او د بل په ځوی پوهیدلو څخه عبارت دی او همدا تعارف د آنس ، محبت او تعاون بنسټ دی نو د دی نه معلومیږي چې انسانی خصلت ، تنفر نه دی بلکه آنس او پیژندنه ده او همدی ته مدنی او ټولنیز ژوند ویل کیږي [

ارسطو ته چې خلک د سیاست پلار وائی چې 322 کاله وړاندی له میلاد څخه مړ شوی او د هغه دا کلمات د یوه مشهور متل په ډول پاته شوی چې [انسان مدنی الطبع دی] یعنی انسان یو سیاسی او اجتماعی حیوان دی هغه وایی چې که انسان سیاسی او تمدنی ژوند و نه لری نو هغه یا دیوتا [الله جل جلاله] دی یا یو ځیرونکي حیوان ، هغه ته بیا انسان نه ویل کیږي .

²⁸ - لسان العرب باب السین فصل الهمزة څلورم ټوک 10 مخ

نيو ليک

ارسطو د کتاب الاخلاق په لسم فصل کې ليکلی : ان الفلسفه التي تتناول الشؤون الانسانية تجد كما لها في السياسة [هغه فلسفه چې د انساني چارو سره تړلی وی د هغه کامله درجه تاسی د سیاست په شکل کې موندلای شی]²⁹.

د افلاطون او ارسطو په څیر ټول یوناني فیلسوفان سیاست یو فطری شی گڼی .

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 329 هجری کال کې مړ شوی چې د اسلامي سیاست یو ځانگړی پوه گڼل کیږي هغه په خپل کتاب چې د " السياسة المدینه " په نوم دی ليکلی د حیواناتو ځینی ډولونه همیشه یو د بل نه لیری اوسیږي لکه ډیر بحری حیوانات او ځینی حیوانات یوازی د پیدا کیدو په وخت کې جدا وی لیکن پاتی ژوند ئی ټول یو ځای او اجتماعي وی ، ځینی نور حیوانات د عمر اکثره وخت سره یوځای تیروی لکه میږیان د شهدو مچي او هغه مرغان چې د ټولپو په څیرگرځي.

والانسان من الانواع التي لايمكن ان يتم لها الضرورى من امورها و لاتنال ال افضل من احوالها الا ابا اجتماع جماعات [خوانسان د هغی ډلی څخه دی چې ټولنیز ژوند پرته نه خپل اصلی ضروریات پوره کولای شی او نه د ژوند لوړو مرتبوتو رسی]³⁰.

امام غزالی رحمه الله علیه د نظر دی چې : څلور ډوله فنون د انسان فطری ضرورت گڼلی کیږي چې لاقوام للعالم دونها [د هغه نه پرته ددی دنیا نظام نه چلیږي] : زراعت د خوراک له پاره - بناء د کور له پاره - حیاکت دکالیوله پاره - سیاست د نظم اونسق له پاره³¹.

د امام غزالی رحمه الله علیه د نظر مقصد دا دی چې لکه څنگه

²⁹ - علم السياسة دډاکتر حسن لیکنه 94 مخ .

³⁰ - السياسة المدینه د ابونصر فارابی لیکنه 69 مخ د بیروت چاپ

³¹ - احیاء العلوم لومړی ټوک 9 مخ کتاب العلم لومړی باب

نيو ليک

چې د انسان اصلي ضرورت کور، کالي او خوراک دی نو په همدې ترتيب سياست او حکومت هم د هغې د فطري ضرورتونو له جملې څخه دی چې د هغه سره جوخت پيدا کېږي .

د پروفیسور هارون خان شرواني نظر دی چې : په تاريخ کې شايد د داسې انساني ټولنې ذکر نه وي شوي چې هلته سياسي فکر له اساسه موجوده نه وي ³².

لنډه دا چې د حکومت او سياست په هکله د تخليق نظريه صحيح نظريه ده په ټولو موجوداتو کې يوازي انسان د سياسي نظم خاوند دی چې دا سياسي نظم د انسان د پيدا کېدو سره سم منځ ته راغلی په پيل کې د نفوسو شمير کم وه او خلک شريف او نیک وه نو د حکومت شکل هم ساده وه ، نه لوي لوي ادارې وې او نه وسيع ادارې چوکاټونه ، نه د وزيرانو او مشاورينو دومره لوی تعداد وه او نه د وسلې دومره ډيرې ذخيرې، وروسته ئې پر مختګ وکړ او وسيع سياسي ادارې، او انتظامي چوکاټونه رامنځ ته شول چې په کې کورنۍ، عمراني تړونونو او زور و قوت خپلې خپلې نښې راښودې خو دا به بالکل غلطه خبره او د انساني تاريخ سره نابلديا وي چې سياسي فکر انسان ته وروسته ورکړل شوی او که نه نو د دی خو پيل د وحشي حيواناتو په څير غير مترقي ژوند سره وه هيڅکله داسې نه وې ، بلکه سياسي فکر د انسان د پيدا کېدو سره سم پيدا شوی ځکه چې الله جل جلاله لومړی انسان په ځمکه باندې د خليفه او حکمران په صفت رالېږی وه .

سياست ته غیر فطري ويل جهالت او ناپوهی ده:

ځينې خام فکره تش په نامه مفکرين وايي چې د پيل په وخت انسانان د تمدنې او سياسي شعور نه خالي وو او د رياست او تنظيم

³² - مباديات سياسيات دريم باب 30 مخ د شرواني ليکنه

نيو ليک

سره بالکل آشنانه وو، دا فکړد ډيري مودی وروسته د حالاتود بدليدو په اساس په دوی کې را پیدا شوی .

خو دی مفکرینو د خپلی دعوی د ثبوت له پاره نه مستند تاریخی شواهد وړاندې کړي او نه د قدیمه آثارو څخه نښه راوړي شی، او نه د سیکالوجی د اصولو څخه کوم اصل وړاندې کولای شی، بلکه دا د هغوی یوه پوځي خیالی فلسفه ده دا د لویو لویو نومونو فیلسوفان نه یوازې د انساني تاریخ سره نابنده وو، بلکه خپل نفس ئی هم نه وه پیژندلی، ځکه چې د هغوی خپل نفس هم د انفرادی اوځانگړی ژوند په ځای اجتماعی او ټولنیز ژوند خوښوی، د ځینو فیلسوفانو نظر خو دا دی چې انسان په پیل کې د امن وامان او خوښی او خوشحالی ژوندتیر اوه، وروسته بیا جنگونه او طبقاتی کشمکش شروع شوی، نو کله چې خلک ددی وضعی څخه تنگ شول نو په خپلومنځو کې ئی یو تړون وکړ اود حکومت بنسټ ئی کیښود، خو ځینی ددی پر خلاف وایی په د انسان لومړنی وخت د وحشت، بربریت او ظلم وخت وه چې خلک د هغی څخه په تنگ شول د حکومت بنسټ ئی کیښود. د اول نظر خاوندانو څخه څه په لاندی ډول دی .

ماتماگوتم بده چې په 567 مخکې له میلاد څخه مړ شوی چې دا د نیپال یو شهزاده وه خو وروسته یی د راهبی او د رویشی ژوند غوره او شروع کړ، هغه فکرکاوه چې د انسان اولین ژوند د غم اود درد نه پاک وه، خو وروسته بیا کورنی پیدا شوی اوشخصی ملکیتونه منع ته راغلل، قوم په پرگنواو طبقو وویشل شواو دداره ماریو بازار تود شو، هماغه وه چې خلک ددی گډوډیو څخه په تنگ شوه او د حکومت بنسټ ئی کیښېښود اوکه نه نو انسان د شروع څخه د حکومت د فکر سره آشنا نه وه .

جان لاک چې په 1704 هجری کال کې مړ شوی وایی: دا د تړونونو او غیر فطری سیاسی ادارو زیښنه ده ځکه چې پخوانیو خلکو په امن،

نيو ليک

.....
 محبت او يو د بل سره د بسپني او تعاون ژوند تيراوه ، فطري انصاف او انساني شعور د هغوی قانون وه او خلکو په خپله خوښه ددی فطري قانون پيروي کوله خو بيا هم په هر وخت کې د امن او امان د خرابيدو خطر موجوده وه، نو ددی خطر د مخنيوی اود گډوډی د له منځه وړلو په خاطر خلکو يو د بل سره تړون وکړ او د حکومت بنسټ ټيکيښود ، ترڅو د خلکو د غوښتنی او فطري انصاف مطابق فيصلی وکړی .

رسو چې په 1778 عيسوی کال مړشوی دی : د د ه فکر هم هماغه دی چې د انسان لومړنی وختونه د خوښی، خوشحالی او بی غمی وختونه وه يعنی د ځانگړی توب اود [کسی را با کسی کار نه باشد] وختونه وه ، د جنگ او بربريت نښی نښانی نه وی د ژوند ټول ضرورتو نه په آسانی ترلاسه کيده، دوگړيز ملکيت [فردی ملکيت] نوم نه وه، خو دغه د خوښی نه ډکه فضاء دی دوو عواملو پای ته ورسوله : لومړی د آبادی زیاتوالی او دوهم وگړيز ملکيت:

زما او ستا د فکر پیدا کيدل د خلکو په منځ کې د جنکونو سبب وگرځيد ، نو خلک ددی وضع نه په تنگ شول او د حکومت د جوړولو له پاره ئی قدم پورته کړ.

کارل مارکس چې په 1883 ميلادی کال کې مړشوی ، دی يهودی نژادی فیلسوف به ویل چې رياست او سياسی اداري د [متنازع للبقاء] او طبقاتی [پوپرز] جنگ زيږنده ده د هغی په واسطه د پانگی لرونکوساتنه کيږی اود زیارويستونکو زيبښنه، اوکه نه په پيل کې نه حکومت وه، نه وگړيزی پانگی او ملکيت، نه طبقات [پوپرز] وه او نه کورنی.

دده په نظر گډ ژوند [اشتراکي ژوند] يوه نمونه ئی ټولنه ده چې په هغه کې شخصی ملکيت او حکومتی اداري نه وی، بلکه پوره مساوات او آزادی په کې وی، خو نوموړی د طبقاتو د پای ته رسولو له پاره د کارگرانو د آمریت په بنسټ د مؤقت حکومت د جوړولو طرفدار

نيو ليک

.....

وه .

د دوهمې نظريې لروونکو يعنې د هغه خلکو څخه چې وايي چې د انسان لومړۍ دوره د ظلم او بربريت دوره وه، دوه کسه ډير مشهور دي : کوتليا چې په 300 قبل ميلاد کې مړ شوی دی دا د هندوستان يو پخوانی فيلسوف وه نوموړی حکومت او سياست غير فطري او د حالاتو زيربنده گڼی ، چې د فکر لنډيز يې په دې ډول دی : د انساني تاريخ لومړۍ دوره د طموطميت يعنې دکب د منطق دوره وه، د بحر د کبانو په څير به هر قوی کمزوری خوړ، د کبانو طبيعي قانون هم دا دی چې قوی کب کمزوری او ضعيف کب خوری د طموطميت دوره د وحشت ظلم ، او بربريت دوره وه همدی د کب منطق انسان دی ته اړويست چې سياسي ادارې جوړې کړي او د خپل منځ څخه يو کس د حکمران په حيث وټاکي .

هابس چې په 1679 ميلادي کې مړ شوی دی دا يو غربي مفکر دی وايي چې سياسي ادارې د عمراني تړونونو د احسان تابع دي دا د فطرت غوښتنه نه ده بلکه دا د انسان د لومړني دورې عکاسی داسی کوی چې د لومړني دورې انسان، وحشی، غريب او بدترين انسان وه ، غولونه چالاکي اوځورونه د هغی وخت د انسانانو طبيعي خاصيت وه . همدی تياره او د وحشت نه ډک حالاتو غوښتنه وه چې انسان ئی مجبور کړي، ترڅو د خپل منځ څخه يو خپل حکمران وټاکي او د هغی په واسطه د خلکو ترمنځ امن او امان تينگ کړي او خلک بايد د دغه حکمران تابع او فرمان وړونکي اوسي . يعنې سياسي تنظيم او حکومت د ضرورت زيربنده ده چې د فطرت د غوښتنې پورې هيڅ اړه نلري دا دواړه محترمين د انسانانو لومړۍ دوره ، په انساني تاريخ کې بدترينه دوره بلی، خو د اسلام او انسان د تاريخ څخه دا معلومېږي چې د انسان لومړۍ دوره د توحيد ، عدل ، ورورولي قرباني او د نيکو او غوره اخلاقو دوره وه ، خو د انساني ژوندانه د چاپيريال د خرابيدو

نیو لیک

وروسته خرابی را پیدا شوه، چې د اصلاح له پاره ئی په هروخت کې
انبیاء علیهم السلام، مصلحین او مجددین پیدا شوی دی.

دوهم باب

غیر اسلامي سیاسي نظریې

یو مشهوره وینا ده: وبضدها تتبیین الاشياء [د شیانو څرنګوالی د
هغوی د ضد د پیژندلو په اساس کیږي] د رڼا اهمیت هغه وخت ډیر
ښه احساس کیږي چې د تیارو تباهی او خرابۍ څادر غوړیدلی وي، د
حق او باطل د عدل او ظلم او د رښتیا او درواغو د مخ په مخ مطالعې

نيو ليک

په واسطه په پوهه کې زياتوالی راځي او د حق په حق والی باندی د ایمان او باور په په قوت کې ټینګښت پیدا کيږي، نو په دی اساس لازمه ده چې د اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت د اصولود څرګندولو تر مخه د سیاست او حکومت په هکله د غیر اسلامی نظریو او د هغوی د حکومتی چوکاټونو پیژندنه وکړو، ترڅو د هغی ظالمانه او مشرکانه نظامونو د پیژندلو څخه وروسته د اسلام د عدل او انصاف د نظام چې بنسټ یی په وحدانیت ایښوول شوی په ریښتینوالی زموږ په باور او ایمان کې نور هم ټینګښت را شی .

په دی فصل کې د نړۍ د ټولو سیاسی نظریاتو تفصیلی پیژندنه زموږ هدف نه بلکه د هغه نظریاتو لڼده پیژنده او تعارف مو هدف دی چې په نړۍ کې خورا زیات شهرت او رواج لری .

ملوکیت یا ظالمانه پادشاهی

په غیر اسلامی حکومتونو او سیاسی نظامونو کې د ټولو څخه زیات ، او پخوانی رائج شوی حکومت ، ملوکیت یا پادشاهی ده په عربی ژبه کې ملک او ملک د لغوی معنی په اعتبار څخه بد کلمات نه دی ځکه د ملک لغوی معنی حکومت ، او د ملک لغوی معنا حکمران ده او څرګنده ده چې حکومت او حکمرانی په خپل ځای څه - بد ندی په قرآن کریم کې د انبیاء علیهم السلام حکومتونو ته هم ملک ویل شوی، په داسی حال کې چې د هغوی حکومت د اسلامی خلافت او د شرعی سیاست په بنسټ ولاړ وه .

وَأَتَّبِعُوا مَا نَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او دوی د هغه جادو تابع شوی وه چې شیطان به د سلیمان علیه السلام د حکومت [ملک] په وخت کې لوسته]

وَأَنذَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ [د البقره سورت 251 آیت]

[الله [جل جلاله] داود علیه السلام ته حکومت ورکړی وه]

وَشَدَّدْنَا الْمُلْكَ [د ص سورت 20 آیت]

نيو ليک

[او مونږ د داود عليه السلام حکومت ټينګ کړی وه].

وَهَبْ لِي مَلِكًا [د ص سورت 35 آيت]

[او سليمان عليه السلام وويل: اى الله! ماته حکومت راکړی].

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ [د يوسف سورت 101 آيت]

[يوسف عليه السلام وويل: اى الله! ماته حکومت راکړی]

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه د ملک مفهوم په دې ډول څرګند کړی:

الملك هو المتصرف بالامر والنهي في الجمهور و ذلك مختص بسياسه الناطقين.... وقال بعضهم الملك اسم لكل من يملك السياسه اما في نفسه و ذلك بالتمكين من زمام قواه و صرفها عن هواها و اما في غيره سواء تولى ذلك او لم يتول [ملک [پادشاه] هغه څوک دی چې په خلکو کې د امر او نهی واک لري او دا د عقلمندو سیاست دی ... ځینی لغت پوهان وائی چې هر هغه چا ته ملک ویل کیږي چې په خپل ځان واک ولري او د خپل نفس واګی په لاس کې واخلي او قوتونه یې د نفس د تابعدارۍ څخه وژغوري پدې حالت کې دا سړی پادشاه دی که د حکومت واګی یې په لاس کې وي او که نه ³³].

دلته چې مونږ د کوم ډول ملوکیت او پادشاهۍ یادونه کوو د هغه لغوی معنا ملک [پادشاهۍ] نه ده بلکه هغه اصطلاحی ملوکیت او پادشاهۍ تری مقصد دی چې الله جل وعلی شانه ورته د فساد، ظلم او بربریت خپرولو پادشاهۍ ویلی او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه د ملک عضو [غوڅونکېا و خوړونکې پادشاهۍ په نوم یاده کړی ده].

³³ - مفردات القرآن باب میم سره د لاهه 489 مخ د 1961 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ

نیو لیک

ملوکیت تعریف

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ [د النمل سورت 34 آیت]

[اوکله چې پادشاهان کوم کلی ته ننوځي نو پر هغه ځای کې فساد اچوي او د هغه ځای عزتمند خلک بې عزته کوي او همداسې کړنې ته دوام ورکوي].

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د القصص سورت 83 آیت]

[او دا د آخرت کور دی چې مونږ یې هغه چا ته ورکوو چې په ځمکه کې لویې نه غواړي اونه پری فساد خپروي، یقیناً چې ښه انجام د متقیانو دی]

په پورتنۍ آیتونو کې چې د پادشاهۍ کومې خاصې ښې بیان شوي دي د هغې په رڼا کې د ملوکیت او پادشاهۍ تعریف داسې کیدای شي، هغه حکومتی نظام چې پر ځمکه د فساد د خپرولو او د خلکو د ذلیلولو له پاره جوړ شوی وي او مقصد تری د حکمران خپله لوټی او اوچتوالی وي د "وکذالک یفعلون" له جملې معلومیږي چې د ملوکیت، پادشاهۍ او آمریت طبعیت او اساسي اصول همدا دی چې د ظلم او فساد بازار تود شي، خلک خوار او ذلیل کړي. او د شاه غلامان یې وگرځوي او د پادشاه لویي او خدائي ټینګښت ومومي،

علامه ابن خلدون رحمه الله د ملوکیت فني او اصطلاحی تعریف دارنگه کړی دی: هو حمل الکافه علی مقتضى الغرض والشهوه [ظالمانه پادشاهۍ هغه حکومت دی چې په هغه کې خلک د پادشاه د شخصي غوښتنو پوره کول له پاره مجبورېږي]³⁴.

د ملوکیت په شهنشاهي نظام کې د پادشاه غوښتنه او خواهش د

³⁴- د ابن خلدون کتاب مقدمه 151 فصل

نيو ليک

.....
 قانون ماخذ او مصدر وی ، ټول قوم اود قوم خزانی د هغه ځانگړی ملکیت گرځی ، هغه د تنقید نه پورته وی او د هیچا وړاندی په ځواب ورکولو مجبور نه وی ، یو شخص د پادشاه په حیث مقرریدل ددی خبری څرگندوی وی چې هغه گواکې دالله جل جلاله نماینده دی او د هغه هر حکم منل د الله جل و علی شانه منشاء او اراده ده ، بلکه پادشاه د انسان په شکل کې خدای دی دا د پادشاهی پخوانی او موجوده سیاسی نظریه ده او ددی نظر ئی په تائید کې ځینی شاه پالونکو لوی لوی کتابونه لیکلی او غټی غټی فلسفی ئی راویستلی دی [اعاذالله منها] .

یومشهور مصری محقق عبدالوهاب نجارد پخوانیو شاهانو په هکله لیکې چې د پخوانی زمانی شاهانو پخپل شاوخوا کې د تقدس او پاکې یوه دائره ویستلی وه او خپلو ځانونو ته ئی د خدائی مرتبه ورکړی وه د هغه علت دا نه وه چې هغوی خپل ځان واقعاً د انسانیت نه پورته گانې ، او نه په دی غولونه کې واقع وو . خو د هغوی مقصد دا وه چې د خلکو د بغاوت څخه په امن کې وی ځکه د هغوی دا خیال وه چې زمونږ تقدس او پاکې ، د شورش او انقلاب پرمخ کې غټ خنډونه تشکیلوی ، د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د نمرود همدغه حال وه ، همدا راز د موسی علیه السلام نه وروسته دیونانی او رومی پادشاهانو اود مصری فرعونیانو هم همدغه حال وه ³⁵ .

سید سلیمان ندوی رحمه الله علیه د پروفیسور ولسن په حواله لیکې چې : په مصر کې د لومړی سامیه د حکومت په زمانه کې د ستورو عبادت کیده چې د ټولو نه لوی خدای ئی لمر وه چې په خپله ژبه ئی ورته " رع " وایه د هغوی د پلازمینی نوم مدینه الشمس وه ، چې مصریانو به " آن " ورته ویلی همدغه لمر د [خدای] عبادت ځای وه ،

³⁵ - قصص الانبیاء د عبدالوهاب نجارلیکنه 182 پر حاشیه 1968 عیسوی کال د

نيو ليک

پادشاه به د لمر خدای زوی گڼل کیده، په همدی خاطر ئی د " رعمسیس " خطاب ورکړی وه [د لمر زوی] ، همدا سبب وه چې د مصر شاهانو د خدایی دعوی کولی³⁶.

مولانا حفیظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه د دائره المعارف للبهستانی په حواله هم همدارنگه لیکلی دی³⁷.

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه لیکي چې : په مصریانو کې د الوهیت نه ډک شاهي فکر پوره وده کړی وه او د مصر د تاج او تخت خاوندانو د نیمګړی خدای حیثیت درلوده هغوی ته ئی د فاراع لقب په همدی خاطر ورکړی وه چې دوی د راع [د لمر خدای] امتداد ګڼل کیدل . د هندوستان د برهمنی تمدن یو مستند کتاب [منو شاستر] د بادشاه په اړه لیکلی دی که بادشاه نابالغ ماشوم هم وی هغه ته د یو حقیر انسان په نظر کتل ندی پکار ځکه چې بادشاه د انسان خدای وی [العیاذ بالله] .

ځینی لیکوالان د منو شاستر کتاب اته سوکاله او ځینی پنځه سوه کاله د عیسی علیه السلام د پیدایښت څخه پخوانی ګڼی لیکن معاصرو محقیقینو دا ثابته کړی چې دا کتاب دوه یا دری سوه کاله قبل المیلاد پوری اړه لری .

میکاولی

د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهی غوښتونکي وه

میکاولی چې په 1527 عیسوی کال کې مړ شوی د شپاړسمی پیړۍ سیاست ئی په نوی ډول سره منظم کړ، هغه د خپلی زمانی د حکومتونو او رومی جمهوریتونو حال په خپل کتاب المطارحات کې

³⁶- ارض القرآن د سلیمان ندوی رحمه الله علیه لیکنه دوهم ټوک 365 مخ د 1975 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ پحواله سواء السبیل فی مکان وادی النیل د ولسن لیکنه .

³⁷- قصص القرآن د مولانا حفیظ الرحمن رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک 412 مخ

نيو ليک

خرگند کړې او د پادشاهي د نظريې په هکله ئې په خپل کتاب دی پرنس [بادشاه یا شهزاده] خرگندونه کړي ، هغه د دين او اخلاقو څخه آزاده پادشاهي، غوره حکومت گڼي او په خپله زمانه کې د همدې بي دينه سياست لوی داعی وه .

په خپل کتاب دی پرنس کې ليکې چې : يو مطلق العنان پادشاه يا شهزاده چې د شر د لری کولو له پاره د شرڅخه کار اخلي او د اخلاقو او دين پابند نه وي، هر ډول مکر، فريب او غولونی څخه کار اخلي او په هری ممکنې طریقي د خپل اقتدار د پايښت له پاره کار وکړي هماغه بهتر حکمران دی ، هغه ته د کوم قانون او اصولو د جوړولو ضرورت نشته ، بلکه هر کار چې د هغه د اقتدار د پايښت له پاره گټه وړه وي همغه غوره قانون دی ³⁸.

په بل ځای کې په پوره وضاحت سره ليکې چې: د پادشاه له پاره د گيدړې سياست ډير ضروری دی ترڅو د هغی په واسطه د چل او فريب جال وغوړوي، خو ددی په څنگ کې د زمري خوی هم ورته په کاردی ترڅو د هغی په واسطه گډی وويروي ... نيکې او ښيگڼه د وهم پرته نور څه نه دی ، اصل شی خو بدی ده ، نو کوم پادشاه چې غواړي خپلی پښی کلکې کړي نو دا ضروری ده چې د بدی په کولو کې مهارت او پوهه ولري او هم ئې د کولو مناسب وخت وپيژني، هغه ته د ښيگڼو او ښه والی لرل په کار نه دی خو په ښکاره توگه [په نمايشی ډول] بايد د ښيگڼو ښکارندوی واوسی ³⁹.

دا د هغه شخص فکر دی چې د سياست د نوی علومو د امام په نامه ئې شهرت حاصل کړی هغه پادشاهي، مکرو فريب ، منافقت او د گيدړې سياست او نور ظالمانه لادين سياستونه د بشریت له پاره غوره

³⁸- دی پرنس عربي ژباړه د خیري حماد ليکنه 144 مخ 1960 عيسوی کال د بيروت چاپ

39 دی پرنس عربي ژباړه د خیري حماد ليکنه 18 باب

نيو ليک

نظام گڼی، دا په حقیقت کې امام وه خو د شیطاني سیاست د هغه سیاست امام چې الله جل جلاله د هغه څخه د انکار حکم کړی دی [وقد امرنا ان یکفروا به] .

د جان بودان نظر:

جان بودان چې په 1556 عیسوی کال کې مړ شوی د 16 پیړۍ دوهم فیلسوف دی چې شاهي حکومت د غوره نظام په حیث پیژنی . هغه په 1576 عیسوی کال کې د پاپائیت [د عیسائی ملایانو حکومت] څخه د آزادی د لاسته راوړو په خاطر د مطلق العنان پادشاهی د حمایت په خاطر د " عن الجمهور " په نوم یو کتاب لیکلی دی د هغه نظریه دا وه چې پادشاه ددی له پاره چې د قانون نافذونکې وی ښایي هغه د هر ډول تنقید نه پورته او لوړوی ، خو د میکاویلی د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهی سخت مخالف وه هغه وایی چې نه ښائی سیاست د انساني اخلاقو څخه جلا کړل شی ⁴⁰.

د لومړي جیمز اوهابس نظریات

د انگلستان پادشاه جیمز اول د شاهي په حمایت کې یو کتاب لیکلی چې په هغه کې ئی خپل نظردا ډول څرگند کړی دی : پادشاه د هیچا په وړاندې ځواب ورکونکې نه وی او د هغه هره خبره په خپله قانون وی .

هابس چې په 1679 عیسوی کال کې مړ شوی په 1651 عیسوی کال کې د ستوارټ د کورنۍ د پادشاهی د تائید له پاره ئی یو کتاب خپور کړی چې په هغه کې یی لیکلی دی : " کله چې خلک د ټولنیز تړون په خاطر د حکمرانۍ اختیار یوه پادشاه ته ورسپاری نو بیا ضروری ده چې هغه دی مطلق العنان او د هر قانون څخه پورته او لوړ اوسی " .

که څه هم دی فیلسوف د میراثي پادشاهی په ځای د ټولنیز تړون په

نیو لیک

واسطه د منځ ته راغلی پادشاهی تصور وړاندی کړی دی خو په نورو ټولو چارو کې د مصری ، عراقی ، یونانی او رومی د اولسمی پیړی د نظریو سره موافق وه چې پادشاه یوه مقدسه هستی [پاک موجود] ده او د هر قسم تنقیدنه پورته وی چې دیو قسم خدای شکل ولری او د هغه رعیت د هغه د عبادت کوونکو حیثیت ولری ، کله چې انسان د خپل پیدا کونکي د غلامی او د خالق د رسولانو د اطاعت او فرمان وړنی څخه مخ واړوی نو بیا هغه د خپل ځان په شان د انسانانو د غلامۍ څخه هیڅ شیننه شینمنع کولای او هغه بیا د خپل ځان له پاره د نوی نوی خدایانوپه لټه کې وی .

د ملوکیت او ظالمانه پادشاهی خطرناکه څیره د مصر فرعون ؤ

د ملوکیت او ظالمانه پادشاهی خطرناکه څیره د مصر فرعون وه چې حضرت موسی علیه السلام ورته د وحدانیت دعوت ورکړی وه- فرعون د مصر د پخوانیو پادشاهانو لقب وه او په عربی کې هرسرغړونکي متکبر او باغی ویل کیږی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې : الفرعنه الکبرو والتجبر و فرعون کل نبی ملک دهره وکل عات فرعون والعتاه الفراغه وقد تفرعن وهو ذو فرعنه ای دهاء وتکبر [د فرعنه دکلیمی معنی غرور او تکبر ده چې هر سرغړونکي ته فرعون او ټولو سرغړونکو ته فراغه ویل کیږی چې د تفرعن معنی ده هغه چې د سرغړونی ، غرور او تکبر لاریږی اختیار کړی ده ⁴¹] .

د موسی علیه السلام د فرعون ټاکل :

دا چې د موسی علیه السلام د زمانی فرعون څوک وه ؟ نو پدی هکله د عامو مفسرینو او مؤرخینو نظر دا دی چې دا د عمالقه یعنی عملیق بن او د بن ارم بن سام بن نوح د نسل څخه یو پادشاه وه چې نوم

⁴¹ - لسان العرب باب النون مع الفاء ماده فرعون 3 ټوک 334 مخ

نيو ليک

.....⁴².

ئی ولید بن مصعب بن ریان یا مصعب بن ریان وه⁴².
خو د اوسنی مصری تحقیقاتوڅخه دا معلومیږي چې موسی علیه السلام د دوهم رعمسیس په وخت کې زیږیدلی وه او د هغه په کور کې را لوی شوی وه خو د موسی علیه السلام د نبوت په وخت کې فرعون د همدی رعمسیس زوی منفتح وه چې د 1295 څخه ئی تر 1225 قبل المیلاد پوری حکومت کړی دی او د مصر د نوی دور د شاهي کورنیوڅخه دوهمی کورنی پوری ئی اړه لرله د دی نوی مصری تحقیق په هکله دمصر دار الاثار مصور، د اثری او حجری څیړنی ډیر نامتو عالم احمد یوسف افندی په دی هکله یوخاص کتاب لیکلی او په ډیر وضاحت سره ئی دا نوی نظر ثابت کړی دی

د موسی د وخت د فرعون او د هغه د حکومت پیژندل دومره ضرورنه دی خو هغه څه چې ډیپژندلو وړدی هغه د هغی وخت بدترین او ظالمانه نظام دی چې د [فرعون ازم] نوم یې وراغوستی وه، د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون ترمنځ مبارزه [کشمکش] په اصل کې د اسلامی نظام او فرعونی نظام یا د توحید او شرک ترمنځ دکشمکش یوه عبرتناکه کیسه ده چې د هغی د ژوری مطالعی په واسطه د ملوکیت [بادشاهی] طبیعت او د هغه د اصولو په هکله ډیر څه زده کیدای شی. په قرآن کریم کې د فرعون نوم په 37 سورتونو او 47 آیتونو کې شوی دی خو د موسی علیه السلام نوم په 107 آیتونو کې یاد شوی او د حضرت هارون علیه السلام د نوم یادونه په 14 ځایو کې شوی ده.

د موسی علیه السلام او د فرعون

په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست :

⁴² - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 157 البقره سورت 49 آیت - لسان العرب 13 ټوک
323 مخ

نيو ليک

په هغه ځايونو کې چې د فرعون نوم راغلی نو د هغی د مطالعی په اساس د شاهي ذهنييت او د ملوکيت او شاهي اصولو او اساساتو څخه پوره آشنائی تر لاسه کيږي نو په دی خاطر د هغی ځايونو لست د لوستونکو تر منځ ږدو ترڅو د مطالعی په وخت کې ورته آساني او سهولت وی ، په دی لست کې هغه آيتونو ته اشاره شوی چې په هغه کې د فرعون لفظ په وضاحت سره موجود دی خو د هغو ځايونو حواله نه ده ورکړل شوی چې په هغه کې ئی نوم په اشاراتو يا ضمائرو سره ياد شوی وی :

د البقره سورت 49-50 آیاتونه

د ال عمران سورت 11

د اعراف د سورت 103 - 109-123- 127- 130- 137 آیاتونه

د انفال سورت 52- 53- 54 آیاتونه

د یونس سورت - 79 - 83- 88 - 90 آیاتونه

د هود سورت 97 آیت

د ابراهيم سورت 6 آیت

د بنی اسرائیل سورت 101-102 آیاتونه

د طه سورت 24-43-60- 78- 79 آیاتونه

د المؤمنون سورت 46 آیت

د الشعراء سورت 11-16-23-41-44-53 آیاتونه

د النمل سورت 12 آیت

د القصص سورت 3- 4- 6- 8- 9- 32- 38 آیاتونه

د العنکبوت سورت 39 آیت

د ص سورت 12 آیت

د مؤمن سورت 23-24- 26- 28 - 36- 37- 45 آیاتونه

د الزخرف سورت 46- 51 آیاتونه

د الدخان سورت 17- 31 آیاتونه

نيو ليک

.....

د ق سورت 13 آيت

د الذاريات سورت 38 آيت

د القمر سورت 41 آيت

د التحريم سورت 11 آيت

د الحاقه سورت 9 آيت

د المزل سورت 15-16 آياتونه

د النازعات سورت 17 آيت

د البروج سورت 18 آيت

د الفجر سورت 10 آيت

ټول په 27 سورتونو او په 74 ځايونو کې

د ملوکیت [پادشاهی] فرعونی اصول :

د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون د قصی د پورتنیو قرآنی آیتونو د ژورې څیړنې څخه چې د ملوکیت او ظالمانه شاهي نظام کوم سیاسي اصول او کړنلاره څرگندېږي هغه په هره زمانه کې د ملوکیت او شاهي نظام اصول او کړنلاره پاتې شوی نو د دی له پاره د دی فرعونی اصولو یادول د ګټې څخه خالی نه دی .

د ربوبیت او الوهیت دعوی کول:

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى [د النازعات سورت 24]

[نو فرعون وویل چې زه ستاسی لوی رب یم]

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى [د طه سورت 49 آیت]

[نو ستاسو د دواړو رب څوک دی ای موسی ؟]

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ [د الشعراء سورت 23 آیت]

[فرعون وویل رب العالمین څوک دی ؟] .

قَالَ لَئِنْ آتَّخَذْتُ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ

[الشعراء سوره 29 آیت]

نیو لیک

[فرعون وویلی که چیری تا زمانه پرته بل خوک د حاکم په خیر و پیژاند نو تا به هم د بندیانوبه ډله کې شامل کړم] .
 شیخ الهند محمود الحسن رحمه الله علیه دلته د اله ژباړه په حاکم کړی ده .

يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي [د القصص سورت 38 آیت]
 [فرعون خپلو د رباریانوته وویلی چې ای درباریانو: زه تاسی ته د خپل خان پرته بل خوک د حاکم په خیرنه پیژنم] .
 په عربی ژبه کې ژبه کې رب او اله د حاکم په معنی هم استعمالیږي د حاکمیت په بحث کې هغه آیاتونه وړاندې کیږي چې هلته دغه دواړه کلیمې د حاکم او پادشاه په معنی استعمالیږي د الوهیت او ربوبیت د دعوی خخه د فرعون مقصد دا وه چې اعلي حاکم ، د قدرت خاوند او مرجع زه په خپله یم او زما په حکم او قانون هیڅوک د اعتراض حق نلري ، په همدې ډول زه د لمرد خدای اوتار [جزء] په اساس د خپل رعیت مالک او پالونکې هم یم او د عبادت او بندگی مستحق هم .
خَلَلٌ د خپلې ځان غلامان کښلي :

فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]
 [آیا مونږ د هغه دواړو خبره ومنو چې مونږ غوندې انسانان دی او د هغوی قوم زموږ غلامی کوی] .

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدَتْ بَنِي إِسْرَائِيلَ [د الشعراء سورت 22 آیت]
 ابن جریر رحمه الله علیه فرمایي : فرعونیانو مقصد دا وه چې د موسی علیه السلام قوم زموږ غلامان ، تابعدار ذلیل او خوار قوم دی ، عرب د بادشاه تابعدار انسانان د هغه غلامان گڼي .

په دی آیاتونو کې د ملوکیت او فرعونیت بل اصل دا بیان شوی چې په هغه کې د خلکو حیثیت د غلامانو په خپرو او د بادشاه حیثیت د مالک او آقا ، او هغه ته د خپلو غلامانو [رعیت] په مال ، ځان ،

نیو لیک

اولاد، او آبروکې پوره او غیر محدود اختیارات ورکول شوی⁴³.

سرمایه او دولت د شرافت معیار ګڼل:

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ
تَجْرِي مِن تَحْتِي أَنْهَارٌ تُبْصِرُونَ ۖ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا
يَكَادُ يُبِينُ ۖ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ
[د الزخرف سورت 51، 52، 53 آیاتونه]

[او فرعون خپل قوم ته آواز وکړ ای زما قومه: آیا زما په لاس کې
د مصر حکومت نه دی؟ او دا چې دا سبندونه زما د محل لاندې
بهيږي، آیا تاسوئې نه وينئ؟ نو زه ډير ښه يم د هغه چا څخه چې هغه
ته څه عزت نه شته، او ښې خبرې هم نشي کولای نو ولی په هغې
باندې د سر زرو خزانی نه راتويږي او یا ملائکې د هغه ترمخ قطار نه
دریږي].

په دې آیاتونو کې د فرعونیزم دریمه نښه دا ښودل شوی ده چې په
هغې کې د شرافت او عزت معیار، پانګه، دولت او حکومت دی او
غریبي، مزدوری او تنګ لاسی د ملوکیت په نظام کې د بی عزتی او
ذلت نښې ګڼل کیږي، قدرت او نور اساسي انساني حقوق په دې
نظام کې یوازی پانګه لرونکو او مترفینو ته مخصوص شوی دی - د
یونان تش په نوم جمهوریتونو کې مزدورانو، د هقانانو او غلامانو ته
د رای ورکولو حق او نور انساني اساسي حقوق نه ورکول کیده - د
انګلستان د پادشاهی په مطلق العنانه اوږدې موده کې د رای ورکولو
حق هغه خلکو ته حاصل وه چې دځمکې خاوندان وو، فرعون هم د
همدې سرمایه لرونکې نظام تصور د خپل قوم په مخکې ایښی وه چې
ما سره د سرو زرو او جواهراتو خزانی دی په کوم امیر او وزیر چې
مهربانه شم هغه ته د سرو زرو بڼګړې وراغوندم زما فوځ زما په

⁴³ تفسیر ابن جریر 18 ټوک 25 مخ

نيو ليک

.....
 وړاندې ودرېږي، زما سره شاهي محل دی، چې په باغونو کې ئی ویاړی بهیږي او زه د مصر پادشاه یم، خو د موسی علیه السلام سره نه سره شته نه سپین، نه ورسره هغه باغونه شته چې په کې ویاړی بهیږي او نه حکومت لری او نه د بل کوم ښکاره او ظاهري کمال خاوند دی حتی چې په خبرو کولو کې ئی ژبه هم پوره نه چلیږي، نو را ته ووايي آیا زه د داسی یو معمولی انسان په وړاندې خپل سر تیت کړم؟

نتیجه دا چې پانگه لرل او ماده پالل د ملوکیت له بتستیزو اصولو او اساساتوله څخه دی [اعاذن الله منها].

سیاسی قتل کولی او یا بیکارولی :

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

[د البقره سورت 49 آیت]

[او هغه وخت راپه یاد کړی چې مونږ تاسی ته د فرعون د قوم څخه خلاصون درکړ- چې هغوی په تاسی ډیر ظلم کاوه، ستاسی زامن به یی حلاصول او ستاسی لوړگانی به ئی ژوندی پریښودی او په دی کې ستاسی د پروردگار له طرفه ډیر غټ امتحان وه].

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُدَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

[د القصص سورت 4 آیت]

[یقیناً فرعون په ځمکه سرکشی وکړه او د هغی اوسیدونکې ئی په ډلو وویشل چې د هغی څخه یی یوه ډله کمزوری او ذلیل کوله د هغی ډلی هلکان به ئی وژل او نجونی به ئی ژوندی پریښوولی، بی شکه فرعون فساد کونکو وه].

د ابن جریر رحمه الله علیه او نورو مفسرینو وینا ده چې ددی ظالمانه عمل سبب یو ویروونکې خوب وه یا د نجومیانو خبری وی، خو

نیو لیک

په حقیقت کې دا مرفوع احادیث نه دی ، خوب او د نجومیانو خبری هم یو سبب کیدی شی لیکن اصل سبب قرآنکریم په دی توگه بیان کړی دی چې د هغوی قوت کم کړی ، هغوی کمزوری او ذلیل کړی " يستضعف طائفه منهم" .

ابن جریر د ابن اسحاق رحمه الله علیهما خخه یوه وینا رانقل کړی چې : فرعون بنی اسرائیل د خپل خان له پاره په ظلم او زور وړیا خدمت کوونکې او مزدوران گرځولی وه او هغوی یې په مختلفو کارونو گمارلی وو په ځینو نئی دنگی دنگی مانې او محلوته جوړول او په ځینو نورو نئی بزگری کوله او څوک به چې د کار وړنه و د هغه خخه به نئی محصول اخسته او د " سوءالعذاب " خخه همدا مطلب دی 44 .

په بایبل کې هم د بیگارونو او دکوچنیانو د وژلو همدا علت بیان شوی چې هغوی کمزوری کړی شی .

" فرعون خپل قوم ته وویل چې گوری اسرائیل مونږ خخه زیات قوی شوی دی نو راځی چې د هغوی سره د هغی [حکمت] له لاری مخکې لاړ شو ، په دی خاطر نئی په هغوی بیگار مقرر کړ چې هغوی ته به نئی سخت کار سپاره او په دی ترتیب به نئی هغوی ځورول ، بیا نو هغوی فرعون ته د زیرمی بنار [پتوم او رعمسيس] جوړ کړل ، خو هر څومره به نئی چې هغوی عذابول په هماغه اندازه هغوی خپریدل ، نو هغه هغوی په نورو سختو او شاقه کارونو وگمارل او د ختو او بنختو په جوړولو و د بزگری په کولو نئی د هغوی ژوند نور هم تریخ کړ ، د هغوی ټول خدمت د تشدد نه ډک وه څو کله چې د مصر پادشاه د دوه عبرانی دانیانو سره چې د یوه نوم سفره او د بل نوم فومه وه خبری وکړی او ورته نئی وویل چې کله ستاسی په لاس عبرانی بنځو بچې وزیراوه نو هغه د تیږی په بټی کښینوی نوکه چیری هلک وه نو مې به

⁴⁴ تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک 271 مخ - تاریخ ابن جریر طبری لومړی ټوک 198 مخ

نيو ليک

.....
 ئی کپی اوکه نجلی وه نو ژوندی به ئی پریردی خو هغه دائیانی د الله
 جل جلاله نه ویریدی ، نو هغوی د مصر د پادشاه حکم ونه مانه او
 هلکان به ئی ژوندی پرینسول نو خلک په شمیرکې ډیر او د قوت
 خاوندان شول نو فرعون خپلو ټولو خلکو ته په تاکید سره وویل چې که
 چیری په هغوی کې کوم هلک وی نو هغه په دریاب کې واچوی اوکه
 انجلی وی نو هغه ژوندی پریردی 45 .

په قرآنی آیتونو او بایبل کې چې د فرعونیزم کوم اصول او
 اساسات بیان شوی په هغه کې ویل شوی دی چې د حکمران ټولگی نه
 پرته نور ټول خلک باید وټکول شی او د هغوی قوت زیاتوالی ته
 پرینسودل شی ځکه چې د پادشاهی د ساتلو او ټینګښت په خاطر هر
 رنگ وینه تویول ، ظلم او تشدد نه کاراخیستل حتی چې د
 معصومو کوچیانو وژل ددی شاهي نظام د سیاسي نظریې بنسټ دی ،
 په همدې ترتیب د خلکو څخه مفتحه کار اخیستل او هغوی په زور
 مزدوران جوړول او د هغوی د زحمت ویستلو زیښه او نچور په دی نظام
 کې د پادشاه حق دی [اعاذنا الله منها].

د سیاسي رشونت په ورکولو سره

د خلکو د ضمیر اخیستل :

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَمَّا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيْنَ

[د الشعراء سورت 41 - 42 آیاتونه]

[اوکله چې راغله جادوگران فرعون ته و یی ویلی که چیری مونږ
 غالب شو نومونږ ته څه اجرهم شته؟ فرعون وویلی چې هو ! تاسو به
 زما د مقربانو [درباریانو] څخه یاست] .
 په دی آیت کې د پادشاهی پنځم اصل بیان شوی چې د ویری به

⁴⁵ بایبل کتاب خروج ۱ باب ۸ تر ۲۲ آیاتونو پوری بایبل سوسائتی
 لاهور پاکستان ۱۹۶۹ عیسوی کال چاپ

نيو ليک

څنگ کې د طمع او غولونې سلاح هم استعمال شوی د هر وخت پادشاهانو د حق پالونکوپه مقابل کې سوء علماو [نفس خوښوونکي پيرانو، ادیبانو او شاعرانو ضمير د پیسو په مقابل کې اخیستی، نو بیا د هغه ضمير پلورونکو د ربایانوکار دا وی چې د پادشاه په تعریف او ستاینه کې نوی نوی قصیدی تصنیف کړي او د شاه پالنې په مخالفو خلکو پسی ناروا تبلیغات او پروپاگند وکړي د پادشاه ددی درباری غلامانو له پاره د شاهي خزانی دروازه د تل له پاره پرانستی وی په درباری شاعرانو، فتویٰ خرڅوونکو عالمانو چین خرڅوونکي پیرانو خو لکونو او ملیونو نو روپی د ملت د خزانی څخه مصرف یږي خو د غریبو خلکو د بنیادی مشکلاتو د حل په خاطر یوه پیسه هم څوک نه مصرفوي - فرعون هم د موسی علیه السلام د مقابلی له پاره د رشوت په ورکولو سره د جادوگرانو ضمير اخستی وه خو د مقابلی په وخت کې الله جل جلاله هغوی ته د ایمان توفیق ورکړ او هغوی د شاه پالنې څخه مخ وگرځاوه او الله پالونکي شوه.

د دلیل حگو اېول په زور سره :

کله چې فرعون د جادوگرانو په واسطه مقابله ونه شوه گټلای او د موسی علیه السلام د رښتینوالی غوڅ دلیل ئی ترمخ شو چې د هغه جادوگرانو ئی هم تر تاثیر لاندی راغلل او د هغه په صداقت او رښتینوالی ئی ایمان راوړ. نو بیا ئی د دی دلیل د ځواب له پاره د زور څخه د کار اخستو پریکړه وکړه.

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ [الشعراء سورت 49 آیت]

[فرعون وويل: تاسی د موسی [عليه السلام] خبره ومنله مخکې له دی نه چې ما تاسی ته اجازه درکړای وی! هرومرو دا ستاسی مشر دی چې تاسی ته یی کوډی درښودلی دي ښه نو هم دا اوس به وپوهیږي

نیو لیک

زه به ستاسی لاسونه او پنبی رد بدل غوڅ کړم او تاسی ټول به په داروڅړوم [.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ
أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ [د المؤمن سورت 26 آیت]

[یو ورځ فرعون خپلو درباریانو ته وویل ما پریردئ چې موسی ووژنم او دا دی خپل رب ته غږ کړی ، زه ویریرم چې دی ستاسی دین بدل کړی [فرعونی نظام یا فرعونی اقتدار به بدل کړی] یا به په هیواد کې فساد را ولاړ کړي] .

دا هغه شپږ غټ غټ اصول او بنسټونه دی د کومو څخه چې د دی په اساس د نړۍ هر ډول ملوکیت او پادشاهی سیاسی کړنلاره معلومیدای شی

چنگیزیت

ای محمد اکر قیامت می برآری سر ز خاک

سر بر آروین قیامت در میان خلق بین

سعدی رحمه الله علیه

آسمان با ما سر پیکار داشت

در بغل یک فتنه تاتار داشت

علامه اقبال رحمه الله علیه

چنگیزیت د ملوکیت او سرداری د سیاسی فکر یو شکل دی لکه څنگه چې یوه لیوه د وینی د ځکلو پرته ژوندی نه پاته کیږی نو په همدی توگه چنگیزخان هم د بشر د وینو له ځکلو پرته ژوندی نه پاته کیده .

تاتاریان د منگولیا یا مغلستان د گوبی د دښتو یو قوم وه چې د روحونو عبادت یی کاوه ، د همدی دښتۍ په شمالی برخه کې دچنگیزخان د پلرونو اونیکنو د سرداری ځای او ټاټوبی هم وه تر اوسه لا چنگیز د ځوانی شپې ورځی سبا کولی چې پلار یی مړ شو نو تاتاری

نيو ليک

قوم د دی نوی ځوان سرداری ته غاړه کینښوده، خو چنگیزخان د سختو مشکلاتو اوستونځو د ګاللونه وروسته نور تاتاری سرداران وټکول اوخپله سرداری ئی ټینگه کړه او په څوکلونوکې یی د خپلی سرداری د ریاست لمنه د ګویی د دښتو څخه تر ترکستان او چین پوری پراخه کړه .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه چې په 774 هجری کال کې مړ شوی لیکې: د تاتاریانو د ظلم او فساد لمن د چین څخه ترعراق پوری وغزیدله او تر 617 هجری کال پوری چنگیزخان د عراق ، الجزائر ، سوری او مصر نه پرته په ټولو ملکونو بری او غلبه پیدا کړه، دی خلکو به چې کوم کلی او ښار فتحه کاوه نو د هغه خلک به یی وژل او د هغوی کورونه ، جوماتونه او مدرسی به یی سیځلی⁴⁶ .

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې وفات شوی د چنگیزی فتنی لومړنی دولس کاله په خپلو سترګو لیدلی خو د بغداد د مغلوبیدو په وخت کې چې د چنگیزخان د لمسی هلاکو په لاسو وران اوکنډر شو ، نوموړی ژوندی نه وه خو د چنگیزی د بربریت او وحشت په هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکې چې: که چیری څوک ووايي چې د آدم علیه السلام څخه تر اوسه پوری دنیا په داسی مصیبت او غم نه وه ککړه شوی ، نو بالکل رښتیا ده ځکه تاتاریانو چې په کومو ښارونو کې عامی وژنی کړی دی په هغه کې یوازی د یوه ښار د وژل شوو اوسیدونکو شمیرد هغه بنی اسرائیلو د شمیرڅخه زیات دی چې د بخت نصر په واسطه وژل شوی وه ، دی ځیرونکو وحشیانو، سړی ، ښځی او ماشومان په ډیره بی رحمانه توګه ووژل ، د ښځوګیلې ئی وڅیرلی او شیدی خوړونکې کوچنیان یی د میندو د غیرو څخه د

⁴⁶ البدایه والنهایه د ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه 13 ټوک 86 – 87 مخونه

1966 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليک

.....⁴⁷

اخستلو وروسته ټوټی ټوټی کړل⁴⁷.
 د 617 هجري کال د ذی الحجې په څلورمه نیټه 1220 عیسوی کال
 کې چې کله تاتاریانو بخارا فتحه کړه نو د هغوی ښځی یې په خپلو
 منځو کې تقسیم کړی او ښار ته یې اور ولگاوه .
 و اصبحت البخاری کان لم تمس بالامس
 [د بخارا د ښارچتوننه راغورځیدل او داسی تباہ شو چې تا به ویل
 چې دلته پروڼ هیڅ شی نه وه]⁴⁸ .

617 هجري کال د محرم الحرام په میاشت کې همدغه ډول عمل د
 سمرقند د ښار سره هم وکړ په خوارزم کې یې د لومړي یرغل په وخت
 کې سل زره کسان ووژل او بیا یې د ښار بند ونړاوه او ټول ښاري یې د
 اوبولاندی کړ او د بلخ ، ترمذ او خراسان د ښارونو سره ئی هم همدا
 عمل تر سره کړ .

656 هجري کال د محرم الحرام په میاشت کې چې د 1258 عیسوی
 کال د جنوري میاشتې سره سمون خوری د چنگیز لمسی هلاکو خان د
 مسلمانانو د خلافت مرکز بغداد وران او ویجاړ کړ، د خلیفه مستعصم
 بالله په شمول ئی علماء ، فقهاء اونور حکومتی واکداران یو ځای ووژل
 ، د عباسی کتابخانی کتابونه ئی د دجلې په دریاب کې وغورځول او د
 مدرسو او جوماتونو دا لوی ښار چې د عروس البلاد [د ښارونو ناوی]
 په نامه یادیده وران کړ، ابن خلدون رحمه الله علیه وایی چې دلته د
 وژل شو وگړو شمیر یو ملیون او شپږ سوه زره یا شپاړ سوه زرو کسانو
 ته رسیږی .

د چنگیز د جوړو شوو قوانینو مجموعه

⁴⁷ الکامل د ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 358 مخ 1966 عیسوی کال
 بیروت چاپ .

⁴⁸ الکامل د ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 366 مخ 1966 عیسوی
 کال بیروت چاپ .

نيو ليک

چنگيز خان په 599 هجري کال کې بادشاه او په 624 هجري کال کې مړ شوی ، ابن کثير رحمه الله عليه ليکلی دی چې ما يو کتاب وليده چې د بغداد يو وزير علاء الدين جوینی ترتيب کړی و په دی کتاب کې چنگيز خان د ترتيب کړای شوی قوانینو څه اقتباسات هم رانقل کړي وه چې د "ياسا" يا "سياسا" په نوم ياد شوی دا د هغه د سلطنت اساسی قانون وه او د هغه د اولاد دستور العمل هم وه چې په هغی کې د زنا، لواطت، غلا، د رواغو او جادو کولو سزا مرگ وه او همدارنگه د دوو اخ وېب کونکو ترمينځ مداخله کول ، په اوبو کې غوټه خوړل په اوبو کې بولی کول او د دشمن بندۍ ته د ډوډۍ اویا اوبو ورکولو سزا هم وژل وو ، تاتاريانو د خپل پادشاه اطاعت بی له کوم شرط کوه او خپلی پیغلۍ به ئی پادشاه ته د تحفی په ډول وړاندی کولی ترڅو هغه ئی د خپل ځان او خپلو د رباريانو له پاره په خپله خوښه انتخاب کړی⁴⁹ .

خلک د هیتلر او موسولیني د فاشیزم او آمریت اصطلاحی تعریفونه کوی خو همدا چنگیزی قانون د فاشیزم او آمریت له پاره بهترین او غوره تعریف دی چې د فرعون ایزم نوی بڼه ده . خو حقیقت دا دی چې د ملوکیت نه پورته ظالمانه او جابرانه نظام په تصور کې نه راځی چې د الله جل جلاله بندگان دیوه ځانگړی شخص دخواهشاتو او غوښتنو غلامان گرځوی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې " د ټولو نه بد او کثیف نوم د هغه چا دی چې خپل ځان د شاهنشاه [ملک الاملاک] په نوم یادوی . د دی په مقابل کې اسلام د شورای نظام فرض گرځولی چې د خلافت په فصل کې به یی په تفصیل سره یادونه وکړو [انشاء الله] .

پایانیت [تیاگراسی] :

نیو لیک

.....

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[دوی د الله جل جلاله نه پرته خپل علماء او پیران خدایان نیولی دی]

و هل بدل الدين الا الملوک و احبار سو و رهبا نها
[اونه ئی دی بدل کړی دین مگر پادشاهانو، علماؤ سو او
رهبا نیونو]

خداوند ا یه تیرم ساده دل بندم کده رجائین
که درویشی بهی عیاری ئ سلطانې بهی عیاری
[ای الله ! ستا دا ساده زړې بندگان چیرته ولاړ شی چې په درویشی
کې هم عیاری او غولونه ده او په پادشاهی کې هم عیاری او مکر دی]

تیا کراسی یا پاپائیت هم د ملوکیت او آمریت یو بل شکل دی چې
په کې پاپ یعنی مذهبی مشرته د مطلق العنان حاکمیت اختیارات
ورکړل شوی - پادشاه د شاهي تاج په سرکولو وروسته ظلم شروع کوی
او پاپ خپله چپن او جیلک په اوږو اچوی او په خلکو خپله پادشاهی
مسلطه وی .

بزیر دلق مرصع کمندا دارند
دراز دستی این کوتاه آستینان بین
دا تش په نوم مذهبی مشران غواړی په پاک لباس کې په خلکو
خپله خدای قایم کړی د تحلیل او تحریم ، امر او نهی په هکله پاپ او
د هغه نمایندگانو ته پوره واک او اختیار ورکړل شوی دی .
په جامع ترمذی کې د عدی ابن حاتم رضی الله تعالی عنه خخه
روایت دی چې رسول الله صلی الله وسلم د " اتخذوا اخبارهم ورهبا نهم
اربابا " خخه دا مقصد اخیستی دی چې هغوی خپلو علماؤ او پیرانو
ته د تحیل او تحریم پوره او بی د خه قید او شرطه اختیارات ورکړی

نیو لیک

وہ او د هغوی هره خبره به ئی لازما واجب الاتباع قانون گنهلو⁵⁰.
 خلک د تورات او انجیل د لوستلو څخه منع کیدل د پاپ او
 کلیسا فتوی یا فیصله به د خدای له طرفه وحی گنل کیده او د هغی
 څخه مخ اړول او یا د هغه سره مخالفت کول د کفر او ارتداد په معنی وه
 د حق او باطل گډول ، او حق د خلکو څخه پتیول او په خپل لاس لیکل
 شوی فتوی خدای ته منسوبول ، د دغه تش په نامه علماو او پیرانو
 دنده گرځیدلی وه او له همدی امله الله جل جلاله د هغوی سخته غندنه
 کړی ده .

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُوا بِالْحَقِّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[د البقره سورت 42 آیت]

[باطل ته د حق جامه مه وراغوندي او له پوهی سره سره د حق پتیولو
 هڅه مه کوي] .

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
 لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
 [د البقره سورت 79 آیت]

[تباهی ده هغو خلکو لره چې په خپلو لاسونو د کتاب لیکنه کوي
 او بیا خلکو ته وایي دا د الله څخه راغلی دی ترڅو د هغی په بدل کې
 لږ غوندی دنیاوی گټه په لاس راوړي ، د هغو د لاسو دا لیکنه هم د
 هغو د تباهی وسیله ده او د هغو دا گټه هم د هغو د هلاکت موجب ده
] .

° عیسی علیه السلام آسمان ته له ختولو وروسته یو یهودی پولس
 سینت پال د تثلیث او کفاری د ناقابل فهم فلسفی باندی د یوه نوی
 دین بنسټ کیښود ، کله چې قسطنطین پادشاه په 305 عیسوی کال
 کې اقتدار او منصب تر لاسه کړ او همدا مسیحیت یی چې په اصل کې

⁵⁰ جامع ترمذی دوهم ټوک 136 مخ

نیو لیک

پولسیت وه د رسمی دین په توگه اعلان ، او د هغه د خپرولو په خاطر یی کار پیل کړ خو لږ موده وروسته یونانی او رومی ماده پرسته تهذیبونو غلبه پیدا کړه او د پخوانیو ټولو ریکارډونه ئی ورمات کړل .
 ° د دی ماده پالنې او نفس پالنې د ماتولو له د رهبانیت نسخه را وړاندې کړی شوه رهبانیت [پیړی] په اصل کې د بده دین د بهکشانو د هندی دین د جوگیانو او سنیاسیانو د اصولو مطابق د دنیا پرېښول او د جسم د تعذیب یو نظام وه ، نکاح کول ، ښه او پاک کالی اغوستل ، غسل کول ، د خلکو سره اړیکې ټینګول په دی نظام کې حرام او منعه وه دا د هغوی جوړ کړی نظام وه چې د الله جل جلاله له لوری نه وه راغلی ځکه رب العزت فرمایي :

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا

حَقَّ رِعَايَتِهَا [د الحديد سورت 134 آیت]

[او رهبانیت هغوی په خپله رامنځ ته کړ ، مونږ هغه پر هغو باندی نه ؤ فرض کړی خو د الله جل جلاله د خوښی په لټه کې هغوی په خپله دغه بدعت [د نوی شی منځ ته راوړل] راوویست او بیا د هغه د رعایت چې کوم حق ؤ هغه یی ادا نه کړ] .

° خوموده وروسته د ماده پالنې او شهوت پالنې دا ناروغی د دی پیرانو او راهبانو په کلیساگانو کې وړاننوته د فقیری او ملنګی ځایونو د شاهی دربارونو او د زهد او تقوی دا چله خانی د بد کاری په ځایو بدلی شوی ، د کلیسا د خاوندانو تر منځ به د آمرانو او د دولت د خاوندانو عیش او مستی هیڅ وه په پنمځه عیسوی پیړی کې د روم [بشپ] د پادشاهانو په څیر- خپلی ماڼۍ کې اوسیده .

د الوسنت اتم پاپ د مستی او عیش په خاطر خپل مذهبی تاج گرو کړ او یو لسم پاپ د دری پاپانو ټول عوائد هم مصرف کړی وو ، داسی ویل کیږی چې د فرانسی د دولت ټول عوائد هم د دی پاپانو مصارف نه پوره کول ، خانقاګانی [چله خانی] د بد اخلاقی هډی گرځیدلی وی

نيو ليک

، د هغه د څلورو ديوالو ترمنځ به د نوو زيرلو کوچنيانو به په جار عامه وژنه کيدله ، د چرچ کارکونکو او مسيحي ملايانو حتی د محرمو بنځو سره ناروا اړيکې لرلې او د فطرت په خلاف جرمونو ئې د حد نه اوښتي وه په کليساگانو کې د گناهونو اعتراف کول د بدوکړو ذريعه گرځيدلي وه ، د مذهبي کتابونو ژباړه په نورو ژبو منع شوی وه ترڅو خلک د ناپوهۍ په تياره کې پراته وي او د پاڼانو هره خبره واورى او وويى مني ، خو د لوتر د اصلاحى خوځښت نه وروسته بائيبل په نورو ژبو و ژباړل شوه .

د دې ډول خبرو تفصيل د اروپا د اخلاقو تاريخ او د ساينس او دين جگړه په کتابونو کې موجود دى .

° په يوه لسمه عيسوى پيړۍ کې د شاهنشاهيت او پاپائيت ترمنځ د اقتدار د لاس ته راوړو جگړه پيل شوه ، چې په حقيقت کې د ملوکيت د دوو نظامونو ترمنځ جگړې وه او په دې وخت کې خلک ددې دواړو په غلامۍ کې تړلي وو .

ددې څخه وروسته د دين او ساينس ترمنځ جگړه ونښته ، پاپ ساينس پوهان او علماء د ځان له پاره خطر وگنل ، نو پدې خاطر د کليسا خاوندانو ساينس پوهان او د طبيعت پوهان په بى دينۍ تورن کړل په داسې حال کې چې د الله جل جلاله دين د ساينس مخالف نه دى د پاپائيت او ساينس ترمنځ د نښتې په دوران کې د طبيعى علومو مشهور عالم برونو ئې يوازې په دې جرم ژوندۍ وسيزه چې هغه د ځمکې له کرۍ پرته د نورو کائناتو يادونه هم کړې وه او گليليو ئې په دې خاطر په دار وځړاوه چې هغه د ځمکې په حرکت عقیده درلوده [ددې نظرئى ريښتينوالى او غلطوالى دلته د بحث موضوع نه ده] او د دې ډول جرمونو په تور کې ئې لږ تر لږه 32 زره کسان ژوندۍ وسيځل ، "جان ډيون پورټ په خپل کتاب اپالوجى آف محمد صلى الله و سلم ايندې قرآن کې ليکې چې : د دينى محکمو د فيصلو په اساس دوولس

نيو ليک

مليونه خلک وژل شوی دی او دا وینه تویونه په عیسائی ټولنه کې خپله د عیسائیانو په لاس شوی ده⁵¹.

د ملایانو او راهبانو د دنیا پالنې او نفس پالنې ته په اشارې کولو سره الله جل جلاله فرمایي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُوا أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ [د التوبه سورت 34 آيت]

[ای مومنانو! ددی اهل کتابو د زیاترو علماؤ او روحانیونو حال دا دی چې د خلکو مالونه په ناروا لارو خوري او د الله جل جلاله د لاری څخه ئی منعه کوي].

خلکو د پاپائیت دا احمقانه او ظالمانه نظام د دین په نامه قبول کړ چې د پاپ څخه د نفرت کولو ترڅنګ ئی د دین څخه هم کرکه پیدا شوه چې همدا کرکه بیا وروسته د ډاروین، مارکس او فروید په څیر خلکو نوره هم زیاته کړه، همدا علت دی چې نن اروپا د مادیت او بی دینۍ په سیلاب کې غرقه او تباہ پاته شوه، پاپایت او تیوکراسی ته خلک دیني حکومت وایی- حال دا چې دا دیني حکومت نه وه، بلکه د پاپانو حکومت وه او دا هم د ملوکیت او لا دین جمهوریت په څیر شرکي نظام دی [اعاذنا الله منها]⁵².

سیمکولر [بی دینه] هوریت یا دیموکراسی:

تو نه کیادیکهانهین مغرب کا جمهوري نظام
چېره روشن اندرون چنگیز س تاریک تر

⁵¹ رحمه للعالمين دقاضی محمد سلیمان سلمان منصورپوری لیکنه دوهم ټوک

214 مخ د پاکستان لاهورچاپ

⁵² د پاپائیت ددی بحث زیاته برخه د سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د تفسیر تفهیم القرآن او د مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمه الله علیه د کتاب (انسانی دنیا پر مسلمانو کړعروج وزوال کا اثر) څخه اخستل شوی ده

نيو ليک

.....

جمهوريت اک طرز حکومت ه که جس مين

بندون کو کنا کرے هين تولا نهين کرے

علامه اقبال رحمه الله عليه

[آيا تا ليدلی نه دی د غرب جمهوری نظام چې خيره ئی روښانه ده

خو د ننه د چنگيز د نظام نه هم تياره دی جمهوری د حکومت هغه

طرز دی چې انسانان په کې شميرل کيږي خو تول کيږي نه ، جمهوری

په خپله اصلی عربی معنی کې کوم خراب شی ته نه ويل کيږي لکه

خنګه چې ابن منظور افريقی رحمه الله عليه ليکلی دی چې :

الجمهور هي الرملة المشرفة على ما حولها المجتمعه الرمل

الكثير المتراكم الواسع ، والجمهوره الارض المشرفة على ما حولها ،

و جمهوركل شی ، معظمه و جمهورالناس جلهم [جمهوريت د شګو

هغه غونډی ته ويل کيږي چې د خپلی شاو خوا ځمکې څخه پورته او

مجمع وی یا یو د بل د پاسه د شګو پراخ ډګر ته جمهور ويل کيږي ،

جمهوره هغه ځمکې ته ويل کيږي چې د شا او خوا ځمکې څخه جګه او

لوړ وی ، او په هر شی کې ډیر ته وویل کيږي او جمهور الناس څخه

مقصد د خلکو اکثریت دی⁵³].

د حديثو، فقهي او لغت په کتابونو کې د جمهور د کليمی لغوی

معنی په همدی مفهوم وار وار راغلی یعنی ډیر، ښکاره او یا لوړ رتبه

وګړی چې په دغه ډول استعمال کې ئی کومه شرعی بدی نه شته ، د

اسلامی ریاست مشر جمهورالناس یا د هغوی د استازو [اهل الحل

والعقد] لخوا ټاکل شوی او د هغوی باورئ تر لاسه کړی وی نو ددی

امله د اسلامی حکومت نظام یو جمهوری او شورائی نظام دی، خو

اوس زموږ بحث په جمهوريت یا جمهور نه دی بلکه زموږ د څيړنې

موضوع ديموکراسی ده، غربی خلکو د جمهوريت فکر د عربی

ډيکشنري څخه نه دی اخیستی، بلکه د يونانی کليمی د ديموکراسی

⁵³ لسان العرب 4 ټوک 149 مخ جمهور ماده

نيو ليک

څخه ئی اخیستی دی چې معنی ئی د خلکو حکومت - د خلکو په واسطه - د خلکو له پاره .

په دی نظام کې د حق معیار او د قانون مصدر د خلکو خواهشات او غوښتنی دی، خلک د پوره اختیاراتو او قدرت څښتنان دی او جمهوریت مطلق العنان نظام وی ، په دی نظام کې د خلکو نماینده گانوته د الله جل جلاله ، رسول او آسمانی کتابونو یا اخلاقی معیارونو پیروی او تابعداری ضروری نه وی ، بلکه د خلکو د خوښی او غوښتنو پیروی او وفا داری ضروری وی لکه چې خلک خدای وی او د خلکو نمایندگان د هغوی رسولان وی [نعوذ بالله] .

د دی مشرکانه نظام د سیاست د بنسټیزو اساساتو د څیړنی ترمخه د دیموکراسی په هکله څه ویل ضروری دی ترڅو د هغی د پوهیدو په اساس په راتلونکو بحثونو کې یوڅه آسانی را پیدا شی .

د دیموکراسی شاوخوا

د پادشاهی او پاپائیت د کړه نو په خلاف د یموکراسی منځ ته راغله کله چې خلک د پادشاه د سیاسی بربریت او د پاپ د دینی ظلم او تیری څخه تنگ شوه نو هغوی بی قیضی آزادی ته لاس ورواچاوه او د بی دینه سیکولر جمهوریت آزادی بی غنیمت وگڼله ، د آزادی په مینه کې دوی د پادشاه او پاپ په څنگ کې د الله جل جلاله ، رسول ، دین ، مذهب او اخلاقوڅخه آزاد شول .

د تاریخی دوری ترمخه دانگلستان په جزائرو کې د مختلفو نژادونو خلک اوسیدل چې د بیلو بیلو ځایوڅخه راغلی وه په دی خلکو کې زیات شمیر د برتونون وه او د همدی قوم د نوم به اساس د دی جزیری نوم هم برتانیسه کښیښودل شو د دی ډلی دینی او مذهبی مشرانوته به ئی ډرونډ ویل چې د شخړو فیصلی به ئی کولی .

د 57 میلاد څخه وړاندی تر 450 عیسوی کال پوری انگلستان د رومی شاهنشاهی په واک کې وه 507 کاله برتانیانو د آزادی هلی ځلی

نيو ليک

وکړې خو د ناکامۍ سره مخامخ شو، همدا علت دی چې ملکه [بودیشیا] تر اوسه د ملی قهرمانۍ په نوم یادېږي د رومیانود حکومت څخه د آزادۍ د ترلاسه کولو وروسته د انگلستان خلک ، 1688 عیسوی کال پرمین انقلاب او د 1689 عیسوی کال د فروری د بنیادی حقوقو د اعلان پوری 1235 کاله د ملکې یا غیر ملکې کورنیو د مطلق العنان میراثی پادشاهیو او د هغوی مراعات اخیستونکو فیودالانو په دوه ګوني غلامۍ کې تړلي وه که څه هم په 1214 عیسوی کال کې په میګناکارتا منشور کېیر [لوی-مرام] باندې چې د انگلستان په تاریخ کې د جمهوریت د بنسټ په نامه مشهور دی پادشاه لاسلیک کړی وه خو په حقیقت کېدا د لویو لویو فیودالانو، او پادریانو له پاره د مراعات ورکولو [منشور کېیر] وه ځکه چې د هقانانو، مزدورانو او غریبو خلکو د دی منشور څخه هیڅ ګټه نه شوه اخیستی، په همدې ترتیب سره ئی شاهي لویی غوندې ته د [پارلیمان] نوم ورکړ خو دا ټول په نوم کې خلاصه شوی وه په حقیقت کېنې پادشاهی د فیودالانو او امرا و د غوښتنو پوره کول وه .

په 1649 عیسوی کال کې که څه هم جمهوریت غوښتونکو د وخت لومړی شاه چارلس په مړینه محکوم کړ او تر یوه حده پوری جمهوري حکومت هم جوړ شوی وه خو یولس کاله وروسته په 1960 میلادی کال پارلمان یوځل بیا دوهم چارلس د پادشاهی په ګدی کېښاوه . د 1689 عیسوی کال څخه تر اوسه پوری دی خلکو قانونی شاهي په خپلی سینی پوری کلکه نیولی او د خپل ملت خزانه د " برطانیی د تاج " په نوم لګوی⁵⁴ [فاعتبروا یا اولی‌البصار] .

د غربی تمدن د نسب لړۍ په پخوانی یونانی تمدن پوری نښلې او همدا د هغی اصلی مرکز دی ، د دی تمدن څخه د غرب خلکو

⁵⁴ د برطانوی پادشاهی د تاریخ لنډیزولیم لینګر د نړۍ تاریخ دوهم اودریم ټوکونه څخه را نقل شوی .

نيو ليک

یوازی د شاهنشاهی سیاسی نظریه نه وه زده کړې بلکه ماده پالنه ئی هم هغوی ته په میراث کېږی ایښی وه ، د یونانی تمدن امتیاز یواځی په مادیت کې دی او افلاطون په خپل کتاب [ریاست] کې د ځوانانوپه بې‌قیده ژوند او د هغوی په نه خلاصیدونکې حرص باندی ډیری دردونکې یادونې‌کړې دی ځکه چې هغه په خپله په توحید او اخلاقی بندیزونو باندی عقیده درلوده د یونانیانو په ځای رومیان منځ ته راغله خوپه مادیت او حیوانیت کې دوی د خپلو پلرونو او اسلافو څخه نور هم مخکې ولاړل، نو د ماده پالنی د دغی سیلاب د مخنیوی په خاطر رهبانیت منځ ته راوړل شو خو رهبانیت د پاپائیت څیره غوره کړه ، او د دنیا پالنی ټول پخوانی ریکاردونه یی ورمات کړل دوی د پوهانو او علماو په عام قتل شروع وکړه او په دی اساس خلک د شاهی او پاپائیت په دوه گونی غلامی‌کې راښکیل شول او دوه ډوله د غلامی ځنځیرونه ئی غاړوته ورولولیدل .

عام خلک د اسلام د دین څخه خبرنه وه خود شاهی او پاپائیت څخه په تنگ شوی وه او له همدی‌کبله وه چې د دینی‌کړنو په خلاف په هغوی‌کې د دښمنی او کینی ریبښو ځای وینو په او له مرحله کې د غرب د فلسفی د نیچرل ایزم [د شیانو مادی طبیعت] د فکر په څنگ څنگ کې دوی په الله جل وعلی شانه هم عقیده درلوده ، غربی ډیکارت چې په 1650 عیسوی کال کې مړ شوی له یوه پلوه د الله جل جلاله د وجود قایل وه او له بلی‌خوا به ئی ویل چې دا نړی د طبعی قوانینو لاندی په خپله چلیږی ، نوکه چیری الله جل جلاله موجود هم وی نو د هغه ددی نړی سره څه کار نشته ، لوتر چې په 1866 عیسوی کال کې ئی اصلاحی تحریک شروع کړی وه هغه هم د مادیت او تذبذب د مکروبوونو مقابله ونشوه کړای .

د دین او مذهب په خلاف د تشکیک ، دوه گونی تعصب او کینی دا دوره روانه وه چې په 1859 عیسوی کال کې داروین یو کتاب د "

نيو ليک

اصل الانواع " په نوم باندې خپور کړ او په 1871 ميلادي کال کې د نسب نامه آدم په نامه کتاب وليکه چې په هغې کې داسې نظر وړاندې کړی وه ، چې بشر د بيزو يو ارتقاء يافته شکل دی ، چې اصل مقصد ئی د خپلو نفسي غوښتنو پوره کول او د نړۍ د آرام او سهولتونو څخه مزه او گټه اخستل دی ، د مخلوقاتو او کائناتو ټول نظام د طبعي قوانينو په بنسټ پر مخ ځي ، نه کوم خدای شته ، نه رسول ، نه آخرت شته او نه د انسان روح [نعوذ بالله].

کارل مارکس د انگليس په مرسته 1847 عيسوی کال کې په پټه توگه يو کمونست ليک [د کمونستانو گوند] جوړ کړ او بيا هغوی دواړو " کمونست مانيفست " جوړ کړ - مارکس د داروين د فلسفې په اساس وويل چې انسان يواځې يو حيوان دی چې د ډوډۍ په خاطر لاس پښې وهي طبقاتي کشمکش [پوريزی هلی ځلی] او د جدل فلسفه د مارکسيزم اصل بنسټ دی ، هغه وويل چې دين ترياک دی او کمونيزم د دين او اخلاقو له منځه وړل غواړي .

سگمنډ فرائډ په 1900 عيسوی کال کې خپل کتاب د خوبونو تعبير وليکه او په 1904 عيسوی کال کې ئی خپل بل کتاب [د ورځنی ژوند نفسيات] خپور کړ ، دا د نفسياتو د نوی علم ته داب ايښودونکې گڼل کېږي نوموړی د داروين فلسفه نوره هم پرمخ بوتله اووئی ويلي چې انسان د خواهشاتو او شهوت نه پرته بل شی نه دی ، جرم د انسان فطري غوښتنه ده نو دی ته بايد پوره آزادی ورکړل شي ، الله جل جلاله ، رسول ، دين او اخلاق دا ټول د ټولنيزو فشارونو پيدايښت دی اوکه نه نو په حقيقت کې دا وهم دی .

د جان لاک او روسو نظريات

د اروين ، مارکس ، فروئډ او نورو غربي پوهانو د روحانيت په ځای خلکو ته د ماده پرستی او حيوانيت زده کړه وروښوده خو جان لاک ، روسو او ځينی نور سياسي پوهانو د بی دينه جمهوريت او يا د خلکو

نيو ليک

.....

د حاکمیت غږ جگ کړي.

کله چې په کال 1688 میلادی کې د ستورات د کورنی د شاهانو او خلکو تر منځ د کورنیو نښتو په نتیجه کې [پرتمین انقلاب] راغی نو جان لاک چې په 1704 عیسوی کال کې مړ شوی په 1690 عیسوی کال د انقلاب نه دوه کاله وروسته خپل کتاب سول گورنمنټ [د خلکو حکومت] تر نوم لاندی خپور کړ چې هغه د فکر لنډیز په دی ډول دی: د بشری ټولنی پیل د ښځی او نر تر منځ د ازدواجی اړیکو په اساس شروع کیږی او دا اړیکې د دواړو د آزادو غوښتنو و آزاد تړون په واسطه مینځ ته راځی که څه هم سړی ته په ښځه باندی یو څه اختیار په لاس ورځی خو دا باید مطلق العناننه نه وی دواړو سره باید د ازدواجی اړیکو د پای ته رسولو حق هم موجود وی همدا ډول باید یو کورنی نظام وی، چې هلته د کورنی مشر ته یو څه اختیارات ورکړل شوی وی او کورنی کولای شی چې وغواړی دا اختیارات بیرته تری سلب کړی، په یوه سیاسي ټولنه کې هم د همدارنگه تړون د اصولو څخه کار اخیستل کیږی، خلک باید د اعلیٰ ځواک او ټولو اختیاراتو څښتنان اوسی د هغوی د نفس غوښتنه او خوښه باید د قانون سرچینه او د طاقت مرکز و اوسی او حاکم ته په کار دی چې د خلکو غوښتنی پوره کړی، ښه ټولنه هغه ده چې په هغی کې اختیارات د یوه وگړی په لاس کې نه وی بلکه د خلکو د منتخب شوو نمایندگانو په لاس کې وی، البته ده د قانونی شاهی د ټینګولو تائید هم کړی دی⁵⁵.

روسو په اصل سوئیسی وه خو په فرانسه کې اوسیده او په فرانسه کې هغه وخت ناوړه شاهی او فیوډالی نظام قائم وه چې په خلکو به ئی په زور کار کاوه، په نوموړی د فرانسی داخلي حالاتو او د انگلستان [بهترین جمهوری انقلاب] سخت تاثیر وکړ او د همدی تاثیر په نتیجه

⁵⁵ سول گورنمنټ د جان لاک دوم لیکنه فصل عربی ژباړه د 1959 عیسوی کال بیروت چاپ.

نيو ليک

کې ئی په 1762 عیسوی کال کې خپل یو مشهور کتاب معاهدهٔ
عمرانی [ټولنیز تړون] تر نامه لاندې خپور کړ، هغه د هابس مطلق
العنان شاهي حکومت او د جان لاک قانوني شاهي حکومت دواړه
لغواو په ځای ئی سوچې د خلکو د حکومت نظریه رامنځته کړه او د
خلکو اراده او د هغوی غوښتنې ئی د قانون سرچینه وگرځوله د روسو
د دی نظر په اساس په فرانسه کې په 1789 عیسوی کال کې یو عمومي
انقلاب منځ ته راغی، همدا راز د امریکا د خپلواکې اعلان هم، د
1776 عیسوی کال د جولای په څلورمه نیټه هم د همدې نظری [د
خلکو مطلق واک] یوه برخه وه چې د 1783 کال د ستمبر د میاشتې په
دریمه نیټه انگلستان د پاریس په صلح نامه یی لاس لیک وکړ او هغه
یې په رسمیت وپيژاند چې په نتیجه کې د امریکا متحده ایالاتو تر نامه
لاندې یو خپلواک حکومت جوړ شو.

د دیموکراسۍ بنسټونه:

د همدې څیرنې په رڼا کې اوس د غرب د جمهوریت اساسي اصول
تر څیرنې لاندې نیسو.

۱. خلکو هاکمیت:

ددې اصل څرگندونه دیموکراسۍ ته یوه کتنه کې شوی چې نتیجه
ئیدا ده چې د قانون سرچشمه، د خلکو غوښتنې، اراده او خوښه ده.

2. سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ پوره بېلوالی]:

ددې اصل ترمنځ په جمهوري یاد خلکو په حکومت کېهیڅ رسمي
دین وجود نه لری خو د هیواد اوسیدونکو ته په خپل ورځنی ژوند کې
دیني او مذهبي خپلواکې ورکړل شوی وی چې په ټولنیز، تمدني
اوسياسي معاملو کې دین او مذهب ننه ویستل قانوني جرم شمیرل
کیرې که چیرې څوک د خپلې خبرې د تایید له پاره د دنیا ټول مذهبونه
او ټول آسماني کتابونه وړاندې کړی نو بیا هم د هغه خبره د اوریدو او
پاملرنې وړنه وی ترهغه پورې چې د خلکو استازی د هغی تائید او

نيو ليک

ملا تې و نه کړې، ددی نه پرته که چیرې یو شی په ټولو دیني کتابونو کې ناروا او حرام ښوول شوی وی خو د خلکو وکیلان ئی حلال وگڼی نو هغه حلال گرځی، اوس د نړۍ ټولو جمهوریتونو سیکواریزم په خپلو اساسی قانونو کې شامل کړی دی .

په 1789 عیسوی کال امریکا د بشري حقوقو په اعلامیه کې سیاست او دین یو د بل څخه جلا کړل چې دا اعلامیه د جرمني د فرانکفورت او برلن د 1848 عیسوی کال په اعلامیه کې او په سویزرلنډ کې د 1866 عیسوی کال په اعلامیه کې ومنل شوه او کمونسټ روس خو د 1919 عیسوی کال را په دی خوا په دین او مذهب پسې خپل لوراو خټیک را خیستی وه .

او په پاکستان کې زیاتو مشرانو سیاسي تربیه د انگلیسانو او یا د گاندهی څخه اخیستی او زده کړې ئی هم په انگلیسی ادارو او پوهنتونونو کې حاصل کړې ، نو له همدې امله د هغوی په فکرونو کې هم د [سیکولرزم] نظری خپلې ریښې غځولی دی ، خو الحمدلله چې د سید ابو الاعلی مودودی ، حسن البناء او نورو پوهانو رحمه الله علیهم په کوښښونو دا خبره عامه شوی چې اسلام د ژوندانه یو مکمل نظام دی او دا په حقیقت کې یواځی د عقیدې او عباداتو دین نه دی . په اسلام کې د ټولنیز تمدن او سیاسي امورو په هکله هم پوره لارښوونی شته .

علامه اقبال رحمه الله علیه په بی دینه سیاست باندی په ډیره ښه ډول تنقید کړی :

جلال پادشاهی هو که جمهوری تماشا هو
جدا هو دین سیاست سر توره جاتی هه چنگیزی
میری نگاه مین هه یه سیاست لا دین
کنیز اهرمن و دون نهاد و مرده ضمیر
هوئی هه ترک کلیسا سر حاکمی آزاد

نيو ليک

.....
 فرنگيو کي سياست ه ڏيو ب زنجير
 [که د شاهي د بدبه وي او يا د جمهوريت نخری ، نوکه دين د
 سياست خخه جلاشي نو چنگيز به تری جوړه ، زما په نظر دا بیدينه
 سياست د اهرمن د وينځي او پست او مړ وجدان خخه عبارت دی ، د
 کلیسا په پرينولو خو حاکم آزاد شو ، د فرنگيانو سياست يو بی
 زنجيره دیو دی] .

3 { لبراليزم [بی قیده اوبی واځو خپلواکي] :

دیو استبداد جمهوري قبا مين پام کوب

تو سمجهتا ه ښه آزادی کي ه ښلم پری
 علامه اقبال رحمه الله علیه
 د جمهوريت په چينه کي د ظلم بلا داسی گډیږي چې ته فکرکوی
 چې دا د آزادی خیالی ښاپیری ده ، کیدای شی د سیکولرېزم او د
 خلکو د حاکمیت زیښه یواځی د موراو پلار بی قیده خپلواکي اوسی
 چې دا د خلکو منل شوی جمهوري حق هم گنل کیږي ددی خپلواکي په
 اساس د غرب وگړی الله جل جلاله اود هغه رسول ته هم کنخل کولای
 شی، د مور ، خور ، او لور سره جنسی اړیکي ټینګولای شی ، لوڅ برنډ
 گرځیدی شی او په کوڅوکي د خلکو ترمخ هم جماع کولای شی
 نوهرچیرته ئی چې خونبه وی مزی چرچې کولی شی که چیری موراو
 پلار پری اعتراض وکړي نو هغوی نیول کیږي او بندی کیږي او جزا هم
 ورکول کیږي دا په دی خاطر چې د چا په شخصی ژوند کېمداخله کول
 قانونی جرم او د جمهوري حقوقو خلاف کاردی . د مور ، پلار او
 لویانو احترام او عزت کول د لبرلېزم اومودرنېزم په خلاف یو خیالی
 کار دی ، د سیاسي خپلواکي په نوم د تحریک چلیدل ، مظاهره کول ،
 احتجاج کول ، اورلگول ، تیږی وړول او هر ډول تخریبی عمل کول
 جمهوري حق گنل کیږي ، لبرلېزم یوازی د شاه یا پاپ د غلامی خخه
 خپلواکي ترلاس کولو ته نه ویل کیږي بلکه د هغی په څنګ کي د الله

نيو ليک

جل جلاله د هداياتو او د هغه د رسول او د اخلاقو څخه ازادى ته هم ويل كيږي، دا هغه خپلواکي او ازادى ده چې د جمهوريت بيرغ پرته کونکې ئى د خپل ځان له پاره فخرگڼي او نازيږي کوي خو په حقيقت کې دا ډول جمهوريت او خپلواکي د [حيوانيت] دوهم نوم دى او بس .

4 { کيښتل ايزم يعنې سرمايه داري او ماده پرستي:

کر مى گفتار اعضاى مجلس الامان

يه بهى ايك سرمايه دارون کې هې جنک زرکړى

علامه اقبال رحمه الله عليه

[په غونډوکېد مقررينو دو يناوو جوش، دا هم د پانگوالو ترمنځ د

زرگري جنګ دى] .

د دين او روحانيت څخه د سرکشي لازمي نتيجه همدا وي چې انسان د گيدى غلام اود الله جل جلاله د بنده گي په ځاى ئى د زرو او سيم بنده گرځوي . په غربى نظامونوکېد سود اوگتي نه پرته چاته قرض هم نه ورکول كيږي ، د دولت د لاسته راوړلو په خاطر د عصمت او آبرو خرڅول هم بڼه کسب گڼل كيږي چې په دى نظام کې د ټولونه ډير دولت لاسته راوړل او د ځمکو اخستل د ژوندانه مقصد او هدف دى " پناه غواړم په الله جل جلاله سره له دى نه " .

5 { نشنليزېم [د نورو قومونو استحصال] :

متاع غير په هوتى هې جب نظر اس کې

تو هر اول لشکر کليسا کې سفير

هې وهى ساز کهن مغرب کا جمهورى نظام

جس کر پر دو مين نهى غير از نواى قيصرى

[کله ئى چې د نورو په مال نظر ولگي نو بيا د لينکر هر

مشر د کليسا سفير وي - د غرب په جمهورى نظام کې هماغه زور

ساز دى د هغه په پردوکېد قيصر د سرود نه بل آواز نشته] .

د دين او مذهب څخه د غريبانو د مخ اړولو او انکار کولو علت،

نيو ليک

قوميت ، رنگ ، نژاد او وطن دی. د هغوی په فکر کې پراخوالی نشته بلکه په جغرافیائی چوکاټ کې بند دی ، قوم پالنه او وطن پالنه د هغوی نوی دین او مذهب دی .

اویا په بل عبارت قوم او وطن د هغوی خدای دی .د خپل قوم د گټو په خاطر د نورو قومونو لوتول او استثمارول د فخر سبب گڼي، د خپل وطن بدترین وگړی خپل ورور گڼي، لکه څنگه چې انګلیسانو د لوی هند او نورو غصب کړو علاقه استثمار کړې وه، نود هغه څخه هر یو خبر دی. په امریکه کې چې د تور پوستو او په هندوستان کې چې د نورو کوچنیو ملیتونو سره کوم سلوک کیږي هغه هم د هریوه ترمخه دی. په شرقی پاکستان کې د بنگال په جوړولو کې چې د غیر بنگال مسلمانانو سره کوم وحشیانه سلوک د مجیب الرحمن "عوامی لیک" او "مکنی باهني" ډلو کړی هغه خوتولو په خپلو سترگو ولید.

دا هغه قوم پرستی ده چې د جمهوریت یوه ستن گڼله کیږي ، مگر د خپلو خپلوانو او وطن د خلکو خدمت خود اسلام حکم او د عدل او احسان غوښتنه ده .

6 { پارټي سیاست یا گوندی سیاست:

د غربی جمهوریتونو بنسټ د سیاسي گوندونو په تنافس او مسابقي ولاړ دی په ولسی جرگه کې د مقتدر گوند او مخالف گوند دوه ډلې موجودی وی چې دواړه د یو بل د راپرخولو په کوشش کې وخت تیروي ، د خپل گوند گټی د خپل قوم په گټو پورته گڼي، مقتدر گوند که کومه ښه فیصله هم وکړي نو اپوزیسیون ئی خامخا مخالفت کوی اود دی علت دا ښوول کیږي چې دا زما د گوند موقف او دریځ دی .

هر گوند د انتخاباتو د گټلو له پاره جوړېښتونه کوی ، د درواغو وعدی کوی دا ځکه چې دهغوی د سیاست مقصد د اقتدار لاس ته راوړل دی هیڅوک د خپل گوندی د دریځ پرته په پارلمان کې چا ته

نیو لیک

نه ووت ورکولای شی او نه نظر ، او که نه نو د گوند څخه شپلی کیږي
د رای د ورکولو په وخت کې د گوند له خوا د ټاکل شوو کانديدانو
حمایت ضروری دی که څه هم کانديد یو بدکاره، مضر، بدماش، بد
اخلاقه او نا امله شخص وی خو گوندي دریځ د حق معیار دی .
دا شپړ اصول دی چې په هغی د دیموکراسی مانی ولاړه ده او
پارلمانی جمهوریت او داسی نور ټول د کار د طریقې او نظام د
چلوونکو پوری تړلی دی خو د جمهوریت فلسفه په همدی شپړو
اصولو باندی ولاړه ده .

اشتراکیت [سوسیالیزم]:

لکه څنگه چې جمهوریت دملوکیت او پاپائیت د عکس العمل په
نتیجه کې منځ ته راغلی دی نو په همدی ډول سوسیالیزم د غربی
پانگه وال جمهوریت د عکس العمل په نتیجه کې منځته راغلی چې لا
تراوسه په بین المللی سطحه کې مخ په وړاندی روان دی، سوسیالیزم
یوه انگلیسی کلمه ده چې د سوسائتی څخه را اخستل شوی، ماخذ ئی
سوسیال دی چې معنا ئی [ټولنیز] ده د سیاست او اقتصاد په اصطلاح
د سوسیالیزم تعریف دا ډول کیږی :

په هغه نظام کې چې د مملکت ټولی تولیدی منابع دیو وگړی یا خو
وگړو په ځای د ټولنی ټولو افرادو په ملکیت کېوی او مقصد ئی د
ټولنی او شخص دواړوگټه اوښه والی وی. اویو وگړی ته په کې د
ژوندانه د بنسټیزو ضرورتونو د فکرڅخه خلاصون ورکړل شی.

ددغی نظر ئی یوڅه خبری دیونان د افلاطون او د ایران د مزدک په
مسلكونو کې هم لیدل کیږی بلکه د سوسیالیزم فکر په هر وخت کې په
یو شکل نه یو شکل موجود وه، خو په دی وروستیو وختو کې د کارل
مارکس په واسطه د یوی سیاسی او ټولنیزی فلسفی او نظام په شکل
راوړاندی شو، له همدی کبله مارکس د علمی سوسیالیزم یا
سائنټفک سوسیالیزم د پلار په نوم یادوی نو له دی امله سوسیالیزم ته

نيو ليک

.....

مارکسیزم هم وایی .

کارل مارکس په 1818 عیسوی کال په جرمني کې په یو یهودی کورنۍ کې سترگی پرانستلی ، په 1847 عیسوی کال ئی [کمونسټ لیک] جوړ کړ او بیا ئی د انگلیس په مرسته کمونسټ مانیفست [کمونسټی مرام] ترتیب کړ د جرمني ، فرانسې او بلجیم څخه د شپږو وروسته په 1849 عیسوی کال کې یی د پلازمېنې انگلستان لندن کې استوگنه غوره کړه او د 1883 عیسوی کال د مارچ په 14 نیټه په داسې حال کې چې په چوکې ناست وه د دی نړۍ څخه ولاړه چې همدا اوس یی قبر په لندن کې دی که څه هم مارکس په خپل ژوند کې د سوسیالستي انقلاب په راوړلو بريالی نه شو ، خو د هغه وروسته د لینن په مشرۍ 1917 عیسوی کال د اکتوبر په میاشت کې د روسی په خاوره کې سوسیالستي انقلاب راغی چې نن د امریکې په مقابل کې یو لوی قوت دی .

سوسیالیزم او د هغه بنسټیز اصول :

1 [د ژوندانه مادی نظریه :

د مادیت دا نظر د داروین د ارتقا او تکامل په فلسفه ولاړ دی لنډیز ئی په دی ډول دی چې بشر د مادی مکروبونو یو تکاملي شکل دی او ټول حیوانات ، نباتات او جمادات د مادی مختلف شکلو نه دی یعنی د خدای پالنې او روحانیت په ځای ماده پالنه د سوسیالیزم بنسټ دی - لینن وایی : د مارکس فلسفه د ماده پرستی فلسفه ده .

2 [د پاک ذات الله جل جلاله د وجود خځه انکار یا دهریت :

په اصولی توګه هر سوسیالیست دهری دی ، د الله د موجودیت په هکله مونږ وایو چې مونږ په الله جل جلاله یقین نه لرو او مونږ ته دا په ډاګه ده چې دیني او مذهبي مشران د ځمکې څښتنانو او د پانګې خاوندانو د خدای تصور منځ ته راوړی دی چې هغوی هم د لوټ مارانو په شان د خپلو ګټو ساتنه وکړی .

لینن په بل ځای کې وایی " چې د خدای تصور یو د شرم نه ډک

نيو ليک

.....

خپريدونکې مرض دی ."

[3] دين خځه انکار :

د مارکس دا وينا د هرچا په خوله کې ده چې ويلی یی دی چې دين يو ترياک دی - لينن وايی " مارکسیزم ماده پرستی ده او د همدی په اساس هغه د دين سخت مخالف دی " مونږ بايد د دين په خلاف وجنگېږو، د دين جرړی وباسو " تل دی وی دهریت ."

اوس د روسانو په قانون کې د دين په هکله د خبرو کولو اجازه نشته خو د دين په خلاف پروپاگند کول د ټولو اوسيدونکو حق دی .

[4] د کورنی نظام خځه انکار :

مارکس کورنی نظام د بورژوازی نښه گڼی، د کمونست گوند په اساسنامه کې مارکس ليکلی دی چې " مونږ د کورنی له منځه وړل غواړو."

لينن په خپله يوه وينا کې داسی ویلی ووچې " مونږ د حلالی او حرامی اولاد ترمنځ توپير د منځه يووړ " شریکې ښځی نیول د مارکسیزم اصول دی

[5] د شخصي ملکیت خځه انکار کول :

مارکس فردی ملکیت د پانگوالی ډلی يوه استثماري حربه گڼی او د یوۍ کمونستی ټولنی د جوړولو له پاره ددی ملکیت له منځه وړل یو ضروری امر گڼی، لينن وايی : " کمونست " يوه لاطینی کلمه ده ځکه چې د شریک لاطینی معنی کمیونس ده ، نو کمونستی ټولنه هغه ټولنه وی چې په هغه کېهرڅه شریک اوگډ وی یعنی ځمکې او فابریکې گډ او شریک ملکیت وی په هغه کې خلک په گډه کار وکړی او له هغه څه شریکه گټه واخلي .

سوسیالیزم په حقیقت کې یو بدترین سرمایه داری او د زحمت کسانو په نوم د خلکو د استثمار ولو یو ظالمانه نظام دی ځکه په ملوکیت کې شاه په ټول دولت قبضه نه شی کولای او همدا راز په پانگه والو نظامونو کې هم په میلیونونو انسانو کې یو محدود شمیر

نيو ليک

پانگه وال اوسى خو په سوسيالستى ټولنه کې يوازى يو سرمايه دار
وى او هغه هم د حکومت مشر

[6] جدلي فلسفه او طبقاتى کشمکش :

مارکسيزم جدلي فلسفه او طبقاتى هلې ځلې يو حتمى امر گڼي،
مارکس وايي چې : په مادى عواملو او ټولنيزو قوتونو کې ټکر واقع
کيږي ، تصورونه ، خيالونه او نظريې د همدې مادى حالاتو او
ټولنيزو قوتونو د ټکر په نتيجه کې پيدا کيږي، طبقاتى کشمکشونه
په هره زمانه کې موجود وي، په لومړۍ وختو کې د غلام او بادار تر
منځ، د هغه وروسته د دهقان او د ځمکې د خاوند ترمنځ او اوس دا
لاس اچونه د بورژوا [پانگه والو] او پرولتاري [مزدورانو] د
طبقوترمنځ روانه ده چې دا آخرنى جنگ دى چې پرولتاريا به په کې
بري ترلاسه کوي د سوسياليزم د سياست نظريه دا ده چې نړۍ په دوه
طبقو وویشل شي اوبيايوه طبقه دمنځه لاړه شي او بله طبقه غالبه
شي، سوسياليزم زيارايستونکوته غږکوي، او هغوى جنگوى د ظلم د
له منځه وړلو په ځاى ديوې ډلې دله منځه وړل اود بلې ډلې راپورته
کول د دوى اساسى قانون دى په دې طبقاتى جنگ کې يوازى دا نه چې
ځمکه لرونکېاو پانگه وال مړه کيږي بلکه زيارکښان اومزدوران هم په
ټولنيز ډول وژل کيږي کله چې په 1917 عيسوى کال کې په روسيه کې
کمونستى انقلاب منځ ته راغى، نو هغه خلک چې په لومړيو
کلونو کې ووژل شوه د هغوى شمير يومليون درى سوه شپږاويا زره
شپږسوه شپږشپيته کسان وه چې په دې جمله کې يومليون او
شپږاتيا زره مزدوران اوزحمت کشان شامل وه او دوه سوه نوى زره
کسان د مختلفو کسبونو خاوندان پکې په قتل ورسيدل خو يوازى پنځه
شپيته زره اته سوه پنځه شپيته کسه پانگه وال پکې وژل شوى وه دا
هغه تحفه وه چې مزدورانو او زيارکښانو ته سوسياليزم ورکړى وه

[7] ديکتاتورى پرولتاريا يا دکارکگرانو آمریت :

کارل مارکس وائى چې په عبورى دوره کېد پرولتاريا ديکتاتورى

نيو ليک

.....

يا د کارگرانو آمرانه حکومت جوړول ضروري دی .

ترڅو د پانگه والو د پاتې شوو نښو او پټو اثراتو څخه ټولنه پاکه شي د کارگرانو د آمریت شکل د تیرشوو آمریتونو څخه پرته بل څه ندی ځکه چې د مارکس په نظر هر ډول حکومتونه د نوعیت له پلوه آمرانه دی د سوسیالیزم مشران وایی : د کارگرانو د حکومت دجوړیدوله پاره ضروري شرط په ډیری چالاکی، او آزادی سره پانگه والو او د ځمکې د خاوندانو او د هغه ددوستانو د تدافعی قوت د ختمولوله پاره د زورنه کار اخیستل دی او هر هغه څوک چې په دی خبره نه پوهیږی هغه انقلابی نه دی نو هغه باید د کارگرانو د مشرۍ یا مسئولیت څخه لری شی .

لینن وایی : انقلابی حکومت ته آمرانه کړنه په کار ده .

8 [آله ایزه دیکتاتوری :

که څه هم د روسیې د اساسی قانون له مخی هر 18 کلن وگړی کولای شی خپله رایه استعمال کړی او هر 23 کلن اوسیدونکې په انتخاباتو کې د کاندید په توگه ودریدای شی نو په همدی ترتیب د اساسی قانون له نظره [سپریم سویت] چې د ریاست ټولونه لویه جوړونکې اداره ده او د کاغذ پرمخ د دی ادارې د اختیاراتو یو اوږد فهرست هم لیکل شوی .

سوویت اف یونین د شوروی جماهیری اتحاد او [سویت اف نیشلیتیر] پر دوو ادارو باندی مشتمله ده دا اداره د څلورو کالو له پاره د عامو انتخاباتو په واسطه منځ ته راځی، سوسیالستی مشران دا ادعا کوی چې روسی حکومت په صحیح ډول جمهوري حکومت دی .

خو دا ټول څی ظاهری بڼه لری اصلاً د اقتدار واگی د کمونسټ گوند په لاس کې دی د کمونسټ گوند نه پرته بل کوم سیاسی گوند وجود نلری څوک چې د دی گوند رکن نه وی نو هغه په انتخاباتو کې د کاندید په توگه نه شی ودریدلای او د کاندید انتخاب هم کمونسټ گوند په خپله کوی د گوند د کاندیدانو پرته بل هیڅ څوک مقابلی ته نه شی راوتلای نو همدا علت دی چې له انتخاباتو وروسته نړیوالو ته دا

نیو لیک

اعلان کوی چې گویا زموږ ټول کاندیدان پرته له مقابلي څخه کامیاب شول د نومونو په گوته کولو ته انتخابات او د گوند آمریت ته جمهوریت وایی چې په حقیقت کې نه انتخابات شته او نه جمهوریت بلکه گوندی دیکتاتوری ده .

ټولی پریکړی گوند کوی ، د [سپریم سوویت] یوازی په نوم قانون جوړوونکې اداره په کال کېدو ځله د اته یا لس ورځو له پاره راغوبتل کیږی ، ترڅو پریکړه رسمی شکل ورکړی ، دا اداره د غور و فکریا بحث او څیړنې له پاره نه ده جوړه شوی ، بلکه د گوند د فیصلو د توثیق له پاره جوړه شوی ده. د وزیرانو د شوری ټاکل که څه هم د اساسی قانون له مخی باید د انتخاباتو له لاری وشي خو دا کارهم گوند کوی .

9 [د مشرانو د دیکتاتوری :

د گوند آمریت اود هغی اختیارات هم یوه ظاهری بڼه لری خو اصل اختیارات او اقتدار په دی نظام کې د گوند د مشرانو په لاس کې وی ، ستالین وائی: " مونږ لیبرال [آزادی خوښوونکې] نه یو ، مونږ ته د رسمی جمهوریت څخه د گوند گټی ډیری مهمی دی " په کمونستی هیوادونو کېمشر د قدرت نه لری کول تقریباً د امکان نه لری وی ، ستالین او ماوژتونگ د ژوند تر آخری سلگی پوری د خپلو خپلو هیوادو مشران وه که څه هم له مړینی وروسته دی دواړو ته کنخل کیږی خو د هغوی په ژوند کې په هغوی تنقید کول مرگ ته د بلنی سره برابر وه .

په کمونستی نظامونو کې مشرانو سره د اختلاف کولونتیجه هماغه وی لکه چې تراتسکې ورسره مخامخ شوی وه . حقیقت دا دی چې سوسیالستی په اصل کې د لیډرانو شخصی آمریت او د یوه وگړی د ظالمانه پادشاهی بل نوم دی . دا هغه لس اساسات وه چې د سوسیالیزم سیاسی نظام پری ولاړ دی د سوسیالیزم د اقتصادی نظام څیړنه د دی کتاب موضوع نه ده

نيو ليک

زمونږ مقصد يوازي ددې نظام د سياسي اړخ پيژندنه ده ⁵⁶.

اشتماليت [کمونيزم]

په علم و حکمت مهره بازی په بحث و تکرار کې نمایش
نهیږي هغه دنیا کواب کوارا پرانې افکار کې نمایش
تری کتابون مین اے حکیم معاش رکهای کیا هه آخر؟
خطوط خم دار کې نمایش مریز و کجدار کې نمایش
[دا د علم او حکمت لوبی او دا د بحث او تکرار بنسودنی- دنیا
نوره د دی فرسوده افکارو د نمایش زغم کونکې نه ده - ای د اقتصاد
حکیمه ستا په کتابونو کې - د دی کړو وړو او بنکنه پورته کړنې نه
پورته آخر دی څه؟] .

د علمی سوسیالیزم خاوندانو د سرمایه داری نظام د پای ته رسولو
په خاطر دوه پړاوونه بنسودلی دی لومړی مرحله سوسیالیزم دی چې په
هغه کې د جدلیاتی اصولو او طبقاتی هلوځلو په ذریعه د کارگرانو
حکومت جوړیږي چې د پانگه والو او ځمکې لرونکو د له منځه وړلو له
پاره د غیر طبقاتی ټولنی د جوړولو په منظور اقدامات کیږي چې دا
د کمونیزم ابتدائی او عبوری مرحله ده د سوسیالیزم په مرحله کې د
تولید د منابعو په ملی کولو سره د ریاست ځواک کلکیږي او هر
شخص ته د هغه د کار په اندازه معاش ورکول کیږي .

خو ددې په مقابل کې د کمونیزم یا اشتمالیت په دوهمه مرحله کې
د هر وگړي څخه د هغه د استعداد په اندازه کار اخیستل کیږي خو هغه
ته معاش د هغه د ضرورت په اندازه ورکول کیږي کمونیزم د
سوسیالیزم یوه لوړه درجه ده چې په هغه کې د کارگرانو د پرله پسې

⁵⁶ په دی بحث کی د سوسیالستی مشرانو د خبرو اقباسات د صادق
محمد امین له اسلام او کمونیزم نومی کتاب څخه واخیستل شوچی نوموړی
مستقیماد کمونستی کتابونو څخه دا اقباسات رااخیستی دی

نيو ليک

هلوځلو په نتيجه کې يوه غير طبقاتي ټولنه منځ ته راځي چې په هغه کې ترقي او خوشحالي وي او د خلکو ترمنځ هر ډول امتيازاتو ته خاتمه ورکړي شوي وي او بيا د هيڅ ډول حکومت او رياست موجوديت ضروري نه وي بلکه خلک خپل معاملات په خپله جوړوي او د خپلي خوښۍ په انجمنوکې غړيتوب ترلاسه کوي د طبقاتي امتيازاتو په ځای مساوات او ټولنيز اصول رواجوي چې دا د بشريت د تکامل او لوړوالي مطلوبه مرحله ده خو د 1917 څخه تر 1980 پورې 63 کاله وشو چې د اولي مرحلې او عبوري حکومت د پای ته رسولو نښې له ورايه هم په نظره راځي .

خوښکاره ده چې غيرمملکتی گډ ژوند يو غولوونکې حقيقت او خيال دی چې هغه ته رسيدل د امکان څخه ليری دی او د غير طبقاتي ټولنی جوړول يوازی د مارکس خيال وه چې په حقيقت کې هيڅ نه دی .

د بی دینه سیاست زبیشگه

دوه نړیوالی نشگتی

د سیاسی نظریو په لړ کې چې د څلورونظریو ملوکیت ، پاپائیت ، جمهوریت او اشتراکیت [کمونیزم] یادونه په پورته دوه بابونو کې وشوه - په حقیقت کې دا ټولې نظریې د یوه نظر څانگی دی چې هغه نظرد ماده پرستی د هوی او هوس تابعداري ، بی دینه سیاست [سیکولریزم] څخه عبارت دی چې نتیجه ئی، حرص ، کینه ، د گیلې لورېه. اقتصادی او تجارتي رقابتونه قوم پرستی، وطن پرستی او د شهوتونو د خواهشاتونه مرکیدونکې اور په څیر را څرگندېږي او د نړۍ امن له منځه وړي ، د بی دینه سیاست او مادیت په بنسټ د دی ولاړ تهذیب نتیجه نړۍ په دوه نړیو الونښتو کې د هغی تباهی ولیده او اوس دا د روحانی ارزښتونوڅخه سرغړوونکې حیوانی سیاست د دریم نړیوال جنگ له پاره ځان تیاروی لوئیس سنائیډر په خپل کتاب د 1939 څخه تر 1945 پورې نړیوال نښته کې د تباهی په ډیر زیار او

نيو ليک

تحقيق سره د هغی راپور داسی وړاندی کوی : لومړی نړیواله نښته په 1914 عیسوی کال شروع شوی وه اود 1918 عیسوی کال د نومبر په یوولسمه نیټه پای ته ورسیده، په دی نښته کې د ځانیو مالی تاوان شمیر په لاندی ډول دی :

په نښته کې د ورتیل وهل شوو خلکو شمیر پنځه شپيته ... میلیونه تنه - مړه شوی عسکر لس میلیونه - عام مړه شوی خلک دیارلس میلیونه - ورک شوی مړه عسکر دری میلیونه - زخمی عسکر شل میلیونه - پناه اخیستونکي لس میلیونه - بندیان دری میلیونه - یتیم شوی کوچیان نهه میلیونه - کونډی شوی ښځی پینځه میلیونه

مالی تاوانونه دری کربه او یو دیرش اربه او شپيته کروړه ډالر⁵⁷. دا وه د څلورو کالو او دری میاشتو [1565 ورځو] د ماده پرسته قومونو د وینی توپوونکو نښتو تباهی او بر بادی ، اوس نو د دوهمی نړیوالی نښتی د تباهی او هلاکت شمیر وگوری چې د 1939 عیسوی کال د ستمبر د میاشتی د لومړی نیټیډ لمر څرک څخه شروع شوی وه او د 1945 عیسوی کال د می په اتم پای ته ورسیده د 2191 ورځو نښتو د تاوانونو تفصیل په لاندی ډول دی :

په جنگ کې د ورتیل وهل شوو خلکو شمیر او یا میلیونه د مړه شوو عسکرو شمیر اولس میلیونه د عامو مړشوو خلکو شمیر اتلس میلیونه د نښتی تاوان کروړونه کربونه ډالر⁵⁸. د 1945 عیسوی کال د اگست د میاشتی په شپږمه نیټه امریکا د

⁵⁷ - نړیوال جنگ د لوئیس سینائیډر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان

لاهور چاپ

⁵⁸ - نړیوال جنگ د لوئیس سینائیډر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان

لاهور چاپ

نيو ليک

جاپان د هيروشيما په ښارکې د اتوم بم وغورځاوه په هغه وخت کې د ښار د اوسيدونکو شميردری ميليونه او پنځه ديرش زره وه .

د 1945 عيسوی کال د اگست د مياشتې په نهمه نيټه ئی د دی هیواد په مهم ښار ناگاساکې باندی دوهم اتومی بم استعمال کړ چې د ښار د اوسيدونکو شمير لکونو ته رسیده او د 1861 څخه تر 1865 عيسوی کال پوری د امریکا په کورنی نښتوکې لس ميليونه انسانان وژل شوی وه ⁵⁹.

د ويتنام ديرش کلن جنگ چې په 1975 عيسوی کال د اپريل په 30 نيټه د آزادی د قومی محاذ د فتحی په اساس پای ته ورسيد چې په دی جنگ کې لس لکه انسانان مړه شوی چې 56 زره کسان په کې امریکایان وه او هم په دی جنگ کې - امریکاته یوبلیارد او پنځوس ملیارده ډالره تاوان ورسيد ⁶⁰.

دروس او چین د کمونسټی انقلاباتو په وخت او یا د هغی نه وروسته چې په لکونو خلک وژل شوی نود هغی شمير په ډيرو کتابونو او مجلاتوکې خپور شوی دی دا د غربی جمهوریت او کمونیزم د مفکورې هغه خبیثه ثمره ده چې نړۍ ولیده د مادیت په دی نظامونو کې یوازی په دوه نړیوالو نښتوکې اویا میلیونه انسانان په قتل رسيدلی او همدا اوس د بی دینه سرمایه دارانه جمهوریت توغ جگونکې امریکا او د کمونیزم پیرو روس یو ځل بیا د دریمی نړیوالی نښتی او د میلیونو انسانانو د قتل کولو په کوښښ کې لگیادی ، نړۍ په هرگوټ کې چې نښتی روانی دی او یا یی دکیدو امکان موجو ددی د ټولو تر شا همدغه دواړوڅیرونکې قوتونو لاسونه دی .

روسانو د افغانستان د مسلمانانو په قتلولو زړه یخ شوی نه دی او

⁵⁹ - رسول رحمت ترتیب کوونکی غلام رسول مهر 483 مخ

⁶⁰ - د پاکستان د نوای وقت 1975 کاله د می اوله نيټه ورځپاڼه .

نيو ليک

.....
 بيا د دوستي تر خپر لاندې خپلې اهدافو ته ځان رسوي او همدا راز د ايران او عراق په نښته کې او د عراق او کويټ په نښته کې د امريکا او روس دواړو لاسونه موجود وو امريکا په فلسطين او عراق کې د انسانانو وژل شروع کړی نو راځی ددې چاره اوس دا ده چې بې دينه سياست پرېږدو او ديني سياست غوره کړو چې بنسټ يې د الله جل وعلی شانه د وحی په اساس ايښودل شوی دی .

سياسته الوحی هی السیاسه این عقولکم اولی الریاسه
 [یوازی د وحی په بناء سیاست حقیقی سیاست دی نو ای حکمرانانو ستاسی عقل چیری دی] .

دوحی په بنسټ ولاړ سیاست ته "خلافت" وایی او په راتلونکې فصلونو کې په "خلافت" یا په بله معنی " دینی سیاست" او د هغی په حقیقت او اصولو رڼا به واچول شی .

دریم باب

لومړی فصل

د خلافت تعریف او د هغی ثبوت

د قرآن او احادیثو له نظره

د اسلامی نظام ستر داعی، د دینی سیاست امام او ستر مفکر سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه چې په 1399 هجری قمری کال د ذیقعدی په لومړي ورځ وفات شوه وایی : د اسلامی خلافت نه د غریبانو په اصطلاح دینی حکومت دی لکه [پاپاپیټ او تهیا کریسی] او نه جمهوری [دیموکراسی] ده بلکه یو ممتاز ځانگړی نظام دی .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه 1947 عیسوی کال د می په 9 نیټه په شمالي هند کې د شرقی پنجاب په پټانکوټ نومی علاقه کې د جماعت اسلامی یوې حلقې ته په وینا کې وویل : نننۍ

نيو ليک

تهذيب چي نن پری پوره فکری ، اخلاقی ، ټولنیز ، سیاسي او اقتصادي نظام چلیږي، په دری بنیادی اصولو ولاړ دی .
 سیکولریزم : یعنی بی دینه یا د دنیا پالنه [دنیا پرستی] .
 شنلیزم : یعنی قوم پالل [قوم پرست] .
 دیموکراسی : یعنی د خلکو حاکمیت
 خو د هغی په بدل کې د اسلام دری صالح اصول دا دی :
 د بی دینی په مقابل کې د الله جل جلاله بندگی او اطاعت
 د قوم پالنی په مقابل کې انسانیت [بشریت]
 د خلکو د حاکمیت په مقابل د الله جل جلاله حاکمیت او د خلکو خلافت

د 1948 کال د جنوري په 7 نیټه مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د جماعت اسلامی امیر د رادیو څخه د [اسلام سیاسی نظام] تر موضوع لاندی په خپله وینا کې وویل: د اسلام د سیاسی نظام بنسټ په دری اصولو باندی ایښودل شوی :
 توحید [د الله جل جلاله حاکمیت] .
 رسالت د رسول اکرم محمد صلی الله علیه وسلم قیادت] .
 خلافت [نیابتی حکومت] .

هغه د اسلام او جمهوریت ترمنځ د توپیر د بیانولو په ترڅ کې وویل:
 " د غرب سیاسی نظریه په [جمهوري حاکمیت] باندی ولاړه ده او د اسلام په [جمهوري خلافت]، هلته جمهور په خپله پادشاه دی خو دلته پادشاهی د الله جل جلاله ده او جمهور د هغه خلیفه اونیایب دی، هلته جمهور خپل شریعت په خپله جوړوی ، خو دلته هغه ته د هغه شریعت په اساس تلل په کاردی چې الله جل جلاله دخپل رسول په واسطه رالیږلی دی ، هلته د حکومت کار د جمهورو غوښتنه سرته رسول دی ، خو دلته حکومت او د هغی جمهور ټول د الله جل جلاله د غوښتنی په

نيو ليک

.....⁶¹ مطابق عمل کوی

دغه جمهوري خلافت ته مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله د تيوديموکراسی نوم ورکړی [الهی یا دینی جمهوریت]⁶².

د دیني جمهوریت د تشریح په هکله مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله علیه لیکي چې: د اسلامی ټولنې هر وگړی د خلافت حقوق او اختیارات لری، په دی حقوقو او اختیاراتو کې ټول خلک یو شان برابر او حقدار دی نه چا ته په کې په بل باندی برتری حاصله ده اونه څوک کولای شی چې بل څوک ددی حقوقو څخه بی برخی کړی، هغه حکومت چې د ریاست د امورو د پرمخ بیولو له پاره جوړېږی، هغه د دی خلکو د خوښی مطابق منځ ته راځی، همدا خلک د خپل خلافت د اختیاراتو یوه برخه هغه ته ورسپاری خو په جوړولو کې ئی د هغوی رایي شامله وی او د هغوی د مشورې په پنا کې هغه کارکوی هرڅوک چې د دوی اعتماد او باور ترلاسه کړی همغه به د خلافت چاری پرمخ بوژی اوکه څوک د هغوی اعتماد د لاسه ورکړی نو هغه به د خلافت د منصب څخه هم لری کیږی نو په همدی خاطر اسلامی جمهوریت یو مکمل جمهوریت دی.⁶³

د مصر ستر پوه او مفکر شهید استاد سید قطب رحمه الله علیه لیکي چې ځینی خلک د اسلام د سیاسي نظام اړیکېاو ورته والی د د بشر په لاس د جوړو شوو پخوانیو او اوسنیو نظامونو سره د ثابتولو کوشش کوی خو هغوی د ډیر کم درک او د ماتی خوړلی ذهن خاوندان دی ځکه چې اسلام د هیڅ یو انسانی نظام مقلد او محتاج نه دی.

بل اختار طریقه متفردا فذاً و قدم الانسانیه علاجاً کاملاً [بلکه

⁶¹ - د اسلام سیاسي نظام 13-14 مخونه.

⁶² - رسائل مسائل 4 ټوک 188 مخ

⁶³ - اسلام کاسیاسی نظام کتاب 15 مخ

نیو لیک

اسلام خپل خاڼته ځانگړی او ممتاز نظام دی او د بشریت له پاره پوره علاج وړاندې کوی .

د اسلامي نظام اساس د الله جل جلاله په حاکمیت ولاړی دی خو د بشري نظامونو اساس په خپله د بشر په حاکمیت استوار وی چې دا دواړه متضادي قاعدې یو د بل سره نه شی جمع کیدای .

زه د ډاکټر هیکل دا تعبیر روا نه گنم چې عالم اسلام " اسلامي امپریالیزم " او استعمار دی ، اسلام عربي دین نه دی بلکه نړیوال دین دی او د ټولې نړۍ مسلمانان یو قوم دی ، د عربو حکومت په غیر عربو [عجمو] د یو قوم حکومت په بل قوم نه دی بلکه د الله جل جلاله په مخلوق د اسلام حکومت دی ، زه هغه خلک په غلطه گنم چې وایی : اسلامي نظام په حقیقت کې " اسلامي سوسیالیزم " دی یا اسلامي دیموکراسی یا اسلامي جمهوریت دی ، د اسلام سیاسي نظام په څلورواکاسی بنسټونو ولاړ دی .

الهیة حاکمیت [د الله جل جلاله حاکمیت] ، عدل الحکام [د حکامو عدل] ، اطاعه فی المعروف [په نیکوکی اطاعت] ، الشوری [مشوره]⁶⁴

د مصر یو بل سترپوه اولیکوال ډاکتر طه حسین لیکي چې : اسلامي نظام نه یو ظالمانه ملوکیت دی ، نه د یونانیانو جوړکړی جمهوریت او نه د رومیانو په شان شاهي ، جمهوري یا مشروطه قیصری ، بلکه د ا سوچې عربي وه چې پاتکې ئی اسلام جوړکړی وه⁶⁵

نو د اسلام دغه ځانگړی او خاص نظام ته خلافت ویل کیږي چې په دی بحث کې به ئی حقیقت روښانه کړو .

⁶⁴ - عدالت اجتماعی د شهید سید قطب رحمه الله علیه لیکنه

⁶⁵ - الفتنة الكبرى د ډاکتر طه حسین لیکنه اردو ترجمه د علامه

عبد الحمید نعمانی

نیو لیک

د خلافت لغوی مفهوم :

د خلافت کلمه د خلف یخلف له باب څخه د مصدر صیغه ده چې د کتب یکتب په وزن دی لکه : کتابت ، حفاظت ، وقایت د دی ماده خلف ده چې معنی ئی وروستی یا بیا راتلونکې نسل دی ، ابن منظور رحمه الله علیه او امام راغب رحمه الله علیه دواړو داسی لیکلی دی چې : الخلف ضد قدام [خلف د مخکې ضد دی یعنی وروسته یا د شا له خوا نه]⁶⁶ .

په قرآنکریم کې خلف په همدی معنی په 22 ځایونو کې راغلی دی لکه

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

[د البقره سورت 255 آیت ، د طه سورت 11 آیت]

[هغه { الله جل جلاله } پوهیږی په ټولو هغه شیانو چې په مخکې

ئی دی او یا ئی وروسته دی] .

فَالْيَوْمَ تُنْجِيكَ بِيَدِنَا وَلَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ

آيَاتِنَا لَعَافُونَ [د یونس سورت 92 آیت]

[نن به خلاصون ورکړو ستا جسم ته [د فرعون لاش ته] ترڅو ته د

راتلونکو له پاره د الله جل جلاله د نښی په رنگ پاته شی] .

وروسته والی د ځای او وخت په اعتبارهم کیدای شی [وروسته

راتگ] یا [د شاخوا ته کیده] او د [رتبې له رویه وروسته کیدل] .

امام راغب رحمه الله علیه لیکلی : والمتاخر لقصور منزلته يقال له

خلف [څوک چې د درجی او رتبې له لحاظه د نورو څخه وروسته وی

نو هغه ته هم خلف ویل کیږی] .

څرنگه چې نائب د وخت او رتبې په لحاظ منوب عنه یعنی د چا

چې نائب وی له هغه نه وروسته وی نو په همدی اساس د خلافت

معنی هم نیابت ده کله نائب د منوب عنه د مړینی په اساس هم ټاکل

⁶⁶ - لسان العرب 6 ټوک 82 مخ باب الفاء فصل الخاء - مفردات القرآن 155 مخ

نیو لیک

کیرې او کله د هغه په ژوند کې هم ټاکل کیرې خو د خلافت او خلیفه له پاره د منوب عنه مړینه شرط نه ده .

امام راغب رحمه الله علیه تحریر دی : وخلف فلان فلاناً قام بالامر عنه امامه واما بعده... والخلافه النيابة عن الغير اما لغيره المنوب عنه واما لموته واما لعجزه واما لتشريف المستخلف وعلى هذا الوجه الاخير استخلف الله اولياءه في الارض [هغه سپري د هغه خلیفه شو یعنی د هغه له خوا نه د کار مسئول وگرځید که څه هم د هغه سره وی یا د هغی وروسته خو خلافت د بل چا نیابت کول د منوب عنه د غیاب په صورت کې یا د هغی د مړینې په صورت کې یا د هغی د کمزوره کیدو او عاجز کیدو په صورت کې یا هغه سپري ته د مشري شرافت وروښودلو په اساس هغه خلیفه او نائب گرځول شوی چې د همدی آخری علت په اساس الله جل جلاله خپل دوستان په ځمکه خلفاء گرځولی دی ⁶⁷.

ابن منظور افريقی رحمه الله علیه لیکي چې: والخلف المتخلف عن الاول هالکا کان اوحيا والخلف الباقي بعد الهالك والتابع له [خلف هغه چاته ویل کیرې چې دمخکې نائب وی که څه هم مخکینی مړ شوی هم نه وی او ژوندی وی او خلف هغه ته هم ویل کیرې چې د مړ شوی څخه وروسته پاتې وی او د هغه تابع وی] ⁶⁸.

څرنگه چې انسان هم د خپل نفس مالک او با اختیار حاکم نه دی بلکه د الله جل جلاله بنده او غلام دی نو په دی اساس هر انسان د الله جل جلاله خلیفه دی، په داسی حال کې چې په خپل نفس یی هم د الله جل جلاله احکام نافذ کړی وی او د خپل لاس لاندی افرادو هم د الله جل جلاله د احکامو د نافذولو پابند وی - د لغت پوهانو د همدی لغوی معنی په اعتبار د خلافت معنی امارت او حکومت او د خلیفه

⁶⁷ - مفردات القرآن 155 مخ ماده خلف

⁶⁸ - لسان العرب 9 ټوک 89 مخ ماده خلف

نیو لیک

.....

معنی امیر او حکمران هم کړی ده .

ابن منظور رحمه الله عليه تحریر دی چې:

و الخلافة الامارة و هي الخليفة و انه لخليفة بين الخلافة و الخليفة و في حديث امير المؤمنين عمر فاروق رضي الله عنه لو لا الخليفة لا ذلت و قال غيره الخليفة السلطان الاعظم و انشد الفراء :
ابوك خليفة ولدته أخرى
وانت خليفة ذاك الكمال

[د خلافت او خلیفې معنی امارت دی ، عرب وایي فلانی سړی خلیفه دی یعنی د هغه حکومت یو ښکاره حقیقت دی امیرالمؤمنین حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ویلي دی که چیرې د حکومت مسئولیت نه وای نو ما به په خپله اذان کولی ځینی نورو خو لیکلی چې هر حکمران ته خلیفه نه ویل کیږي بلکه لوی حکمران ته ویل کیږي، امام فراء رحمه الله عليه د دی خبرې د ثبوت له پاره لاندې شعر لوستی دی { ستا پلار خلیفه یعنی حکمران وه چې د هغه څخه نور خلیفه گان پیدا شوی دی او ته هم خلیفه ئی او همدا د کمال خبره ده } .

د پورتنی لغوی تحقیق نه معلومیږي چې یوازی په تخت کیناستواو یا د چا په ځای ټاکل کیدو ته خلافت نه ویل کیږي بلکه نیابت او نیابتی حکومت ته هم خلافت ویل کیږي په همدې ترتیب یوازی جانشین او قائم مقام ته خلیفه نه ویل کیږي بلکه د نائب او نیابتی حکومت مشر ته خلیفه ویل کیږي .

د خلافت اصطلاحي تعریف

اسلامی سیاست پوهانو چې د خلافت یعنی اسلامی حکومت کوم فنی او اصطلاحي تعریفونه کړي دی د هغی یو څو مثالونه په لاندې توگه دی :

امام ابوالحسن ماوردي رحمه الله عليه چې په 450 هجري قمری

نيو ليک

کال کې مړ شوی دا رنگه لیکې چې : الامامه موضوعه لخلافه النبوه
 فی حراسه الدین و سیاسه الدنیا [امامت { اسلامی حکومت } د دی
 له پاره جوړېږي چې د اسلام سپیڅلی دین د ساتنې او د دنیا د نظم
 او نسق په چلولو کې د نبی صلی الله علیه وسلم نیابت وکړي ^[69] .
 ابن عابدین شامي حنفی رحمه الله علیه لیکې چې : ریاسه عامه
 فی الدین والدنیا خلافه عن النبی [هغه عمومی ریاست چې په دیني او
 دنیوي امورو کې د نبی صلی الله عنه په نیابت کې کارکوي ^[70] .
 شاه ولی الله دهلوی محدث رحمه الله علیه چې 1176 هجری قمری
 کال کې وفات شوی دی فرمایي چې : هی الریاسته العامه فی
 التصدی لاقامه الدین [خلافت عبارت له هغه عمومی ریاست څخه
 دی چې عملاً د دین د اقامې په لور متوجه وي] ^[71] .
 په دی تعریفونو کې کوم اختلاف نه شته خو یوازی په تعبیر کې ئی
 فرق موجود دی .

د دی تعریفونو خلاصه دا ده چې خلافت هغه عمومی ریاست
 دی چې د رسول اکرم صلی الله علیه په نیابت کې د دین کار کوي ، او
 د عمومی څخه مراد دا دی چې په کوم هیواد کې دا خلافت قایم وي
 د هغی په اوسیدونکو کامل اختیار ولری خو کور ، قبیلې یا کورنی
 حکومت ته په اصطلاح کې خلافت نه ویل کیږي بلکه د هغی له
 پاره [ولایه عامه] شرط دی .

د خلافت څگرنگوالی د قرآن له نظره
 کوم آیتونه چې د انبیاء کرامو علیهم الصلوه و السلام او صالحینو
 په حکومتونو پوری اړه لری نو د هغی یادونه او تشریح به وروسته تر

⁶⁹ - الاحکام السلطانيه 1973 مصر چاپ او مثال ئی د ابن خلدون د کتاب مقدمه

⁷⁰ - مجموعه شامي د امامت باب لومړی ټوک 511 مخ نقله عن المقاصد ومثله فی ..

شرح موافق 3 ټوک 603 مخ - شرح عقاید نبوه خلافه

⁷¹ ازاله الخفاء 2 مخ د 1976 عیسوی کال د پاکستان اردو بازار لاهور چاپ

نيو ليک

نورو عنوانو لاندی وشى خو اوس د مثال په توگ هغه آيتونه وړاندی کيږی چې په هغی کې خلافت په عمومی ډول یاد شوی دی .

۱ [د استخلاف آیت :

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كََمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
وَلَيُعْزِلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمَنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ
بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ [د النور سورت 55 آیت]

[الله جل جلاله ستاسی نه د هغو کسانو سره چې ایمان ئی راوړی دی او ښه عملونه وکړی وعده کړی ده چې هغوی په ځمکه هماغه شان خلیفه گان وگرځوی لکه چې له هغو نه مخکې تیر شوي خلک یی کرځولی وو د هغو له پاره به د هغو دین پر محکمو بنسټونو ودروي چې هغه الله جل جلاله د هغوله پاره خوښ کړی دی او هغو د ویری] اوسني حالت به په امن بدل کړی هغوی دی زما بندگی کوي او له ما سره دی څوک نه شرېکوی او څوک چې له دی وروسته کفر غوره کړي نو همداسی کسان فاسقان دی] .

مشهور تابعی امام ابوعلیه رحمه الله علیه فرمایي : نبی اکرم صلی الله علیه وسلم او مسلمانان په مکه مکرمه کې او له هجرت نه وروسته د مدینې منورې په لومړیو ورځو کې د ویری په حالت کې وه سهار او ماښام هر وخت به مسلح وه یو صحابی رضی الله عنه وویل چې آیا مونږ د امن ورځی نه شو لیدلی؟ ترڅو اسلحه ښکته کړو؟ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ډیر زر به تاسی وگوري چې یو شخص چې په خادر کې ئی ځان رانغښتی وی او په عمومی غونډه کې به ناست وی هغه سره به هیڅ ډول اسلحه او اوسپنه نه وی نو د رسول مقبول محمد صلی الله علیه وسلم د دی مخکې وینا د تائید له پاره

نيو ليک

.....⁷²

پورتنی آیت رانازل شو⁷².

ابن جریر رحمه الله علیه د "يستخلفنهم" په تفسیر کې لیکې چې:
فجعلهم ملوکها و ساستها [او هغوی په ځمکې حکمرانان او سیاسي
مشران جوړ کړي]⁷³.

په دې آیت شریف کې د پنځو شیانو وعده شوی ده :

1- موټمنانو او صالحینو ته به په ځمکه خلافت ، حکومت او
سیاسي قیادت ورکول کیږي .

2- د اسلام سپیڅلي دین به په ټینګو او کلکو بنسټونو دوری او
غالب به یې کړي .

3- مسلمانانو ته به هومره قوت او دبدبه ورکړي چې هغوی ته به د
د بنمنانو څخه هیڅ ویره نوي .

4- په دې خلافت او حکومت کې به خلک یوازی د یوه الله
جل جلاله بندګي کوي او د شرک نظام به پای ته رسوي .

5- هغه خلک چې اسلامي خلافت نه سر و غړي او بغاوت وکړي هغه به
فاسق ګڼل کیږي .

له آیت څخه دا پ ه ډاګه کیږي چې اسلامي ریاست د الله
جل جلاله نعمت دی د هغه نه پرته د تعلیم او تبلیغ په واسطه نه دین
غالبی دی شی او نه امن او امان ټینګیږي ا و نه د شرک نظام پای ته
رسیږي .

د پورتنی آیت څلور ذکر شوي نښي د رښتینو خلفاؤ په دوره کې په
پوره ډول موجودي وی - ټوله جزیره العرب ، خیبر ، بحرین او ټول یمن
د خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دوره کې فتح شوي وه او د
هغه نه وروسته د خلفاؤ په مبارکه دوره کې اسلام په ټوله آسیا کې

⁷² - تفسیر ابن جریر 18 ټوک 159 مخ - تفسیر قرطبي 12 ټوک 297 مخ ...

تفسیر روح المعانی 18 ټوک 202 مخ د پاکستان لاهور چاپ

⁷³ - تفسیر ابن جریر 18 ټوک 158 مخ - تفسیر روح المعانی 8 ټوک 200 مخ

نيو ليک

خپور شوی وه، د روم د قيصر او د ايران دکسري امپراطوري پای ته ورسول شوی وی او د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په دوره کې، اندلس ، قبرص ، عراق او مشرق کې چین ، خراسان او اهواز فتح شوو. د دښمنانو د ويري د ليري کولو وعده هم پوره شوه ، اسلام غالب شو او د شرک نظام پای ته ورسيد ، هيڅ يو انصاف خوښوونکي او حق خوښوونکي انسان په دی کې شک نه لري چې د حضرت ابوبکر حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهم په خلافتونو همدی آيت د تصديق ټاپه وهلی ده ، ټولومفسرينو او قرآن پوهانو د دی آيت مصداق رښتيني خلفاء بنوولي دی شاه ولي الله رحمه الله عليه په دی آيت باندی په ازاله الخفاء کې ډير مفصل بحث اوڅيړنه کړی ده .

قاضی ابوبکر بن العربي رحمه الله عليه چې په 543 هجري قمری کې مړ شوی ليکي چې : د اسلامي شريعت پوهانو دا آيت د خلورو اوو خلفاءو خلافت د حقوالی دليل گڼی د الله جل جلاله هغوی خلفاء گرځولي وه او د هغوی امانت او ديانت ئی خوښ کړی وه دوی دالله جل جلاله په غوره کړی دين باندی کلک ولاړ وه تراوسه پوری په فضيلت کې د هغوی څخه څوک مخکې شوی نه دی د دوی په واسطه د اسلام سياسي قيادت هم قايم شوی وه او د اسلام له د دبدي او برم څخه دفاع هم کيدله ، د الله جل جلاله دا وعده د هغوی په دوره کې پوره شوی ده ، که چيري دا وعده د هغوی په هکله نه وی او د هغوی په وخت کې نه وی پوره شوی ، نو بيا به د هغه اهل کوم خلک وی ؟ زمونږ په وخت کې خو د داسی خلکو مثال نه پيدا کيږي او نه په راتلونکې کې داسی خلک راځي رضی الله عنهم – همدا خبره امام قشيري رحمه الله عليه د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه رانقل

نیو لیک

.....

کړی⁷⁴.

علامه الوسی رحمه الله علیه هم ددی آیت په تفسیرکې په همدغه ډول لیکلی دی او د شیعہ محترمینو دلائل ئی په ډیر ښه ډول رد کړی دی هغه د نهج البلاغه یو روایت هم رانقل کړی دی په هغه کې حضرت علی رضی الله عنه د همدی آیت په اساس د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د خلافت په حق کیدو استدلال کړی دی⁷⁵.

خو زموږ مقصد د دی آیت څخه ددی خبری څرنگوالی دی چې د دی آیت په واسطه د خلافت یعنی اسلامی حکومت ضرورت او د هغی اهمیت ثابت شی - د اهل سنتو او اهل تشیعو ترمنځ د اختلافی مسائلو څیرل د دی کتاب موضوع نه ده .

که څه هم د آیت لومړنی مصداق راشدین خلفاؤ خو د مرتبو په اختلاف سره هر هغه حکومت چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د سنتو او د راشدینو خلفاؤ د سنتو مطابق د ریاست یا دولت نظام پرمخ بیایی نو د دی آیت مصداق گرځی .

په صحیح مسلم کې د جابر بن سمره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی چې زما د امت کار به تر هغه پوری پرمخ روان وی ترڅو پوری چې دولس خلفاء نه وی پوره شوی .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه او نور محدثین وایی چې دا ضروری نه ده چې 12 دولس خلیفه گان دی یو د بل پسی نښتی وی که څه هم څلورو پاندي یو د بل پسی نښتی تیر شوی او بیا د څه وخت وروسته عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه خلیفه شو، د هغه وروسته به ترقیامت [د آخرت ورځ] پوری خلیفه گان راځی چې آخری خلیفه به

⁷⁴ - احکام القرآن د ابن العربی لیکنه 3 ټوک 1392 مخ د 1972 عیسوی کال

.... د بیروت چاپ .

⁷⁵ - تفسیر روح العانی 18 ټوک 205 تر 207 مخونو پوری

نیو لیک

امام مهدی علیه السلام وی ، د نړۍ په مختلفو ملکونو او وختونو کې چیرته چې کوم مسلمان او عادل حکمران تیر شوی وی یا راځی نو د هغه اعمال او کړنه به د اندازی مطابق ددی آیت مصداق وی خو حقیقی او اولین مصداق ئی راشدین خلفاء رضی الله عنهم دی .

د " ومن کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون " په تفسیر کې ابن جریر رحمه الله علیه لیکي چې : په دی آیت کې د کفر نه د الله جل جلاله انکار مقصد ندی بلکه کفران نعمت یعنی د نعمتونو ناشکری تری مقصد ده الله جل جلاله په جزیره العرب کې اسلام غالب کړی وه او مسلمانان د امن په حالت کې وه بیا خلکو د ظلم لاره اختیار کړه نوالله هم د هغوی حالت بدل کړ ، د [خلافت او د اسلام د غلبی] د نعمت په مقابل کې هغوی ناشکری وکړه نوالله جل جلاله هم په هغوی د ویری هغه حالت د دوهم ځل له پاره مسلط کړ چې پخوايي ختم کړی وه ، ابوالعاليه رحمه الله علیه وایی چې دا ناشکری د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل وه 76.

امام بغوی رحمه الله علیه هم په خپل تفسیر معالم التنزیل کې لیکلی دی چې : د خلافت د ناشکری لومړنی پیښه د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل دی د هغه جلیل القدر شخصت د شهیدولو وروسته د الله جل جلاله په نعمتونو کې کمی راغله او مسلمانان د امن د حالت څخه ووتل او بیا د ویری او ترس ، قتل قتال په حالت کې ککړ شوه. لنډه دا چې خلافت یعنی " حکومت علی منهاج رسول الله " ډیر لوی نعمت دی ، هغه خلک چې تری بغاوت او سرکشی کوی یا د هغه په ځای بیا د ملوکیت او قیصر وکسری په څیر حکومتونو راوستل غواړی نود نعمت ناشکری کوی .

2 [د تمکین فی الارض په هکله آیتونه :

⁷⁶ - تفسیر ابن جریر 18 ټوک 160 مخ

نیو لیک

الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت 41 آیت]
 [دهغه کسان دي که چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قايم کړی ، زکات به ورکړي په ښه چارو به حکم وکړي او له بدي نه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله جل جلاله په لاس که ده] .

مکنا د مکانه څخه اخستل شوی چې معنی یی مرتبه، قوت او طاقت دی: فلان مکین عند فلان بین المکانه یعنی المنزل و المکانه المنزل عند الملک ... و تمکن من الشی واستمکن ظفر [فلانی سره د لوړې مرتبې خاوند دی ، مکانه هغه مرتبې او درجې ته ویل کیږي چې یو چا ته د کوم پادشاه په دربار کې په لاس راغلی وی ، د تمکن من الشی و استمکن مطلب دی بریالی شو او هغه څیز ئی په واک کې راغی]⁷⁷.

د دی څخه مخکې آیت دی چې په کې ویل شوی دی :

الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

[د الحج سورت 40 آیت]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جگړه لاس پورې کړي ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله جل جلاله په یقیني ډول د هغو د ملاتړ وس لری ، دا هغه کسان دي چې له خپلو کورونو څخه په ناحقه وويستل شول یوازی په دی جرم چې هغوی وایی : زمونږ رب الله دی] .

نوددی آیت څخه دا ثابتېږي چې له هغوی نه مطلب د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم صحابه کرام دی هغوی د کورونو څخه وويستل شوی وه او ظلم هم په هغوی شوی وه او د قتال لومړی حکم هم هغوی

⁷⁷ لسان العرب 13 ټوک 413 مخ

نیو لیک

.....

ته شوی وه .

ابن جریر رحمه الله علیه فرمایی چي : د دی خلکوڅخه مقصد د نبی صلی الله علیه وسلم اصحاب کرام رضی الله عنهم دی او د معروفو د حکم څخه توحید او د الهی حکمونو پیروی ده او د نهی عن المنکرڅخه مقصد د شرک او د الله جل جلاله نه د نافرمانی دکارونو څخه مخنوی دی ⁷⁸.

خو دلته هم حکم عام دی امام قرطبی رحمه الله علیه لیکي چي : د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وینا ده چي د دی آیت مصداقي په اول کي مهاجرین او انصار دی خو هغه خلک ئی هم مصداق دی چي په اخلاص سره د هغوی پیروی کوی- ابو العالیه ، ضحاک او ابن ابی نجیح رحمه الله علیه فرمایی چي په دی آیت کي حکمرانانو ته لارښودنه شوی ده چي کله الله جل جلاله هغوی ته ملک او سلطنت ورځیښی نو هغوی به په خپل اقتدار کي هغه کارونه کوی چي راشدینو خلیفه گانو کړي دی ⁷⁹.

د آیت مقصد دا دی چي که چیري مونږ هغه مهاجرینو او انصارو ته د اسلام سپیڅلی دین په دښمنانو بریالیتوب ورکړو او هغوی ته په ځمکه باندی اقتدار، قوت ، مرتبه او حکومت وروښو نو د هغوی د حکومت کړنلاره به دا وی چي:

1- د لمانځه د قایمولو نظام به جوړوی او په همدی ډول به د نورو عبادتونو اهتمام کوی .

2- د زکات نظام به تامینوی او په همدی ډول به د اسلام ټول اقتصادي نظام استوار وی .

3- د هغوی د حکومت ټول کارونه او اجراء ات به نیکیو ته وده ورکول وی .

⁷⁸ - تفسیر ابن جریر 17 ټوک 178 مخ

⁷⁹ - تفسیر قرطبی 12 ټوک 73 مخ

نيو ليک

4- د هغوی ټول قوت به د بډیو د له منځه وړلو په لار کې په کار اچول کېږي .

5- که چیرې دوی خپل اقتدار د پورته ذکر شوو چارو په ځای، د خپلو شخصي غرضونو په خاطر د نیکیو د له منځه وړلو او د بډیو د خپرولو له پاره په کار واچاوه نو د هغی د بدو نتایجو به هغوی په خپله مسئول وی له دی امله چې "ولله عاقبه الامور" د ټولو کارونو فیصله د الله جل جلاله په اختیار کې ده .

ددی آیت نه معلومیږي چې د اسلامی ریاست پرته نه د لمانځه نظام په پوره ډول قائمیږي نه د زکات نظام په پوره توګه نافذیږي ، نه نیکی وده مومي او نه بدی ختمیږي .

3 [اولی الامر آیت :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا [د النساء سورت 59 آیت]

[ای مؤمنانو! د الله او د هغه د رسول او د هغه حاکمانو طاعت وکړئ چې له تاسی څخه د امر او واک خاوندان وي بیا که ستاسی تر مینځه په کومه چاره کې شخړه پېښه شي نو هغه د الله او رسول لوری ته محوله کړئ که تاسی په رښتیا سره په الله او د قیامت په ورځ ایمان لرئ همدا د کار یوه سمه طریقه ده او د عاقبت په اعتبار هم غوره ده]

امام ابن جریر رحمه الله علیه د صحابه کرامو رضی الله عنهم او تابعینو څخه د اولی الامر د تفسیر په هکله دوه بیانونه را نقل کړي دی لومړی دا چې "هم الامراء" یعنی د مسلمانو حکمران او امیران تری مقصد دی او د هغو د اطاعت کولو حکم شوی دی او دوهم دا چې "هم اهل الفقه والدين یعنی دا فقهاء او دیني مشران دی .
او خپل نظریې په دی ډول وړاندی کړي دی :

نيو ليک

واولى الاقوال فى ذالك قول من قال هم الامراء والولاه [غوره وينا د هغومحترمينو ده چې وايي د دى خخه مقصد امراء او حكام دى ⁸⁰].
امام فخرالدين رازى رحمه الله عليه د اولى الامر تفسير د اهل الحل و العقد سره كړيدى يعنى هغه خلك چې د مسلمانانو د امورو مسئول او معتمد نماينده گان وي او فيصلې د هغوى له لاس كې وي ⁸¹.

امام جصاص ، امام ابن كثير ، قاضى ثناء الله پانى پتى او امام طحاوى رحمه الله عليهم ليكلي دي چې د اولى الامر لفظ د عاموالى په لحاظ دوو طبقو علماء ، فقهاو او امراو او حكامو پورې تړلى دى ⁸².

حقيقت دا دى چې دا آيت د امراو په هكله رانازل شوى دى لكه څنگه چې د بخارى شريف د حديث خخه معلوميږي، خو د لفظ د عموميت په خاطر د هر رنگه اصحاب امر [د امرخواندانو] له پاره استعمالېږي كه څه هم هغه علمي او فقهي لارښوونكې وي يا سياسي مشران وي يا د ملك د نظم ونسق چلوونكې حكام وي يا د عسكري نظم اونسق برابر وونكې صاحب منصبان وي يا د قضائى چارو پريكړه كونكې قاضيان وي يا په ټولنيزو امورو كې د كليواو ښارونو وكيلان وي ، هر مسلمان چې په هرحيث د مسلمانانو د امر خاوند وي نو هغه د اطاعت مستحق دى خو په دى شرط چې مسلمان وي او د الله جل جلاله او رسول تابعدار او پيروي او كه داسى نه وي نو بايد د مسلمانانو د مشري د منصب خخه لري كړى شي .

⁸⁰ - تفسير ابن جرير 5 ټوك 147 تر 150 مخ پورې

⁸¹ - تفسير كبير 10 ټوك د النساء 59 آيت

⁸² - احكام القرآن د جصاص ليكنه 2 ټوك 210 مخ - تفسير ابن كثير 2 ټوك

326 مخ - تفسير مظهرى 2 ټوك 342 مخ - مشكل و الآثار د طحاوى ليكنه

لومړى ټوك 476 مخ دار صادر بيروت چاپ

نيو ليک

په دې مبارک آيت کې د اسلامي رياست له پاره ځينې اصول او اساسات بيان شوي دي چې په لنډه توگه ئې وړاندې کوو.

ا- يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا:

رياست د يو تنظيمي چوکاټ نوم دی چې د قيام له پاره ئې د هيواد او ځمکې موجوديت ضروري دی چيرته چې دا تنظيم استوارېږي او منځ ته راځي .

په دې فقره کې ئې د ايمان خاوندان مخاطب کړي نو د دې خطاب نه دا ثابتېږي چې هرچيرته چې د ايمان خاوندان موجود وي نو هلته بايد اسلامي رياست منځ ته راشي اسلامي رياست ، سيمې ايز ، وطني او جغرافيايي حدودو ته اهميت نه ورکوي بلکه دا يو نړيوال فکري رياست وي .

ب- اَطِيعُوا اللَّهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُوْلَ

د هر رياست له پاره د اساسي قانون موجوديت ضروري دی چې په هيواد کې تر ټولو لوړه قانوني مرجع او د احترام وړ وثيقه وي ، ددې جملې څخه دا څرگنديږي چې د اسلامي رياست اساسي قانون قرآن اوسنت دی . هيڅ پادشاه ، پاپ ، قومي مشر ، پارلمان او د عوامو فيصلې ته د قرآن او سنتو په مقابل کې هيڅ قانوني حيثيت او اهميت حاصل نه دی .

ج- وَاُوْلِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ

په اولي الامر کې اجرائيه ، مقننه او قضائيه درې واړه قوې شاملې دي چې د مقننه څخه مقصد د شوري اعضاء دي چې په فقهي اصطلاح کې ورته اهل الحل والعقد - يا فقهاء عابدين ، يا العرفاء يا النقباء ويل کېږي .

د هيواد مجلس شوري به د قرآن ، سنت او د خلفائ راشدينو د سنتو په رڼا کې اساسي قانون جوړوي ، اجرائيه د شوري د پريکړو مطابق قانون نافذوي او په عملي توگه درياست د چارو مسئوليت په

نيو ليک

غاره لری او د مجلس شوری په وړاندې ځواب ورکونکې دی او عدلیه یعنی محکمی به په نزاعی چارو کې د اساسی قانون [قران اوسنتو] په رڼا کې فیصلی کوی او په غیر منصوصو معاملاتو کې د مجلس شوری لخوا د صادر شو قانون مطابق فیصلی کوی خو د منکم [ستاسی څخه] معلومیږي چې درې واړو قوو د غړو له پاره د اسلام د سپیڅلی دین منل اساسی شرط دی .

د - فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ:

د الله جل جلاله د کلام د دی برخې څخه معلومیږي چې د اجرایی ، مقننی او قضائی درې واړو قوو سره اختلاف او نزاع کیدای شی په هری یوی ځانګی علمی او تعمیری انتقاد کیدلای شی ، هیڅوک د تنقید نه پورته نه وی . پرته د الله جل جلاله د پیغمبر څخه د خلکو ترمنځ هم شخړې راپیدا کیږي او د هغوی د خپل اولی الامر سره هم په ځینی شیانو کې نزاع او شخړه راپیدا کیږي په همدی ترتیب اجرائیه هم په خپلو منځو کې د فکر اختلاف کولای شی ، او د نورو ادارو او خلکو سره ئی هم اختلاف پیدا کیدای شی .

هر - فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ:

د الله جل جلاله د ی ارشاد څخه دا څرګندیږي چې د یوی بی طرفی او آزادی قضائی قوی چې د حکومت د تاثیر لاندی نه وی موجودیت یې ضروری دی ترڅو د شخړو په صورت کې پریکړی وکړي نزاع یا د رای او نظر اختلاف د هر چا سره کیدی شی خو هغه باید د تفرق ، ګوندبازی دشمنی او فساد ذریعه جوړه نه شی ، بلکه قضائی قوی ته رجوع وشي ، په قرآن اوسنتوباندی د پوهو پرهیزګارو خلکو [فقهای - عابدین] اداره چې هره پریکړه وکړي نوییا د هغی پیروی په ټولو لازمه ده ، په دی شرط چې د اساسی قانون [د قرآن او سنتو] د صریح حکم او د امت د اجماع د پریکړی په خلاف نه وی او که نه نوییا د هغی په خلاف په مرافعه کې عریضه کیدای شی ترڅو پریکړه معطل

نيو ليک

.....

او دو باره پری غور وکړی .

و- **إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ:**

ددی برخی څخه دا په ډاگه کيږي چې د پورتنیو اصولو پیروی د ایمان غوښتنه ده او یو مؤمن ته په هیڅ حالت کې د هغه مخالفت روانه دی .

ز- **ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا**

په دنیا او آخرت کې به د ریاست د دی اسلامي اصولو د پیروی ښه او مطلوبه نتیجه راوړي په دی ټول آیت باندی د غور کولو څخه څرگندیږي چې د اسلامي ریاست پرته نه د الله جل جلاله او د هغی د رسول محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت په پوره ډول کیږي او نه د مسلمانانو حالت په پوره توگه ښه کیږي د دی آیت څخه د مستنبطو او د مربوط اصولو نوره تشریح به په دریم فصل کې کیږي انشاء الله

4 [سلطان په معنی د حکومت :

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي

مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا [د بنی اسرائیل سورت 80]

[او دعا وکړه چې پرورگار! ما چې چیرته بیا یی له ریښتینولی سره می بوځه او له هره ځایه می چې باسی له ریښتینولی سره می وباسه او له خپل لوری نه ما ته حکومت د مرستندوی په توگه راکړه] .

عبدالله بن عباس رضی الله عنه ، حسن بصری ، قتاده او ابن زید رحمهم الله علیهم فرمایي چې: کله د مکې کفارو د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د وژلو پریکړه وکړه نو الله جل جلاله دا آیت شریف را نازل کړ او مدیني ته د تللو حکم ئی ورته وکړ او دا دعا یی هم وروښوده چې ووايه : چې ای زما پالونکیه ربه ما مدیني { د اسلام مرکز } ته روغ او دآبروسره ورسوه او د مکې څخه می روغ او د آبروسره وباسه ⁸³.

⁸³ - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 15 ټوک 148- 149 مخونه

نیو لیک

د سلطان ژباړه ډیر خلک [پادشاه] کوی خو حقیقت دا دی چې د هغی معنی دلیل او قوت هم دی، د دی لفظ معنی پادشاه نه دی بلکه اقتدار، حکومت یا حکمرانی ددی صحیح مفهوم دی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې :

السلطان حجه و برهان والسلطان الوالی یذکر ویؤنث والسلطان قدره الملک [د سلطان معنی حجت او برهان هم کیدای شی او حکمران هم ، دا کلمه د مذکر او مؤنث دواړو له پاره استعمالیږي او سلطان د حکمران اقتدار او د هغی قوت ته هم ویل کیږي] .

امام المفسرین ابن جریر رحمه الله علیه د حسن بصری رحمه الله علیه او قتاده دی قول ته ترجیح ورکړی ده چې په دی آیت کې د سلطان څخه مقصد اقتدار، غلبه او حکومت دی هغه وایی د الله جل جلاله پیغمبر صلی الله علیه وسلم په دی پوهیده چې د اقتدار او حکومت پرته د هغه کار سرته رسولو طاقت زما سره نه شته نو هغه الله جل جلاله څخه وغوښت چې د حکومت واگی دی ما ته راکړای شی چې زما مرستندو ثابت شی . د الله جل جلاله د کتاب ، د الله جل جلاله د ټاکلی حدودو ، د الله جل جلاله مقرر کړي فرائضو د اداء او د دین د اقامت له پاره اقتدار او صلاحیت یو ضرورت دی .

په دی کې هیڅ شک نه شته چې حکومت د الله جل جلاله یو رحمت دی که چیرې حکومت موجود نه وی نو خلک به یو د بل نه غلاوی کوی او قوی خلک ضعیفان او کمزوری وشپیلوی⁸⁴ .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه هم دغه ډول تفسیر کړی لکه چې فرمایي : د حق د اقامی په منظور او په دښمنانو د بریالیتوب د پیدا کولو له پاره د قنطار ځواک لاس ته راوړل ضروری دی په همدی خاطر د الحدید په سورت کې دلایلو او د کتابونو سره په څنګ کې د اوسپنی د رابښکته کیدو یادونه هم شوی ده چې مقصد تری قوت او طاقت دی

⁸⁴ - تفسیر ابن جریر رحمه الله 15 ټوک 151

نیو لیک

یعنی د دلائلو په څنګ کې قوت هم ضروری دی لکه څنګه چې په حدیث [موقوف حدیث] کې راغلی دی :

ان الله ليزع بالسلطان ما لايزع بالقرآن [الله جل جلاله د حکومت په واسطه د هغو شيانو مخنيوی کوي چې د یوازی د قرآن د تعلیم په اساس د هغه مخنيوی نه کېږي] د حکومت له امله خلک د گناهونو څخه منعه کېږي لیکن ډیر خلک یوازی د قرآن په تعلیم نه منع کېږي . د هغه حدیث حواله چې حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه ورکړی ان الله ليزع... دا په حقیقت کې د حضرت عثمان رضی الله عنه وینا وه ابن الاثیر رحمه الله علیه په جامع الاصول کې او په خپله عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه کې راخستی ده خو داسی فکر کېږي چې اسناد ئی منقطع دی 85.

دا د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وینا هم ده چې کنزل العمال رانقل کړی ده 86.

ددی آیت څخه دا ثابتېږي چې د حکومت پرته دین غلبه نه شی پیدا کولای، او د دین د اقامی په خاطر د حکومت د لاسته راوړو کوښښ یوازی دا نه چې روا دی بلکه مطلوب هم دی ، خو د خپل عرض په خاطر د حکومت طلب او غوښتنه جواز نلری .

5 [د حکم بالعدل په هکله آیتونه:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

[د النساء سورت 58 آیت]

⁸⁵ - جامع الاصول د ابن الاثیر 4 ټوک 84 مخ د 1970 عیسوی کال حلوانی بیروت چاپ - البدایه والنهایه د حافظ عماد الدین ابن کثیر لیکنه 2 ټوک 10 مخ
⁸⁶ - منتخب کنزل العمال د مسند احمد په حاشیه 2 ټوک 34 مخ په حواله د تاریخ خطیب بغدادی.

نيو ليک

[مسلمانانو ! الله تاسی ته حکم کوی چې امانتونه د هغو اهل ته وروسپاری او کله چې د خلکو په مینځ کې پریکړه کوی نوپه انصاف سره ئی وکړی الله جل جلاله تاسی ته ډیر نصیحت کوی او په باوری ډول الله هر څه اوری او ویني] .

ابن جریر رحمه الله علیه د حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه او قرطبی رحمه الله علیه څخه را نقلوی چې دا آیت د حضرت عثمان بن طلحه رضی الله عنه په هکله نازل شوی دی، د الله جل جلاله د کور [بیت الله] د کنجیگانو د مسئولیت منصب به د دوی د کورنی سره و څرنگه چې د مکې فتحی څخه وروسته هغه مسلمان شوی وه او د دی کار په هکله یی د پخواڅخه تجربه هم درلوده نو په دی اساس د دی مسئولیت اهل په خپله همدی وه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه څخه کنجی واخیسته او د بیت الله دروازه ئی خلاصه او دننه ئی تشریف یوړ خو کله چې د باندی راووت نو پورتنی آیت ئی په ژبه وه ، نو هماغه وه چې حضرت عثمان بن طلحه رضی الله عنه ئی راوغوښت او د بیت الله د کنجیگانو مسئولیت ئی وروسپاره 87.

څرگنده ده چې د بیت الله د کنجیگرځول کوم مالی امانت یا قرض نه وه بلکه د مسئولیت یو منصب وه ، د شان نزول د دی روایت څخه ښکاریږی چې په دی مبارک آیت کې د [امانات] څخه مقصد د مسئولیت منصبونه دی که څه هم په عمومي ډول د دی کلمی په مفهوم کې ټول امانتونه شامل دی .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه په خپله رساله د السیاسه الشرعیه فی الراعی والراعیه کې د دی آیت کریمه په تفسیر کې لیکلی دی چې د شرعی سیاست دوه اصوله دی لومړی: اداء لامانات الی اهلها [مسئولیتونه او منصبونه د هغوی اهل ته سپارل] او دوهم

تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 5 ټوک 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 321 .
مخ - تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

نیو لیک

: حکم بالعدل [انصاف او عدل له مخی پریکړی کول] .

حضرت علی بن ابی طالب ، عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ،
زید بن اسلم ، شهر بن حوشب او مکحول رحمه الله علیهم تولو ویلی
چې دا مبارک آیت د احکامو په هکله راغلی دی او اصل مخاطب ئی
هم د حکومت خاوندان دی 88.

په پورتنی آیت کې هم د اسلام ټولګی اصول بیان شوی دی چې د
اساسی قانون حیثیت لری ددی اصولو لندیز په دی ډول دی .

۱ - إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ:

د امر او حکم خاوند یوازی او یوازی الله جل جلاله دی ، حاکمیت
او اقتدار د هغه حق دی خلفاء ، امراء ، حکام او ټول خلک د هغه
مامورین دی ، د هغه بندګان او رعیت دی .

ب - أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا:

د حکومت منصبونه یو امانت دی چې د هغی اهل ، مستحقو او
لایقو خلکو ته به ورکول کیږی دا د مملکت د اوسیدونکو حق نه دی
چې هغوی ئی د اوسیدونکو په تناسب وویشی او د هر ولایت او ولسوالی
له پاره دی یوه اندازه وټاکي او د یوه ولایت د نفر په ځای دی د بل
ولایت شخص نه نیسی بلکه دا فرائض دی چې باید هغه خلکو ته
ورکړل شی چې د هغی د سرته رسولو له پاره اهلیت او قابلیت ولری .

بنی اسرائیلو د مسئولیت منصبونه یعنی دینی مشری او قومی
مشری رتبی ناهلو او بدکاره خلکو ته ورکولی چې په نتیجه کې یی
ټول ملت خراب شو ، نو انشاء الله د اهلیت شرائط به په دریم فصل کې
په تفصیل سره بیان شی .

ج - وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ:

⁸⁸ - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 5 ټوک 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 321

مخ - تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

نيو ليک

د اسلامي حکومت ټولو اوسیدونکو ته قانوني برابري حاصله وی په دی آیت کې ئی یوازی د " عدل بین المسلمین" حکم نه دی کړی بلکه د "عدل بین الناس" حکم شوی دی- د قانون د نافذیدو او د عدل د قیام په لاره کې د نسل، رنگ، وطن، ژبی، دین، او مسلک توپیر روا نه دی، په یوه اسلامي حکومت کې د یو غیرمسلمان، خان، مال او آبرو همداسی محترم گڼل کیږی لکه څنگه چې د یو مسلمان خان، مال او آبرو محترمه وی.

ددی آیت شریف څخه دا را معلومیږی چې د عدل او انصاف قیام او ټینګښت د اسلامي حکومت د جوړیدو پرته ممکن نه دی.

د خلافت یا اسلامي حکومت

په هکله رسول اکرم ﷺ اهادیت:

که څه هم د یو اسلامي حکومت د جوړولواړتیا او اهمیت په تیرو شوو څیړنو کې د قرآنی آیتونو په واسطه ثابت شوی دی نو دا به ډیره غوره وی چې د همدی موضوع له پاره د مثال په توګه یو څو حدیثونه هم رانقل کړو چې ددی حدیثونو د رانقلولو یوه ګټه خو دا ده چې د هغی خلکو غلطی را په ډاګه شی، چې د دین او سیاست د بیلولو په کوشش کې دی او بله ګټه به ئی دا وی چې د هر حدیث شریف څخه د اسلامي حکومت څه اصول او آداب هم راڅرګند شی.

د اسلامي حکومت او اسلامي سیاست پوری مربوطو احادیثو او آثارو غټه زیرمه د حدیثونو په کتابونو کې موجوده ده که چیری یوازی په بخاری کې د کتاب الاحکام، په صحیح مسلم کې کتاب الاماره او د ابن الاثیر په کتاب جامع الاصول کې کتاب الخلافه په غورسره وکتل شی، نو د اسلام د سیاسي او عدالتی نظام پوره نقشه به په ذهن کې جوړه کړی، د دی نه پرته د سنن ابوداود، جامع ترمذی، سنن نسائی، مسند احمد، مجمع الزوائد، مؤطا امام مالک رحمه الله علیه، منصف عبدالرزاق او په کنز العمال کې د دی موضوع په هکله د احادیثو ډیره

نيو ليک

لويه ذخيره پرته ده، د دى كتاب د ترتيبولو او شاگردانوته د حديثو د لوست په وخت كې پورته ياد شوى كتابونه زما تركتنى لاندې وو د همدغه كتابونوڅخه يوڅه انتخابي احاديث راانقلوو، خو په ژباړه او تشرېح كې ئې لنډيز په نظر كې نيول شوى دى .

اسلامى حكومت ته په فقه او احاديثو كې مختلف نومونه وركول شوى، خود ټولو مفهوم يودى ، چې خلافت هم ورته ويل كيږي او دا تر ټولو مشهور نوم دى. د هغى د تسييمى علت دا دى چې اسلامى حكومت د رسول صلى الله عليه وسلم په نيابت كې كار كوى بل نوم ئې امارت دى دا په دى خاطر چې حكومت د امر او حكم كولو په خاطر جوړيږي او امامت هم ورته ويل كيږي چې دا د قوم رهنمائي او مشري په غاړه لري او د حكومت مشر، امام المسلمين يعنى د مسلمانانو قومى مشر بلل كيږي .

دلته را نقل شوى احاديث په عنوانو نوويشل شوى دى، ترڅو چې د عنوان له مخى مضمون مخ ته راشي او د كتنى په وخت كې ذهن د سترتيا احساس ونه كړي .

خلافت د الله جل جلاله رحمت دى :

قال حذيفه رضى الله تعالى عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تكون النبوه فيكم ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم يكون خلافة على منهاج النبوه فتكون ما شاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم يكون ملكا عاضاً فيكون ماشاء الله ان يكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم تكون ملكا جبريه فتكون ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها ثم تكون خلافة على منهاج النبوه ثم سكت .

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي چې ستاسى ترمنځ به نبوت ترهغى پورى روان وي ترڅو چې د الله جل جلاله غوښتنه وي او كله چې الله جل جلاله وغواړي نو هغه به پاى ته ورسوي د دى

نيو ليک

وروسته به د نبوت په طريقه کارکونکې خلافت منح ته راشي ، ترڅو چې الله جل جلاله وغواړي نوپائی ته په ئی ورسوي، بيا به نو چيچونکې [ظالمه] پادشاهي جوړه شي او دا به هم ترهغی پوری دوام وکړي ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتي وي او بيا کله چې هغه وغواړي نو پائی ته به ئی ورسوي، بيا به د ظلم او تشدد شاهي دوره پيل شي دا به هغه پوری موجوده وي ، ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتي وي او بيا کله چې هغه وغواړي نو پائی ته به ئی ورسوي د هغه نه وروسته به بيا د نبوت په طريقی کارکونکې خلافت منح ته راشي، بيا نو رسول الله صلى الله عليه وسلم چپ شو].

ددی حدیث روایت کونکې حضرت حبیب رحمه الله عليه فرمائی چې ما د حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه یو ملگری حضرت یزید بن نعمان رحمت الله عليه ته دا حدیث د کاغذ پرمخ ولیکه او ورومی لیږه او ورته ومی لیکل چې زما په فکر د چيچونکې او ظالمی پادشاهي څخه وروسته چې کوم خلافت د نبوت په طریقی سره منح ته راځي، نو هغه به د عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه خلافت وي یزید بن نعمان رحمه الله عليه زما دا لیک حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه ته وړاندی کړي، نو هغه ډیر خوشحاله شو او دا حدیث ئی ډیر خوښ شو⁸⁹.

ددی حدیث شریف څخه دا رامعلومیږي چې هغه حکومت چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تگ لاره نه ځي نو هغه به غوڅوونکې او ظالم نظام وي چې د زورپه واسطه به حکومت کوي .
د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه او د ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه دواړو څخه رانقل شوی دی چې د نبوت او خلافت دوره د

⁸⁹ - مسند احمد مسند نعمان بن بشير 4 ټوک 273 - مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ او وایی چی روایان ثقه دی او هم روایت احمد - البزار - الطبرانی - کنز العمال په 6 ټوک 121 مخ د 1979 عیسوی کال کی کړی دی .

نيو ليک

الله جل جلاله د رحمت دوره وه او د پادشاهي دوره د شراب خېنلو او فساد زمانه وي 90.

حضرت سفينه رضي الله تعالى عنه وائي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : زما په امت كې به د نبوت په خير خلافت تر دیر شو كالونو پوري وي او د هغه وروسته به پادشاهي جوړه شي .

حضرت سفينه رضي الله عنه خپل شاگرد ته وويل د حضرت ابوبكر حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهم د خلافت حساب وكړه ، نوكله چې مونږ د هغوی د خلافت وخت وشميره نو پوره دیرش كاله شول د حضرت سفيني رضي الله عنه شاگرد سعيد بن جبل جمهان رحمه الله عليه فرمايي چې ما وويل چې بنو اميه هم خپل ځانونه خليفه گان شميري ، نو په دې خبره سفيني رضي الله عنه وفرمايلي : د زرقا زوی درواغ وایي ، بل هم ملوك من شر الملوك [دا خو د بدترینو پادشاهانو له ډلې څخه دی] 91.

په دې احاديثو كې خلافت او ملوكيت ته دوه متضاد نظامونه ويل شوي خلافت د شريعت پابند او د رسول الله صلى الله عليه وسلم و سنتوتابع حكومت وي چې د الله جل جلاله رحمت دی ، خو ملوكيت د يوه وگړي مطلق العنان حكومت وي چې غوڅونكېاوخوړونكې او د ظلم اوزور پاليسي اختيار وي .

كه چيرې د اسلامي رياست كار د دين كار نه وای نو هغه به نبی صلى الله عليه وسلم ته نه منسوب كیده ، نو څرگنده شوه چې حكومت او سياست چې په نبوي تگ لاره جوړوي د دين كار دی .

⁹⁰ مجمع الزوائد 5 ټوك 189 مخ

91 ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء فی الخلافه - سنن ابوداود كتاب السنه باب الخلفاء - مسند احمد رحمه الله عليه 5 ټوك 22 مخ د څلورو اسانید حدیث د ابی عبدالرحمن سفینه رضي الله عنه مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم - جامع الاصول 4 ټوك 44 مخ

نیو لیک

..... عادل حکمران فضیلت:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَقَالَ : وَرَجُلٌ مُعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَّانِ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي خُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلِّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَحَمَالٌ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

[نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې : اوہ ډوله خلکو ته الله جل جلاله خپل سیوری کې ځای ورکوی په هغه ورځ چې د الله جل جلاله له سیوری نه بل سیوری نه وی موجود عادل حکمران ، هغه ځوان چې د الله جل جلاله په عبادت کې لوی شوی وی ، هغه شخص چې د هغه زړه د جومات سره تړلی وی هغه دوه کسان چې د الله جل جلاله له پاره په خپلو کې مینه کوی د الله جل جلاله په مینه یو د بل سره یو ځای کیږی ، او د هغه په مینه یو د بل څخه جدا کیږی ، هغه شخص چې د کومې غټې مرتبې لرونکې ښایسته ښځې له خوا ورته د گناه کولو په لور بلنه ورکړې شوی وی او هغه په ځواب کې ویلی وی چې زه د الله جل جلاله څخه ویرېم ، هغه شخص چې په پټه صدقه ورکوی په داسې حال کې چې د هغه چپ لاس هم نه خبریږی چې د هغه ښی لاس څه شی ورکړی دی ، هغه شخص چې په یواځوالي کې الله

نیو لیک

جل جلاله یاده وی او سترگوڅخه ئی اوښکې راځی [92].

د سنن سعید بن منصور د یوه روایت څخه ښکاریږی چې د الله جل جلاله د سیوری څخه مقصد د عرش سیوری دی لیکن قاضی عیاض رحمه الله علیه فرمایي چې مقصد تری د شرافت او اکرام خاصه مرتبه ده [د خاص رحمت سیوری تری مقصد دی].

امام نووی رحمه الله علیه د قاضی عیاض رحمه الله علیه وینا رانقل کړی ده چې: د عادل امام څخه مقصد د حکومت هغه مسئولین او مشران دی چې هغه د مسلمانانو د ښیځنیو او بهیو د مسئولیت وړپه غاړه شوی وی، دلته ئی د ټولو د مخه د عادل حکمران یادوونه ددی له خاطره کړیده چې د هغه گټی او تاوانونه د نورو شپږ ډولو خلکوڅخه ډیردی.

ابن حجر رحمه الله په فتح الباری د بخاری په شرحه کې لیکلی چې: د عادل امام څخه مقصد د حکومت مشر دی او هغه سړی ته هم دا مرتبه په لاس ورتلای شی چې د مسلمانانو د کوم کار مسئولیت وړپه غاړه شوی وی او په عدل او انصاف سره کارکوی.

قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو ح وَأَبْنَاءُ مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ

⁹² - صحيح بخارى كتاب الصلوة لومړی ټوک 91 مخ ، كتاب الزکوة لومړی ټوک 191 مخ ، كتاب الرفاق 2 ټوک 959 مخ ، صحيح مسلم كتاب الزکوة باب فضل اخفاء الصدقه ، ترمذی ابواب الزهد 2 ټوک 74 مخ سنن نسائی كتاب ادب القاضی 2 ټوک 1931 عيسوی کال دهلی مجتبیائی چاپ ، موطا امام مالک كتاب الجامع باب فی المتحابين فی الله - الترغيب والترهيب للمنذرى 3 ټوک 260 مخ

نيو ليک

الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلَوْ قَالَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ وَكَلَّمَا
يَدْيُو يَمِينٌ

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دی : چې انصاف کونکې به د نور په منبرونو د الله جل جلاله په بنسې طرف کې ناست وی او د هغه دواړه لاسونه بنسې دی، دا هغه خلک دی چې د حکومت په کارونو کې ئی هم انصاف کولو او د خپلو کورنیو ترمنځ ئی هم د انصاف څخه کار اخست، او هغه مسئولیت چې وسپارل شوی وه په هغه کې ئی هم انصاف کاوه 93] .

امام نووی رحمه الله علیه فرمائی چې په دی فضیلت کې خلیفه ، بنکته امراء او مسئولین او قاضیان ټول شامل دی .

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضِيلٍ عَنْ فَضِيلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَأَبْعَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدَ هُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ حَائِرٌ

[د آخرت په ورځ الله جل جلاله له تېر ټولو ډیرگران او نزدی شخص عادل حکمران وی او تر ټولو ډیر مېغوض او ډیر لری به ظالم حکمران وی 94 .

عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم من امام عادل افضل من عباده ستين سنة وحد يقام في الارض بحقه ازكي فيها

⁹³ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب فضيله الامير العادل- سنن نسائي 2 ټوك 302 مخ كتاب القضاء جامع الاصل 4 ټوك 53 مخ
⁹⁴ - ترمذي ابواب الاحكام لومړي ټوك 192 مخ 1380 هجري قمري كال د اكستان كراچي سعیدی خپرندو اداره چاپ - الترغيب 3 ټوك 67 مخ - مسند احمد 3 ټوك 22 مخ د بيروت د دار صادر چاپ مسند ابوسعید او جامع الاصول 4 ټوك مخ

نيو ليک

.....

من مطر اربعين صباحا

[د عادل حکمران يوه ورځ د شپټوکالو نفلي عبادت څخه غوره ده او يوه شرعي سزا چې د حق او انصاف په پنا کې ئې په ځمکه قائموي د څلويښت ورځو باران څخه ډير برکت راوړي]⁹⁵

عن ابی هريره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثه لاترد دعوتهم الصائم حتى يفطر و الامام العادل ودعوه المظلوم [د دري کسانو دعا نه رد کېږي د روژه لرونکي، د عادل حکمران او مظلوم]⁹⁶

په دې احاديثوکې د عدل او انصاف فضيلت بيان شوي دي او عادل حکمران ته د الله جل جلاله د رحمت سيوري ، د نور په منبر باندې کښناستونکې او د لوړې مرتبې د خاوند کيدو زيری ورکړل شوي دي داسې څرگندېږي چې د عدل حکومت د عبادت يوه نوعه ده .

اسلامي حکومت

د مسلمانانو د تحفظ ذريعه ده :

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّحُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې : ښه پوه شئ چې تاسو هريو مسئول ياست او له تاسو څخه ستاسو د رعييت په هکله

⁹⁵ - ترغيب 3 ټوک 67 مخ په بحواله د طبراني په الكبير او الاوسط کې .

⁹⁶ - ترغيب 3 ټوک 66 مخ په حواله ترمذي ، احمد ، ابن ماجه ، ابن خريمه

نيو ليک

پوښتنه کيږي هغه حکمران چې په خلکو حکومت کوي هغه مسئول دی او د هغه څخه هم د هغه د رعیت په هکله پوښتنه کيږي سړی د خپلي کورنۍ ساتونکې دی او د خپل رعیت په باره کببه ورځنۍ پوښتنه کيږي بنځه د خپل میړه کورنۍ او اولاد په هکله مسئوله ده او د هغې څخه به د هغې په هکله پوښتنه کيږي غلام یا نوکر د خپل بادار د مال ساتونکې او مسئول دی او د هغه څخه به د هغې مال او شتمنۍ په هکله پوښتنه کيږي، یو ځل بیا واورې چې تاسو هر یو راعی مسئول یاست او تاسی څخه به ستاسی د رعیت په هکله پوښتنه کيږي [97].

راعی درعی څخه اخستل شوی چې معنائی ساتنه، حفاظت او مسئولیت دی - شپون ته په دی خاطر راعی وائی چې هغه د څارویو نساتنه کوی او د څیرونکو چارپایانو څخه ئی ساتی نو په همدی ډول حکمران هم د خپل رعیت د حقوقو د ساتنې او د باندنیو او کورنیو دښمنانو څخه ئی د ساتلو مسئولیت په غاړه لری د همدی امله لغت پوهانو د راعی معنا حاکم هم کړیده، د حکمران پرته د رعیت مثال دا رنگه دی لکه څنگه چې د شپون پرته څرونکې چارپایان هری خوا ته مندی رامنډی وهی نوښکاره خبره ده چې په داسی حالت کې به څیرونکې او قوی چارپایان دغه کمزوری او ضعیفه څاروی ماتوی او خوری ئی او یا به په څرخای خپله قبضه کوی او هغوی ته د ننوتلو اجازه هم نه ورکوی، د دی نبوی مشابعت څخه دا راڅرگندیږي چې د مسلمانانو او عوامود حقوقو ساتنه او تحفظ د اسلامی ریاست د جوړیدو پرته ممکن نه دی.

97 - صحیح بخاری کتاب الاحکام باب اطیعوا لله ... 2 ټوک 57 مخ 0 صحیح مسلم کتاب الاماره باب کلکم راع - سنن ابوداود کتاب الخراج والاماره باب مایلزم الامام ... - جامع ترمذی کتاب الجهاد باب فی الامام ... جامع الاصول 4 ټوک 50 مخ [پورتینی حدیث امام په خپل کتاب صحیح بخاری کی په لس مقاماتو کی د بیولویولو راویانو څخه نقل کړی

نیو لیک

امام ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه په معالم السنن شرح ابوداود کې لیکې دی چې :

فرعایه الامام الاعظم حیاطه الشریعه باقامه الحدود و العدل فی الحکم ورعایه الرجل اهله سیاسه لامرهم وایصالهم حقوقهم ورعایه المراه تدبیر امر البيت و الاولاد و الخدم و النصیحه للزوج فی کل ذالک - ورعایه الخادم حفظه ماتحت یدیہ و القیام بما یجب علیه من خدمته [د امام اعظم] د حکومت د مشر د مسئولیت څخه مقصد دا دی چې [هغه به د شریعت حفاظت اوساتنه کوی، حدود به قایموی او دخلکو ترمنځ به په عدل او انصاف سره حکم کوی، د سړی د راعی کیدو څخه مراد دا دی چې هغه به د خپلی کورنی انتظام کوی هغه به اصلاح کوی او د هغوی حقوق به ادا کوی د ښځی د راعیه کیدو څخه مقصد دا دی چې هغه به دکور د کارونو او د اولاد او خدمتگارانو د کارونو انتظام او تدبیر کوی او په دی ټولو کارونو کې به د خپل میړه خیر غوښتونکې وی او د خادم او نوکر د راعی کیدو څخه مقصد دا دی چې هغه به د هغه څه حفاظت اوساتنه کوی چې د هغه په لاس کې ورکړل شوی وی او هغه خدمت به کوی چې ده ته ورسپارل شوی وی .

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُسْلِمٍ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ حَدَّثَنِي وَرْقَاءُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَلَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ وَإِنْ يَأْمُرُ بِغَيْرِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ

[حکمران یو ډال دی چې د هغه په مشرۍ کې نښتی کیږي او هم د هغه په واسطه خلکو ته تحفظ په لاس ورځي که چیرې هغه په تقوی حکم وکړي او د انصاف څخه ټی کار واخست نو هغه ته به د دی اجر ورکړل شی خوکه چیرې هغه د عدل او تقوی په خلاف حکم ورکړي نو

نيو ليک

.....

د هغه عذاب به په همدې وي [98].

الجنة بالضم ما استترت به من سلاح [جنه هغه ډال او اسلحي ته ويل كيږي چې د اسلحي څخه پري ځان ساتل كيږي] 99. ددې تشبيه څخه مقصد دا دی چې لکه څنگه چې ډال اوسپړ په واسطه د يو تيږي کونکې د وهلو څخه جسم ساتل كيږي نو په همدې توگه د حکمران او د هغه د مشري په اساس د باندنيو دښمنانو مقابله كيږي او د کورني دښمنانو او مفسدينو د فساد څخه د خلکو مالونه ، ځانونه او آبرو ساتله كيږي .

اسلامي حکومت

بسم الله جل جلاله د رحمت سيوري دي :

عن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، السلطان ظل الله في الارض ياوي اليه كل مظلوم من عباده فان عدل كان له الاجروكان على الرعيه الشكر

[اسلامي حکومت يا عادل حکمران په ځمکه باندې د الله جل جلاله د رحمت سيوري دی هغه چاته چې د الله د بندگانو څخه د هر مظلوم د فرياد اوریدو له پاره رجوع كيږي که چيري هغه انصاف وکړي نو هغه ته به ئي اجر په لاس ورشي او په رعيت باندې د هغو د انصاف شکرکول واجبېږي 100.

السلطان ظل الله في الارض فمن اكرمه اكرمه الله ومن اهانه اهانه الله [مسلمان عادل حکمران پر ځمکه د الله جل جلاله د رحمت سيوري دی نو هر چا چې د داسې عادل حکمران احترام او عزت وکړي نو الله جل

98 - صحيح بخارى الجهاد لومړى ټوک 415 صحيح مسلم كتاب الاماره باب الامام منه جامع الاصول 4 ټوک 64 مخ

99 مختار الصحاح 114 مخ

100 - الترغيب للمندري 3 ټوک 68 مخ په حواله د ابن ماجه ، بزار او بيهقي

نيو ليک

جلاله به د هغه عزت وکړی اوکه چا د هغه سپکه وکړه نوالله جل جلاله به هغه سپک اوخوارکړی ¹⁰¹.

عن ابی بکره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :
من اکرم سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنيا اکرمه الله يوم القيامة
اهان سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنيا اهانه الله يوم القيامة

[هر هغه چا چې په دنیا ئی د الله جل جلاله د دین د قائمونکې حکومت احترام نو الله جل جلاله وکړي به د قیامت په ورځ په هغه خپل فضل اوکرم وکړي خوکه چا دی ډول حکومت ته په سپکه وکتل نو الله جل جلاله به د قیامت په ورځ هغه خوار او سپک کړی ¹⁰² .

د الله جل جلاله حقیقی رحمت خو د هغی دین دی لیکن کوم حکومت چې د دین د اقامی او د عدل دروستو په خاطر کارکوی ، نو هغه هم د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی مگر هغه خلک چې حکومت ضروری نه بولی، نو هغه په اصل کې د الله جل جلاله د رحمت خخه د خلکو د بی برخي کولو کوښښ کوی .

د اسلامي حکومت

پرتله ژوند کول ناپوهی ده :

حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ الْجَعْدِ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْوِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا فَمَاتَ

¹⁰¹ - منتخب كنز العمال په حاشیه د مسند احمد 2 ټوك 131 مخ په حواله د

طبرانی په الكبير کی او البيهقی په شعب الايمان کې

¹⁰² - جامع ترمذی باب الفتن 2 ټوك 55 مخ - مسند احمد 5 ټوك 42 مخ -

مجمع الزوائد 5 ټوك 215 - جامع الاصول 4 ټوك د حديث پرله پسې

حديث 7373

نيو ليک

فَمَيَّةٌ جَاهِلِيَّةٌ

[که خوګ د خپل امیر څخه کوم نابیره شی وګوري] په خپل وګړیز ژوند کې [نو هغه ته په کار دی چې صبر وکړي دا په دی خاطر چې هغه چا چې د حکمران د اطاعت او پیروی څخه د یوه لویشت په اندازه هم سرغړونه وکړه او په همدې حالت کې هغه مړ شو نو دی د جاهلیت په مرګ مړ شوی دی] 103.

عن ابن عمر رضی الله عنهما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من مات ولیس فی عنقه بیعه مات میتة جاهلیة

[که چا ته په داسې حالت کې مرګ راشي چې د هغه په غاړه کې د خلیفه، امام او یا مسلمان عادل حکمران سره بیعت او یا د اطاعت کولو د وعدې حلقه نه وي نو د هغه مړینه د جاهلیت مړینه ده] 104.

عن حذیفه بن الیمان رضی الله عنه [فی حدیث طویل] تلزم جماعة المسلمين وامامهم

[حذیفه رضی الله عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي وه چې: د مسلمانانو له پلې سره اوسه او د هغوی د امام اطاعت او پیروی کوه] 105.

د اسلام ترمخه د عربو قبائل د یوه حکمران د اطاعت څخه خبر نه وه د هغوی د ژوندانه نظام د قبائلي سردارانو په لاس کې وه چې په

¹⁰³ - صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعة المسلمين - مسند احمد لومړی ټوک 175 مخ - جامع الاصول 4 ټوک 79 مخ

¹⁰⁴ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعة المسلمين - جامع الاصول 4 ټوک 78 مخ

صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعة المسلمين

نيو ليک

خپلو منځو کې به ئی نښتی کولی، نوکله چې څوک داسی ژوند
اختیار کړی نو د هغوی مړینه به د جاهلیت مړینه وی د حکومت نه پرته
ژوند تیروول غیراسلامی ژوند او جاهلیت دی .

حافظ نورالدین الهیثمی رحمه الله علیه د پورتنی مضمون احادیث
د لاندینو صحابو رضی الله عنهم څخه هم رانقل کړی دی : ابوذر غفاری
، ابو مالک اشعری ، معاویه ، معاذ بن جبل ، ابوالدرداء ، عبدالله بن
عمر ، سعد بن جناده ، فضاله بن عبید ، حذیفه بن یمان ، عامر بن
ربیع ، جبلة او عبدالله بن عباس رضی الله عنهم .

که څه هم په پورتنو روایاتو کې د ځینی سندونه ضعیف دی
خو مضمون ئی لکه د صحیح بخاری او صحیح مسلم په شان دی چې
پورته ذکر شو 106.

د درې کسيزه ډلې له پاره

هم د امير وټاکل لازم دي :

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ بْنُ بَرٍّ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ
عَجَلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ

[که درې تنه د سفر له پاره روان شي نو د خپلې ډلې څخه يو تن
امير وټاکي] 107.

عن عبدالله بن عمر رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم
لا يحل لثلاثة يكونون بفلاة من الارض الا امروا عليهم احدهم 108
[که چيري درې تنه هم په يوځای صحرا کې اوسيږي نو هغوی ته دا روا
نه دی مگر دا چې يو د خپلودری کسو څخه د خپل خان امير وټاکي].

¹⁰⁶ - مجمع الزوائد 5 ټوک 216 مخ 1967 عيسوی کال بيروت چاپ

¹⁰⁷ - سنن ابوداود د کتاب الجهاد 3 ټوک 81 مخ

¹⁰⁸ - نيل الاوطار 9 ټوک 157 مخ کتاب الاقضية والاحکام په حواله د امام احمد

نيو ليک

قاضی شوکانی رحمہ اللہ علیہ د دی مضمون حدیث د عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ او ابن مسعود رضی اللہ عنہ خخه را نقل کړی دی او د نبوی صلی اللہ علیہ وسلم ددی ارشاد ښیګنی یی داسی بیان کړی دی چې که چیری د هغوی امیر موجود نه وی نو بیا به هر یو په خپل نظر کلکوالی کوی چې ددی کار نه اختلاف او تفرقه را پیدا کړی .

د عادل حکمران خیر غوښتنه د دین یو فرض دی :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَكِّيِّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنْ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنَ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ فُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

[دین د پنداو نصیحت نوم دی مونږ پوښتنه وکړه د چا له پاره ویی فرمایل د الله جل جلاله له پاره د هغه د کتاب له پاره د هغه د رسول له پاره د مسلمانانو د حکمرانانو له پاره او ټولو مسلمانانو ته]¹⁰⁹ .
د نصیحت په بنیادی معنا او مفهوم کې د صفائی [پاکې] او اړیکو معنا شامله ده نو په دی اساس ددی معنا ده د زړه پاکوالی او نیک اړیکې دی .

امام نووی رحمہ اللہ علیہ وایی چې : دا ډیر لوی حدیث دی [و علیه مدار الاسلام] .

¹⁰⁹ - صحیح بخاری کتاب الایمان باب الدین النصیحه - صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدین والنصیحه

نيو ليک

.....
 امام ابوسليمان خطابي رحمه الله عليه وسلم ويلي چې نصيحت
 يوهراځيزه کلمه ده اوپه عربي لغاتوکې داسې بله جامع کلمه نه شته
 چې د دې مفهوم ادا کړي .

النصيحه لله- د الله جل جلاله له پاره زړه پاکوالی او د هغه سره
 نيکې اړيکې دا دي چې د هغه په يووالي ايمان راوړي هغه په
 ټولوکامله صفاتو متصف او دټولو عيوبو اونقصاناتو څخه پاک وگڼل
 شي ، د هغه تابعداري وشي، د هغه ددوستانوسره مينه وشي، او د
 دښمنانو سره ئيدښمني وشي، د هغه د دين د منکړينو په خلاف جهاد
 وشي د هغه د نعمتونو شکراداء شي او د هغه د دين په لورخلکو ته
 بلنه ورکړل شي .

النصيحه لکتابه - د الله د کتاب فرقان حميد سره نښې اړيکې دا
 دي چې په هغه د الله جل جلاله د کلام په حيث ايمان راوړي او د هغه
 په احکامو باندې د زړه له اخلاصه عمل وکړي ، د تحريفاتو او د
 کفارو د عبثواعتراضاتو څخه يې دفاع وکړي شي، د هغه په
 مضامينو، پندونو ، نصيحتونو باندې غور، فکر او تدبر وشي د هغه د
 علومو خپرونه وشي او د هغه په لور خلکو ته بلنه ورکړل شي .

النصيحه لرسوله : دالله جل جلاله پيغمبرسره نيک اړيکې دا دي
 چې د هغه په رسالت ايمان راوړل شي، د هغه د سنتو پيروي وشي، د
 هغه د سنتو د خپرولوکوشش وشي، د هغه ددوستانو سره مينه وشي
 او د دښمنانو سره ئي دښمني دهغه تعظيم وکړل شي، د هغه حسنه
 اخلاق دخپل ځان له پاره دعمل نمونه وگرځول شي دهغه د ال اود هغه
 د اصحابو رضيالله عنهم سره مينه وشي او د بدعاتوڅخه لريوالی
 وشي.

النصيحه لائمۃ المسلمين : د مسلمانانو د حکمرانانو خيرغوښتنه
 او د هغوی سره نيکې اړيکې دا دي چې په حقه خبرکې د هغوی سره
 کومک وشي، په ښه والی او نيکې کې ئي اطاعت وشي ، د غفلت او

نیو لیک

غلطی په وخت کې خبردار کړل شى د مسلمانانو د حقوقو د ساتلو په خاطر آماده کړل شى په امامت کې یی لمونځ وکړل شى د هغوى ترمشرى لاندې جهاد وشى او هغوى ته زکوه او صدقات ورکړل شى ترڅو ئی په مستحقینو کې ویشی .

النصیحه لعامة المسلمين : د عامو مسلمانانو خیر غوښتنه او د هغوى سره د نیکې اړیکې دا دی په هغوى ته د دنیا او آخرت د دواړو د خلاصون او کامیابۍ لاره وروښودل شى هغوى ته ضررونه رسول شى، د هغوى اړتیاوې پوره کړل شى د مشرانو احترام وشى په کشرانو رحم وکړل شى او د بغض، حسد، کینې او غولونو څخه لری والی وشى¹¹⁰.
لکه څنگه چې په سوره النساء کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو څخه وروسته د امام د اطاعت حکم ورکړل شوى، نو همدا ډول په دى حدیث شریف کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د نصیحت څخه وروسته د مسلمانانو د حکامو د خیر غوښتنې او د هغوى سره د نیکو اړیکو کلکولو ته دین ویل شوى دى ددى نه دا راتېکاره کیږي چې د الله جل جلاله، رسول صلی الله علیه وسلم او دهغه د کتاب سره نیک اړیکې [حسن تعلق] د امامت د نظام پرته نه شى قائمیدلای او همدا راز دا تری هم ثابت شوه چې د امامت د نظام قایمول د دین یوه مهمه برخه ده .

د امیر د احترام حکم :

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُعِزُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجَزَامِيُّ عَنْ أَبِي الزُّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ يُعَصِّرَنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ يُطِيعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ

¹¹⁰ - نووى شرح مسلم په حاشیه قسطلانى لومړى ټوک 456 تر 458 او منله دده په فتح الباری لومړى ټوک 146 مخ

نیو لیک

يَعْنِي الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ
بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَلَمْ يَذْكُرْ وَمَنْ يَعْنِي الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي
[چاچي زما اطاعت وکړه نو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړه او چا
چي زما نافرمانی وکړه نو هغه د الله جل جلاله نافرمانی وکړه او چا چي
زما د امیر یا د مسلمانانو د امیر اطاعت وکړه نو هغه په حقیقت کې
زما اطاعت وکړه او چاچي زما د امیر یا د مسلمانانو د امیر نافرمانی
وکړه نو هغه زما نافرمانی وکړه¹¹¹].

ابن حجر عسقلانی رحمه الله علیه وائی چي : هغه امیر چي په حق
سره حکم کوی او د عدل او انصاف له مخی پریکړی کوی نو هغه د
رسول صلی الله علیه وسلم امیر او نائب دی دا په دی خاطر چي هغه د
رسول صلی الله علیه وسلم به حکم اود شریعت مطابق امیر جوړ شوی
دی¹¹².

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ
بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ
جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقُلْنَا
حَدِّثْنَا أَصْلَحَكَ اللَّهُ بِحَدِيثٍ يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعَنَا فَكَانَ فِيمَا
أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا
وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا تُنَازَعَ الْأَمْرَ أَهْلُهُ قَالَ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا
عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ

[عباده بن صامت رضی الله عنه فرمایي چي مونږ نبي کریم

¹¹¹ - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 57 مخ صحیح مسلم کتاب الاماره
باب اطاعه الامام

112 - فتح الباری 61 ټوک 228 مخ د 1959 عیسوی کال د مصر چاپ

نيو ليک

صلی الله علیه وسلم راوغښتو او دا وعده ئی راڅخه واخسته چې مونږ به د خپلو آمرانو خبره اوږد د هغواطاعت او تابعدارۍ به کوو که زمونږ طبیعت ئی غواړي او یا ئی نه غواړي، د سختی او نرمی په دواړو حالتونو کې [په دی شرط چې د هغه حکم د شریعت مطابق وي] او زمونږ څخه ئی دا وعده هم واخسته چې مونږ به د حکومت د مسئولینو سره نه ښکلو، مگر دا چې دهغوی څخه ښکاره کفر وگورو او د هغی د کفر په هکله د تاسی سره د الله خوا نه کوم قطعی دلیل موجود وي¹¹³.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتَعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَانَ رَأْسُهُ زَبِيئَةً [د خپلو آمرانو خبری واورى د هغوی اطاعت وکړی که څخه هم په تاسی داسی یوحبشی غلام امیر مقرر شوی وي چې د هغه سر د ممیز دانی په اندازه وي¹¹⁴].

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُبيدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ [دامیرانو خبره اوریدل اود هغوی د اطاعت کول په مسلمانانو فرض دی، ترڅو پوری چې هغوی ته ئی په گناه حکم نه وي کړی کله چې په گناه حکم وکړی نو بیا ئی نه اوریدل روا دی او نه اطاعت کول

¹¹³ - صحيح بخارى كتاب الاحكام 2 ټوك 1045 مخ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب البيعه على السمع والطاعة

¹¹⁴ - صحيح بخارى كتاب الصلوات او كتاب الاحكام - جامع الاصول 4 ټوك 61 مخ

نیو لیک

[115]

و حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ حَدَّثِهِ أُمُّ الْحُصَيْنِ قَالَتْ سَمِعْتُهَا تَقُولُ حَجَّجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا كَثِيرًا ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ أَمْرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدِّعٌ حَسِبْتُهَا قَالَتْ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

[رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په منی کې فرمایلی دی که پرتاسی پوزه غوڅی تور حبشی غلام امیرمقرر شی او هغه ستاسی مشری د الله جل جلاله د کتاب مطابق کوی نو د هغی خبره واوروی او اطاعت ئی وکړی] ¹¹⁵.

عن ابی امامه رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في خطبه حجه الوداع اتقوا الله ربكم وصلوا خمسكم وصوموا شهركم وادوا زكوه اموالكم و اطيعوا اذا امركم تدخلوا حنه ربكم [رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په آخری خطبه کې وفرمایل: د الله جل جلاله څخه ویریږی ، پنځه وخته لونځونه کوی ، د رمضان په وخت کې روژه ونیسی د خپلو مالونو زکوتونه ورکړی او د خپل امیر اطاعت او پیروی وکړی نو تاسی به په جنت کې

¹¹⁵ - بخاری 2 ټوک 1057 مخ کتاب الاحکام - مسلم الاماره باب اذا امر بمعصيه ...- جامع ترمذی کتاب الجهاد باب ما لاطاعه مخلوق فی معصیه الخالق - سنن ابوداود کتاب الجهاد باب فی الطاعه - سنن نسائی کتاب فی البیعه باب جزاء من امر بمعصه - جامع الاصول 4 ټوک 65 مخ ¹¹⁶ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه بکتاب الله - جامع ترمذی کتاب الجهاد باب ما جافى طاعه الامام

نيو ليک

داخل کړی شی 117] .

د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کېږي :

عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم صنفان من امتي اذا صلحا صلحت الامه واذا فسدت فسدت الامه السلطان والعلماء وفي روايه الامراء و الفقهاء

[زما د امت د دوه ډولونو حالت چې ترڅه وخته پورې ښه وي نو د امت حالت به هم ښه او بهتر وي او كله چې د هغوی حالت خراب شي نو په امت کې هم خرابی او بدی منځ ته راځي، ددی دوه ډلوڅخه مقصد حکمرانان او علماء دي 118.

حَدَّثَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ بَيَّانٍ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ فَرَأَاهَا لَا تَكَلِّمْ فَقَالَ مَا لَهَا لَا تَكَلِّمْ قَالُوا حَجَّتْ مُضْمِتَةً قَالَ لَهَا تَكَلِّمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَجِلُّ هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمْتُ فَقَالَتْ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَمْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ قَالَتْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَتْ مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ قَالَ إِنَّكَ لَسْتُ لَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَتْ مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ أُمُوتُكُمْ قَالَتْ وَمَا الْأُيُومَةُ قَالَ أَمَا كَانَ لِقَوْمِكَ رُءُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهُمْ أَوْلَيْكَ عَلَى النَّاسِ

[یوی ښځی د ابوبکر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه د جاهلیت څخه وروسته چې الله جل جلاله زمونږ د حالت ښه والی او اصلاح

¹¹⁷ - جامع ترمذی کتاب الصلوة فی آخرا بواب الصلوة تخریج د احمد رحمه الله

عليه ، ابن حبان او الحاكم

¹¹⁸ - جامع بيان العلم د ابن عبد البر لومړی 184 مخ د مصر چاپ - منتخب

کنز العمال پر حاشیه د مسند احمد 2 ټوک 147 په حواله حلیه الاولیاء

نیو لیک

فرمایلی دی نو په دی ښه حالت کې به مونږ ترڅه وخته پوری اوسو؟
ابوبکر رضی الله عنه ورته وویل: تر هغه پوری چې ستاسو حکمران په
صحیح لاره روان وی نو تر هغه وخته پوری به تاسو به ښه حالت کې پاته
شی [119].

قال عمر بن الخطاب والله مايزع الله بالسلطان اعظم ممايزع بالقرآن
[عمر فاروق رضی الله عنه فرمایلی دی په الله جل جلاله قسم چې
الله جل وعلی شانه د حکومت په واسطه چې د کومو بدو مخنیوی
کوی هغه د هغه نه ډیر زیات دی چې د قرآن په واسطه ئی کوی] 120 .
ددی علت دادی چې د قرآن د زده کړی او د هغی د پند او دلائلو
څخه ځینی خلک گټه اخلی او خپل ځانونه د گناه څخه ساتی - خو ځنی
سخت زړی خلک د هغی څخه څه گټه نه شی اخستی خو څرنگه چې
حکومت ورته سزا ورکوی او د هغه سره مادی قوت هم دی نو د دی له
امله د سزا گانوله ویری ځینی خلک د جرمونو کولو څخه ځان ژغوری .
د همدی مضمون په ډول اوپه همدی کلیمو د حضرت عثمان
رضی الله عنه یوه وینا هم په کتابونو کې را نقل کړی شوی ده 121 .

ابومسلم خولانی رحمه الله علیه چې یولوی عالم او متقی تابعی وه
فرمایي چې : مثل الامام کمثل عین عظیمه صافیه طیبه - الماء یجری
منها الی نهړ عظیم فیخوض الناس فیکدرونه ویعود علیه صفو العین
فاذا کان الکدر من قبل العین فسد النهړ ولا یصلح الناس الا بالامام
ولا یصلح الامام الا با الناس [حکمران د هغی لوی، پاکې او خوږی

¹¹⁹ - صحیح بخاری کتاب فضایل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم باب ایام

الجاهلیه - جامع اصول 81 ټوک 4 مخ

¹²⁰ - منتخب کنز العمال په حاشیه د مسند 2 ټوک 134 مخ په حواله د تاریخ

بغداد د خطیب بغدادی

¹²¹ - جامع الاصول 4 ټوک 87 مخ 1970 چاپ - البدایه و النهایه ابن کثیر 3

ټوک 10 مخ

نيو ليک

چيني په مثال دی چې د دی چيني اوبه په يوه غټ کانال کې بهیږي ، خلک د کانال په اوبو کې غوټي ووهي او هغه خرابوي او خړه وي خو بيا له چيني څخه پاکې او صافي اوبه راشي ، خوکه په خپله دچيني اوبه خرابي او خړي شي نو د کانال اوبه به په خپله خرابي خړي پري وگرځي- د خلکو اصلاح د حکمران پرته نه شي کيدلای- او د حکمران اصلاح د خلکو پرته نه شي کيدلای¹²².

احمد بن عبدالله رحمه الله عليه فرمائي چې :

استل الله صلاحاً للولاه الرو، ساء

فصلاح الدين والد نيا صلاح الامراء

[زه د الله جل جلاله څخه سوال کوم چې هغه حکمرانان او مشران نیک وگرځوي ځکه چې د دين او دنيا اصلاح د حکمرانانو په اصلاح کې پټه ده] ¹²³.

د پورته نه ویشټ روایتونو او همداسې ددی بحث په هکله د سلگونو نورو روایتونو څخه دا خبره راپه ډاگه کیږي چې د اسلامي عادل حکومت قیام یوه دیني وجیبه ده او دیني سیاست د اسلام او دین یو باب او مهمه څانگه ده .

د اسلام حکومت

په هکله د اسلام پوهانو وینا وی :

دقرآنکریم د پنځه آیتونو او دیرشو روایتونو څخه دا خبره ثابتیږي چې د اسلامي حکومت جوړول واجب دی ځکه چې که دمسلمانانو کوم سیاسي مشر موجود نه وي نو د هغی ټاکل په هغوی باندی شرعاً فرض دی او که نه نو دوی به د الله جل جلاله په وړاندی نیول کیږي مسلمان پوهانو د همدی آیتونو او روایتونو په نظرکې نیولو سره [دامام

122 - المنصف لعبدالرزاق 11 ټوک 327 مخ باب الامام راع 1392 هجری

قمری کال بیروت چاپ

¹²³ جامع البیان العلم د ابن عبدالبر لومړی ټوک 184 مخ

نيو ليک

نصبول] يعنى د اسلامى حكومت جوړول او د خليفه ټاكل واجب كړى دى دلته د مثال په ډول د يوڅو پوهانو نظريې را اخلو:

امام ابوالحسن الماوردى الشافعى رحمه الله عليه چې په 450 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى او قاضى ابويعلی الحنبلى رحمه الله عليه چې په 458 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى ليكلى دى چې: وعقد الامامه لمن يقوم بها فى الامه واجب بالاجماع [د رياست د مشرۍ له پاره د داسې يوه شخص ټاكل چې دا فرض ادا كړى شى د اجماع په اساس واجب دى] 124.

امام عبدالقاهر بغدادى رحمه الله عليه چې په 429 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى وايي چې: جمهور اصحابنا من المتكلمين والفقهاء مع الشيعة والخوارج واكثر المعتزله بوجوب الامامه وانها فرض وواجب [زمونږ د استادانو څخه د عقائدو او فقهې مشهورو پوهانو همدا ډول شيعه گانو، خوارجو او اكثره معتزلو ډيرو همدا ويلي دى چې د اسلامى حكومت جوړول او امام نصبول فرض او واجب دى] 125.

علامه ابن حزم ظاهري رحمه الله عليه چې په 456 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى وايي چې: ولا يجوز التردد بعد موت الامام فى اختيار الامام اكثر من ثلاث [د يو حكمران د وفات څخه وروسته د بل حكمران د ټكلو له پاره د درې ورځو څخه ډير وخت تيرول روا نه دى] 126.

ابن حزم رحمه الله عليه په خپل بل كتاب كې دخليفه د ټاكلو د وجوب په هكله د اهل سنتو، مرجئو، خوارجو او شيعو اجماع رانقل

124 - الاحكام السلطانيه ماوردى 1973 د مصر قاهره چاپ - الاحكام السلطانيه ابى يعلى رحمه الله عليه 1966 د مصر قاهره چاپ
125 - اصول الدين 271 مخ جامع اشرفيه لاهور پاكستان چاپ
126 - المحلى د ابن حزم ليكنه لومړى ټوك 45 مخ

نيو ليک

.....

کړېده 127.

علامه ابوالشکور السالمی رحمه الله علیه وایی چې : ان الخلافه ثابتہ والاماره قائمه مشروعه واجبه على الناس ان يروا على انفسهم اماما بدليل الكتاب والسنة والاجماع [خلافت اوامارت د شریعت په اساس ثابت دی او په خلکو واجب دی چې په خان یوسی د حکمران په حیث وگوری د دی دلیل قرآن ، سنت او د امت اجماع ده] 128 .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه چې په 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایی چې : ان ولایه امرالناس من اعظم واجبات الدین بل لاقیام للدين الابها [اسلامی حکومت د دین لویه فریضه او جوړښت ئی واجب دی بلکه د هغه پرته دین نه شی قائمیدلای] 129 .

علامه علاو الدین الحصفی حنفی رحمه الله علیه چې په 1088 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکي چې : ونصبه اهم الواجبات فلذا قدموه على دفن صاحب المعجزات [د عادل حکمران ټاکل د دین اهمه فریضه ده همدا علت دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم د امیر ټاکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تدفین څخه د مخه سرته ورسول او ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره ئی بیعت وکړ] 130 .

علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکي چې : و نصب الامام واجب سمعا [د ریاست

127 - الفصل بين الملل والنحل ابن حزم 4 ټوک 87 مخ

128 - التمهيد في بيان التوحيد 172 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان

129 - السياسه الشرعه 161 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ

130 - درمختار سره د شامی حاشیه لومړی ټوک 511 مخ د امامت بحث - والمعتمد في المعتقد 174 مخ د قاضی فضل الله تورپشتی حنفی رحمه الله علیه 1288 هجری قمری کال د هندوستان د مدراس چاپ - مقدمه ابن خلدون 166 مخ

نيو ليک

.....

مشر ٽاڪل شرعاً واجب دی [131].

امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندي رحمه الله عليه ليکي چي: بادشاه نسبت به عالم در رنگ دل است بيدن اگر دل صالح است، بدن صالح است و اگر دل فاسد است بدن فاسد است، صلاح پادشاه صلاح عالم است و فساد او فساد عالم¹³².

په نړۍ کې د پادشاه مقام هغسې دی لکه څنگه چې په بدن کې د زړه مقام دی که چیرې د زړه حالت صحيح وی نو جسم به هم روغ او صحيح وی او که چیرې د زړه حالت خراب وی نو د جسم حالت هم خرابیږي، صالح حکمران د ټولې نړۍ صلاح ده او بد حکمران د ټول نړۍ خرابیدل دی.

شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه ليکلی چې: واجب بالكفايه است بر مسلمين الى يوم القيمة نصب خليفه مستجمع شرائط [د قيامت تر ورځې پورې په مسلمانانو دا كفائي فرض دی چې داسې يو خليفه وټاکي چې په هغه کې د خلافت شرائط موجود وي 133].

دا لس حوالې چې د عشره کامله حیثیت لري د مثال په ډول وړاندې کېږي او که نه د فقهي، احادیثو او تفاسيرو داسې کوم یو کتاب به نه وي چې په هغې کې د امام د ټاکلو د وجوب او ضرورت اهمیت نه وي بیان شوی.

¹³¹ - المسایره 156 مخ د مصر د محمود یه چاپ - البدائع 7 ټوک 2 مخ د کاشانی حنفی لیکنه 1974 عیسوی کال چاپ

¹³² - مکتوبات لومړی دفتر دوهمه برخه 47 مکتوب د هندوستان چاپ

¹³³ ازاله الخفاء عن خلافة الخلفاء 3 مخ د پاکستان لاهور چاپ

نيو ليک

.....

دوم فصل

د پيغمبرانو عليهم السلام او صالحينو

هکړه متونه :

د قرآن کریم له مخی د انبیاء عليهم السلام فرضی منصب د دین اقامه کول بنسول شوی دی یعنی د اسلام د دین نافذول، دین یواځې ما بعد الطبیعیات او یا د حس نه د لوړو کارونو نوم نه دی، بلکه د ژوندانه د پوره نظام نوم دین دی چې هغه په څو څانگو ویشل شوی : عقائد او ایمانیات - عبادات - معاملات - اخلاقیات - عقوبات - سیاسیات

ددین ددی جامع فکر څخه د نبوت او رسالت جامع فکر منځته راځی د الله جل جلاله رالېږل پيغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د دنیا د پرېښولو، د دنیا څخه د تیښتې او رهبانیت درس نه ورکوی، بلکه د دنیا د تعمیر او د خلکو د اصلاح هر اړخیز پیغام ئی له ځانه سره راوړی نبي صلی الله علیه وسلم یواځې د ما بعد الطبیعی امورو معلم نه دی بلکه د ژوندانه د مکمل نظام بنوونکې هم دی چې په هغه کې د

نيو ليک

.....

سياست او حکمرانی اصول هم شامل دی .

د هندوستان نامتو محدث شاه ولی الله رحمه الله علیه د نبی صلی الله علیه وسلم د خصوصیاتو څیرنه په دی توگه کړی ده د بشری ژوندانه د تعمیر له پاره چې د کومو کومو صلاحیتونو اړتیا پیدا کړي نو هغه ټول د نبی صلی الله علیه وسلم په ذات کې نسبت نورو انسانانو ته فطرتاً زیات موجود دی .

ا [نبی یو حکمران هم وی چې د [مدنی انسان] په نوم یادېږي یعنی په ټولنیزو او تمدنی امورو کې پوه او ماهر انسان .

ب [نبی یوه حکیم هم وه چې د علم اخلاق ، تدبیر منزل او سیاست مدن په اصولو پوه او ماهر وه .

ج [نبی یو کامل مرشد هم وی چې د عبادتونو او ذکر و نه د هغه ټولو طریقو څخه په ښه توگه باخبر وه چې د نفس د پاکوالي له پاره ورته اړتیاوی .

په نبی کې دا ټول کمالونه په خپله موجود وی د کوم تربیت ځای او خاندان تر احسان لاندې نه وی ¹³⁴ .

د شاه ولی الله رحمه الله علیه د پورتنۍ څیرنې لنډیز دا دی چې نبوت درې بنسټیز ارکان لری : حکومت او سیاست - علم او حکمت - رشد او هدایت

په هر نبی کې دا درې واړه ارکان په پوره توگه موجود وی ، هغه د حکمرانی او سیاست قابلیت هم لری ، که څه هم هغه ته عملاً د منظمی حکمرانی وخت په لاس ورنشي ، خو هغه په خپله فقیری کې هم د امیری په صفتونو متصف وی ، د هغه په هکله دا فکر هم کیدای نه شی چې د مملکت د تدبیر او د خلکو د سیاست اصول او مقررات دی د هغه په زده کړو کې شامل نه وی .

¹³⁴ قره العینین فی تفضیل الشخین لنډ 41 مخ 1976 عیسوی کال مکتبه سلیفه لاهور پاکستان چاپ

نیو لیک

په دی فصل کې د انبیاء و او صالحینو د هغه حکومتونو یادونه کوو چې هغه قرآنکریم کې ذکر شوی د تاریخ په کتابونو کې هم د داسې حکومتونو حالات ترمخه کیږي ، چې د هغی مشران د الله جل جلاله نیک بندگان وه خو دلته د دی ټولو یادونه زمونږ په نظر کې نه ده .

د آدم علیه السلام خلافت :

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [البقره سورت 30 آیت]

بیا لږ شان هغه وخت په زړه کړه چې کله ستا رب پرېنتو ته ويلي و چې زه په ځمکه کې د یو خلیفه پیدا کوونکې یم .
د مفسرینو امام ابن جریر طبری رحمه الله علیه چې په 310 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د خلیفه د کلیمې د تفسیر په هکله داسې وائی چې:

عن ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما انی جاعل فی الارض خلیفه منی یخلفنی فی الحکم بین خلقی و ذالک الخلیفه آدم ومن قام مقامه فی طاعه الله والحکم بالعدل بین خلقه [ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما د خلیفه د کلیمې مطلب په دی توگه بیان کړی دی چې زه پیدا کوم په ځمکه خپل خلیفه او هغه به زما د مخلوق ترمنځ د پریکړې کولو په وخت کې زما نائب وی او دا خلیفه آدم علیه السلام دی او هر هغه شخص چې د الله جل جلاله اطاعت اود هغه د مخلوق ترمنځ په عدل او انصاف سره حکم وکړي ، نو هغه به د آدم علیه السلام نائب وی^[135].

¹³⁵ - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک 200 مخ - معالم التنزیل لومړی ټوک 20 مخ هندي نسخه - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 263 مخ -

نيو ليک

علامه سيد محمود الوسی رحمه الله علیه چې په 1270 هجري قمری کال کې مړ شوی دی شوی فرمایي چې : انه خليفه الله فی الارض وکذا کل نبی استخلفه فی عماره الارض و سیاسه الناس وتکمیل نفوسهم وتنفيذ امره فیهم [آدم علیه السلام پرځمکه د الله جل جلاله خليفه وه او په همدې ډول د الله جل جلاله هر نبی علیه السلام د ځمکې د ابادولو په خاطر پرځمکه خپل خليفه گرځولی وه د خلکو د سیاست او صلاح په خاطر د هغوی د نفسونو د ترکیبی او پاکوالي په خاطر او د هغوی ترمنځ د الله جل جلاله د حکمونو د نافذونو په خاطر

[¹³⁶

د دی آیت د تفسیر په هکله مفسرینو د حکم بالعدل ، اقامه الاحکام ، تنفيذ قضایا او احکام او سیاسه الناس الفاظ را نقل کړي دي - ښکاره ده چې د انصاف په اساس پریکړی کول د الله جل جلاله د حکمونو نافذول او په خلکو سیاست کول صرف د تبلیغ او تعلیم کارنه دي بلکه دا د یوه حکمران فریضه ده دا ضرور نه ده چې د حکومت نظم دی د اوسنیو حکومتونو په څیر هر اړخیز وی ، د آدم علیه السلام په وخت کې خلافت فطری او ساده وه مگرکه په هر ډول وه خو یو حکومت وه ، د ابن الاثیر او ابن جریر حواله مخکې ورکړل شوه چې ادم علیه السلام ته د نبوت به څنگ کې ملک الارض [د ځمکې حکومت] هم ورکړل شوی وه چې د هغی د مړینې وروسته [حکومت] د هغه زوی شیث علیه السلام ته ورو سپارل شو، اود شیث علیه السلام په نشتوالي کې به د حکومت مسئولیت سیاسه الملک د

زاد المسیر ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 60 مخ 1964 عیسوی کال بیروت چاپ - تفسیر مظهری د قاضی ثناء الله پانی پتی لیکنه لومړی ټوک 40 مخ د مکتبه علمیه لاهور پاکستان چاپ - تفسیر کبیر د امام رازی لیکنه 2 ټوک 165 مخ ¹³⁶ - روح المعانی لومړی ټوک 220 مخ رشید کتابخانه لاهور پاکستان چاپ

نيو ليک

.....¹³⁷

هغه زوی حضرت انوش سرته رساوه ¹³⁷.

د ملک ، ریاست او سیاسه الملک د کلیموڅخه دا ثابتیږي چې د ابتدائي دور د حکومتونوڅخه اخستل شوی چې د آدم علیه السلام د خلافت په څیر وو .

د آدم علیه السلام د خلافت پوری د مربوطو آیاتونوڅخه را څرگند شوی سیاسي اصول :

په قرآنکریم کې د آدم علیه السلام نوم په " 25 " آیتونو کې یاد شوی دی چې د هغو آیتونو څخه د بقرې په سوره کې د ځینې ثابت شوو اصولو لنډه تشریح وړاندې کوو.

1 - إِيَّيْ جَاعِلٌ

: زه ټاکونکې او جوړونکې یم :

له دې څخه په واضح توګه د الهی حاکمیت اصول ثابتیږي چې په حقیقت کې حاکم او ټولواک ذات الله جل جلاله دی او آدم علیه السلام د هغه ټاکلی خلیفه دی چې هغه د الهی اذن په اساس د ځمکې د ریاست او د الله جل جلاله د بندګانو د قیادت وظيفه سرته رسوي .

2- فِي الْأَرْضِ [په ځمکه کې]:

یعنې د آدم علیه السلام حکومت په جغرافیائی او منطقي حدودو کې مختصر شوی نه وه بلکه د الله جل جلاله په ټوله ځمکه دهغه حکومت وه البته دا بیله خبره ده چې په هغه وخت کې د آبادی د لېوالتی په اساس ، په عملی توګه د خلافت په محدوده علاقه قایم کړ شوی وه .

3- خَلِيفَ [خپل نائب]

¹³⁷ - الکامل د ابن اثیر لیکنه لومړۍ ټوک 47 مخ - تاریخ د ابن جریر طبری لیکنه 76 مخ

نیو لیک

دا خلافت یو نیابتی حکومت وه چې د الله جل جلاله د احکامو او لارښوونو پابند وه نه یو مطلق العنان پادشاهی یا د خلکو د غوښتنو پابند حکومت .

4- وَإِذْ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[هغوی عرض وکړ: آیا ته په ځمکه کې داسی یو څوک ټاکې چې د هغی نظم خراب کړی او وینی توي کړي ؟] .

ددی نه څرگندېږي چې په بشری ټولنو کې د شخړو او نښتو را پیدا کیده یو طبیعی کاردی چې د خلافت یا نیابتی حکومت کار د همدی شخړو او نښتو پائی ته رسول او د جرائمو مخنیوی دی .

5- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[ستا له حمد او ثنا سره تسبیح اوستا له پاره سپیڅلی ستاینه خو همدا مونږ کوو] .

ښکاره ده چې په هغه ټولنو کې چې د گناه امکان نه وی، نو هلته د خلافت او حکومت د جوړولو اړتیا هم نه لیدل کیږي د بشری ټولنی په څیر په ملاتړکو کې بی اعتدالی موجوده نده نو په همدی خاطر په هغوی

کې د خلافت له پاره اړتیا هم نه شته .

6 - قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[وی ویل زه پر هغه څه پوهیږم چې تاسی پری نه پوهیږئ] .
دا د خلافت د هغه ښیځنو په لور اشاره وه، چې ملاتړکو ته نه وی معلومی، همداراز په دی کېد هغه حقیقت په لور هم اشاره شوی ده چې د اعلی اقتدار خاوند او اعلی حاکم هغه څوک کیدای شی چې د هغه علم په ماضی ، مستقبل او حال باندی یو رنگ محیط او خپور وی .

7- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

[الله جل جلاله آدم علیه السلام ته د ټولو شیانو نومونه وښودل] .

نيو ليک

د مبارک آيت ددی برخه څخه را څرگندېږي چې د خلافت له پاره د ديني علومو پرته د دنياوي علومو زده کړې ته هم اړتيا ده، او د شرعي احکامو د علم په څنگ کېبه ځمکنی شيانو پوهه هم ضروري ده ملائکوت ته د ځمکنی شيانو په هکله پوهه نه وه ورکړل شوی، نو د پاکوالي سره سره هغوی ته خلافت ورکړل شو، څرنگه چې آدم عليه السلام ته د ځمکې د تعمير [عمارۀ الارض] او د خلکو د سياست [سياست الناس] کار ورپه غاړه وه نوځکه هغه ته د [علم الاحکام] په څنگ کې [علم الاشياء] هم ورکړل شوی وه.

8- فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى

[بيا چې زما له خوا کوم هدايت ورسېږي].

خلافت کې اساسی قانون د الله له خوا څخه لارښوونې او نازل کړې شوی حکمونه دي، البته په غيږي منصوصو امورو کې يعنې مباحاتو او د مصالحو مرسلو په دائره او د اساسی قانون د حدودو په چوکاټ کې قانون جوړيدای شي خو په دی شرط چې قانون جوړونکې فقهای عابدين وي.

9- فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[نو څوک چې زما د دی لارښوونې پيروي وکړي نو پر هغو باندي به څه ويره او غم نه وي].

اسلامی حکومت کې د شرعي قوانينو پيروي د آخرت د ورځې د کاميابي او خلاصون وسيله ده. او د دنيوي اقتصادي آسانتياو او آرام [قراری] انتظام کول هم د هغې په فرائضو کې شامل دي.

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

[او هغه خلک چې د ده له منلو انکار وکړي او زمونږ آيتونه دروغ وانگيري هغوی د دوزخ ته تلونکي دي هلته به هغوی هميشه اوسېږي]

د اسلامي حکومت د شرعي احکامو څخه سرغړونه يوازی د

نيو ليک

دنيائی تاوانونو سبب نه گرځي بلکه د هغه اصلی او حقیقی تاوان
آخروي او همیشنی تباهی و بربادی ده پناه غواړم په الله جل جلاله له
هغه څخه .

د ابلیسی حکومت اصول :

عبدالله بن مسعود ، عبدالله بن عباس او نورو صحابه کرام رضی
الله عنهم څخه روایت دی چې :

فجعل ابليس على ملك الدنيا... وكان له سلطان الارض كان
يسوس بين السماء والارض [الله تعالى ابليس د نړۍ په حکومت
ټاکلی وه او هغه ته په ځمکه سلطنت ورکړل شوی وه او هغه د ځمکې
او آسمان ترمنځ سیاست او حکومت کولو] ¹³⁸.

ابليس د ابلاس څخه اخستل شوی چې معنی ئی نا امیدی ،
پنښماني ، غم ، حیراني او پریشاني ده، ابليس هم د خپلې سرغړونې
او تکبر په اساس د الله جل جلاله د رحمت څخه نا امیده شوی وه او په
غم ، حیراني او پریشاني کې ککړ وه او همدا د هغی د تسمی علت
دی ځکه چې د هغی اصلی نوم حارث یا عزازیل وه .

ابن منظور رحمه الله عليه لیکي چې: وابلس من رحمه الله ای یئس
وندم ومنه سمی ابليس . . . وال ابلاس الحيره ... والابلاس الانكسار
والحزن [د ابلس معناده فلانکې نفر د الله جل جلاله د رحمت څخه
بی برخې و نا امیده شوی دی نو همدا علت دی چې ابليس ته ئی د
ابليس نوم ورکړی دی ... ابلاس حیرانتیا ته هم ویل کیږي او ابلاس د
ماتی خوړلو او غمجنیدو له پاره هم راځي] ¹³⁹.

د ابلیسی نظام اصول د خلافت د اصولو ضد دی ددی ابلیسی

¹³⁸ - تفسیر ابن جریر لیکنه لومړی ټوک 226 مخ - تاریخ ابن جریر طبری
لومړی ټوک 41 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 23 مخ - البدایه
النهایه عمادا لدین بن کثیر لیکنه لومړی ټوک 55 مخ
¹³⁹ - لسان العرب 6 ټوک 29 مخ - تفسیر ابن جریر طبری ټوک 227 مخ

نيو ليک

.....

سياست خوخواوی په لاندی ډول دی :

1- اُبی [هغه انکارو کړ] :

د ابلیسی سیاست لومړی بنسټیز اصل دا دی چې د شرعی قانون د فوقیت څخه انکار او د الله جل جلاله د حکمونو څخه مخ اړول .

2- وَاسْتَكْبَرَ [د خپلی لوئی په غرور کې اخته شو] :

خپل ځان ئی لوی وگاڼه، د خپل ځان له پاره ئی لوړوالی او مطلق العنانیت اختیار کړ.

3- وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ [اود نه منونکو له ډلی څخه شو] .

د مسلمانانو په پرتله کافرو ته ترجیح ورکول او د هغوی د ډلی سره یوځای کیده.

4- قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[ابلیس وویل چې زه له هغه نه غوره یم تا زه د اوره څخه پیدا کړی یم او هغه دی له ختیځ څخه پیدا کړی دی] .

د ابلیس له دینا څخه معلومیږی چې د عقلی سیاست [د شریعت په مقابل کېد عقل علویت او نشنلیزم یعنی قوم پرستی او نژاد پالنې] اول داعی ابلیس وه هغه به ویل چې عقل هیڅکله دانه قبلوی چې د اعلی نسل او نژاد پرځای ښکته او ادنی نژاد ته د ځمکې د خلافت او سیاست امور وسپارل شی .

5- لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

[خامخا به زه هغوی ته ستا په سمه لاره کښینم] .

6- هَلْ أَذُنْكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَا يَبْلَى

[ای آدمه ! تا ته هغه و نه درونه ښیم چې په هغی سره تل تر تله ژوند او نه ختمیدونکې سلطنت په لاس درځی؟] .

غولونه د ځواک له پاره لوړه پیدا کول، او باطل د حق په څیر رامخته کول د ابلیس پالیسی ده .

نيو ليک

.....

7- فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ

[په دی سره مونږ آدم علیه السلام ته وویل چې گوره دا ستا او ستا د میرمنی دښمن دی].

8- يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا

[او له هغو څخه یی د هغوی جامی ویستلی وی ترڅو د هغوی شرم ځایونه یو د بل په وړاندی لوچ شي]

د بی پردگی او عریانی خپرول د ابلیسی نظام غوره پالیسی ده دا هغه ابلیسی اصول وه چې په هر وخت او هره زمانه کې پری د ابلیسی او طاغوتی نظامونو توغ جگړونکې او پیروان هر وخت او هره زمانه کې موجود وی او تر ټاکلی وخته پوری به موجود وی

ستیزه کار رهاځی ازل سڅ تا امروز

چراغ مصطفوی سرشار بولهبی!

[د ازل څخه تر نن پوری د خیر [نبی رڼا] او شر [دابولهب] د فتنی

[ترمنځ کشمکش راروان دی].

د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره

[تقریباً 1877 ق م څخه تر 1797 ق م پوری]

وَقَالَ الْمَلِكُ اَتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوهُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ وَكَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ [د سورت يوسف 54 - 57 آیتونه]

[پادشاه وویل: هغه ما ته راوړئ ترڅو زه هغه د ځان له پاره

مخصوص کړم کله چې يوسف علیه السلام له هغه سره خبری وکړی نو هغه وویل اوس ته زما په وړاندی قدر او منزلت لری او ستا په امانتداری باندی پوره ډاډینه ده يوسف علیه السلام وویل: د هیواد

نيو ليک

خزانی ما ته وسپاره زه ساتونکې هم یم او عالم هم ، پدی توگه مونږ په هغه هیواد کې دیوسف علیه السلام له پاره د حاکمیت لاره اواره کړه د هغه خوښه وه چې په هغه [هیواد] کې چې چیرته غوښتل ځانته ځای جوړکړي مونږ خپل رحمت چاته مو چې خوښه شی ورپه برخه کوو ، د ښو کسانو اجر له مونږ سره نه ضایع کیږي] .

په دی آیتونو کې د یوسف علیه السلام د حکومت یادوونه شوی ده چې هغه د مصر په ځمکه نزدی اتیا کاله کړی وه .

حضرت ابراهیم علیه السلام د عراق څخه هجرت وکړ او کنعان [فلسطین] ته خپل مرکز وټاکه ، د اسلام په همدی نوی مرکز کې د حضرت ابراهیم علیه السلام د لمسی حضرت یعقوب علیه السلام څخه یوسف علیه السلام پیدا شو، ورونوئی د کینی او حسد به اساس نوموړی په کوهی کې وروغوړځاوه یو تجارتی کاروان هغه دکوهی څخه راوویست او د مصر په عزیز باندی ئی وپلورده د مصر د عزیز ښځی د هغه دگناه گارولو له پاره مندی ترې شروع کړی، خو یوسف علیه السلام تری مخ واړاوه او بلکل پاک لمنی او معصوم پاتی شو، خو بیا هم د گناه څخه د مخ اړونی په اساس په بندی خانه کې ورواچول شواته یالس کاله په بندی خانه کې پاته شو، هلته زندان کې ورته د نبوت مقام ورکول شو، نو د توجید بلنه ئی بندیانو ته ورکړه د هغه علیه السلام د امانت پالنی ، ریښتونوالی، د نفس کنترولولو، حلم او بردباری ، ذهانت ، فراست او په ټولو معاملو د پوهیدلو په واسطه د مصر خلک ډیرد تاثیر لاندی راغله، پادشاه هم تر تاثیر لاندی راغی، د خوب د تعبیرونو او دراتلونکې قحطی د تدبیرونو دیبانولو څخه دیوسف علیه السلام شان او کمال نور هم وځلید د مخامخ خبرو په واسطه ئی نورهم تاثیر زیات شو، نو هغه وه چې بادشاه ورته وویل چې دنن نه ایسته ته دلته معزز او معتمد ئی، یوسف علیه السلام درک کړه چې د دین د اقامت له پاره دځواک دلاسته راوړو

نيو ليک

..... حالات برابر دی نوهماغه وه چې يوسف عليه السلام ورته وويل -
يوازی دمعزیدو، معتمدیدو او خاص مشاوری څخه څه نه جوړیږي
نود مملکت ټولې خزانی ټول وسائل او منابع او پوره اختیارات ماته
راکړه پادشاه دده دا غوښتنه ومنله، او د مملکت ټول اموري ده ته
وسپارل او په خپله يوازی په نوم پادشاه پاتی شو او د امام مجاهد د
وينا په اساس په خپله مسلمان هم شو.

د اسلامي انقلاب دروستلو او د اسلامي حکومت د قائلولودری
ذریعی دی :

[1] د بلنی، تبلیغ، ښوونی او روزنی په واسطه د ملک ډیر وگړي په
خپله د خپل ځان له پاره عادل اوصالح حکمران ټاکي، او که چیري ښی
موجود وی نودهغی مشري او قیادت ته غاړه ږدي.

[2] صالحینو او نیکانو د یوه ټولگی په واسطه جهاد شروع شی او
د جنگ له لاری په ځواک او اقتدار قبضه وکړل شی .

[3] یا داسی حالات منځ ته راشی چې د ځواک بدلون د امن په
واسطه صورت نیسی د يوسف عليه السلام له پاره په دی وخت کې
دغه دریمه لار په لاس ورغلی وه هغه هم ددی حالاتو څخه گټه
واخیسته او په ځواک ئی قضیه وکړه او د عدل او انصاف سره ئی د
مصر په خلکو اتیا کاله حکومت وکړ ټولو نارینو او ښځو ایمان راوړ
او د مملکت سرداران او مسئولین ټول د نوموړی پیروان وگرځیدل .

دا کوم پادشاه وه چې خپل اقتدار ئی يوسف عليه السلام ته منتقل
کړ؟ د نوی عصر د محقیقینو نظر دا دی چې دا د مصر د [هکسوس]
یا [هائک سوس] یو پادشاه وه چې په مصری تاریخ کې ئی نوم
ابوقیس ښوول شوی دی داسی فکر کېږي چې هغه په [1877 ق م] کې
خپل حکومت يوسف عليه السلام ته وروسپاره په پخوانی مصری ژبه
کې [هائک] پادشاه ته ویل کېږي او [سوس] شپون او درمی خاوند ته
وایی دا خلک سامی نژادی وه د اوښانو، میږو او وزو ساتل دهغوی

نیو لیک

کاروه د سوری او فلسطین څخه راغلی وو او مصر نیولی وه په هغه زمانه کې د مصر دارالسلطنت ممفس [منف] و اوس هم دقاهری په جنوب کې نژدی 14میله لری د هغی بنار نښی او آثار شته دی .

خو عربی تاریخ پوهانو او زمونږ مفسرین ددی پادشاه نوم ریان بن الولید بنیسی چې د عملاق بن لاوز بن سام د اولاد څخه وه ابن جریر رحمه الله علیه لیکې چې دابن عباس رضی الله عنه او ابن اسحق رضی الله عنه څخه روایت دی چې د هغی وخت د پادشاه نوم ریان بن الولید وه چې د عمالق د ډلې څخه وه، نورود هغی نسب په دی ډول تشریح کړی دی ، ریان بن الولید بن ثروان بن راشه بن عمرو بن عملاق بن لاوز بن سام بن نوح علیه السلام - ځینی وائی چې دی پادشاه د مرینی ترمخه اسلام قبول کړی وه اود یوسف علیه السلام پیروی ئی اختیار کړی وه او بیا د یوسف علیه السلام په ژوند کې مړشوی وه ¹⁴⁰.

د خزائن الارض تفسیر :

ځینی خلکود " اجعلنی علی خزائن الارض " څخه دا مقصد اخستی دی چې ما د خزانو وزیر وگرځوه او ددی خبری څخه ئی داسی ټکل کړی چې په کافرانه حکومت کې وزارت کول روا دی دا ډیره لویه غلطی ده چې باید ازاله ئی وکړل شی .

"خزائن د خزانه بالكسر جمع ده، چې یوازی د غلی او غذا په معنی نه استعمالیږی بلکه ټول هغه مالونه ، وسائل او منابع په کې شامل دی چې د اړتیا په خاطر را ټولول کیږی او بیا د هغه ساتنه کیږی دا د خزن یخزن خزناً له باب څخه دی چې د ساتنی او نگرانی معنی ورکوی په قرآن کریم کې راغلی دی چې " وان من شی الا عندنا خزائنه " [د هرشی خزانی زما سره دی څرگنده ده چې په دی آیت کې یوازی د خوراکی خیزونو څخه مقصد نه دی بلکه د هرڅه خزانی تری مقصد دی

¹⁴⁰ - تاریخ الامم والملوک د طبری لیکنه لومړی ټوک 172 مخ

نیو لیک

خزانہ او مخزن هغه څه ته هم ویل کیږي چې هلته دارپتیا وړشيان ساتل کیږي¹⁴¹.

د خزانو د دی لغوی څیړنی څخه دا معلومه شوه چې یوسف علیه السلام د مملکت د ټولو مالونو وسائلو او منابعو غوښتنه کړې وه هغه یوازی د یوه وزارت یا ادارې د نگرانی غوښتنه نه وه کړې .

ابن جریر رحمه الله علیه په دی هکله فرمایي : قال ابن زید رحمه الله علیه الفرعون خزائن کثیره غیر الطعام قال فاسلم سلطانه کله الیه وجعل القضاء الیه امره وقضاء نافذ.... استعمله الملك علی مصر و کان صاحب امرها و قال ابن زید و لو شاء ان يجعل فرعون من تحت یدیه و يجعله فوقه لفعل وقال مجاهد اسلم الملك الذی کان معه یوسف علیه السلام [ابن زید رحمه الله علیه ویلی دی چې د خوراکی موادو پرته د مصر د فرعون سره نوری هم ډیری خزانی دی پادشاه ددی ټولو خزانو اختیار او واک یوسف علیه السلام ته ورکړی وه او د پریکړې کولو حق هم له ده سره وه په دی وخت کې په ټول مصر د حضرت یوسف علیه السلام حکم او فیصله چلیده پادشاه هم نوموړی د مصر حکمران او اختیارمند گرځولی وه ، ابن زیاد رحمه الله علیه دا هم ویلی دی چې هغه کولای شو چې فرعون د خپل لاس لاندی او خپل ځان پری پورته کړی حضرت مجاهد رحمه الله علیه وایی چې پادشاه مسلمان شوی هم وه]¹⁴².

مفسرین او مورخین لیکي چې :

د اقتدار انتقالولو وروسته حضرت یوسف علیه السلام په شاهي تخت لکه د سپوږمۍ په څیر وځلید او د مملکت سرداران او مسئولین د هغه او د هغه د حکومت فرمان وړونکي وگرځیدل ، پخپله پادشاه

¹⁴¹ - لسان العرب 13 ټوک 139 مخ

¹⁴² - تفسیر ابن جریر 13 ټوک 5-6 مخونه - تفسیر خازن 28 مخ 3 ټوک - تفسیر مظهری 5 ټوک 174 مخ - روح المعانی 5 ټوک 13 مخ

نیو لیک

گوښه شو" فوض امره اليه " او د مملکت ټول امور ئی حضرت یوسف علیه السلام ته وروسپارل قطفیر ئی د صدراعظمی د منصب څخه لری کړ او دا منصب ئی حضرت یوسف علیه السلام ته ورجواله کړ، فسلم سلطانه کله اليه [ټول سلطنت ئی هغه ته په حواله کړ]¹⁴³.

حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه لیکلی چې :

وسلطه علی جمیع الارض والبسه خاتمه وقال له لست اعظم منک الا بالکرسی.... وکان یوسف اذ ذاک الحاکم فی امور الدیار المصریه دنیا و دنیا [اوپادشاه حضرت یوسف علیه السلام د مصر د ټولی ځمکې حکمران وگرځاوه خپله گوته ئی] د سلطنت مهر [هغه ته په گوته کړه اوورته ئی وویل چې زه ستا څخه یوازی د تخت او چوکې په لحاظ پورته یم په هغی وخت کې یوسف علیه السلام د ینی او دنیوی وه¹⁴⁴ .

د دی اقتباساتو: فسلم سلطانه کله فوض امره اليه سلطه علی جمیع ارض مصر و انت له الملوك - الحکام فی امور الدیار المصریه او نورو جملوکې په ډیره څرگنده توگه راغلی چې د یوسف علیه السلام حیثیت د یوه نوکر او مامور په توگه نه وه بلکه هغه په خپله د سلطنت مشری په غاړه درلوده که څه هم په رسمی توگه تاج او تخت د پادشاه په لاس کې وه خو په حزائن الارض باندی د ټاکلو او تمکین فی الارض څخه همدا مقصد اخستل شوی، چې هغه په عملی توگه د سلطنت حکمران وه او یوسف علیه السلام په خپله هم خپل دغه صلاحیتونه د حکومت په نوم یاد کړی دی .

¹⁴³ - زاد المسیر لابن جوزی رحمه الله علیه 4 ټوک 244 مخ - تفسیر کبیر د امام

رازی رحمه الله علیه 18 ټوک 162 مخ - تفسیر قرطبی 9 مخ 13 مخ - تفسیر خازن

3 ټوک 28 مخ - تفسیر مظهری 5 - ټوک 174 مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک

5 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 147 مخ

¹⁴⁴ - البدایه والنهایه لومړی ټوک 210 - 211 مخونه

نیو لیک

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي
بِالصَّالِحِينَ

[د يوسف سورت 101 آیت]

[ای ربه تا ماته حکومت راکړی او تا ما ته د ځینې خبرو حقیقت راوښود، ای د ځمکې او آسمانونو پیدا کونکي په دنیا او آخرت کې ته زما کارجوړونکې یی ما ته مړینه په اسلام کې په برخه کړه او ما د نیکو خلکو سره یو ځای کړه].

په بابل کې هم داسې مضمون راغلی: ته زما د کور اختیارمند ئی او زما په ټولې رعیت ستا حکم چلیږی یوازی د تخت د خاوند په صفت زه له تا څخه لور یم... گوره چې زه تا د ټول مصر حکمران ګرځوم... اوستا د حکم پرته به په ټول مصر کې هېڅ څوک خپل لاس هم ونه خوځوی.¹⁴⁵

امام قرطبی رحمه الله علیه لیکي چې: و لما فوض الملك امر مصر الى يوسف تلتطف بالناس وجعل يدعوهم الاسلام حتى امنوا به واقام فيهم العدل فاحبه الرجال والنساء [کله چې پادشاه يوسف علیه السلام ته د مصر ځواک او واک وروسپاره نو هغه د خلکو سره د نرمۍ او شفقت لاره اختیار کړه، هغوی ته ئی د اسلام په لور بلنه ورکړه، هغوی هم په ده ایمان راوړ او هغه هم د مصر د خلکو ترمنځ عدل او انصاف قائم کړ نو ښځو او نرو ټولو د يوسف علیه السلام سره مینه شروع کړه]¹⁴⁶.

په غیر اسلامي حکومتونو

کې د ماسوریت یا د امارت غوښتنې منځته:

¹⁴⁵ - بابل کتاب پیدایش 41 باب 39-45 آیتونه

¹⁴⁶ - تفسیر قرطبی 9 ټوک 218 مخ - تفسیر الکبیر 18 ټوک 162 مخ - زاد المسیر 4 ټوک 246 مخ

نیو لیک

اللّٰهُ جَلْ جَلَالَهُ فَرَمَايَلِي: قَالَ رَبِّ بِمَا أَتُّعَمَّتْ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا

لِلْمُجْرِمِينَ [د سورت القصص 17 آیت]

[موسی علیه السلام ژمنه وکړه چې ای زما ربه! دغه احسان چې تا پر ما کړیدی له دی وروسته به هیڅکله د مجرمانو ملاتړ نه شم].
رسول اکرم حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته الله جل جلاله حکم کړی دی چې:

فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ [د سورت القصص 78 آیت]

[هیڅکله د مجرمانو ملاتړ مه جوړېږه].

دلته یو پوښتنه پیدا کیږي چې یوسف علیه السلام د کافر پادشاه په حکومت کې منصب ولی قبول کړ؟ ځکه چې دا خو د یو غیراسلامی حکومت سره کومک دی ددی پوښتنی ځواب په دی څېړنه کې تر لاسه کیږي چې دا منصب د دین د اقامې په خاطر قبول شوی وه، که چیرې پالیسی د کفری نظام وی او حکم او پرېکړې د کافر پادشاه په لاس کې وی، نو په هغه صورت کې واقعاً د دی منصب په قبلولو سره د یو غیراسلامی نظام چلول، د کفر کومک او مرسته ده نو پیغمبر علیه السلام لا څه چې یو عام متقی مؤمن ئی هم نه نشی قبلولای [حاشا وکلا] خو په مصر کې ټول اختیارات د حضرت یوسف علیه السلام په واک کې وه او د هغه حکم نافذ وه- پادشاه یوازې په نوم د تخت او تاج خاوند وه او تراوسه پورې د دی رسمی تخت او رسمی پادشاهی د پائی ته رسولو لپاره شرائط برابر نه وه او د یوسف علیه السلام له پاره همدا یوه لاره خلاصه وه چې یوازې په نوم پادشاهی دی تر یوه وخته اوسې خو په عملی توګه دی د حق د قایمېدو او د خلکو د سیاست ټول نظام دده په لاس کې وی همغه وه چې نوموړی د وخته څخه ګټه واخسته او ځواک ئی لاس ته راوست.

مفسرینو رحمه الله علیهم د حضرت یوسف علیه السلام د وزارت د منصب د قبلولو علتونه همدا بنوولی دی.

امام قرطبی رحمه الله علیه لیکي چې: ځینی پوهانو ویلی دي چې په دی آیت کې "اجعلنی علی خزائن الارض" ددی خبری له پاره دلیل دی، چې یوه

نیو لیک

بهرتر شخص ته فاضل شخص ته د یو فاجر، فاسق یا کافر حکمران لخوا د کارونو سپارل او قبولول روا دی خو په دی شرط چې د منصب قبولونکې ته دا په ډاگه شی چې هغه ته به ټول واک ورکول کیږي که هغه وغواړي اصلاحي لاری اختیار کړي د هغه په کار کې کوم خنډونه پیدا نه شی خو که دا کار او منصب د یو فاسق او فاجر شخص په لاس کې وي او یا د هغی د فسق او فجور او یا د نفسی غوښتنو پیروي وی نو بیا د داسې منصب قبولول روانه دی

147

قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې ددی خبری دلیل شته چې د کافر یا ظالم پادشاه د لاسه د مسئولیت او منصب قبولول روا دی خو په دی شرط چې د حق د قیام له پاره او د مخلوق د سیاسي ښیځنې له پاره بله کومه لار نه وي موجود ، پرته له دی چې د همدی کافراو جابر له لاسه اختیار او اقتدار لاس ته راوړي

148

دوهمه پوښتنه دا راپیدا کیږي چې آیا د منصب او امارت غوښتل او یا د هغی په طرف میلان پیدا کول ناروا دی ؟

الله جل جلاله فرمایلي دي چې :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د سورت القصص 83 آیت]

[هغه د آخرت کور خو به مونږ د هغو خلکو له پاره مخصوص کړو چې په ځمکه کې خپله لویی نه غواړي او نه د فساد کولو اراده لري او نیک عاقبت او انجام یوازی د پرهیزگارانو له پاره دی] .

یوسف علیه السلام د الله جل جلاله پیغمبر وه په یو پیغمبر د مخلوق د معاملاتو انتظام او د امت د ښکېلو او مصالحو اهتمام د استطاعت په اندازه او د امکان په صورت کې واجب دی .

¹⁴⁷ - امام قرطبي رحمه الله علیه 9 ټوک 215 مخ

¹⁴⁸ تفسیر مظهری 5 ټوک 174 مخ - روح المعانی 13 ټوک 5 مخ

نيو ليک

په دې وخت کې دا کار د همدې لارې ممکن وه کوم چې يوسف عليه السلام اختيار کړې وه لکه څنگه چې د واجب او فرضو ادا کول کوم شی پورې موقوف وي نو د هغه حصول هم واجب او فرض گرځي نو په همدې خاطر د قنطار غوښتنه او په هغې قبضه کول په يوسف عليه السلام واجب شوی وه او دا په دې خاطر چې په دې وخت کې د يوسف عليه السلام پرته بل څوک ددې منصب اهل او قابل نه وه او نه د واجب غوښتنه جاه طلبی وه ¹⁴⁹.

امام قرطبي رحمه الله عليه فرمائي چې: "ددې منصب لاس ته راوړل د يوسف عليه السلام لپاره "فرض عين" گرځيدلی وه او دا په دې خاطر چې د ده عليه السلام څخه پرته بل داسې بااهميت شخص په دې وخت کې موجود نه وه نن هم همدا حکم پر خپل ځای دی که چيرې د چا په خپل نفس باندې باوروی چې هغه به په حق باندې ثابت قدمه اوسي او بل کوم اهل ددې وظيفې د انجامولوله پاره دده نه زیات مناسب موجود نه وي، نو په دې وخت کې د مسئوليت دغه منصب ته به همدا ټاکل کيږي او د هغې لاس ته راوړل په هغه باندې واجب دی خوکه چيرې هلته نور اهل خلک هم موجود وي، نو بيا ددې منصب خواهش او طلب دده له پاره روانه دی. دا په دې خاطر چې رسول صلی الله عليه وسلم فرمایلي دي چې: د امارت خواهش او غوښتنه ونه کړي ¹⁵⁰.

د ظالمت حکومت

[تقریباً 1020 ق م شنه تقریباً 1004 ق م پورې]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَأَتَىٰ أُنثَىٰ يَكُونُ لَهُ

¹⁴⁹ - تفسیر الکبیر مختصر د امام رازی لیکنه 18 ټوک 160-161 مخونه

¹⁵⁰ - تفسیر قرطبي 9 ټوک 216 مخ - زاد المسیر د ابن جوزي لیکنه 4 ټوک 243 مخ - تفسیر خازن 3 ټوک 27 مخ - تفسیر مظهری 5 ټوک 173 مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک 5 مخ

نيو ليک

الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 147 آيت]

[د هغو پيغمبر هغو ته وويل چې الله جل جلاله طالوت تاسی له پاره بادشاه مقرر کړی دی هغوی وويل هغه څنگه پر مونږ د پادشاه کیدو استحقاق ومینده ؟ د هغه په پرتله مونږ د پادشاهی زیات وړیو. هغه کوم زیات شتمن سړی ندی پيغمبر ځواب ورکړه الله جل جلاله پر تاسی هماغه غوره کړیدی او هغه ته یی روحی او جسمی دواړه ډوله پراخ اهلیت وربښلی دی او الله واکمن دی چا ته یی خوبه شي خپل ملک ورکوی . الله جل جلاله سره ډیره پراخی ده او هر څه باندی عالم دی] .

د موسی علیه السلام او حضرت هارون علیه السلام دوفات څخه وروسته کله چې د یوشع بن نون په مشرۍ فلسطین فتح شو نو بنی اسرائیلو د خپل ځان له پاره کوم متحده حکومت جوړ نه کړای شو بلکه په قبائلی دښمنیو ککړ شو د دری سوه پنځوس کالو څخه زیاته موده همدغه د ملوک طوائفی دوره وه تر هغه پوری چې د عمالقو پخوانیو مشرکو قبائلو یو متحده محاذ جوړ کړ او نبی اسرائیل ئی د فلسطین د لوی برخی څخه وویستل او تابوت سکینه ئی هم تری واخست ، نو هماغه وه چې طالوت رحمه الله علیه د313 صالحو او موؤ موؤ منو کوچنی فوځ په ملگریټیا د عمالقو مقابله وکړه او د جالوت عسکرو ته ئی ماتۍ ورکړه نو په 1020 میلاد وړاندی کي بنی اسرائیلو یو متحده حکومت جوړ کړ چې تر 1004 میلاد وړاندی پوری ئی یعنی 16 کاله ئی دوام وکړ.

طالوت رحمه الله علیه په خپله نبی نه وه هغه په اصل کي د حضرت ثمویل علیه السلام تر مشرۍ لاندی حکومت کاوه خو څرنگه چې هغه ډیر زوړ شوی وه- نو په دی خاطر د حکومت نظم ظاهراً د طالوت په لاس کي وه او هغه د حضرت ثمویل علیه السلام د احکامو او

نيو ليک

لارښوونو مطابق کار کولو- د هغه ټاکل هم د وحی په اساس وه که څه هم طالوت رحمه الله علیه د بنی اسرائیلوله ډلی څخه وه خو ددی تر مخه دده په کورنۍ کې هېڅ سردار یا حکمران نه وه تیر شوی په دی وخت کې په بنی اسرائیلو کې د قبیلې پرستی، دنیا پرستی، مکرو بونه خپاره شوی وه همد اعلت وه چې هغوی د الله جل جلاله لخوا په ټاکلی حکمران هم اعتراض وکړه او دلیل ئی دا راوړه چې دده سره دولت نه شته، یعنی حکومت کول خو د خانانو، نوابانو بډایانو او... حق دی د غریبو، مزدورانو کار خود سرمایه دارانو خدمت کول دی نه دا چې په هغوی دی حکومت وکړی د الله جل جلاله بنی ورته وفرمایل: چې د قیادت او مشری یا د حکومت او سیاست لپاره نژاد، قبیلې، دولت او ثروت کوم اهمیت نه لری، بلکه اهلیت ته اهمیت ورکول کیږی طالوت د علمی او جسمانی پلوه په تاسی ټولو قوی او پورته دی نو ددی امله الله جل جلاله هغه په تاسی حکمران ټاکلی دی خو هغوی بیا هم تیار نه وه خو کله چې د کرامت په ډول [د سکینې تابوت] یا [مبارک صندوق] د طالوت لاس ته ورغی نو د هغه وروسته به چې هر چیرته تلو، نو مشری به ئی منل کیده، طالوت رحمه الله علیه د عمالقو د مشرکو قبائلو څخه د مملکت د ازادیدو له پاره فوځ تیار کړ د اردن په کانال کې د اوبو څښلو نه د منع، کولو په اساس ئی د فوځ د صبر استقامت او د هغوی د نظم آزمینېست وکړ، د زرگونو عسکرو څخه یوازې 313 زیات یاکمو خلکو په دی آزمینېست کې کامیابی ترلاسه کړه، اوبیا د همدی یو موټی مؤ من فوځ په واسطه ئی د جالوت لوی فوځ ته ماتې ورکړه او جالوت د داود علیه السلام په لاس په قتل ورسید. داود علیه السلام په هغه وخت کې بلکل ځوان او د طالوت په عسکرو کې شامل شوی وه د دی لوئی کامیابی وروسته د بنی اسرائیلو متحد او مستحکم حکومت په شام او فلسطین کې جوړ شو او د ملوک الطوائفی دوره پائی ته ورسیده.

نیو لیک

.....
د داود علیه السلام خلافت

[تقویم 1004 ق م شمه تر 965 ق م پوری]

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
 الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ
 شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ [د ص سورت 26 آیت]

[ای داود ده ! مونږ ته پرځمکه خلیفه ګرځولی شئ ، له دی کبله ته د
 خلکو ترمنځ په انصاف سره حکومت وکړه او د نفسی غوښتنی پیروی
 مه کوه چې هغه به تا د الله جل جلاله د لاری څخه واړه وی او کوم
 کسان چې د الله جل جلاله له لاری څخه بی لاری شی په یقیني ډول د
 هغوی له پاره سخته سزا ده چې هغو د حساب ورځ هیڅه کړی ده .
 وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ [د البقره سورت 251 آیت]

[او الله جل جلاله داود علیه السلام ته سلطنت او حکمت ورپه برخه
 کړ او هر هغه څه یې ورزده کړل چې د الله جل جلاله خوښه .
 د طالوت رحمه الله علیه څخه وروسته د داود علیه السلام خلافت
 جوړ شو چې د 1004 میلاد وړاندی څخه تر 965 میلاد وړاندی پوری
 یعنی نزدی څلویښت کاله ئی دوام وکړ په دی آیت کې د همدی داود
 علیه السلام د خلافت یادونه شوی ده . د جالوت د قتلولو وروسته د
 حضرت داود علیه السلام بهادری او شجاعت ښکاره شوی وه خود
 نبوت د ورکولو وروسته د لوی الله جل جلاله په فضل او کرم په هرځای
 کې بری او نصرت دده قدمونه ښکلول په ډیر لږ وخت کې په سوریه ،
 عراق فلسطین او د اردن د ختیځ په ټولو سیمو کې د ده خلافت
 جوړ شو .

د " یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض " د تفسیر په هکله د څو
 مفسرینو لیکنی دکتنی وړدی :
 " حکما بین اهلها [د ځمکې د اوسیدونکو ترمنځ حکومت

نیو لیک

کوونکې¹⁵¹، ای تدبر امرالعباد من قبلنا بامرنا [ته زمونږ له خوا نه او زمونږ په حکم د بندگانو د معاملاتو نظم و نسق چلوی]¹⁵²، فی الدعاء الی الله و سیاسه الناس [ته د الله جل جلاله په خوا د بلنی او د خلکو د سیاست له پاره خلیفه گرځول شوی ئی]¹⁵³.

الله جل جلاله داود علیه السلام ته حکم کړی وه چې د انصاف په اساس به پریکړې کوی. او دخپل نفس د غوښتنې پیروی به نه کوی. ځکه چې هغه تاد الله جل جلاله د لاری څخه آړوی.

حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چې: "دا د الله جل جلاله له خوا نه حکمرانانو ته وصیت دی چې د حق په اساس به پریکړه کوی او د هغه نه به مخ نه اړوی که نه نو د مستقیمی لاری څخه به ونبویږی ابن ابی حاتم رحمه الله علیه د اسنادو په اساس رانقل کړی دی، چې اموی پادشاه ولید بن عبدالملک یوه ورځ د ابوزرعه رحمه الله علیه څخه پوښتنه وکړه چې تا تورات او انجیل هم لوستی دی، قرآن دی هم لوستی دی او ته د فقه عالم هم ئی، نو دا ووايه چې آیا د خلیفه سره به هم محاسبه کړی ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: ای امیرالمؤمنین رښتیا خبره وکړم؟ ولید ورته وویل: بلکل، ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: د الله جل جلاله په نزد ته ډیر معزز ئی که داود علیه السلام؟ هغه ته الله جل جلاله نبوت هم ورکړی وه او حکومت هم، خو ددی سره سره هم الله جل جلاله هغه خبر کړی وه چېکه چیری تا د نفس پیروی وکړه او د عدل او انصاف لاردی غوره نه کړه نو د سختی سزا او محاسبی څخه به خلاص نه شی¹⁵⁴.

امام رازی رحمه الله علیه فرمائی چې: هر هغه څوک چې سیاسي

¹⁵¹ - تفسیر ابن جریر طبری 23 ټوک 151 مخ

¹⁵² - تفسیر زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 7 ټوک 124 مخ

¹⁵³ -- تفسیر کبیر 26 ټوک 199

¹⁵⁴ - تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 55 مخ

نیو لیک

حکمران اوسی او د خپلو شخصیتونو او اهدافو په خاطر حکومت کوی ، نود هغه په نتیجه کې به خرابی را پیدا کیری او بالاخره به دا حکمران په خپله تباه کیری، خو هغه حکمران اوسیاسی مشر چې د شریعت پابند اوسی، نو مصالح ، ښیځنې او نیکی به خپره شی او د ریاست نظام به په ښی طریقې سره چلیبری¹⁵⁵.

د سلیمان علیه السلام خلافت

[تقریباً 960 ق م هغه تر 926 ق م پوری]

وَأَتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او په دی لړ کې یی دهغو شیانو پیروی وکړه چې شیطانانو د سلیمان علیه السلام د حکومت د نوم په اخیستلو وړاندی کول] .

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا [د الانبیاء سورت 79 آیت]

[اومونږ داود علیه السلام او سلیمان علیه السلام دواړوته حکومت اوعلم ورکړی وه] .

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْغِي لِيَ أَحَدٌ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [د ص سورت 35 آیت]

[سلیمان علیه السلام وویلی چې ای پروردگاره ! راکړی ماته د هغه ډول حکومت چې مناسب نه وی چاته زماڅخه وروسته ، بی شکه چې ته دهرڅه بخښونکې ئی] .

وَوَرِّثْ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ [د النمل سورت 16 آیت]

[او سلیمان علیه السلام د داود علیه السلام وارث وگرځید] .

د داود علیه السلام څخه وروسته د هغه پراخه حکومت د هغه زوی حضرت سلیمان علیه السلام ته په لاس ورغی دا دولی عهدی رواج شوی طریقه نه وه خولکه څنگه چې داود علیه السلام د الله جل جلاله د طرفه په حکومت کولو مامور شوی وه نوپه همدی توگه ئی سلیمان

¹⁵⁵ - تفسیر کبیر 26 توک 119 مخ

نيو ليک

عليه السلام ته هم د نبوت په څنگ کې د حکومت منصب ورکړی وه .
 نبی د الله جل جلاله له خوا څخه ټاکل کېږي او کله چې حاکم د خپلو
 بنسټه مامورینو ټاکنه کوي نو بیا دهغه له پاره انتخاب ضرورت نه
 وي، په قرآن کریم کې دا نه دی ویل شوی چې داود علیه السلام خپل
 زوی سلیمان علیه السلام د حکومت وارث او ولی عهد ټاکلی وه بلکه
 دورث کلمه راغلی ده وارث اوقائم مقام یې وگرځاوه- ځواب ئی روښانه
 دی هغه چا چې داود علیه السلام خلیفه ټاکلی وه- همغی سلیمان
 علیه السلام ته هم د خلافت منصب ورکړ. یعنې په خپله الله جل جلاله
 دواړو ته دا مسئولیت ورپه غاړه کړی وه.

څرنگه چې د انبیاء پرته نور خلک د الله جل جلاله له طرفه نه ټاکل
 کېږي، نو په دې اساس د هغوی تقرر د مسلمان امت د شوری په واسطه
 کوي، الله جل جلاله د سلیمان علیه السلام دعا قبوله کړه او هغه ته
 ئی د الوتونکو د خبرو په پوهیدو هم قوت ورکړ. او هوا او پیریان ئی هم
 دهغوی تابع وگرځول بلکه د سبا حکومت هم دهغه د حکومت تر
 تاثیر او اختیار لاندی راغی، نو په دې اساس د داود علیه السلام څخه
 د سلیمان علیه السلام حکومت ډیر قوی او پراخه وه .

په خپله سلیمان علیه السلام فرمائی چې:

وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [د النمل سورت 16 آیت]
 [او مونږ ته د اړتیا وړ هر شئی راکړل شوی او یقیناً چې دا د الله جل
 جلاله ښکاره فضل او احسان دی].

ددی عظیم الشان او پراخه مملکت له پاره چې د کوموشیانو او
 اسبابونو اړتیا وه هغه ټول راکړل شوی، د سلیماني دعا څخه دا ثابتېږي
 چې د دین د اقامې او د شریعت د جاری کیدو په خاطر د الله جل جلاله
 څخه د مستحکم حکومت غوښتل د نبوت او تقوی په خلاف کار نه
 دی- افسوس دی چې د سلیمان علیه السلام څخه وروسته د هغه په
 ځای د کنبیا ستوونکو نالایقي او د قوم د اخلاقي خرابیو په اساس

نیو لیک

مخالفتینو بیا سر راجگ کړ او په دی ترتیب د حکومت زوال شروع شو

د سلیمان علیه السلام

لیک

د سبأ د ملکې په نوم

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأُتُونِي

مُسْلِمِينَ [د النمل سورت 31 آیت]

[د لوی الله جل جلاله په نامه پیل کوم چې ډیر مهربان او د رحم خښتن دی زما په مقابل کې زور مه کوی او زما حضور ته مسلمانان راشئ] .

داسی لنډ، جامع د معنی او عظمت نه ډک لیک شاید چا په دنیا کې لیکلی نه وی ددی خط مطلب داوه چې زما د خلافت او اسلامی حکومت په مقابل کې د زور او تکبر څخه کاراخیستل مناسب نه دی ستاخیر په دی کې چې اسلام قبول کړی او زما تر مشرۍ لاندی حکومت هم ومنی د دی لیک څخه دا څو اصولی مسائل را په ډاگه کیږی چې:

ټول رسمی او غیر رسمی خطونه باید د بسم الله په لیکلو شروع شی

د هغه اسلامی حکومت چې د شریعت پابند وی مخالفت کول روانه دی

داد یوه اسلامی حکومت وجیبه ده چې په خپل شاوخوا کې د غیر اسلامی حکومتونو د ښکولو له پاره ضروری اقدامات وکړی .
د اسلامی حکومت هڅی باید د ملکونو د نیولو له پاره نه وی بلکه د اسلام د سپیڅلی دین د غلبی په خاطر وی .

د ذوالقرنین حکومت

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأُثْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكْنُئَا لَهُ فِي

نیو لیک

.....
الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ [د الکھف سورت 83 آیت]

[او ای محمده صلی الله علیه وسلم ! دوی له تانه د ذوالقرنین په باره کې پوښتنه کوی دوی ته ووايه : زه به د هغه څه احوال تاسو ته و اورم مونږ هغه ته په زمکې کې قدرت ورکړی و او هر ډول وسایل او اسباب مو وربښلی و].

قرآنکریم دکهف په سورت کې د 83 آیت څخه تر 98 آیت پوری د ذالقرنین د حکومت، جهاد، عدل و انصاف او دالله جل جلاله څخه دویری قیصه بیان کړی ده نو د دی څخه دا معلومیږي چېکوم وخت کې د ذالقرنین په نوم څوک مقبول، عادل خدای پالونکې او دینداره حکمران تیرشوی دی چې د هغه سره د وسایلو پراخی وه او هغه د خپل مرکز په غرب او شرق کې او یوی بلی خوا [شایدچې شمال وی] فتوحات وکړه او د یاجوج او ماجوجو د فساد د مخنیوی او د خپل رعیت د ستاینې په خاطر ئی یو مستحکم دیوال جوړکړی وه . د هغه په هیواد کې د عدل او انصاف نظام قایم وه مجرمینوته سزاګانې ورکول کیدی او د نوررعیت سره ئی ډیره نرمۍکوله، ده په خپل دی پراخه او لوی حکومت او ډیرو مادی وسائلو غرور او تکبرنه کاوه بلکه دا ئی د الله جل جلاله رحمت ګاڼه [قال هذا رحمه من ربی] .

په فرقان حمید او صحیحو احادیثو کې د ذوالقرنین د حکومت وخت او نور تفصیلات ندی ذکر شوی ځکه چې قرآنکریم د تاریخ کتاب نه دی- بلکه د هغه موضوع د هدایت له پاره احکام او د عبرت واقعات بیانول دی او دا مقصد د تفصیلاتو پوهیدوپرته هم لاس ته راځی زمونږ مقصد هم یواځی دابښوول دی چې ذوالقرنین یوعادل حکمران وه چې الله جل جلاله ئی تعریف کړیدی اودا ثابتول دی چې ددین د اقامی او د عدل د قیام په خاطر د حکومت او سیاسی نظم جوړول ضروری دی .

دځینی مورخینو او مفسرینو رحمه الله علیهم څخه سخته غلطی

نيو ليک

شوی چې د ذالقرنین څخه ئی مقصد یونانی، مقدونی سکندر اخستی دی چې په 300 کاله وړاندی له میلاده تیر شوی ، هغه داراکو قتل کړ او د ده وزیر مشهور فلسفوف پوه ارسطو وه.

د حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه او تفسیر دواړو کې ددی خبری سخت تردید کړیدی ، سکندر یونانی مشرک وه او د ذالقرنین یادوونه قرآنکریم د یو صالح مؤمن په صفت کړیده د حضرت علی رضی الله عنه څخه یو روایت دی چې " ذوالقرنین نه نبی وه نه ملائکه بلکه یو صالح مسلمان وه ¹⁵⁶ .

حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه خپله څیړنه داده چې په قرآنکریم کې ذکر شوی ذوالقرنین دیونانی سکندر څخه دوه زره کاله پخوا د حضرت ابراهیم علیه السلام په زمانه کې تیر شوی دی هغه پښی ابل حج وکړ ، همدا قول په عمومی توگه په عربی تاریخونو او عامو تفسیرونو کې ذکر شوی دی خو د نورو څیړونکو څیړنه دا ده چې په قران کې ذکر شوی ذوالقرنین څخه مقصد مشهور حکمران سائرس ایرانی وه چې هغه په ایران کېد هخامنشی دکورنی د حکومت بنسټ ایښی وه او هغه د 550 وړاندی له میلاد څخه تر 539 وړاندی له میلاده پوری 21 کاله په ایران حکومت کړی وه دا یو عادل حکمران وه چې ایرانیان پری فخر کوی ایرانیان هغه ته گورش اعظم وائی ، یهودیان ورته خورس ، یونانیان ورته سائرس او عرب ورته کي خسرو وایی .

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه په تفسیر ترجمان القرآن کې مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه په تفسیر تفهیم القرآن کې او مولانا حفظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه په قصص القرآن کې همدی نوی څیړنی ته ترجیح ورکړی ده .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نیو لیک

..... خلافیت او سیاست :

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ [د التوبه سورت 33 آيت]

[الله جل جلاله خپل رسول محمد صلى الله عليه وسلم له هدايت او حق سره راليرې دى تر څو چې هغه په ټولو اديانو باندې برلاسى كړي كه مشركانو ته دا څومره ناكاره هم بريښي] .

د الفتح د سورت د 28 آيت كلمات هم همداسې دى خو د " ولو كره المشركون " په ځاى " وكفى بالله شهيدا " راوړې دى په دې آيت كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د بعثت مقصد او هدف په دې ډول بيان شوى چې هغه به د اسلام دين په ټولو باطلو دينونو باندې غالبه وي او د دې لازمي غوښتنه هم همدا ده چې دا دين به د ځواك خاوند وي او نور ټول باطل اديان به مغلوب او يا به نابوديرې د الشورى په 13 آيت كې ئې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او اسلامي ټولنې ته همغه حكم كړى چې نوح عليه السلام ، ابراهيم عليه السلام ، موسى عليه السلام ، عيسى عليه السلام او نورو انبياو ته ئې وركړې وه يعنې دا چې : ان اقيموا الدين [دين قائم كړي] د لغت پوهانو د څيړنې په رڼاكېد دين د اقامې څخه مقصد د دين نافذول ، جاري كول ، ټينگول او مضبوطول ، او هغه ته رواج او شهرت وركول دى يعنې د هغه غالبول او په هغې عمل كول دى

څرگنده ده چې د دين كاميابي د دين د خاوندانو د كاميابي پورې تړلې ده ددين د اقامې د فريضې د ادا كولو او د دين د غلبې په خاطر د تعليم ، تبليغ تربيت او پاكوالي په څنگ كې د اسلامي حكومت جوړولو او د ځواك د ترلاسه كولو كوشش كول هم په نبوي فرائضو كې شامل وه كه څه هم رسول الله صلى الله عليه وسلم د فطري طريقې مطابق د نبوت د كار شروع د توحيد او تبليغ بنسټونى او روزنى څخه كړى وه او دا په دې خاطر چې ددين د علم نه پرته نه په دين عمل كيږي اونه هغه غالب او نافذيدى شي او نه د پوهو

نيو ليک

او تربيه شوو کارکوونکو د ډلي څخه پرته اسلامي حکومت ټينگيدائی شي او نه کارکولای شي خو د رسول الله صلی الله عليه وسلم د تعليم او تربیې د پيل سره سم يو سياسي فکر هم موجود وه او د شروع سره سم ئی د سياسي اثراتو د پيدا کولو تدبيرونه هم اختيارکړي وه چې د همدی تدبيرونو په نتيجه کې د مدیني حکومت دهغه تر مشري لاندی جوړ شو¹⁵⁷.

د توحيد د کليمې غوښتنه

د توحيد په بنسټ د حکومت جوړول

د توحيد د کليمې مفهوم دادی چې د يوه الله جل جلاله څخه پرته بل خدای نه شته او محمد صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله وروستی پيغمبر دی، اله کارجوړونکې ته هم ويل کيږي او قانون جوړونکې ته هم لکه څنگه چې د حاکميت په څيرنه کې د دی خبری په تفصيل سره يادونه شوی هر هغه څوک چې کارجوړونکي او قانون جوړونکې وی هغه معبود هم وی. او د عبادت مقصد هم دا دی چې د ژوندانه په هراړخ کې د يوه الله جل جلاله بندگی وشي، نوله دی امله د توحيد د کليمې غوښتنه دا ده چې يوازی په عباداتو، معاملاتو، اخلاقياتو و جزاگانو [تعزیر او حدودو] سياسياتو [د حکومت په نظام]، ايمانياتو او عقائدو او ټولو کې د الله جل جلاله او د هغی د رسول محمد صلی الله عليه وسلم د احکامو په مخلصانه توگه اطاعت وشي، يا په بل عبارت، د توحيد د کليمې غوښتنه دا ده چې داسی یو نظام منځ ته راشی چې هلته عبادت هم يوه الله جل جلاله لره وی او اقتصادي، ټولنيزي او تمدني چاری هم د يوه الله جل جلاله د قانون او حکم مطابق سرته ورسېږي په مکې دور کې د رسول اکرم الله صلی الله عليه وسلم د توحيد د تبليغ په وخت کې د اسلامي سياست او اسلامي حکومت

¹⁵⁷ لسان العرب 12 ټوک 496-497 مخونه

نيو ليک

فکرهم خلکو ته وړاندې کاوه که څه هم حکومت د هجرت څخه وروسته جوړ شوی وه- د حکومت او سیاست پوری د تړلو احکامو تفصیلات وروسته بیان شوی وه خو هغه ته مخکې ترمخکې اذهان تیاریدل د مکې د خلکو د حکومت وړاندیز په دې خاطر رسول الله صلی الله علیه وسلم مسترد کړ، چې هغوی د توحید د پرېښولو شرط رامخته کړی وه. هغوی غوښتل چې د جاهلیت مشرکانه نظام په خپل حال پاته شی خو د دې حکومت مشری دې د پخوانیو سردارنو په ځای په خپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وی څرگنده ده چې د یو نبي په زړه کې د داسې یو حکومت فکرهم نه گرځي، خو هغه صلی الله علیه وسلم دمکې سرداران قبائلي مشران او خپل خپلوان په مسلسلله توګه په دې خبره پوهول چېکه چیرې تاسو توحید قبول کړی او د هغی غوښتنی هم ترسره کړی نو په عربو به ستاسی حکومت جوړ شی او عجم به تاسوته جزیه درکوی دا خبره هغه ددې فکر جوړولو له پاره کړی وه، چې د توحیدی نظام غوښتنه یوازی د خلکو د عقیدو بدلون نه دی- بلکه د اقتدار او ځواک بدلون هم دی .

د نبوت په لومړیو دریو کلونو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلک د حکمت او تبلیغ په واسطه په ځانګړې لیدنو کتنو کې د توحید په عقیده پوهول خو کله چې د نبوت په څلورم کال د الشعرا په سورت کې هغه ته دا حکم وشو چې [خپل نژدی خپلوان دې خبردار کړه نو هغه د صفا په غونډۍ کښی د ټولو قبائلو د نمایندګانو یوه غونډه جوړه کړه او په عامه توګه ئی ورته د توحید بلنه ورکړه- په صحیح بخاری کې خو یوازی دا راغلی دی چې هغه وفرمایل: "زه تاسی ته د الله جل جلاله د عذاب نه دویرولوله پاره راغلی یم- تاسو ایمان راوړی او خپل ځانونه ددې عذاب څخه په څنګ کړی او که نه نو زه تاسی د قیامت په ورځ د عذاب څخه نه شم ژغورلای ."

خو ابن سعد رحمه الله علیه چې په 230 هجری کال کې مړ شوی

نيو ليک

دي د لاندې الفاظو په زياتولو سره ئې داسې رانقل کړې دي :
وتدين لکم بها العرب وتذل لکم بها العجم [که چيري تاسو توحيد
ومنی نو عرب به ستاسې تابع وگرځي او عجم به ستاسې د لاس لاندې
شي]¹⁵⁸.

د دې نبوي ارشاد څخه دا مقصد دی چې يو توحیدي ریاست به
جوړ شي هماغه وه چې حکومت جوړ شو او د قیصر او کسري ماني ئې
ورپنځي کړې .

ابن سعد رحمه الله عليه په بل ځای کې لیکي چې : د عامي بلنی د
پیل څخه وروسته محمد خاتم الرسول صلی الله علیه وسلم ترلسو کالو
پوري خلک په همدې خبرو پوهول، هرکال به د حج په وخت کې د
[عکاذ مجنه] او [ذوالمجاز] کلنې میلی ځایو کې یو یو قبیلې ته
ورته ، هغه قبیلې چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به ورتلو په دی
ډول دی :

بنوعامر- بنومحارب- بنوفزاره- بنوغسان - بنومره - بنوحنیفه-
بنوسلیم- بنوعبس - بنونصر- بنوالبکاء- بنوکنده- بنوکلث- بنوحارث-
بنوعذره- الحضارمه

پورته ذکرشو وپنځلس قبیلوته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا
رنګه بلنه رسولی وه

يا ايها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا وتملكوبها العرب وتذل لکم
العجم واذا آمنتم كنتم ملوکا فی الجنة وابولهب ورائه يقول لاتطيعوه
فانه صابی وكاذب

[" ای خلکو! وواياست چې د يوه الله جل جلاله پرته بل معبود نه
شته نو تاسو به کامياب شي او عجم به هم ستاسې ترلاس لاندې شي
او کله چې تاسې ايمان راوړي نو په جنت کې به هم پادشاهان شي
ابولهب د محمد صلی الله علیه وسلم تره دده پسي وروسته تللو او ویل

¹⁵⁸ طبقات ابن سعد 1 ټوک 216 مخ

نيو ليک

به ئی چي ای خلکو! دده خبره مه منی دا صابی او دروغجن دی].
 کله چي ابوطالب د مرگ په مرض اخته وه نو د قريشي سردارانو
 يوهيئت د ابوجهل په مشري ورته راغي او دا شکايت ئی ورته وکړچي
 ستا وراره زمونږ خدايان نه منی اوتنه د هغه حمايت او ساتنه کوی
 ابوطالب رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته وويل وراره جانته ته د خپل
 قوم څخه څه غواړی هغه مبارک وفرمایلی: اريدمنهم کلمه تدین لهم
 بها العرب و تؤدی اليهم العجم الجزیه [زه له هغوی یوه خبره غواړم
 چي د هغی د منلو په صورت کي به عرب د هغوی تابع وگرځی او عجم
 به يي د لاس لاندی شی او جزیه به ورته ورکوی].
 ابوطالب ورته وويل چي یوازی یوه خبره؟ رسول الله صلی الله عليه
 وسلم ورته وفرمایل چي: کاکاجانه ووايه چي لاله الله - هیئت ورته وويل
 چي آیا مونږ یوازی د یوه الله جل جلاله بندگی وکړو په قريشي ملت [آخري
 ملت] کي مونږ تر اوسه پوری داسی خبره نه وه اوریدلی دا درواغ دی نو
 په همدی وخت کي د ص د سورت لومړی اوه آیتونه رانازل شول¹⁵⁹.
 د عربو او عجمو د حکومت کولو یادونه د مکي دور به بلنوکي
 ځکه په بیا بیا کیدله چي مخالفین او موافقین دواړه په دی ښه
 وپوهیږي چي د اسلام دین او د توحید کلیمه د قنادر او ځواک بدلون
 غواړی او مکمل اسلامی انقلاب ئی غوښتنه ده.

د هېښمې د هجرت سیاسي اثرات:

¹⁵⁹ سنن ترمذی ابواب التفسیر سورت ص 2 ټوک 178 مخ - مسند احمد -
 مسند ابن عباس لومړی ټوک 27 مخ - تفسیر ابن جریر په څلور اسانید 23
 ټوک 125 - طبقات ابن سعد لومړی ټوک 202 مخ - تفسیر ابن کثیر 6 ټوک
 47 مخ په حواله د احمد او سنن نسائی - سیره ابن هشام لومړی ټوک 417
 مخ د 1955 عیسوی کال د مصر چاپ - الکامل د ابن اثیر 2 ټوک 65 مخ -
 تاریخ الامم و الملوک د طبری 2 ټوک 219 مخ

نيو ليک

د مکې دکفارو د مظالمو په اساس د صحابه کرامو رضی الله عنهم هجرت حبشی ته یوازې د پناه اخستلوله پاره نه وه بلکه دا یو رنگ سیاسي حکمت عملي هم وه چې مقصد یې د عربو څخه د باندې د دعوت خپرول وه او د حبشی شاهي کورنۍ تر تاثیر لاندې راوړل وه د حبشی مهاجرین د پناه اخستلو په څنگ کې د اسلام بلونکې او ترجمانان هم وه هغوی د دعوت او بلنۍ کار ته دوام ورکړ او په دې ترتیب د اسلام اثرات خپریدل حتی چې په هغه وخت کې د حبشی پادشاه نجاشی [اصمه] هم مسلمان شو او د مدینې د هجرت وروسته ئې هلته د جوړشوی اسلامي حکومت سره د دوستۍ اړیکې هم ټینګ کړې

د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې پنځلس کسانو [یو لسو سړو او څلور ښځو] لومړی ځل حبشی [ایتوپیا] ته هجرت وکړ او د بعثت په شپږم کال نږدې سلوکسانو د دوهم ځل له پاره هجرت وکړ. کله چې د قریشو خلکو دا درک کړه چې ددې مهاجرینو په واسطه په حبشه کې هم د محمد صلی الله علیه وسلم بلنه روانه ده او په راتلونکې کې هغه ډیر سیاسي اثر لري. نو هغوی عمرو بن عاص رضی الله عنه عماره بن ولید رضی الله عنه یا د ام سلمه رضی الله عنها د وینا له مخې عبدالله بن ابی ربیع ته قیمتي تحفی ورکړې او د نجاشی دربار ته ئې ورواستول ترڅو هغه دا مهاجرین دخپل وطن څخه وشړي، د قریشي بهنیت د شکایت اوریدونه وروسته پادشاه مهاجرین خپل دربار ته راوغوښتل د اسلام د پیغام درسولواو د پادشاه د متاثره کولوله پاره دا یو طلائی وخت وه چې د توقع څخه پرته پیدا شو، نو هماغه وه چې د مهاجرینو د نماینده په توګه حضرت جعفر بن ابیطالب شاهي دربار ته ولاړ او د اسلامي اصولو مطابق ئې سلام وچاوه او پادشاه ته ئې سجده ونه کړه درباریانو ورته وویل تا د پادشاه د احترام په خاطر سجده ولی ونکړه حضرت جعفر رضی الله

نيو ليک

عنه ورته وويل : د الله جل جلاله پيغمبر محمد صلى الله عليه وسلم مونږ ته حکم کړی چې مونږ د الله جل جلاله څخه پرته بل هیچا ته سجده ونه کړو، لمونځونه وکړو او زکاتونه ورکړو، "ددی خبری وروسته عمرو بن عاص رضی الله عنه وویل چې دا خلک د حضرت عیسی علیه السلام په هکله له تاسی سره اختلاف لری پادشاه پوښتنه وکړه چې د حضرت عیسی علیه السلام په هکله ستاسو عقیده څه ده؟ حضرت جعفر رضی الله عنه ورته وفرمایل : حضرت عیسی علیه السلام د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی وه او د هغه پاک روح الله جل جلاله پیغللی مریم عیها السلام ته القا کړی وه چې هغه ته د هیڅ بشر لاس نه وه لگیدلی [هم بستره شوی نه وه] نجاشی رحمه الله علیه د ځمکې څخه یوډکې راپورته کړ او وئې ویل چې : ای د حبشی خلکو او ای عالمانو او راهبانو! په الله جل جلاله قسم چې دا خلک زمونږ د عقیدې څخه ددی ډکې په اندازه هم زیاتې نه وائی د دی وروسته ئې مهاجرینو ته په خبرو کې ویل : زه تاسی ته هم ښه راغلاست وایم او هغه پيغمبر صلی الله علیه وسلم ته هم ښه راغلاست وایم چې تاسی د هغه له لوری دلته راغلی یاست او زه شاهدی اوگواهی وایم چې هغه د الله جل جلاله رسول دی چې ذکر ئې په انجیل کې هم شوی دی او ده غه پیش گوئی حضرت عیسی علیه السلام کړی وه ، تاسی زما په مملکت کې هر چیرته چې غواړی اوسیدلی شئ-که چیری زه د حکومت په چارو کې نښتی نه وائی نو زه به په خپله د هغه نبي علیه السلام په دربار کې حاضر شوی وایی د هغه پنی مبارکې به می راجگولای او د هغه قددمو به می پاکولای د دی خبرو وروسته ئې د قریشی هیئت سوغات بیرته مستردکړ¹⁶⁰.

امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه په مسند کې د ام سلمه رضی الله عنها د روایت له مخی د حبشی د هجرت مکمله قصه رانقل کړی

¹⁶⁰ مسند احمد لومړی ټوک 461 مخ - مسند ابن مسعود دارصادر بیروت چاپ

نيو ليک

.....
 اوهمدا راز يې د مهاجرينو د خطيب جعفر رضي الله عنه د ويناو مکمل
 متن رانقل کړی دی چې هغه د نجاشی په دربار کې کړی وه په دی
 وينا کې د جاهليت د دوره اعتقادی ، اخلاقی او ټولنيزی خرابی بيان
 شوی وی ، بيا ئی د نبی صلی الله علیه وسلم د معبوث کیدو یادونه
 وکړه او د هغه د تعلیماتو لنډيز ئی وړاند کړی د هغه وروسته ئی د
 مکې د قريشو د هغه مظلومو یادونه وکړه چې په مسلمانانو به ئی کول
 او په آخره کې ئی وویل مونږ ستاسی د ملک په لور په دی خاطر
 راغلی یو چې دلته به پر مونږ ظلم و نه شی نجاشی رحمه الله ورته
 وویل : آیا له تاسی سره د دی پیغام څه برخه شته چې الله جل جلاله له
 خوانه په دی نبی صلی الله علیه وسلم رانازل شوی دی؟

حضرت جعفر رضي الله تعالى عنه د مریم علیه السلام د سورت
 لومړی برخه تلاوت کړه ، د دی په اوریدلو نجاشی په ژړا شروع وکړه
 ، تر دی پوری ئی وژړل چې ږیره مبارکه ئی په ژړا لمده شوه- د هغه د
 دربار پادریانو هم په ژړا شروع وکړه ، تر دی ئی وژړل چې د هغوی ترمخ
 پرا ته کاغذونه هم لامده شول او بيا نجاشی وویل چې " دا پیغام او د
 حضرت عیسی علیه السلام تعلیمات دواړه د یوه خراغ رڼا ده " او
 بيا ئی د قريشو هیئت ته وویل چې ولاړ شی زه دا خلک تاسی ته نه
 شم درکولای ¹⁶¹.

حضرت جعفر رضي الله عنه د مسلمانانو نماینده او د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم سفیر وه چې په شاهي دربار کې ئی د قريشو
 سفارتي هیئت ته په سفارتي میدان کې سخته ماتې ورکړه ، دا د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم دعوت هم وه او سیاست هم چې کامیاب ثابت شو

¹⁶¹ - مسند احمد لومړی ټوک 201 مخ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 236 مخ -
 الکامل د ابن اثیر لیکنه 2 ټوک 80 مخ البدایه النهایه د حافظ عماد الدین ابن
 کثیر لیکنه 3 ټوک 73-74 مخونه

نيو ليک

.....
 وصلي الله عليه و علي اله و اصحابه اجمعين

د عقبې تړون د اسلامي حکومت پيل :

د عقبې تړون هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم سياسي زیرکتيا وه چې د هغه په اساس په عربو او عجمو کې د هغه د حکومت بنسټ کيښوولی شو، چې د هغه يادوونه حضور صلى الله عليه وسلم د قريشو سردارانو او د عربي قبائلو مشرانو ترمنځ کړې وه دا تړون په اصل کې د اسلامي حکومت پيل وه .

حضرت سويد بن صامت په مدينه کې هغه اول د ښه نصيب خاوند ، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم تر تاثير لاندې راغی خو د بعات په نښته کې په قتل ورسيد ، دوهم خوش قسمته انسان حضرت اياس بن معاذ وه هغه ویلی وه "په الله جل جلاله سوگند چې دا ښی خبری دی خو هغه هم ډیر ژر وفات شو"¹⁶².

د نبوت په یولسم کال د حج په وخت کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مدينې د یوې قبیلې خزرج د شپږ کسانو سره د منی په عقبه کې لیدنه وکړه ، هغوی اسلام قبول کړ او وعده ئې وکړه چې د راتلونکې کال کې د حج په موسم کې به بیا سره گوري هغوی بیرته ولاړل او د اسلام تبلیغ ئې شروع کړ، او د مدينې په هر کور کې د رسول اکرم له صلى الله عليه وسلم د نوم یادونه شروع شوه .

د هغو شپږو خوش نصیبو صحابه و رضی الله عنهم نومونه دا دی :
 ابوامامه اسعد بن زاره - عوف بن الحارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامر بن حدیده - عقبه بن عامر بن نابی - جابر بن عبدالله بن رباب رضی الله عنهم

د نبوت په 12 کال د وعدې مطابق د حج په وخت د منی په کنده کې دولس کسانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره دوهم ځل له پاره

¹⁶² سیرت ابن هشام 1-2 ټوکونه 426 - 427 مخونه

نيو ليک

ليدنه وکړه په دې وخت کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی څخه کومه وعده واخسته نو هغه د هغه بیعت [ترون] مطابق وه چې څوکاله وروسته د ممتحنې د سورت په 12 د ولسم آیت کې د مهاجرو بنځوڅخه د بیعت د اخیستوپه هکله ښوول شوی وه.

همدا علت دی چې د عقبې ترون ته مسند احمد او سیرت ابن هشام بیعت النساء ویلي دي او حضرت عباد بن صامت رضی الله عنه فرمایي چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم زموږ څخه دا ډول بیعت [ترون] اخستی وه.

د الله جل جلاله سره به هیڅوک نه شریکوي - غلابه نه کوي - زنا به نه کوي - خپل اولاد به نه وژني - په هیچا به د دروغو تورنه لگوي او زما نافرمانی به نه کوي، که چیرې تاسې په دې وعده وفا وکړه نو تاسې ته به جنت وي او که چا ددې حرامو کارونوڅخه یوکار هم وکړ نو بیا د هغه معامله د الله جل جلاله په حواله ده که هغه یې معافوي او که عذاب ورکوي.

د هغه د ولسوکسانو نومونه دا دي:

ابوامامه اسعد بن زراره - عوف بن حارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامر - عقبه بن عامر - معاذ بن حارث - زکوان بن عبدالقیس - عباد بن صامت - یزید بن ثعلبه - عباس بن عباد - ابوالهثیم بن التیهان - عویم بن ساعده رضی الله عنهم.

ددې بیعت وروسته محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه د هغوی سره مدینې ته واستاوه هغه د مدینې منورې د مسلمانانو مشري په غاړه واخسته او د ښوونې او روزنې او تنظیم او دعوت کارونه یې نور هم پسي پر مخ بوتله چې په دې کار کې حضرت اسعد بن زراره رضی الله عنه له ده سره ډیر کومک

نيو ليک

وکې¹⁶³.

د نبوت په 13 کال 73 سړی او 2 ښځی د دریم ځل له پاره د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم سره په همدی عقبی کې د لیدنی له پاره راغلی وه په دی ځل ئی ورڅخه د اطاعت په څنگ کې د جهاد او کومک کولو وعده هم واخسته .

حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه د دی بیعت څرنگوالی په دی توگه بیان کړی دی : مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دا وعده وکړه چې ستاسی هر حکم به اورو او منو به ئی، که زمونږ طبیعت ئی وغواړی او که وئی نه غواړی، مونږ به مالی مصارف په غاړه اخلو که څه هم تنگ لاسی اوسو یا آسوده ، مونږ به په نیکی حکم کوو او د بدی څخه به منع راوړو، د الله جل جلاله له پاره به حقه خبره کوو او د هیڅ ملامت کونکې پرواه به نه کوو- کله چې د الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ کلی یثرب [مدینې] ته تشریف راوړی نو مونږ به د هغه کومک کوو او د هغه به داسی ساتنه کوو لکه څنگه چې د خپلو ځانونو، ښځو او اولاد ساتنه کوو او د دی په بدل کې مونږ یوازی جنت غواړو [نو دا هغه بیعت وه چې مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړی وه] .

د دولس نمایه کانو ټاکل

د بیعت وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې ما ته ستاسی له ډلې څخه دولس کسه باوری نمایندگان غوره او راکړی چې دخپلی قبیلې داسی مسئول او استاذی وی لکه څنگه چې د حضرت عیسی علیه السلام حواریون کفیلان وه هغوی د خزر ج څخه نهه او د

¹⁶³ - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 220 مخ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 433 مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 235 مخ - الکامل 2 ټوک 96 مخ - البدایه والتهایه 3 ټوک 150 ددی بیعت ذکر د صیحیح بخاری په کتاب الایمان باب بیعه العقبه کی هم شوی خو د نومونو یادوونه په بخاری اومسند احمد کی نشته

نيو ليک

اوس څخه درې کسه وټاکل ابن حزم ،ابن هشام او ابن سعد رحمه الله عليه د هغوی نومونه په دې توگه ذکر کړیدی .

د خزرڅخه : اسعد بن زرارہ رضی الله عنه د رئیس په توگه او سعد بن ربیع ، عبدالله بن رواحه ، رافع بن مالک ، براء بن معرور ، عبدالله بن عمر و بن حرام ، عبادہ بن صامت ، سعد بن عبادہ ، مندر بن عمر رضی الله عنهم .

د اوس څخه : اسید بن حضیر ، رفاعه بن عبدالمنذر ، سعد بن خیشمه رضی الله عنهم ¹⁶⁴.

د همدې بیعت څخه وروسته مسلمانانو هجرت وکړ او نزدی یوه نیمه میاشت وروسته په خپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم هجرت وکړ او مدینه کې ئی د اسلام مرکز جوړ کړ د باوری خلکو ټاکل او د بیعت د اخستوپه وخت کې د هغوی څخه د اطاعت پرته ، د کومک ، جهاد او نصرت وعده اخستل ددې خبرې ثبوت دی چې د عقبی بیعت په اصل کې د یو اسلامی حکومت پیل وه او د بلنی په څنګ کې یو سیاسي زیرکتیا هم وه .

په مدینه کې د جمعې لومړی خطبه

او د اسلامی حکومت اساسي اصول

د مشهورو څیړونکو د وینا له مخی محمد صلی الله علیه وسلم د ابوبکر صدیق رضی الله عنه په ملګرتیا د نبوت په 13 کال د ربیع الاول په 12 نیټه د دوشنبی په ورځ قبا ته ورسید ، هلته د یوڅو ورځو تم کیدونه وروسته مدینی منوری ته روان شو ، هغه د بنو سالم بن عوف په ځای کې د لومړی جمعې لمونځ ادا کړ او لومړی خطبه ئی وفرمایله

¹⁶⁴ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 442 مخ - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 222 مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 238 مخ - الکامل 2 ټوک 99 مخ - وفاء الوفاء باخبار دار المصطفی د مسعودی لیکنه لومړی ټوک 230 مخ بیروت چاپ - البدایه والنهایه 3 ټوک 159 مخ

نيو ليک

چې دا خطبه په حقيقت کې د اسلامي حکومت تاسيس په خاطر د حکومت د مشر په حيث د هغه لومړنۍ پاليسۍ جوړونکې بيان وه چې په هغه کې د اسلامي نظام اساسي اصول او بنسټيز احکام واضع کړي وه دا د جمعۍ خطبه ابن جرير او ابن کثير رحمه الله عليهما پوره رانقل کړې چې د هغې لنډيز په دې ډول دی .

۱- **توحيد:**

حاکميت او الوهيت يواځې د يوه الله جل جلاله صفت دی د هغه بندگي وکړې او د هغه سره هيڅوک مه شريکوي .

۲- **تقوي :**

د الله جل جلاله د عذاب اونيو لوڅخه وويړېږي. ريښتونی ژوند خو د دې دنيا ژوندنه دی بلکه د آخرت ژوند دی نو هرکار د آخرت د کاميابيدو په خاطر کوي .

۳- **د قرآن او سنتو پورته والی :**

ريښتونی لارښوونه ، حقيقي پوهه، او د حق معيار د الله جل جلاله کتاب او د هغه د رسول صلی الله عليه وسلم سنت دی - په هرکار کې د الله جل جلاله د کتاب او د هغه د رسول الله صلی الله عليه وسلم د سنتو پيروي وکړې نو په يوی اسلامي ټولنه کې يواځې قرآن او سنتوته پورته والی اوځواک حاصل دی .

۵- **جهاد في سبيل الله :**

د الله جل جلاله د بنمنان خپل د بنمنان وگټې او د هغه د دين د غالبولو له پاره جهاد وکړې ځکه چې اسلامي امت ئی د همدی له پاره غوره کړې دی

۶- **اسلامي امت :**

ستاسی اسلامي نوم مسلمان دی چې تاسی ټول يوه ټولنه اویو قوم

نيو ليک

.....¹⁶⁵.....

یاست او د اسلامی امت په نوم یادېږي¹⁶⁵.
دا هغه پنځه بنسټیز اصول دی چې په دی باندی د یوی اسلامی ټولنی او یو اسلامی حکومت بنیاد ایښودل شوی دی په دی وینا کې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د مدینې خلکو ته د راتلو سره سم وویل چې اوس به دلته د دنیا پرستی، قبیله پرستی، اوبت پرستی د جاهلی نظامونو په ځای به د توحید، د آخرت په فکر او تقوی باندی ولاړ اسلامی نظام منځ ته راځی.

د جوماتونو جوړول :

په یوه اسلامی حکومت کې جوماتونه اساسی رول لری ځکه چې د لمانځه قائمول د یوه اسلامی حکومت اولین کار دی آدم علیه السلام پر ځمکه باندی د الله جل جلاله لومړی خلیفه وه هغه هم د جبریل علیه السلام په لارښونه په مکه مکرمه کېد دنیا پرمخ لومړی جومات جوړکړی وه د کعبی د تعمیرد شروع څخه دی خبری ته گوته نیول ضروری دی چې د یوه اسلامی خلافت لومړی بنیادی کار د جوماتونو د نظام جوړول او د عبادت د مرکز انتظام او اهتمام کول دی د لومړی پیغمبر علیه السلام سسپه څیر د الله جل جلاله پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم تر ټولو لومړی کار دا وکړ چې په قباء کې یی د جومات د جوړیدو تیځه کښیښوده او بیا ئی د نبوی مسجد جوړښت پائی ته ورسوه د هغه وروسته ئی د خپل ځان له پاره حجره جوړه کړه . دنیالرونکې پادشاه لومړی د خپل ځان له پاره مانی آبادوی اوبیا د هغه وروسته نورکارونه کوی خو د اسلامی حکومت مشر او د کائیناتو سردار لومړی مسجد جوړکړ او بیا ئی د نورو اړتیاو په لور پاملرنه وکړه .

مواخات عقد [د ورورولنی تړون]

¹⁶⁵- تاریخ ابن جریر 2 ټوک 255-256 مخونه - البدایه والنهایه 3 ټوک

نيو ليک

د هجرت په پنځمه مياشت رسول الله صلى الله عليه وسلم د اسلامي قوميت او ديني ورورولي د ټينګيدو په خاطر د مهاجرينو د اقتصادي کفالت او آباديدو له پاره ډير مهم او انقلابي قدم واخيست چې هغی ته د احاديثو او سيرت په کتابونوکې " مواخات بين المهاجرين والانصار " ويل شوی دی .

انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی چې :
قد حالف النبي بين قريش والانصار في داري [رسول الله صلى الله عليه وسلم زما په کورکې د قريشو [مهاجرينو] او انصارو ترمنځ د اسلامي ورورولي تړون وکړی و¹⁶⁶] .

د دی تړون يادوونه د صحيح بخاري په ډيرو ځايونوکې شوی ده ¹⁶⁷

په مسند احمد کې د ورورولي د تړون د ليکل شوی سند يادوونه هم شوی ده : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب كتابا بين المهاجرين والانصار على ان يعقلوا معاقلهم ويفدوا عانيهم بالمعروف والاصلاح بين المسلمين [رسول الله صلى الله عليه وسلم د مهاجرينو او انصارو ترمنځ يو تړون وليکه چې دوی دواړه به يو د بل سره د ديت په ورکړه کېکومک کوي . يو د بل د بنديانو فديا به ورکوي اود مسلمانانو د اصلاح په لاره کې به کوشش کوي]¹⁶⁸ .

ابن سعد رحمه الله د څلورو مسانيدونو په واسطه د عقد مواخات تفصيل دا رنگه نقل کړی دی کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مديني ته تشریف راوړ نو د او انصارو مهاجرينو د بيلو، بيلو وگړو ترمنځ يې د مواخات [ورورولي] ريښی ټينګی کړی .

¹⁶⁶ - صحيح بخاري كتاب الكفايه 1 ټوک 306 مخ

¹⁶⁷ - صحيح بخاري المناقب 1 ټوک 533-561 مخونه - التفسير ټوک 659 مخ -

الفرائض 2 ټوک 999 مخ

¹⁶⁸ - عبد الله بن عمرو بن العاص روايت مسند احمد 2 ټوک 204 مخ

نيو ليک

د هغوی ترمنځ دا ورور ولی د یوه بل سره په کومک او حق باندی ولاړه وه او د هغی وخت د انصارو میراث هم مهاجرینوته ورکول کیده په دی تړون کې 25 کسه مهاجرین او 25 کسه انصاریا د حدیثو نورو روایاتو د ویناله مخی 50-50 کسه شریک وه - د ورور ولی [مواخات] دا تړون د بدر د غزا څخه ترمخه شوی وه خو کله چې د بدر د جنگ وروسته دا آیت رانازل شو چې "نسبی رینه لرونکي د میراث د یحق لری" نو بیا به میراث نسبی رینه لرونکوته ورکول کیده، خو بیا هم د اسلامی ورور ولی او یو د بل سره د کومک رینه په خپل ځای وی¹⁶⁹. د عقد مواخات په نتیجه کې د مدینی انصارو خپلی ځمکې او باغونه د خپلو ځانونو او مهاجرز ورونو ترمنځ د ملکیت په اساس د ویشولو پیشنهاد وړاندی کړ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: چې دومره زیات بار په تاسی اچول مناسب نه دی البته خپلی ځمکې د مزارعت په خاطر خپلو مهاجرو ورونو ته ورکړي خو په حاصل کې به ئی دواړه گډیاستی انصارو وویل چې مونږ ته قبوله ده¹⁷⁰.

الوثیقه السیاسه

[لومړی لیکل شوی قانون]

په دی وخت کېبه مدینه منوره کې د اوس او خزرج د قبیلو پرته دیهودو دری بااثره قبیلې هم آبادی وی یعنی بنونضیر، بنوقریظه اوبنوقینقاع. هغوی ته د بلنی د په څنگ کې د دی هم اړتیا وه چې د هغوی سره د سیاسی اړیکو څرنگوالی معلوم شی، او د مهاجرینو، انصارو اویهودو ترمنځ یو لیکلی تړون وشي، چې په هغه کې د حکومت د قانون اواهدافو بنیادی او ضروری مادی ولیکل شی، نو هماغه وه چې

¹⁶⁹ - طبقات ابن سعدا ټوک 238 مخ

¹⁷⁰ - صحیح بخاری کتاب المزارعه 1 ټوک 312 مخ - الهبه 1 ټوک 358- المناقب 1 ټوک 534 مخ.

نيو ليک

د بدر د غزا تر مخه دهجرت په لومړۍ کال دا وثيکه اوسندو ليکل شو.
 د دی مدنی تړون حواله په مسند احمد رحمه الله د ابن القيم
 رحمه الله په زاد المعاد او د حلبیه په سيرت او ځینی نورو کتابونو کې
 ورکړل شوی خو د هغو تفصیلات ئی نه دی ورکړي- حافظ عماد
 الدین بن کثیر په البدایه کې حواله ورکړي چې د امام ابو عبید قاسم
 بن سلام په کتاب الغریب کې په دی باندی اوږد بحث شوی دی د
 الحلبي ليکونکي علي بن ابراهيم حلبی رحمه الله چې په 1044 هجري
 قمری کې وفات شوی ليکي چې په [الاصل] کې د دی سند پوره
 متن موجود دی ، د الاصل څخه هغی مقصد د ابن سيد الناس يعمری
 چې په 734 کې وفات شوی کتاب عيون الاثر فی فنون المغازی و
 الشمانل والسير دی¹⁷¹.

ابن هشام او ابن کثیرد محمد بن اسحق چې په 150 هجري قمری کې
 وفات شوی په حواله دا سند پوره رانقل کړی دی ، ابن اسحق رحمه الله
 علیه د مغازی او سیر پخوانی او مستند امام دی نو په دی خاطر د هغه
 وینا هم مستنده گڼل کیږی ، د ابن هشام سيرت او البدایه څخه ددی مهم
 سیاسی تړون او مدون قانون لنډیز را نقل کوو.

بسم الله الرحمن الرحيم دا تحریری تړون چې د مهاجرینو ، انصارو
 او هغه خلکو چې د هغوی تابع دی او په جنگ کې ورسره شریک وی ،
 ترمنځ ليکل شوی دی :

- 1- ټول مسلمانان یوه ټولنه اویوقوم گڼل کیږی .
- 2- قریشی مهاجرین به د پخوا په شان د خپلو بنديانو فدیو ورکوی او په
 دیت ورکولو کې به یو د بل کومک کوی .
- 3- د اوس او خزرج د اته قبیلو نومونه واخستل او وليکل شوه چې

¹⁷¹ - مسند احمد 2 ټوک 204 مخ - زاد المعاد 2 ټوک 63 مخ 1970 عیسوی کال د
 مصر چاپ - د الحلبي سيرت 2 ټوک 29 مخ 1964 عیسوی کال - البدایه 3
 ټوک 226 مخ - جوامع السیر ابن حزم ليکنه 95 مخ

نيو ليک

دوی به ټول د پخوا په شان یوبل ته دیت ورکوی او د خپلو بندیانو فدی به ورکوی لکه څنگه چې د ایمان د خاوندانو اصول دی .

- 4 - د پورورو او تنګ لاسو خلکو په نیکه توګه کومک کیږي .
- 5 - د ظالمانو ، مجرمانو او مفسدو خلکو په خلاف به ټول مسلمانان یو کیږي که څه هم د هغوی څخه کوم مجرم د کوم مسلمان زوی هم وی .
- 6 - هېڅ موئن به د کافرو د حمایت په خاطر بل موئن نه وژنی او نه به د موئن په مقابله کې د کافر حمایت کوی .
- 7 - که ادنی موئن هم چا ته پناه ورکړي نو هغه به د ټولو پناه ګڼل کیږي

د مسلمانانو مسئولیت به شریک وی .

- 8 - که چیرې یهودان زموږ فرمان وړونکېو ګرځي نو په هغوی باندې به ظلم ونه شی بلکه کومک به ورسره کیږي .
- 9 - د مسلمانان صلح به په ګډه وی، ځانګړې صلح هېڅ حیثیت نه لري، مګر په ټولنیز ډول چې د کومې باندینې قبیلې سره سوله کیږي د جنگ په وخت کې هېڅ مسلمان په ځانګړې توګه سوله نه شی کولای .
- 10 - مسلمانانو به په وار وار جهاد ته درومی کله چې یوه ډله راشي نو بله ډله به لېږل کیږي .

- 11 - د ټولو مسلمانانو وینه برابره ده او په حقه او صحیح لاره به هماغه ګڼل کیږي چې متقی وی .

- 12 - چا چې کوم مسلمان په ظلم او تیري سره قتل کړی وی نو د هغه څخه به قصاص واخستل شی مګر دا چې د مقتول وارث په دیت اخستلو راضی شی، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان متحد وی .

- 13 - د مکې د قریشو [کفارو] سره به نه مالی کومک کیږي او نه به د مسلمانانو په مقابل کې ورته پناه ورکول کیږي .

- 14 - دهری معاملی اوهر ډول شخړې پریکړه به د الله جل جلاله په کتاب او د محمد صلی الله علیه وسلم د سنتو په اساس کیږي [قانونی

نيو ليک

پورته والی به قرآن او سنتوته حاصل وی [او د پریکړې اختیار به د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وی .

یهودو پوری تړلی مادی

15- په مدینې منورې باندې د تیرې په وخت کې به یهود د مسلمانانو سره په جنگ کېشریک کېږي او د جنگ تاوان به هم په ګډه ورکوي ځکه چې دا جګړه د وطن د دفاع جنگ دی .

16- یهودیان به په خپل دین او مسلمان به په خپل دین عمل کوي .

17- د یهودیانو ټولو قبیلو اود هغوی دوستانو ته به د قانون په رڼا کې ټول حقوق حاصل وی له دوی چې څوک جرم وکړي نو هغه به د جزا څخه خلاص نه شي .

18- د جرمونو د سزا وروکولو په وخت کې به هیڅ ډول خنډونود را پیدا کولو اجازه ور نه کړل شي ، غولونکې اوتړون ماتوونکې به خپل ځان په خطر کې اچوي ، ځکه چې تحفظ نیکوخلکو ته ورکول کېږي .

19- د دی تړون ګډونکو نکوته په مدینې [یشرب] کې د هر ډول فتنې او فساد جوړول حرام دی .

20- د ګاونډي او پناه اخستونکې له پاره هم همدغه حقوق دی او په هغوی باندې به هیڅکله زیاتې ونه شي .

21- د تړون د ګډون کونکو ترمنځ که کله کومه شخړه او حادثه را پیدا شي چې د هغې څخه فساد جوړېږي ، نو د هغه پریکړه به د الله جل جلاله د قانون په اساس حضرت محمد صلی الله علیه وسلم کوي .

22- د مکې قریشو [کفارو] او د هغوی دوستانو ته به په هیڅ ډول پناه نه ورکول کېږي .

23- د تړون ټول ګډون کونکې د هر چا سره په سوله کې برابر شریک دی او د مسلمان په څیر هریو یهودی به هم د سولې د دی تړون پابند وی ، چې د کومې بهرنۍ قبیلې سره شوی وی .

24- هره ډله به دخپلې سیمې د ساتنې او د هغې څخه د دفاع له پاره

نيو ليک

.....

مسئوله وی

25- دا تړون به د ظالم او زیاتۍ کوونکې د سزا د ورکولو په لار کې خنډ نه ګڼل کیږي: وان الله جار لمن اتقى وبر و محمد رسول الله {صلی الله علیه وسلم} او الله جل جلاله د هغه چا مددګار او حامی دی چې ډیر د الله څخه ویریدونکې اونیګو کار وی محمد صلی الله علیه وسلم دالله رسول وی [172].

ددی لیکل شوی دستور څخه ثابت شوی

سیاسي اصول

ا [ټول اسناد او لیکنې به په بسم الله سره شروع کیږي دا ځکه چې د حکومت لوی حاکم الله جل جلاله دی .
ب [د حکومت قانون قرآن اوسنت دی چې مشر ئی محمد صلی الله علیه وسلم دی د 14 - 21 مادو له مخی
ج [ټولواوسیدونکو د قانون په وړاندی برابر حقوق لری 4- 11-16- 17 مادو له مخی
د [د حکومت دفاع په ټولو اوسیدونکو لازمه ده او هیڅ ډول فتنی او فساد ته به اجازه ورنه کړل شی 15-19 مادو له مخی 173

د قتال فی سبیل الله

څخه مقصد د اسلامي حکومت جوړول او ټینګول دی

د مکې په دولس کلنه دوره کې چې کوم مظالم په مسلمانانو وشوه او په آخره کې چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قتل په خاطر د هغی

172- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 510 مخ د 1955 عیسوی کال د مصطفی البانی 1955 لیکنه - البدایه د حافظ عمادالدین بن کثیرلیکنه 3 ټوک 224 مخ د 1966 عیسوی کال د بیروت چاپ
173 - اصلی لیکنه په 52 مادو باندی مشتمله ده لیکن ما ئی تکرار حذف کړاود مضمون نتیجه می بیان کړه .

نيو ليک

ووېستل شول يوازی په دې جرم چې هغوی وايي "زمونږ رب الله دی که الله خلک یو د بل په وسیله دفع نه کړي نو خانقا گاني ، کلیسا گاني ، عبادتخاني او جوماتونه چې په هغو کې د الله نوم ډیر زیات اخیستل کیږي ټول به ونړول شي الله به اړومرو د هغو کسانو سره مرسته وکړي چې د هغه مرسته کوي الله ډیر زورور او بر لاسی دی دا هغه کسان دي چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړي زکات به ورکړي ، په بنسټ چاروبه امر وکړي او له بدیونه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله په لاس دی] .

په جامع ترمذی کې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې د قتال په هکله د ټولو ترمخه همدا آیت را نازل شوی دی- د دې آیتونو څخه مقصد دا دی چې ظالم د ظلم څخه منع کړي او داسې حکومت جوړ کړي چې په هغه کې د الله جل جلاله د عبادت له پاره آزادی وي د غریبو خلکو اقتصادي حالت ښه شي د ښه والي او نیکی احکام نافذ شي او د بدې ټولې لارې چارې ختمې شي . یعنی د ظلم شرک او د فساد د نظامونو په ځای د عدل ، توحید او د اصلاح نظام منځ ته راشي ، په بل ځای کې الله جل جلاله فرماني چې:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ

[د انفال سورت 39 آیت]

[اود دوی سره ترهغه پوري وجنگیږي چې د کفر او شرک غلبه پای ته ورسېږي او د الله جل جلاله حکم په ټولو غالب شي] .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکي چې:

ای یکهون دین الله هو الظاهر العالی علی سائر الادیان

[د الله جل جلاله دین په ټولو نورو دینونو غالب او عالی واوسی]¹⁷⁴.

په صحیح بخاری او صحیح مسلم کې د ابوموسی اشعری رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دیوه پوښتنې په

¹⁷⁴ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 402 مخ

نیو لیک

.....

خواب کي وفرمايل : "

من قاتل لتكون كلمه الله هي العليا فهو في سبيل الله
[هغه څوک چې ددی په خاطر جنگيږي چې يوازی د الله جل جلاله
کليمه دی پرته اوسې نو په حقيقت کې همدا سړی د الله جل جلاله په
لار کې جنگيږي] .

د پورتنی بيان لنډيز دا دی چې د جهاد او قتال څخه مقصد په زور د
خلکو مسلمانول نه دی، که چيرې ترې مقصد دا وایي نو بيا به اسلام کې
د خراج احکام نه وای ، جزیه او خراج په همدې خاطر اخستل کيږي چې
غیرمسلم خلک هم په اسلامي حکومت کې په خپل دين عمل وکولای
شي، حکومت به د هغوی د مال ، ځان او آبرو ساتنه کوي ، د هغه اړتيا به
پوره کوي او د هغوڅخه چې د جزیي او خراج له لاره کومې پیسې لاس ته
راځي نو هغه به د هغوی د بهبود په خاطر خرڅوي او حقيقت دا دی چې په
زور سره مسلمان کول ممکن هم نه دی دا ځکه چې پايमान يواځې د اقرار
کولوڅخه عبارت نه دی بلکه د سيني د پراخوالي په څنگ کې د تسليمي
، انقياد او د زړه د تصديق نوم هم دی- د جهاد او قتال څخه مقصد د
کفارو او مشرکينو د اقتدار ختمول او د اسلامي حکومت جوړول دی او که
چيرې مخکې څخه جوړشوی وي نو بيا د هغې د دفاع او ټينګښت له پاره
جهاد کيږي او جنگ د غلبې په خاطر کيږي او د همدې غلبې نوم اقتدار او
حکومت دی .

د الله جل جلاله په لار کې

د قتال د آيتونو څرنگوالی

د قرآن کریم په څوارلس سورتونو او 47 آيتونو کې د قتال حکم ورکړل
شوی دی او يا د هغې فضيلت بيان شوی دی د دی نه پرته پر 15
سورتونو او 28 آيتونو کې يا د جهاد حکم او يا ئې فضيلت بيان شوی
دی - جهاد يوازی جنگ ته نه وائي بلکه جهاد د هر ډول هلوځلو د څخه
عبارت دی که څه ژبه وي ، په قلم وي او د زړه د بدوالي يا د مال او نورو

نيو ليک

وسايلو او صلاحيتونو په اساس وى ، خو په دى شرط چې مقصد ترى د دين غلبه وى، همدا علت دى چې د النحل سورت په 110 آيت د الفرقان سورت په 52 آيت د العنكبوت سورت 66 آيت كې د جهاد ذكر دى په داسى حال كې چې دا سورتونه مكې دى او په مكه د قتال اجازت نه و د قتال د آيتونو نقشه په لاندې ډول ده:

د البقره سورت : 154-190-193-216-244-246-251 آيتونو

د آل عمران سورت : 13-121-146-157-167-169-195 آيتونو

د النساء سورت : 74- 75- 76-77-84- 89- 91 آيتونو

د الانفال سورت : 16- 39- 65 آيتونو

د التوبه سورت : 5-12-13-14- 29-36-111-123 آيتونو

د الحج سورت : 39- 58 آيتونو

د الاحزاب سورت : 61 آيت

د محمد سورت : 4- 20 آيتونو

د الفتح سورت : 16 آيت

د الحشر سورت : 11-12 آيتونو

د الصف سورت : 4 آيت

دالحجرات سورت : 9 آيت

دالحديد سورت : 10 آيت

د المزمّل سورت چې مكې كې نازل شوى دى او ټول شل آيت دى چې

په دى كې د راتلونكې جنگ په هكله مخكې وينا شوى ده .

دغزاکانو او د سرايا ټول شمير

غزوه په اصطلاح كې هغه سفرته ويل كيږي چې د قتال په اراده يى صورت نيولى وى او په هغه كې د فوځ مشرى په خپله محمد صلى الله عليه وسلم كړى وى او سريه هغه جنگى سفرته ويل كيږي چې په هغه كې د ډلى مشرى كوم صحابى رضی الله عنه ته ورسپارل شوى وى او په خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم په هغه كې كډون نه وى كړى .

نیو لیک

زید بن ارقم رضی الله عنه د غزواتو شمیر نولس بنوولی دی ¹⁷⁵.
 امام ابو یعلی رحمہ اللہ علیہ د جابر بن عبد الله رضی الله عنه خخه د
 غزواتو شمیر یویشٹ را نقل کړی دی ¹⁷⁶.
 عبدالرزاق رحمہ اللہ علیہ د سعید بن مسیب خخه د غزواتو شمیر 24 را
 نقل کړی دی ¹⁷⁷.
 ابن حزم چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی د غزواتو شمیر
 25 بنوولی دی ¹⁷⁸.
 ابن هشام رحمہ اللہ علیہ د غزواتو شمیر 26 او د سرایاو شمیر 38
 بنوولی دی ¹⁷⁹.
 ابن سعد د واقدی چې په 207 هجری قمری کال مړ شوی ، ابن اسحق
 چې په 150 هجری قمری کال مړ شوی او موسی بن عقبه رحمہ اللہ علیہم
 چې په 141 هجری قمری کال مړ شوی خخه را نقل کړی چې د غزواتو شمیر
 27 دی او د سرایاو شمیر 47 دی ¹⁸⁰.
 ابن عبدالبر رحمہ اللہ علیہ - السیره الحلبیه او الاستیعاب هم د
 غزواتو شمیر 27 او د سرایاو شمیر 47 بنوولی دی ¹⁸¹.
 لیکن عملاً په نهه غزاگانو کې جنگونه شوی دی چې هغه په لاندی
 ډول دی : بدر ، احد ، مریسیع ، خندق ، قریظہ ، خیبر ، مکہ ، حنین او
 طائف .
 په شمیرکې د توپیر یو علت همدا دی چې ځینی اشخاصو یوازی د

¹⁷⁵ - صحیح بخاری کتاب المغازی لومړی باب

¹⁷⁶ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁷ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁸ - جوامع سیر 16 مخ

¹⁷⁹ سیرت ابن هشام رحمہ اللہ علیہ 3- 4 ټوک 608 مخ

¹⁸⁰ - طبقات ابن سعد رحمہ اللہ علیہ 2 ټوک 5 مخ

¹⁸¹ الحلبیه 2 ټوک 342 مخ

نيو ليک

مشهورو غزاگانو او سربو يادوونه کړې او ځينې نورو ئې پوره شمير بيان کړې، بل علت ئې دا دی چې ځينې غزاگانې د ځينو نورو غزاگانو تتمه گڼل شوی او جداگانه حيثيت ورته نه دی ورکړل شوی خو دا بايد په ياد وساتل شي چې ځينې محدثينو او د سيرت ليکوالانو هر هغه سفر نقل او حرکت ته غزوه يا سريه يا بعث ويلي دی چې د دښمن په علاقه يې صورت نيولی وی هغه ئې کړې وی د دښمن د حالاتو د معاملو يا د دښمن سره د جنگ يا د تبليغ او يا د کوم تړون له پاره وی په خاطر، دا په دی خاطر چې په دی هری وظيفی کې د دښمن سره د ټکر خطر موجود وه .

په اتويشت غزاگانو کې د فوج قيادت

د محمد صلی الله عليه وسلم په غاړه وو

په اتويشت غزاگانو کې د اسلامي فوج مشري په خپله رسول الله صلی الله عليه وسلم په غاړه درلوده او ديوه بی مثاله عسکری قوماندان په صفت ئې دجنگ په ډگر کې د اسلام د مجاهدينو قوماند په خپل لاس کې اخستی وه څرنگه چې د دی کتاب موضوع د غزاگانو او سربو او تفصيل وړاندی کول نه دی خو بيا هم د ابن سعد رحمه الله عليه د کتاب څخه د عسکری او جنگی مهماتو يوه اجمالی خاکه وړاندی کول به دگټی څخه خالی نه وی :

د ودان يا ابواء غزاء دوهم هجري قمری کال د صفر میاشت - د مجاهدين شمير 70 تنه

د بواط غزاء دوهم هجري قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدين شمير 200 تنه

د سفوان غزاء دوهم هجري قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدين شمير 70 تنه

د ذی العشيره غزاء دوهم هجري قمری کال د جمادی الثاني میاشت - د مجاهدين شمير 200 تنه

د بدر الکبرا غزاء دوهم هجري قمری کال د رمضان میاشت - د

نیو لیک

.....

- مجاهدین شمیر 313 تنه خه کم او یا زیات
 د بنو قینقاع غزاء دوهم هجری قمری کال د شوال میاشت - د
 مجاهدین شمیر
 د سوبق غزاء دوهم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د
 مجاهدین شمیر 200 تنه
 د قرقره الکدر غزاء دریم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت -
 د مجاهدین شمیر 200 تنه
 د غطفان غزاء دریم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
 مجاهدین شمیر 450 تنه
 د نجران غزاء دریم هجری قمری کال د جمادی الاول میاشت - د
 مجاهدین شمیر 300 تنه
 د احد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین
 شمیر 650 تنه
 د حمراء الاسد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د
 مجاهدین شمیر 540 تنه
 د بنو النضیر غزاء خلورم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
 مجاهدین شمیر ... تنه
 د بدر صغری غزاء خلورم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت - د
 مجاهدین شمیر 1500 تنه
 د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت د
 مجاهدین شمیر 400 تنه
 د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
 مجاهدین شمیر 400 تنه
 د دومه الجندل غزاء پنځم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت د
 مجاهدین شمیر 1000 تنه
 د بنو المصطلق غزاء پنځم هجری قمری کال د شعبان میاشت - د

نیو لیک

..... تنه

مجاهدین شمیر تنه

د احزابو غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت یا د

شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه

د نبو قریظه غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د

مجاهدین شمیر 3000 تنه

د بنولحيان غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د

مجاهدین شمیر 200 تنه

د غابه غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الثانی میاشت - د

مجاهدین شمیر 500 تنه

د حدیبی غزاء شپږم هجری قمری کال د ذو العقیده میاشت - د

مجاهدین شمیر 1400 تنه

د خیبر غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د

مجاهدین شمیر 1420 تنه

د وادی القری غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د

مجاهدین شمیر 1382 تنه

د مکې د فتحی غزاء اتم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د

مجاهدین شمیر 10000 تنه

د جنین غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر

12000 تنه

د طائف غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین

شمیر 12000 تنه

د تبوک غزاء نهم هجری قمری کال د رجب میاشت - د مجاهدین

شمیر 30000 تنه¹⁸².

د ځینی غزاگانو په تاریخونو او د لښکرو په شمیرکې د اهل مغازیو

¹⁸² - طبقات الکبری د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 8 مخ څخه تر 192 پوری 1906

عیسوی کال بیروت چاپ

نیو لیک

تر منځ اختلاف موجود دی لکه د ابن اسحق رحمه الله علیه په نزد د احزاب غزاء د پنځم هجری قمری کال شوال په میاشت کې شوی ده او د بنوالمصطلق غزاء د شپږم هجری قمری کال د شعبان په میاشت کې شوی خوڅرنګه چې ما دا تفصیل د ابن سعد رحمه الله علیه څخه راخیستی دی نویه همدی خاطر می تاریخ او د مجاهدینو شمیرهم دهمغه څخه رانقل کړی دی .

په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان

د اسلامی ریاست څخه د دفاع په خاطر عسکری قوماندانان ډیر زیات اهمیت ورکړل شوی دی د مدینې په لس کلنه دوره کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مختلفو وختو کې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د عسکری قوماندانانو په حیث د ځینی عسکری کارونو په خاطر استولی دی ، ددی [سرایاو] څخه د ټولو لومړی سړیه د حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه وه د هجرت په اومه میاشت چې د روژې په میاشت وه کې استول شوی وه . خو تر ټولو زیاتو سرایاو ته ئی زید بن حارث رضی الله عنه لېږلی دی هغه د اته سړیو قوماندانی کړی ده چې وروسته ورته د موتی په نښته کې شهادت ورپه برخه شو- ابن سعد د نبوی دور د عسکری قوماندانانو [امراء الجیش] ټول شمیر دیرش ښوولی دی خو بل کوم مورخ د عسکری قوماندانانو دومره تفصیل په کوم ځای کې نه دی ښودلی څومره چې دی ښودلی او بیان کړی ئی دی . په طبقات کبری کې د عسکری قوماندانانو د نومونو تفصیل چې په شمیراو ترتیب کې تاریخی ملحوظات په نظر کې نیول شوی دی په دی توګه راغلی دی :

حمزه بن عبدالمطلب - عبیده بن حارث - سعد بن ابی وقاص د ایران فاتح - عبدالله بن حنشل اسدی - عمیر بن عدی بن خشره خطمی - سالم بن عمیر العمری - محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف قاتل - زید بن حارثه - ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی - عبدالله بن انیس - منذر بن عمرو الساعدی - عاصم بن ثابت الانصاری - مرثد بن ابی مرثد غنوی -

نيو ليک

عکاشه بن محسن اسدي - ابو عبیده بن جراح - عبدالرحمن بن عوف -
 علی بن ابی طالب - عبدالله بن عتيك - عبدالله بن رواحه - عمرو بن
 امیه ضمری - کرز جابر الفهری - عمر بن خطاب - ابوبکر صدیق - بشیر بن
 سعد انصاری - غالب عبدالله لیشی - ابن ابی العوجاء سلمی - شجاع بن
 وهب اسدي - کعب بن عمر غفاری - جعفر بن ابی طالب - خالد بن ولید -
 عمرو بن عاص د مصرفاتح - ابوقتاده بن ربعی الانصاری - سعد بن
 زید اشهلی - طفیل بن عمرو الدوسی - عینیه بن حصن فزاری - قطبه بن
 عامر بن حدیده - ضحاک بن سفیان کلابی - علقمه بن مجرم دلجی -
 عبدالله بن حذافه سهمی - اسامه بن زید - ابو عامر اشعری - جریر بن
 عبدالله البجلي رضی الله عنهم .

ددی وروستی دواړو صحابه و ذکر ابن سعد رحمه الله نه دی کړي خو
 په صحیح بخاری کې راغلی دی چې ابو عامر اشعری رضی الله عنه د
 او طاس د سړي امیر ټاکل شوی وه او هغه په همدې نښته کې شهید شو
 او حضرت بیا جریر رضی الله عنه ئی د هغی ټولگی امیر ټاکلی شو چې په
 یمن کې ئی ذوالخصله نومی بت خانی د وړانولو په خاطر لیرلی شوی وه .

په نبوي دور کې منطوقوي امیران

كان النبي صلى الله عليه وسلم يبعث من الامراء الرسل واحدا بعد
 واحد [نبي كريم صلى الله عليه وسلم به امران ټاکل او سفیران به ئی یو په
 بل پسې استول 183].

ابن حجر عسقلانی لیکي چې : والاخبار طافحه بان اهل كل بلد منهم
 كانوا يتحاكمون الى الذي امر عليهم و يقبلون خبره و يعتمدون عليه [د
 ډیرو روایاتو څخه دا رامنځته کیږي چې د هرې سیمې خلکو په د خپلو
 ستونزو پریکړه د هغه امیر په واسطه کوله چې په هغوی به ټاکل شوی وه د
 هغه خبره به ئی منله او په هغه به ئی باور کاوه 184].

¹⁸³ - صحیح بخاری کتاب التمنی و اخبار الاحاد 5 ټوک 1078 مخ

¹⁸⁴ - فتح الباری 16 ټوک 362 مخ

نيو ليک

رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سيمو امرانو ته د خاصو لارښودنو وروسته د تللو امرکاوه د نمونې په توګه ، کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دهجرت په لسم کال دحجه الوداع څخه وروسته معاذ بن جبل رضی الله تعالی عنه په پورتنی یمن او ابو موسی اشعری رضی الله عنه ئی په ښکتنی یمن د امرانو په حیث ولېږل نو هغوی ته ئی د لېږلو په وخت کې داسی لارښوونې کړې وې : په خلکو په آسانتیا راوړې ، نرمی به اختیاروی او د سختۍ څخه به ځان ساتی ، په اسلام باندی عمل کونکو ته زیری ورکړی خو داسی کړنلاره به نه اختیاروی چې د هغی په اساس خلک د اسلام څخه متنفر شی .

معاذ بن جبل رضی الله تعالی عنه ته ئی دا لارښوونه هم کړې وه چې د یمن اهل کتابوته په توحید او رسالت باندی د ایمان راوړلو بلنه ورکوه ، ایمان راوړونکو ته د لمانځه په اداکولو تاکیدکوه او د هغوی د اغنیاوڅخه زکات اخله اود هغو په مسکینانوئ ویشه 185.

د قران کریم مطابق به پریکړه کوی که چیری په هغی کې ښکاره او واضحه حکم موجود نه وی نو بیا به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سنتو مطابق پریکړه کوی او که چیری په هغه دواړو کې هم صریحه او څرګند حکم په لاس درنه شی ، نو بیا به اجتهادکوی 186.

ابن حزم د 24 عسکری قوماندانانو نومونه ذکرکړی دی خو په هغه کې ئی د زکات د راټولونکو وګړو ځینی نومونه هم اخستی دی 187. ابن قیم رحمه الله علیه د دولس امرانو نومونه رانقل کړی دی 188. بلاذری رحمه الله علیه په فتوح البلدان کې د امراو یادوونه په مختلفو

185 - صحیح بخاری کتاب الزکاه 1 ټوک 187 مخ

186 - سنن ابوداود کتاب الاقضیه باب اجتهاد الرائی فی القضا ء - جامع

الاصول 10 ټوک 177 مخ

187 - جوامع السیر 23 مخ څخه تر 25 مخ پوری

188 - زاد المعاد لومړی ټوک 47 مخ

نیو لیک

ځایونو کې کړیده خو د خپل دوهم کتاب [انساب الاشراف] په لومړي جلد کې یې د هغه د تفصیل په خاطر ځانګړی باب جوړ کړی دی، د دی امیرانو څخه باذان بن ساسان بن بلاش هم وه چې د بهرام جورد نژاد څخه وه او د ایرانی پادشاهی لخوا په یمن کې حاکم ټاکل شوی وه خو د کسری د وژلو وروسته مسلمان شو او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه د پخواني تجربې په اساس د ټول یمن حاکم وټاکه د هغه وروسته د هغه زوی شهر بن باذان حاکم ټاکل شوی وه او د هغه وروسته بیامختلف صحابه رضی الله تعالی عنهم د دی منطقی د امیرانو په توګه ټاکل شوی وه .

عتاب بن اسید رضی الله عنه مکه مکرمه - عثمان بن ابوالعاص ثقفی رضی الله عنه طائف - علاء بن الحضرمی رضی الله عنه بحرین - عمرو بن عاص رضی الله عنه عمان - ابوسفیان بن حرب رضی الله عنه نجران - بازان بن ساسان رضی الله عنه یمن - شهر بن بازان رضی الله عنه یمن - مهاجر بن ابی امیه رضی الله عنه یمن - ابان بن سعید بن عاص رضی الله عنه یمن - ابوموسی اشعری رضی الله عنه د یمن سواحل - معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن جند - یزید بن ابی سفیان رضی الله عنه تیماء - ثمامه بن اثال رضی الله عنه الیمامه - عمرو بن سعید بن عاص رضی الله عنه وادی قری [خیبر]¹⁸⁹ - خالد بن سعید بن عاص رضی الله عنه یمن - زیاد بن لیث انصاری رضی الله عنه حضرموت - عمر بن حزم رضی الله عنه نجران کی د امیرانو په توګه ګمارل شوی وو.

د ورستنیو دری نومونو یادونه علامه بلاذری 470 هجری قمری مې شوی دی کړی ده¹⁹⁰.

په نبوی دور کې د زکات ټولولو مسؤلیین

ابن هشام، ابن حزم، ابن جریر، ابن، ابن اثیر رحمه الله علیهم ټولولیکلی دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې په

¹⁸⁹ - فتح الباری 16 ټوک 317 مخ - عمده القاری 25 ټوک 19 مخ

¹⁹⁰ - فتح البلدان 76 مخ د 1900 عیسوی کال د مصر چاپ

نيو ليک

هرکلی کې د زکات درأ ټولولو له پاره امیران ټاکلي شوی وه ، همدا رازځنی سیمو حاکمان هم دخپلو دندو د سرته رسولو پرته د زکاتونو او صدقاتو په را ټولولو باندی موظف وه د احادیثو په کتابونو کې د زکاتونو را ټولونکو ته مصدقین هم ویل شوی [د صدقو را ټولونکي] .
د څومشهورو زکات ټولونکو امرانونو نومونه په لاندی توگه دی :

مهاجرین ابی امیه رضی الله عنه د یمن په صنعاکې - زیاد بن لیید
انصاری رضی الله عنه په حصر موت کې - عدی بن حاتم رضی الله
تعالی عنه په بنوطی او بنواسد کې - زبرقان بن بدر رضی الله تعالی عنه د
بنو سعد بن زید بله یوه علاقہ کې - قیس بن عاصم رضی الله عنه
د بنو سعد بن زید په یو بل علاقہ کې - مالک بن نویره رضی الله تعالی عنه
په بنو حنظلہ کې - علاء بن الحضرمی رضی الله عنه په بحرین کې - علی
بن ابی طالب رضی الله عنه په نجران - عمر بن خطاب رضی الله تعالی عنه

191

په نښوي دور کې د مرکزي حکومت

موقت مسئولین

کله کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم په مرکز کې د لمانځه د امامت او نورو انتظامی امورو د سرته رسولو له پاره په خپل ځای یوکس نائب ټاکه څرنگه به چې اکثر و صاحبو کرامو رضی الله عنهم به دده مبارک سره په سفر کېدون درلوده نو په دی خاطر به ئی د ټیټی مرتبې د صحابه ووڅخه یو څوک په خپل ځای ټاکه ، نو د هغه د مرکزي حکومت موقتو مسئولینو و جدول په لاندی توگه لاس ته راغلی دی :

سعد بن عبادہ انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ودان د غزا په وخت - سعد بن معاذ انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری

¹⁹¹ - سیرت ابن هشام 3-4 ټوک 600 مخ - جوامع السیر 24 مخ - الکامل د ابن

نيو ليک

قمری کال د بواط د غزا په وخت - زید بن حارثه رضی الله عنه د دوهم هجري قمری کال د سفوان د غزا په وخت - ابوسلمه عبدالاسد مخزومی رضی الله عنه د دوهم هجري قمری کال د ذی العشیره غزا په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجري کال د بدر الکبری د غزا په وخت امیر - عمر بن ام مکتوم رضی الله عنه د لمانخه د امام په صفت د دوهم هجري قمری کال د بدر الکبرا د غزا په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجري قمری کال د بنو قینقاع غزا په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجري قمری کال د سویق د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجري قمری کال د قراره الکدر غزا په وخت - عثمان بن عفان رضی الله عنه د دریم هجري قمری کال د غطفان غزا په وخت - ابن ام کلثوم رضی الله عنه د دریم هجري قمری کال د بحران غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجري قمری کال د احد د غزا په وخت - عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه د دریم هجري قمری کال د حمراء الاسد د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د خلورم هجري قمری کال د بنو النضیر د غزا په وخت - عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د خلورم هجري قمری کال د بدر صغری غزا په وخت - عثمان بن عفان رضی الله عنه د پنځم هجري قمری کال یا اوم هجري قمری کال د ذات الرقاع د غزا په وخت - سباع بن عرفطه رضی الله عنه پنځم هجري قمری کال د دومه الجندل د غزا په وخت - زید بن حارث رضی الله عنه پنځم هجري قمری کال یا شپږم هجري قمری کال د بنو المصطلق د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجري قمری کال د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجري قمری کال د بنو قریظه د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجري قمری کال د بنو لحيان د غزا په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجري قمری کال د غابه د غزا په وخت - عبدالله بن

نيو ليک

.....
 ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجري قمری کال د حدیبیه د غزاء په وخت -
 سباع بن عرفطه رضی الله عنه اوم هجري قمری کال د خیبر د غزاء په وخت
 - عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه اتم هجري قمری کال د فتح مکه
 غزاء په وخت محمد بن یاسباع بن عرفطه رضی الله عنهما نهم هجري
 قمری کال د تبوک د غزاء - ابودجانه سماک بن حرشه رضی الله یا سباع
 بن عرفطه غفاری رضی الله عنه عنه لسم هجري قمری کال د حجه الوداع
 غزاء په وخت ¹⁹².

د رسول الله صلی الله علیه وسلم

وزیران و د شوری غړی

د وزارت او شوری په هکله به په دریم فصل کې تفصیلی څیړنه وشي
 خو د پورتنی عنوان لاندی یواځی دا ښوول کیږي چې د رسول الله صلی الله
 علیه وسلم په حکومت کې وزیران او مشاورین هم موجود وو چې د ریاست
 د کابینې او د اجرایه شوری په نامه یادیدلای شي .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه - عمر فاروق رضی الله عنه - عثمان
 بن عفان رضی الله عنه - علی بن ابیطالب رضی الله عنه - حمزه رضی الله
 عنه - ابو عبیده رضی الله عنه - عثمان بن مظعون رضی الله عنه -
 عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه - سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه -
 طلحه رضی الله عنه - زبیر بن عوام رضی الله عنه - جعفر رضی الله عنه

¹⁹³

په نبوی دور کې لیکوالان

د العلق د سورت په پنځم آیت کې ئی قلم د علم ذریعه ښوولی ده
 اګرچې د نبی صلی الله علیه وسلم له پاره امی ویل کمال اویوه معجزه وه
 نوپه دی خاطر د هغه د علم ذریعه د الله جل جلاله لخوا وحی وه خو د غیر

¹⁹² - البدایه و النهایه د ابن کثیر 5 ټوک 110 مخ

¹⁹³ - السیره الحلبیه 3 ټوک 428 مخ

نیو لیک

نبي له پاره لیک لوست قابلیت او کمال گڼل کیږي، عرب الکامل هغه چا ته وائی چې په لیک لوست وپوهیږي لکه څنگه چې قرآنکریم ذکر دی چې عرب قوم امی قوم وه، خو د اسلام د راتلو تر مخه هم هلته یوڅه خلک وو چې په لیک لوست پوهیدل خو څرنگه چې د هغوی زیاتره بی سواده او امی وو نو په دی خاطر قرآن ټولو ته امی ویلی دی. او ورته د امی ویلو یو علت دا دی چې دا خلک د دین نه بی خبره وو علامه بلاذری حمه الله علیه لیکلی دی چې د اسلام د راتلو تر مخه یویش کسان په لیک لوست پوهیدل چې په هغوی 17 نارینه اوڅلور ښځی وی، د هغوی نومونه په دی ډول دی:

عمر بن خطاب رضی الله عنه - علی بن ابی طالب رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه - ابوعبیده بن جراح رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه - یزید بن ابی سفیان رضی الله عنه - ابو حذیفه بن عتبہ رضی الله عنه - حاطب بن عمر رضی الله عنه - ابوسلمه بن عبدالاسد رضی الله عنه - ابان بن سعید رضی الله عنه - خالد بن سعید رضی الله عنه - عبدالله بن سعد بن ابی سرح رضی الله عنه - حویطب بن عبدالعزی رضی الله عنه - ابوسفیان بن حرب رضی الله عنه - معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه - جهیم بن الصلت رضی الله عنه - علا بن الحضری رضی الله عنه - شفا بنت عبدالله عدویه رضی الله عنها - حفصه بنت عمر رضی الله عنهما - کریمه بنت مقداد رضی الله عنه - ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها، په مدینی منوری کې د بنو اوس او بنو خزرج په قبیلو کې هم د اسلام تر مخه یو شمیر خلک په لیک او لوست پوهیدل لکه: سعد بن عبادہ رضی الله عنه - منذر عمرو رضی الله عنه - ابی بن کعب رضی الله عنه - زید بن ثابت رضی الله عنه - رافع بن مالک رضی الله عنه - اسید بن حضیر رضی الله عنه - معن بن عدی رضی الله عنه - بشیر بن سعد رضی الله عنه - سعد بن ربیع رضی الله عنه - اوس بن خولی رضی الله عنه - عبدالله بن ابی منافق رضی الله عنه - سوید بن صامت رضی الله عنه } چې

نيو ليک

.....

194

دده سره د لقمان صحيفه هم وه {
دا هغه 23 کسان دی چې بلاذری ئی یادوونه کړی ده خو په دی کې یوازی د مکې او مدینې د مشهورو خلکو ذکر شوی دی ځکه چې امکان شته چې د عربو په باقی ښارونو کې هم څه د لیک لوست خلک موجود وو کله چې د هجرت نه وروسته اسلامی ریاست جوړشو نو د لیک فن ته ئی نوره وده او ترقی هم ورکړه ځکه چې د حکومت د کارونو د پر مختلو له پاره باسواده خلکو ته اړتیا وه .

ابن سعد رحمه الله علیه لیکې چې د بدر د بندیانو له ډلې څخه هغه څوک چې په لیک پوهیده او د فدئې د ورکړې توان ئی نه وه نوهغوی ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وویلی چې تاسی د انصارو زامنو ته لیک و رزده کړی چې همدا ستاسو فدییه ده هریوته ئی لس لس ځوانان وروسپارل او کله به چې هغو لسوکسانو لیکل ورزده کړ نو بیا به ئی پریښوده¹⁹⁵.

د تاریخ او سیرت په کتابونو کې د نبی صلی الله علیه وسلم د وخت د لیکونکو صحابو رضی الله عنهم د نومونو تفصیل موجود دی چې په دی هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه یولس نومونه درج کړی دی ، خو ابن حجر رحمه الله علیه پنځلس او ابن قیم رحمه الله علیه 17 نومونه راخستی دی¹⁹⁶.

ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې په 463 هجری قمری کال کې مړی شوی او حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه د 23 صحابه ونومونه رانقل کړی دی ، حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه د هغه هریو وگړی لنډی سوانح هم بیان کړی دی چې د هغو نومونه په دی ډول دی :

¹⁹⁴ - فتوح البلدان د بلاذری لیکنه 1318 هجری قمری کال چاپ

¹⁹⁵ - طبقات د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 22 مخ

¹⁹⁶ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 313 مخ - فتح الباری د ابن حجر

لیکنه 10 ټوک 397 مخ

نيو ليک

ابي ابن کعب ، زيد بن ثابت ، عبدالله بن سعد بن ابي سرح ، عبدالله بن ارقم زهري ، علي بن ابي طالب ، ابوبکر صدیق ، عمر بن خطاب ، عثمان بن عفان ، زبير بن عوام ، خالد بن سعيد بن عاص ، ابان بن سعيد بن عاص ، حنظله اسدي ، علا بن حضرمي ، خالد بن وليد ، عبدالله بن رواحه ، محمد بن مسلمه ، عبدالله بن عبدالله بن ابي مغير بن شعبه ، عمرو بن عاص ، معاويه بن ابي سفيان ، جهيم بن الصلت ، معيقيب بن ابي فاطمه ، شرحبيل بن حسنه رضی الله عنهم¹⁹⁷.

د رياض د پوهنتون استاد پروفیسور ډاکتر محمد مصطفیٰ الاعظمی په دی هکله د کتاب النبی صلی الله علیه وسلم تر عنوان لاندی یو کتاب لیکلی دی چې په هغه کې ئی د 22 نورو صحابو رضی الله عنه نومونه د مستندو کتابونو په حواله درج کړی دی هغه لیکلی چېکه چیری نور زیات کوښښ وشي نو نور نومونه هم په لاس راځی لیکن تراوسه پوری چېخو مره تحقیق شوی دی نو د هغه په اساس د 45 صحابه نومونه په لاس راغلی دی¹⁹⁸.

د اداري نظام بنسټ په نبوی دور کې ایښوول شوی دی که څه هم اداري او دفتری نظام د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په وخت کې پرمختګ وکړ، خو د دی نظام بنسټ په ابتدائي توګه د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په واسطه ایښوول شوی وه .

ځنی صحابه کرامو رضی الله عنهم به د قرآن کریم د لیکلو کار کاوه چې په دی ډله کې زيد بن ثابت رضی الله عنه ډیر مشهور وه¹⁹⁹.
ابن عبدالبر او ابن حجر رحمہ الله علیهم لیکلی دی چې په مدینه منوره کې د لیکلو کار زيد بن ثابت کاوه، نو په دی اساس هغه د کاتب النبی په

¹⁹⁷ - الاستيعاب د ابن عبدالبر لیکنه په حاشیه د الاصابه 1 ټوک 50 مخ -

البدایه د ابن کثیر لیکنه 5 ټوک 339 مخ

¹⁹⁸ - کتاب النبی د 1974 عیسوی کال د پیروت چاپ

¹⁹⁹ - صحیح بخاری کتاب فضایل القرآن

نیو لیک

نوم مشهور شوی وه خوځینی نورو صحابو هم د وحی د لیکلو کارکاوه د زید بن ثابت رضی الله عنه څخه دمخه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وحی د لیکلو کار حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه کاوه او همدغه صحابی رضی الله عنهم په مدینه منوره کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لومړی کاتب وه²⁰⁰.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د اسلام د قبلولو د قصی څخه راڅرگند پری چې د قرآن کریم لیکنه او کتابت په مکې دور کې شروع شوی وه²⁰¹.

زید بن ثابت او ابی بن کعب رضی الله عنه د پادشاهانو او قبائلی مشرانو په نوم د خطونو د لیکلو کار هم کاوه.

ځینی صحابو به تر ونونه او د سولی لیکونه لیکل لکه علی بن ابی طالب رضی الله عنه او ځینی نورو صحابه کرامو به د غنیمت د مالونو او نورو سرکاری مالونو درجول ترسره کول، همدا راز په صحیح بخاری کې یو روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د صدقاتو راټولونکو وگړو څخه حساب اخیسته او د هغوی سره به ئی محاسبه کوله²⁰².

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ ابْنَ الْأُبَيْيَّةِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَاسِبَهُ قَالَ هَذَا الَّذِي لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَلَّا جَلَسْتُ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمِّكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ هَدِيَّتُكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ

²⁰⁰ - الاستيعاب په حاشیه الاصابه باندی 1 ټوک 50 مخ

²⁰¹ - سنن دارقطنی نهی المحدث عن من القرآن باب 1 ټوک 123 مخ

²⁰² - صحیح بخاری الاحکام باب محاسبه العمال

نیو لیک

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْتَغِيلُ رَجُلًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِمَّا وَلَانِي اللَّهُ فَيَأْتِي أَحَدُكُمْ
فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَبَيْتِ أُمِّهِ
حَتَّى تَأْتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إِنْ كَانَ صَادِقًا قَوْلَهُ لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ هِشَامٌ
بَغَيْرِ حَقِّهِ إِلَّا جَاءَ اللَّهُ يَحْمِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا فَلَا عَرَفَنَ مَا جَاءَ اللَّهُ رَجُلٌ بِبَعِيرٍ لَهُ
رُغَاءٌ أَوْ بَقَرَةٍ لَهَا خُورٌ أَوْ شَاةٌ تَبْعُرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطِئِهِ أَلَا
هَلْ بَلَغْتُ

خینی صحابو به د مالی امورو سندونه لیکل ځکه چې د دریمی
سپاری د بقری د سورت په 382 آیت کې د مالی معاملو د لیکلو حکم
شوی دی ، د خینی روایتونوڅخه را څرگندیږي چې د خلکو د شمیر او د
عسکری رضاکارانو نومونو د درج کولو بنسټ هم ایښودی شوی وه .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ
حَذِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَظَ
بِالْإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةٍ رَجُلٍ فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ
وَخَمْسُ مِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْنَا ابْنَيْنَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْلِي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ
حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ فَوَحَدَنَا هُمْ خَمْسَ مِائَةٍ قَالَ أَبُو
مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّ مِائَةٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ

[د حضرت حذیفه بن یمان څخه روایت شوی دی چې یوځل رسول الله
صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ما ته د هغه خلکو نومونه ولیکې چې د
اسلام کلمه وائی ، نو د پنځلس سوه خلکو نومونه مو ورته ولیکل] .
دا روایت سفیان ثوری د اعمش او ابی وائل د حذیفه رضی الله عنه
څخه روایت کړی دی خو کوم روایت چې ابو حمزه د ابو معاویه له خولی نقل کړی
دی د باسوادو شمیر د شپږ سوو او اوه سوو په منځ کې ښودل شوی ^[203].
ابن حجر رحمه الله علیه لیکي چې ابن التین رحمه الله علیه په پوره اعتماد

نیو لیک

لیکلی دی چې دا حکم د خندق د غزا په وخت کې ورکړل شوی وه خو علامه داودی رحمه الله علیه لیکلی دی چې کیدای شی دا حکم د حدیبیه په وخت کې ورکړل شوی وی - خو زما نظر دا دی چې کیدای شی دا حکم ئی د احد د غزا په وخت کې ورکړل شوی وی خو په شمیرکې د توپیر علت همدا ښوول شوی دی چې د کتابت حکم په مختلفو وختونو کې ورکړل شوی دی .

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي چې :

و فی الحديث مشروعيه كتابه دوادين الجيوش وقد تبين ذالك عند الاحتياج الى تميزن يصلح للمقاتله عن لا يصلح²⁰⁴.

[ددی حدیث څخه دا معلومیږي چې د عسکرو درجول او لیکل مشروع دی او هغه وخت ضروری گرځي چې کله چې د جنگ د قابلیت لرونکو او قابلیت نه لرونکو ترمنځ د بیلتن اړتیا پیدا شي]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ وَلَا تُسَافِرُنَّ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مُحَرَّمٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْتَنَيْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذًا وَكَذَا وَخَرَجَتْ امْرَأَتِي حَاجَةً قَالَ أَذْهَبَ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ

[د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې: یو سړی وویل چې ای رسول الله صلی الله علیه وسلم زما نوم د فلانکې غزا د تلونکو په ډله کې لیکلی شوی دی او زما ښځه حج ته تلل غواړي او تا ویلی دی چې د ښځې سره حج ته ولاړ شه²⁰⁵].

ددی روایت څخه دا معلومیږي چې د فوځي سربښندونکو د نوم د لیکلو دفتر په نبوی دور کې په ډیره ساده توګه جوړ شوی وه، هغه خلک چې وائی چې مسلمانانو دفتري نظم د ایرانیانو څخه زده کړی وه نو د هغوی دا خبره اصولاً غلطه ده که څه هم د نورو هیوادونو د تجربو څخه ګټه اخستل کومه بده خبره نه وه نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به دا

²⁰⁴ - فتح الباری 6 ټوک 518 مخ

²⁰⁵ - صحیح بخاری لومړی ټوک 430 مخ

نیو لیک

گټه ترې اخیستی هم وی خو د دفتري نظام بنیاد او بنسټ په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم ایښی وه چې د همدې نظام د بنسټ په اساس د هغه راتلونکې مانې پورته شوه .

په صحیح بخاری کې د کتابت پورې تړلی ابواب موجود دی د مثال په توگه : کتابه العلم کتابه الامام الناس يستحب للکاتب ان یکون امینا عاقلاً - کتاب الحاكم الى عماله

په نښوي دورې کې ژباړونکې:

رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله په لوریلونکې هم او د مملکت مشر هم وه ، هغه ته د بلنۍ خطونه او د نظم پورې تړلی نورو لیکونولېږل هم ورپه غاړه وه او په نورو ژبو به ورته خطونه هم راتلل ، نو په دې اساس دیوې ژبې څخه په بلې ژبې ته د ژباړې اړتیا لیدل کیده ، امام بخاری رحمه الله علیه د باب ترجمه الاحکام تر عنوان لاندې د حکمران له پاره د ترجمان اړتیا ثابته کړې ده او دا لاندې حدیث ئې رانقل کړی دی :

عن زید بن ثابت رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم امره ان يتعلم کتاب اليهود حتی یتکتب للنبي کتبه واقراء ته کتبهم اذا کتبوا اليه

[د زید بن ثابت رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ما ته د یهودو د ژبې او د هغې د رسم الخط د زده کړې حکم کړی وه ما عبراني ژبه زده کړه او بیا به می د نبی صلی الله علیه وسلم له پاره خطونه لیکل او د یهودو راغلي خطونه به می لوستل او هغه ته به می ورول]²⁰⁶

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي چې امام بخاری دا روایت په خپل تاریخ کې په متصله توگه رانقل کړی دی په هغه کې راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه په 15 ورځو کې ژبه زده کړې وه - په مسند احمد ، مسند اسحق او مسند ابویعلی رحمه الله علیهم کې د نورو سندونو په

²⁰⁶ - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 1068 مخ

نيو ليک

څنگ کې دا هم راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د سریانی ژبی د زده کړی حکم هم کړی وه او هغه دا ژبه هم زده کړی وه ځکه چې په دواړو ژبو کې به ترجمانی ته ضرورت پیدا کیده²⁰⁷.
المسعودی لیکلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه فارسی، رومی، قطبی او حبشی ژبی زده کړی وی²⁰⁸.

ابن سعد رحمه الله علیه لیکلی دی چې په 7 هجری کال کی چې کوم شپږ کسه قاصدان لیږل شوی وه نو هغوی ټولو د هغی قومونو په ژبو چې ورته لیږل شوی خبری کولای شوی²⁰⁹.

د مملکت مهر :

د یو ریاست له پاره سرکاری مهر [الخاتم] ته بنسټیز اهمیت ورکول کیږي او د مملکت د مشرخاص مهر د هغه امتیازی نښه ګڼل کیږي. رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې هم الخاتم ته بنسټیز اهمیت ورکول شوی وه امام ابو داود په خپل کتاب سنن ابی داود کېد کتاب الخاتم به نوم یو ځانګړی فصل لیکلی دی چې اته برخي لري او 26 حدیثونه یې په کې رانقل کړي دي.

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أُنْظِرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ

[د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله حضرت

²⁰⁷ - فتح الباری 16 ټوک 310 مخ - اسد الغابه فی معرفه الصحابه 2

ټوک 222 مخ د المکتبه الاسلامیه الرياض چاپ - الستعاب په حاشیه د

الاصابه لومړی ټوک 552 مخ

²⁰⁸ - سیر الانصار لومړی ټوک 403 مخ 1948 عیسوی کال د هندوستان چاپ

²⁰⁹ - طبقات د ابن سعد لیکنه لومړی مخ 258 مخ

نیو لیک

رسول الله صلى الله عليه وسلم عجموته د ليکونو د ليرلو اراده وکړه نو ځينی صحابو رضی الله عنهم ورته وويل چې دا خلک داسی خط چې مهر پری نه وی لگيدلی نه اخلی ، نو هماغه وه چې رسول الله عليه وسلم د سپينو زرو يو مهر [گوته] جوړ کړ چې پری محمدرسول الله [صلى الله عليه وسلم ليکلی وه²¹⁰]

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ جَلَسَ عَلَى بَرٍّ أَرِيَسَ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَعْثُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاخْتَلَفْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ فَتَزَحَّ الْبَرُّ فَلَمْ يَجِدْهُ

[د ابن عمر رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته دا گوته د حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره وه او د هغه وروسته د حضرت عمر رضی الله عنه سره وه خو وروسته بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه په آریس نومی یوه کوهی کې ولویده²¹¹]

دا حدیث د صحیح بخاری څخه پرته صحیح مسلم ، ترمذی ، ابوداود ، نسائی او ابن ماجه هم رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرَقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ

[ابن عمر رضی الله عنه فرمایلی چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حکم ورکړی وه چې هیڅوک دی زما دگوتی په څیرگوته نه جوړه وی²¹²].

²¹⁰ - صحیح بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 872 مخ

²¹¹ - صحیح بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 873 مخ

²¹² صحیح مسلم کتاب اللباس - ترمذی په شمایل کی

نیو لیک

حَدَّثَنَا أَبُو مَكِينٍ نُوحُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنِي إِیَّاسُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعْتَقِيبِ
وَجَدُّهُ مِنْ قَبْلِ أُمِّهِ أَبُو ذُبَابٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيدٍ مَلُوءٍ عَلَيْهِ فِضَّةٌ قَالَ فَرُبَّمَا كَانَ فِي يَدِهِ قَالَ وَكَانَ الْمُعْتَقِيبُ
عَلَى خَاتَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[ددى سرکاری مهر ساتونکي او امين [امين الخاتم] حضرت معيقب
بن ابی فاطمه دوسی وه²¹³ .

مهر جوړول اود هغه له پاره د یوه امین ټاکل ددی خبری څرگند ثبوت
دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریاست مشرهم وه، او د الله جل
جلاله په لوریلونکي [رسول] هم او د ریاست د چارو پرمختگ د هغه د
بلنی او د نبوت د فریضی یوه برخه وه .

په نبوی دورکې سزا ورکونکې

مجرمانوته د جزا ورکولو په وخت کې دی ته اړتیاوی چې یو څوک هغه
ته د سزا ورکولو په خاطر راوغوښتل شی، خو هلته یو څه کسان ددی له
پاره ټاکل شوی هم وه بلکه دا یو ډول پولیسی قوت وه چې نومونه ئی په
لاندی ډول دی :

علی بن ابی طالب رضی الله عنه ، زبیر بن عوام رضی الله عنه ، مقداد
بن عمرو رضی الله عنه ، عاصم بن ثابت رضی الله عنه ، محمد بن مسلمه
رضی الله عنه رضی الله عنه ، ضحاک بن سفیان کلابی رضی الله عنه
رضی الله عنه ، قیس بن سعد بن عبادہ [وکان قیس بن سعد الانصاری
رضی الله عنه منه بمنزله صاحب الشرطه من الامیر] او قیس بن
سعد رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دربارکې د پولیسو
د صاحب منصب یا کوتوال مقام درلوده²¹⁴ .

په نبوی دورکې د بازارونو څارونکې

²¹³ سنن ابوداود کتاب الخاتم - سنن النسائی کتاب الزینه

²¹⁴ - زاد المعاد 1 ټوک 48 مخ - السیره الحلییه 3 ټوک 422 مخ

نیو لیک

د بازارونو اومارکیتونو څارنه کول هم د حکومت په غاړه وی، ترڅو غیر شرعی سوداګانی ونه شی، د ټاکلی نرخ نه زیات قیمت وانه خيستل شی، او دغولونی، فریب ګلون او غش څخه مخنیوی وشي، دغه کار ته الحسبه او د دغه کارکوونکې ته المحتسب ویل کیږي، د مکې د فتحی څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم سعید بن سعید بن عاص رضی الله عنه د مکې د بازار د څارونکې په څیر ټاکلی وه²¹⁵. د مدینې منورې د بازارونو د څارنې کار په یو وخت کې حضرت عمر رضی الله عنه ته سپارل شوی وه²¹⁶.

په نبوی دور کې

د اسلامي حکومت سفیران

اسلامي ریاست یو فکري او په اصولو ولاړ ریاست وی، نو په دې خاطر د سوچې مادې غوښتنو په بنسټ ولاړ حکومت په مقابل کې اسلامي حکومت ته د بهرنیو اړیکو د ټینګولو له پاره سفیرانو او قاصدانو لېږلو ته زیاته اړتیا وه، نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله رسول وه او د هغه دا مسئولیت وه چې د توحید پیغام د عوامو پرته حکمرانانو او سردارانوته هم ورورسوي ددې مقصد د ترسره کولو له پاره هغه په خاصه توګه کسري اوقیصرته سفیران لېږلي وه چې هغوی نبوی لیکونه دی دواړو پادشاهانوته رسولی وه ددې نه پرته ئی نور ویلویلو ځایونوته هم سفارتي استاذی لېږلي وه.

ابن حزم د هغه لسو لیکونو یادوونه کړې چې هغه صلی الله علیه وسلم د لسو پادشاهانو په نوم لېږلي وه او د هغی ډلې څخه څلور وکسانو اسلام قبول کړی وه²¹⁷.

²¹⁵ - الاستعیاب په حایشه د الاصابه 2 ټوک 48 مخ

²¹⁶ - الحلبیه 3 ټوک 424 مخ

²¹⁷ - جوامع السیر 29 ټوک

نيو ليک

خو ابن هشام د نهوکسانود سفارتونو یادوونه کړی ده او د حلبیې په سیرت کې د اته پادشاهانو په نوم د خطونو یادوونه شوی ده ²¹⁸.

په دی هکله د ټولو زیات څخه تفصیلات ابن سعد رحمه الله علیه بیان کړی دی، د سلو هغه وړواو لویو خطونو یادونه کړې چې د پادشاهانو یا قبایلي مشرانو په نوم لیږل شوی وه، ددی لیکونو څخه ځینی تبلیغی او بلنیزه بڼه لری او ځینی د تړونونو په خاطر وه او په ځینی نورو کې د شرعی احکامو تفصیلات بیان شوی دی خو د پنځلسو لیکونو پرته دنور ولیکونو په هکله دانه ده معلومه شوی چې د کومو صحابو رضی الله عنهم په لاس لیږل شوی دی د هغه پنځلسو سفیرانو نومونه په لاندې ډول دی :

عمرو بن امیه زمري رضی الله عنه د حبشی پادشاه نجاشی ته ، د حیه بن خلیفه کلبی رضی الله عنه د روم قیصرته ، عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه د ایران کسری ته ، حاطب بن ابی بلتعه الخمی رضی الله عنه مقوقیس مصری ته ، شجاع بن وهب اسدی رضی الله عنه حارث غسانی سوریه ته ، سلیط بن عمرو عامری رضی الله عنه هوزه بن علی یمامه ته ، عمرو بن عاص رضی الله عنه د عمان جیفرته ، علاء بن الخصرمی رضی الله عنه د بحرین منذر عبدی ته ، مهاجر بن ابی امیه مخزومی رضی الله عنه د یمن حارث عبدالکلال ته ، معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته - مالک بن مراره رضی الله عنه یمن ته - جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه ذوالکلاع د یمن ته ، عمرو بن حزم رضی الله عنه یمن ته ، ابو موسی اشعری رضی الله عنه یمن ته عیاش بن ابی ربیع یمنی حارث ته ²¹⁹.

په پورته خلکو کې د پیل نه اوه تنه صحابه کرام رضی الله عنهم په یوه ورځ [د محرم په اوم نیټه] خپلی وظیفی پسی لیږلی شوی وو او ټولو د هغی قومونو په ژبه خبری کولای شوی کوم ته به چې لیږل کیده ، رسول الله صلی الله علیه وسلم خطونه به د لیکلو وروسته اوریدل ، په دی هکله زید بن

²¹⁸ - سیره ابن هشام 3 ټوک 407 مخ - الحلیپیه 3 ټوک 283 مخ

²¹⁹ - طبقات ابن سعد 1 ټوک 258 مخ - زاد المعاد 45 ټوک

نيو ليک

.....

ثابت رضی الله عنه فرمایلیدی چې :

کله به چې زه دقرآن کریم دلیکلوڅخه فارغه شوم نو رسول الله صلی الله علیه وسلم به وفرمایل ولوله او راته ئی واوروه ، مابه لوسته که چیری کوم ټکي به پاته شوی وه نو هغه به ئی راته اصلاح کاوه او بیا به ئی دا لیکنه اخیسته اوخلکوته به ورتللو²²⁰.

عبدالله بن ارقم رضی الله عنه یوځل درسول الله صلی الله علیه وسلم په نوم د یوه رالیږلی شوی خط ځواب ولیکه او بیائی هغه ته واوراوه،نوهغه ورته وفرمایل ډیرینه دی لیکلی دی²²¹.

د محمد صلی الله علیه وسلم په دربار کې

د حکومتونو او قبیلو جرګی او هیئتونه

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

[کله چې د الله مرسته راشي او بری [در] په برخه شي او ای [پیغمبره !] ته وگوري چې خلک ډلی ډلی د الله په دین کې داخلېږي نو د رب له ثنا ستایني سره د هغه تسبیح وکړه او له هغه نه بېننه وغواړه بیشکه هغه ستر توبه قبلوونکې دی].

دا سورت دحجه الوداع په وخت کې په منا کې نازل شوی دی په دی کې د مکې د فتحې او د 9 هجری کال دعام الوفود په لور اشاره شوی ده ځکه کله چې د اسلامی ریاست د قوت د مقابلی له پاره په جزیره العرب کېکوم قوت پاته نه شو، نو د عربو د هری ځنډی څخه جرګی او د بیلو بیلو حکومتونو او قبیلو سفیران د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دربار کې راحاضر شول ځینی هیئتونه د نهم هجری کال څخه ترمخه راغلی وه خو ډیر په همدی کال راغلل نو د دی امله دی کال ته د عام الوفود کال هم

²²⁰- مجمع الزوائد 1 ټوک 159 مخ

²²¹- مجمع الزوائد 1 ټوک 159 مخ

نيو ليک

وایی په صحیح بخاری او احادیثو په نورو کتابونو کې د ځینو هیئتونو یادونه شوی ده خو تاریخ پوهانو او مغازی او سیرت لیکونکو د هغوی دیرتفصیل بیان کړی دی .

ابن جریر - ابن هشام او ابن اثیر رحمه الله علیه د دی هیئتونو تفصیلات رانقل کړی دی ، ابن کثیر رحمه الله علیه په البدایه کې د کتاب " الوفود الواردین الی رسول الله صلی الله علیه وسلم " په نوم یو ځانګړی فصل لیکلی دی او دیرګټه ورتفصیلات ئی بیان کړی دی ²²².

خو د ابن سعد رحمه الله علیه په کتاب الطبقات الکبری کې د هیئتونو شمیرهم دیرنقل شوی دی او ترتیب ئی هم دیرینه دی، نو د دی امله مونږ د ابن سعد رحمه الله علیه د کتاب څخه یو مجمل فهرست رانقلوو خو تفصیلات ئی اوس ضروری نه ګڼو په طبقاتو کې چېد هیئتونو د شمیر او د هغه دراتلود نیتی په هکله چې کوم معلومات شته هغه مولیکلی دی- او کوم چې معلوم نه دی نو د هغه ځای موسپین پری ایښی دی، په شمیر او تاریخ کېکه چیری د نورو کتابونو سره کوم اختلاف په نظر راځی ، نو د هغه یو علت د څیړنی اختلاف هم دی خو یو علت ئی دا هم دی چې د ځینی قبیلو مشران خوڅو ځله راغلی دی .

د مزینه هیئت پنځم هجری قمری کال 400 تنه ، د بنو اسد هیئت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنو فزاره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنو مره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنو ثعلبه هیئت لسم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنو سعد بن بکر هیئت پنځم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو کلاب هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنو قشیر بن کعب هیئت اتم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنو البکاء هیئت نهم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنو کنانه هیئت نهم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو اشجع هیئت پنځم هجری قمری کال 100 تنه ، د بنو باهله هیئت اتم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو سلیم هیئت اتم هجری قمری کال 900 تنه

²²² - البدایه و النهایه د حافظ عماد الدین بن کثیر لیکنه 5 ټوک 40 مخ

نيو ليک

، د بنو ثقیف هیئت نهم هجري قمری کال 13 تنه ، د بنو ربیعہ هیئت
 اتم هجري قمری کال 20 تنه ، د بنو نجیب هیئت نهم هجري قمری کال 13 تنه ،
 د خولان هیئت لسم هجري قمری کال 10 تنه ، د صدار هیئت نهم هجري قمری
 کال 13 تنه ، د بنو زبید هیئت لسم هجري قمری کال 10 تنه ، د بلی هیئت نهم
 هجري قمری کال ، د بهراء هیئت 13 تنه ، د بنو عذرہ هیئت نهم هجري قمری
 کال 12 تنه ، د سلامان هیئت لسم هجري قمری کال 7 تنه ، د بنو غسان هیئت
 لسم هجري قمری کال 3 تنه ، د بنو الحارث هیئت لسم هجري قمری کال 7 تنه
 - د بنو الدار هیئت نهم هجري قمری کال 10 تنه ، د رهاوین هیئت لسم
 هجري قمری کال 15 تنه ، د بنو عامر هیئت نهم هجري قمری کال 10 تنه ، د
 بنو النخع هیئت لسم هجري قمری کال 200 تنه ، د بنو بجیلہ یمنی هیئت لسم
 هجري قمری کال 250 تنه ، د بنو الحمص یمنی هیئت لسم هجري قمری
 کال 7 تنه ، د الاشعیرین یمنی هیئت اوم هجري قمری کال 50 تنه ، د
 دوس هیئت اوم هجري قمری کال 80 تنه ، د شماله والحدان هیئت اتم
 هجري قمری کال ، د بنو خشم هیئت لسم هجري قمری کال ، د بنو جزام
 هیئت شپږم هجري قمری کال ، د ملوک حمیر هیئت نهم هجري قمری
 کال 7 تنه ، د نجران یمنی هیئت 14 تنه ، د بنو محارب هیئت 80 تنه ، د
 بنو عیس هیئت 80 تنه ، د راس بن کلاب هیئت 1 تنه ، د بنو عقیل
 هیئت 3 تنه ، د بنو جعدہ هیئت 1 تنه ، د بنو عبد بن عدی هیئت 4 تنه -
 د بنو هلال هیئت 3 تنه ، د بکر بن وائل هیئت 5 تنه ، د بنو تغلب هیئت
 16 تنه ، د بنو حنیفه هیئت 13 تنه ، د بنو طی هیئت 13 تنه ، د جعفری
 هیئت 2 تنه ، د بنو مراد هیئت 1 تنه ، د بنو کنده هیئت 13 تنه ، د
 بنو الصدف هیئت 13 تنه ، د خشین هیئت 17 تنه ، د جهینه هیئت 1
 تنه ، د بنو کلب هیئت 2 تنه ، د بنو جرم هیئت 2 تنه ، د بنو الازد هیئت 13
 تنه ، د بنو همدان هیئت 1 تنه ، د سعد العشیره هیئت 1 تنه ، د بنو عنس
 هیئت 1 تنه ، د نجران یمنی هیئت 14 تنه ، د بنو عامر هیئت ، د شیبان
 هیئت ، د سعد هذیم هیئت د ملوک حضرت موت هیئت ، د ازد عمان
 هیئت ، د بنو نوغافق هیئت - د بنو باریق هیئت ، د بنو اسلم هیئت ، د

نیو لیک

بنومهره هیئت ، حبشیان هیئت²²³.

هجه الوداع

د 23 کاله نبوت او لس کاله حکومت کولو وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم په 25 ذی القعدی په لسم هجری کال کی د حجه الوداع آخری سفر وکړ چې په سفر کې دگدون کونکو شمیر خومره وه په دی هکله کوم صحیح شمیر معلوم نه دی خو د سیرت په ټولو کتابونو کې راغلی دی چې جموع کثیره" او "عدد لا یحصون [ډیری ډلی وی اوبی شماره خلک وه].

په سیرت الحلبیه کېلاندی ویناوی راخستل شوی دی : خولینبت زره - اویا زره - نوی زره - یولک خوارلس زره - یولک شل زره ددی نه هم دي

²²⁴

دهلوی محدث عبدالحق رحمه الله علیه د یو لکو خوارلس زره او یو لکو څلورویشت زرو دوه روایتونه رانقل کړی دی²²⁵.

قاضی منصور پوری رحمه الله علیه د یولکو څلورویشت زره او یو لکو څلور خولینبت زرو دوه روایتونه راخستی دی²²⁶.

د صحابه کرامو رضی الله عنهم د ټول شمیر په هکله کوم قطعی ثبوت او روایت هم نه شته ابن حجر رحمه الله علیه د امام ابوزراعه رازی رحمه الله علیه وینارا نقل کړی ده چې: ټولو هغه بنخواو نارینو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم تولیدلی وه اود هغه څخه یې روایت هم کړی دی د هغوی شمیر دیولک څخه زیات دی .

ابن کثیر رحمه الله علیه لیکلی دی چې : د ابوزراعه رازی رحمه الله علیه څخه رانقل شوی دی چې د صحابو رضی الله عنهم شمیر یولکوشل

²²³ - طبقات کبری ابن سعد رحمه الله علیه 1 ټوک 291 مخ

²²⁴ - الحلبیه 3 ټوک 308 مخ

²²⁵ - شرح سفر السعاده 27 مخ 1978 عیسوی کال مکتبه نوریه سکهراچاپ

²²⁶ - رحمه اللعالمین لومړی ټوک 340 مخ

نيو ليک

.....²²⁷ زروتنو ته رسیده .

دامام شافعی رحمه الله علیه څخه روایت دی چې: هغه مسلمانان چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ئی لیدلی وه یا یی د هغه څخه څه اوریدلی وه شمیر یې شپيته زره دی. امام حاکم ابو عبد الله ویلی دی. چې دویونکو صاحبو رضی الله تعالی عنهم شمیر نزدی پنځه سوه کسان دی خو امام احمد رحمه الله علیه چې کثیر الروایات دی هغه یواځی 987 کسه صاحبو رضی الله عنهم روایات رانقل کړی دی او په صحاح ستو کې د هغوی پرته دری سو صاحبو رضی الله عنهم څخه روایت کړی دی.²²⁸

د صاحبو رضی الله عنهم په حالاتو باندی څلورو کتابونو ډیر شهرت موندلی دی الاستیعاب فی معرفه الاصحاب د ابن عبد البر رحمه الله علیه چې د 3500 صاحبو رضی الله عنهم پیژندگلوی په کی شوی ده بل کتاب د ابن الاثیر جزری اسد الغابه فی معرفه الصحابه دی چې په کی د 755 اصحابو رضی الله عنهم پیژندنه شوی ده اود شمس الدین ذهبی به کتاب التجرید کې د 8808 صاحبو رضی الله عنهم حالات بیان شوی دی .

څلورم کتاب دابن حجر رحمه الله علیه الاصابه فی تمیز الصحابه دی دا کتاب ډیر جامع دی په دی کې د 12894 صاحبو رضی الله عنه ذکر شوی دی خو په هغه کې تکرار هم شته او هغه کوچنیان هم په کې شمیرل شوی دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې لابلوغ ته نه وه رسیدلی او د هغه خلکو یاد وونه هم په کې شوی ده چې صحابه نه وه خو د غلطی په اساس ځینی خلکو په صاحبو کې شمیرلی [الله تر ټولو ښه پوهیږی].

ه هجه الوداع خطبه

په حجه الوداع کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دری ځلی خلکو ته ویناوی وکړی دذوالحجی په اتم تاریخ په یوم الترویه کې اوهم ئی دعرفی

227 - الاصابه لومړی ټوک دریم مخ

²²⁸ - البدایه والنهایه 5 ټوک 356 مخ

نيو ليک

په ورځ د عرفات په ميدان کې او دريمه په يولسم يا دولسم دذی الحجی په منی کې د دی دری وارو خطبونه پرته رسول الله صلی الله علیه وسلم د حج په وخت کې په نورو مختلفو ځایونو کې هم ویناوې کړی دی په صحیح مسلم کې د عرفات خطبه دا ډول را نقل شوی ده .

بی شکه چې ستاسی وینه او ستاسی مال یو په بل حرام دی لکه څنگه چې تاسی دنن ورځی د دی ښاراو د دی میاشتی احترام کوی .

ښه وپوهیږی چې د جاهلیت هریوه طریقه او هر یو رواج زما د پښولاندی پا مال شوی دی [هغه بیا مه را ژوندی کوی] .

د جاهلیت د زمانی [د اسلام تر مخه] د قتلونو او جنگونو دعوی ختم کړل شوی دی لومړی زه د خپلی کورنی وینه ختموم یعنی ابن ربیع بن حارث وینه چې په بنو سعد کې ئی شیدی ځکلی وی او بنو هذیل هغه قتل کړی وه [دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د کاکا لمسی وه] .

د جاهلیت د زمانی سود ختم کړل شوی دی، تر ټولو لومړی زه دخپلی کورنی سود ختموم [د حضرت عباس بن عبدالمطلب سود څومره چې وه ټول پری ښوول شو] .

د خپلو ښځو په هکله دا الله جل جلاله نه ویریږی تاسو هغوی د الله جل الله جل جلاله په نوم د مسئولیت په اساس خپلی ښځی گرځولی دی او د الله جل جلاله د حکم په اساس تاسی د هغوی جسمونه خپل ځانته حلال گرځولی دی .

په ښځو دا ستاسی حق دی چې هغه ستاسو په بستره بل چاته د راتلو اجازه ورنکړی، که چیری هغوی داسی وکړی نو هغه د تعزیر په خاطر دومره ووهی چې دوهمو ښځی ئی ښکاره نه شی [د دی څخه زما مقصد نه دی بلکه شرعی پرده نه کول تری مقصد دی] .

ښځی په تاسو دا حق لری چې هغوی ته په نیکه طریقه خوراک او کالی ورکړی .

زه تاسو ته هغه څه پرېږدم او ځم چېکه چیری تاسو هغه ټینگ ونیسی

نیو لیک

.....

نوهیڅکله به بیلاری نه شی [د الله جل جلاله کتاب].
د قیامت په ورځ به له تاسیڅخه زما په هکله پوښتنه وشي، نو
وایاست چې تاسی به څه ځواب ورکوي؟ ټولو وویل چې مونږ گواهي
وايو چې تا د الله جل جلاله احکام ترمونږ پوري رارسولي وه .
په دې خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم د شهادت گوته پورته کړه او
بیا ئی دخلکوپه لور د ښکته کولوپه وخت کې وویل اللهم اشهد- اللهم
اشهد-اللهم اشهد [ای الله جل جلاله ته گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته
گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته گواه اوسه²²⁹].

وفات

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په هکله ټول اهل سیر رحمه
الله علیهم اومحدثین رضی الله عنهم متفق دی چې دا د دوشنبی ورځ وه
ددی ذکر د صحیح بخاری په یوه روایت کې هم راغلی دی په دې هکله
اجماع ده چې د وفات میاشت دربیع الاول میاشت وه خو د وفات تاریخ په
یقینی اوقطعی توگه نه دی ټاکل شوی محمد بن اسحاق ، محمد بن سعد ،
واقدي ، ابن حزم ، ابن هشام او د ابن کثیر رحمه الله علیهمشپږنه دا ده
چې هغه په 12 د ربیع الاول 11 هجري قمری کال د دوشنبی په ورځ په غرمه
کې وفات شوی دی خوموسی بن عقبه ، لیث بن سعد ، ابن شهاب زهري
، عروه بن زبیر ، سلیمان بن طرхан التیمی ، محمد بن قیس او ابونعیم
فضل بن دکین رحمه الله علیهم نظریات دا دی چې هغه په دوهم د ربیع
الاول وفات شوی دی _ حافظ ابوالقاسم سهیلی او ابن حجر رحمه الله
علیهم اونورو همدی وینا ته ترجیح ورکړی ده په دې لړ کې ځینی نورې
ویناوې هم شته خو ډیره مشهوره همدا ده چې په دولسم د ربیع الاول
وفات شوی دی [الله جل جلاله ډیر ښه پوهیږی]²³⁰.

²²⁹ صحیح مسلم کتاب الحج باب حجه النبی صلی الله علیه وسلم

²³⁰ - السیره النبویه 4 ابن کثیر ټوک 505 مخ 1978 عیسوی کال - فتح الباری 9

نيو ليک

.....

دريم فصل

د اسلامي حکومت بنسټونه

[لومړی اصل]

د الله جل جلاله ها اکمیت :

په سیاسي اصطلاح کې اعلی اقتدار یا مطلق ځواک ته حاکمیت وای نوپه دی اساس هغه څوک چې اراده او خوښه ئی د قانون سرچینه او حکم ئی په ټولو لوړ وی، د ځواک خاوند او اعلی حاکم ورته ویل کیږی چې په شرعی اصطلاح کې ورته تشریعی حاکمیت هم ویل کیږی یعنی د قانون حاکمیت ، د اسلامي حکومتی نظام او د شرعی سیاست ، لومړی بنیادی اصل دا دی چې حاکمیت او اعلی اقتدار د مخلوقاتو د څښتن یو صفت دی د قانون سرچینه انسانی عقل نه ، بلکه دالله جل جلاله له خوا وحی ده

نيو ليک

او قرآن او سنتوته په کې د اوليت حق ورکړل شوی. د الهی حاکميت ثبوت د قرآن ، سنتو د راشيدونو خلفاو د کړنلاری د امت د اجماع ، عقل او قياس ټولوخڅه کيږي چې د همدی عنوان لاندی د دغی اساسی اصولو وضاحت او څيړنه کوو .

د حکم لغوی مفهوم :

دحاکم ماخذ حکم دی چې معنی ئی پريکړه او فرمان ورکول هم راتلای شی او پوهه او حکمت هم ، ابن منظورافريقی رحمه الله عليه ليکلي دی چې: والحکم العلم والفقہ والقضاء بالعدل [حکم، علم او پوهی ته هم ويل کيږي او عادلانه پريکړی ته هم ²³¹] .

ابن دريد چې په 321 هجري قمری کې وفات شوی ليکې چې : فکل کلمه وعظمتک او زجرتک او د عتک الی مکرمه او نهيتک من فيبح فهمی حکمه وحکم [هره هغه خبره چې تاته پند درکړی يا تاکومی سهوی ته متوجه کړی ، يا تا دکوم بد شی څخه منع کړی ، دا رازخبری ته حکمت او حکم هم ويل کيږي] ²³² .

علامه جمال قرشی ليکې چې : حکم بالضم فرمودن ... و دانش وحکمت [حکم فرمان ... پوهی او حکمت ته ويل کيږي] ²³³ . لنډه دا چې حکم په لغت کې شاهي فرمان او عادلانه پريکړی ته وايی چې په مروجہ ژبه تری کې مراد د امر او نهی قانون دی] .

د شرعی حکم فقہي مفهوم

د اصولو د علم پوهانو، شرعی حکم په دی توگه تعريف کړی دی : خطاب الله المتعلق بافعال المکلفين بالاقتضاء والتغير [شرعی حکم د

²³¹ - لسان العرب 3 ټوک 141 ماده حکم - مختارالصاح 148 مخ د 1967

عيسوی کال د بيروت چاپ - مفردات القرآن 126 مخ - تفسير ابن جرير لومړی ټوک 557 مخ

²³² - جمهوره الغه 2 ټوک 186 د هندوستان حيدرآباد دکن چاپ

²³³ - صراح اللغات 66 مخ باب الميم 1910 عيسوی کال د هندوستان چاپ

نيو ليک

الله جل جلاله هغه فرمان دی چې د هغه په واسطه د بندگانوله پاره ځنې افعال واجب یا مستحب گرځولی شوی وی او ځینې نور پری حرام او بد] ، دغی الهی احکاموته شرعی احکام یا شریعت ویل کیږي او د هغی رالیږونکې ته حاکم یا شارع یعنی قانون جوړونکې ویل کیږي²³⁴.

د الهی حاکمیت په هکله قرآني آیاتونه

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله د حاکمیت او قانون جوړونې په هکله گڼي آیتونه راغلي دي په 22 آیتونو کې د حکم د کلیمې او د هغی د مشتقاقوڅخه ثابتیږي چې الله جل جلاله حاکم شارع او قانون جوړونکې دی چې ددی آیتونونقشه په لاندی توگه ده :

{ د البقره سورت 313 -}

{ د ال عمران سورت 23 -}

{ د المائده سورت 42، 43، 44، 45، 47، 50 آیاتونه }

{ د الانعام سورت 57، 62، 114 آیاتونه }

{ د یوسف سورت 40 آیت }

{ د الرعد سورت 37 آیت }

{ د الکهف سورت 26 آیت }

{ د النور سورت 48 - 151 آیاتونه }

{ د غافر سورت 12 آیت }

{ د الشوری سورت 10 آیت }

{ د الممتحنه سورت 10 آیت }

{ د الطور سورت 152 آیت }

{ د القلم سورت 48 آیت }

{ د الدهر سورت 24 آیت. }

ددی دوویشتم آیتونوڅخه یوڅو د مثال په توگه وړاندی کوو:

²³⁴- تحریرالاصول سره د شرحی لومړی ټوک 77 مخ - منهاج الرسول للبيضاوی

په حاشیه د تحریرلومړی ټوک 22 مخ

نيو ليک

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

[د المائدہ سورت 50 آیت]

[نوايا بيا د جاهليت پريکړه غواړي؟ پداسی حال کې چې کوم خلک په الله باور لري نو د هغوی په نزد له الله نه بل غوره فيصله کوونکې هېڅ نشته.]

د دی آیت څخه دا څرگندېږي چې د انسان په جوړشوی قانون پريکړه کول جاهليت دی او شرعی قانون د یو بهترين قانون په توگه منل د ایمان باور او یقین غوښتنه ده.

امام ابن کثیر رحمه الله علیه ددی آیت په تفسیر کې د چنگیز خان د کتاب په حواله لیکلی دی چې: "هرڅوک چې داسی کړنلاره اختیار کړي لکه چې چنگیز خان غوره کړې وه نو هغه کافر دی او دهغه په خلاف جنگ کول واجب دی تر هغه پورې چې هغه د الله جل جلاله او د هغه د قانون په لور ونه گرځي، او د قرآن او سنتو مطابق د هری وړې او غټی معاملي پریکړی کولو ته تیار نه شی"²³⁵.

أَفَعَيِّرَ اللَّهُ أَتْبَغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

[د الانعام سورت 114 آیت]

[ایا زه د الله نه پرته بل کوم فيصله کوونکې ولټوم پداسی حال کې چې هغه تا ته پوره مفصل کتاب لیرلی دی.]

دا چې هغه په تاباندی واضحه او څرگند کتاب رالیرلی دی نو د هغو خلکو رویه حیرانوونکې ده چې د الله جل جلاله رالیرل شوی قانون پرېږدي او د بشر د جوړ شوی قانون لټه کوی.

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ [د يوسف سورت 40 آیت]

[د فیصلی واک یوازی الله جل جلاله سره دی هغه امرکړی چې د هغه

²³⁵ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 590 مخ

نیو لیک

پرته د بل هیچا بندگی مه کوئ دا د ژوند سمه سیخه لاره ده خو زیاتره خلک نه پوهیږی [.

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

[د البقره 213 سورت 50 آیت]

[او د هغوی سره یی حق کتاب رالیرلی ترڅو هغه اختلافونه چې د حق په باب د خلکو تر مینځه راغلی وو فیصله کړي] .

که د حاکمیت مقام د انسانی عقل پوری وایی نو بیا د انبیاء کرامو د رالیرلوڅه اړتیا وه او د کتابونو د رالیرلوڅه حاجت ، کتابونه دهمدی له پاره رانازل شوی دی چې د هری شخړی او معاملی پریکړه د هغه په اساس وکړی شی او هغه د ژوندانه واجب الاطاعت قانون وگرځول شی .

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.....

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.....

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ.....

[اوکوم خلک چې د الله د نازل کړي قانون سره سمه فیصله ونکړی هماغوی فاسقان دی ... هغوی ظالمان دی ... هماغوی کافران دی ...]²³⁶

کفر په دوه برخو ویشل شوی دی اعتقادی کفر او عملی کفر، که چیری د الله جل جلاله په حاکمیت اود هغه په قانون باندی اعتقاد او ایمان نه وی، نو هغه ته اعتقادی کفر ویل کیږی او که چیری ایمان وی خو د پوهی سره سره په عملی ډول د هغی په اساس عمل ونه کړای شی نو دی ته عملی کفر وائی- ظلم هغه ته ویل کیږی چې د یوه حق بل ته ورکړل شی یا حق لرونکې ته حق ورنکړای شی هغه څوک چې په بشری قانون پریکړه کوی نو هغه دالله جل جلاله حق مخلوق ته ورکوی. نو دی ته شرک فیالحکم وائی چې په قرانکریم کې ورته لوی ظلم ویل شوی دی

²³⁶ - د المائده سورت 47 - د المائده سورت 45 - د المائده سورت 44 آیتونه

نیو لیک

.....

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ [د القمان سورت 50 آیت]

همدا ډول شرک هم په دوه برخو ویشل شوی، عملی شرک او اعتقادی شرک، او په همدې توگه د فسق معنی بغاوت سرکشی او دالله جل جلاله د بندگۍ څخه د باندې کیدنه دی دا هم په دوه برخو ویشل شوی دی، اعتقادی فسق او عملی فسق.

حضرت عطا او طاوس رحمه الله علیهم همدې لور ته د اشارې کولو په ترڅ کې فرمایلي دي: کفر د کفر وظم د کفر وظم د فسق د فسق [کفر هم څو درجې لري، ظلم هم څو درجې لري او فسق هم څو درجې لري] ²³⁷. همدا راز محمد بن اسماعیل بخاری رحمه الله علیه هم د کفر او ظلم د پورته یاد شوو درجو په هکله توضیحات ورکړي دي ²³⁸.

یو چا د حضرت حذیفه رضی الله تعالی عنه څخه پوښتنه وکړه چې دا آیتونه څو د بنی اسرائیلو په هکله رانازل شوي دي هغه ورته وفرمایلي چې بنی اسرائیل څو بیا ستاسو ډیرینه وروڼه دي چې ترڅه ټول د هغوی له پاره شوه او خواږه خواږه ټول ستاسو له پاره، هیڅکله داسې نه ده، تاسو به هم د هغوی په قدم قدم اخلی.

حسن بصری رحمه الله علیه او ابراهیم نخعی رحمه الله علیه دواړو ویلي دي چې دا آیت خوپه ښکاره توگه د بنی اسرائیلو له پاره راغلی دی، خو زمونږ له پاره هم همدا ډول حکم دی.

تَحَاكُمُ الطَّاغُوتِ

[د معاملاتو او شخړو پریکړه د طاغوت په واسطه]

په قرآن کریم کې یوه بله توگه هم دخدای د حاکمیت ثبوت موجود دی او هغه د طاغوت څخه د انکار حکم دی د طاغوت په هکله اته آیتونه راغلې دي نو دلته لومړی آیتونه رانقلوو او بیا د طاغوت حقیقت را

²³⁷ - ابن جریر 6 ټوک 256 مخ

²³⁸ - صحیح بخاری کتاب الایمان باب کفر د کفر وظم د کفر وظم

نیو لیک

.....

برسیره کوو.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ

لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 256 آیت]

[طاغوت نه انکارشي او په الله يې ايمان راوړ هغه يوه داسی کلکه اسره ونيوله چې هيڅکله ماتيدونکې نه ده او الله د هر څه اوريدونکې او په هر پوهيدونکې دی].

په دی آيت کې طاغوت دالله جل جلاله په مقابل کې راغلی دی اودهغه څخه مخه اړو نه او سرکشی اود الله جل جلاله په احکامو او فرامینو باندی ايمان راوړلوته عروه الوثقی [نه شليدونکې حلقه او کلکه تکیه ويل شوی ده] کفر بالطاغوت د لاله غوښتنه ده او ايمان بالله د الاله غوښتنه ده - د الله جل جلاله د قوانینو څخه پرته د نورو ټولوقوانینو څخه انکارکول اومخ اړول اود الله جل جلاله په قوانینو ايمان راوړل د کلمیې طبیه حقیقت او د توحید مفهوم دی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ الثُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ

أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [د البقره سورت 157 آیت]

[او کوم خلک چې د کفر لاره غوره کړي د هغوی ملاتړ اومرستندويان طاغوتان دی او هغوی له رڼا نه د تړېميو لوري ته راکاږی دا کسان دوزخ ته ورتلونکې دي هلته به تل اوسېږی].

نو د دی آيت څخه معلومیږی چې په طاغوت قانون توره تیاره او د الله قانون رڼا او روښنایی ده.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا - أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ

اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنُ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا [د البقره سورت 51 آیت]

[ایا تا هغو خلکو ته نه دی کتلی چې د کتاب له علم څخه یو څه برخه ورکړه شوی ده او د هغو حالت دا دی چې جبت او اطاغت مني او دد

نيو ليک

کافرانو په باب وايي چې له ايمان راوړونکو څخه خو د همدوی لاره زیاته سمه ده ، همداسی خلک دی چې الله پرې لعنت کړیدی او په چا باندی چې الله لعنت وکړی بیا ته هغه له پاره مرستندوی نشي میندلی .

ددی ایت څخه څرگندیږي چې د طاغوتی نظام پیروی کول د الله جل جلاله د قهر او لعنت سبب گرځي ، او هغه خلک چې دد طاغوت د قانون پیروی کوی هغوی ته د توحید په نسبت د کفر او شرک لاره ښه ښکاری .

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ لَطَاغُوتٍ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

[د النساء سورت 76 آیت]

[کوموخلکو چې د ايمان لاره غوره کړیده هغوی د الله په لار کې جنگیږي او هغه خلکو چې کفر کړی دی د طاغوت په لاره کې جنگیږي نو د شیطان له ملگرو سره وجنگیږي او باور ولري چې د شیطان د سیسی په حقیقت کې ډیری کمزوری دی] .

د پورتنی آیت څخه مقصد دا دی چې د الله جل جلاله دکلیمی د لوړوالی په خاطر جنگ کول دایمان غوښتنه ده او د طاغوت د قانون د لوړوالی په خاطر جنگیدل کفر دی او په خپله طاغوتی نظام په حقیقت کې د شیطان د مکر او فریب څخه عبارت دی

مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

[د المائده سورت 60 آیت]

[هغه څوک چې الله جل جلاله ورباندی لعنت وکړ او غضب یی ورباندی رابښکته کړ او له هغو څخه ئی بیزوگانی او خوگان جوړ کړل او هغه چا چې د غیر الله اطاعت وکړ نو د هغو درجه لا ډیره زیاته بده او له نیغی او سمی لاری څخه ډیر بی لاری شوی دی] .

په پورتنی آیت کې د طاغوت بندگی کونکي او د هغی د قانون پیروان د بیزوگانو خنزیرانو ، لعنتیانو او غضب کړای شوو په فهرست کې شمارل

نیو لیک

شوی دی او ویل شوی چې دوی د صحیح لاری څخه بلکل اووښتی دی .

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ أُعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

[د النحل سورت 36 آیت]

[مونږ په هر امت کې یو پیغمبر ولیږله او د هغه په وسیله مو ټول خبردار کړل چې د الله جل جلاله بندگی وکړئ او د طاغوت څخه ځان وژغورئ] .

ددی څخه دا څرگندېږي چې د طاغوت د بندگی او د هغه د قوانینو څخه د لری والی حکم هر نبی علیه السلام ته ورکړل شوی وه او د ټولو انبیاءو علیهم الصلوه و السلام د شریعتونو بنسټ د الله جل جلاله په حاکمیت او د هغه په معبودیت ایښوول شوی دی .

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى

[د الرمز سورت 17 آیت]

[او کومو خلکو چې د طاغوت له بندگی څخه ځان وژغوره او د الله جل جلاله په لور یی رجوع وکړه د هغو له پاره زیږی دی نو [ای پیغمبره] زیږی ورکړه زما هغو بندگانو ته چې په غورسره اوری او د هغی د ډیر ښه اړخ پیروی کوی] .

د زیږی مستحق خلک هغه دی چې د طاغوت د بندگی څخه لری والی کوی ، پورته اوه آیتونو کې دا خبره په صریحه توګه څرګندېږي چې د حکم ورکولو ، پریکړی کولو او د قانون جوړولو اختیار طاغوت ته نه دی ورکړل شوی او په هرمؤمن فرض دی چې د هغه څخه مخ واړوی او لری والی تری وکړی .

د طاغوت مفهوم

د لغت د پوهانو له نظره

د طاغوت کلیمه د طغی او طغیان یا طغو او طغوی طغوان څخه اخستل شوی ده - طغی، طغیان، طغو، طغوی او طغوان ددی ټولومعنا د اعتدال د پولو څخه وتل دی په کلیمو څخه راوتلی کلیمه دسرکشۍ او د

نیو لیک

پولوڅخه د اوبنتلو په معنا ډیره استعمال شوی لکه :

ذَبْتُ ثُمُودَ بِطَعْنِهَا [د الشمس سورت 9 آیت]

[د ثمودیانو قوم د خپلی سرکشی په اساس یې حق دروغ وگڼل]

فِي طُعْيَانِهِمْ يَغْمَهُونَ [د البقره سورت 15 آیت - د الانعام سورت 110 آیت
د الاعراف سورت 186 آیت - د یونس سورت 11 آیت - د الاسراء سورت 60 آیت
د الکهف سورت 80 آیت - د المومنون 75 آیت]

[او دوی په خپله سرکشی کې لکه د روند په شان تیندکونه خوری]
د طاغوت کلیمه د همدې مادې څخه د مبالغې صیغه ده، چې معنای
، کثیر الطغیان یعنی په سرکشی ، نافرمانی او د حدود څخه په وتلو کې د
ټولونه وړاندې کیدل دی ، چې یواځې گمراه او سرکشته نه، بلکه د کفر او
گمراهی مشر او قائد هم وی .

لغت پوهانو د دې کلیمې څرنگوال په دې توگه بیان کړی دی :
و الطاغوت يقع على الواحد و الجمع و المذكر و المونث وزنه فعلوت
انما هو طغيوت قدمت الياء قبل الغين وهي مفتوحة و قبلها فتحه
فقلبت الفاً... و قال ابواسحق رحمه الله عليه كل معبود من دون الله
عز وجل جبت و طاغوت و قال الشعبي وعطاء و مجاهد رحمه الله عليهم
الجبت السحرو الطاغوت الشيطان و الكاهن و كل راس في الضلال
[د طاغوت کلیمه د واحد ، جمع ، مذکر او مونث ټولو له پاره راځي]
چې صرفی وزن ئی فعلوت او یا طغيوت دی دلته ئی "ی" په "غ" باندې
رامخته کړی او په "الف" یې بدله کړی ابوسحق رحمه الله علیه فرمایلي
چې د الله جل جلاله پرته د بل هر چا بندگی وکړی شی نو هغه جبت او
طاغوت دی شعبي عطار او مجاهد رحمه الله علیه ویلي دي چې جبت
جادو ته وایي او طاغوت شیطان او جادوگر ته هم ویل کیږي او هر هغه
سړی ته طاغوت ویل کیږي چې د گمراهی لیدر او قائد دی [239].

²³⁹ - لسان العرب 15 ټوک 9 مخ - مختار لصاح 393 مخ - مفردات القرآن

نيو ليک

د طاغوت مفهوم د صالحينو له نظره

عمر فاروق رضی الله عنه ، عامر شعبي ، ضحاک ، او سدی رحمه الله عليهم ویلي دي چې د طاغوت څخه مقصد شیطان دی .

او امام راغب اصفهانی لیکلی دی چې : الشیطان اسم لکل عارم من الجن و الانس و الحيوان [د هرېدخو په او سرکښه نوم شیطان دی که څه هم دا انسان وی یا پیری او یا حیوان وی] .

ابن عباس او ابن مسعود رضی الله عنهما فرمایي چې : اما شياطينهم فهم روسهم في الكفر و قال قتاده قادتهم في الشر [د منافقو د شیطانونو څخه مقصد د کفر او بدی لارښوونکي او قیادت کونکي انسان دی] .

غالباً چې په قرآن کریم کې په 88 ځایونو کې د شیطان کلیمه یاده شوی ده چې په هغی کې ئی لږ تر لږه په څلورو آیتونو کې په خپله انسان ته په څرگند ډول شیطان ویل شوی لکه : د البقره سورت 14 آیت ، ال عمران سورت 175 آیت ، د انعام سورت 112 آیت ، د الناس سورت 6 آیت _ کومو صحابو رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله عليهم چې طاغوت په شیطان معنی کړی دی نو د هغوی مقصد عام دی [هغه پیریان او انسانان چې خلک بی لاری کوی ، د کفر او د شرک مشری او قیادت کوی هغوی طاغوت دی] .

امام فخر الدین رازی په خپل تفسیر کې فرمائی چې : د سوره النساء په 51 آیت کې یی حی بن اخطب او کعب بن اشرف ته جبت او طاغوت ویل شوی دی چې دا آیت د همغوی په هکله را نازل شوی وه دا په دی خاطر چې دی دواړو کوشش کاوه چې خلک د دین څخه واړوی .

د امام مجاهد رحمه الله علیه یوه وینا ده چې : الطاغوت الشیطان فی صوره انسان يتحاكمون اليه و هو صاحب امرهم [طاغوت د انسان په شکل کې شیطان وی چې هغه ته خلک د خپلو شخړو د پریکړی له پاره ورځی او دی د هغوی حاکم او قاضی وی] .

ابن جریر طبری رحمه الله علیه فرمایي : صحیح خبره دا ده چې د الله

نيو ليک

جل جلاله په مقابل کې هر سرکش او باغی ته چې د الله جل جلاله څخه پرته یی بندگی وشي طاغوت ویل کیږي که څه هم هغه دا خلک په زور خپل تابع کړي وی یا خلکو په خپله خوښه او مینه د ده بندگی او عبادت شروع کړي وی که دا انسان وی یا بت وی یا کوم بل شی 240.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : هر هغه شی ته طاغوت ویل کیږي چې د هغه له امله بنده د ندگی د پولو څخه ووځي که څه هم د هغه عبادت وشي او یا د هغه تابعداری او اطاعت وشي، د هر قوم طاغوت هغه دی چې هغوی د خپلو شخړو د پریکړو له پاره د الله جل جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم پرته هغه [طاغوت] ته ورځي او دا قوم بیا د هغه عبادت کوي یا د هغه تابع گرځي، پرته له دې چې د هغه بصیرت په واسطه چې الله جل جلاله دوی ته ورکړي دی معلوم کړي چې دا د الله جل جلاله اطاعت دی او که نه ؟

دا دی د دی نړۍ طواغیت او شیطانان ، که چیرې تاسی د دوی حالت او کړنه په غور وڅیړي، نوو به گوري چې ډیرو خلکو د الله جل جلاله عبادت پری ایښی او د دی طواغیتو عبادت او پرستش ئی شروع کړي او د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی الله علیه وسلم د قانون پرځای د طواغیتو په لور د خپلو معاملو او شخړو د پریکړی له پاره ورځي 241.

د لغت پوهانو او د تفسیر د امامانو د پورتنۍ څیړنې څخه دا ثابتیږي چې کاهن ، ابلیس او بت هم طاغوت دی .

او هغه حکمران چې د الله جل جلاله د حاکمیت پرځای خپل حاکمیت مسلط کول غواړي او د الله جل جلاله د قانون پرځای خپل جوړ شوی قوانین او د نورو انسانانو جوړ کړي قوانین نافذول غواړي، هم طاغوت دی په خپله د انسان ، اماره نفس هم طاغوت دی چې د هغه په اساس دی بغاوت او سرکشی ته تیاریږي ، الله جل جلاله د دی ټولو طواغیتو څخه د

²⁴⁰ - ابن جریر 3 ټوک 19 مخ - تفسیر روح المعانی 3 ټوک 13 مخ

²⁴¹ - اعلام الموقعین لومړی ټوک 18 مخ د هندوستان چاپ

نيو ليک

لری والی حکم کړی دی .

شریعت او شارع

په خپله د شریعت د کلیمې څخه دا ثابتېږي چې یواځې الله جل جلاله شارع اوقانون جوړونکېدی شریعت شرعه شارع او مشرعه په عربی کېلاری ته وائی ، لوی لاری ته شارع وایی او لارښوونکې ته شارع هم ویل کېږي خو د قرآن په اصطلاح د شریعت څخه مقصد د [الهی احکامو مجموعه] ده.

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې:
والشریعه والشرعه ما من الله من الدین وامر به کالصوم والصلوه والحج والزکوه و سائر اعمال البر [شریعت او شرع د دین هغه لاره ده چې الله جل جلاله خپلو بندگانوته ټاکلېده او په هغه ئی ورته د تلوحکم کړی دی لکه لمونځ ، زکاه ، روژه ، حج غوره اعمال] 242.

مشهور تابعی حضرت قتاده رحمه الله علیه فرمایلي دي چې :
والشریعه الفرائض والحدود والامر والنهی [شریعت د فرائضو ، شرعی حدودو ، امر او نهی نوم دی 243] .

د قرآن کریم په درې آیتونوکې د شریعت د کلیمې په څنګ کې د الله جل جلاله د قانون جوړونکې په حیث یادکړل شوی دی [.

ا [لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا] [المایده سورت 48 آیت]
[مونږ له تاسی نه د هر یوه له پاره یو شریعت او یو عملي تګلاره ټاکلې ده] .

ټول انبیاء علیه السلام او آسمانی ملتونه د دین په اصولوکې یو د بل سره متحد دي خو هر امت ته د هغی د چاپیریال او خاص استعداد مطابق

²⁴² - لسان العرب 8 ټوک 176 مخ - مختارالصالح 335 مخ - صراح 317 مخ -

مجمع البحار 2 ټوک 184 مخ

²⁴³ - تفسیر ابن جریر طبری 25 ټوک 147 مخ

نيو ليک

.....

خاص خاص احکام او لارښوونې ورکړل شوی دی .

صحيح بخاری ليکلی چې : ټول پيغمبران عليهم السلام په خپلو منځو کې ميرنی وروڼه دی لکه د چا چې پلار يو وی او مورگانی يی بيلی بيلی وی .

د دی نه همدا مقصد اخستل کيږي چې اصول ټول يو، خو په فرعوکې توپير شته د "جعلنا" څخه را څرگنديږي چې د قانون او شريعت ورکونکې يوازی او يوازی يو الله رب العالمين دی .

ب [ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ] [د الجاثيه سورت 18 آيت]

[او ته مو ای پيغمبره ! د دين په يوه روښانه لاره [شريعت] باندی برابر کړی يی له دی کبله ته پر هماغی باندی لار شه او د هغو کسانو د نفسی غوښتنو پيروي مه کوه چې علم نلری] .

په دی آيت کې هوا د شريعت په مقابل کې ښوولی شوی ده او دا تری راڅرگنديږي چې هغه قانون چې د الله جل جلاله د قانون په خلاف وی هغه به په هوا او نفسی غوښتنی ولاړ وی اودهغه جوړونکې ياپه هغه عمل کونکې به ناپوهه او د خپل نفس بنده وی که څه هم د دی قانون جوړونکې کوم فيلسوف ، يا دينی مشر، يا پادشاه وی اويا د قوم وکيلان ، کارگران او د هقانان اويا عوام وی .

ج [أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْ لَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ]

[د الشوری 21 آيت]

[ايا دا خلک د الله سره داسی شريکان نيسي چې د دوی له پاره يی د دين داسی طريقی غوره کړی چې الله د هغی اجازه نده کړی ؟ که د فيصلی خبره مخکې نه وای سرته رسول شوی نو د دوی ترمنځ به پريکړه صادر کړای شوی وه به باوري توگه د دغو ظالمانو له پاره درناک عذاب دی] .

نيو ليک

د پورتنۍ آيت د وضاحت څخه دا را په ډاگه کيږي چې دلته د شرکاوڅخه مقصد هغه گډونکونکي نه دي چې خلک ئي دکومک له پاره په غائبانه ډول راغواړي بلکه مقصد تری هغه خلک هم دي چې هغه ئي ورسره په تشریع او قانون سازي کې شريکان گرځوليدی د هغوی په مقررکړي قوانينو او احکامو باندی خلک داسی روان دي چې ته به وایي همدا شریعت دی او پیروی ئي په دوی ضروری ده ، دا خو داسی شرک دی لکه څنگه چې څوک د الله جل جلاله پرته بل چاته سجده کوی ، اویا د الله جل جلاله پرته څوک د غیبی کومک له پاره راغواړي ، د آیت په آخر کې دی ډول خلکو ته ظالمان ویل شوی ، او علت ئي دا دی چې د شرعی قانون په خلاف وضعی قانون جوړول یا په هغه عمل کول شرک دی [ان الشرک لظلم عظیم] په رښتیا چې شرک ډیرلوی ظلم دی .

الله د تشریعی حکم پر معنی

د اله د کلیمی یادونه د قرآنکریم په یو 140 ځایونو کې راغلی ده په ډیروځایونو کې دا کلیمه د کارجوړونکې ، فریاد اوریډونکې ، مشکل حل کوونکې او د عبادت او بندگی مستحق په معنی استعمال شوی ده ،خو په ځینو نورو آیتونو کې د قانون جوړونکې ، حاکم او د بندگی او د اطاعت د لائق په معنی راغلی ده ، هسی خو د کارجوړولو په څنگ کې د قانون جوړولو عقلی ربط هم شته نوځکه څوک چې کارجوړونکې وی نو بندگی بیا د همغه حق وی .

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

[د الفرقان سورت 43 آیت]

[آتا ته د هغه چا حال ته څیر شوی یی چې هغه خپل نفسی خواهش خپل خدای گرځولی وي ؟ ایا ته په سمه لاره باندی د داسی چا د راوړلو مسئولیت پر غاړه اخیستلی شی ؟] .
بنکاره ده چې هیڅوک هم خپل ځان کارجوړونکې او د غیبی قوت

نيو ليک

مالک نه گڼی نو ځکه دلته هم د اله کلیمه د کار جوړولو په معنا نه ده راغلی بلکه د تشریعی حاکم او قانون جوړونکي په معنی راغلی ده ، ابن جریر او ابن کثیر رحمہ الله علیہم دواړو لیکلي دي چې : دا آیت د هغه عربو مشرکینو په هکله رانازل شوی وه چې کله به ئی بڼکلی تیږه ولیده نو مخکښی تیږه به ئی وغورځوله او بیابنه ئی د هغی نوی تیږی عبادت شروع کاوه نو الله جل جلاله د همدی طرز عمل په لور د اشاری کولو په ترڅ کې ویلی دي چې دا خلک په حقیقت کې د خپل نفس بندگان دي .

ابن جوزی رحمہ الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکلي دي چې : المعنی يتبع الهواء ويدع الحق فهوله کالاله [د آیت مفهوم دا دی چې دا شخص د نفس پیروی کوی اوحق پریرېدی نو دا نفس ده ته د معبود په منزله دی] 244.

عمادالدین بن کثیر رحمہ الله علیه فرمایي چې : ای مهما استحسن من شیء وراه حسنا فی هوی نفسه کان دینه ومذهبه [هغه څه چې دی یی د خپل نفس د غوښتنی په اساس ښه وگڼی نو همغه د دی دین دی] 245. ابوامامه رضی الله عنه څخه رانقل شوی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې :

ما تحت ظل السماء من اله يعبد من دون الله اعظم عند الله من هوی يتبع

[د الله په نزد د آسمان لاندی تر ټولو لوی اله چې د الله جل جلاله پرته ئی بندگی کیږی هغه نفس او خواهش دی چې پیروی کیږی] 246. په دی حدیث کې اله ته مطاع اومتبوع ویلی شوی دی یعنی حاکم او قانون جوړوونکي ، چې د هغه اطاعت به کیږی که څه هم د هغه حکم او خوښه د الله د حکم موافق وی یا مخالف .

²⁴⁴ زاد المسیر 6 ټوک 92 مخ

²⁴⁵ تفسیر ابن کثیر 5 ټوک 154 مخ

²⁴⁶ الترغیب لومړی ټکوک 41 مخ په حواله د طبرانی په الکبیر کی

نیو لیک

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[او هغوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیچا د بندګۍ کولو حکم نه و ورکړی شوی هغه چې له هغه پرته بل هیڅوک د عبادت وړ نشته پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یی کوی .]

عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکلی دی چې : وما امروا الا ليعبدوا الها واحدا - الذي اذا حرم الشيء فهو الحرام وما حلله فهو الحلال ما شرعه ابتع وما حكم به نفذ

[د الله جل جلاله د واحدانيت څخه مقصد دا دی چې کله هغه کوم شی حرام کړی نو همغه حرام وی او کوم شی چې هغه حلال کړی نو هغه حلال وی او کوم قانون چې هغه ئی نافذ وی د هغه به تابعداری کیږی او هر هغه حکم چې هغه ئی کوی هغه به جاری کیږی] 247.

ابن جریر رحمه الله علیه هم په دی ځای کې اله د معبود او مطاع په دواړو معناگانو راوړی دی : وهو الله الذي له عباده كل شيء وطاعه كل خلق تنزيها و تطهيرا لله عما يشرك في طاعته وربوبيته

[الله جل جلاله هغه ذات دی چې هرڅه د هغه عبادت کوی او ټول مخلوق ئی اطاعت کوی، پاکې ده یو الله جل و علی شانه ته د هغه شیانو څخه چې هغوی یی ورسره په تابعداری او حاکمیت کې ورګډوی] 248.

دی دواړو تفسیر پوهانو دلته اله د تشریعی حاکم او قانون جوړوونکې په معنی راخستې دی او د کلام د وضاحت څخه هم دغه ثابتیږی .

رب د تشریعی حاکم په معنی

د رب کلیمه په قرآن کې درې ډوله معنوله پاره استعمال شویده او په عربی ژبه کې ئی هم همدا درې بنیادی معنا وی راغلی : مالک -

²⁴⁷ تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 386 مخ

²⁴⁸ تفسیر ابن جریر 10 ټوک 115 مخ

نیو لیک

پروردگار- حاکم او پادشاه

ابن منظور رحمه الله علیه لیکلی چې: الرب يطلق في اللغة على المالك والسيد والمدبر والمربي والقيم والمنعم [د رب دکلیمی اطلاق په لغت کې په مالک ، پادشاه ، مدبر او منتظم ، مربی او محسن هم کیږي] 249.

مفسرینو هم دا دری ډوله معنا بیان کړې ده: فریڼا جل شانہ السیدی الذی لاشبه له ولا مثل فی سودده والمصلح امر خلقه بما ا سبغ علیهم من نعمه والمالک الذی له الخلق والامر [زمونږ رب چې شان ئی تر ټولو لوړ، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سیادت او حاکمیت کې هیڅوک د هغه سره مشابه او برابر نه دی، د خپل پیدایښت {مخلوق} د حالت ښه کوونکي دی {د هغوی پالونکي دی} د هغه ټولو نعمتونو په واسطه چې هغه د دوی له پاره رالېږي دی {پیدا کړی یی دی} او زمونږ رب مالک دی او هغه لره دی خلق {پیدایښت} او اختیار] 250.

په قرآن کریم کې د الله جل جلاله له پاره د رب کلیمه په 960 ځایونو کې راغلې ده چې په هغه کې 142 ځایونه داسی دی چې د هغی د متن او وضاحت څخه دا په ډاگه کیږي چې هلته د رب کلیمه د تشریعی حاکم ، شارع او قانون جوړونکي په معنا راغلې ده او یا په دری وارو ذکر شوو معناگانو استعمال شوی ده

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [د ال عمران سورت 64 آیت]

[ووايه ای اهل کتابو! یوی داسی خبری ته راشی چې چې زمونږ

²⁴⁹ - لسان العرب لومړی ټوک 339 مخ

²⁵⁰ - ابن جریر رحمه الله علیه - زاد المسیرد ابن جوزی رحمه الله علیه او ابن کثیر رحمه الله علیه

نيو ليک

او ستاسو دواړو ترمنځ يو شان ده دا چې مونږ له الله نه پرته د هيچا
بندگي ونکړو له هغه سره هيڅوک شريک ونکړو او له مونږ نه دى
هيڅوک له الله نه پرته هيڅ يو په ربوبيت ونه نيسي که هغوى ددى
بلنى له منلو نه مخ واړوى نو په ډاگه ورته ووايه چې شاهدان اوسى
مونږ خو مسلمانان يو او يوازي د الله جل جلاله بندگي کوونکي او
اطاعت کوونکي يو .

يوشهيو رتابعى ابن جريج رحمه الله عليه فرمايى چې : ان تلک
الربوبية ان يطيع الناس سادتهم وقادتهم فى غيرعباده وان لم يصلوا لهم
[د الله پرته د بل چا رب نيولو څخه مقصد دا دى چې خلک دى [پرته
د کوم شرعى دليل څخه] د خپلو مشرانو او سردارانو تابع اوسى، که څه
هم د هغوى عبادت [بندگي او سرتيتونه] نه کوى او نه د هغوى له پاره
لونځ ادا کوى] 251.

يعنى هغوى ئى د غيبى طاقت خاوندان هم نه ئى گڼلى اونه هغوى ته
سجده کوى ، خو د الله د حکم په مقابل کې د هغوى حکم په ځاى راوړى
نو د دوى دغه عمل ، د هغوى د رب نيولو سره برابر دى .

امام قرطبي رحمه الله عليه د رب د نيولو تشریح په دې توگه کړې ده
چې د کتاب خاوندانو خپل علماو راهبانو ته د رب درجه ورکړې وه ،
د الله د تحریم او تحليل پرته ئى د هغوى تحریم او تحليل مانه - نو دا آيت
ددى خبرى څرگندوى دى چې يواځى په نظرى ډول يوشى ته ښه ويل باطله
خبره ده ترڅو چې هغه په کوم شرعى دليل ښه نه وي ښوول شوى د دې آيت
څخه د شيعه گانودا خبرى هم مسترد کېږي چې وايي د امام خبره د دليل
او سند پرته هم بايد ومنل شى، او امام د الله جل جلاله حرام کړى شيان
حلالولای شى پرته له دې څخه چې د هغه له پاره کوم شرعى سند

نيو ليک

راوړاندې کړې 252.

اَتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ [د التوبه سورت 31 آيت]
 [دوى خپل عالمان او روحانيون له الله پرته خپل ارباب نيولي دي].
 د دى آيت تشرېح د عدې بن حاتم رضی الله عنه څخه په رانقل شوى
 يوحديث كې واضح شوى چې يادونه به ئى حاكميت په بحث كې د رسول
 الله صلى الله عليه وسلم د حديثو تر عنوان لاندې وشى .
 امام فخرالدين رازى رحمه الله عليه ليكي چې : زما استاد چې
 خاتمه المحققين وه ما ته به يى ويل چې ما يو ځل د ځينى مسائلو د
 ثبوت په خاطر دمقلدينوپه مخ كې آيتونه ولوستل نو په حيرانتيا سره يى
 وويل چې زمونږ د پخوانيو [سلفو] روايات د دى په خلاف دى [دا مرض
 د ډيرو خلكو په رگونوكې ځغاستى دى]

قضا د تشريعي حكم په معنى

د الله جل جلاله قضا په دوه ډوله معنى كيږي : تكوينى احكام -
 تشريعى احكام .

په قرآنكريم كې دا كلمه په 38 آيتونو كې راغلى ده چې هلته ترى
 مقصد تكوينى او ازلى قضاء ده خو لږ تر لږه په دوه آيتونوكې د قضا
 كلمه د شرعى حكم يا د شرعى قانون په معنى همه راغلى ده دا د بيان
 يو بل شكل دى چې د هغى په اساس الهى حاكميت ثابتيږي .

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ [د بنى اسرائيل سورت 23 آيت]

[او ستا رب پريکړه کړېده چې تاسى د بل هيچا عبادت مه کوئ
 مگر يوازى د هغه].

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

²⁵² - تفسير قرطبي 4 ټوک 107 مخ - په همدې ډول په تفسير الكبير -
 تفسير المدارك - تفسير البحر المحيط او مظهرى د ال عمران سورت 64 آيت
 تفسير

نيو ليک

.....

مِنْ أَمْرِهِمْ [د الاحزاب سورت 36 آيت]

[هيڅ يو مؤمن سړی او هيڅ مو مننه ښځه دا حق نلری چې کله الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم د کومی معاملی فیصله وکړي نو بیا د هغه ته د خپلی معاملی د فیصلی اختیار حاصل وی] .
په دی دواړو آیتونو کې دا خبره روښانه شوی ده چې قاضی الله جل جلاله دی او حکم کول د هغه حق دی او د هغه په مقابل کې د قانون جوړولو حق هیچاته نه دی ورکړل شوی ، په همدی توگه د امرکلیمه د تشریعی حکم په معنا په قرآنکریم کې په 43 آیاتونو کې راغلی ده او دا ورڅخه داسی ثابت شوی چې مطلقه آمریت یوازی د الله جل جلاله صفت دی .

عبادت د حکم مننه په معنی

د عبادت اساسی معنا خو غایه الخضوع والتذلل دی یعنی د خپل معبود په وړاندی تر آخری درجی پوری عاجزی کول او د هغه په مقابل کې خپل ځان بی وسه او کمزوری گڼل ، د همدی بنیادی مفهوم په اساس په قرآنکریم کې دا کلیمه په دری معناو استعمال شویده : غلامی ، پرستش ، د حکم منل [بندگی] .

د غلامی او پرستش دمعناو مثالونه خو ډیری دی خو د عبادت کلیمه د بندگی او اطاعت په معنا هم ډیره استعمالیږی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکي چې: العبادة الطاعة ... وکل من دان لملک فهو عابده [د عبادت معنا اطاعت او تابع کیدل دی لکه څوک چې د کوم پادشاه [په غیری مشروط ډول] تابع اوسی نو هغه ته د هغه غلام ویل کیږی] .

یعنی د کوم حکمران او مشر اطاعت کول په غیر مشروط ډول، پرته له دی نه چې وگوری چې د ده حکم د شریعت مطابق دی او که نه، دا په اصل کې د هغه عبادت کول دی چې ناروا او شرک دی ، په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د عبادت حکم او د غیر الله د عبادت څخه منع

نیو لیک

144 ځایه راغلی ده ، خو 73 ځایونه داسی دی چې هلته عبادت د اطاعت په معنا یاد شوی دی یا د پرستش او اطاعت په دواړو معناو استعمال شوی دی چې دلته د نمونې په توګه څو آیتونه تر نظر تیروو .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ [د البقره سورت 172 آیت]

[ای د ایمان خاوندانو د هغه پاکو شیانو څخه وخورئ چې مونږ درکړي دی تاسوته، او د الله جل جلاله شکر په ځای کړئ که چیرې تاسی د هغه عبادت کونکي یاست.]

ابن جریر طبری رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکي چې: که چیرې تاسی په رینستونې د الله جل جلاله د حکم تابع او غاړه ایښودونکي یاست، نو هغه څه چې هغه درته حلال او پاک ګرځولی دی هغه بهی د څه تکلف څخه وخورئ او په خپل ځان د هغه د حرامولو په اساس د شیطان په قدمونو قدم مه اخلئ 253.

[د الله جل جلاله له خوانه د حرامو او حلالو ګرځول شوو پابندی کول هم د هغه عبادت دی نه یواځې سجده کول.]

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

[د یسن سورت 60 آیت]

[ای د آدم علیه السلام څوځاته! آیا ما تاسوته هدایت نه وه کړی چې د شیطان بندګی مکوئ هغه ستاسی ښکاره دښمن دی او یوازی زما بندګی وکړئ دغه سمه لاره ده.]

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه ددی آیت په تشریح کې لیکي چې: معناه لا تطیعوه بدلیل ان المنهی عنه لیس هو السجود له فحسب بل الانقیاد لامره و الطاعه له فالطاعه عباده [د آیت معنا دا ده چې د شیطان بندګی مه کوی دا په دی خاطر چې شیطان ته نه یواځې دا چې

نیو لیک

سجده کول منع دی بلکه د هغه د حکم تابع کیدل هم منع دی ځکه چې اطاعت او بندگی هم عبادت دی .

له دی وروسته امام رازی رحمه الله علیه یو پوستنه کوی چې آیا مونږ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د امرانو کوم اطاعت کوو دا هم عبادت دی ؟

په ځواب کې ویل شوی دی ، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او اولوالامر اطاعت د الله جل جلاله د حکم په اساس کیږي ، څوکه چا د امرانو اطاعت د الله جل جلاله د نافرمانۍ په کارونو کې وکړ نو دا به د هغه په عبادت کې وشمیرل شي .

نوموړی امام بله پوښتنه کړې ده چې څرنگه چې شیطان [جنی شیطان] مونږ نه لیدلی شو او نه ئی خبره اوریدلی شو نو څنگه به ښکاره شي چې دا د شیطان عبادت دی ؟

ځواب ئی دا ډول ویل شوی دی ، چې کله شیطان په نورو انسانانو کې ننوځی او کله ستاسو په داخل کې پټ ناست وی که چیرې کوم انسان تاسو ته حکم وکړ او یا په خپله ستاسی نفس تاسی یوه داسی کار ته وهڅولی چې د الله د شریعت او حکم مخالف وی نو پوه شي چې حکم ورکونکې په تاسی کې ننوتی دی په دی وخت کې که چیرې تاسی د هغه حکم په ځای کړنو دا د شیطان عبادت دی چې شرک دی ، تاسو به ډیر خلک لیدلی وی چې د ظالمو حاکمانو په دروازو کې ولاړ وی او د پادشاه د نزدی خپلولی له کبله فخر کوی او په دی خبره خوښ وی چې پادشاه زمونږ د وینا په اساس ظلم کړی دی او یا مونږ د هغی د وینا په اساس ظلم کړی دی ، همدی ته د پادشاه عبادت وایی چې شرک دی 254.

فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]

[فرعونیانو و ویل چې آیا مونږ د ځان غوندی دوو انسانانو باندی

نيو ليک

ایمان را وړو ؟ او انسانان هم داسې چې د قوم یې زموږ بندگی کوونکې دی [.

ابن جریر رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکلی دی چې :
یعنونه انهم لهم مطیعون متذللون یا تمرون لامرهم ویدینون لهم و العرب
تسمى کل من دان لملک عابداً له و من ذالک قیل لاهل الحیره العباد
لأنهم كانوا اهل طاعه لملوک العجم [د هغوی مقصد دا وه چې دا زموږ
تابع او ذلیل قوم دی زموږ د حکمونو مننه کوی او زموږ اطاعت کوی ،
عرب د یو پادشاه تابع شخص ته د هغه عابد وایی حیره د عراق خلکو ته
عباد یعنی غلامان ویل کیده ځکه چې هغوی د عجمو پادشاهانو تابع وه]

مطلق اطاعت

د اطاعت او طاعت معنی ده: لایتمارلما امر و الارتسام فیما رسم [د
ورکړل شوی حکم منل او په هغه رسم [قانون] تلل چې ورته ټاکل شوی
وی] .

د الله جل جلاله د مطلق او غیر مشروط اطاعت حکم د قرآن کریم په
28 آیتونو کې شوی دی او د فساقو او نافرمانه خلکو ، اطاعت څخه منع
والی او د هغه بدی په پنځلس آیتونو کې شوی ده ، او د الله جل جلاله د
پادشاهی ذکر د قرآن کریم په 39 آیتونو کې شوی دی ، د دی پورتنی جملی
څخه هم د الله جل جلاله د حاکمیت ثبوت په لاس راځی په لاندی ورکړل
شوی نقشه کې د هغه آیتونو د شمیر ذکر دی چې د هغه په واسطه د الله جل
جلاله تشریعی حاکمیت ثابتیږی ، دا نقشه د سرسری مطالعی وروسته
تیاره شوی او که نه په قرآن کریم کې نور هم ډیر داسی کلیمات شته چې د
هغی څخه پورتنی مضمون په ډیره ښه توگه ثابتیږی ، خو حقیقت دا دی
چې ټول قرآن کریم د الهی حاکمیت دلیل دی ځکه چې دا کتاب الله جل
جلاله رالېږلی د کوم انسان تالیف او تصنیف نه دی .
د اسلامی حاکمیت اصول قرآن کریم په بیل شکل ، جملو او متنوع

نيو ليک

.....

اسلوب کي بيان کړی دی :

تشریعی حکم 22 آیتونه

شریعت 3 آیتونه

اله د تشریعی حاکم په معنی 3 آیتونه

رب د تشریعی حاکم په معنی 142 آیتونه

قضا د تشریعی حکم په معنی 2 آیتونه

آمر د تشریعی حاکم په معنی 43 آیتونه

عبادت د اطاعت په معنی 73 آیتونه

عبد د تشریعی حاکم د تا بعدار په معنی 131 آیتونه

د مطلق اطاعت حکم 28 آیتونه

د فساقو د اطاعت څخه منع والی 15 آیتونه

طاغوت ته د تحاکم څخه منع والی 8 آیتونه

د الهی ملک 39 آیتونه

ټول ځایونه 509 آیتونه

د الهی حاکمیت په هکله

د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم احادیث

د الله جل جلاله د حاکمیت په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احادیثو شمیر ترسلگونو پورې رسی لیکن دلته د نمونی په توګه یوخوا حدیث رانقلوو چې د الله تعالی د حاکمیت په هکله ښکاره دلایل دی ، د تهجد د لمانځه په وخت کې به رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه اوږده دعا لوستله چې د هغی یوه جمله دا ده : **وبك خاصمت و اليك تحاکمت** [زه ستا په کومک سره بحث کوم او ستا په وحی پریکړه کوم] 255. ابن حجر رحمه الله علیه د تحاکمت تشریح په دی ډول کړی ده چې زه د

²⁵⁵ -بخاری باب التهجد بالیل - صحیح مسلم باب دعا النبی صلی الله علیه وسلم اذقام من اللیل

نيو ليک

ټولو معاملاتو او شخړو پريکړه ستا د حکم مطابق کوم او د جاهليت په مشرکانه رسوم باندې ئې نه کوم .

عن عبد الله بن ابی اوفی رضی الله عنه اوصی بکتاب الله تعالی
[د عبد الله د ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت چې رسول الله صلی الله علیه وسلم موټر ته په قرآن د عمل کولو وصیت کړی وه 256] .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ حَدَّثَنِي تُحَدِّثُ أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يَقُولُ وَلَوْ اسْتَعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا وَحَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدُ حَبِشٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعُ بْنُ الْحَرَّاحِ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدُ حَبِشٍ مُجَدَّعًا

ام الحصين رضی الله عنه فرمایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم خڅه د حجه الوداع په وخت کې اوریدلی وه چې که چیرې په تاسې بدرنگه تور غلام هم امير مقرر کړی شی نو د هغې اطاعت وکړې خو په دې شرط : يقودکم بکتاب الله [چې هغه ستاسو قيادت او مشري د الله جل جلاله د کتاب په اساس وکړي 257] .

عن مالك رحمه الله عليه بلغه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال
ترکت فيکم امرين لن تضلوا ما تمسکتما هما کتاب الله وسنه نبيه
[ما ستاسو ترمنځ دوه شيان پريښوول تر هغې پورې چې تاسې په هغې منگولی لږولی وی، نو هيڅکله به گمراه او بې لارې نه شئ، يو د الله

²⁵⁶ - صحيح بخاری کتاب الوصايا باب الوصاه بکتاب الله

²⁵⁷ - صحيح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعة عمل بکتاب الله

نیو لیک

.....

کتاب او بل د نبی صلی الله علیه وسلم سنت [258].

عن ابی هريره قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فاحذروا انی ترکت فيکم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابدا کتاب الله وسنه نبیه [د شیطان د پیروی څخه ځان وساتی، ما ستاسی ترمنځ هغه شی پری ایښی دی چې که چیری تاسی په هغه ټینګی منګولی ولګولی نو هیڅکله به بی لاری نه شی، یو د الله جل جلاله کتاب او بل د نبی صلی الله علیه وسلم سنت [259].

عن ابی شریح الخزاعی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان هذا القرآن طرفه بیدالله وطرفه بایدیکم فتمسکوا به فانکم لن تضلوا و لن تهلكوا بعده ابداً

[د ابی شریح خزاعی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د دی قران یوه خوا د الله جل جلاله په لاس کې ده او بله خوا یی ستاسی په لاس کې ده، دا ټینګ ونیسی نو هیڅکله به بی لاری نه شی اونه به په هلاکت کې ولوړې [260].

عن ابی ایوب الانصاری رضی الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم علیکم بکتاب الله احلوا حلاله و حراموا حرامه

[د الله جل جلاله د کتاب تابعداری په خپل ځان لازمه کړی د هغه حلال حلال وګڼی او د هغه حرام حرام وشمیری [261].

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْوَةَ يَزِيدُ بْنُ سَيْنَانَ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحْلَ مَحَارِمَهُ

²⁵⁸ - موطا مالک القدر باب النهی عن القول فی القدر

²⁵⁹ - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

²⁶⁰ - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

²⁶¹ - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

نيو ليک

[د صهيب رضی اللہ عنہ نه روايت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې په قرآن نئی ایمان نه دی راوړی هغه چا چې د هغه حرام کړی شيان نئی حلال وگڼل 262].

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ قَالَ سَمِعْتُ حَمْرَةَ الزِّيَّاتِ عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ عَنْ ابْنِ أَخِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنْ الْحَارِثِ قَالَ مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخْوَضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ وَقَدْ فَعَلَوْهَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ فَقُلْتُ مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ حَبَّارِ قَصَمَهُ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَرْيَغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تُلْتَمِسُ بِهِ الْأَلْسَنَةُ وَلَا يَشْتَبِعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهُ الْجَنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَمَّنَّا بِهِ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ

[د حضرت حارث اعور رضی اللہ عنہ فرمایې چې زه په جومات کې تیریدلم و می لیدل چې خلک د دنیا په خبرو بوخت دی نو زه حضرت علی رضی اللہ عنہ ته ورغلم ومو ویل یا امیر المؤمنین ایا تاسی نه گوری چې خلک په خبرو مشغول دی هغه وفرمایل : ایا داسی دی ؟ ما وویل هو ! حضرت علی رضی اللہ عنہ وفرمایل ما رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل چې ورڅخه می واوړیدل چې یوه فتنه راتلونکی ده ما عرض وکړه ددی څخه د ځان ساتلو کوه لاره ده هغه وفرمایل : د الله جل جلاله کتاب

نيو ليک

دې چې په دې کې د تیرشوو قومونو حالات بیان شوی دی او د راتلونکو قومونو له پاره خبر دی ، دا کتاب ستاسو ترمنځ د راپېښو شوو شخړو او معاملولو له پاره حکم {پریکړه کونکې قانون} دی .

د دې حدیث د راوی حارث اعور رضی الله عنه د ثقه والی په هکله محدثینو خبری کړی دی ، خو ابن کثیر رحمه الله علیه وایی چې حارث اعور د درواغو احادیثو جوړونکې نه دی ، همدغه روایت امام احمد رحمه الله علیه هم په خپل مسند کې نقل کړی دی ، په همدې ډول یو حدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله علیه په خپل کتاب فضایل القرآن کې او د ابن عمر رضی الله عنه څخه ابن الاثیر په جامع الاصول کې رانقل کړی دی - خو د هغوی په سند کې حارث اعور رضی الله عنه نشته 263.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ غُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا السَّوْتَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةِ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحْلَوْا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحْلَوْهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ

[عدی رضی الله عنه فرمایي چې کله زه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نو زما په غاړه د سرو زرو صلیب وه نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل ای عدی ! دا بت وغورځوه ، هغه په دې وخت کې د برات د سورت دا آیت لوسته چې هغوی خپل علماء او پیران د الله جل جلاله پرته خپل خدایان گرځولي وه ، ویی فرمایل ښه پوه شه چې دې خلکو د هغوی پرستش نه کاوه خو کله به چې د دوی احبارو او رهبانو کوم شی حلال کړ نو د هغوی مقلدینو او پیروانو به هم هغه { پرته

نيو ليک

د کوم شرعی دلیل څخه { حلال گانه او کوم شیء به یې چې حرام کړ هغوی به حرم گانه } 264.

په دی آیت او په دی حدیث کې د پاپائیت او تیاکراسی ته شرک ویل شوی دی چې په هغه کې پاپ ته د تحریم او تحلیل کامل اختیارات ورکړل شوی وه او هغوی په عملی توگه اعلیٰ حاکمان گرځیدلی وو .

ابن جریر رحمه الله علیه دا حدیث د څلورو سندونو په اساس رانقل کړی دی په یوه روایت کې دا زیاته شوی چې [همدغه طرز عمل د هغوی عبادت وه] او همدغه هغوی خپل خدایان گرځولی وه . 265

دا حدیث احمد بن حنبل ، ابن سعد ، عبد بن حمید ، محمد بن المنذر ، ابن ابی حاتم ، ابن مردویه او بیهقی رحمه الله علیهم هم په خپلو کتابونو کې رانقل کړیدی 266.

په دی احادیثو کې قرآن کریم او نبوی سنتو یعنی د الله جل جلاله له خوا نه وحی ته د واجب الطاعت قانون درجه ورکړل شوی او د الهی حاکمیت مقصد هم همدا دی چې د الله جل جلاله له خوا را لیږل شوی قانون ته په نورو وضعی قوانینو پورته والی ورکړل شی او د الله جل جلاله وحی ته د قانون د ماخذ درجه ورکړل شی .

د الهی حاکمیت په هکله

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم تلپ لاره

د قرآن او سنتو څخه وروسته د مسلمانانوله پاره د عمل غوره نمونه د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم کړنلاره او سنت دی په صحیح بخاری کې د څلورو واړو راشدینو خلفاو کړنلاره په دی توگه بیان شوی ده :

فاذا وضع الكتاب والسنة لم يتعدوه الى غيره اقتدا بالنبي صلى الله عليه وسلم

²⁶⁴ - جامع ترمذی کتاب التفسیر سوره التور

²⁶⁵ - تفسیر ابن جریر 10 ټوک 114 مخ

²⁶⁶ - تحفه الاحوزی 4 ټوک 117 مخ د 1346 عیسوی کال د بیروت چاپ

نیو لیک

[د دی خلفاء رضی الله عنهم او امامانو په وړاندې به چې کله د قرآن او سنت له مخی حکم واضح شو نو د هغه څخه به یی د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع په خاطر تیری نه کاوه] .

امام دارمی رحمه الله علیه چې په 255 هجری قمری کال کې وفات شوی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه کړنلاره په دی ډول بیانوی :

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ قَضَى بِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ وَعِلِمَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةٌ قَضَى بِهِ فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءٌ فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَيَّ نَبِيَّنَا فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَإِنْ أَجْمَعَ رَأْيُهُمْ عَلَى أَمْرِ قَضَى بِهِ

[کله به چې د ابوبکر رضی الله عنه په وړاندې دوه ډلو کومه مسئله د پریکړې له پاره راوړه نو د ټولو ترمخه به یی په قرآن کریم کې د هغه د حل له پاره غور او فکر کاوه، که چیرې په قرآن کې به ئی د هغه د حل کومه لاره پیدا کړه نو د هغه مطابق به ئی پریکړه کوله خوکه په قرآن کریم کې به کوم واضح حکم په لاس ورنغی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتو کې به ورته د هغی له پاره کوم حکم معلوم وه، نو بیا به ئی د همغه مطابق پریکړه کوله، خوکه چیرې به په دواړو کې د حکم د میندلو څخه عاجزه شو، نو بیا به د باندې راووت او د مسلمانانو څخه به ئی پوښتنه کوله چې ما ته په دی ډول یوه موضوع راغلی آیا تاسی ته په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه پریکړه معلومه ده خو ځلی داسی شوی چې د ابوبکر رضی الله عنه سره به د مسلمانانو یوه ډله یو ځای کیدله او

نيو ليک

هر يو به په دې هکله د رسول الله صلى الله عليه وسلم پريکړه رانقلوله ، نو ابوبکر رضي الله عنه وويل ستاينه ده الله جل جلاله چې په مونږ کې داسې خلک شته چې زمونږ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم سنت يې په ياد دی .²⁶⁷

دغه روايت په سنن بيهقي کې هم رانقل شوی دی خو په آخر کې ويل شوی دی چې د حضرت عمر رضي الله عنه هم همدغه کړنلاره وه²⁶⁸ .

د الهی حاکمیت په هکله

د اسلام سپيڅلي دين د پوهانو [فقهاو] ويناوې

دلته د الهی حاکمیت په هکله د مجتهدينو امامانو او مشهورو اسلامي پوهانو ويناوې وړاندې کيږي ترڅو څرگنده شي چې زمونږ پخواني فقهاء د الهی حاکمیت په ديني اصولو کې ټول د يوه نظر خاوندان او متفق دي .

۱ { امام ابوحنيفه رحمه الله عليه چې په 50 هجري قمری کال مړ شوی دی فرمایي : اخذ بكتاب الله فما لم اجد فبسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم فان لم اجد في كتاب الله ولا سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم اخذت بقول اصحابه رضي الله عنهم اخذ بقول من شئت منهم وادع من شئت منهم و اخراج الى قول غيرهم فاما اذ انتهى الامر الى ابراهيم و الشعبي و ابن سيرين و عطاء و سعيد بن المسيب رحمه الله عليهم و عدد رجالاً فقوم اجتهدوا فاجتهد كما اجتهدوا [زه د الله جل جلاله په کتاب عمل کوم کله چې په هغه کې را ته کوم حکم په لاس رانه شي نو بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم سنت را اخلم خوکه چيري په کتاب او سنت دواړو کې را ته حکم په لاس رانه شي نو بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحابو رضي الله تعالى عنهم قول را اخلم د هغوی د اقوالو څخه

²⁶⁷ - صحيح بخاری کتاب الاعتصام باب قول الله : وامرهم شوری بينهم

²⁶⁸ - تفسير فتح الباری 17 مخ 105 مخ د سنن بيهقي رحمه الله عليه په حواله

نیو لیک

می چې د چا قول خوښ شو هغه اخلم او د چا می چې خوښ نه شو پرېږدم یی، خو د صحابو رضی الله عنهم د وینا و پرته د بل چا وینا نه را اخلم، کله چې خبره ابراهیم، شعبی، ابن سیرین، عطاء، سعید بن المسیب رحمه الله علیهم او په دی ډول نورو وگړوته ورسې نودا داسې خلک وه چې اجتهد به 35 ټیټکاوو نو زه هم د هغوی په خیر اجتهد کوم [269].

کان ابوحنیفه رحمه الله علیه یقول حرام علی من لم یعرف دلیلی ان یفتی بکلامی و قال لا ینبغی لاحد ان یقول قولا حتی یعلم ان شریعه رسول الله صلی الله علیه وسلم یقبله [امام ابوحنیفه رحمه الله علیه به ویل چې حرام دی په هغه چا چې د دلیل د معلومولو پرته زما په وینا فتوی ورکوی، او هیچا ته په دین کې هیڅ خبره کول مناسب نه دی، ترڅو یی پلټنه ونه کړی چې آیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم شریعت دا خبره قبلوی [270].

کان الامام الاعظم یقول ایاکم وارا ۱ الرجال [امام اعظم رحمه الله علیه به فرمایل چې د خلکو په ذاتی رای [د دلیل پرته] د عمل کولو څخه لری والی وکړی [271].

ب { د امام ابویوسف رحمه الله علیه شاگرد یحیی بن یحیی رحمه الله علیه فرمایي چې ما د نوموړی امام څخه د وفات کیدو په وخت کې اوریدلی چې ویل یې: کل ما افتیت به فقد رجعت عنه الا ما وافق کتاب الله و سنه رسول الله صلی الله علیه وسلم [ما د خپلو ټولو فتوو څخه مراجعه کړی ده پرته له هغو څخه چې د کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره برابری وی] [272].

²⁶⁹ - تاریخ بغداد خطیب لیکنه 13 ټوک 368 مخ د بیروت چاپ - مناقب الامام

عظم رحمه الله علیه للموفق الدین ملکی 1 ټوک 76 مخ

²⁷⁰ - المیزان الکبری شعرائی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷¹ - المیزان الکبری شعرائی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷² - تاریخ بغداد د بغداد خطیب لیکنه 14 ټوک 354 مخ

نيو ليک

ابن عبدالبر ، امام شعرانی او ابن عابدین شامی رحمه الله عليهم
دخلورو وارو امامانوڅخه رانقل کړی دی چې : اذا صح الحديث فهو
مذهبي [په صحيح حديث عمل کول زما مذهب دی] 273.

ج { امام مالک رحمه الله عليه 179 هجري قمری کال مړ شوی دی
فرمایي : الحكم حکمان حکم جاء به کتاب الله و حکم احکمته السنه [
حکم او قانون یواځی دوه برخي لری یو دا چې د الله جل جلاله د کتاب
څخه ثابت شوی وی او دوهم دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د
سنتو څخه ثابت شوی وی] 274.

د { امام شافعی رحمه الله علیه چې په 204 هجري قمری کال مړ
شوی دی په خپل کتاب الام شېرېم او اوم ټوک کې په دی موضوع اوږد
بحث کړیدی ، هغه د کتاب او سنت څخه د آزاد قانون جوړونی او اجتهاد
کونکو په هکله فرمایي چې : قال قولاً عظيماً لانه وضع نفسه فی رایه
و اجتهاده و استحسانه علی غیر کتاب و لاسنه موضعها فی ان يتبع رایه
كما اتبعها [هغه ډیره ستره خبره کړی ده ، دا په دی خاطر چې هغی خپلی
ذاتی رائی ، خپل اجتهاد او خپلی خوښه ته چې په کتاب او سنت نوی بنا
شوی ، د کتاب او سنت درجه ورکړی ده ، ترڅو د دی د رائی او اجتهاد
همداسی پیروی وکړی شی لکه څنگه چې د کتاب او سنتو پیروی کیږی]
275

په بل ځای کې لیکي چې خپله خوښه روا گڼل داسی دی لکه څوک
چېخپل ځان ته د شارع او قانون جوړونکي درجه ورکړی .
دا هم لیکي چې : لا يلزم قول بکل حال الا بکتاب الله و سنه رسوله [
یوه وینا هم په هیڅ حالت کې لازم الاتباع نه گرځي پرته له دی څخه چې په
کتاب او سنتونو کې د هغه له پاره کوم دلیل موجود وی] .

273 - مجموعه شامی ا ټوک 63 مخ د 1324 هجري قمری کال د مصر چاپ

274 - جامعه بيان العلم د ابن عبدالبر 2 لیکنه ټوک 25 مخ

275 - کتاب الام د امام شافعی لیکنه 2 ټوک 200 مخ

نيو ليک

ها { امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه 241 هجري قمری کال مې شوی دی خپل یوه شاگرد ته د نصیحت کولو په ترڅ کې ویلي وه چې : لا تقلدنی ولا تقلد مالکا ولا الشافعی ولا الاوزاعی ولا الثوری رحمه الله علیهم وخذ من حیث اخذوا [مه زما تقلید کوه، نه د مالک نه د شافعی نه د اوزاعی نه د ثوری رحمه الله علیهم بلکه د هغه منبع څخه احکام واخله د کومه ځایه چې دوی بزرگانو اخستی وه] 276.

امام احمد رحمه الله عليه 228 هجري قمری کال مې شوی دی د خلق قرآن د فتنې په وخت کې ئی معتصم عباسی خلیفه ته په یوه ویناکې وویل یا امیرالمومنین : اعطونی شیاً من کتاب الله و سنه رسوله حتی اقول به [یا امیرالمومنین ! د کتاب الله او سنتو له مخې په [خلق قرآن باندې] کوم دلیل را وړاندې کړه چې زه یی ومنم] 277.

و { امام ابن حزم رحمه الله عليه چې په 456 هجري قمری کال کی مې شوی دی لیکلی دی چې : دین الاسلام اللازم لكل احد لا یؤخذ الا من القرآن او مما صح عن رسول الله صلی الله علیه وسلم [د اسلام د دین احکام چې پیروی ئی په هرچا لازمه ده د قرآن او صحی حدیثونه پرته د بل څه څخه نه اخستل کیږی] 278.

ز { امام فخرالاسلام بزدوی حنفی رحمه الله عليه 482 هجري قمری کال کی مې شوی دی لیکلی دی چې : و اصل الشرع الكتاب والسنه [د شرعی قوانینو ماخذ کتاب او سنت دی] 279

ح { امام غزالی رحمه الله عليه چی په 482 هجري قمری کال مې شوی دی لیکلی دی چې : فانما النافذ حکم المالک علی مملوکه و لا مالک

²⁷⁶ - اعلام الموقعین 2 ټوک 302 مخ

²⁷⁷ - مناقب الامام الاحمد بن جوزی 401 مخ د 1979 عیسوی کال چاب البدایه و

الناهیة 10 ټوک 333 مخ

²⁷⁸ - المحلی لابن حزم لومړی ټوک 50 مخ د احمد شاکر په تحقیق د بیروت چاب

²⁷⁹ الاصول د بزدوی لیکنه 6 مخ د پاکستان کراچی چاپ -

نیو لیک

الا الخالق فلا امر والا حکم الا له [په غلام یواځی د خپل مالک حکم نافذیدلای شی، نوڅرنګه چې د خالق پرته بل مالک نه شته نو پس د همغه پرته بل څوک د حکم کولو حق نه لری²⁸⁰.

ط { شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله علیه 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : والشریعه انما هی کتاب الله و سنه رسول الله صلی الله علیه وسلم و ما کان علیه سلف الامه فی العقائد و الاحوال و العبادات و الاعمال و الاحکام و السياسیات [شرعی قانون هغه دی چې د کتاب او سنتو څخه ثابت شوی وی او سلفو پری عمل کړی وی ، د عقائدو او اخلاقو له پلوه هم، د عباداتو او اعمالو له خوا هم او د احکامو او سیاسیاتونو له خوا هم²⁸¹].

ی { امام ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کالې مړ شوی دی لیکلی دی : لا واجب الا ما اوجبه الله ورسوله ولم یوجب الله ورسوله علی احد من الناس ان یتمذهب بمذهب رجل من الامه [د اتباع وړ حکم هغه دی چې الله جل جلاله او د هغه رسول واجب کړی وی ، الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم په هیچا دا واجب کړی نه دی چې د امت څخه د یوه کس مذهب دی لازماً اختیار کړی²⁸²].

ک { امام ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه چې په 790 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی : د علماء او فقهاو پیروی په دی خاطر نه کیږی چې هغوی په مطلق ډول د حکم ورکولو او قانون جوړولو په منصب فائز وی دا منصب یواځی هغه شریعت ته حاصل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی نازل شوی وه²⁸³.

²⁸⁰ - المستصفی د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 53 مخ د مصر چاپ

²⁸¹ - مجموعه فتاوی شیخ الاسلام 19 ټوک 308 مخ 1382 هجری قمری کال

چاپ د سعودی ریاض چاپ

²⁸² - اعلام الموقعین 4 ټوک 131 مخ

²⁸³ - الاعتصام د شاطبی لیکنه 3 ټوک 250 مخ 1914 میلادی کال د مصر چاپ

نیو لیک

ل { قاضی بیضاوی رحمه الله علیه چې په 791 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : الفصل الاول فی الحاکم و هو الشرع دون العقل [حاکم او د قانون ماخذ عقل نه دی بلکه د الله جل جلاله شریعت وی 284].

م { علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 861 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : الحاکم لا خلاف فی انه الله رب العالمین [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې حاکم رب العالمین په خپله دی 285].

ن { قاضی شوکانی رحمه الله علیه چې په 750 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : لا خلاف فی کون الحاکم الشرع [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې د الله شریعت حاکم دی 286].

په حکم کې شرک

په تیرو شوو پانوی کې د 509 قرانی کلیمو لږ حدیثونو د راشدینو خلفاو د کړنلاری او د څوارلس مشهورو فقهاو د ویناوو څخه دا راپه ډاگه شویده چې حاکمیت د الله جل جلاله صفت دی او د قانون ماخذ قرآن او سنت ی د دی څیرنۍ څخه دا ثابتېږي چې د الله جل جلاله پرته بل چاته د حاکمیت ، شاریعت او په غیر مشروط ډول قانون جوړونې واگي ورکول په حکم کې شرک [شرک فی الحکم] دی ، چې د شرک بدی او مذمت د قرآن کریم په 168 ځایونو کې بیان شوی چې دلته ئی د نمونې په توگه یو څو آیتونه را اخلو چې د هغه څخه د شرک فی الحکم [په قانون جوړونه کې د شرک] بدی بیان شوی ده .

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَكَاوُنُونَ

284 - منهاج الاصول په حاشیه تحریر الاصول 1 ټوک 91 مخ

285 - تحریر الاصول سره د شرحه 2 ټوک 250 مخ

286 - ارشاد الفحول د شوکانی لیکنه 1937 میلادی کال د مصر چاپ

نيو ليک

إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

[د الانعام سورت 121 آيت]

[او د هغه څارويو چې د الله د نوم په اخيستلو نه وي ذبحه کړای شوي غوښه مه خوري دا کار فسق دی شيطان د خپلودوستانو په زړونو کې شکونه او وسوسې اچوي ، تر څو چې هغوی له تاسې سره شخړه وکړي خو که تاسې د هغوی اطاعت وکړ تاسې به په باوري توګه مشرکان یاست .
د مائدي د سورت په لومړۍ آيت کې ئی د هر ډول مرداري غوښې خوړل حرام کړی دی چې مرداره غوښه په درې ډوله ده : لومړی دا چې د حلولو پرته مې شی ، دوهم د کوم مؤمن یا د کتاب د خاوندانو پرته ئی بل کوم مشرک ذبح کړی ، دریم دا چې د الله جل جلاله د نامه پرته د بل چا په نوم حلاله کړی شوی وي نو په پورتنۍ آيت کې د همدې دریم ډول لورته اشاره شوی ده ځکه چې د هغوی د حرمت په هکله شیطانونو د دوی په زړونو کې شکوک پيدا کول ، نو الله جل جلاله مسلمانانو ته وويل چې که چيرې تاسې د شيطان د دې شکوکود تاثير لاندې راشي او دهغوی خبره ومنی نو تاسو به هم مشرکان شی ښکاره ده چې د دې څخه شرک فیالحکم [په حکم کې شرک] مقصد دی .

امام رازی رحمه الله علیه فرمایي چې : و فيه دليل على ان كل من احل شيئا مما حرم الله او حرم شيئا مما احل الله فهو مشرک وانما سمی مشرکا لانه اثبت حاکما سو الله تعالی وهذا هو الشرک [په دې آيت کې ددې خبرې دليل موجود دی چې هر څوک چې د الله جل جلاله حرام کړی شيان حلال او حلال کړی شيان حرام وگرځوي نو هغه مشرک دی ، هغه ته د مشرک د ويلو علت دا دی چې هغه د الله جل جلاله پرته نور خلک حاکمان [قانون جوړونکي] گرځولي دي ، چې دا په خپله شرک دی] 287.

قاضی ثناء الله پانی پتي رحمه الله علیه وايي چې : قال الزجاج فان من

نیو لیک

ترک طاعه الله او اطاع غیره واتبعه فی دینه فقد اشرك [امام زجاج لغوی رحمه الله علیه ویلی دی چې هغه څوک چې د الله تابعداری نه کوی یا د دین په هکله د الله جل جلاله پرته د نورو اطاعت کوی نوهغه د شرک مرتکب گرځی] 288.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ لِيُرَدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ [د الانعام سورت 137 آیت]

[او په همدی ډول ډیرو مشرکانو ته د هغوی شریکانو د هغوی اولاد وژنه ښایسته کړی ده ترڅو چې هغوی له تباهی سره مخامخ کړي او هغوی د خپل دین په باب په اشتباه کې واځوی].
د هغوی دا شریک څوک وه، چې دا قانون ئی جوړ کړی وه چې خپل اولاد و وژنی؟

قتاده رحمه الله علیه په دی هکله فرمایي چې دلته تری نه د مشرکینو مشران او رئیسان مقصد دی - فرا او زجاج رحمهم الله وایی چې د بت خانو منجاوران تری مقصد دی ، لیکن ماوردی رحمه الله علیه وایی چې دا یو سرکش انسانان وو 289.

هغوی ته ئی په دی خاطر شریک ویلی دی چې خلکو د الله جل جلاله د قانون په مقابل کې د هغوی جوړ کړی قانون [د اولاد قتلول] اطاعت شروع کړی وه [هغوی یی په حکم کې شریکان کړی وه] .

انی کفرت بما اشركتمون من قبل [زه مخ اړونکې] انکاری [یم له دی نه چې تاسی شریک کرځولی وم د الله جل جلاله سره پخواه تردی] 290.
امام رازی حمه الله علیه فرمایي چې : کانوا یطیعون الشیطان فی اعمال الشرک ما یطیعون الله فی اعمال الخیر وهو المراد بالاشراک [دی خلکو په بدو کارونو کې دا ډول د شیطان پیروی کوله لکه څنگه به ئی چې

288 - تفسیر مظهری 3 ټوک 283 مخ

289 - زاد لمیسر 3 ټوک 357 مخ

290 - د ابراهیم سورت 22 آیت

نيو ليک

په نيکوکارونوکې د الله جل جلاله اطاعت کاوه [د شريک جوړولوڅخه همدا مقصد دی].

شاه ولي الله محدث دهلوی رحمه الله عليه چې په 1176 هجري قمری کال کې مړ شوی فرمایلي چې: و اشهد بالله انه كفر بالله ان يعتقد في رجل من الامة ممن يخطئ ويصيب ان الله اوجب على اتباعه حتما و ان الواجب على هو الذي يوجب هذا الرجل على [زه په الله قسم يادم او گواهی ورکوم چې داسی عقیده لرل کفر دی چې گویا الله په مونږ د امت د یوه داسی فرد پیروی او اطاعت لازم گرځولی دی چې رایه یې صحیح او غلط کیدای شی او یا دا ډول عقیده لرل هم کفر دی چې ووايي پرما همغه حکم واجب دی، چې فلانی شخص پر ما لازم گرځولی دی].²⁹¹

د شاه ولي الله مقصد په داسی خلکو رد کول دی چې د قرآن او سنتو د واضحو احکامو په مقابل کې د بل چا د جوړ شوی قانون او جاری شوی لاری پیروی کوی [دلته په غیر منصوص امورو کې د اسلام د فقها و او مجتهدینو د اتباع څخه منع کول د هغه مقصد نه دی].

د شاه ولي الله رحمه الله عليه زوی شاه عبدالعزيز رحمه الله عليه د دهلی لوی محدث چې په 1249 هجري قمری کال کې مړ شوی فرمایي چې: اطاعت غیر او تعالی بالاستقلال نیر کفر است و معنی اطاعت غیر بالاستقلال آنست که او را مبلغ احکام ندانسته و ربقئه تقلید او درکردن اندازد و تقلید او را لازم شمارد و با وجود ظهور مخالفت حکم او تعالی جل جلاله دست از اتباع بر ندارد این هم نوعی است از اتخاذ انداد که در آیت آتخذوا احبارهم ... نکوهش آن فرموده اند

"په مستقل ډول د غیر الله اطاعت کول هم کفر دی د مستقل ډول څخه مقصد دا دی چې هغه د احکامو د مبلغ گنلو په ځای د هغه د تقلید کړی په غاړه کې واچوی، او د هغه تقلید په ځان لازم وشمیری، که چیرې د دی حکم د الله جل جلاله د حکم مخالف هم وی نو بیا هم د هغه د اتباع

²⁹¹ - التفهيمات الالهيه | ټوک 211 مخ د مجلس علمی ډهابل چاپ

نيو ليک

څخه لاس نه اخلی نو دا هم د الله جل جلاله سره د شریک جوړولو یو نوع ده ، لکه څنگه یی چې په "اتخذوا احبارهم ... " کې په ډاگه فرمایلی دی²⁹².

د سورت النساء د 105 آیت څخه تر 115 آیت پورې په دوو رکوعگانو کې د منافقینو ذکر شوی، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په پریکړې خوښ نه وه د هغه وروسته یی په 116 آیت کې فرمایلی: "بی شکه چې الله جل جلاله بڅښنه نه کوی هغه چا ته چې د هغه سره څوک شریک کوی".

ددی آیت په توضیح کې د شاه ولی الله رحمه الله علیه بل زوی شاه عبدالقادر رحمه الله علیه چې په 1230 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې: پورته د منافقانو ذکر شوی و چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حکم راضی نه وه ، او په بیلل لار تلل ، بیا یی دا آیت راولیږه چې الله جل جلاله شرک نه ښی "که چا په حکم کې د الله جل جلاله سره څوک ه شریک کړي [د اسلام د دین پرته د بل دین حکم یی ومانه او د هغی په قانون ولاړ] نو د اسلام د دین پرته په بل هر دین عمل کول شرک دی که څه هم په عبادت کې ئی شرک نه وی کړی²⁹³.

د شاه ولی الله رحمه الله علیه شاگرد قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمای چې: اذا صح عند احد حديث صحيح مرفوع من النبي صلى الله عليه وسلم سالما عن المعارضه و لم يظهر له ناسخ و كان فتوى ابي حنيفة رحمه الله عليه خلافه و قد ذهب على وفق الحديث احد من الائمة الاربعه يجب عليه اتباع الحديث الثابت ولا يمنع الجمود على مذهبه من ذلك كيلا يلزم اتخاذ بعضنا ارباباً من دون الله - روى البيهقي في المدخل باسناد صحيح الى عبد الله بن مبارك رحمه الله عليه قال سمعت اباحنيفة رحمه الله عليه يقول اذا جاء عن النبي فعلى الراس والعين [کله

²⁹² - تفسیر عزیزی د البقره سورت "فلا تجعلوا الله اندادا"

²⁹³ - موضع القرآن د النساء سورت 116 آیت

نيو ليک

چې چا ته د نبی کریم صلی الله علیه وسلم صحیح مرفوع حدیث په لاس ورشی او د هغه په مقابل کې بل کوم حدیث موجود نه وی او منسوخ هم نه وی او د امام ابوحنیفه رحمه الله فتوی د دی حدیث په خلاف وی ، خو د خلورو امامانوڅخه د یوه فتوی د دی حدیث سره برابره وی نو د حدیث اتباع واجبه ده ، او په خپل فقهی مسلک د حدیثو د اتباع په لار کې خنډ نه شی ، ترڅو یو بل د خپل ځان رب جوړول لازم و نه گرځوی - امام بیهقی رحمه الله به مدخل کې د عبدالله بن مبارک رحمه الله څخه په صحیح سند رانقل کړی دی فرمایلي چې ما د امام ابوحنیفه رحمه الله څخه اوریدلی دی چې زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث د سر په سترگو منم .

مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله د سورت النساء د 116 آیت ګټی داسې بیانوی " شرک یوازی دا نه دی چې د الله جل جلاله پرته د بل چا بندګی وکړی شی بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل چا حکم منل او خوښوول هم شرک دی .

مولانا عثمانی رحمه الله علیه د سورت النساء د آخری آیت حاشیې او ګټو کې هم په " شرک فی الحکم" باندې تفصیلی بحث کړیدی .

د الله جل جلاله پرته نور د شارع حاکم او قانون جوړونکي په حیث منل او هغوی ته دا حق ورکول چې څنګه مو خوښه وی قانون جوړ کړي ، هغه بدترین شرک دی چې نن پری مسلمان حکومتونه ککړ دي ، او خلک هم د دی مشرکانه نظامونو لاندې ژوند تیروي ، په مسلمانانو فرض دی چې د مشرکانه نظامونو د پای ته رسولو او د اسلامی توحیدی نظام د قیام په خاطر یو موټی شی ، مخلصانه هلی ځلی شروع وکړي او په هغه ځایونو کې چې دا ډول هلی ځلی له پخوا شروع شوی وی نوری هم ګرځندی کړي

...

اللهم انصر من نصر دين محمد صلى الله عليه وسلم وجعلنا منهم

الهي هاكميت

نيو ليک

..... د سليم عقل په رڼا کې

الهي حاکميت يوه عقيدوي او ايماني مسئله ده ، او د يوه مؤمن له پاره اصل دليل کتاب الله او سنت رسول دی ، خوکه چيری کومه خبره د انساني عقل د لاری هم ثابتې شي نو ايمان کې به نور کلکوالی هم راشي نو په دی خاطر لازمه ده چې دا مسئله د عقل په رڼا کې هم وڅيړله شي .

د قرآنکریم په 49 ځايونو کې د عقل يادونه شوی د دی معنی يا دی ورته معنی قلب [زړه] دی چې د قرآنکریم په 135 ځايونو کې ئی يادونه شوی ده د عقل او زړه په واسطه انسان راکړه ورکړه کوی . خو کله عقل سالم وی او کله ناروغ ، نو په دی خاطر دا د الله جل جلاله د ډير لوی نعمت سره سره د شيانو په درک او د گتې او تاوان ترمنځ په توپيکي په پوره ډول کفالت نه شي کولای ، بلکه د الله جل جلاله لارښوونې ته اړوی ، نو ځکه يواځې پدی پوره باور نه شي کيدلای .

د انساني عقل حقيقت

د عقل کليمه د عقل يعقل د باب څخه د مصدر صيغه ده ، چې معنای بندول ، تړل او بچ کول دی د اوښ تړلو ته "عقل البعير" ويل کيږي ، قلعي ته معقل وايي ځکه چې د دښمن د حملې څخه د بچيدو ځای دی ، په عقل د قلب اطلاق هم کيږي او په قلب د عقل اطلاق هم کيدای شي 294.

د همدې اساسي مفهوم له نظره د عقل اطلاق د غور ، فکر او د پوهې په هغه قوت کيږي چې الله جل جلاله په فطري ډول د انسان په زړه کې پيدا کړی دی .

حارث بن اسد محاسبی رحمه الله عليه فرمايلي دي : انه عريزه يتهيا بها ادراك العلوم النظرية و كانه نور يقذف في القلب به يستعد لا دراك الاشياء ... [عقل هغه فطري قوت دی چې د هغه په واسطه د نظري علومو

²⁹⁴ - د تفصيل په خاطر مفردات القرآن 346 مخ باب العين - لسان العرب 11

ټوک 458 مخ باب اللام وگوري

نيو ليک

د درک استعداد پيدا کيږي او دا يوه روښانتيا ده چې په زړه کې اچول کيږي چې د هغی په اساس د شيانو د پيژندنې استعداد را پيدا کيږي [295].

امام ابوالحسن اشعري رحمه الله عليه چې په 330 هجري قمری کال کې مړ شوی دی فرمايلي دي چې: العقل تميز و کياسه و اصلاح معيشه و فراسه و به يتوجه الخطاب الشرعي [عقل تميز او پوهه ده، فراست او زیرکي ده چې د هغی په اساس ژوند اصلاح کيږي او د عقل په اساس انسان ته شرعي حکم متوجه کيږي] [296].

د عقل اطلاق په علم هم کيږي [پوهيدل، درک کول، پيدا کول، پيژندل] [297].

علم په اصل کې د عقل ميوه ده لکه څنگه چې د انگور بيخ ته هم انگور ويل کيږي، نو د هغی ميوې ته هم انگور ويل کيږي - په همدې ډول عاقله قوت ته هم عقل وايي او د هغی ميوې يعنی علم او پوهی ته هم عقل وايي.

په صراح اللغات کې د عقل معنا "خرد و دانش" هم شوی ده او د "دريافتن" په معنی هم راغلی دی - عاقله قوت ته عقل مطبوع يعنی طبيعي عقل وايي او عقل د علم په معنا ته عقل مسموع يعنی کسبي علم وايي [298].

د عقلی اقتسام

د امام غزالي او مولانا روم رحمه الله عليهم له نظره :

²⁹⁵ - احیاء العلوم د امام غزالي لیکنه لومړی ټوک 64 مخ د علم باب د

1322 میلادی کال د مصر چاپ - مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁶ - التمهيد فی بیان التوحيد د ابی شکور سامی رحمه الله عليه لیکنه 4 مخ د

1309 هجري قمری کال د هندوستان دهلی چاپ

²⁹⁷ - مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁸ - احیاء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

نیو لیک

امام غزالی رحمه الله علیه د احیاء العلوم د کتاب العلم اوم فصل کې د عقل حقیقت ، اهمیت او د هغی د درجاتو او اقسامو د بیانولو له پاره مخصوص کړی دی . هغه د عقل څلور ډول بیان کړی دی .

ا { طبیعی عقل یعنی د غور ، فکر او ادراک فطری عاقله قوت .

ب { طبیعی عقل یعنی هغه علم چې د هغه د لاس ته راوړلو له پاره ډیر غور او فکر ته اړتیا نه وی ، او نه په کې د نظریاتو اختلاف موجود وی لکه وایو چې د دوو عدد د یو له عدد څخه لوی دی .

ج { تجربی عقل یعنی هغه علم چې د تجربی په واسطه لاس ته راځي . تجربه کار سپری ته عاقل ویل کیږي . او هغه څوک چې د تجربو څخه نتایج لاس ته نه شی راوستلی هغه ته غیبی او غافل ویل کیږي .

د { دور اندیش عقل یعنی هغه پوخ عقل چې په خپل نظر انجام انجام یې ساتي ، د وخت گټی او خوند پسی نه گرځي او نه پری خواهشات او جذبات غالبی شي بلکه دی په هغو غالب وی .

د لومړي ډول مثال د ونی د بیخ په څیر دی ، د دوهم او دریم ډول مثال د هغی د څانگو او پاڼو په څیر دی او د څلورم ډول مثال د ونی د میوی په څیر دی 299.

مولانا روم رحمه الله علیه چې په 672 هجری قمری کال وفات شوی دی د عقل دوه ډولونه بیان کړی دی :

ا [جزوی عقل هغه ماده پرست عقل چې د محسوساتو او مادی پولو پابند وی ، او د تل له پاره د مادی گټو ، حیوانی غوښتنو او ذاتی اغراضو په فکر کې وی ، د دی عقل میوه او هام او شکوک وی ، او د ظلماتو [تیارو] عالم د دی وطن دی او د غټی بدنایمی باعث گرځي

عقل جزوی آفتش وهم است وطن

زانکه در ظلمات شد او را وطن

عقل جزوی عقل را بدنام کرد

نيو ليک

.....
 کام دنیا مرد را بی کام کرد

[مثنوی]

ب [ایمانی عقل : هغه عقل دی چې د انبیاء علیه السلام د لارښوونو په رڼا کې غور او فکر کوی - د دی عقل د فکر دائره یواځې حیوانی ، جسمانی او مادی گټې نه وی بلکه د دی اصلی توجه روحانی ، اخلاقی او د آخرت د همیشني مصلحت په لور وی ، دا عقل د اطمینان او سکون باعث گرځي ، د نفس د غوښتنو څخه آزاد وی او د زړه له پاره د څوکیدار حیثیت او مقام لری

عقل ایمانی چوشحنه عادل است
 پاسبان و حاکم شهر دل است
 عقل در تن حاکم ایمان بود
 که همیش نفس در زندان بود

[مثنوی]

مولانا روم رحمه الله علیه پخپل څلورم دفتر کې د انسان دری ډولو نه بیان کړی دی :

۱- پوره عاقل چې د نبوت نور او د رسالت مشال له ځان سره ولری دغه انسان قائد او مشر وی .

ب - نیم عاقل چې د نور خاوند نبی صلی الله علیه وسلم د خپلو سترگو نور وگرځوی هرڅه د همغه نور په رڼا کې وگوري او په هره معامله کې په هغه داسی باور وکړی لکه څنگه چې یو ږوند یی په خپل لارښود باندی کوی .

ج - شقی لاشی [بد بخت او بی کاره] چې بلکل جاهل او نا پوهه وی نه په خپله څه رڼا ورسره وی او نه بل د رڼا خاوند د خپل قائد په حیث منی .

عاقل آن باشد که با او مشعل است

نیو لیک

.....
او دلیل و پیشوای قافله است

دیگری نیم عاقل آمد او

عاقلی را دیده خود داند او

دست د روی زد چو کور اندر دلیل

تا بدو بینا شد و چست و جلیل!

و آن خری کز عقل چو سنجی نداشت!

خود نبودش عقل و عاقل را گذاشت

[مثنوی خلورم دفتر]

مولانا روم رحمه الله علیه عقل تمام ته په بل خای کی عقل کل ویلی

دی او د هغه ریا یی د لمر سره مشابه کری ده دا عقل د مشکو په مثال

دی او د عامو خلکو عقل د هغی د خوشبو یی په ډول ده.

هست عقلی هم چو قرص آفتاب

هست عقلی کمتر از زهره و شهاب

عقل های خلق عکس عقل او

عقل او مشک و عقل خلق بو

عقل کل و نفس کل مرد خدا است

عرش و کرسی را مدان کزوی جداست

مظهر حق است ذات پاک او

زد بجو حق را و از دیگر مجو !!

[د مثنوی پنجم دفتر]

د انسانی عقل اصلی ځای

د پورتنی تفصیل څخه معلومه شوه چې د غزالی رحمه الله علیه د وینا

له مخی "عقل دوراندیش" او د رومی رحمه الله علیه د وینا له مخی

عقل ایمانی "په صحیحو معناو سره سلیم عقل دی او د دی دکار صحیح

دائره دا ده چې هغه د الهی وحی په ریا کی غور او فکر کوی نو که چیری

عقل په خپله کفالت کولی نو الله جل جلاله به نه انبیاء رالیږلی وی او نه

نيو ليک

به يی کتابونه رانازل کړی وی ، په قرآن کریم کې د دی همدا حیثیت بیان شوی دی د بقره د سورت د 236 آیت څخه تر 241 آیت پوری د مهر ، طلاق او وصیت د ځینی احکامو د بیانولو نه وروسته یی فرمایلی دی چې :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی ډول بیانوی الله جل جلاله تاسو ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د نور د سورت د 58 آیت څخه تر 61 آیت پوری د پردی اوښه نورو کورنی قوانینو د بیانولو وروسته یی فرمایلی دی :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی توگه بیانوی الله جل جلاله تاسی ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د یوسف علیه السلام په سورت د یوسف کې فرمایي چې :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[مونږ نازل کړی دا کتاب په عربی ژبه ترڅو تاسو فکر وکړی او وپوهیږی] .

د دی ډول آیتونو څخه مقصد دا دی ، چې د الهی وحی څخه آزاد انسانی عقل معتدل ، برابر او گټور قانون نه شی معلومولی . د عقل اصلی کار دا دی چې هغه د الله جل جلاله د پولو دننه غور او فکر وکړی ، بلکه د الهی وحی او انبیاءو علیهم السلام ، د لارښوونو پرته په آزادی سره فکر کوونکو او د خپله ځانه کومه لاره پلټونکو ته قرآن کریم سفهاء یعنی بی عقله ویلی دی 300.

په طبیعی علومو کې د عقل او تجربی څخه حقایق تر یوی اندازی پوری را برسیره کیږی ، خو د الهیاتو او اخلاقیاتو په دائره کې انسانی عقل ته هیڅ مستقل حیثیت نه دی ورکول شوی ، بلکه د هغه څخه د

نيو ليک

غلطی کیدلو امکانات په هر وخت کې موجود وی ، امام غزالی رحمه الله علیه فرمایي چې کله ما د علم الکلام څخه وروسته د فلسفې مطالعه مستقيما پیل کړه نو د دری کاله ژوری مطالعې څخه وروسته زه دی نتیجې ته ورسیدم چې : حتی اطلعت علی ما فیہ من خداع و تلبیس و تحقیق و تخییل اطلاعا لم اشک فیہ [حتی چې زه د فلسفې د هرڅه نه خبره شوم په هغه کې یوڅه فریب او غولول دی ، یوڅه صحیح خبرې په کې هم شته اوڅه په کې تخیل دی ما ته د دی داسی معلومات وشو چې په هغه کې هیڅ شک نه شته] 301.

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه چې په 606 هجری قمری کال کې مړ شوی او د فلسفې او منطق استاد وه په دی هکله یی نزدی دوه زره کتابونه لیکلي دی خو آخر دی نتیجې ته ورسید چې : لقد اختبرت الطرق الکلامیه و المناهج الفلسفیه فلم اجدھا تروی غلیلا ولا تشفی علیلا ورئیت اقرب الطرق طریقہ القرآن [ما د علم کلام او فلسفې ټول لاری امتحان کړی چې یوه یی هم نه دکوم تړی سړی تنده ماتولای شی ، او نه د کوم ناروغ علاج کولی شی ، ما ولیدله چې نزدی او آسانه لاره د قرآن لار ده] 302.

ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه فرمایي چې : قد علم بالتجارب و الخیره الساریه فی العالم من اول الدنیا الی الیوم ان العقول غیر مستقله بمصالحها استجلابا لها ومفاسدها استدفاعا لها [د دنیا د پیل څخه تر اوسه پوری د تجربو او علم په رڼا کې دا ثابت شوی چې عقول د مصالحو د لاسته راوړلو او د مفاسدو څخه د ځان ساتلو په لړ کې مستقل قوت او استعداد نه لری] 303.

د علامه اقبال رحمه الله علیه په شان فیلسوف هم په دا رنگه ویلو

³⁰¹ - المنقذ من الضلال 17 مخ د 1971 میلادی کال د پاکستان لاهور چاپ

³⁰² - البدایه و اللنهائیه 13 ټوک 56 مخ

³⁰³ - الاعتصام د شاطبی رحمه الله علیه لیکنه

نيو ليک

.....

مجبور شوی دی .

عقل بی مایه امامت کې سزا وار نهين
 راهبر هوطن و تخمین توزبون کار حیات
 خرد کې کهتیاں سلجها چکا هون
 میرے مولا مجھے صاحب جنون کر
 پرھ لیے مین نے علوم شرق و غرب
 روح مین باقی ہے اب تک درد و کرب
 عالم ہے غلام اس کے جلال ازلی کا
 اک دل ہے کہ هر لحظه الجھتا ہے خرد سے
 [یوازی په نوم او بی گتیی عقل د امامت او مشری وړنه دی ، ځکه کله
 چې لارښود گمان او خیال شی نو بیا ژوند د تباہی په لور روان شی ، د
 عقل د ټولو نغښتو او تاوو راتاوو پړاونو څخه تیر شوی یم نو ای زما مولا
 ما اوس د لیونتوب خاوند زکړه ، ما د ختځ او لویديځ ټول علوم ولوستل
 خو زما په روح کې تر اوسه پوری درد او تکلیف پاته دی ، ټول پیدایښت
 د هغه د ازلی جلال غلام دی یوازی زړه دی چې په هر وخت کې د عقل
 سره په جنگ وی] .

د عقلی د ټولو تفصیل

لومړی دلیل :

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ [د الاعراف سورت 54 آیت]

د الهی حاکمیت تر ټولو لومړی عقلی دلیل : هغه څوک چې خالق دی
 هغه مالک هم دی او څوک چې مالک دی هغه حاکم هم دی نو څرنگه
 چې دا ټول د الله جل جلاله پیدایښت دی نو له دی امله پری دهمغی قانون
 هم نافذیږی ، عقل هیڅکله دا خبره نه منی چې یو شی دی یو سړی
 جوړکړی خو هغه دی د بل چا په ملکیت کې وی ، مگرکیدای شی چې د
 مالک په اجازه بل څوک د هغه په ملکیت کې تصرف وکړی ، خو
 مستقل بالذات مالک همغه دی چې خالق یی دی او دا حقیقت چې په

نیو لیک

غلام او مملوک باندی یواځی د هغه د مالک او آقا حکم باید نافذ شی
یو داسی حقیقت دی چې د بدیهی عقل څخه ثابت شوی دی ، او د
معلوماتو له پاره یې ډیر غور او فکر ته اړتیا نه شته ، په انسان باندی د
انسانی عقل جوړکړی قانون نافذول د حریت ، آزادی او د انسانی شرف په
خلاف کار دی . په اسلام کې د آزادی تصور دا نه دی چې یو قوم دی د بل
قوم د غلامی څخه یا یو مملکت دی د بل مملکت د غلامی څخه آزاد
شی ، بلکه حقیقی او صحیح آزادی دا ده چې یو انسان د بل انسان د
غلامی څخه آزاد شی ، او د خپل حقیقی خالق غلام وگرځی . د خپل
مملکت او قوم د جوړ شوی قانون پیروی کول غلامی ده .
آزادی خو دا ده چې انسان د مخلوق د غلامی څخه آزاد شی او د خپل
خالق غلامی اختیار کړی ، لکه څنگه چې علامه اقبال رحمه الله وایی
:

تا نه رمز لا اله آید بدست بند غیر الله را نتوان شکست
[لا اله رمز په دی کې دی چې د الله جل جلاله پرته د هر چا د
غلامی زنځیرونه وروشکېږی] .

دوهم دلیل :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

[د فاطر سورت 15 آیت]

انسانی عقل مخلوق دی او د مخلوق په فطرت کې فقر او احتیاج
شامل دی نو په دی خاطر عقلی قانون د نقص عیب او غلطی څخه پاک نه
وی ، خو د الله جل جلاله ذات غنی او صمد دی یعنی د هر ډول احتیاج
څخه پاک دی نو له دی امله د هغه قانون هم د هر ډول عیب او نقص
څخه پاک دی هغه څوک چې د هری او د الله جل جلاله نه منکر نه وی هغه
د دی خبری په منلو کې هیڅ ډول ځنډ نه کوی . الله جل جلاله نه په خپل
وجود کې چا ته محتاج دی او نه په خپل علم کې کوم معلم او اسبابو ته
ضرورت لری ، خو انسان په خپل وجود کې هم فقیر او محتاج دی او د

نیو لیک

خپل فکر او تعقل له پاره هم د علم اسبابو ته اړ دی ، د ده د معلوماتو ذریعه پنځه حواس دی چې هغه د غلطی څخه نه شی پاکیدلی ، د همدی حواسو په اساس د عقل ادراک او تفکیر پوره او مستقل نه وی ، او د ناکافی ادراک په اساس د مصالحو قطعې علم لاس ته نه شی لاس ته راتلای ، ډیر تر ډیره گمان او قیاس کیدای شی .

د تجربی او احساس په بنسټ انسانی عقل د طبیعی او ساینسی علومو په چوکاټ کې کار کولای شی ، خو د اخلاقیاتو او اجتماعیاتو په چوکاټ کې تجربه او احساس هم کار نه شی کولای ، دا په دی خاطر چې اخلاق او تمدنی قانون د احساس قابل شیان نه دی ، بلکه دا معنوی امور دی ، او تجربیات په مادی او حسی امورو کې کیدای شی او که یو څه معلوم هم کړی نو د غلطی څخه خالی نه وی . نو د دی علتونو په اساس عقل د خپلی بی وسی ، کمزوری او فقیری گواهی وایی ، او دا عرض کوی چې هغه چا چې زه پیدا کړی یم نو همغه دی ووايي چېگټه ور څه دی او غیرگټه ور کوم دی ؟ په څه کې مصلحت دی او په کوم کې ضرر ؟ او ټولنیز ، اقتصادی او تمدنی اړیکې د کومو موادو په واسطه قایمیدای شی ؟ نو د انسانی عقل د دغی فقر او احتیاج په خاطر الله جل جلاله د عقل د لارښوونې له پاره انبیاء علیهم السلام راواستول او کتابونه ئی رارلیږل .

دایم دلیل :

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 216 آیت]

که څه هم انسان د ماضی او حال په هکله یو څه ناڅه علم لری خو د مستقبل په هکله په هیڅ نه پوهیږی خو د الله جل جلاله علم په ماضی ، حال ، مستقبل دری واړو باندی یو شان محیط دی ، ناقص او ناتمام شیان د پوره شی په مقابل کې نشت گڼل کیږی ، نو په دی اساس د انسان علم د الله جل جلاله د علم په مقابل کې په نشت برابر دی ، چې خپله د عقل گواهی دا ده چې د نیمگړی علم جوړ شوی قانون نیمگړی وی

نیو لیک

او د پوره علم جوړ شوی قانون مکمل وی او د کامل په مقابل کې د نیمګړي قانون اختیارول د عقل غوښتنه نه ده . بلکه ډیره لویه بې عقلی او سفاکت دی ، د نمونې په توګه ، سود ، جواړی ، شراب ، نخا د انفرادي ملکیت خاتمه یا چا ته د غیري مشروط حاکمیت حق ورکول ، دا هغه امور دی چې په ښکاره ډول عقل ته ګټه ور ښکاري خو د تجربو په واسطه دا معلومه شوه چې دا تبا ه کونکې شیان دی او نن د هغی د تبا هی څخه عقل په تنګ راغلی .

څلورم دلیل :

وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي

[د یوسف سورت 53 آیت]

انسانی عقل د نفسی غوښتنو او د خپل غرضی څخه پاک نه دی پرته د هغه خلکو څخه چې الله جل جلاله پری رحم کړی وی ، نو په دی خاطر د هغوی جوړ کړی قانون هم د خپل غرضی څخه پورته نه وی ، خو الله جل جلاله هیڅ ذاتی غرض نه لری او نه د کومی طبقي یا انسانی نسل سره د خپلوی کومه رینه لری . نو په دی خاطر د هغه قانون د ټول انسانیت د فلاح ضامن دی چې خالص د انصاف په اصولو جوړ شوی دی د نفس غوښتنه په دوه ډوله ده " بهیمیه او " سبعیه " د بهیمی [حیوان] د غوښتنی خاصیت حرص دی او هغه غواړی چې د حلالو او حرامو ، نیکی او بدی بندیزونه لری شی ، خو سبعیه [خپرونکي] خاصیت تکبر او غرور دی ، او غواړی چې د ظلم آزادی دی موجوده وی ، نو د داسی شخص له نظره ، قتل ، غلا وهل ټکول یوه تفریح ، بهادری او [نارینتوب] دی ، د مزدورانو او لاس لاندی کسانو څخه بیګار اخستل اودهغوی په ګټه عیش کول، د دی حیوان صفت انسان له نظره د عزت اوشرافت نښه وی ، دا دواړه مرضونه او یا داسی نور چې په چا تسلط پیدا کړ ، نو د هغه زړه ته د مریض زړه ، د متکبر زړه او د غافل زړه ویل کیږی ، د قرآن کریم په 62 ځایونو کې د عقل او د زړه مرضونو ته

نیو لیک

.....
 اشاره شوی ، فلاسفو او حکماو هم دا [د زړه مرضونه] تسلیم کړی دی د
 اسلامی شریعت او د انبیاءو د تعلیم څخه آزاد فکرکونکې عقل ته د دی
 مرضونو څخه د بچیکیدو هیڅ ضمانت نه شی ورکول کیدای ، دا په دی
 خاطر چې د هغه شاو خوا د حرص ، هوا او غرور او تکبر تیارو نیولې ده
 او په دی تیارو کې راگیر شوی عقل څخه دا توقع کول ، چې حقیقی او په
 عدل او انصاف ولاړ قانون به جوړ کړی ، یو خام خیال دی او یو بی ځایه او
 بی بنیاده حسن ظن دی ، که چیرې د سرمایه لرونکو په لاس کې
 اختیارات وی ، نو هغه به د مزدورانو ، زحمت ویستونکو ، د هقانانو او
 غریبو د استثمار له پاره قانون جوړ کړی او که همدا اختیارات بلې طبقې
 ته ورکړل شی نو هغوی به د خلکو د حلالی گټې د شکولو له پاره
 غورځنگونه شروع کړي .

بیا به پښتون د خپل قوم په فکر کې وی ، پنجابی به د خپلی قوم ...
 عرب به عجمی له نظره وغورځوی او نه به عجمی د عربو د گټو فکر
 وکړي خو خداوند قدوس د خپل ټول مخلوق د گټې او مصلحت له پاره
 احکام را نازل کړی دی .

پنځم دلیل :

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَبِیْوَانُ لَوْ كَانُوا یَعْلَمُونَ [د یوسف سورت 53 آیت]
 د انساني عقل جوړ شوی قانون یوازی د دینوی مصالحو له پاره
 تیارېږي ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانوند دواړو دارینو د نیک
 بختی او د معاش او معاد دواړو د صلاح ضمانت ورکوي. دینوی ژوند د
 مسلسل ژوند یواځې یوه دوره ده او مرگ یو گوډ [موږ] یا پل دی چې
 انسان تری په تیریدو سره د ژوند بل همیشنی دور کې داخلېږي څرنگه
 چې دنیا زمونږ د سترگو ترمخ ده نو په دی خاطر مونږ د دی څخه څه
 ناڅه علم د عقل او تجربې په واسطه لاس ته راوستلی شو ، خو عقل دا نه
 شی معلومولای چې څه ډول اعمال آخرت ته گټه رسوي او څه ډول اعمال
 هلته د تباهی او بربادی باعث گرځي څرنگه چې د الله جل جلاله ذات په

نيو ليک

هرڅه علیم دی او په دی خاطر د هغه نازل کړی قوانین هم د دواړو جهانو د نیک بختی او کامیابی سبب گرځي .

شپږم دلیل:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا [د البقره سورت 143 آیت]

عقلی قانون د افراط او تفريط څخه محفوظ نه وی خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون په اعتدال او برابری ولاړ دی او اعتدال او برابروالی د افراط او تفريط نه غوره او بهتر دی انساني عقل اعتدال ته راوړل که نا ممکن نه وی نو مشکل خو ضرور دی ځکه خاطر چې د هغی سره جوش او جذبه خامخا د تشدد په لور میلان لری ، په پخوانی مصری تهذیب او یونانی رومی تمدن کې ماده پرستی او حیوانی غوښتنی او د جسمانی ضروریاتو افراط او د روحانیت تفريط موجود وه، او د هغی زیادت او کموالی د انسانانو څخه ځناور او څیرونکې جوړکړی وه، د بلی خوا رهبانیت ، بدمت او د جاهلو صوفیانو تصوف د جسم د ازارولو دوهمه انتها وه چې دا د اصلاح په ځای د وژنی او د ظلم دوهم ډول وه . ښکاره ده چې د الله جل جلاله نعمتونه په خپل ځان حرامول ، خپل جسمانی صلاحیتونه تباہ کول او د دنیا د تعمیر او جوړونی یو ځای د هغی د ترک کولو رویه اختیارول ، اصلاح نه بلکه ورانیول دی ، عدل نه ، بلکه ظلم دی ، د نفس وژنه او د جسم تباہی ده ، خو د خپل جوړکړی روحانیت توغ جگونکې د لږی مودی وروسته بیا بلی انتها ته ورسېږی ، او په لیدو لیدو کې د فقری دا ځالی ، شاهي دربارونه وگرځیدل ، د هغوی عبادت ځایونه په قارون خانوبدل شوه په غاړوتلونکې اموخته خلک کله هم منځنی لار نه غوره کوی او نه په غاړوتلونکې خلک د تباہی په کندو کې د لویو څخه ځان ژغورلای شی .

د اوسنی وخت د دوه لویو نظامونو هم همدغه حال دی په سرمایه لرونکې نظام کې ملکیت فرد ته د غیر محدود او غیر مشروط ملکیت حق ورکړ شوی لیکن په اشتراکي نظام کې د وگړی ملکیت او نور ټول

نيو ليک

.....

حقوق يې له يوه سره ختم کړې شوی دی .
په يوه نظام کې د وگړي په حقوقو کې افراط او په بل کې تفريط دی ،
خو علیم او حکیم الله جل جلاله په اسلامی نظام کې د اعتدال او برابری
منځنۍ لار اختیار کړې ده ، که عبادات دی یا معاملات ، که سیاسیات دی
یا تعزیرات ، که اخلاقیات دی یا د صلح او جنگ قواعد ، د عقائدو څخه
تراعمالو پورې د اسلام هر حکم ، هر قانون او هر هدایت په اعتدال ولاړ
دی او معتدل او برابر نظام هیڅکله د ظلم او فساد ذریعه نه ګرځي .

اوم دلیل :

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا [د ال عمران سورت 102 آیت]
عقلی قانون د اتحاد په ځای د افتراق او سبب ګرځي دا نننۍ نړۍ د
همدی عقلی او وضعی نظامونو په اساس په اختلافاتو او ویني توپونو
بوخته ده ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون د اتحاد ، یووالی او ورور
ولی بهترینه او پایښتناکه ذریعه ده . په انساني فهم او عقل کې توپیر یو
لازمی شی دی همدا علت دی چې د اول نه نیولی تر اوسه پورې عقلاء
فلاسفه او مفکرین هیڅکله هم یو شوی نه دی . د یونان حکماء سبعة چې
د اساطین سبعة په نوم هم یادېږي د هغوی ترمنځ په ځینی بنسټیزو
مسائلو کې ډیر زیات اختلاف موجود وه ، علامه شهرستاني رحمه الله
عليه د الملل په دوهم ټوک کې د 61 مخ څخه تر 95 مخ پورې یعنی پوره
34 مخو کې د هغوی نظریات را اخستی دی ، او د اروپا د نورو فلسفيانو
د اختلافاتو څخه خو نن هر یوه تعلیم یافته وگړی خبر دی د همدی عقلی
توپیر په اساس نن بشریت په زرګونو ټوټو ویشل شوی دی بت پرست ،
وطن پرست سیکولریست ، سوسیالیست ، فاشست هغه ټوټی او
طبقی وی چې بنی نوع انسان ئی د همدی عقلیت پرستی په اساس تقسیم
کړی دی او که نه نو "کان الناس امه واحده" ټول بشریت په یوی عقیدي
وه ، او هغه د الله جل جلاله د حاکمیت عقیده وه ، د اسلامی نظام په
بنیادی اصولو کې خو د سر د وینښته په اندازه هم اختلاف نشته او کوم

نيو ليک

چې په فروعی مسائلو کې موجود دی ، هغه د [اختلاف تنوع] د ډلې څخه دی یعنې په یوه کار کې یې څو طریقې ښوولې دي چې ټولې روا دي د دی فروعی مسائلو په اساس د افتراق پیدا کول د نفس د غوښتنې پیروی ده نه د اسلام پیروی .

اتم دلیل :

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ [د البقره سورت 165 آیت]

د عقلی او وضعی قانون سره د انسان د زړه مینه نه پیدا کیږي ، همدا علت دی چې فلسفيانو دنیا کې نفرت کولو ته ترقی ورکړې وه. مگر تر اوسه یې د خلکو زړونه لاس ته نه دي راوړي ، خو د شرعی او الهی قانون سره د ایمان د خاوندانو د زړه مینه او محبت وی او د هغی پیروی کول عبادت او د ثواب کارگنې ، هر څوک په دی پوهیږي چې هر هغه څه چې په زړه کېځای پیدا کولی شي نو انسان د هغه د لاسته راوړو په خاطر سر ورکولو ته هم تیارېږي ، نو ښکاره ده چې د قانون د حکمرانی د قایمولو له پاره هیڅ حکومت د چا په کوراو سر د پولیسو پیره نه شي درولای تر هغه پورې چې په زړه کې د قانون احترام موجود نه وی ، نو مجرم په مختلفو قسمونو خپل ځان د قانون د پنځې څخه په څنگ کولی شي ، د امریکې ، انگلستان ، فرانسې او د اروپا د نورو ملکونو پولیس تجربه لرونکې هم دي او د نوی وسایلو خاوندان هم دی خو د دی سره سره بیا هم په دی هیوادونو کې د قانون ماتونې او نورو جرمونو زیاتوالی ورځ په ورځ صورت نیسي ، د قانون سره مینه د قانون جوړونکې سره د مینې نتیجه وی ، څرنگه چې د الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم سره مینه ، د ایمان نښه ده نو په دی خاطر د هغه د جوړکړي قانون سره مینه هم د ایمان نښه او جز دی ، چې د هغی پابندی د مسلمان د زړه او ایمان سره ټینګ اړیکې لري .

د عقل د هاکمیت اولین مخترع ابلیس دی

کله چې الله جل جلاله حکم وکړ چې آدم علیه السلام ته سجده وکړي

نيو ليک

نو ملائکو بی د څه ویلو څخه حکم و مانه او سجده ئی وکړه ځکه چې هغوی عقل او رای ته د حقیقی حاکم په مقابل کې هیڅ اهمیت نه ورکاوه خو ابلیس د الله جل جلاله د حکم د منلو څخه په دی اساس ډډه وکړه چې دا حکم د عقل په خلاف دی ، زه د اورڅخه پیدا شوی یم او آدم د ختی څخه پیدا شوی دی او د خاورو تر مخ تیتیدل د عقل نه لری ده ملائکې د الله جل جلاله منونکې دی او لعین ابلیس د عقل د حاکمیت قائل وه علامه شهرستانی رحمه الله علیه فرمایي چې : په مخلوق کې د ټولو نه لومړی شبه ابلیس لعین را پیدا کړه هغه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې عقل مستقل وگاڼه نو د نفس د غوښتنی پسی ولاړ او د خپلی تخلیقي مادی په اساس بی لویی وکړه 304.

د الهی حاکمیت منونکې د ملائکو تابع دی او د عقل د حاکمیت منوونکې د لعین ابلیس تابع دی .

دوهم اصل شوری

د اسلامی حکومتی نظام او اسلامی سیاست دویم بنیادی اصل شوری ده ، یعنی د اسلامی ریاست مشربه هم د مسلمانانو د باوری وکیانو څخه د تشکیل شوی شوری له خوا ټاکل کیږی ، او د ټاکلو وروسته به ټولی مهمی او ارزښتناکه پریکړی د همدی مجلس د تأیید وروسته صورت نیسي نن سبا مسلمان سیاست پوهان شورائیت ته اسلامی جمهوریت وایی د عربی ادب ، حدیثو او فقهی په کتابونو کې د جمهور کلیمه د غلبی او اکثریت په معنا استعمالیږی ، د سنن ترمذی په یوه روایت کې هم " فی جمهور من العرب " کلیمه راغی ده 305. خو د اوسنی وخت د جمهوریت رواج شوی کلیمه د عربی ژبی د ډیکشنری څخه نه ده اخستل شوی بلکه د [ډیموکراسی] د

³⁰⁴ - الملل والنحل دریمه مقدمه لومړی ټوک 16 مخ

³⁰⁵ - سنن ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء ان الخلفاء من قریش لومړی ټوک 56

نيو ليک

یونانی-کلیمی څخه اخستل شوی ، چې د هغی اصول تر پایه د اسلام په خلاف دی ، لکه څنگه چې ترمخه مو ولوستل چې د اسلامی جمهوریت اصطلاح خو حرامه نه ده خو د غلطی څخه د بچکیدو له پاره صحیح اسلامی اصطلاح "شورائیت" ده دا اصطلاح د قرآن او سنتو او همدا ډول د راشدینو خلفاو د سنتو سره مطابق ده چې د دی نه په خلکو کې د مطلق العنان حاکمیت او بی قیده آزادی د مشرکانه فکر د پیدا کیدو خطر هم نه شته ، سدباب الذریعه [د غلطیو او بدیو دروازی بندول] د شریعت مستقلة قاعده ده نو د دی قاعدی له مخی د جمهوریت استعمال پریښودل وړ دی ځکه شورائیت بهترینه او مناسبه اصطلاح ده .

د شوروي په هکله قرآني آیتونه

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ [د ال عمران سورت 159 آیت]

[ای پیغمبره ! دا د الله جل جلاله لوی رحمت دی چې ته د دی خلکو له پاره ډیر نرم خو په جوړ شوی یې که داسی نه وای او ته توند خو په وی او سخت زړی وی نو دا ټول به ستا له شاو خوا نه خواره شوی وو نو هغوی معاف کړی ، او د هغوی د خطاو وېښنه د الله جل جلاله نه وغواړه ، او د دین په چارو کې هغو ته هم په مشوره کې برخه ورکړه ، بیا چې ستا اراده پر کومه رایه ټینګه شي نو پر الله توکل وکړه ، د الله جل جلاله هغه خلک خوښیږی چې د هماغه په ډاډینه کار کوي] .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې : الامر نقيض النهي والامر الحادثه [امر د نهی په مقابل کې دی او د امر معنا حادثه او واقعه هم راځی 306].

د لغت د امامانو د دی تشریح څخه معلومیږی چې د امر معنا حکم او

نيو ليک

حکومت هم راځي او د مهمو او د [مهتمم بالشان واقعي] په معنا هم استعمالیږي ، او د آيت مفهوم دا دی چې ای نبی صلی الله علیه وسلم د حکومت په چارو کې او د مهمو واقعو په هکله د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره کوه .

ابن جریر طبری ، امام جصاص حنفی ، امام بغوی ، امام فخرالدین رازی رحمه ، امام قرطبی ، علامه نسفی ، علاوالدین بغدادی ، قاضی ثناء الله پانی پتی او علامه الوسی رحمه الله علیهم علیه دی ټولو په خپلو تفسیرونو کې لیکلی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د مشورې د اخستو حکم په دی خاطر ورکړ شوی وه چې امت ته د شورائیت سلسله سنت پاته شی ، ترڅو راتلونکې کې امت د آمریت په لاره ولاړ نه شی ، او د شورائیت په شرعی قاعدې باندې ټینګ او مستحکم واوسی د ذکر شوو مفسرینو رحمه الله علیهم خخه د ځینو اقتباسات را نقل کوو : لیتبعه المؤمنون من بعده فیما حزبهم من امر دینهم و یستنوا بسنته فی ذالک و يتخذوا المثل الذي راوه یفعله فی حیاته [د مشورې اخستولو حکم له دی امله ورکړل شوی وه چې ترڅو راتلونکې د ایمان خاوندان په مشورې اخستو کې د هغو دیني چارو په هکله چې هغوی ته پرمخ کې راځي ، د هغه صلی الله علیه وسلم پیروی وکړي او په دی هکله د هغه سنت د خپل ځان له پاره نمونه وگرځوی ، او همدا نمونه چې هغه به خپل ژوند کې پری عمل کړي وه د خپل ځان تګ لاره وټاکي 307].

اراد ان یستن به من بعده [د حکم ورکولو مقصد دا وه چې د مشاورت په سنت کې امت د هغه پیروی وکړي 308].

د وخت بیهقي قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمایلي دي چې : تمهید لسنه المشاوره للامه [دغی حکم په امت کې د مشاورت د

307 - تفسیر ابن جریر 4 ټوک 152 مخ د 1954 عیسوی کال د مصر چاپ

308 - زاد المسیر فی علم التفسیر د ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 488 مخ

1964 عیسوی کال د بیروت چاپ - تفسیر کبیر 9 ټوک 66 مخ

نيو ليک

سنت له پاره بنسټ کيښود [309].

په نېټوي دور کې د شوري تاريخي غونډې

معاذ بن جبل رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه نقل کړی دی چې: انی فیما لم یوح الی کاحدکم [په کومو چارو کې چې وحی نه وی راغلی نو په هغوی کې زه ستاسی په شان یو انسان یم] [310].
امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجري قمری کال کې مړ شو فرمایي: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د مشوري حکم د هغه دیني امورو په هکله ورکړل شوی وه چې د هغه په هکله د الله جل جلاله له طرفه روښانه لارښوونه نه وه شوی او په هغه دنیا وی او انتظامی امورو هم ورته د مشاورت حکم شوی وه چې د هغه بنیاد په رای او غالب گمان ولاړ وی [311].

هغه د هری غیرمنصوص او مهمی معاملی په هکله مشوره کوله که څه هم هغه امور دیني احکامو پورې تړلی وه، جنگ پورې تړلی وه او یا ئی د انتظامی معاملات پورې اړه درلوده، دلته د مثال په توگه لس تاریخي نمونی وړاندې کيږي چې په کې ځینی داسی مثالونه هم شته چې ور څخه دا په ډاگه کيږي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د شوري د رای په مقابل کې خپله رای پری ایښی ده.

د اذان شوري

[لومړی هجري قمری کال] :

د انس بن مالک رضي الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چې د مدنی دور په اولو وختونو کې خلکو د لمانځه وختونه د خپل

309 - تفسیر مظهری 2 ټوک 153 مخ د هندوستان د هلی چاپ

310 - مجمع الزوائد 9 ټوک 46 مخ (المناقب) .

311 - احکام القرآن للحصاص 2 ټوک 20 مخ

نيو ليک

خپل فکر مطابق ټاکل ، یوه ورځ د دی له پاره مشوره وشوه ځینو د یهودو د بوق تجویز وړاندی کړ او ځینی نورو د نصاراو د ناقوص پیشنهاد وکړ ، خو حضرت عمر رضی الله عنه دا پیشنهاد وکړ چې یو کس دی وټاکل شی چې د لمانځه په وخت کې خلک په لوړ غږ سره راوبولی ، هماغه وه چې په همدی پیشنهاد پریکړه وشوه او رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی کار له پاره حضرت بلال رضی الله عنه وټاکه ، 312 بلال رضی الله عنه به په لوړ آواز خلکو ته الصلوه جامعہ ویل [ای خلکو د جمعی لونیخ تیار دی] ، خو وروسته عبدالله بن زید رضی الله عنه په خوب کې د اذان دا مروجہ کلیمات د چا څخه واوریډل نو بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت بلال رضی الله عنه ته په هماغه کلیماتو د اذان کولو حکم وکړ ، چې وحی ئی هم په تائید کې راغله .

ابن حجر رضی الله عنه فرمایي چې: مبدا الاذان کان عن مشوره اوقعها النبی صلی الله علیه وسلم بین اصحابه حتی استقر برویا بعضهم و فیه مشروعیه التشاور فی الامور المهمه [اذان په مشورې سره شروع شوی دی ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره کړی وه وروسته بیا د ځینی صحابو د خوب په واسطه [مروجہ [اذان وټاکل شو 313] .

دا حدیث د دی خبری دلیل دی چې په مهمو خبرو کې مشوره کول شرعی طریقہ ده .

د بخاری شمېرې شمېرې

[دوهم هجري قمري کال]

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاوَرَ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي سُفْيَانَ

³¹² - صحيح بخاری بدء الاذان لومړی ټوک 85 مخ

³¹³ - فتح الباری بدء الاذان 2 ټوک 219 مخ

نيو ليک

قَالَ فَتَكَلَّمْ أَبُو بَكْرٍ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ فَقَالَ إِيَّانَا تُرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُخَيِّضَهَا الْبَحْرَ لَأَخَضَّضْنَاهَا وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرْكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا قَالَ فَتَدَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَسْطَرًا وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِيهِمْ غُلَامٌ أَسْوَدُ لَبَنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ فَيَقُولُ مَا لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ ضَرَبُوهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أَخْبَرْتُكُمْ هَذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ مَا لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ فَمَضَى النَّاسُ فَإِذَا قَالَ هَذَا أَيْضًا ضَرَبُوهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ انْصَرَفَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقْتُكُمْ وَتَتْرَكُوهُ إِذَا كَذَبْتُكُمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَصْرَعٌ فَلَانِ قَالَ وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ هَاهُنَا هَاهُنَا قَالَ فَمَا مَاطَ أَحَدُهُمْ عَنْ مَوْضِعٍ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

انس بن مالک رضی اللہ عنہ خخہ روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د بدر د غزا په وخت کې [په لاره کې] د خپلو صحابو رضی اللہ عنہم سره مشوره وکړه ، حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ خپله خپله رایې ښکاره کړه مگر هغه د انصارو د رای د معلومولو په خاطر چپ ناست وه ، نو په دې وخت کې سعد بن عبادہ انصاری رضی اللہ عنہ جگ شو او ویی ویل که چیرې ته حکم وکړی نو مونږ د ریاب کې ټوپ وهلوه او د برک الغماد [یمن] پورې د خپلو آسونو زغلولو ته تیار یو- د دې خبرې د اوریدو وروسته د تلو حکم

نيو ليک

وشو، او فوخ د بدر په ځای کې خپلې مورچې سنبال کړې 314. امام نووی رحمه الله علیه فرمایي چې : و فيه استشاره الاصحاب و اهل الراي والخبره [د دی نه دا ثابتېږي چې د ملگرو او د رای د خاوندانو او باخبره خلکو څخه مشوره اخستل سنت دی] 315. د شوری د دی غونډې د گډونکو صحابو رضی الله عنهم وینا وی د سیرت په ټولو کتابونو کې موجودی دی .

د بدر د بندیانو په هکله شوری

[درېیم هجري قمري کال]

"د بدر د بندیانو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د صحابوسره مشوره وکړه او ورته ئی وویل چې د بندیانو په هکله ستاسی نظر څه دی؟ ابوبکر رضی الله عنه وفرمایل چې فدیة تری واخلی او پرېږدی خو حضرت عمر رضی الله عنه وفرمایل، زما نظر خو دا دی چې د هغوی څټونه ورپرېکړو ځکه چې دا خلک د کفر امامان او د دښمن سرداران دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه د رای مطابق د هغوی څخه فدیة واخسته او خوشی یی کړل 316."

ابن کثیر رحمه الله علیه د مسند احمد څخه دا حدیث په ډیر تفصیل سره رانقل کړی دی چې په هغه کې دا الفاظ هم راغلي دي : ناس یاخذ بقول ابی بکر رضی الله عنه وناس یاخذ بقول عمر رضی الله عنه ځینی خلکو د ابوبکر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ځینی نورو د حضرت عمر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ، لیکن وروسته د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په تائید کې آیت هم را نازل شو 317]

314 - صحیح مسلم کتاب الجهاد باب غزوه بدر

315 - نووی په حاشیه د قسطلان 401 مخ

316 - صحیح مسلم الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر - سنن ترمذی

317 - تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 246 مخ

نيو ليک

.....

د احمد شوري

[درېم هجري قمري کال]

د احد د غزا په وخت کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نظر دا وه چې د بنار په داخل کې مورچې جوړې کړي او د ځینې مشرانو صحابو رضی الله عنهم رای هم همداسی وه ، خو د ځوانانو رای دا وه چې د باندې ووځي او په ډگر د دښمن مقابله وکړي ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلې رائي په ځای د هغوی په رایه پریکړه وکړه او د احد د غره په لمنه کې ئی د جنگ محاذ جوړ کړ 318.

د خندق شوري

[پنځم هجري قمري کال]

د خندق [احزابو] د غزا په وخت کې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم شوري راوغوښتله چې آیا د باندې ووځو او د جنگ محاذ جوړ کړو یا د بنار په داخل کې مورچې جوړې کړو سلمان فارسی رضی الله عنه د خندق د ویستلو مشوره ورکړه او د مسلمانانو دا نظر خوښ شو، نو هماغه وو چې په همدې نظر باندې د عمل کولو حکم صادر شو³¹⁹.

د خندق شوري د مصالحت په ځانګړ

[پنځم هجري قمري کال]

د خندق د غزا په وخت کې د مسلمانانو محاصره ورځ چې ورځ تنګیده نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د بنو غطفان مشرانو عینه بن حصن او حارث بن عوف سره د مدینې د باغونو د دریمې برخې د میوې په ورکولو د مصالحت او روغۍ جوړې خبرې وکړې ، ترڅو دا دواړه سرداران د قریشو د ملاتړ څخه لاس واخلې د محمد صلی الله عليه وسلم نظر همدا وه

318 - صحيح بخارى تعليقا الاعتصام باب امرهم شوري بينهم 2 ټوک 1095

مخ - طبقات ابن سعد 2 ټوک 38 مخ ابن هشام 3-4 ټوک 63 مخ

³¹⁹ - ابن سعد 2 ټوک 66 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 224 مخ - الحليبه 2 ټوک 640 مخ

نيو ليک

چې روغه جوړه دی وشی ، خو د آخری پریکړې تر مخه مشوره اخستل ضرور وگڼل شوه ، د انصارو د مشرانو څخه سعد بن معاذ رضی الله عنه او سعد بن عبادہ رضی الله عنه وویل چې که چیرې دا د الله جل جلاله حکم وی نو مونږه منلی دی او که چیرې ته د نبی صلی الله علیه وسلم په حیث د خپل حکم مطابق دا پریکړه کوی نو بیا هم زموږ قبوله ده خو که چیرې حکم نه وی نو بیا مونږ دی روغی جوړی ته تیار نه یو ، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې که چیرې دا د الله حکم وایی نو ما له تاسی سره بیا مشوره نه کوله ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی رایی په نسبت د شوری رایی ته ترجیح ورکړه او د روغی جوړی د خبرو څخه تیر شو 320.

د اهل بیت په هکله شوری

[شپږم هجري قمري کال]

د بنوالمصطلق د غزا د سفر په وخت کې د منافقینو مشر عبدالله بن ابی بن سلول ، پر ام المؤمنین حضرت عایشه رضی الله عنها باندې تهمت ولگاوه ، چې په مدینه منوره کې دی تهمت او پروپاگندی د طوفان شکل ونیوه - رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسامه بن زید رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه سره د ام المؤمنین رضی الله عنها څخه د بیلیدو په هکله مشوره وکړه ، او بیا جومات ته ولاړ او په لویه غونډه کې یی وویل : ای مسلمانانو ! څوک به ما معذور وگڼی ، که چیرې زه د هغه سړی په خلاف څه اقدام وکړم ، چې د هغی څخه ما ته تکلیف رارسیدلی دی [زما د ښځی په هکله] حال دا چې ، په الله عزوجل قسم چې ما ته د خپلی ښځی په باره کې د خیر پرته نور هیڅ نه دی معلوم - خو وروسته د النور سورت رانازل شو چې په کې د حضرت عایشی رضی الله عنها

³²⁰ - ابن سعد 2 ټوک 69 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 223 مخ - الکامل ابن الاثیر 2

ټوک 181 مخ الحلیه 2 ټوک 640 مخ

نيو ليک

پاکوالی بیان شوی وه او په دی توگه تهمت جوړوونکې د سختی ناکامی سره مخ شول³²¹.

د حدیبیې شوری

[شپږم هجري قمري کال]

د حدیبیې د غزا په وخت کې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غدیر الاضطاط ته ورسید نو د مسلمانانو خبری خانگی "هغه ته اطلاع ورکړه ، چې د مکې قریشو خپل نژدی قبایل را ټول کړی دی او غواړی چې تا بیت الله ته د تللو څخه منع کړی ، په دی وخت کې هغه وفرمایل ای مسلمانانو ! ما ته مشوره راکړی چې اوس باید کوم اقدام وشي آیا دا غوره ده چې د قریشو د دی دوستانو احابیشو په کورونو دی حمله وشي ابوبکر رضی الله عنه رای ورکړه چې تاسو د کعبی [بیت الله] د زیارت کولو په خاطر راغلی یاست نو د همدی غرض په خاطر مخکې ولاړ شی هرڅوک چې زمونږ مخه ونیسی نو مونږ به د هغه سره جنگیرو خو وروسته صلح وشوه³²².

د هوازن د بندیانو په هکله شوری

[اتم هجري قمري کال] :

د حنین په غزا کې د هوازن د قبیلې شپږ زره کسان بندیان ونيول شول نوکله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف د محاصرې څخه راستون شو نو په [جعرانه] کې تر یوه وخته پوری تم شو ، په دی خاطر چې دا خلک راشی او ایمان راوړی ، نو د هغوی مال او بندیان به بیرته ورکړل شی ، خو هغو خلکو په راتلو کې ځنډ وکړ ، نو د غنیمت مالونه وويشل شوه ، څو کله چې د طائف اوسیدونکي پیښمانه شوه او راغلل نو محمد صلی الله علیه وسلم [عامه شوری] راوغوښته او ورته ئی وویل

³²¹ - صحیح بخاری المغازی غزوه بنوالمصطلق 2 ټوک 595

³²² - صحیح بخاری المغازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک 600

نيو ليک

چې زه غواړم چې د دوی بنديان خوشی کړم تاسی هرڅوک چې په خپله خوښه خپل بندى آزاد وی آزادى ئی کړی اوکه نه نو هغوی به د معاوضی په بدل کې آزاد کړم خلکو وویل چې مونږ یی په خپله خوښه آزادو و خو محمد صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : بیرته ولاړ شی او خپلو مشرانو [عرفاء] ته دا رای وویاست ، نماینده گان بیرته راستانه شول اوویی ویل چې ټول په دى خبره خوښ دی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول بنديان خوشی کړل 323.

د معاذ بن جبل رضی الله عنه په هکله شوری

[لسم هجری قمری کال] :

کله چې معاذ بن جبل رضی الله عنه د یمن والی ټاکل کیده نو شورای وغوښتل شوه ، د شورا غړو خپل خپل نظریات وړاندی کړل او د ډیر فکر او تعمق وروسته ئی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته ولیږه .
 فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ وَالَّذِينَ يَحْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ [د الشوری سورت 36 - 38 آیتونه]

[هغه څه چې تاسی ته درکړی شوی د دنیا د ژوند سامان دی او هغه څه چې د الله جل جلاله سره دی هغه ډیر غوره او دو امدار دی د هغه خلکو له پاره چې ایمان یی راوړی دي او پر خپل پروردگار توکل کوي ، هغه خلک چې له لوی گناهانواو بی حیای د کارونو څخه ډډه کوي او کله چې غوسه شي نو عفه کوي ، اد هغه کسان چې د خپل رب حکم مني ، لمونځ قایموي خپلی چاري په خپل منځي مشوري سره سرته رسوي اوکومه روزی چې مونږ دوی ته ورکړی ده له هغی نه لگښت کوي] .

³²³ - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک 612 - سنن ابوداود کتاب

الجهاد 3 ټوک 142 مخ

نیو لیک

په دی آیت کې د ایمان د خاوندانو اوه ښکاره صفتونه ذکر شوی دی چې د دی له امله دوی د جنت حقدار گڼل کېږي :

توکل ، د لوی گناهونو او فواحشو څخه ځان ساتل ، معافی کول ، د الله جل جلاله هر حکم منل ، لمونځ کول ، مشوره کول ، مال خرڅول .

د مشورې یادوونه د لمانځه او انفاق ترمنځ شویده د کلام د دی وضاحت څخه معلومېږي چې د شورائي نظام جوړول د لمانځه په څیر د فرایضو له ډلې څخه دی چې د ایمان د خاوندانو یو ښکاره صفت دی .

د هغو یولسو مفسرینو ذکر چې تر مخه شوی دی ټولو لیکلی دی چې د " امرهم شوری بینهم " څخه مقصد دا دی چې په غیرمنصوصو معاملاتو کې په مشورې سره پریکړه کول پر مسلمانانو لازم دی ، او دا یو ټینګ او کلک حکم دی .

ابوبکر رازی جصاص رحمه الله علیه فرمایي چې : یدل علی جلاله موقع المشوره لډکره مع الایمان و اقامه الصلوه و یدل علی انا مامورون بها [دا حکم د مشورې په عظمت باندې دلالت کوي ځکه چې ذکر یې د ایمان او لمونځ سره شوی دی ، او دا ددی خبرې دلیل هم دی چې مونږ مامور شوی یو چې مشوره به کوو] .

امام رازی رحمه الله علیه فرمایي چې : اذا وقعت بینهم واقعه اجتمعوا و تشاوروا فائنی الله علیهم ای لاینفردون برای بل ما لم یجتمعوا علیه لا یقدمون علیه [کله چې د هغوی ترمنځ کومه معامله را پیدا شي نو بیا هغوی غونډه رابولي او مشوره کوي- په دی خاطر الله جل جلاله د هغوی تعریف کړی ، چې انفرادی [ځانگړی] رای نه اختیار وي ، بلکه هغی پوری چې اجتماعی پریکړه ونه شي ، هیڅ اقدام نه کوي 324 .

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

[د البقره سورت 233 آیت]

[خو که دواړه خواوې په خپل منځي موافقه او مشورې سره یې له تی

نيو ليک

.....

بيلول غواړي د دې خبرې څه باک نشته [.

که څه هم دا آيت د سياست البیت پورې اړه لري خو د کوچني د شيدوڅخه د لري کولو په کار کې ئی هم د شورائيت د اصولو مراعات ضروري گڼلی دی ، د دې څخه دا خبره را په ډاگه کيږي چې د سياست البیت [کورنی حکومت] په شان د سياسه مدينه د [قومی سياست] پريکړي هم د اهل الراي په مشوره کول په کار دی لکه څنگه چې د کور په سياست کې د کوچنيانوگټې په نظر کې دی همدا ډول په ملکې سياست کې هم د خلکوگټې او روزل تری مقصد دی ، نو په دې خاطر د شورائيت د حکم پابندی په دواړو کې ضروري ده .

دوهمه خبره د دې آيت څخه هم دا معلوميږي چې د ښځو څخه هم مشوره اخستل کيږي خصوصا په هغه امورو کې چې هغه د اولاد د تربيت او روزنی پورې تړلی وی ، ځکه چې په هغی کې د ښځو تجربه د نارينو څخه زیاته ده .

د شوروي په هکله

د رسول الله صلى الله عليه وسلم اهاديث

عن علي رضي الله عنه قال قلت يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان نزل بنا امر ليس فيه بيان امر و لا نهي فما تامرون؟ قال شاوروا فيه الفقهاء العابدين و لا تمضوا فيه رای خاصه

[حضرت علي رضي الله عنه پوښتنه وکړه ، يا رسول الله صلى الله عليه وسلم که چيري زمونږ ترمنځ کومه داسی موضوع را پيدا شي چې د هغه په هکله نه امر وی نه نهی ، نو د داسی پيښی په هکله تاسو څه فرمایي رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې په دې کله د عابدينو او ديانت لرونکو فقهاو سره مشوره وکړي او ځانگړی رای اختيار نه کړي] 325.

نیو لیک

د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه د همدا رنگ سوال په ځواب کې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې : تجعلونه شوری بین العابدین من المؤمنین و لا تقضونه برائی خاصه [دا معامله د عبادو مسلمانانو شوری نه حواله کړی او ځانگړی پریکړه مه کوی] 326.

عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا كانت امراءکم خیارکم و اغنیاءکم سمحاءکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیر لکم من بطنها و اذا كانت امراءکم شرارکم و اغنیاءکم بخلاءکم و امورکم الی نساءکم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها [کله چې ستاسی حکمرانان ستاسی د بنو خلکوڅخه وی ستاسی دولتمند خلک سخیان او او ستاسی چاری د مشوری په اساس مخته ځی نو د ځمکې مخ تاسی ته د ځمکې د گیدې نه بهتر دی ، خوکه ستاسی حکمرانان ستاسی د بدترینو خلکو څخه وی ، او ستاسی دولتمند خلک بخیلان وی او ستاسی چاری د بنځو په غاړه وی] اصل پریکړه د هغوی په لاس کې وی [نو بیا د ځمکې گیده د هغی ترمخ تاسی ته بهتره ده] 327.

په دی حدیث شریف کې ئی د آرام ژوند د تر سره کولو له پاره دری شیان ډیر ارزښتناک بنوولی دی او هم دغه دری شیان د اسلامی ریاست او صالحی ټولنی بنسټیز شرطونه دی : صالح قیادت - د غریبانو کفالت - شورا ئیت

عن عایشه رضی الله عنه قالت ما رئیت رجلا اکثر استشاره للرجال من رسول الله صلی الله علیه وسلم [حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها فرمایي چې ما داسی څوک نه دی لیدلی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه زیات د خلکو سره مشورکونکو اوسی 328.]

³²⁶ - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنز العمال 5 ټوک 812 مخ

³²⁷ - مشکوه کتاب الرقاق باب تغیر الناس

³²⁸ - سنن ترمذی کتاب الجهاد ابی هریره په روایت لومړی ټوک 241 مخ -

معالم التنزیل ال عمران سورت 159 آیت

نيو ليک

عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما شقي عبد قط بمشوره وما سعد باستغنا رأي [رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې مشوره کوونکې سړې هيڅکله د حق څخه نه بې برخې کېږي او خپله رای خوښوونکې او پوره گڼونکې ، خپل غرضي سړي هيڅکله سعيد [نیک بخت] نه گرځي 329.

يعني ملوکيت او آمریت د شقاوت او بد نصیبي لار ده او شورايت د سعادت او خوش نصیبي لار ده .

عن ابی هريره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المستشار مؤتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل کېږي هغه معتمد او باوري وي] 330.

د شوري غړي بايد هغه څوک وي چې د هغه په ديانت او امانت باندې اعتماد او باور موجود وي ځکه چې مشوره يو ډول امانت دی او په مشوره ورکونکې باندې فرض دی چې په هغې کې خیانت ونه کړي او د پوره غور و تعمق نه وروسته د پوره ديانت او پوره ایمانداري سره صحيح رایي ورکړي .

عن ابی هريره رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من استشاره اخوه المسلم فإشار عليه بغير رشد فقد خانه و من أفتى فيتا بغير ثبت فإثمه على من افتاه [د چا څخه چې د هغه مسلمان ورور مشوره وغواړي او هغه ورته د حق په خلاف مشوره ورکړي نو هغه د خپل ورور سره خیانت کړي او کوم مفتي چې د تحقیق پرته فتوی ورکړه نو گناه به د فتوی ورکونکې په غاړه وي] 331.

³²⁹ - تفسير قرطبي 4 ټوک 251 مخ د 1967 عيسوي کال د مصر چاپ

³³⁰ - سنن ابوداود کتاب الادب باب فی المشوره 5 ټوک 345 مخ - جامع ترمذي باب الاستيذان والادب 2 ټوک 124 مخ - الادب المفرد د امام بخاري رحمه الله عليه سره د شرح فضل الله الصمد لومړی ټوک 384 مخ د عيسوي کال 1969 د چاپ

³³¹ - الادب المفرد لومړی ټوک 352 مخ - سنن ابی داود کتاب العلم 4 ټوک 66 مخ

نيو ليک

امام محمد بن اسماعيل بخارى ، امام ابوداود ، او امام ترمذى رحمه الله عليهم په خپلو کتابونو کې د مشورې د اهميت او ضرورت د ثابتولو په خاطر ځانگړې ابواب قائم کړي دي .

دامام بخارى رحمه الله عليه د قايم کړي باب عنوان دا دی [باب قول الله وامرهم شورى بينهم و شاورهم فى الامر و ان المشاوره قبل العزم و التبيين لقوله فاذا عزمتم فتوكل على الله فاذا عزم الرسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن لبشر التقدم على الله ورسوله] مشوره د پريکړې او د حق د واضح کيدو تر مخه کيږي کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مشورې وروسته او يا د وحى په اساس کومه پريکړه وکړه نو بيا هيڅ يو بشرته د الله جل جلاله او د هغې د رسول صلى الله عليه وسلم تر مخه کيدو د حق نه شته 332] .

جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه چې په 911 هجرى قمرى کال مړى شوى دى په الخصائص الكبرى کې يو ځانگړى فصل ترتيب کړى چې عنوان يې دى باب اختصاصه بوجوب المشاوره [د مشورې وجوب د رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصيت وه .

د دى باب څخه مقصد دا دى چې په نبى كريم صلى الله عليه وسلم باندې په غيرمنصوص امورو کې د خپلو اصحابو رضى الله عنهم سره مشوره کول واجب وه او دا د هغه امتيازى خصوصيت وه ، د دى باب د ثبوت له پاره ډير روايتونه رانقل شوي دي 333 .

د تيرو شوو انبياو وروسته به نور پيغمبران او رسولان هم راتلل نو په دى خاطر په هغې وختونو کې د مشورې اخستو ته دومره اهميت نه وه ورکړل شوى خو څرنگه چې د محمد صلى الله عليه وسلم څخه وروسته هيڅ پيغمبر نه شى راتلاى ، نو په دى خاطر هغه ته د خپلو اصحابو رضى الله عنهم سره د مشورې کولو له پاره تاکيد وشو ترڅو راتلونکې امت د ده

³³² - صحيح بخارى باب الاعتصام 2 ټوک 1095 مخ

³³³ - الخصائص الكبرى 2 ټوک 230 مخ

نیو لیک

په اسوه حسنه باندی عمل وکړی او د ورپسین شوو معاملو په هکله د فقهاو ، عابدینو د مشورې او اجتهاد په واسطه حکم معلوم کړی .

د مشورې په هکله

د راشدینو خلفاء کله څه وایي :

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ وَأَنَّ
الْمُشَاوَرَةَ قَبْلَ الْعَزْمِ وَالْتَّبَيُّنَ لِقَوْلِهِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِذَا عَزَمَ
الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَنْشُرُ التَّقْدُمَ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشَاوَرَ
النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْمَقَامِ وَالْخُرُوجِ فَرَأَوْا لَهُ
الْخُرُوجَ فَلَمَّا لَبَسَ لَأَمَتَهُ وَعَزَمَ قَالُوا أَقِمْ فَلَمْ يَجِبْ إِلَيْهِمْ بَعْدَ الْعَزْمِ وَقَالَ لَا يَنْبَغِي
لِنَبِيِّ يَلْبَسُ لَأَمَتَهُ فَيَضَعُهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَشَاوَرَ عَلِيًّا وَأَسَامَةَ فِيمَا رَمَى بِهِ أَهْلُ
الْإِفْكِ عَائِشَةَ فَسَمِعَ مِنْهُمَا حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ فَجَلَدَ الرَّامِينَ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَى
تَنَازُعِهِمْ وَلَكِنْ حَكَمَ بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ وَكَانَتْ الْأَيْمَةُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَسْتَشِيرُونَ الْأَمَنَاءَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمُورِ الْمُبَاحَةِ لِيَأْخُذُوا بِأَسْهَلِهَا فَإِذَا
وَضَحَ الْكِتَابُ أَوْ السُّنَّةُ لَمْ يَتَعَدَّوهَ إِلَى غَيْرِهِ افْتِدَاءً بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَرَأَى أَبُو بَكْرٍ قِتَالَ مَنْ مَنَعَ الزَّكَاةَ فَقَالَ عُمَرُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا
اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ
عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهِ لَأَقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَابَعَهُ بَعْدَ عُمَرُ فَلَمْ يَلْتَفِتْ أَبُو بَكْرٍ إِلَى مَشُورَةٍ إِذْ كَانَ عِنْدَهُ
حُكْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ فَرَّقُوا بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
وَأَرَادُوا تَبْدِيلَ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ
فَاقْتُلُوهُ وَكَانَ الْقُرَاءُ أَصْحَابَ مَشُورَةٍ عُمَرُ كُھُولًا كَانُوا أَوْ شُبَّانًا وَكَانَ وَقَافًا
عِنْدَ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

نيو ليک

د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم وروسته د مسلمانانو حکمرانانو به د هغه خلکو سره مشوره کوله چې په خپل دیانت او امانت کې به د اعتماد وړ وه او د دین په هکله به ورته پوره پوهه حاصل وه ، دا مشورې به په مباحاتو کې کیدلې [غیرمنصوص] ، ترڅو د ټولو آسانه او ګټه وړه لار اختیار شي خو کله به چې د قرآن یا سنتو واضح حکم پیدا شو نو د هغې څخه بل طرف ته مخ نه اړوه ، د هغوی دا تګ لاره د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د پیروي په اساس وه.

دا الاثمه څخه مقصد راشدین خلفاء او صحابه رضی الله عنهم او تابعین رحمہم الله علیهم دی ، دا د هغوی ځانګړې لار وه چې په ټولنیزو معاملو کې به ئی د خپلې ځانګړې رای په نسبت د شوترجیح او برتری ورکوله ، د دې عباراتو څخه دا هم څرګندیږي چې د راشدینو خلفا رضی الله عنهم په دوره کې امناء او د علم خاوندان [د قوم معتمد و او باوري] خلک به د شوري په غونډه موجود وو [334].

فان اعياه ای ابا بکر رضی الله عنه ان یجد فیہ سنه من رسول الله صلی الله علیه وسلم جمع رؤوس الناس و خيارهم فا ستشارهم فاذا اجتمع رائهم علی امر قضی به ، و فی کنز العمال و کذا لک کان یفعل عمر رضی الله عنه [که چیرې ابوبکر رضی الله عنه ته به د کومې معاملې د پریکړې له پاره د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت په لاس ورنه غلل نو د خلکو مشران [وکیلان] او د هغوی څخه نیک او پوه خلک به ئی راغونډول او بیا به ئی د هغوی سره مشوره کوله ، کله به چې هغوی په کومه خبره متفق شو ، نو د هغوی مطابق به ئی پریکړه کوله حضرت عمر رضی الله عنه هم همداسې کول [335].

و کان القراء اصحاب مجالس عمر رضی الله عنه و مشاورته کهولا

³³⁴ - الدرامی لومړې ټوک 58 مخ د 1978 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - کنز العمال په حاشیه مسند احمد 2 ټوک 166 مخ - فتح الباری 17 ټوک 105 مخ
³³⁵ - صحیح بخاری کتاب التفسیر 2 ټوک 669 مخ - الاعتصام 6 ټوک 1082 مخ

نيو ليک

کانونا او شېبانا و فی روايه شېبابا [د حضرت عمر رضی الله عنه د مجلس غړی ، زاړه وه او که ځوانان ، ټول د قرآنی علومو پوهان وه] 336.

حضرت عثمان رضی الله عنه په خپله لومړۍ وینا کې ویلی وه چې د کتاب او سنتو وروسته به زه د هغی پریکړې پابند اوسم په کومی چې ستاسو رای یو شان وی 337 .

قال الحسن البصري رحمه الله عليه ما استشار قوم قط الا هدوا لا فضل ما بحضرتهم ثم تلا و امرهم شوری بینهم [حسن بصری رحمه الله علیه فرمایي چې هر هغه قوم چې په مشورې یی عمل کړی وی نوهغو ته د نیکی او ښه رای توفیق ورکړل شوی دی] 338.

د پوهانو وینا وی :

ما استنبط الصواب بمثل المشاوره ولا حصنت النعم بمثل المواسات ولا اكتسبت البغضاء بمثل الكبر [صحيح او ښه رای د مشورې وروسته لاس ته راځي او په نعمتونو کې برکت د انسانانو سره د همدردۍ په واسطه پیدا کيږي او بغض او دښمني د کبر او غرور نه را پیدا کيږي] .

د ریاست مشرفه د شوری

د راي د کولو حق نشته

ځینی خلک په دی ناپوهی کې دی چې امیرالمومنین ته دا حق ورکړل شوی دی چې د شوری رای او پریکړې رد کړي چې دا کار بالکل د شرعی اصولو خلاف دی .

O د "امرهم شوری بینهم" د تفسیر په هکله چې د تفسیرد پوهانو او صالحینو سلفو رحمهم الله کومی ویناوی ترمخه نقل شوی دی په هغی کې دا خبره په ډیر وضاحت سره بیان شوی ده چې د ځانگړی رای په مقابل کې د شوری د پریکړې پابندی واجبه ده ، او شورائیت یو لازم الاتباع

336 - تاریخ طبری 5 ټوک 159 مخ

337 الادب المفرد لومړی ټوک 351 مخ

338 - زادالمسیر لومړی ټوک 441 مخ

نيو ليک

.....
 قانون دی ، د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایتونو له مخی حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د فقهاو او عابدینو څخه د مشورې اخستلو حکم کړی دی او د ځانگړې رای د اختیارولو څخه ئی منع راوړی ده " ولا تمضوا فیہ رای خاص ولا تقضونه برای خاصه " د راشدینو خلفاء د سنت ذکرهم شوی دی چې د " روس الناس او خیار الناس او الامناء " [د قوم د بهترینو او باوری نماینده گانو پریکړې به ئی عملی کولی د ملوکیت او خلافت ترمنځ اساسی توپیر هم دا دی چې خلیفه د شوری پابند وی او پادشاه د شوری پابندی ضروری نه گڼی او که نه مشوری په خپله پادشاه هم وکړی که د هغه طبیعت ئی غواړی منی بی او که نه د ټول قوم متفق نظر هم رد کولی شی .

O له دی نه پرته ، د ویتو د حق د نه حصول یولوی دلیل دا هم دی چې خلیفه د شوری له خوا ټاکل کیږی او هغه د قوم د وکیل حیثیت لری ، چې د هغوی له خوانه د ورکړل شوو اختیاراتو په اساس د مملکت نظم و نسق پرمخ وړی ، د شوری د پریکړې رد کول د هغه اعتماد د لاسه ورکولو سره برابر دی ، کوم چې شوری په ده کړی وه او د اعتماد او اختیار پرته هغه شرعا د حکومت په منصب نه شی پاته کیدای .

O که چیری دا غلطه خبره د یوی مفروضی په طور ومنو چې د ریاست مشر ته د [ویتو] حق ورکول شوی ، نو د دی حق استعمال که شرعا واجب نه وی نو ډیرنه ډیر د یومباح امر درجه خو به ورته ورکړل شوی وی ، او [سد باب الذریعه] د قاعدی له مخی کله چې یو روا بلکه مستحب کار هم د فساد او خرابی د را پیدا کیدو سبب گرځی ، نو هغه کار ممنوع کیږی په رسول الله صلی الله علیه وسلم او راشدینو خلفاء رضی الله عنهم د مسلمانانو سل په سلو کې باور وه نو په دی خاطر که چیری هغوی د شوری پریکړې رد کړی هم وی نو خلکو دا خبره قبلوله خو په اوسنی وخت کې به هغسی حکمران له کومه راشی ؟ چې په هغی دی د مسلمانانو اعتماد دومره ډیر وی چې هغه دی د شوری پریکړې د قرآن او سنت د دلیل پرته د

نیو لیک

خپلی ذاتی رای په اساس رد کړې او بیا دی هم دا همغسې باوري او معتمدوي په اوسني وختونو کې د خپل غرضي او جاه طلبی مرضونه په عام ډول خپاره شوي دي او د اخلاص، د الله جل جلاله څخه د ويري، تواضع او فروتنی صفات کوم شوي دي نو په دی وخت کې د حکمرانانو په لاس کې د ویتو سلاح ورکول د ظالمانه نظام دروازه پرانستل دي، د شلمی عیسوی پېړۍ او پنځلسمی هجری پېړۍ حکمرانان د راشدینو خلفاء سره مقایسه کول ډیره غلطه خبره ده ځکه چې هغوی ته په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جنت زیری ورکړې وه او د راشدین المهدین په لقب ئی یاد کړې وه او د دی زمانی ډیر متقی او عابد سړي هم د دی اسلحي د غلط استعمال نه ځان نه شی ساتلای، نو که په اوسني وخت کې د حکومت کوم مشر د شوری د مجلس اتفاقی فیصله رد کړي نو د هغی معزولول ضروري دي، تر څو پوري چې د معزول کیدو توره د هغه په سر سوره وی نو هغه به هیڅکله د ظلم، استبداد، آمریت او مطلق العنانی لار اختیار نه کړي، او د قرآن او سنتو وروسته به د ملت د نمایندگانو د پریکړو پابند اوسی، ملت به هم په پراخه سینه د هغه اطاعت کوي.

قاضی عبدالحق ابن غرناطی رحمه الله علیه چې په 546 هجری قمری کال کی مړی شوی دی فرمایلي دي چې:

الشوری من قواعد الشریعه و عزائم الاحکام من لایستشیر اهل العلم والدين عزله واجب هذا ما لاخلاف فيه و قدمدح الله المؤمنین بقوله وامرهم شوری بینهم [شورائیت د شریعت بنیادی قاعده او لازمی قانون دي، کوم حکمران چې د دینداره علماو څخه مشوره نه اخلی، د هغه عزل کول واجب دي په دی هکله هیڅوک اختلاف نه لري] 339.

لوی فقهه ابن خویزمنداد رحمه الله علیه فرمایلي دي:

حاکم ته په دینی امورو کې د علماو د خاوندانو څخه مشوره اخستل

نیو لیک

واجب دی او په جنگی امورو کې د جنگ د ماهرینو څخه مشوره اخستل په کار دی ، او د ملت د بنیګڼو له پاره د ملت د وکیلانو [وجه الناس] څخه مشوره اخستل په کار دی او د مملکت د مصالحو یعنی د ترقی او تعمیر په امورو کې د سکرترانو و زیرانو او نورو لاس لاندی حکامو څخه مشوره اخستل په کار دی 340.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه فرمایي چې : لاغنی لولی الامر عن المشاوره [حکمران ته روا نه ده چې خپل ځان د مشوری څخه بی پروا [مستغنی] وګڼي] 341.

سید جمال الدین افغانی رحمه الله علیه فرمایي چې : هغه ملت چې په خپلو کړو وړو کې په خپله د پریکړی اختیار ونلری او په ولسی امورو او د ملی بنیګڼو په کارونو کې د هغوی مشوری او غوښتنی داخلي نه وی ، یا ملت د داسی یوه حکمران د لاس لاندی وی چې د هغه اراده قانون او د هغه غوښتنه د حکومت نظام وی ، څه چې غواړی کوی ئی او څنګه یی چې زړه غواړی هسی حکم کوی ، نو داسی ملت به هیڅکله په یوه حال پاته نه شی او نه به ترقی وکړی 342.

شیخ محمد عبده فرمایي چې : د شریعت د واجباتو څخه یو واجبی امر شورايت دی ، که مونږ دا حکم په شریعت کې واجب ګرځول شوی پرېږدو نو مونږ به د ښکاره ګناه مرتکب ګرځیدلی یو .

د بغداد د پوهنتون پروفیسور عبدالکریم زیدان وایی چې : کله چې د ریاست مشر د مشاورت حکم ترک کړی ، نو هغه د قدرت نه لری کول په کار دی ځکه چی مشاورت د دی حقیقت ښکار ندوی دی چې اصل اختیارات د اسلامی ټولنی په لاس کې دی او د حکومت مشر د ټولنی

³⁴⁰ - تفسیر قرطبی 4 ټوک 250 مخ

³⁴¹ - السیاسه الشرعیه 7 فصل 157 مخ

³⁴² - ثلاثه من اعلام الحریه له قدری څخه 134 مخ - نظام الحکم فی الشریعه والتاریخ د طافر قاسمی لیکنه 74 مخ د 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

نیو لیک

.....

وکیل دی نه چې خپل اختیاره او مطلق العنان³⁴³.

هغه خلک چې امیر ته د ویتو حق ورکوی هغوی د ال عمران 159 آیت دلیل نیسی چې په هغه کې ویل شوی دی چې کله ته پریکړې وکړې نو بیا په الله باندې تکیه وکړه دا خلک وائی چې د "عزمت" څخه دا څرگندیږي چې د شوری د پریکړې په خلاف پریکړه کول او عزم کول هم روا دی حال دا چې د دی آیت مقصد د مشوری څخه وروسته عزم دی حضرت علی رضی الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه چې د عزم څخه مقصد څه دی؟ هغه وفرمایل:

مشاوره اهل الراي ثم اتباعهم [د رای د خاوندانو سره مشوره کول او بیا د هغوی د پریکړې پیروی کول] ³⁴⁴.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا په ډاگه کیږي چې د عزمت څخه مقصد د شوری د پریکړې په نافذولو کې عزم او توکل دی د هغوی د پریکړې رد ول ترې مقصد نه دی.

دوهم دلیل دا وړاندې کیږي چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د ذکات د نه ورکونکو په خلاف اقدام وکړ او د حضرت عمر رضی الله عنه او د شوری رای ئی مسترد کړه حال دا چې د ابوبکر رضی الله عنه دا اقدام د هغه د ذاتی رائي پوری تړلی نه وه بلکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیث مطابق وه او د حدیث په موجودیت کې د شوری رای ته کوم قانونی حیثیت نه پاته کیږي.

امام بخاری رحمه الله علیه فرمایي چې: ابوبکر رضی الله عنه له دی امله د مشوری په لور څه توجه ونه کړه چې د هغه سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم پریکړه د هغه خلکو په هکله چې د لمانځه او د ذکات ترمنځ توپیر راوړي او د دین د احکامو بدلول غواړي موجوده وه ³⁴⁵.

³⁴³ - اصول الدعوه 169 مخ 197 عيسوي کال د عراق بغداد چاپ

³⁴⁴ - تفسير ابن كثير 2 ټوک 142 مخ [ال عمران سورت 159 آیت]

³⁴⁵ - صحيح بخاری کتاب الاعتصام 2 ټوک 1096 مخ

نيو ليک

دریم دلیل دا دی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د
اسامه رضی الله عنه د لښکر روانیدل ونه ځنډول او مشوری ته یې هیڅ
توجه ونه کړه حال دا چې دا پریکړه په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم
په خپله ژوند کې کړې وه او د هغې د بدلولو اختیار هیچاته نه وه ورکول
شوی ځکه چې په نبوی دور کې د څرگندو پریکړو د بدلولو حق شوری ته
هم نه وه ورکړی شوی.

العرفاء

[د ملت نمایندگان] :

اوس دا پوښتنه را منځ کیږي چې د کومو خلکو څخه مشوره واخستل
شي، ښکاره ده چې د ټولو مسلمانانو څخه چې شمیري سلگونو میلیونو
ته رسیږي په ځانگړې توگه مشوره نه شي اخستل کیدای او نه ټول
غوندې ته رابلل کیدای شي، د دی پوښتنې ځواب دا دی چې د
مسلمانانو د باوري او معتمدو نماینده گانو څخه باید مشوره واخستل
شي د ملت دغی نماینده گانوته په حدیث کې عرفاء ویل شوی دی [په
ملی چارو پوه مشران] .

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان العرافه حق ولا بد للناس من
العرفاء ولكن العرفاء في النار [د علاقې نمایندگي ضروري ده او خلکو
ته د نمایندې ټاکل هم لازمی دی خو خراب او بد نمایندگان به په جهنم کې
وی] 346.

عرفاء د عریف جمع ده چې معنا یې " القیم و السید لمعرفته بسیاسه
القوم [مدبر او منتظم ، سردار او مشر چې د قوم په سیاسي لارو چارو پوه
وی] .

ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه فرمایي چې : العریف القیم
بامرالقبيله والمحلله یلیامورهم ویتعرف الامیر منهم احوالهم [عریف

نيو ليک

هغه چا ته ويل کيږي چې د خپلي قبيلې يا محلي منتظم وي او د هغوی د معاملو مسئوليت په غاړه ولري ، اميرالمومنين د دی قبيلې او محلي حالات د همدی په واسطه ځانته معلوموي .

لکه چې شاعروائی :

اوکلما وردت عکاظ قبيله بعثوا الی عريفهم يتوسم
[د عکاظ ميلی ته چې کله کومه قبيله راځي نو هغه خپل عريف يعنی مشر او مسئول نماينده ما ته راستوی او زه د هغه څخه حالات معلوموم]
347.

په صراح اللغات کې د عريف ژباړه په دی ډول شوی ده " شناسنده وکارکذارقوم "

لکه څنگه چې تر مخه مو د هوازن د بنديانو په هکله د صحيح بخاری حواله ذکر کړه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د عرفاء و يعنی د مسلمانانو د نمايندگانو د رای د اخستلو وروسته ټول بنديان خوشی کړل نو د دی څخه دا معلوميږي چې په هغه وخت کې هم د ملت نمايندگان موجود وه چې هر يو د خپلي خپلي قبيلې معتمد او باوري وه. همدغو عرفاو ته په ننی اصطلاح کې د نمايندگانو غونډه يا پارلمان ويل کيږي او اميرالمومنين د همدوی څخه د مشورې اخستلو پابند وي .

نقباء :

عرفاو ته نقباء هم ويل کيږي موسی عليه السلام هم د بنی اسرائيلو له پاره دولس نقباء ټاکلي وه چې د خپلو قبيلو نماينده گي به ئی کوله .

الله جل وعلی شانه فرمایي چې:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

[د المائد سورت 12 ايت]

[او په يقين سره چې الله جل جلاله د بنی اسرائيلو څخه وعده اخستی

نيو ليک

وه او مونږ د هغوی څخه دولس نقيبېان [سرداران] ټاکلي وه .
 په ليله العقبه کې کله چې د مدينې انصار و بيعت وکړ او لکه څنگه
 چې تر مخه حواله ورکړل شوه رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغوی
 څخه هم دولس کسه نقيبېان وټاکل د نقيب معنا هم د عريف په څېر ده .
 و النقيب العريف وهو شاهد القوم و ضمينهم و هو كالعريف على
 القوم المقدم عليهم الذي يتعرف اخبارهم و ينقب عن احوالهم ای يفتش
 [نقيب عريف ته وائی چې د خپل ملت د معاملاتو گواه او مسئول وی ...
 دا د ملت هغه مشر دی چې د هغوی د حالت نه پوره خبر وی او د هغوی
 د کړو وړو پلټنه او څېړنه کوی 348].
 په صراح اللغات کې د نقيب معنی ده بهتر و داننده قوم [سردار او د
 قوم پوه شخص] .
 ابواسحق او زجاج رحمه الله عليهما فرمایلي دي چې النقيب فى اللغة
 كالمبين والكفيل [نقيب د ملت باوری او مسئول وگړی ته ویل کیږي
 349].

ملاء القوم :

د مفسرينو امام ابن جرير رحمه الله فرمایي چې د ملاء القوم د پریکړې
 پابندی په مسلمانانو لازمه ده .
 ابن منظور رحمه الله لیکي چې : الملاء الروساء و قيل اشراف القوم و
 وجوهم و رؤساهم و مقدموهم الذين يرجع الى اقوالهم [د الملاء څخه
 مقصد د قوم مشران او شریف نمایندگان وی چې قوم را منځته کړی وی
 او د هغوی د خبرې په لور رجوع کیږي 350].
 څرکنده شوه چې د ملاء القوم څخه مقصد هم لکه د عرفاء او نقباء په
 څېر د ملت نمایندگان اخستل کیږي .

³⁴⁸ - لسان العرب لومړی ټوک 769 مخ

³⁴⁹ - زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 2 ټوک 311 مخ

³⁵⁰ - لسان العرب لومړی ټوک 159 مخ

نيو ليک

اولو الامر:

د اولو الامر تفسير په مخکې آيت کې بيان شوی دی چې د اولو الامر په مفهوم کې حکام فقهاء او سياسي مشران ټول شامل دي نو له دې امله د امر د خاوندانو اطلاق په ملي او قومي نمايندگانو هم کيدای شي .
ابن کيسان رحمه الله فرمايلي دي چې : هم اولو العقل و الراي الذين يدبرون امر الناس [د ملت عاقل او پوه خلک د هغه ملت اولو الامر وي او د هغوی د معاملاتو تدبير کونکي وي] 351.

امام زجاج فرمايي چې: اولو الامر من يقوم بشان المسلمين في امر دينهم و جميع ما ادى اليه صلاحهم [د اولو الامر څخه مقصد هغه خلک دي چې د مسلمانانو د ديني امورو گټو او ټولو نيكو كارونو له پاره ملاتړلي ولاړ وي] 352.

د پورتنۍ څيړنې څخه دا څرگنديږي چې د ملت نمايندگانو ته هم اولي الامر ويل شوي چې د هغو د اطاعت حكم وركول شوی دی د سورت النساء په دري اتياؤم آيت کې حكم شوی دی چې هغه امور چې د تحقيق او څيړنې وړ وي هغه دي د اولو الامر په مخ کې کيښول شي ، ترڅو هغو د اجتهاد او څيړنې او تحقيق وروسته مناسبه پريکړه وکړي او همدا خلک د پارلمان [ملي شورا] غړي هم گرځي .

اهل الحل والعقد:

د ملت نمايندگانو ته د اسلام پوهان په عمومي ډول " اهل الحل والعقد " وايي يعنې د قوم مسوولين او نمايندگان چې د خلکو باوري اومرجع وي امام رازی رحمه الله عليه فرمايي چې : المراد بقوله اولي الامر اهل الحل والعقد من الامه [د اولو الامر څخه مقصد د اسلامي امت اهل

³⁵¹ - تفسير قرطبي 5 ټوك 260 مخ

³⁵² - تفسير خازن لومړی ټوك 397 مخ

نيو ليک

.....

حل و عقد [د پريکړې کولو خلکدي 353].

شيخ محمد عبده رحمه الله عليه فرمايي: د هغه اولو الامر څخه چې ذکر يې په قرآن شريف کې شوی دی، مقصد تری هغه د رای او بصيرت خاوندان دی چې د اسلام په اصطلاح کې ورته اهل شوری یا اهل حل و عقد ويل کېږي، دا د رياست هغه مسئولین دی چې نور قومونه ورته نواب الامه [د ملت نمايندگان وايي] او دا ضروری ده چې ټول قانونی انتظامی او سياسي امور دی همدوی ته په غاړه کې ورواچول شي 354.

همدا خبره د شيخ محمد عبده شاگرد او د مصر پياوړی محقق سيد رشيد رضا په المنار کې ليکلی ده چې: د رای او بصيرت په خاوندانومشتمله يوه داسی اداره په کار ده چې د هر ډول ټولنيز، قانونی او سياسي امورو فيصلی وکړي.

همدغه العرفاء، النقباء، ملاء القوم، اولوالامر او اهل الحل والعقد ته د اوسنی دور په سياسي اصطلاح کې د ملت نمايندگان، د قوم نمايندگان يا د پارلمان غړی ويل کېږي او په اسلامي اصطلاح کې ورته د مجلس شوری غړی وايي د رياست د مشر د ټاکلو څخه نيولی د هری ارزښتناکې معاملی د پريکړې پوری ټول اختيارات بايد د همدی اداری سره وی او دا اداره خپلی پريکړې د قرآن، سنت او د راشدينو خلفاء د سنتو په رڼاکې کوی خو په غير منصوص امورو يعنی مباحات او مصالحو کې به دی اداری ته د اجتهاد کولو آزادی موجوده وی که څه هم هر او وگړی کولی شی چې مشوره ورکړي وړاندیز ورکړي، تنقيد او محاسبه وکړي خو د مملکت د امورو پريکړې د قوم معتمد او مومن عرفاء او نقباء څخه جوړه شوی شوری کوی چې ددی پريکړې پابندی د

353 - تفسير کبير لسم ټوک 144 مخ

354- الاسلام و التجديد فی مصر 167 مخ په حواله د کتاب ثلاثه من اعلام

الحرية 160 مخ

نيو ليک

رياست په مشر او يا د حکومت په مشر ضروري ده ، مگر دا چې هغه پريکړه د قرآن ، سنتو او د امت د اجماع خلاف وي نو په دې صورت کې د هغې پريکړې رد کول واجب دي ، که چيرې د شوري او د رياست د مشر ترمنځ په کومه معامله کې د نصوصو او اجماع د خلاف کيدو يا نه کيدو کې اختلاف راي پيدا شي نو بيا به دا معامله د عابدينو فقهاء قضا ته وړاندې کول په کار دي .

د مجلس شوري [پارلمان] د غړو مواصفات

مشوره يو امانت دی لکه څنگه چې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمایلي دي چې المستشار مومن [د چا څخه چې مشوره اخستل کېږي هغه معتمد وي] او الله جل جلاله فرمایي چې :

ان الله يامرکم ان تودوا الامانات الی اهلها

[الله جل جلاله تاسو ته حکم کوي چې امانتونه او مسئولیتونه هغه خلکو ته وسپاري چې د هغه اهل وي] .

د شوري د مجلس غړيتوب داسې يو حق نه دی چې هغه د حقوقو د برابري تر قاعدې لاندې راشي او بې له کوم شرطه هر وگړی ته د شوري د غړي کيدو او يا هغه ته د کانديدو حق ورکړل شي ، بلکه دا يو فرض دی چې د شوري غړی يې د امت د نمايندگانو او وکيلانو په حيث انجاموي ښکاره ده چې فرض او امانت هر چا ته نه شي ور سپارل کيدای - بلکه هغه ته د اهليت يو معيار په کار دی ، د اهليت او د نماينده گي د معيار شرائط دا دي :

ايمان :

د اسلامي رياست مجلس شوري د رياست د مشر او د وزيرانو د ټاکلو پرته د اسلامي قوانينو تشریح او تعبير هم په غاړه لري ، په نوو مسایلو کې به اجتهاد هم کوي ، او د اسلامي نظام د نفاذ له پاره د عملی تدبيرونو نیول هم د دوی دنده تشکیلوي ، نو هغه څوک چې بلکل په اسلام باندې عقیده نه لري نو هغه ته به دا ارزښتناک مسئولیت څنگه

نيو ليک

وسپارل شی؟ ځکه د هر فکری ریاست مسئولین باید د ریاست په بنسټیز فکر باندې پوره یقین ولری نو له دې امله د مسلمان امت د نماینده له پاره دا ضروری ده چې هغه په توحید ، رسالت ، ختم نبوت او د قرآن او سنتو په قاطعو احکامو غیرمتزلزل اعتقاد ولری .

البته غیر مسلمانی ډلی کولی شی د جلا انتخاباتو په اساس خپل نمایندگان د ریاست پارلمان ته واستوی .

فقاہت :

د هر ریاست د شوری غړو ته لږ تر لږه د هغه ریاست د اساسی قانون په هکله څه معلومات وی ، نو څرنگه چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن او سنت دی ، نو هغه څوک چې د هغه په هکله ابتدائی معلومات هم و نه لری هغه څنگه د دې شوری غړی جوړیدی شی ؟ ددې امله دی ته اړتیا ده چې د دې شوری غړی کتاب او سنت او اسلامی تعلیماتو ژوره پوهه ولری ، دا ضرور نه ده چې د کوم دارالعلوم سند دی ولری خو د ضرورت په اندازه علم او فقاہت لرل ورباندې لازمی شرط دی د سورت النساء په 83 آیت کې د اولوالامر صفت په دې ډول بیان شوی دی چې هغه به د اجتہادی بصیرت خاوند وی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د فقہاو څخه د مشوری اخیستو حکم کړی دی راشدینو خلفاو به د علم او پوهی د خاوندانو څخه مشوره اخسته ، او د حضرت عمر رضی الله عنه د شوری ارکان علماء وو.

عدالت او دیانت :

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د عابدینو یعنی عبادت کونکو او دیانت لرونکو خلکو څخه د مشوری اخیستو حکم کړیدی ، او د شوری غړو ته یی امناء ، موتمن ، خیاری الناس [غوره خلک] ویلی دی د بله طرفه قرآن کریم د مسرفینو- مترفینو- فساقو- فجارو د اطاعت څخه منع راوړی ده - ددې دلایلو له مخی ضروری ده چې د شوری غړی د فرائضو پابند او د کبائرو او فواحشو څخه لری والی وکړی ، څرنگه چې فاسق او

نيو ليک

فاجر سپري قاضي او گواه نه شي کيدای نو د قانون جوړونکي اداري غړي به څنگه جوړشي هغه څوک چې د لمانځه او روژي پابند نه وي په فحاشي او اخلاقي جرمونو عادي شوی وي، قاتل غل وي او په سود، جواړي او داسي نورو کبائرو کې غرق وي نو هغه نه د مسلمانانو معتمد کيدی شي ، او نه د مخلصانه مشوري اهل دا ډول خلک خپل عرضي، نفس پالني او خپل پالني په هکله فکرمند وي، د الله جل جلاله څخه نه ويريډونکو خلکو ته د هيواد واگي سپارل په اصل کې د ځان وژني او ملت وژني سره برابر دی خو په دی لړکې د ضرورت نه زياته څيرنه او پلټنه هم په کارنه ده بلکه هغه خلک چې په خپلو منطقوکې په عدالت او ديانت مشهور وي بد نوم ونه لري ، او د منطقي خلک د هغه په پاکوالي گواهي ورکوي وي نو د دی منصب اهل گرځيدای شي .

عاقلي اوبالغي وي :

دماغي مريض او نابالغه په خپل مال کې هم تصرف نه شي کولای

"ولا توتو السفاء اموالکم"

نو د ملي امورو مسئول به څنگه جوړشي ؟ د هغی له پاره دا ضروري ده چې د پوخ ذهن خاوند وي، خپله رای ولري او په معاملو وپوهيږي د ذهني پخلني له پاره د لږ تر لږ عمرحد هم ټاکل کيدای شي لکه پنځلس کاله

د عامو رواجو نو څخه باخبر وي :

ابن عابد شامي او جلال الدين سيوطي رحمه الله عليهما ليکلي دي چې : عرف او رواج په شريعت کې معتبر دی او په غيرمنصوصو امورو کې د عرف او عادت [رسم او رواج په اساس پريکړه کيږي] 355 .

³⁵⁵ - رسائل ابن عابدين رحمه الله لومړی ټوک 44 مخ 1976 عيسوی کال د پاکستان لاهور چاپ - الاشياء والنظائر د جلال الدين سيوطي رحمه الله عليه 29 مخ د 1959 عيسوی کال د مصر چاپ

نيو ليک

ابن قيم رحمه الله ليکي چې فتوى او پريکړه د هيواد عرف ، حالت او عادت د بدلون په اساس بدلېږي 356 .

هغه څوک چې نه د خلکو د رسم او رواج او عام عرف څخه خبروى ، نه د حاضر حالاتو په هکله پوهه لري ، او نه په بين المللى چارو کې علم ولري نو دا د رياست د قانون او پاليسى جوړونکې مهمې ادارې فرائض هم نه شي پوره کولای .

د اسلامي امت معتمد وي :

په ذکر شوى صفاتو د موصوفو خلکو شمير زرگونو ته رسي او د ټولو رائي يواځې کول سخت کار دى نو لازمه ده چې د ترجيح او غوره والى له پاره اصول او قواعد جوړ شي هغه اصول داسې کيدای شي چې هغه خلک چې د علم او ديانت په څنگ کې د مسلمانانو د اکثريت معتمد هم وي نو هغه ته به په پاته خلکو ترجيح ورکولى شي ، بنسټکاره ده چې عرفاء او نقباء هغه خلک کيدای شي چې د اهلبيت په څنگ کې معتمد هم وي لکه څنگ چې يو سړى يواځې د اهلبيت او قابليت له پلوه په خپله د چا وکيل نه شي جوړېدى تر څو چې موکل پري اعتماد ونه کړي او خپل وکيل ئى و نه ټاکي ، په همدې توگه د قوم نقيب او عريف يعنې د قوم نماينده يواځې د ذاتى قابليت په اساس تر هغې پورې د شورى غړى نه شي جوړېدای ترڅو پورې چې د منطقى د خلکو اعتماد تر لاسه نه کړي ، د اعتماد لاسته راوړل د وټونو په واسطه هم کېږي لکه څنگه چې په اوسنى وخت کې معمول دى او د وټونو پرته هم په عرفى توگه معتمد کيده کافى دى لکه څنگه چې د راشدينو خلفاو رضی الله عنهم په دوره کې د شورى غړو ته د مسلمانانو لخوا د اعتماد رايه ورکړل شوى وه په خاصه توگه انصار او مهاجرين [لسابقون الاولون] عملاً د اسلامي امت نمايندگان وه او هغوى ته په رواجى شکل د انتخاب شوو وگړو څخه زياد د ملت اعتماد ور په برخه وه هلته د وټونو د تکليف ضرورت نه وه ، د مجلس شورى د

³⁵⁶ اعلام الموقعين 3 ټوک 62 مخ د 1969 عيسوى کال د مصر چاپ

نیو لیک

غړو حیثیت د اولو الامر په څیر دی او هغه څوک اولو الامر گرځی چې په خپله مسلمانانو ټاکلی وی د چا له خوا کانديد نه وی د " امرهم شوری بینهم " به عمومی اصولو کې د شوری د غړو ټاکل همه شامل دی خو د دی مطلب هیڅکله دا نه دی چې د غیرو منتخبو خلکوڅخه مشوره او رایې اخیستل او یا د هغوی په پیشنهادونو او تبصرو عمل کول روا نه دی په هر ښه پیشنهاد او مشورې باندی عمل کیدای شی خو په اصل کې د با اختیاره او پالیسی جوړونکې ادارې غړی هغه خلک دی چې د اهلیت په څنگ کې ئی د مسلمانانو اعتماد هم ترلاسه کړی وی .

د پورتنیو ذکر شوو شرائطوڅخه دری بنیادی شرطونه امام ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابویعلی هم ذکرکړی دی .

د اهل حل و عقد یعنی د ملت په نمایندگانو کې د دری صفتونو موجودیت لازمی دی : عدالت او دیانت - علم ، فهم او پوهه ، په معاملی پوه . امام قرطبی رحمه الله علیه فرمایي چې په دینی او قانونی اموروکې د عالم څخه مشوره اخستل په کار دی داسی عالم چې د یانت لرونکې هم وی او په دینوی او انتظامی اموروکې تجربه لرونکې او د رای خاوند هم وی 357.

په موجوده زمانه کې

د مجلس شوری د جوړولو کړنلاره

نن سبا ځینی خلک وائی چې د انتخاباتو لړی په اسلام کې نه شته دا په دی خاطر چې په نبوی دور اود خلفاو راشدینو رضی الله عنهم په دوره کې د بیا بیلټ پیپر [د رای پاڼه] طریقه رواج نه وه ، دا خبره په اصل کې د شریعت د اصولو څخه د بی خبری په حالت کې کیږی په دی لړ کې یو څه اصولی قواعد وړاندی کیږی مگر ټولی غلطی یا په دی قواعدو د نه پوهیدو او یا هغی ته د توجه د نه کولو په اساس را پیدا کیږی.

357 - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 4 مخ - الاحکام د قاضی ابویعلی لیکنه 19

نيو ليک

.....

لومړۍ قاعده:

ټول شيان اصلاً مباح او روا دي تر هغه پورې چېکوم دليل د هغه په حرمت دلالت و نه کړي .

امام احمد رحمه الله عليه فرمايي :

الاصل في العادات ان لا يحظر الا ما حظره الله تعالى [عادات او معاملات] پرته د عباداتو څخه [اساساً غير ممنوع دي مگر دا چې الله جل جلاله د کومې معاملې څخه منع راوړي وي] 358.

ددې شرعي قاعدې د بنيادي دلائلو څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم ځينې احاديث هم دي د مثال په ډول :

سكت عن اشياء من غير نسيان فلا بتحشوا عنها [الله جل جلاله د ځينې شيانو په هکله] د هيريډونه په غير [چپوالي اختيار کړي دي نوتاسو د هغو شيانو په مباح کيدو بحث مه کوي] 359.

سيوطي رحمه الله عليه په الاشياء کې د مسند بزار، ترمذي، ابن ماجه او معجم طبراني څخه د دي مضمون په هکله ډير احاديث را ټول کړيدي لکه چې ملاعلي قاري حنفي رحمه الله عليه ليکې چې:

دل علي ان الاصل في الاشياء الاباحه [دا حديث په دي دلالت کوي چې په شيانو کې اصل د هغه اباحت او جواز دي] .

خو دا قاعده يوازې په عباداتو کې نشي جاري کيدای ، بلکه په دي هکله په خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه قاعده بيان کړې ده او هغه دا چې : من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو رد [چا چې زمونږ په دين کې هغه حکم او طريقه را پيدا کړه چې هغه په دين کې نه وي ، نو هغه مردوده شميرل کيږي دي ډول حکم ته بدعت ويل کيږي او : کل بدعه ضلاله [هر بدعت گمراهي ده] خو [د راي د پايي په ذريعه] انتخاب

³⁵⁸ - افتضاء صراط المستقيم د ابن تيميه ليکنه 269 مخ 1950 عيسوي کال

چاپ - المشكوه المصاييح باب الاعتصاء

³⁵⁹ مرقات لومړۍ ټوک 263 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نيو ليک

کوم شرعی کار نه دی ، شرعی حکم شورايت دی ، چې د قرآن او سنتو او د صحابو رضی الله عنهم د سنتو څخه ثابت وی ، انتخاب [الیکشن] یوازې د اعتماد د لاسته راوړلو یو وسیله ده چې د عرف او رواج د بدلیدو په سره بدلېږي .

د مجلس شوری جوړل په هغه اصلی مباحاتو کې شامل دی چې د هغی په اساس شریعت مونږ ته آزادۍ راکړي چې د حالاتو مطابق هره لاره چې غوره گڼي اختیار ولای شی ، او په اوسنی وخت کې د قوم د اعتماد د لاسته راوړلو یواځی لار همدا ده چې د وتونو په اساس دی اصلی اداره جوړه کړای شی ، د بیلې پیپر [د رای کاغذ] د انتخاب په هکله که کوم شرعی دلیل وی نو هغه رامخته کړي ، او که نه نو اصلاً په عاداتو ، معاملاتو او آلاتو کې اباحت شته او دا د عباداتوله ډلې څخه نه دی ترڅو د ثبوت نشتوالی د جواز د نشتوالی د پاره دلیل وگرځوی ، لکه څنگه چې په قتال فی سبیل الله کې د نوی اسلحی استعمال په دی خاطر منع کیدای نه شی چې دا خو په نبوی دور کېمروج نه وه ، نو په همدی توگه د رای کاغذ هم په دی اساس نا روا نه شوگڼلای چې په هغه دور کې مروج نه وه .

دوهمه قاعده :

والعرف فی الشرع له اعتبار ولذا علیه الحكم قد یدار [عرف عام په شریعت کې معتبر دی ، نو له دی امله په ځینی وختو کې د هغی په پریکړی عمل کیږي] 360.

و فی المبسوط الثابت بالعرف کا لثابت بالنص [د عرف په اساس ثابت شوی شی داسی وی لکه څنگه چې د نص څخه ثابت شوی وی] 361.

تغیر الفتوی بحسب تغیرالازمنه والامکنه والاحوال والعوائد [د

³⁶⁰ - رسایل ابن عابدین دویمه رساله لومړی ټوک 44 مخ

³⁶¹ - رسایل ابن عابدین دریمه رساله دوهم ټوک 155 مخ

نيو ليک

زمانی، علاقې، حالاتو او عاداتو د بدليدو په اساس فتوی بدليدای شي [362].

جلال الدين سيوطي سېپمه قاعده دا بيان کړې ده العاده محکمه [عادات فيصله کوونکې حيثيت لري 363].

خو عرف، عادات، رسم او رواج هلته معتبر دي چې د قطعې نصوصو او اجماع په خلاف نه وي او که نه نو بيا ورته د فقهاو په اصطلاح فاسد عرف وائي چې د هغې د منځه وړل په کار دي، همدا ډول په تعبدی احکامو کې هم عرف ته څه مقام نه دي ورکول شوی، خو اليکشن [انتخابات] يوه انتظامي معامله ده، د راشدينو خلفاو په وخت کې انتخاب د [رای د کاغذ] په اساس رواج نه وه او نه دهغه وخت په عام عرف کې ورته اړتيا ليدل کيده- خلک لږ وه او په لويو صاحبو کرامو رضی الله عنهم د خلکو په سلو کې سل باور او اعتماد وه او هغوی عملا او عرفاً د خپل ملت نمايندگان او د حل و عقد خاوندان وه، خو په اوسني وخت کې عرف بدل شوی دی نو په دی اساس په دی دور کې د انتخاباتو همدا مروج لاره گټوره ده.

دریمه قاعده :

"سد الذرائع" د فساد او خرابی د زرائعو مخنیوی کول دي که چیرې کوم روا او نیک کار د فساد او غیر شرعی ناروا کار ذریعه گرځي نو بيا هغه کار ناروا او د پړینسو د لووړ وی، ترڅو د خرابی دروازی ورو تېلی شي.

حافظ ابن قیم رحمه الله د دی قاعدې 99 مثالونه وړاندې کړي دي او امام بخاری رحمه الله د دی قاعدې ذکر داسی کړیدی باب من ترک بعض

³⁶² - اعلام الموقعینی 3 ټوک 5 مخ

³⁶³ - الاشیاء والنظائر د جلال الدين سيوطي لیکنه 89 مخ الاشباه د ابن نجيم جنفی رحمه الله علیه لیکنه

نيو ليک

الاختيار مخافه ان يقصر عنه فهم بعض الناس فيقعوا في اشد منه [په دى باب كې د هغه چا دليل بيان شوى چې ځينى بڼه شيان ترك كوى، دا په دى خاطر چې ځينى خلك به هغه مصلحت ونه گڼي او د دى نه په لويه خرابي كې به ونښلي، كه چيرى د كانديدى په اساس د وتونو اچولو پرته د شورى جوړول روا هم وي نو بيا هم په اوسنى دور كې د دى لارى په اساس د آمریت او ظالمانه نظام د دروازی د پرانستلو ډيره خطر ه احساس كيږي، د حضرت ابوبكر، حضرت عمر، حضرت عثمان او حضرت علي رضی الله عنهم په خير حکمرانانو له خوا نامزد كړل شوى خلك مسلمانان د خپل نماينده په توگه په آساني سره مني خو په اوسنى دور كې د داسى حکمران پيدا كيدل هم سخت دى چې د هغوى په منتخب شوو خلكو قوم راضى او مطمئن اوسى، او د قوم د اطمینان او اعتماد نه پرته منتخب كړى شوى خلكو ته د حل و عقد مستحق نه شى ويل كيدای او نه د هغوى پريكړى قوم په پوره اعتماد منلای شى، نو له دى امله دى ته اړتيا ده چې د دى خطراتو څخه د ځان ساتلو په خاطر د وتونو په اساس پارلمان جوړ كړل شى ځكه چې خلك دا درك كړى چې پارلمان د دوى د منتخبو وكيلا نو څخه جوړه شوى دى نو د هغوى په منځ كې د رياست په چارو كې د گډون احساس را ژوندی كيږي او ملي يووالى به نور هم ټينږيږي، د بنوونى او روزنى د كم والى په اساس په دى وخت كې په انتخاباتو كې هم تر يوى اندازى پورې د خطر د راپيدا كيدو امكان شته، خو كه د كانديدانو له پاره پورتنى معيارى شرائط وضع شى، نو دا خطر به تر ډيره حده پورې لږه شى د كانديد تاوان په دى دور كې د هغه د گټې څخه ډير دى او په اوسنو شرائطو كې د انتخاباتو گټه د هغه د نقصان څخه ډيره ده، نو په دى خاطر " اثمهما اكبر من نفمهما - اختيار اهون البليتین او دفع المضرة مقدم على جلب المنفعة، د مسلمة قاعدی په رڼا كې د انتخاباتو لاره لږه خطرناكه لاره ده.

د انتخاباتو د مروج نظام

نيو ليک

..... اصلاح کولو ته اړتيا ده

غربي جمهوريت او د هغې د انتخاب تګ لاره د اسلامي فکر سره کوم مناسبت نه لري، خو د يوه سره د انتخاباتو د پريښولو په ځای د هغه په نظام کې دا لاندې اصلاحات راوړل ضروري دي :

په کاندید کې د مخکې ذکر شوو صفاتو موجوديت شرط وګڼل شي :

مسلمان وي ، د دين د پوهې څخه به د ضرورت په اندازه خبر وي ، ديانت لري ، عاقل او بالغ وي او عرفیاتو [رسم او رواجونو] څخه خبر وي .

هغه سړي د کاندید په حیث را مخ ته کړي شي چې هغه د کوم ګوند یا علاقې د مشهورو خلکو د پیژندګلوی په اساس کاندید شوی وي ، هیچا ته په آزاد او شخصي ډول په انتخاباتو کې د ودریدو او کاندیدو اجازه ور نه کړل شي .

په انتخاباتو کې د کاندید د شخصي سرمایې د مصرف څخه مخنیوی وشي او د هغه د انتخابي هلوځلو ټول مصارف د همغه ګوند یا خلکو له خوا چې دا یې د کاندید په حیث پېښتهدا کړي دي صورت ونیسي خو د اعانت او کومک په توګه دی خپل توان په اندازه څه سرمایه ګوند ته ورکولای شي

که چیرې ګوندیز سیستم نافذول مقصد وي نو بیا هغه ګوندونه پابند کړي شي چې د داسې نمایندګانو فهرست راوړاندې کړي چې پورتنی شرایط په کې په پوره ډول موجود وي .

رسمي یا غیر رسمي ماموریت د شرعي پارلمان منافی نه دی خو د ماموریت د مسئولیت په څنګ کې د پارلمان مسئولیت سرته رسول ډیرګران کار دی نو په دی خاطر د داسې شخص د کاندیدو څخه مخنیوی وکړي شي څوکه ماموریت داسې وي چې د هغه په څنګ کې د ملت د نمایندګي مسئولیت هم ترسره کولای شي نو بیا په شرعي لحاظ کوم بندیز نه شته

نيو ليک

دا هغه بنسټيز شرطونه دي چې که چيرې کوم کاندید ئې پوره نه شي کړې نو د کاغذونو اخيستونکې مسئولين دي د هغه کاغذونه بيرته ورکړي خو دا کاغذ اخيستونکې مامور به داسې شخصيت وي چې د شرعي قضاء د قاضي کيدو اهل وي ، ، پاتې قواعد او ضوابط همغه پوهان جوړوي چې د انتظامي امورو پورې تړلي وي .

د بنځو د نيمايندګۍ مسئله

څرنگه چې د غربي جمهوريت بنسټ د [ملي حاکميت] په اساس ايښودل شوی دی نو ددی امله هلته د نارينو په څير بنځی هم د دولت او حکومت مشري کولای شي ، او د لومړي وزير [صدر اعظم] په حيث هم ټاکل کيدلی شي خو په اسلامي نظام کې د بنځو اوږې د عملي سياست يعنی حکومت د نظم و نسق د چلولو څخه خالی دی ، څرنگه چې پارلمان [د شوري مجلس] يوه مشوره ورکونکې انتخابی اداره ده چې د حکومت مشر ټاکي او هغه ته مشوري ورکوي ، قانون جوړه وي ، نو آيا د دی ادارې له پاره کومه بنځه د غړي په حيث انتخابيدای شي؟ بنه خو دا ده چې په دی هکله د عابدينو فقهاو کومه ګډه پريکړه منځ ته راشي ، خو هغه رای چې ما د شريعت د اصولو په رڼا کې وړاندې کړې ده هغه دا ده چې بنځه د مشوري ورکولو د حق څخه په شرعي توګه نه ده منع کړی شوی ، د قرآن او سنتو څخه خو دا خبره په ډاګه ده ، چې بنځی په عمومي ډول د نارينو په مقابل کې د ناقص عقل خاوندانی دی او همدا علت دی چې نارينه ئې په بنځو باندې حاکمان ټاکلی دي . خوما ته ددی خبرې کوم دليل په لاس رانغی چې ګويا بنځه نه شي کولای چې مشوره ورکړي او يا د هغې په مشوري عمل کول ناروا دی ، کله کله د ناقص عقل مشوره صائبه هم وي او ځينی بنځی د نارينو په نسبت ډيری ذهینی ، پوهه او فقيهي وي ، خو په عمومي ډول د نارينه ذهانت په بنځی ډير دی ، همدا علت دی چې د دوه بنځو ګواهي ئې يو سړی د ګواهي سره برابره کړې ده ، د امام ابوحنيفه رحمه الله د نظر په اساس بنځی د حدود و او قصاص د

نيو ليک

.....

پرتنه په نورو ټولو چارو کې قاضيه جوړيدای شي³⁶⁴.

د امام ابن جرير رحمه الله د نظريې په اساس د حدود و اوقصاص په شمول په ټولو چارو کې ښځه قاضيه ټاکل کيدای شي او د نورو څلورو امامانو له نظره ښځې فتوی ورکولای شي³⁶⁵.

امام ابن حزم رحمه الله د شلو داسې ښځو نومونه راخيستی دی چې د صحابو رضی الله عنهم په وخت کې ئې فتوی ورکولی³⁶⁶.

نوكله چې ښځه قاضی او مفتی ټاکل کيدای شي نو د مجلس شوری غړې څنگه نه شي ټاکل کيدای ځکه چې د دی اداري کارونه هم مشوره او فتوی ورکول دی ، د پالیسي جوړولو او قانون جوړولو کارونه هم د فتوی یو برخه ده . کله چې په محکمه کې د دواړه گواهانو د بیانونو د اوریدلو وروسته پریکړه کولی شي او یا د گواه په ډول محکمی ته حاضریدلای شي ، نو بیا خو هیڅ داسې معقوله وجه نشته چې په شرعی پردی کې دی د شوری په غونډه کې گډون ونه کړی شي او یا دی مشوره ورنکړی شي د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کې د امورکم الی النساء کم څخه مقصد دی " مفوضه الی نساء کم " یعنی کله چی ستاسی چاری ښځو ته وروسپارلی شي او یوازی د هغوی په مشوره او پریکړی عمل وکولای شي ، نارینو په مقابل کی د هغوی پریکړی پوره اوکافی وگڼلی شي ، نوپه هغه وخت کی د ځمکی خپته تاسی ته د هغه د مخ څخه غوره ده په دی حدیث کی د ښځو څخه مشوره اخیستل او یا د هغوی په کوم صحیح نظر د عمل کولو څخه منع نه ده راغلی بلکه په ټولو پریکړو او تصامیمو کی د هغوی د آزادو پریښولو څخه منع راغلی ده په همدی ډول " الرجال قوامون علی النساء (سړی په ښځو حاکمان دی) یا " لن یفلح قوم ولوا امرهم امراه

³⁶⁴ - هدایه کتاب القضاء - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ 1974 عیسوی کال د

بیروت چاپ

³⁶⁵ - المغنی د ابن قدامه لیکنه 2 ټوک 36 مخ بدایه المجتهد 2 ټوک 420 مخ

³⁶⁶ - جوامع السیر د ابن حزم لیکنه 332 مخ

نيو ليک

..... (هغه ملت به هيڅکله کامياب نه شي چي هغوی د خپلو چارو واگی د
 ښځو په لاس کی ورکړی وی) په دی آیت او حدیث کی ئی ښځی د مشوری
 ورکولو، فتوی او تحقیق کولو یا پیشنهاد ورکولو څخه نه دی منع کړی
 بلکه د حکومت نظام د ښځو په لاس کی د ورکولو څخه ئی منع راوړی ده
 په دی لړ کی یو روایت په خلکو کی ډیر مشهور شوی چي شاووهن
 وخالفوهن (د ښځو څخه مشوره خو اخلی لیکن د هغه مخالفت کوی او د
 هغوی په مشورو عمل مه کوی) .

د دی روایت په هکله ملا علی قاری حنفی چي په 1014 هجری کال
 کی مړ شوی دی د علامه سخاوی 903 هجری کال کی مړ شوی د کتاب
 المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الاحادیث المشتهره علی الا لسنه په
 حواله لیکي چي: لایثبت بهذ المعنی ... و قال السخاوی رحمه الله لم
 اعرفه مرفوعا.... و قال السيوطی رحمه الله باطل لا اصل له (دا حدیث
 پدی الفاظو ثابت نه دی ، سخاوی رحمه الله فرمایي چي د دی په هکله د
 رسول الله صلی الله علیه وسلم وینا ما ته معلومه نه ده ، سیوطی رحمه الله
 فرمایي چي دا د دروغو روایت دی چي هیڅ بنسټ نه لری ³⁶⁷ .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه په همدی هکله یو حدیث را نقل
 شوی چي الفاظ یی دا دی : لا یفعلن احدکم امرا حتی یستشیر فان لم
 یجد من یستشیر فلیسنشر امراه ثم لیخالفها فان فی خلافها البرکه)
 تاسو هیڅ یو دی د مشوری پرته څه کار نه کوی که چیری بل کوم مشوره
 کونکی په لاس ورنشی نو بیا د د ښځی سره مشوره وکړی خو په هغه
 عمل نه کړی دا په دی خاطر چي د ښځی د مشوری په مخالفت کی
 برکت وی ³⁶⁸ .

شمس الدین سخاوی رحمه الله د دی روایت د نقل کولو وروسته

³⁶⁷ - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 222 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ

³⁶⁸ - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 322 مخ 1921 عیسوی کال بیروت

نيو ليک

ليکلی دی چی فی سنده ضعف و انقطاع (د دی سند ډیرضعیفه او په منځ کی ئی لړی غوڅه شوی ده). محمد بن عراق رحمه الله په خپل کتاب تنزیه الشریعه 2 ټوک 308 مخ کی لیکلی دی چی دا حدیث ابن لال د حضرت انس رضی الله عنه څخه را نقل کړی دی خو عیسی بن ابراهیم الهاشمی یی په سند کی راغلی او دی په درواغو ویلومتهم دی³⁶⁹.

د صحیح احادیثوله پاره د ثقه او عادلو راویانو موجودیت شرط دی چی حافظی او یادښت یی هم ښه او درست وی او د سند د لړی اتصال هم یو لازمی خبره ده څنگه چی د پورتنی حدیث یو روایت کونکی په درواغو متهم دی او سند ئی هم اتصال نه لری یعنی غوڅ او منقطع دی، نو دا حدیث هم د منلو وړ نه دی او "شاوهرن و خالفوهن" په هکله خو دا هم څرگنده نه شوه چی دا چا را نقل کړی دی ملاعلی قاری دا په مرقات کی د سند پرته "و قد ورد" (روایت راغلی دی) په کلیمو را نقل کړی دی)

370

خوله خپل دوهم کتاب موضوعات کبری کی ئی دی روایت ته بی اصله او باطل ویلی دی لکه څنگه چی ترمخه حواله ورکړل شوه.

په دی هکله یو بل حدیث هم را وړاندی کولای شی چی هغه سخاوی رحمه الله علیه په خپل کتاب مقاصد حسنه او سیوطی رحمه الله علیه په "اللالی المصنوعه فی الاحادیث الموضوعه کی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه څخه د ابن عدی رحمه الله علیه، ابن لال او الدیلمی رحمه الله په حواله را نقل کړی دی چی طاعه النساء او طاعه المراه ندامه (د ښځو خبره منل د پیښمانی سبب گرځی) خو سخاوی رحمه الله علیه او سیوطی رحمه الله علیه دی حدیث ته

³⁶⁹ - دابن لال څخه مقصد ابوبکر احمد بن علی بن علی .. بن لال الهمدانی چی په 398 هجری قمری کال مړ شوی دی چی د مکارم الاخلاق تر عنوان لاندی یی یو کتاب هم لیکلی دی.

³⁷⁰ - مرقات 10 ټوک 98 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نيو ليک

.....³⁷¹ . ضعيف ويلى دى

ابن جوزى رحمه الله عليه چى په 597 هجرى قمرى كال كى مړ شوى دى د حضرت عايشى رضى الله عنها او حضرت زيد بن حارث رضى الله عنه د روايتونو د رانقل كولوڅخه وروسته ويلى دى : هذان حديثان لا يصحان اما حديث زيد ففيه عنبسه قال يحيى ليس بشىء و قال ابن حبان هو صاحب اشياء موضوعه لا يجوز الاحتجاج به ولا بعثمان بن عبد الرحمن و اما حديث عائشه رضى الله عنها فقال العقيلي محمد بن سليمان يحدث عن هشام بواطيل لا اصل لها منها- هذا الحديث قال ابن عدى ما حدث بهذا الحديث عن هشام الاضعيف دا دواړه حديثونه صحيح نه دى د زيد بن ثابت رضى الله عنه روايت په سند كى عنبسه بن عبد الرحمن راغلى دى يحيى وايي چى د هغه هيڅ حيثيت نه شته ابن حبان وائى چى نوموړى د درواغو او افواهاتو خپرونكى وه، نو په دى اساس د هغه روايت هم دليل نه گرځي، او نه د هغه د شاگرد عثمان بن عبد الرحمن روايت دليل كيدای شي، د حضرت عايشى رضى الله عنها د روايت په سند كى محمد بن سليمان بن ابى كريمه راغلى دى چى هغه به هشام بن عروه ته د درواغو حديثونه منسوبول چى هيڅ بنسټ به ئى نه درلوده - دا حديث د همغوى له ډلى څخه يو دى - ابن عدى رحمه الله عليه فرمايى چى د هشام څخه د دى حديث رانقلوونكى ټول راويان ضعيف دى .

د دى ډول ضعيفو او موضوعى رواياتو په مقابل كى، قرآن كريم او صحيح احاديثوكى د بنځو څخه مشوره اخستل، او كه چيرى رائى او نظرئى صحيح وي نو په هغه د عمل كولوجواز ثابت دى. 1
كله چى د حضرت شعيب عليه السلام لور هغه ته مشوره وركړه او پيشنهاد ئى ورته وكړ چى حضرت موسى عليه السلام د خپل ځان سره نوكر كړى ځكه چى هغه قوى او امانت دار دى نو پيشنهاد معقول وه او

³⁷¹ - موضوعات كبير 223 مخ

نیو لیک

حضرت شعیب علیه السلام نوکر ته اړهم وه نو هغه د خپلی لور په مشوره عمل وکړ او موسی علیه السلام ئی د څه شرائطو په اساس د خپل ځان سره نوکر ونيوه. "د دی دواړو څخه یوی وویلی چی ای پلاره هغه له ځان سره نوکر ونیسه داسی نوکړی چی ته ئی غواړی ځکه هغه قوی هم دی او امین هم ..."

2- د بقری د سورت په 233 آیت کی د کوچنی د شیدو څخه د غوڅولو په معامله کی د ښځی او میره دواړو د ترمنځ یوه د بل سره د مشوری حواله ورکړل شوی ده او دا هم د ښځی په مشوری د عمل کولو یو ښکاره مثال دی.

3- د حدیبی د صلحی د تړون وروسته چی کله رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم وکړ چی پورته شی او د قربانی ځناور حلال کړی او د سرونو وینستان و تراشی او احرامونه پرانیځی نو هیڅ څوک د خپل ځای څخه پورته نه شول د دی خبری د دری واری تکرارولو وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی میرمنی ام المومنین ام سلمه رضی الله عنها څیمی ته تشریف یوړ هغه ورته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی تاسو د چا سره د خبرو پرته د باندی ولاړ شی او خپل د قربانی اوښ حلال کړی او سر وینستان مو و تراشی کله چی رسول الله صلی الله علیه وسلم په دی مشوره عمل وکړ، نو صحابه کرام رضی الله عنهم پورته شوو او قربانی ئی وکړه څاروی ئی حلال کړه او یو د بل د سرونو په تراشلو بوخت شو.³⁷²

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي: و فيه فضل المشوره و... و جواز مشاوره المراه الفاضله (د دی حدیث څخه د مشوری فضیلت معلومیږی او دا هم را په ډاگه کیږی چی د فاضلو، رای او نظرد څښتنو او په معامله پوهو ښځو څخه مشوره اخستل روا دی) ³⁷³.

- صحیح بخاری کتاب الشروط لومړی ټوک 380 مخ
- فتح الباری 6 ټوک 275 مخ الشروط.

نیو لیک

4 - دوهم مثال ئی دا دی چی کله چی د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په منځ کی دروان جنگ د پای ته رسولو او د مسلمانانو ترمنځ د یووالی د را پیدا کولو له پاره حکمین وټاکل شوه نو د حکمینو د پریکړی د اوریدو له پاره بی طرفه صحابه کرام رضی الله عنهم هم راوبلل شوه ترڅو چی ټول مسلمانان په یوه خبره متفق شی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته هم د راتللو بلنه ورکول شوه (چی بی طرفه وه) هغه د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها څخه چی د ده خور وه مشوره وغوښته چی ولای شی اوکه نه؟ په خپله ابن عمر رضی الله عنه د تگ اراده نه لرو ده خو حضرت حفصه رضی الله عنها ورته مشوره ورکړه چی سمدلاسه ولای شه کیدای شی چی ستا د نشتوالی په اساس په مسلمانانو کی بیا بیلتون را پیدا شی " فلم تدعه حتی ذهب حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت ابن عمر رضی الله عنه ترهغی پوری پری نښود ترڅو پوری چی هغه نه وه تللی " ³⁷⁴.

دا دواړه پیښی په صحیح بخاری کی رانقل شوی دی دا ښکاره خبره ده چی د ام سلمه رضی الله عنها او ام حفصه رضی الله عنها مشوره د کورنیو چارو په هکله نه وی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ام سلمه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه د ام حفصه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ او حضرت شعیب علیه السلام د خپلی لور په مشوری عمل وکړ نو د دی ډول مستندو روایاتو په پرتله به هغه روایاتو ته څه ځای پاته وی چی ضعیف یا موضوعی وی او په هغه کتابونو کی راخستل شوی دی چی د محدثینو له نظره معتمد او متداول نه دی .

5- امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به هم د ښځو څخه مشوره اخسته ³⁷⁵.

- صحیح بخاری المغازی غزوه خندق 2 ټوک 589 مخ
³⁷⁵ - تفسیر مظهری په حاشیه 2 ټوک 153 مخ

نيو ليک

6- حضرت عمر رضی الله عنه به د شفا بنت عبد الله قرشیه رضی الله عنها د رای او نظر ډیره قدر دانی کوله د هغه رای به ئی مقدمه گڼله کله کله به حضرت عمر رضی الله عنه دی ښځی ته د بازار د نگرانی کارونه هم ورسپارل³⁷⁶.

7- سمره بنت نهیک اسديه رضی الله عنها چی یوه صحابییه وه او د ډیر عمره پوری ژوندی وه دی به د بازارونو دوری کولی ، خلکو ته به ئی په نیکی حکم کاوه او د بدی څخه به ئی منع کول او جرم کونکی به ئی په دورو وهل چی له دی سره به موجوده وه³⁷⁷.

8 - په نبوی دورکی به ښځو په غزاگانو کی شرکت کاوه د زخمیانو علاج به ئی کولو، د شهیدانو لاشونه به ئی راپورته کول او مدینی ته به ئی راوړل او مجاهدینو ته به ئی اوبه ورکولی³⁷⁸.

خوڅرنگه چی د ښځو اوږی د حکومت د چلولو څخه خالی دی نو په دی خاطر غوره خو دا ده چی د انتخاباتو په عمومی مقابلو کی د ودریدو په ځای ورته یوڅو چوکی خاص کړای شی، د دی نه پرته د نارینو له پاره چه کوم شرایط پورته ذکر شول ، هغه دوی ته هم په نظر کی نیول ضروری دی او همدا راز ښځوته د شرعی پردی پابندی هم لازمی وگرځول شی، او د غونډی په وخت کی د هغوی د کښیناستو ځایونه د ټولو وروسته وی. داهم کیدای شی چې د ښځو جداگانه شوری وی چه حکومت ته د ضرورت په وخت کی د مشوری ورکولو او یا د خپلو غوښتنو د وړاندی کولو له پاره جدا غونډی وکړی شی .

³⁷⁶ - الاصابه ابن حجر 4 ټوک 341 مخ - الاستيعاب د ابن عبد البر په حاشیه الاصابه 2 ټوک 241 مخ واسد الغابه 5 ټوک مخ 487 په حواله د ابن عبد البر او ابونعیم اصفهان

³⁷⁷ - الاستيعاب به حاشیه الاصابه 4 ټوک 335 مخ

³⁷⁸ - صحيح بخاری كتاب الجهاد د لومړی ټوک 403 مخ

نيو ليک

.....

وخت کې د مشورې ورکولو او يا د خپلو غوښتنو د وړاندې کولو له پاره جدا غونډې وکړې شې .

دا خو زما نظر وه ليکن مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه د سورت احزاب د ايت " قرن في بيوتكن . " او بعضواحاديثو په رڼا کې داسې استدلال کوي .

د قران مجيد د دغه روښانه او څرگند حکم په موجوديت کې ددې خبرې څه گنجائش دی چې مسلمانې ښځې د شوراگانو او وياړلمانونو غړې شي ، له کور نه د باندې ټولنيزو او اولسي فعاليتونو کې برخه واخلي په دولتي ادارو کې له نارينو سره يو ځای کار وکړي ، په پوهنتونونو کې له هلکانو سره گډ تحصيلات وکړي ، د نارينو په روغتونو کې د نرسانو وظيفې اجرا کړي ، الوتکو او اورگاډو کې مسافر پالو نكې وټاکل شي ، د زده کړې او تحصيلاتو لپاره اروپا ، امريکا ... ته وليږل شي .

د کور نه د باندې د ښځو د فعاليتونو د روا والی په باب چې کوم غټ دليل وړاندې کيږي هغه دا دی چې حضرت عائشې رضي الله عنها د جمل په جگړه کې برخه اخيستی وه خو کوم خلک چې دغه استدلال وړاندې کوي هغو ته ښايي دا نه وي معلومه چې په دی باب پخپله د حضرت عائشې رضي الله عنها مفکوره څه وه .

عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله عليه په زوائد الزهد کې او ابن المنذر ابن ابی شيبه او ابن سعد په خپلو کتابونو کې د مسروق روايت نقل کړی دي چې حضرت عائشه رضي الله عنها به کله دقران کريم د تلاوت په ترڅ کې دغه [دقرن في بيوتكن] ايت ته ورسیده نو يې اختياره

نيو ليک

به يې ژړل تر دې پورې چې د هغه پړونې به لمديدې ، ځکه چې په دې سره به هغې ته خپله هغه غلطۍ ورياديدله چې د جمل په جگړه کې ورڅخه صادره شوې وه³⁷⁹.

د جمل په جگړه کې دام المومنين دگړون دلاملونو او مقاصدو تفصيل زما په کتاب [عورت کې حکمرانۍ قرآن و سنت کې روشنی مين] د مستندو کتابونو د حوالو سره ليدلې شې - ليکن پدې گډون دام المومنين د پيښمانۍ او خفگان کومه حواله چې مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه ورکړې مناسب بولم چې د هغې د عربي متن د احاديثو له کتابونو څخه وړاندې کړي .

ابن سعد چې په 230 هجري کال کې وفات شوی په خپل کتاب کې ليکلی عايشی رضی الله عنها به چې کله د " وقرن فی بيوتکن بکت حتی تبل خمارها " آيت ولو سته دومره به ئې ژړل چې پړونې به لمديدې³⁸⁰ . ابن ابی شيبه چې په کال 235 هجري قمری کال کې وفات شوی دی د حضرت عائشه رضی الله عنها قول داسې نقل کړی دی : وددت انی کنت غصنا رطبا و لم اسر مسیری هذا [زه ښه بولم چې دونې شنه لخته وی خو چې دا سفر می نه وای کړی {د جمل د جگړې سفرته اشاره کوي}]³⁸¹ " قالت عائشه لما حضرتها الو فاه ادفنونی مع ازواج النبی فانی کنت احدث بعدة حدثا [کله چې حضرت عائشه رضی الله عنها ته مرگ راغی نو وي ويل ما در رسول الله صلی الله عليه وسلم د نورو ښځو سره په عامه هديره کې دفن کړی [کوم امتياز حیثيت مه راکوی] ځکه چې ما د رسول الله عليه وسلم د وفات څخه وروسته یو نوی کار ایجا د کړی یعنی د جمل په جگړه کې گډون³⁸².

³⁷⁹ - تفهيم القرآن 4 ټوک 90 مخ حاشيه 48 سورت الحزاب

³⁸⁰ - طبقات دابن سعد ليکنه 8 ټوک 81 مخ دبيروت چاپ کال 1958 م .

³⁸¹ - دابن ابی شيبه مصنف 15 ټوک مخ ، مستردک دحاکم 3 ټوک 119 مخ

³⁸² - طبقات ابن سعد 8 سعد ټوک 84 مخ مصنف ابن ابی شيبه 10 ټوک 360 مخ

نيو ليک

دام المومنين حضرت عايشه رضی الله عنها پدی کار ډيرو صحابیاتو نیوکه کړی وه خو د هغی یادونه له دی امله ضروری نه ښکاری چې هغوی دی کار ته غلط وایه او پری پېښمانه وه بله دا چې د قران او سنت د ښکاره حکم په مقابل کې د صحابی قول یا عمل حجت نه دی .

ځینی خلک د رضیه سلطانه ، چاند بی بی د بهویال د شهزادگیو حکومتونه د ښځو د سیاسي فعالیت لپاره د دلیل او حجت په توگه وړاندی کوی خو پوښتنه دا ده چې دام المومنین حضرت عايشه رضی الله عنها غمل او کړنه دلیل نه شی کیدی نو د بادشاهانو او شهزاده گيو کړنه څنگه دلیل کيدا شی. ددی شهزادگیو او ښځو د حکومتونو د جواز فتوی خو علماؤ هم نه ده ورکړی ، که علامه نواب صدیق حسن خان بهوپالی د دی ښځو د حکومت مخالفت نه وی کړی د هغی به څه خاص حالات او مصالح په نظر کې وه خو هغی هم ددی حکومتونو د جواز فتوی نه ده ورکړی .

همدا راز په پاکستان کې د جنرال ایوب خان د دکتاتوری او امریت څخه د خلاصون په خاطر محترمه فاطمه جناح د صدر اعظمی لپاره کاندید کړای شوی وه او مفتی محمد شفیع صاحب نظر ورکړی وه چې د دوو بدیو څخه دی کوچنی اختیار کړی شی ، اوکله چې مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د زندان څخه راخلاص شو د مفتی صاحب د رای تائید ئی وکړ خو دوی دواړو هم د ښځی د حکومت د جواز فتوی نه وه کړی بلکه د عدم جواز فتوای ئی ورکړی وه چې په لیکلی ډول موجوده ده .

ښکاره خبره ده چې د لوی بدی څخه د خلاصون په خاطر په موقت ډول کوچنی بدی برداشت کول خو ممکن دی مگر د هغی څخه د جواز دلیل او مستقل اصول جوړول پکار نه دی اگر چې زما رائی دا ده چې په هغی وخت هم زمونږ داهون البلیتین په اختیارولو مجبورنه وو ځکه چې د خپل کاندید د ودرولو لاره هم خلاصه وه اوبی طرفه پاتی کیدل هم ممکن وو

نيو ليک

، او له دې پرته د فاطمه جناح د عظمې صدارت د اهنون البلیتین په رابطه هم اختلاف رای کیدی شی .
 ځینی خلک په نبوی عهد کې د صحابیاتو د جماعت د لمانځه د اداء کولو جوماتونو ته وتل د ښځو د سیاسي فعالیت او اولسی ښیځنو کې د برخی اخستیلو لپاره د دلیل په توگه نیسی مگر دا قیاس مع الفاروق دی چې د نرو او ښځو د گډو مجالسو او دکورڅخه د باندی د اولسی فعالیتونو او په محلی حکومتونو کې گډون لپاره د جواز دلیل نه شی جوړیدی .

په دې خبره کې د هیچا اختلاف نه شته چې په نبوی دور کې امهات المومنین او نوری صحابیاتی جوماتونو او عیدگاه ته تللی او د سپود صفونو شاته به ئی صفونه جوړول او لمونځ به ئی اداء کاوه ، او د سلام د اړولو نه سملاسی وروسته کورونو ته تللی ، مسجد نبوی کې د ښځو د تلو راتلو لپاره جدا لاره او دروازه وه چې تر اوسه پوری د باب النساء په نامه یادېږی ، مگر په بل طرف کې داسی احادیث روایت کړی شوی دی چې دا ورڅخه ثابتېږی چې د ښځو لپاره په کورونو کې لمونځ اداء کول افضل دی .

او هغوی ته جوماتونو ته د تللو اجازه ورکړی شوی ، حکم ندی شوی ، او دا اجازه هم په څه شرائطو مشروطه ده .
 د دواړه ډوله احادیثو په رڼا کې امام نووی رحمه الله علیه ددی موضوع په رابطه لیکلې دی چې : ښځی جوماتونو ته د تللو څخه منع کول روانه دی مگر دا اجازه هم په لاندی شرائطو مشروط ده چې علماؤ د نورو احادیثو په رڼا کې بیان کړی دی :

- عطر ئی باید نه وی استعمال کړی .
- ډول اوسینگا ر بې نه وی کړی .
- په لاسونو او پښو کې ئی داسی زیور او گانه نه وی اچولی چې آواز کوی .

نيو ليک

- ښکلي او ښايسته لباس ئې نه وي اغوستی .
 - په صفونو او لارو کې د سړو سره اختلاط او گډون نه وي .
 - ماحول او محيط داسې وي چې په فتنې او فساد کې د مبتلا کيدو خطرو او ويره نه وي³⁸³.
- حنيفی فقها و دهمدی لاملونو په اساس ليکلی چې اوس د فساد او فتنې خطره ډيره ده نو جوماتونو ته د ځوانو ښځو تلل مکروه دی³⁸⁴.
- د مالکې ، حنبلي او شافعی فقهاؤ راي هم دا ده چې ښه خبره دا ده چې ښځې په کورونو کښې لمونځ اداکړي ، څوک د فتنې خطره او ويره نه وي نو جوماتونو ته تللی شی ، خو د فتی د موجوديت په صورت کې جوماتونو ته د ښځو تلل مکروه دی³⁸⁵.
- مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه د موضوع په اړه د احاديثو د بيان څخه وروسته ليکلی : د اسلام د مزاج او طبيعت سره څومره مخالفت لري تردی چې د الله جل جلاله په کور کې د عبادت په وخت هم دواړه جنسونو د اختلاط او گډون اجازه ورکړي نو د اسلام په باره کې ددی تصور هم نه شی کيدای چې په تعليمي ادارو ، دفترونو ، و کلبونو او غونډو کې د ښځو او سړو اختلاط او گډون اجازه ورکوي³⁸⁶.
- جوماتونو ته د ښځو د تللو په رابطه د احاديثو او احکامو تفصيلات زما په کتاب تفهيم المسائل دريم ټوک 317 - 324 مخونو کې وگوري .

³⁸³ - شرح نووی په صحيح مسلم باپ خروج النساء الى المساجد

³⁸⁴ - هدايه مع فتح القدير . لومړی ټوک 529 مخ ، در مختار مع رد المختار لومړی ټوک 529 مخ

³⁸⁵ - المغنی لابن قدامه حنبلي 2 ټوک 202 مخ - الفقه الاسلامی د ز حيلي ليکنه 2 ټوک 100 مخ

³⁸⁶ - تفهيم القرآن سورت نور حاشيه 49 ټوک 3 مخ 390-396

نيو ليک

آيا دا احاديث د محلي حکومتونو، د اولسي فعاليتونو او بلدياتي مخلوطو او گډو مجالسو او غونډو کې د شرکت او برخې اخستې له پاره د دليل په حيث نيول او را وړل کيداشي؟ هر څوک چې دخپل ضمير دقناعت او حق طلبې په روحيه پدې سوال غوروکړي جواب به يې منفي وي، د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه او نورو راسخينو علماو جواب د سوال په اړوند هم منفي دی مگر خان ته قناعت ورکولو ا ويا د جواب ورکولو په خاطر خو يو ويونکي ويلي شي چې ښځې دی په غونډو کې شرکت نه کوي، او که کله دانتخاباتو وخت راځي اوياکومه مهمه خبره تر بحث لاندې نيول کېږي نو برقعې به پرسر اچوي او د غونډې په کوم کنج کې کښينې او په بحث کې برخه نه اخلي، خو دا صرف يو تصور دی نوعيت به له لاسه نه ورکړي، او د مسئوليت دقبلولو غوښتنه او تقاضاهم دا ده چې په غونډو او فعاليتونو کې فعالانه ونډه واخلي. مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه دکتاب "اسلامي رياست" په اتم باب کې د اسلامي دستور لس بنياد ي اصول بيان شوي دي چې په هغوی کې شپږم اصل د "ښځو منصبونه" تر عنوان لاندې داسې بيان شوی دی.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ [سورت النساء 34 آيت]

[سړي په ښځو باندې قيموميت لري].

لن يفلح قوم ولوا امرهم امراه [صحيح البخاري]

[هغه قوم به هيڅکله کاميابی ونه مومي چې خپل کارونه ئي ښځې ته سپارلي دي].

دا دواړه نصونه پدې اړه غوڅ او قاطع دي چې په هيواد کې د غړيتوب وی او يا د کومې ادارې مدریت وی [ښځو ته نشي سپارل کيد، ځکه چې د اسلامي حکومت په دستور کې ښځو ته د احیثيت ورکول او په هغې د گنجائش راويستل د صريحو نصوصو خلاف کار دی، او د الله او رسول تابع حکومت ا ورياست ددې مسئلې د مخالفت مجاز نه دی

نيو ليک

د دی تفصیلی تشریح د اسلامی ریاست په یولسم باب کې د [داخلی سیاست کې د بنځو رول] تر عنوان لاندې په 506 – 517 مخونو کې راغلی ده .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه وایی ، په اوسنی عصر کې دقانون جوړونکې مجلس [پارلمان] کار یوازی د قانون جوړول نه دی بلکه په عملی ډول همدا [پارلمان] د ټول هیواد کنترول په لاس کې لری ، همدا کابینه جوړه وی او وړانوی ، د نظم انضباط او امنیت سیاستونه وضع کوی ، ا و همدا د هیواد اقتصادی او مالی قانون جوړوی 387 دجنگ او صلحی ټول واک د پارلمان په لاس کې وی ، له دی حیثیت څخه د پارلمانونو مقام صرف د یو فقیه او مفتی نه بلکه د ټول هیواد داقوام او واکدار مقام لری . لدی څخه ورسته مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د قرانی آیاتونو او نبوی احادیثو څخه ثابته کړی چې دقبومیت مقام او دهیواد دسیاست او نظم مسئولیت بنځو ته سپارل داسلام خلاف کار دی ، د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه له نظره قانون جوړونکې مجالس [پارلمانونه] قوام [واکدار] دی او د قرانی آیاتونو او نبوی احادیثو له رویه په هغی کې د بنځو گډون غیر اسلامی دی .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه په خپله رای ډیر اصرار کوی او وایی : پاتی شو هغه خلک چې دهغی په وړاندی دحق معیار یواځی د دنیا دغالبو قومونو طرز عمل او تگ لاره ده او په هر حال هغوی همغه طرف ته ځی کوم طرف چې اکثریت ځی نو هغوی ته چا ویلی دی چې اسلام هم دځان سره وران کړی ، چیرته چې دهغوی زړه ځی په شوق سره دی همغه طرف ولاړشی مگر لږ ترلږه باید دومره رشتینی وی چې دچاپسی روان وی دهغه نوم په جرات سره واخلي ، او اسلام ته هغه خبری

نيو ليک

منسوب نه کړې چې د الله کتاب او د هغه د رسول سنت او د صحابه کرامو او تابعينو تاريخ له هغې څخه په زغرده انکار کوي 388 .

د همدې کتاب [اسلامي رياست] په 515 صفحه کې ليکې : اسلام په اصولي ډول د مخلوطې اوگډې ټولنې مخالف دی . او هيڅ داسې نظام چې دکورنۍ وجود او استحکام ته اهميت نه ورکوي دا نه خوښوي چې د نرو او ښځو گډه او مخلوطه ټولنه دی وی ، په غربي هيوادونو کې د دی [گډې ټولنې] ناوړه نتايج ښکاره شوي ، او که زمونږ ټولنې د هغې ناوړه نتايجو د برداشت له پاره تياري وی برداشت کړي ، خو ددی څه ضرورت دی چې په اسلام کې د هغه کارونو له پاره په زور گنجایش پيدا کړي چې اسلام په قوت سره هغه منع کړي دی ، که اسلام د جنگ په وخت کې د ښځو څخه د پرستاري [مرهم پټي کوونکې] کاراخيستې دی نو د دی دا مطلب نه دی چې د صلحي په وخت کې دی هغوی دفترونو ، کارخانو ، کلبونو او پارلمانونو ته رواستلی شي .

ښځې د سړو د کار په دائره او ډگر کې د سړو په مقابل کې نه شي کاميابيدی ځکه چې هغوی ددی کارونو له پاره پيدا شوي ندي .

ښځې خو لا پريږده چې د موجوده پارلمانونو نارينه غړي هم د اهليت په شرعي معيارونو برابر نه دی ، ددی پارلمانونو ټول نظام د غربي جمهوريت په اصولو ولاړ دی ، او مونږ ددی پارلمانونو په ځای د اسلام شواړنې نظام راوړل غواړو ، خو زما په نظر د شرعي احکامو او شرعي پردې پابندۍ ښځې د مجلس شوري او قانون جوړونکې پارلمان غړي جوړيدای شي ، ځکه چې اسلام ښځې د مشوري ورکولو او قانون جوړولو څخه ندی منع کړې ، پاتې شوه د مخلوط او گډو مجلسو او غونډو خبره نو د ښځوله پاره د سړو په غونډه کې د پردې او نقاب پرته گډون کول حرام دی ، د اسلامي حکومت په مجلس شوري [پارلمان] کې دښځو دگډون لپاره دپردې او حجاب کول په قانوني ډول ضروري دی او همداراز داهم

نيو ليک

ضروری ده چې دښځو لپاره دناستې دځایونو انتظام دسړو دښتونو شاته وشي . زماپدی رای ډیرعلما ومخکې هم تنقید کړی او هم نن یې هم کوی مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه خوتول پارلمان ته قوام [واکدار] وایی ، زما د ناقصی رای په اساس پارلمان پخپله قوام نه بلکې د قوام له پاره ټاکونکې اداره قوام هغه چا ته ویل کیږي چې د هیواد د چارو د سمبالولو لپاره د حکومت مشر ټاکي او دهغی احتساب هم کوی خو په عملی لحاظ د ملک د نظم او نسق چاری نه سمبالوی بلکې د هغی قوانین لپاره او قواعد جوړوی چې اسلام ښځی په هغی دبرخی اخستلو څخه ندی منع کړی زه د مولانا مودودی په وړاندی د خپلی کم علمی احساس کوم ځکه پخپله رای اصرار نه کوم . خو ضلعی حکومتونه [اولسوالیو حکومتونه] چې دپویزیانو پلان او تحطیظ دی په پارلمان [اولسی جرگی] او ولایتی جرگو نشی قیاس کیدی ځکه چې دا اداری او حکومتونه دقانون جوړونی او مشوری پوری محدود نه دی بلکې دادگړی ټولنی او مخلوط تهذیب او کلتور د منځ ته راوړلو لپاره یو پلان او منصوبه ده ، بلدیاتی او اولسی فعالیتونه په مشاورتی او قانون جوړونکو ادارو قیاس کول الفارق دی دا د سړو ډگر دی د ښځو دکار دائره نده .

په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانو

د نمایندګی ورکولو مسئله

په اسلامی نظام کې د غیرو مسلمانود حقوقو د ساتنی سخت ډیر تاکید شوی دی او اسلامی ریاست د مسلمانانو په څیر د هغوی د مال او ابرو د ساتنی مسئول دی ، حکومت مکلف دی چې د مسلمانانو په څیر د غیرو مسلمانو بنیادی ضرورتونه رفع کړی ، هغوی ته د خپل دین په اساس د تلنی پوره اجازه ورکړی شی خو په دی شرط چې د اسلام او اسلامی شعائرو توهین به نه کوی او نه به د هغی په خلاف پروباکنده کوی ~ هیڅ یو مسلمان ته به د مرتد کولو

نیو لیک

اجازه ورنه کړی شی همدا راز د حکومت په لورو او مهمو پوستونو باندې د غیر مسلم ټاکل هم نه کیږي ، دا په دې خاطر چې هغه د ریاست په نظریې یعنی د اسلام په سپیڅلې دین باندې یقین نه لري او په هیڅ ریاست کې د هغه ریاست په نظرې باندې یقین نه کونکوته د غټ مسئولیت منصب نه شی ورسپارل کیدای - اسلام د سیکولر جمهوریت قائل نه بلکه د اسلامی سیاسی نظام قائل دی ، خو اقلیتونه په خپلو خاصو مسائلو او عامو انتظامی امورو کې د خپلې رای د ورکولو له پاره د ځانګړې انتخاباتو له لارې څه نمایندګان پارلمان یعنی اولسي جرګې ته استولی شی ، چې هغوی به د مالی امورو په بحث کې برخه اخلي او د عامو انتظامی امورو په اړوند د خپلې رای اظهار کوی .

خو د شرعی امورو په پریکړو او یا د حکومت د مشر په انتخاب کې هغوی ته د رای د اظهار او ووت ورکولو حق ندی حاصل او د غیر مسلمانو په غټو منصبونو ټاکل روا نه دی ، خو په انتظامی معاملاتو کې ورڅخه مشوره اخستلای شی ، لکه د هر میزان څخه د حضرت عمر رضی الله عنه د مشورې اخستلو روایت چې په صحیح بخاری کې موجود دی ، چې هغه د تستر په جنگ کې بندی نیول شوی وه او هغه د ایرانی جنرالانو څخه یو تجربه لرونکې جنرال وه.

سیاسي ګوندونه

په اروپا کې چې د سیاسي ګوندونو کوم نظام رائج دی هغه د ځواک د لاسته راوړو یوه لویه ده چې په اسلام کې ورته ځای نه شته ، مسلمان امت د یوه بدن په څیردی چې په مستقل ډول هغه د ځواکمن او مخالف ترمنځ ویشل نه د شریعت غوښتنه ده او نه د عقل او پوهې غوښتنه ، په اسلامی نظام کې د احتساب او محاسبې ګوند ګټه ور او ضروری دی خو اختلاف د اختلاف په خاطر یا اختلاف د ځواک په خاطر ته په اسلام کې ځای نه شته که څه هم په اسلام کې د تنظیم یا انجمن جوړول منع نه دی ~

نيو ليک

.....
 د دين د بلنې، د اسلام د تبليغ د ښوونې او روزنې او نورو ټولنيزو خدمتونو د تر سره کولو له پاره ډلې او گوندونه جوړول بې له شکه روادې، داسې گوندونه د هيواد پر مشر د راټوليدو او اتحاد په صورت کې د يوه واحد بدن د مختلفو اعضاو په څيرکارکوي ، دا ډول ډلې او گوندونه د امت ديوالي سره منافي نه دي لکه څنگه چې په فقهې او قانوني مسائلو کې د امت د فقهاو فکرونه او نظريات مختلف دي. ځکه ځنې مسلمانانو په يوه امام ډير اعتماد کړې او ځينې نورو پر بل ډير اعتماد کړې ، خو دې فروعې او فقهې اختلافاتو ته ، د وحدت او يووالي منافي نه شو ويلای ، په دې شرط چې د تعصب او کينې په اساس دغه اجتهادي اختلافات د ډلنيزو شخړو ذريعه ونه گرځوي په همدې توگه په سياسي او ملي معاملاتو کې هم د غيرې منصووصو احکامو په اړه مختلف سياسي فکرونه او نظريې کيدای شي ، او د هرې نظريې خلک خپل سياسي گوند جوړولای شي ، د دې د ممنوعيت له پاره هيڅ دليل نه شته ، دا ډول گوندونه د ملي ادارو له پاره موزون او پوه نمايندگان کانديدولای شي ! د لومړي خليفه د ټاکلو په وخت کې د اسلامي امت يوي ډلې يعنې د مهاجرينو له طرفه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه يا حضرت ابو عبیده رضي الله عنه نوم وړاندې کړې وه. او د بلې ډلې يعنې انصارو لخوا حضرت سعد بن عبادہ رضي الله عنه راوړاندې شوی وه خو اخر دواړه ډلې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په خلافت متفقې شوي ، څرگنده شوه چې مختلفې ډلې مختلف کسان د کاندید په توگه د قوم او ملت مخې ته وړاندې کولای شي .

سياسي گوندونو ته دا ضروري ده چې اساسنامې يې د اسلام مطابق وي ، او د هر گوند د انتظامي [اداري] ، اقتصادي ، او ټولنيزو اصلاحاتو له پاره ځانته بيل منشور جوړولای شي، او د نورو ډلو څخه مختلفې مادې په خپلې اساسنامه کې ځای پر ځای کولای شي ، خو که

نيو ليک

چيری د اسلامی نظام د اصولی ~ قطعی ، او اجماعی احکامو په خلاف کومه ماده د کوم گوند په اساسنامه یا مرامنامه کې ځای په ځای کړل شوه ، نو بیا داسی گوندته د کار کولو اجازه نه ورکوله کيږی، په همدی توگه دایو لازمی شرط دی چې د دی ډلو د کار طریقه فساد فی الارض یا افتراق و انتشار پیدا کول نه وی د هغوی مشر به د اسلام د بنسټونو مطابق د ملت سیاسی روز نه کوی ، او د هغوی نمایندگان به هم د اسلام په معیار پوره برابر وی. که چیري د ملت سیاسی شعور د پخلنی مرحلی ته ورسیري نو هغه به پخپله دا اوسنی سیاسی لوبغاړی مسترد کړی .

مرکزي هوډ فطري حکومت

دا یوه انتظامی مسئله ده چې د مصالحو مرسلو څخه شمیرل کيږی په شرعی توگه دا هم روا دی چې یو واحد مرکزی حکومت دی وی او هغه دی یوه شوری ولری ، په ټول هیواد کې دی سیاسی یو والی موجود وی . د حکومت یو مشروی، چې د شوری د پریکړو او مشورو په اساس نور مسئولین او منطقوی حکام ټاکي ، او دا هم روا ده چې حکومت فدرالی شکل او جوړښت ولری یعنی هیواد د انتظامی اسانتیاو په خاطر په څو ولایتونو وویشل شی، ولایتي شوراګانی او حکومتونه دی موجوده وی ، چې هغوی ته د هیواد د اساسی قانون په اساس ولایتي ازادی ورکول شوی وی په همدی ترتیب سره د ولایاتو ترمنځ د معاملاتو د تصفیی او حل له پاره د سنا مجلس او لوړه اداره جوړول هم جائز دی . او دهغی پرته د کار کول او د چارو پرمخ وړل هم روا دی ، د لومړی قاعدی ترمخه وویل شوه چې په مباحاتو کې عرف او رسم ورواج معتبر او مهم دی ، خو د مصلحت مطابق هر هغه نظام چې اهل حل و عقد یی مناسب وگڼی جوړولای شی، په نبوی دور او د خلفائی راشدینو په دورو کې په مختلفو علاقو کې بیل بیل والیان مقرر کړی شوی وه چې د کتاب او سنتو د پولو په داخل کې ورته خپلو خپلو علاقو کې پوره آزادی ورکړل شوی وه، د مرکزی حکومت سره د دی والیانو د عزل کولو اختیارات موجود وه، خو

نيو ليک

هغوی به د کوم معقول علت یاد علاقی د خلکو د شکایت پرته هغوی نه عزل کول . په اوسنی وخت کې د ریاست مسئولیتونه زیات شوی دی نو په دی خاطر که د حکومت طرز مرکزی وی نو ډیره غوره ده ، د ولایتي پارلمانو او ولایتي حکومتونو جوړول د پاکستان د اوسنی حالت ترمخه ضروری معلومیږي³⁸⁹.

د مجلس شورى

له پاره د مودى ټاکل

د شوری [پارلمان] له پاره د مودى ټاکل نه ممنوع دی او نه لازم ~ بلکه د مباحاتو له مصالحو مرسلو له جملې څخه دی ، په اوسنی وخت کې د پارلمانو نوله پاره د مودى ټاکل یوه معروفه او مروجہ طریقه ده چې د امت د مصالحو له پاره ګټه وړه ده . ځکه چې د نفس د غلبې په اساس په ننی وخت کې د شوری او پارلمان غړو ته د اوږدې مودى پوری اختیارات ورکول د فساد او خرابی سبب ګرځي ، کیدای شي چې د پنځوکالو یا لږې ډیری مودى د تجربې څخه څرګند شي چې د شوری د موجوده ارکان غړو پرته ډیر اهل او غوره وګړي نور هم پیدا کیدی شي ځکه په دی موده کې به نوی خلک د ملت مخی ته راشي او خلکو ته به د راتلونکې انتخاب په وخت کې د خپلې رای صحیح استعمال او د اهلو او خلکو د غوره کولو فرصت په لاس ورشي ~ د دی عمل په واسطه د خلکو په سیاسي شعور کې پخلنی راځي او د قیادت خلاهم نه را منځ کیږي دا په دی خاطر چې نوی خلکوته د تجربې وخت په لاس ورځي . البته په وار وار یو شخص انتخابول بدی نه لری خو د شوری د غړی د دیانت او صلاحیت د داغدار کیدو په صورت کې د شوری څخه عزل

³⁸⁹ - لیکوال داکتاب د پاکستان د وضعی مطابق لیکلی دی نو ځکه ئی په

بیابیا د خپل مملکت نوم یاد کړی مترجم

نيو ليک

کیدی شی . خو دا پریکړه باید د کوم داسی قاضی په واسطه وشي چې هغه د شرعی عدالت د قاضی کیدو اهل وی .

دریم اصل

د امام سره بیعت کول

[د حکومت د مشر انتخاب]

د اسلامی سیاست دریم اصل دا دي چې د ریاست مشر یا خلیفه او امیر باید د مسلمانانو معتمد شخص وی . موروثی پادشاهی ، امریت او د یکتا توری په اسلامی نظام کې ځای نه لری . قران کریم اسلامی امت د احکامو د تنفیذ او د دین اقامی مکلف کړی دی او امیرالمؤمنین د امت دوکیل په حیث دا فرض سرته رسوی ~ ښکاره ده چې وکیل او نائب ته دا منصب نه په میراث په لاس ورځي او نه ئی په زور لاس ته راوړی شی ، بلکه دا منصب په خپله د موکل د ازادی غوښتنی په اساس تر لاسه کولی شی ، په اسلام کې د مسلمانانو د اعتماد د لاسته راوړلو لاره [بیعت الامام] دی ، یعنی د ملت له خوا ځنی د حکمران سره د اطاعت تړون او د

نيو ليک

امير له خوا څخه د خدمت کولو تړون ~ چې همدی ته بيعت يا مبايعه ويل کيږي ، ابن قدامه رحمه الله عليه فرمايي چې [ان من اتفق المسلمون على امامته و بيعته وجبت معونته] د چا په حکومت چې مسلمانان اتفاق وکړي ا د هغه سره کومک واجب شو].³⁹⁰

، ابن منظور افريقی رحمه الله د بيعت مفهوم په دی ډول بيان کړی دی :
عبارۀ عن المعاقده من صاحبه و المعاهده کان کل واحد منها باع ما عنده من صاحبه و اعطى خالصه نفسه و طاعته و دخليه امره و قد تكرر ذکر هافي الحديث [بيعت عبارت له دوه طرفه پيمان او تړون څخه دی چې گویا هريو د دواړو خواو څخه يو په بل خپل هر څه خرڅ کړی دی هغه ته ئی خپل زړه او نفس ورکړی وی او خپله تاج داری او مخصوص اموري هغه ته ورسپارلی وی د بيعت ذکر په حديثونو کې په وار وار راغلی دی]
³⁹¹

دغی بيعت ته د خليفه انتخاب يا د خليفه اختيار يعنی د خليفه ټاکل اودهغه غوره کول ويل کيږي په پخوانيو وختونو کې انتخاب يا د رای د بنسکاره کولو طريقه د لاس ورکول و چې په هغه به حکمران ته د ملت له خوانه د کومک او اطاعت وعده ورکول کيده او د حکمران له خوا به د قران او سنتو د پيروي د عوامو خير خواهی د عدل د قيام او د حکومت د نورو فرائضو د نښه ادا کولو وعده ورکول کيده د لاس ورکول د همدی دوه اړخيز تړون او کومک او ورور ولی بنسکاره او څرگنده نښه وه په اوسنی وخت کې د بيعت شکل د رای ورکولو کاغذ [بيلټ پيپر] دی ، کله چې يو رای ورکونکې خپل ووت يو چاته ورکوی ~ نو دا دده له طرفه په هغه باندی د اعتماد او د هغی اطاعت نښه ده ، او کله چې انتخاب شوی شخص قسم خوری نو دا د هغه له خوا نه د قانون د پابندی او د خپلو فرائضو د ادا کولو پيمان او تړون دی ~ څنگه چې د لاس ورکول اصل

³⁹⁰ - المغنی ابن قدامه لیکنه 52 مخ 1969 عيسوی کال چاپ

³⁹¹ - لسان العرب 8 ټوک 26 مخ .

نيو ليک

مقصد نه دی بلکه اصل مقصد د اعتماد او باور ښکاره کول دی ، نو په همدې توګه د ووت کاغذ هم په خپل ځای کوم مقصد نه دی چې ثبوت يې د قران او سنتو له لارې ضرور شی . بلکه دا پخپله د اعتماد د ښکاره کولو او یاد اعتماد دلاسته راوړلو ذریعه ده . څرګنده ده چې د مقصد د لاس ته راوړلو له پاره مختلفې ذرائع استعمالیدي شی او همدا راز د عرف او عاداتو د بدلون په صورت کې بدليدلای هم شی ، د اوسني وخت عرف او رواج [پټه رای] او [بیلټ پیپر] دی ، نو له دې امله د همدې طریقه اختیارول په کاردی ، د هیواد د مشر او رئیس ټاکل خو د عمومي انتخاباتو په واسطه هم کیدای شی لکه څنګه چې د صدارتي نظام طریقه ده ، او د اسلام د روح سره همدا طریقه ډیر اړخ لري او د هغه [رئیس] انتخاب پارلمان [شوری] هم کولی شی چې د مسلمانانو لخوا معتمد وي . لکه څنګه چې د پارلماني نظام معروفه طریقه ده ، څرګنه چې مجلس شوری [پارلمان] د قوم اعتمادی اداره وي ، نو له دې امله د هغوی پریکړه هم د ټول قوم پریکړه وي ، صدارتي نظام او پارلماني نظام دواړه د مرسله مصالحو له جملې څخه دي . اوشرعاً دواړه روا دي ، اهل حل و عقد د همدې دواړو نظامونو څخه د ملی او بین المللی حالاتو او شرائطو د غوښتنې سره سم یو نظام اختیار وي ، ځکه چې دا یوه انتظامی مسئله ده ~ په هر صورت د بیعت له لارې د خلیفه ټاکل یعنی د مشر ټاکل او باوری کیدل د اسلامی سیاست یو اساسی اصل دی . چې د ملوکیت او خلافت تر منځ بیلونکې بنیادی اصل همدا دی .

د بیعت او انتخاب د لازمیو د لامل

۱ - د دوهم اصل یعنی شوری په څېړنه کې چې کوم قرآنی آیات او نبوی احادیث ذکر شو د هر غیري منصوبی مسئلې سره اړیکې لري او د هیواد د مشر ټاکل هم غیر منصوص مسئله ده ، او هغه د " امرهم شوری بینهم " د عام حکم او قانون لاندې راځي ، او د ایت صحیح مفهوم همدا

نيو ليک

دی ، چې د مسلمانانو خليفه به هم منتخب وی او دهغه د دولت ټول نظام به هم شورائی وی او په ذاتی رای به ولاړ نه وی.

2 - د حضرت عایشی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ماغوبنبل چې ابوبکر او د هغی زوی را وغواړم او یوه وصیت نامه ولیکم ، ځکه چې ماته داویره ده چې خلک به خبری کوی او خواهش به کوی، بیا ما فکر وکړ چې الله جل جلاله او مسلمانان به نور خلک منع کړی³⁹².

د صحیح مسلم په روایت کې صراحت شوی دی چې هغه د خلافت په هکله د وصیت نامی د لیکلو اراده کړی وه. نو څرگنده شوه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر کې تر ټولو اهل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وه ، همدا علت وه چې د وفات کیدود مرض په وخت کې ئی هغه د لمانځه امام ټاکلی وه . خود وصیت نامی او ولیعهد کولو اراده ئی ځکه پرېښوده چې د شوری په واسطه چې د خليفه ټاکل یو سنت جوړ شی ، هغه په دی باور وه، چې مسلمانان به د اصلح د انتخاب د توفیق څخه نه بی برخه کیږی .

3 - په 23 هجری قمری کال کې چې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د اخری حج نه بیرته مدینې ته راستون شونو په خپله لومړی خطبه کې ئی خلکو ته وویل : چا چې د مسلمانانو د مشوری پرته د چا سره بیعت کړی وی [هغه ئی خپل مشر ټاکلی وی] نو د هغی تابعداری دی ونه کړی شی دا ویره ده چې دا دواړه به قتل کړل شی³⁹³.

4 - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی دی چې : من تامر منکم من غیر مشوره من المسلمین فاقتلوه [څوک چې د مسلمانانو د مشوری پرته امیر شو نو هغه قتل کړی]³⁹⁴.

³⁹² - صحیح بخاری کتاب المرضی 2 ټوک 846 مخ کتاب الاحکام 2 ټوک 1072 مخ

³⁹³ - صحیح بخاری المحارین لومړی ټوک 1002 مخ باب رجم الجلی

³⁹⁴ - المنصف عبدالرزاق 5 ټوک 481 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليک

5 - په يو بل روايت کې د حضرت عمر رضي الله تعالى عنه وينا داسې را نقل شوی چې : چا چې د مسلمانانو د شوري پرته چاته د حکومت د منلو بلنه ورکړه نو دا بلنه او دا حکومت حلال نه دی ³⁹⁵.

6 - د حضرت علي رضي الله تعالى عنه څخه روايت شوی دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلي دي : که چيرې ما د چا د مشورې پرته خپل خليفه ټاکلی نو د ام عبد زوی ابن مسعود رضي الله تعالى عنه به می خپل خليفه ټاکلی وایي ³⁹⁶.

د دی حديث څخه دامعلومیږي چې د مسلمانانو د مشورې پرته یوڅوک خپل وليعهد ټاکل د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نظر غوره کارنه وه.

7 - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې په شپږ ډوله خلکو زه هم لعنت وایم او الله جل جلاله پری هم لعنت رالیرلي دي د هغوی څخه یو سړی هغه دی چې په زور په حکومت قبضه وي ³⁹⁷.

8 - حضرت علي رضي الله تعالى عنه د جمل په جنگ کې فرمایلي وه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ ته د خلافت په هکله کوم وصیت نه وه پری ایښی ، بلکه د دی پریکړه مونږه په خپله خوښه کړې وه، ابوبکر صدیق رضي الله تعالى عنه چې خليفه شو نو هغه هم خلک په دین کلک کړه او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. بیانو حضرت عمر رضي الله تعالى عنه خليفه کړی شو نو هغه هم خلک په دین کلک وساتل او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. ان تردی پورې چې خلکو خپلی غاړه و غزولي او په ارام سره شو ³⁹⁸.

³⁹⁵ - فتح الباری 15 ټوک 140 مخ

³⁹⁶ - مسند احمد ټوک 95 د مجمع الزوائد الخلافه 5 ټوک 445.

³⁹⁷ - مشکوه باب الايمان بالقدر.

³⁹⁸ - مجمع الزوائد کتاب الخلافه 5 ټوک 975 و کنز العمال 5 ټوک 655.

نيو ليک

9- ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چې : ان الاماره ما او تمر فیها و ان الملك ما غلب علیه با السیف [امارت] اسلامی حکومت [هغه دی چې په مشوره جوړ شوی وی او بادشاهت هغه چې د توری په توری زورئی لاس ته راوړی وی]³⁹⁹.

10 - د مدینې حاکم مروان بن الحکم د یزید بن معاویه صفت د مدینې د مسجد په منبر د دی له پاره شروع کړ چې خلک ورسره بیعت وکړی نو عبدالرحمن بی ابی بکر رضی الله عنه څه خبره وکړه د اسماعیل په روایت کې راغلی دی چې عبدالرحمن وویل : ماهی الاهر قلبه سنه هرقل و قیصر و لابن المنذر اجئتم بها قلبه تبایعون ابناء کم [دا خود هر قل او قیصر لاره ده ، تاسو د حکومت څخه قیصریت جوړ کړی دی چې د خپلو زامنو له پاره به ئی بیعت اخلی]⁴⁰⁰.

11 - ذو الکلاع او ذو عمر د یمن د تجربه لرونکو حکمرانانو څخه وه کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم جریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه یمن واستاوه نو دا دواړه مسلمانان شوخو یو ورځ ذوعمر حضرت جریر رضی الله عنه ته په خطاب کې وویل [ستا پرما ډیر احسان دی چې ستا د نبی په اساس ماته د ایمان دولت په برخه شو " زه تاته یو ضروری خبره ښایم او هغه داده چې د عربو حالت به تر هغه پوری صحیح وی ترڅو چې د هغوی حکومت د مشورې په اساس جوړېږي خو کله چې دا حکومت د توری په زور جوړ شی نو بیا به ستاسی حکمران پادشاه وی چې د نورو پادشاهانو په څیر به په رښتیا خبره په غصه کیږي او ناراضه کیږي او په چاپلوسی باندی به ډیر خوشحالیږي]⁴⁰¹.

³⁹⁹ - طبقات ابن سعد 4 ټوک 113 مخ

⁴⁰⁰ - صحیح بخاری کتاب التفسیر 2 ټوک 715 مخ سورت الاحقاف - فتح الباری 10 ټوک 197~198 مخونه

⁴⁰¹ - بخاری المغازی 2 ټوک 625 مخ - فتح الباری 2 ټوک 138 باب ذهاب جریر الی المین

نيو ليک

د بيهيت او د خليفه د ټاکنو

په هکله د فقهاو ويناوې

د پورته ذکر شوو احاديثو څخه دا په ډاگه کيږي چې په اسلام کې د خليفه د ټاکنو طريقه بيعت او انتخاب دی او انتخابی خلافت د اسلامي سياست يو نه تغير کونکې اصل دی، د همدې دليل په رڼا کې د اسلام فقهاو رحمه الله عليهم هم د دی اصل ذکر په خپلو خپلو کتابونو کې کړی دی.

۱- امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه د عباسي خليفه په وړاندې د يوه سوال په ځواب کې فرمايلي وه چې: ستا په خلافت باندې د فتوی د خاوندانو د دوه خلکو اجتماع هم نه ده شوی حال دا چې خلافت د مسلمانانو د اجتماع او مشورې په اساس جوړېږي.⁴⁰²

2 - شيخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله چې په 429 هجري کال کې مړ شوی د جمهورو اهل سنتو مسلک په دی توگه بيان کړی دی: ان طريقه ثبوتها الاختيار من الامه باجتهاد اهل الاجتهاد منهم و اختيارهم من يصلح لها [د خليفه د ټاکنو لاره دا ده چې امت هغه انتخاب کړي و د امت د اجتهاد خاوندان له تحقيق او اجتهاد په اساس هغه څوک وټاکي چې دی د منصب اهميت او صلاحيت ولري]⁴⁰³.

د [اهل اجتهاد] څخه مقصد د پوهې او د رای خاوندان دی يعنی اهل حل و عقد او د قوم مسئول نمايندگان.

3- امام ابو الحسن ماوردي بغدادی رحمه الله عليه چې په 450 هجري قمري کال مړ شوی دی د خليفه د انتخاب او ټاکنو د بيان په هکله ځانگړی فصل جوړ داښوولی ده "باختيار اهل حل والعقد" يعنی اهل حل

⁴⁰² - مناقب الامام الاعظم د کردري ليکنه 2 ټوک 15 مخ په حواله د خلافت او ملوکيت د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه

⁴⁰³ - اصول دين 279 مخ پاکستان لاهور چاپ

نيو ليک

و عقد [د ملت نمايندگان] چې څوک خوښ کړی هغه به د خلافت منصب په غاړه اخلي.

په بله صفحه کې د انتخاب د طريقی و ضاحت ئی په ځانگړی فصل کې په دی توگه کړی دی ، کله چې اهل حل و عقد په يوه ځای کې راټول شی ، نو د خلافت د منصب له پاره دی د موزونو خلکو پلټنه وکړی ، هر چا کې د خليفه د جوړیدو د اهلیت د شرائط موجود وی. نو د بیعت له پاره همغه ته ترجیح ورکوله کیږی، یعنی هغه څوک چې په فضیلت او د شرائطو د اهلیت په لحاظ په ټولو غوره وی. او د هغه د اطاعت له پاره خلک ډیر ژر آماده کیږی [مشهور وی] د داسی شخص سره په بیعت کولو کې ځنډنه دی په کار ، اهل حل و عقد د انتخاب څخه وروسته د خلافت منصب د داسی سړی ترمخ وړاندی کوی چې هغه ئی غوره کړی وی خو که چیری هغه د دی منصب د قبلولو څخه انکار وکړی نو بیا به هغی پسی اهل منتخبوی⁴⁰⁴.

4 - قاضی ابو یعلیٰ حنبلی رحمه الله علیه چې په 458 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمائی چې : فلا تنعقد الایجمهه اهل الحل و العقد قال احمد رحمه الله علیه الامام الذی یجتمع قول الحل و العقد علیه کلهم یقول هذا امام و ظاهر هذا انها تنعقد بجماعتهم [د خلافت او امامت انتخاب د ملت د نمایندگانو د اکثریت لخوا کیږی امام احمد رحمه الله علیه فرمایلی دی چې په چا چې اهل حل و عقد متفق شی نو همغه به امام او حکمران وی نو د دی څخه دا معلومیږی چې د خلافت جوړیده د ملت د نمایندگانو د اجتماعی پریکړی په واسطه کیږی]⁴⁰⁵.

5 - قاضی فضل الله تورپشتی رحمه الله علیه حنفی په خپل کتاب المعتمد فی المعتقد کې لیکي کوم چې په 620 هجری قمری کال کې چاپ شوی وه :

⁴⁰⁴ - الاحکام السلطانيه د ماوردی لیکنه 706 مخ 1973 عیسوی کال چاپ

⁴⁰⁵ - الاحکام السلطانيه د ابی یعلیٰ لیکنه 23 مخ 1960 عیسوی کال چاپ

نيو ليک

کله چې 40 کسه د رای ، مشوری ، بصیرت او دیانت خاوندان ، په داسې یو سړی په متفقه توګه د حکمران په صنعت وټاکې چې ددې منصب اهلیت ولری. او د دې څلویشتو کسانو څخه لږ تر لږه داسې دیني عالم وی چې د قاضي کیدو اهل وی ~ نو د دې سړی حکومت جوړیدای شی او په مسلمانانو ئې اطاعت واجیږي ⁴⁰⁶.

6 - ابن الهمام حنفی چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایي چې : د خلیفه ټاکل د علماء، د رائی د خاوندانو او په معاملاتو پوه د یو ټولګی د بیعت سره کیږي خو د دې له پاره کوم خاص شمیر ضروری نه دی ⁴⁰⁷.

ځیني کتابونو کې د اهل سنت د ائمو او ځیني علماو دا وینا هم رانقل کړې ده چې د پنځه یا درې کسو بیعت هم کافی دی بلکه د دې مفهوم دادی چې که چیرې څوکسو بیعت کړي وی [ووت ئې ورکړي وی] او پاتی خلکو مخالفت و نه کړ نو سکوت او چپوالی او د مخالفت نه کول د دوی له خوا څخه بیعت ګڼل کیږي .

ابن حجر رحمه الله علیه د الماور دی څخه را نقل کړي دی چې د ټولو اهل حل و عقد بیعت اخستل ضروری نه دی په خپله د مخالفت نه کول کافی ګڼل کیږي ⁴⁰⁸.

ابن قدامه حنبلي رحمه الله علیه چې 620 هجری قمری کال وفات شوی ، امام قرطبي رحمه الله علیه چې 671 هجری قمری کال وفات شوی ، شیخ الاسلام ابن تمیمه رحمه الله علیه چې 728 هجری قمری کال وفات شوی حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه چې 774 هجری قمری کال وفات شوی ، ابن خلدون رحمه الله علیه چې 808 هجری قمری کال وفات شوی ، او شاه ولی الله رحمه الله علیه چې 1176 هجری قمری کال وفات

المعتمد هندی نسخه د امامت بحث 176 مخ ⁴⁰⁶

⁴⁰⁷ - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

⁴⁰⁸ - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

نيو ليک

شوی کې هم همدا ډول لیکلی دی چې خلافت د اهل حل و عقد [یعنی د ملت د نمایندگانو] د بیعت پرته نه شی جوړیدلای⁴⁰⁹.

د راشدينو خلفاء رضی الله عنهم سره بیعت

د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت :
د بنو ساعده د چوتری د انتخاباتی غونډی راپور او د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د بیعت تفصیلات تاریخ طبری ، الکامل د ابن اثیر ، طبقات ابن سعد ، البدایه د ابن کثیر رحمه الله علیهم کې بیان شوی دی ، چې ما د دی کتابونو پوره مطالعه کړی ده. خود تاریخ او مغازی په کتابونو کې صحیح او ضعیف دواړه ډوله روایات راغلي دي. نو له دی امله می دا کونښن وکړ چې د احادیثو د مشهورو او مستندو کتابونو روایت رانقل کړم ، په دی هکله د صحیح بخاری د روایاتو لنډیز په دی توگه دی .

د بنو ساعده په چوتری کې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ د خلیفه د ټاکلو له پاره په ډیره ازاده توگه بحث وشو، خود حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د پیشنهاد په اساس د مدینې خلکو [چې په هغی وخت کې یې عملاً د ټول قوم د معتمدو او باوری نمایندگانو حیثیت درلوده] په

⁴⁰⁹ - المغنی لابن قدامه 8 ټوک 526 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 268 مخ د البقره سورت - منهاج السنه د ابن تیممه لیکنه 1 ټوک 140 مخ 1321 هجری قمری کال د مصر چاپ - تفسیر ابن کثیر 1 ټوک 125 مخ د البقره سورت - مقدمه ابن خلدون 152 مخ - ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک لومړی فصل 1976 عیسوی کال لاهور چاپ - جامع الاصول د ابن الاثیر چی 606 هجری قمری کال کې مړ شوی لیکنه 4 ټوک 101 مخ ان البیعه حقها ان تقع صادرة عن المشوره والاتفاق

نيو ليک

خپله خوښه او رضا ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه غوره او د هغه په لاس ئی بیعت وکړي " فبايعه الناس ⁴¹⁰

په بل ځای کې د اکلمات داسی راغلی دی: وبایعه المهاجرون ثم بايعه الانصار [مهاجرینو د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره اول بیعت وکړي او بیا ور سره انصارو بیعت وکړي] ⁴¹¹.

دا خاص بیعت وه چې د مرکز ټولو مسلمانانو په کې گډون ونه شو کړای خو په دوهمه ورځ په نبوی مسجد کې عمومی بیعت وشو او په هغی کې ټولو مسلمانانو گډون وکړ " فبايعه الناس عامه " ⁴¹².

د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه سره د بیعت تفصیلات په مسند احمد رحمه الله علیه ~ منصف عبدالرزاق او مجمع الزوائد کې هم رانقل شوی دی ، په دی کتابونو کې هم همدا خبره راغلی ده چې د مدیني انصارو او مهاجرینو ټولو د هغه سره بیعت کړی وه ⁴¹³.

د سعد بن عبادہ رضی الله تعالی عنه په هکله په تاریخ طبری کې دوه روایتونه راغلي دي : لومړی دا چې هغه هم د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره بیعت کړی وه او دوهم دا چې هغه د خپل مرگ تر وخته پوری بیعت ونه کړ ⁴¹⁴.

دا روایت ډیر مشهور دی ، خو حضرت سعد بن عبادہ رضی الله عنه کوم مخالف قدم پورته نه کړ ښکاره ده چې د غالب اکثریت درایو د اتفاق

⁴¹⁰ - صحیح بخاری المناقب 1 ټوک 518 مخ 1961 عیسوی کال اصح المطابع

مطبعی کراچی پاکستان چاپ

⁴¹¹ - بخاری المعاریین 2 ټوک 1010 باب رجم الجنلی

⁴¹² - بخاری الاحکام باب الاستخلاف 2 ټوک 1072 مخ - جامع لاصول 4 ټوک 102 مخ

1970 عیسوی کال چاپ

⁴¹³ - مسند احمد 1 ټوک 55 مخ بیروت چاپ - منصف عبدالرزاق 5 ټوک 439 مخ

1972 عیسوی کال د بیروت چاپ - مجمع الزوائد 5 ټوک 182 ~ 183 مخونه

1967 عیسوی کال د بیروت چاپ

⁴¹⁴ - تاریخ طبری 3 ټوک 21 مخ

نیو لیک

څخه وروسته د هغه چپوالی او د بیعت نه کول کوم قانونی حیثیت نه درلود، د حضرت علی رضی الله عنه په هکله ابن حجر رحمه الله علیه د صحیح ابن حبان په حواله د ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت رانقل کړی دی چې: ان علیاً بايع ابابکر فی اول الامر " حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره د ټولو لومړی بیعت کړی وه. خو د بخاری په یوه روایت کې راغلی دی چې د حضرت فاطمی رضی الله عنها د وفات تر وخته پوری [پوره شپږ میاشتې] هغه عملاً او ښکاره بیعت نه وه کړی خو کوم مخالفانه اقدام ئی هم ونه کړیدای شی چې د هغه لومړی بیعت مشهور شوی نه وی او د خلکو د غلط فهمیو د لری کولو په خاطر ئی دوباره په نبوی مسجد کې بیعت کړی وی ترڅو عام خلک هم پری وپوهیږي⁴¹⁵.

د صحیح مسلم او صحیح بخاری د روایتونو لنډیز په دی توگه دی: تر هغه وخته پوری چې حضرت فاطمه رضی الله عنها ژوندی وه نو خلکو به د حضرت علی رضی الله عنه ډیر فکرساته، خود حضرت فاطمه رضی الله عنها د وفات څخه وروسته حضرت علی رضی الله عنه ولیدل چې د خلکو توجه هغه طرف ته کمیږي نو هماغه وه چې د ابوبکر رضی الله عنه سره ئی د مصالحت او بیعت کولو پریکړه وکړه او حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته ئی خبر ولیږه چې ته یوازی زمونږ کورته تشریف راوړه، ابوبکر رضی الله عنه تشریف وروړ، د صحیح مسلم روایت دی چې حضرت علی رضی الله عنه بنو هاشم را ټول کړی وه حضرت علی رضی الله تعالی عنه سوگند یاد کړ او وئې ویل چې قسم په الله جل جلاله مونږ ستا په فضیلت پوهیږو او مونږ له تا سره څه کینه نه کوو تاسی په خلافت کې مختار یاست، حال دا چې په مشوره کې مونږ هم باید برخی لږودای، حضرت ابوبکر رضی الله عنه ځواب ورکړی وی ویل: چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلوانو سره نیک سلوک کول زه په خپلو خپلوانو مقدم

⁴¹⁵ - فتح الباری 9 ټوک 36 مخ الغازی غزوه خیبر

نيو ليک

شميرم ، حضرت علي رضي الله عنه ورته وفرمايل چې زه د زوال څخه وروسته له تا سره بيعت کوم، د ماسپښين د لمانځه وروسته لومړی حضرت ابوبکر رضي الله عنه په ممبر وخت او د حضرت علي رضي الله عنه تعريف ئی وکړ او د بيعت د ځنډيدو چې کوم علت هغه ویلی وه هغه ئی توضیح کړ [د اهل بیت د مشورې پرته د خلافت مسئولیت په غاړه اخستل] بیا حضرت علي رضي الله عنه د شهادت کلیمه ولوسته ، بیاني د ابوبکر صدیق رضي الله عنه فضیلت بیان کړ او وئې فرمایل چې زمونږ د مشورې پرته د خلافت پریکړه شوی وه . په دی اساس مونږ په خپل زړه کې لږ غمجن شوی غوندې وه- د مسلم شریف په روایت کې راغلی چې بیا راپورته شو او د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنه سره ئی بيعت وکړ⁴¹⁶ .

د حضرت ابوبکر رضي الله عنه لومړی وينا: په الله جل جلاله سوگند یادوم چې زه له تاسی څخه غوره او بهتر نه یم ، او نه د خلافت له پاره زه خپل ځان له تاسی بهتر گڼم ، زما خواهش وه چې ستاسی څخه کوم یو دا مسئولیت په غاړه واخلي تاسو به دا امید لری چې زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق عمل وکړم ~ رسول الله صلی الله علیه وسلم معصوم او پاک وه او د هغه سره ملا نكې موجودی وی ، خو زما سره شیطان هم دی چې زما د صحیح لاری څخه دبی لاری کولو کوښښ کوی په دی اساس تاسی ټول خلک به زما محاسبه کوی : ان استقمتم فاعینونی وان زغت فقومونی [که چیری زه په نیغه لار روان وم نو ما سره کومک وکړی او که چیری زه بی لاری شوم نو بیا ما نیغی لاری ته راواړوی] .

په یوبل روایت کې دا وينا په دی توگه رانقل شوی ده :

⁴¹⁶ - صحیح بخاری المغازی غزوه خیبر 2 ټوک 609 مخ صحیح مسلم الجهاد باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا نوټ - جامع الاصول 4 ټوک 104 مخ

نيو ليک

ای خلکو ! زه ستاسی خلیفه جوړکړای شوی یم حال دا چې زه ستاسی څخه بهتر نه یم ، که چیرې زه صحیح کارونه کوم نو زما سره کومک وکړی او که چیرې غلطی را څخه وشوه نو ما ته نیغه لاره وښایاست ، رښتیا ویل امانت دی او درواغ ویل خیانت دی ، ستاسی کمزوری او ضعیفه شخص به زما په وړاندې قوی او طاقت وړوی ، ترهغه پوری چې زه هغه ته حق ونه سپارم او ستاسی طاقت لرونکې او قوی شخص به دلته کمزوری او ضعیفه وی تر هغه پوری چې زه د هغه څخه د مظلوم حق وانه خلم ، هغه قوم چې د خدای په لاره کې جهاد پریږ دی نو الله تعالی هغه په فقر او ذلت اخته کړی او په کوم ملت کې چې بی حیائی وده وکړی او ډیره شی ، نو الله تعالی په هغوی غمونه او مصیبتونه رانازلوی ، تر هغه پوری زما اطاعت کوی ترڅو پوری چې زه د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوم ، خو کله چې ما د هغو نافرمانی وکړه نو بیا په تاسو زما اطاعت واجب نه دی ، پورته شی لمونځ وکړی چې الله جل جلاله په تاسی خپل رحم وکړی ⁴¹⁷.

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت
حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د خپل وفات په مرض کې د حضرت عبدالرحمان بن عوف ، عثمان بن عفان ، سعید بن زید ، سید بن حضیر رضی الله عنهم او نورو مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم څخه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په هکله مشوره وغوښته ، د مشورې او د دی لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم درای د معلومولو وروسته ئی حضرت عثمان رضی الله عنه ته ویل چې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په باره کې زما وصیت ولیکه هغه ولیکه او مهرئی پری ولگاوه او بیا بیرون ولاړ او د خلکو [اهل حل وعقد] څخه ئی پوښتنه وکړه

⁴¹⁷ - المصنف د عبدالرزاق لیکنه 11 ټوک 336 مخ - مجمع الزوائد 5 ټوک 183 مخ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 212 مخ - تاریخ طبری 3 ټوک 203 مخ - البدایه 5 ټوک 248 مخ - کنز العمال 5 ټوک 601 مخ د 1979 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليک

: اتبايعون لمن في هذا الكتاب فقالوا نعم فافروا بذلك ورضوا وبايعوا [ايا تاسی د هغه شخص سره بيعت کوی چې نوم ئی په دی خط کې لیکلی دی ؟ ټولو وویل هو - هغه وه چې ټولو د حضرت ابوبکر رضی الله عنه پیشنهاد ومانه ، راضی او مطمئن شو او د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه سره ئی بيعت وکړ⁴¹⁸] .

ابن جریر رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه د ابوالتفسیر څخه رانقل کړی دی چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خپل ځای څخه بنکته شو او په خپله ئی د خلکو څخه وپوښتل چې : اتر ضون بمن استخلف علیکم [ایا تاسی په هغه چاراضی یاست چې زه ئی خپل خلیفه گرځوم] ، په الله زما سوگند چې ما په دی هکله په خپل غور او فکر کې څه کمی نه دی کړی او خپل کوم خپلوان نه ، بلکه عمر فاروق رضی الله عنه می خلیفه ټاکلی دی ، خلکو وویل : سمعنا واطعنا [مونږ یی اورو او اطاعت ئی کوو] .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل وصیت لیک د لیکو ترمخه د مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم د ممتازو او باوري نماینده گانو رای لاس ته راوړی وی ، او بیانی د هغوی د رای مطابق وصیت لیک ولیکه ~ او د مدینې د عامو خلکو څخه یې پوښتنه وکړه ، او خلکو په خپلی ازادی خوښی سره د حضرت عمر رضی الله عنه سره بيعت وکړ او وروسته له هغی د فاروق خلافت ته قانونی حیثیت حاصل شو ، د ابوبکر صدیق رضی الله عنه وصیت په اصل کې یووړاندیز وه چې هغه خلکو مسترد کولائی هم شو . خو مسلمانانو هغه قبول کړ⁴¹⁹ .

ابن الاثیر مجدالدین جزری رحمه الله علیه چې 606 په هجری قمری کال کې مړ شوی په جامع الاصول فی احادیث الرسول کې یو بل روایت

⁴¹⁸ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 199 مخ - منتخب کنز العمال په حایشه د مسند

احمد 2 ټوک 177 مخ

⁴¹⁹ - طبری 4 ټوک 51 مخ - الکامل 2 ټوک 426 مخ

نيو ليک

رانقل کړی دی چې وایی : د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته حضرت عمر رضی الله عنه خلکو ته وویل چې زه تاسی ته د خپل ځان په هکله داسی کومه خبره نه شم کولای چې تاسوته د پخوا څخه معلومه نه وی زه یوازی عمر یم او په تاسی د حکومت کولو هیڅ حرص نه لرم. خو دا امانت دکوم نا اهل په غیږکې هم نه شم وراچولی. خو هغه څوک چې د مسلمانانو د قوت باعث وی هغه د دی منصب ډیر حق داره دی⁴²⁰.

تاسی بیا هم غور وکړی او کوم بل کس ددی کار له پاره وټاکي خو خلکو دوهم ځل بیا همدی غوره کړ. د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا :

د عربو مثال لکه د پیزاون تړلی اوبن دی چې د خپل قانڈ مشر پسی وروسته روان وی نو مشرته ئی غور کول په کار دی چې هغه دوی چیرته وړی ؟ پاتی شوم زه د کعبی په رب می دی سوگند وی چې زه به دا خلک په نیغه لاره روان کړم⁴²¹.

ابن سعد رحمه الله علیه د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته په همغه ځای کې د شوی وینا متن داسی رانقلوی : د حمد او ثنا وروسته زه ستاسی له پاره امتحان یم ، او تاسی زما له پاره امتحان یاست زه تیرو دوه ملگرو د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ابوبکر رضی الله عنه نه وروسته خلیفه شوی یم - هغه خلک چې د مرکز څخه لری دی زه په هغوی پوه ، دیانت دار او قوی امیران ټاکم ، هغه څوک چې نیکې کوی مونږ د هغوی سره احسان کوو او هغه خلک چې د جرائمو ارتکاب وکړی

⁴²⁰ - جامع الاصول 4 ټوک 109 مخ کتاب الخلافه ولاماره الباب الشانی فی ذکر الخلفاء الراشدین بیعتهم

⁴²¹ - طبری 4 ټوک 51 مخ - الکامل 2 ټوک 427 مخ

نيو ليک

هغو ته به سزا ورکوم الله جل جلاله دی ما ته او تاسی ټولو ته بښنه و کړی⁴²².

د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت :

د زخمی کیدو وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه وویل : زما په نظر د هغو شپږو کسانو څخه ډیر بل هیڅوک اهل او موزون نه شته ، د چا څخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات تر نیټې پورې خوشحاله وه یعنی حضرت عمر حضرت عثمان حضرت زبیر حضرت طلحه حضرت سعد او حضرت عبدالرحمن رضی الله عنهم په مشوره کې زما زوی عبدالله هم شریکولای شی خو هغه په خلافت کې هیڅ حق نلری [ترڅو چې د دی په اساس خلافت موروثی ونه گرځی] که چیرې سعد بن ابی قاص رضی الله عنه ته خلافت ورپه لاس شی نو ډیره به ښه وی او که نه نو بل هرڅوک چې خلیفه شونو ورته په کاردی چې د هغه کومک ترلاسه کړی... د دی نه وروسته ئی راتلونکې خلیفه ته د مهاجرینو او انصارو رضی الله تعالی عنهم ، کلیوالو خلکو او غیر مسلمانو ډلو سره د حسن سلوک وصیت وکړ دغه شپږ رکنی انتخابی هیئت د خلیفه د وړاندیز اختیار عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه ته ورپه غاړه کړ [هغه ئی د انتخاب ناظم وټاکه] هغه د مدینې د خلکو سره اوږدې مشورې وکړې . د بخاری شریف په کتاب الاحکام کې راغلی دی چې خلک تردری ورځو پورې د عبدالرحمن رضی الله تعالی عنه کورته د خپلو رایو د ښکاره کولو په خاطر راتلل ، د رای گیری وروسته د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله تعالی عنهما د د واړو څخه د قرآن او سنتو د تابعداری وعده واخسته او وی ویل چې د مدینې وگړي عثمان رضی الله عنه خوښوی ~ نو په دی خاطر د هغه سره بیعت وکړی ، هماغه وه چې حضرت علی رضی الله عنه او د مدینې ټولو خلکو د هغه سره بیعت وکړ " فبايعه علی رضی الله عنه وولج اهل الدار فبايعوه " .

نيو ليک

د صحيح بخاری په کتاب الاحکام کې د حضرت عبدالرحمن رضی الله عنه وينا را نقل شوی ده: فلم ارحم يعدلوا بعثمان رضی الله عنه ... فبايعه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه و بايعه الناس و المهاجرون و الانصار و امراء الاخبار و المسلمون [ما وليدل چې خلک د حضرت عثمان رضی الله عنه سره هيڅوک نه برابروي او د خلافت له پاره د هغه څخه زيات اهل بل څوک نه گڼي ... عبدالرحمان بن عوف د حضرت عثمان رضی الله عنهما سره بيعت وکړ عامو خلکو او مهاجرينو رضی الله عنهم ورسره بيعت وکړ او عسکري مشرانو [چې په هغی وخت کې د حج د پاره راغلي وه] هم ورسره بيعت وکړ⁴²³.

د حضرت عثمان رضی الله عنه لومړی وينا:

د حمد او ثنا څخه وروسته په ما د خلافت بار اچول شوی دی او ما دا بار پورته کړی دی، زه د سنتو پیروي کوونکې یم او د بدعاتو د منځه وړونکې یم ښه پوه شوی چې د قرآن او سنتو د پیروي څخه وروسته زه د دری اصولو پابند یم:

لومړی دا چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه پیروي به کوم او د هغوی د پریکړې پابند به یم په دی شرط چې تاسی پری اتفاق کړی وی.

دوهم دا چې په کومه موضوع کې چې ستاسی د اجتماعی مشوری په اساس کومه پریکړه و نه شی نو د هغی د پاره به زه د ښه او نیکو خلکو سنت اختیار وم.

دریم دا چې زه به په تاسی لاس پورته نه کړم مگر هغه سزا چې تاسی یې وړ وگرځی.

423- بخاری المناقب ټوک 523 ~ 525 الاحکام 2 ټوک 1070 - جامع الاصول 4 ټوک 124 ~ 128 مخونه

نيو ليک

بڼه پوه شى ! چې دا وينا د خلکو له پاره بڼايسته او غوره جوړه کړل شوى ده تاسى د دى په لور مه ښکته کيږى او نه پرى اعتماد وکړى ځکه دا د اعتماد وړ شى نه دى .

پوه شى ! چې دا وينا تاسى نه پريږى تر هغو چې تاسى يې په خپله پرى نه ږدى⁴²⁴.

د على بن ابى طالب رضى الله عنه سره بيعت :

حضرت عثمان رضى الله عنه د شهادت څخه وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحابو رضى الله عنهم د حضرت على رضى الله عنه څخه وغوښتل چې د خلافت مسئوليت په غاړه واخلي ، هغه وويل چې ما ته د وزير په حيث پاته کيدل ډير غوره دى ، خلکو ورته وويل چې مونږ ستا سره بيعت کوو ، په دى خبره حضرت على رضى الله عنه ورته وفرمايل چې زما سره بيعت به په جومات کې وي او په پټه به نه وي او د مسلمانانو د ازادى راي پرته به مکمل نه شى ، کله چې هغه جومات ته تشریف يوړ نو مهاجرينو او انصارو رضى الله عنهم او عامو خلکو په اتفاق سره ورسره بيعت وکړه .

د على بن ابى طالب رضى الله عنه لوموى وينا :

الله جل جلاله د هدايت او لارښوونى کتاب رانازل کړى چې په هغه کې يې نيکي او بدى بيان کړيدى نيک کارونه کوى او له بدو کارونو څخه ځان وژغورى او د فرائضو پابندى کوى ، الله جل جلاله د څو شيانو حرمت بيان کړى دى چې نامعلوم نه دى خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت بيان کړى دى چې نامعلوم نه دى خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت ته فضليت ورکړى دى او مسلمانانو ته يې د اخلاص او يووالى په اساس قوت وربخښلى دى مسلمان هغه دي چې د هغه د ژبى او

نيو ليک

د لاس د ضرر څخه خلک خلاص وی د حق پرته کوم مسلمان ته تکلیف ورکول روا نه دی ، پرته دهغه سزا څخه چې هغه ته یی ورکول واجب وی ، څه خلک له تاسی څخه مخته ولاړل او مرگ ستاسي پسي هم روان دي خپل بارونه کم کړی ، دا په دی خاطر چې مخکې تلونکې د وروسته راتلونکې انتظار کوی، د خدای بندگانو، د خدای نه ویرېږی ، د هغی د بندگانو د حق تلفی به له تاسی څخه پوښتنه وشی حتی چې د ځناورو په هکله به هم له تاسی څخه پوښتنه وشی ، د خدای اطاعت ورکړی او د هغه د نافرمانی څخه ځان وژغوری- نیکی او خیر چې هر چیرته وی هغه تر لاسه کړی، او بدی چې په هر ځای کې گوری، هغه نه لری والی اختیار کړی ، هغه وخت رایاد کړی چې تاسی ډیر لږ وی او په ځمکه کې کمزوری گڼل کیدلی⁴²⁵.

د خلفائی راشدینو رضی الله عنهم د بیعت په هکله د دی مستندو حوالو څخه دا ثابتیږی چې د هغوی انتخاب خو د عمومی انتخاباتو له لاری نه وه شوی خود مسلمانانو د اهل حل و عقد یعنی ملت د نمایندگانو لخوا په اصولی توگه شوی وه ، او همدا لاره ډیره غوره ده ، چې د حکومت مشر د ملت د نمایندگانو لخوا انتخاباتو شی، خود ملت نمایندگان باید د ملت معتمدین اوباوری وگړی وی ترڅو د هغوی پریکړه د ملت پریکړه وبلل شی .

د ولی عهد تگاکل

فقهاو او سیاست پوهانو د خلیفه دپاکلو یوه لاره دا هم ښوولی ده چې مخکینی خلیفه څوک خپل ولی عهد او خلیفه وټاکي . ابن خلدون ، ماوردی رحمه الله علیهما او ځینی نورو پوهانو همدا ټاکل کافی

⁴²⁵ - تاریخ طبری 5 ټوک 157 مخ - الکامل د ابن اثیر 3 ټوک 194 مخ - البدایه

د حافظ عمادالدین بن کثیر 7 ټوک 227 مخ

نيو ليک

گنلی دی، البته د ماوردی رحمه الله په نظر خلیفه خپل پلار یا زوی ولی عهد نه شی ټاکلی⁴²⁶.

قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه یوازی ولی عهدی او ټاکل کافی نه گڼی بلکه د اهل حل و عقد بیعت کول ورسره ضروری گڼی: لان الا مامه لا تنعقد للمعهود له بنفس العهد وانما تنعقد بعهد المسلمين.... ان امامه المعهود اليه تنعقد بعد موته با اختيار اهل الوقت [د ولی عهد حکومت یوازی د پخوانی خلیفه د عهد او وصیت په اساس نه شی نه جوړیږي بلکه د مسلمانانو د عهد او اطاعت او د وخت د اهل حل عقد د انتخاب او خوښی په اساس جوړیږي شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله هم ویلي دي چې: د بیعت پرته یواځی ولی عهدی کافی نه ده] ⁴²⁷.

په قرانکریم او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په احادیثو کې د شورايت اصول ذکر شوی دی چې په هغی کې د ولی عهد او نامزد کولو طریقه نه ده ښوول شوی، موسی علیه السلام د طور غره ته د تللو په وخت کې حضرت هارون علیه السلام خپل نائب مقرر کړی وه او همدا راز کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په سفر تللو، نو کوم صحابی به ئی په مدینه کې خپل نائب او سرپرست ټاکه، خو هغه د بحث لاندی [ولی عهدی] د موضوع سره کوم اړیکې نه لری، د دی نه یواځی دا را په ډاگه کیږي چې خلیفه د خپلی غیر حاضری په وخت کې یو څوک د قایم مقام امیر یا نائب امیر په حیث ټاکلی شی.

که څه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه له پاره د وصیت لیک د لیکو اراده کړی وه خو بیا دا اراده پرېښوده، تر څو د شوری په واسطه د خلیفه د ټاکلو اصل پا تی شی، ابوبکر رضی

⁴²⁶ - الاحکام د ماوردی لیکنه 10 مخ

⁴²⁷ - الاحکام د قاضی ابویعلی لیکنه 25 مخ د 1966 عیسوی کال د مصر چاپ

نيو ليک

الله عنه چې د حضرت عمر رضي الله عنه په هکله کوم وصيت کړی وه - نو هغه يوازی پيشنهادهی شکل لروده خو کله چې د مدينی خلکو هغه قبول کړ او د هغه په لاس ئی بيعت وکړ نو وروسته له هغی د حضرت عمر رضي الله عنه خلافت جوړ شو .

ابن تميمه رحمه الله فرمائی چې: انما صار اماما لما بايعوه [حضرت عمر رضي الله عنه هغه وخت عملا خليفه شو چې صحابو رضي الله عنهم ور سره بيعت وکړ⁴²⁸ .

تغلب يا په زور حکومت نيول :

د اسلام فقهاو د حکومت د جوړيدو يو ډول دا بيان کړيدی ، چې که څوک د زور له لاری په حکومت قبضه وکړی او خپل حکومت جوړ کړی ، د هغی احکام نافذ يدی شی په دی شرط چې د شريعت مطابق وی ، ځينی خلک ددی فقهي مسئلې څخه غلط مقصد اخلي - حال داچې د فقهاو مقصد دادی چې که څه هم د قبضه کونکي دا قبضه شرعا ناروا کار دی . خو کله چې هغه عملا خپله پنجه کلکه کړی نو په هغه وخت کې که د هغه حکومت په رسميت ونه پيژندل شی ، نو کورنی شخړی ، فتنه او فساد به جوړشی او په ملت کې به گډوډی را پيدا شی او دا کارونه د قبضی [غلب] په مقابل کې ډيره خرابی منځ ته راوړی " الضرورات تبیح المحظورات [د مجبوری په وخت کې ځينی ممنوع شيان د ضرورت په اندازه روا کيږی] ، سد باب الذريعه [د فساد او خرابی دروازه بندول ضروری دی] ، او اختيار اهون البليتين [د دوه بلاگانو څخه کوچنی بلا اختيار کيدای شی] ، شرعی قواعدو په اساس د ضرورت د قانون لاندی د متغلب او غاصب حکومت به د مجبورييت په اساس منل کيږی - د فقهاو هيڅکله دا مقصد نه دی چې گویا د متغلب حکومت روا او په حق جوړ شوی حکومت وی ، د هغوی په نظر دا يو بالفعل او عملی حکومت خودی

⁴²⁸ - منهاج السنه لومړی ټوک 142 مخ

نیو لیک

مگر په حق نه دی. همدا علت دی چې هر چیرته چې د فقهاو په کتابونو کې دا موضوع یاده شوی ده نو ورسره د "للضرورة" یا د "خوفاً من قهره و جبر" ته ... کلماتو ذکر شوی دی د هغوی څخه په ډاگه دا څرگندیږي چې د زور او غلبې حکومت کوم نیک کار نه دی خو یوازی د ضرورت او مجبوری په اساس منل کیږي.

مشهور حنفی فقیه فخرالدین حسن بن منصور او زجندی چې په قاضی خان مشهور دی او په 592 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکي چې: قال علماءنا رحمهم الله السلطان يصير سلطاناً بامرهم بالمبايعه معهم و تعتبر في المبايعه مبايعه اشرافهم و اعيانهم و الثاني ان ينفذ حكمه في رعيته خوفاً من قهر و غلبته [زمور علما و ویلی دی چې د یو حاکم حکمرانی له دوه لارو جوړیږي، یو ډول دا چې د ملت شریف او معتمد خلک ورسره بیعت وکړي، [د ملت د نمایندگانو] بیعت دی، او بل دا چې عملاً د هغه حکم د هغه د قهر غلبې او ویرې په اساس جاری شوی وی] ⁴²⁹.

د امام قاضی خان د دی وینا څخه څرگنده شوه چې د حکومت جوړیدو صحیح او درسته او قانونی لاره خو داده چې د اسلامی امت پوه او شریف خلک یعنی د ملت نمایندگان یو څوک منتخب کړي، او بیعت ورسره وکړي خو که چا په زور په حکومت قبضه وکړه او د هغه احکام عملاً په رعیت کې جاری شول، نو دا یوازی په دی خاطر حکمران دی چې د ده د قهر، جبر، ظلم او ویره ده او هغه عملاً غالب شوی دی، دا په دی خاطر چې دا کومه روا او قانونی لاره نه ده، قانوناً خودا غاصب او په زور مسلط شوی دی، او داسی حاکم ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لعنتی ویلی دی - په قران او احادیثو کې د

⁴²⁹ - فتاوی قاضی خان په حاشیه د عالمگیری 3 ټوک 584 مخ - کتاب السیر تنویر الابصار متن درمختار په مجموعه شامی باب البغات 3 ټوک 428 مخ - بحر الرایق شرح د کنز الدقایق باب البغاه 5 ټوک 152 مخ د بیروت چاپ

نیو لیک

شورائیت حکم راغلی دی. د تغلب او په زور د حکومت واگی په لاس کې داخستو حکم نه دی راغلی.

په در مختار کې دی "و تصح سلطه متغلب للضرورة"⁴³⁰

په زور لاس ته راوړی حکومت د ضرورت په اساس صحیح گڼل گيږي ابن عابدین شامي رحمه الله عليه په دی هکله په خپله حاشیه کې لیکلی که څوک د خلیفه کیدو په شرائطو او اوصافو برابر هم وی خو د اهل حل و عقد د بیعت نه پرته په حکومت قبضه وکړی نو د هغه حکومت به د ضرورت او مجبوریت په اساس صحیح وگڼل شی، او که نه نو صحیح لاره خوداده چې خلیفه باید د اهل حل و عقد له طرفه ټاکل شوی وی. او د ضرورت څخه مقصد د فتنی او کورنی شخړو مخه نیول دی.⁴³¹

حنفی فقهاو رحمهم الله په دی نظر دی چې که چیری دا متغلب ظالم او فاسق وی نو د توان په اندازه د هغه څخه سر کش کول او د قوت په زور د هغه حکومت پړنگول روادی، او مسلمانانو ته د داسی حکومت په خلاف د مسلح مقاومت په وړاندی ودریدل او د ظالم حاکم مرسته کول روا نه دی.⁴³²

په فقه کې د باغیانو تعریف داسی شوی دی الخارجون علی الامام الحق بغير الحق [باغیان هغه څوک دی چې د یو برحق او عادل حاکم په خلاف یی بی حقه او ناروا پاڅون او خروج کړی وی]⁴³³.

⁴³⁰ - شامي 512 مخ لومړی ټوک والمسائره د ابن همام 170 مخ نهم اصل

⁴³¹ - شامي باب الامامه لومړی ټوک 512 مخ

⁴³² - حکام القرآن للجصاص لومړی ټوک 70 مخ بیروت - فتح القدیر 6 ټوک

102 مخ 1970د عیسوی کال چاپ - عالمگیری 2 ټوک 384 مخ - بحرا لرائق 5

ټوک 151مخ

⁴³³ - مجموعه شامي 3 ټوک 426 مخ - فتح القدیر د ابن الهام لیکنه 6 ټوک

نيو ليک

.....

ځگلورم اصل

د خليفه صفات او شرطونه

د اسلامي سياست څلورم اصل دادی چې د رياست مشر يعنی خليفه به د خپل علم، عمل، عدالت، ديانت، قابليت او صلاحيت له نظره په ټول امت کې ممتاز شخصيت وي، ځکه اسلامي رياست د خپل طبيعت له رويه يو اصولي فکري رياست دی نو شرعاً او عقلاً لازمه ده چې دده مشر د اسلام عملي نمونه وي، او د خپل ديني فکر او عمل په اساس بنکاره او ممتاز وگړی وي، او يا لږ ترلږه د يوه صالح مؤمن بنيادی شرائط خو پوره کړی، د اسلام پوهانو د شرعی دلائلو

نیو لیک

په رڼاکې دا شرائط او اوصاف بیان کړي، چا لږ ډیر تفصیل ورکړي او چا په مختصره توګه راخستې دی - امام قرطبی رحمه الله علیه دا شرطونه د نورو علماو په نسبت په ډیر تفصیل سره بیان کړي دي. چې په لاندې توګه ئی وړاندې کوو .

{ مسلمان وی :

په قرانکرم کې ئی ډ او لو الامر مسلمانې شرط ګرځولی ده

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

[النساء سورت 59 ایت]

[ای مؤمنانو د الله او د رسول اطاعت وکړي او د خپلو هغه مشرانو

چې ستاسې څخه وی " مسلمانان وی " اطاعت وکړي] .

او په خپلو رازونو او معاملاتو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او

شریکول ناروا ښودلی دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

[ال عمران سورت 118 ایت]

[ای مؤمنانو ! د خپلې ټولنې له وګړو نه پرته نورو سره خپل رازونه

مه وایی ، هغوی ستاسې د ورکاوی له هیڅ یو فرصت څخه ګټه

اخیستل له لاسه نه ورکوي ، تاسې ته چې په هر څه زیان اوږي د هغوی

خوښیږي ، د هغوی د زړه دښمنی د هغوی له خولې نه راووځي او څه

چې هغوی به خپلو سینو کې پټ ساتلی دی هغه هغه له دی نه زیات

دی ، مونږ تاسې ته په ډاګه څرګنده لارښوونې کړيدي که تاسې پوهه

لری [نو له هغو سره به په ارتباط ساتنه کې له پاملرنې څخه کار

واخلئ] [۱ .

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

[التوبه سورت 16 آیت]

نيو ليک

[ايا تاسی دا گنلی ده چې همداسې به پریښودل شی پداسی حال کې چې تر اوسه پوری خو الله دا دنده لیدلې چې له تاسی نه څوک هغه کسان دی چې هغوی [د هغه په لاره کې] سربښندنه وکړی او له الله او له پیغمبر او مؤمنانو څخه پرته یې څوک صمیمی دوست ونه نیوه] .
مؤمنانو ته حکم ورکړی شوی چې کافران خپل دوستان و نه نیسی او په خپلو رازونو او معاملو تو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او شریکول ناروا ښودلی دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ [د النساء
سورت 144 ایت]

[ای مؤمنانو ! د مؤمنانو په ځای له کافرانو سره ملګرتیا مکوئ]

نو کله ئی چې په راز کې شریکول او دوستان نیول روانه دی نو څنگه به د هغه مشری روا شی، د اسلامی حکومت مقصد د اسلام د دین جاری کول دی نو هر هغه څوک چې په دی دین ایمان نه لری نو هغه به دا څنگه نافذ او جاری کړی هیڅ ملت او ریاست د بنسټیږی نظرنی او اساسی قانون نه منونکې ته د مسئولیت منصب نه شی ورسپارلی .

2} نارینه وی :

په قرانکریم کې راغلی چې نارینه په ښځو حاکم دی
الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ [د النساء سورت 34 آیت]

[نارینه پر ښځو مسلط اداره چیان دي ، له دې امله چې الله د هغو ځینو ته پر ځینو نورو لوړتیا وربښلې ده ، او له دې کبله چې نارینه خپل مالونه لګوي] .

نیو لیک

..... رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې هغه قوم به هیڅکله کامیابه نه شی چا چې ښځه خپله حاکمه وگرځوله [صحیح بخاری او صحیح مسلم] .

په همدې ډول نبی صلی الله علیه و سلم فرمایلی دی چې هر کله ستاسې معاملې د ښځو په غاړه شوی نو بیا تاسې ته مرګ ډیر ښه دی [جامع ترمذی] .

د اسلام د فقهاو په دی خبره اجماع ده چې ښځه د حکومت مشره او خلیفه نه شی گرځیدلای .

3} عادل او صالح وی :

په قرانکریم کې راغلی دی چې ظالم خلک د مسلمانانو د امامت او قیادت وړ نه دی:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

[د البقره سورت 124 آیت]

[نو الله جل جلاله وویل " زه تا د ټولو خلکو قائد ټاکم ، ابراهیم علیه السلام عرض وکړ " او ایا زما له اولادې سره هم همدا وعده ده ؟ هغه وویل " زما وعده له ظالمانو سره نشته] .

د الله جل جلاله نه د غافلو مسرفیتو او مفسدینو اطاعت روانه دی

وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

[د الکف سورت 28 آیت]

[د هغه چا اطاعت مه کوه چې مونږ یې زړه د خپل اطاعت څخه

غافل کړی دی او د خپل خواهش تابع دی او د هغه کار او طبیعت د حد څخه تجاوز دی] .

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

[د الکف سورت 28 آیت]

[تاسې د حد څخه تیریدونکو خبره مه منئ هغوی چې په ځمکه کې

فساد کوی او د اصلاح کارنه کوی] .

نيو ليک

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

[د الحجرات سورت 13 آيت]

[ای خلکو ! مونږ تاسې له یوه نارینه او یوې ښځې نه پیدا کړي او بیا مو تاسې قومونه او قبیلې وگرځولي ترڅو چې تاسې یو تر بله سره وپېژنئ ، په حقیقت کې د الله په نزد له تاسې نه تر ټولو زیات عزتمند هغه څوک دی چې په تاسې کې تر ټولو زیات پرهیزگار وي . په باوري ډول الله په هر څه پوهیدونکې او باخبره دی] .

نو کله چې د فاسق او نافرمانه له سره اطاعت روا نه وی او هغه د عزت او احترام وړهم نه دی نو هغه د ټول ملت د ریاست او مشرۍ مستحق څنگه گرځي د اسلام د فقهاو په دی خبره هم اجماع او اتفاق دی چې فاسق مشر ټاکل روانه دی .

4} د دین عالم وی :

په قرانکریم کې ئی د اولوالامر له پاره د استنباط او اجتهادی بصیرت لرل ضروری گڼلی دی :

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يُسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

[د النساء سورت 83 آيت]

[دوی چې کله کوم د ډاډ یا ویری خبر اوری هغه خپروی ، پداسی حال کې چې که دوی هغه پیغمبر او د خپلی ډلی مسئولو کسانو ته ورسوی نو پر هغه به داسی ډول خلک وپوهیږي چې د دوی په مینځ کې د دی خبری صلاحیت لری چې له هغی څخه سمه نتیجه واخیستلی شی] .

د قیادت له پاره علم و جسم دواړه ضروری دی :

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 247 آيت]

نيو ليک

[الله پر تاسی هماغه غوره کړی دی او هغه ته یې روحي او جسمی داوړه ډوله پراخ اهلیت وربښلی دی] .

عالم او غیر عالم برابر نه وی :

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الزمر سورت 9 آیت]
[ووايه آيا هغه خلک چې پوهیږي او هغه چې نه پوهیږي سره برابر دی] .

په دی خبره د فقهاو اتفاق دی چې لږترلږه علم کول ډیر ضرور دی خو په سختو او بغرنجو مسائلو کې د عابدینو فقهاو مشورې ته رجوع کولی شی ، لکه څنگه چې د راشدینو خلفاو دوره وه ، خو په هر وخت کې د نورو څخه په پوښتنه کار نه روانیږي. د اسلامی ریاست مقصد د دین جاری کول دی. نو هغه څوک چې د ضرورت په اندازه هم د دین په هکله علم ونلری نو هغه به ئی جاری څنگه کړي؟ هیڅ ملت داسی شخص خپل مشر نه شی ټاکلی چې د ریاست د اساسی قانون څخه بالکل ناخبره وی .

5} آزاد وی :

یعنی د چا غلام ، د ټول وخت نوکر او بندی نه وی او د فرائضو د اداء کولو له پاره فارغه وی.

6} بالغ وی :

نا بالغه هلک خو دا بار د خپلی جسمانی او ذهني کمزورتیا په اساس نه شی پورته کولی، د بلی خوا څخه ناپوهه او نابالغه کوچنیان په خپل مال کې د تصرف څخه هم منع کړل شوی دی
وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

[د النساء سورت 5 آیت]

نيو ليک

[او خپل هغه مالونه چې الله جل جلاله هغه ستاسی له پاره د ژوند سمبالښت وسیله ګرځولی ده ناپوهانو ته مه سپاری البته د هغوی د خوراک او اغوستن له پاره یې ورکړی او هغوی ته سمه لارښونه وکړي].

7} عاقل وی :

ښکاره ده چې په ذهني توګه مریض شخص دملت دومره دروند بار نه شی پورته کولی.

8} د بدن غوی پیګ روغ وی :

په جسماني ډول بی کاره شخصیت دومره لوی خدمت نه شی سرته رسولی او نه حدود جاری کولای شی .

9} زړه وړ او شجاع وی :

د کمزوری زړه خاوند بزدله شخص نه د هیواد دفاع کولای شی نه امن راوستلای شی او نه حدود جاری کولای شی .

10} په معامله پوه او د رای خاوند وی :

د حالاتو څخه بی خبره شخص چې په معاملاتو باندې نه پوهیږي هیڅکله نظم او ضبط نشي راوستلای ⁴³⁴.

د امام د شرائطو ذکر په نورو کتابونو کې هم شوی دی چې په ځینو کې په لنډ ډول او په ځینو کې په مفصل ډول بیان شوی دی ⁴³⁵.

د خلافت له پاره د قریشي توب شرط

د اهل سنت و الجماعة جمهورو علماو د خلافت له پاره قریشي توب شرط ټاکلی دی. د دی شرط دلیل هغه احادیث دی چې په هغه

⁴³⁴ - تفسیر قرطبي لومړی ټوک 270 مخ

⁴³⁵ - الاحکام د ماوردي رحمه الله لیکنه 6 مخ - الاحکام د قاضي ابی یعلی رحمه الله لیکنه 30 مخ - اصول الدین د شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله لیکنه 277 مخ - المسائره د ابن الهمام رحمه الله لیکنه 169 مخ ازاله الخفاء د شاه ولي الله رحمه الله لیکنه لومړی ټوک 3 مخ خلافت او ملوکیت اسلامي ریاست مولانا سید ابوالاعلی مودودي رحمه الله لیکنه 379 مخ

نيو ليک

کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې ائمه او خلفاء به د قریشو له جملې څخه وی ⁴³⁶.

خو که چیرې قریشی د دین د اقامې، عدل او انصاف څخه مخ واړوی نو بیا د هغه په مقابل کې د غیر قریشی خلیفه ټاکل روادی. په دی د ټولو فقهاو اجماع شوی ده چې یوازی قریشی توب کافی نه دی. بلکه ایمان، علم، دیانت، زړه وړتیا او شجاعت ته د اولیت حق حاصل دی، د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې قریشی خلفاو ته د اولیت ورکولو حکم د دی شرط سره تړلی دی چې هغه به دین جاری کوی "ما اقاموا الدین" ⁴³⁷.

په یوه بل روایت کې راغلی دی چې امراء به د قریشو څخه وی، تر هغه پورې چې هغوی په عدل پریکړي کول "ما حکموا فعدلوا"

په یو بل روایت کې ویل شوی دی چې کله قریش د صحیح لاری څخه و بنووېږي او په حق ولاړ نه شی، نو تاسی بیا خپلی توری را پورته کړي "رجاله ثقات الا ان فيه انقطاعا" ⁴³⁸.

همدا د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او د حنفی فقهاو فتوی ده چې قریشی توب شرط دی خو علامه انور شاه کشمیری رحمه الله د التحرير المختار په لومړي ټوک 68 مخ په حواله لیکلی دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه څخه یو روایت دا هم را نقل شوی دی چې قریشی توب ضروری نه دی ⁴³⁹.

خو دا روایت ډیر کمزوری دی چې د پورتنی قول په مقابل کې د منلو وړ نه دی.

436 - بخاری الانبياء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

437 - بخاری الانبياء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

⁴³⁸ - فتح الباری 16 ټوک 233 مخ

439 - معارف السنن د جامع ترمذی شرح 2 ټوک 322 مخ

نیو لیک

ابن خلدون رحمه الله علیه د قریشی توب د شرط علت ، د قوت خاوند او موثر توب بیان کړی دی هغه لیکې چې اصل مقصد د نسب او قبیلې برتری نه ده. بلکه مقصد تری ، قوت ، موثر توب او د قوم ډیر اعتماد لاس ته راوړل دی ، خو ابن خلدون رحمه الله علیه د ممتاز مورخ او ټولن پوهنی په څنگ کې په فقه او حدیثو کې هغه ځای نه لری چې دهغه په اساس د ده په توجیه باندی اطمینان حاصل شی ، په دی خاطر که چیری صحیح النسب قریشی موجود وی او قوم پری اعتماد وکړی او په نورو شرائطو هم برابر وی نو هغه ته په غیر قریشی برتری ورکول په کار دی .

دظالم او فاسق حکمران په هکله
د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه مسلك
د فقهی په کتابونو کې یوه مسئله ذکر شوی ده. چې د فاسق او ظالم حکمران په واسطه د ټاکل شوی قاضی پریکړی قانونا جاری کیږی خو په دی شرط چې قاضی په خپله عادل وی او دهغه پریکړه د شریعت په خلاف نه وی، د دی څخه ځینی خلکو ته اشتباه پیداشوی وه چې شاید امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د خلیفه لپاره د عدالت شرط ضروری نه گڼی ، نو د دی اشتباه دلری کولو له پاره مشهور حنفی فقیه امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجری قمری کال کې مړی شوی دی فرمایي چې : ولا فرق عند ابي حنیفه رحمه الله علیه بین القاضی و الخلیفه فی ان شرط کل واحد منهما العداله وان الفاسق لایکون خلیفه ولا یکون حاکما کما لا تقبل شهادته وخبره [د امام ابو حنیفه رحمه الله په نظر د خلیفه او قاضی ترمنځ په دی هکله کوم توپیر نه شته دواړو له پاره عدالت او دیانت شرط دی فاسق نه خلیفه جوړیدی شی او نه قاضی لکه څنگه ئی چې شهادت او روایت نه قبلېږی ⁴⁴⁰] .

نیو لیک

د امام ابو حنیفه رحمه الله له نظره د فاسق حکمران په خلاف بغاوت کول او د قوت استعمالول روا دی، په دی شرط چې د هغه پرځای عادل او صالح حکمران منځ ته را وستلای شی، او په نتیجه کې د کورنی شخړو او د بی نتیجی وینی تویدلو او نفسونو د ضایع کیدلو خطر او ویره موجوده شی.

جصاص رحمه الله علیه فرمایي چې: وکان من قوله وجوب الامر بالمعروف والنهي عن المنکر فرض بالقول فان لم یوتر فبالسيف. ابو حنیفه رحمه الله علیه به ویل چې په ژبه امر بالمعروف او نهی عن المنکر فرض دی خو که چیری حکمران د نیکې حکم نه منی او په نیغه لاره نه ځی، نو بیا امر بالمعروف د توری په واسطه واجبېږي⁴⁴¹]

ابن الهمام رحمه الله علیه فرمایلي دي چې که چیری خلیفه په اوله کې عادل وه، خود ټاکلو وروسته ئی د ظلم او فسق لاره ونیوله په دی حالت کې خو په خپله نه شی معزو لیدلای خو د هغه حکومت چپه کول روا دی. په دی شرط چې د دی حکومت د چپه کولو په وجه د دی نه بله لویه فتنه را پیدا نه شی⁴⁴².

Comment [P1]:

علامه ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه لیکلی دي چې: د خلیفه اهلیت د هغه د عدل او دیانت د مجروح کیدو یاپه جسمانی توگه د بی کاره کیدو په اساس له منځه ځی، او هغه بیا د خلافت وړ نه گرځي⁴⁴³.

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه د زید بن علی رحمه الله علیه د بغاوت او محمد بن عبدالله او ابراهیم بن عبدالله د بغاوت په دوران

⁴⁴¹ - احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ

⁴⁴² - المسائر 5 ټوک 170 مخ - شامی 1 ټوک 514 مخ

- الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقاضی ابی یعلی 28 مخ

نيو ليک

کې د هغوی سره مالي کومک کړې او خلکو ته ئې هغوی سره د کومک کولو فتوی ورکړې وه ⁴⁴⁴.

د خلیفه منصبی فرائض

د خلیفه اصل منصبی فرض د دین اقامت او د شریعت جاری کول دی، د خلکو د حقوقو ساتنه او دهغوی ښیځنې له پاره تدبیرونه نیول د هغه د مسئولیتونو څخه دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم امیر ته راغی ویلی دی، نو په دی خاطر د رعیت د ښیادی انسانی اړتیاو تنظیم او دهغوی د مال، ځان او ابرو ساتنه او د هغوی د ښیادی انسانی حقوقو رعایت کول د هغه منصبی فریضه او مسئولیت دی. ماوردی رحمه الله علیه او ابویعلی رحمه الله علیه د دی فرائضو او مسئولیتونو لنډیز په لاندی توگه بیان کړی دی.

د دین ساتنه، [د دین تعلیم عام کول او له دین څخه دفاع کول] - د شرعی قوانینو جاری کول، عدل او انصاف منځ ته راوړل، د مال، ځان او ابرو ساتنه او د امن و امان راوستل، د فوځ او اسلحی تنظیم کول، او د دارالاسلام څخه دفاع کول، د جنگیدونکو کفارو په خلاف قتال کول، د رسمی خزانی ساتنه، د اسلامی مال سیستم رواجول، په قومی خزانی باندی امانتدار پوهان ټاکل، د معاش منصفانه نظام جوړول او د هغه په وخت ورکول، د خلکو د حالت څخه په مستقیمه توگه ځان خبرول ⁴⁴⁵.

د خلیفه حقوق

عادل حکمران ته په اسلامی کې لوړه درجه ورکول شوی ده او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه خیر غوښتنه د دین مهم جز گڼلې ده.

- احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ

⁴⁴⁵ - الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 27~28 مخونه

نيو ليک

.....
 ماوردی او ابویعلی رحمہ اللہ علیہما ویلی دی : کوم حاکم چې د خپل رعیت د هغه حقوقو پاملرنه کوی د کومو یادوونه چې مونږ تر مخه و کړه نو په رعیت د هغه دوه ډله حق واجبیږی.

لومړی دا چې د هغه تا بعداری به کوی دوهم دا چې د هغه سره به کومک کوی ترڅو پوری چې د هغه په حالت کې بدلون را نه شی⁴⁴⁶.

بدر الدین ابن جماعه رحمه الله علیه چې په 733 هجری قمری کال کې مړ شوی دی په خپل کتاب تحریر الاحکام فی تدبیر اهل الاسلام کې لیکلی دی چې خلیفه په امت باندی لس ډوله حقوق لری چې د هغو اداء کول په ملت واجب دی :

په پټه او په ښکاره دواړو حالاتو کې د خلیفه د خبر غوښتنه ، د هغه سره کومک کول ، د زړه له کومی د هغه تابعداری کول ، د هغه احترام کول ، په ښه خبره یې پوهیدل اوریدل او د بدی خبری او غلطیو په لورئی متوجه کول ، هغه د ټولو سازشونو څخه خبرول ، هغه د حکامو او عمالو د کړونو څخه خبرول ، د ملت د بهبود په کارونو کې د هغه لاس نیوی کول ، خلک د هغه د مرستی له پاره تیارول ، په ژبه ، مال او عمل سره د هغه څخه دفاع کول⁴⁴⁷.

د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله

څرگنده ده چې دیموکراسی [غربي بی دینه جمهوریت] د ملت په حاکمیت قایل دی نو په دی خاطر په هغی نظام کې نسل و قوم او د هری علاقې خلکوته د بیلو بیلو حکومتونو د جوړولو حق ورکول شوی دی ، خو اسلامی ریاست کوم قومی ، نسلی یا وطنی حکومت نه دی ، بلکه خالص اصولی او فکری حکومت دی. د ټولی نړۍ مسلمانان

⁴⁴⁶ - الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقاضی ابی یعلی 28 مخ

⁴⁴⁷ - نظام الحکم فی الشریعه - تاریخ د ظاهر قاسمی 358 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

نيو ليک

خداي خپل حاکم گڼي ، قران او سنت د خپل اساسي قانون په څير پيژني ، محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم خپل رسول او قائد پيژني د يوی قبلي په لور لمونځ کوي ، او د حج په وخت کې ټول يوه مرکز [مټابه للناس] کې راټوليږي او د حج مناسک اداء کوي ، مسلمان د رنگ ، نسل، رسم، رواج ، او جغرافيايي پولو د اختلاف سره سره يو قوم او ملت دی چې د اسلامي امت ، منځني امت او د خیرامه [غوره امت] نوم ورکړل شوی دی، نو د يو ملت غوښتنه همدا ده، چې د هغه خليفه او سياسي مشر هم يووی. په اسلام کې د ازادۍ تصور هغه نه دی کوم چې د سيکولريزم او نيشنليزم د توغ جگونکو سياستمدارانو دی ، هغوی د خپل نسل او وطن د اوسيدونکو حکومت منل ازادۍ بولي ، د فکر او خيال په څير نه وي ، په اسلام کې د غلامي څخه مقصد دا دی چې په انسان د بل انسان حاکميت جوړشي ، او يو انسان د بل انسان د جوړکړي قانون غلام او وفادار وگرځي ، د ازادۍ حقيقي مفهوم دا دی چې انسان د انسان د غلامۍ نه ازاد او د خپل خالق غلام جوړ شي يعنې توحيد ازادۍ ده او شرک غلامي ده .

د نسل او وطن په لحاظ راشدين خلفاء رضی الله عنهم عرب وه خو کله چې په ايران، شام خراسان، افغانستان، ترکستان د هغوی حکومت جوړ شو. نو هغوی د عجمو خلک د عربو غلامان نه کړل او نه ئي پر هغوی د عربو جوړ کړي قانون جاری کړ. بلکه د هغی هیوادنو او سيدونکي ئي د پادشاهانو او سردارانو د غلامي څخه ازاد کړل او د خدای نازل کړل شوی قانون ئي پري جاری کړ. که چيري دا غلامي وه خود عربو غلامي نه وه بلکه د کائناتو د خالق غلامي وه.

اسلامي فتوحات او اسلامي خلافت استعمار او استثمار نه ، بلکه د توحيد او عقيدې په بنسټ ولاړ اسلامي نظام وه کله چې د مسلمانانو د متحد خلافت نظام له منځه تللی د هغوی سياسي قوت هم په کموالی شروع کړی او نن چې د مسلمانانو شمير په نړۍ کې

نیو لیک

زرمیلونو ته رسیږی ~ بیانی هم خپل وقار په نورو ملتونو کې بایلی دی د پورته حقایقو څخه دا تاثیرې چې د مسلمانانو له پاره په کاردی یو خلیفه و لری ، د مسلمانانو په تاریخ کې په یوه وخت کې د ډیرو ازادو حکمرانانو د موجودیت مثالونه شته او نن ، هم د مسلمانانو 42 ازاد هیوادونه موجود دی ، خو د مسلمانو پادشاهانو طرز عمل کوم شرعی دلیل نه دی اصل دلیل قران او سنت او د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم سنت دی .

په دی سلسله کې څو احادیث د نمونی په ډول وړاندی کوو:
و حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ
الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بُوِيعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَأَقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

[د ابی سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله علیه وسلم فرمایلی دی چې کله دوه کسه خلیفه گان شی او د دواړو سره بیعت شوی وی نو هغه چې وروسته خلیفه شوی وی هغه قتل کړی که چیرې هغه خپل بغاوت څخه لاس نه اخلی]⁴⁴⁸.

و حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَغْفُورٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ
عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَتَاكُمْ
وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يَفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ
فَأَقْتُلُوهُ

[هغه څوک ووژنی چې ستاسی یووالی د منځه یوسی او ستاسی په ډله کې بیلتون او افتراق راولی په داسی حال کې چې تاسی د یوه شخص تر قیادت لاندی متفق شوی نو داسی شخص و وژنی]⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ - صحیح مسلم الاماره باب اذا بویع الخلیفتین

449 - صحیح مسلم الاماره باب من فرق بین المسلمین

نیو لیک

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فَرَاتِ
الْقَزَّازِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ
عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ
كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ تُكْثَرُ قَالُوا
فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ قُوا بَيْعَةَ الْأَوَّلِ فَلَا أَوَّلَ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ
عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ

[د ابی هریره رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې زما څخه وروسته به ډیر خلفاء [په یوه وخت] کې راشی صحابه رضی الله عنهم ورڅخه پوښتنه وکړی چې په داسی وخت کې ستا څه حکم دی ، هغه ورته وویل د هغه چا په بیعت وفا وکړی کلک شی چې لومړی خلیفه جوړ کړای شوی دی]⁴⁵⁰ .
د دی احادیثو څخه دا ثابتیږی چې کله د امت اهل حل و عقد د داسی سړی سره بیعت وکړ چې د خلیفه کیدو له پاره په ضروری شرطونو متصف وی نو دا بیا د ټولو مسلمانانو خلیفه ګرځی .
امام نووی رحمه الله علیه فرمایي : واتفق العلماء علی انه لایجوز ان یعقد لخلیفین فی عصر واحد سواء اتسعت دارالاسلام ام لا [د اسلام علماو په دی خبره اتفاق کړی دی، چې په یوه وخت دوه کسه خلیفه ګان جوړول روا نه دی که د دارالاسلام پولی پراخه وی او که نه وی]⁴⁵¹ .

ماوردی او بویعلی رحمه الله علیهما دواړه لیکي چې: لایجوز ان یکون للامه امامان فی وقت واحد وان شذ قوم فجوزوه [امت ته په یوه وخت کې د دوه حکمرانانو ټاکل روا نه دی ځینی خلکو دا روا ګڼلی ده خو دا قول شاذ [ډیر کم] دی یعنی د اکثریت د رای خلاف دی

450 - صحیح بخاری الانبیاء ذکر بنی اسرائیل

- نووی په حواله د صحیح مسلم

نيو ليک

قاضی ابوبکر الباقلانی چې 403 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی او امام ابن حزم چې 456 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی دوی دواړو هم په یوه وخت کې د مسلمانانو له پاره دوه حکمرانان ټاکل ناروا گڼلی ~ ابن حزم رحمه الله علیه په الملل و النحل کې د دی د نه روا کیدو په هکله عقلی او نقلی دلایل په ډیره ښه توګه راغونډ او بیان کړي دي د سقیفه بنو ساعده په انتخاباتی غونډه کې د دوه امیرانو د ټاکلو بحث راغی ، خو هغه صحابو رضی الله عنهم په اجماع سره رد کړ او یواځی د یوه خلیفه ابوبکر رضی الله عنه سره یې بیعت وکړ ، د امام الحرمین او شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله علیهما تحقیق دادی چې په یوه ځای کې د دوه امیرانو ټاکل په اجماع سره ناروا گڼل شوی دی خو په دوه لری ځایونو کې چې د هغوی په منځ کې دریابونه او یا غرونه حائل وی نو په دی صورت کې د دواړه علاقو خلک د خپلو ځانونو له پاره بیل بیل امیر ټاکي شی ⁴⁵² .

شیخ عبدالقادر رحمه الله علیه چې کوم علت بیان کړیدی هغه نن موجودیت نه لری ~ د سائنس د پرمختګ په اساس نن د نړی د یوه کنج څخه تربل گنجه پوری په څو دقیقو یا سانیکو کې اطلاعات او لارښونی رسیږی او مرسته هم که په دقیقو کې نه وی په ساعتونو کې ورسیدلی شی .

امام نووی د جواز قول ته فاسد ویلی دي :وهو قول فاسد مخالف لما علیه السلف والخلف ولظواهر الا حادیث والله اعلم [دا یو غلط او فاسد قول دی چې د پخوانیو او اوسنیو ټولو علماود ویناو څخه مخالف دی او د احادیثو د ظاهری حالت څخه هم مخالف دی ⁴⁵³ .

متحدہ اسلامی خلافت

- اصول الدین 274 مخ

- نووی د مسلم شرح په حاشیه د قسطلانی 8 ټوک 39 مخ

نيو ليک

په اوسني وخت کې چې د اسلامي متحده رياست يا اسلامي خلافت کومه عملي لار نقشه زما په فکر کې راځي هغه داده چې :

[1] د ټولو اسلامي هيوادونو نړيوال اسلامي کانفرانس په مکې مکرمې يا مديني منوري کې جوړ کړ شي ، د دې کانفرانس بلونکې بايد د اسلامي حکومتونو د مشرانو څخه کوم ممتاز او مقبول شخص وي . د دې مقصد له پاره دې د اوسني اسلامي کانفرانس اضطراري غونډه هم راغونډتېل کيدای شي ، په کانفرانس کې هيئت به د دين عالمان ، سياسي مشران او انتظامي پوهان شامل وي ، دا کونښنې کول په کار دي چې په کانفرانس کې د ټولې اسلامي نړۍ هيئتونه هم گډون وکړي ، خو که چيرې اکثريت په کې گډون وکړي نو دا بيا هم په شرعي توگه د نړۍ د مسلمانانو د نماينده په حيث گڼل کيږي

[2] دا کانفرانس دې د ټولو اسلامي ملکونو له پاره يو مرکز جوړ کړي او د "الخلافة الاسلاميه المتحد" په نوم دې نوي ياد کړي ، ښه خوداده چې د خلافت مرکز مدينه منوره وي خود انتظامي امورو او نورو مصالحو په نظر کې نيولو سره کوم ځای چې مناسب وي نو هغه د خلافت مرکز جوړيدلی شي

[3] يوه نړيواله اسلامي شوري دې جوړه کړای شي چې په کې د هر اسلامي هيواد لس کسه نمايندگان غړيتوب په دې مرکز شوري کې بايد د هر اسلامي هيواد مشر ياد هغه نماينده ضرور گډون وکړي ، د شوري په ټولو غړو کې هغه صفات چې تر مخه ذکر شو بايد موجود وي د مرکزي شوري د هر هيواد د شوري د اعضاو څخه انتخابولی شي او همدا د منطقوي شوري غړي يې بايد انتخاب کړي ، مرکزي شوري بايد د " مجلس الشوري للخلافة الاسلاميه المتحده" په نوم ياد شي .

[4] د مرکزي مجلس شوري بايد د ازادۍ او پټيو رايو په اساس د خلافت داسې شخص غوره کړي چې د خلافت په شرايطو پوره وي ، د مرکزي حکومت د مشر نوم بايد خليفه المسلمین يا اميرالمؤمنين وي

نيو ليک

او د مرکز پوری د تړلو اسلامي هیوادونو مشرانو ته باید په خپلو خپلو مملکتونو کې امیران وویل شي لکه د پاکستان امیر د ایران امیر او نور... خو هیڅ مشر باید د پادشاه - شاهنشاه په نوم یاد نه کړل شي ځکه چې دی نوم ته رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر بد نوم ویلی دی .

5 ~ د مسلمانانو خلیفه د ضرورت مطابق خپل ځان ته مجلس جوړه وی چې هغه به د مرکزی مجلس شوری د دپریکړو پابند وی .

6 ~ مرکزی مجلس شوری به یو اساسی قانون جوړوی چې ټول اسلامي هیوادونه به دهغه پابند وی د دی اساسی قانون تفصیلات به د مرکزی شوری او یا د هغی له خوا د فقهاو، عابدینو او پوهو خلکو څخه جوړه شوی کمیسیون ترتیبوی ، خو ځینی اصولی مادی په هغه کې ځای په ځای کول ضروری دی چې په لاندی ډول دی .

ا : حاکمیت او اقتدار اعلی یواځی یوه الله جل جلاله لره خاص دی او د خلکو مقام د عبدیت [بندگی] دی .

ب : د قانون ماخذ قران او سنت دی د مرکز پوری تړلی هیڅ هیواد په خپل ځای کې داسی قانون نه شي جاری کولای چې د قران او سنتو د صریحو نصوصو او د هغه د اجماعی تعبیر په خلاف وی یعنی هیڅ هیواد داسی قانون نه شي جوړولای چې د راشدینو خلفاء صحابه کرامو رضی الله عنهم او د امت د اجماع په خلاف وی او د قران او سنتو د نصوصو هغه تعبیرونه وکړل شي ، چې د اسلامي امت د اجماعی تعبیر خلاف نه وی .

ج : په اجتهادی او اختلافی مسائلو کې دی هر هیواد د مجلس شوری قانون جوړوی خود دی قانون پابندی د مرکز پوری ټولو تړلو هیوادونو باندی ضروری نه ده. اجتهادی مسائلو کې یو مجتهد ته بل مجتهد اود یوه قاضی ته د بل قاضی تقلید شرعاً ضروری نه دی ځکه د راشدینو خلفاو په وخت کې د قاضیانود پریکړو او د مفتیانو د فتوی ترمنځ ځینی وخت اختلافات پیدا کیدل، خو دی اختلافاتو د

نيو ليک

اسلامی امت د وحدت او د متحدہ خلافت په لار کې ځنډونه نه پیدا کول .

د : په هغه مسائلو کې چې د قران او سنتو نصوص موجود نه وی او بنسټ ئی په عرف ایښودل شوی وی، د هغی په هکله هر هیواد مجلس شوری د خپل ملت د عرف ، رواج او رسم سره سم قانون جوړوی ځکه چې د یوه هیواد عرف د بل هیواد د عرف سره کله کله ډیر توپیر لری .
ه : څرنګه چې اداري تشکیلات او حکومتی هیکل د مباحاتو او مرسله مصالحو له جملی څخه دی ، نو هر هیواد باید په دی هکله پوره داخلی آزادی ولری چې د خپلی محلی شوری د پریکړی مطابق د هیواد د ضرورت په رڼا کې مناسب او صحیح اداري چوکاټ اختیار کړی .

و : د متحد خلافت رسمی ژبه باید عربی وی او که د مرکز پوری تړلی ملکونه هم خپله رسمی ژبه عربی کړی نو دا به ډیره غوره او بهتره وی په دی کې کوم شرعی بندیز نه شته ، هر هیواد خپله خپله ژبه رسمی ژبه ګرځولائی شی خو هغه ژبه به چې د غیر مسلمانانو خاصه ژبه وی په خپل هیواد کې نه شی رسمی کولای .

ر : د غیر اسلامی هیوادونو سره په تجارتي او اقتصادی اړیکو ټینګولو کې هر هیواد ته ازادی ده خو هیڅ اسلامی هیواد د غیر اسلامی هیوادونو سره سیاسی او عسکری تړونونه د مرکزی شوری د پریکړو پرته نه شی کولای .

ح : متحد خلافت او په هغی پوری تړلی هیوادونو د هیڅ غیر اسلامی هیواد سره بطانی [رازداری] او ولیجی په توګه یو ځای کیدای نه شی یعنی هیڅ غیر اسلامی هیواد په خپلو رازونو او کارونو کې نه شی شریکولای . په بین المللی موضوعاتو او شخړو کې به د حق پیروی کیږی . او د باطلو مخالفت به کیږی ، د یوه بلاک دهری خبری مخالفت او د بل بلاک دهری خبری تأیید به د متحد خلافت او

نیو لیک

هغی پوری د ترلو هیوادونو پالیسی نه وی بلکه دوی به د "امت وسط" په توګه خپله ازاده خارجي پالیسی ولری .

ط : په متحد خلافت کې هر هیواد خپل ځانګړی عسکری نظام او ځانګړی دفاعی نظام جوړولای شی ، خو د دی په څنګ کې به یو مرکزي عسکری مجلس جوړیږي چې د هر هیواد یو یو عسکری جنرال به په کې ګډون کوي چې د ضرورت په وخت کې به د ګډ دفاع پلان جوړوي او د عسکري اړتیاو له پاره به وړاندیزونه ترتیبوي .

ق : د ساینس او ټیکنالوژي د پوهانو یوه ګډه غونډه دی جوړه شی ترڅو د اسلامي هیوادونو د ټیکنالوژي ، زراعت او صنعت د پرمختګ له پاره پروګرامونه او پلانونه جوړکړي او په دفاعي لحاظ ئي په خپلو پښو ودروي .

ی : یوه مرکزي محکمه به موجوده وي چې د خلافت هغه پوري ترلو هیوادونو ترمنځ د شخړو د را پیدا کیدو په صورت کې د خلافت د مرکزي اساسي قانون په رڼا کې د هغوی تر منځ فیصلی کوي د دی محکمی پریکړي به په مرکز پوري ترلو هیوادونو د محکمو د پاسه وي او په دی محکمه کې به د هر هیواد څخه یو یو ممتاز عالم شامل وي .
ل : متحد خلافت باید یوه خپرونډویه اداره ولری چې د اسلامي خلافت د ترجمان حیثیت به لری .

م : په متحد خلافت کې د ګډون کونکو هیوادونو ترمنځ باید دویزی بندی له منځه ولاړشي ترڅو خلک یو د بل هیواد ته په اسانۍ سره سفروکړي ، خو پا سپورت دی اوس موجودوی ځکه د دی په واسطه په معرفت کې اسانتیاوی راپیدا کیږي .

نيو ليك

.....

پينځگم اصل

وزارت

ابن منظور افريقی رحمه الله عليه د وزير دکليمی په هکله دري قوله رانقل کړی دی :

د علامه جوهری رحمه الله عليه وينا دا ده چې دا د وزر څخه اخستی شوی کليمه ده او معنا ئی پناهگاه او يا هغه غردی چې هلته د

نيو ليک

ویری په وخت کې پناه اخستل کیږي و زیر هم د حکومت د یو مشر له پاره د پناه گاه حیثیت لري، چې د ده په لور د هیواد په امورو کې رجوع کوي - دوهم دا چې د وزیر کلیمه د وزر څخه اخستل شوی ده او د بار په معنا راځي ځکه وزیر هم د هیواد د مشر بار په اوږ واخلي - خو صحیح خبره هغه ده چې ابن سید او نورو محققینو کړي ده، چې دا کلیمه د ازرخه اخستل شوی ده او معنا ئی تقویت او اعانت دی ، ځکه چې وزیر هم د هیواد د مشر ممد اومعاون وی ، کله کله په عربی ژبه کې همزه په واو بدلیږي د وزیر تعریف داسی کیږي : حباء الملک الذی یحمل ثقله و یعینه برایه [وزیر د حکمران خاص ملگری وی چې د هغه بار په اوږ واخلي او د خپل نظر په اساس د هغه سره کومک کوي]⁴⁵⁴ .

وزیر د قرآن او سنتو له نظره ځینی خلک وائی چې عربو د وزیر کلیمه د ایران د ساسانی پادشاهانو څخه اخستی ده. خودا خبره غلط ده ځکه د اسلام نه تر مخه په عربی ژبه کې دا کلیمه مروج وه د خالد بن زهیر د یو شعردوهم بند دا دی : و انت نفسه وزیرها ~ په قرانکریم کې د وزیر کلیمه په دوه ځایو کې راغلی ده :

وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي

[د طه سورت 29 آیت]

[موسی علیه السلام و ویلی ای زما خدایه : زما د کورنۍ څخه ما ته یو وزیر راکړی زما د ورور هارون علیه السلام په واسطه زما ملا ټینګه کړه او هغه زما په کارونو کې له ما سره شریک کړه] .

د دی آیت څخه معلومیږي ، چې وزیر باید د حکمران د هم فکره او هم مسلکه خلکو څخه وی ، دوهمه خبره د دی آیت څخه دا معلومه شوه چې وزیر د حاکم د ریاست د نظم و نسق د چلولو مسئول اود هغه

نيو ليک

په کارکې شریک وی ، یوازی نوکر نه وی الله تعالی جل جلاله د
حضرت موسی علیه السلام د عا قبوله کړه او ورته ئی و ویل :
وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا [د الفرقان سورت 53 آیت]
[او مونږ گرځولی وه د هغه سره د هغه ورور هارون علیه السلام وزیر]

د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران
د عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې
رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی : ثم نظر فی قلوب العباد بعد
فاختار له اصحاباً فجعلهم انصار دینه و وزراء نبیه [بیا نو الله جل
جلاله د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د خپلو
بندگانو زړونو ته وکتل نو د هغه له پاره ئی داسی ملگری منتخب کړه
چې د دین کومک کوونکې وه او د هغی د نبی صلی الله علیه وسلم
وزیران وه]⁴⁵⁵.

د مسند احمد رحمه الله علیه ، بزار او معجم کبیر د طبرانی په یو
روایت را غلی دی چې : ان اصحاب النبی وزراء ه " یعنی د حضرت
رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم د هغه وزیران
وه د ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې : فامأ
وزیر ای من اهل الارض فابوبکر و عمر [د ځمکې د اوسیدونکو څخه
زما وزیران ابوبکر او عمر دی]⁴⁵⁶.

ابن ابی الحدید نهج البلاغه په شرح کې لیکلی دی چې " ان علیاً
وزیر النبی صلی الله علیه وسلم [حضرت علی رضی الله عنه هم د
رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیر دی] .

455 - شرح السنه د بغوی لومړی ټوک 214 مخ مسند احمد - مجمع الزوايد

لومړی ټوک 177 مخ

456 - مشکوه المصابيح 56 مخ مناق عمر فاروق رضی الله عنه

نيو ليک

د طبري په تاريخ کې د بنو تميم د هيئت په سلسله کې د زيد بن ثابت رضي الله عنه دا وينا رانقل شوی ده : نحن انصار الله و وزراء رسوله : مونږ د الله جل جلاله د دين کومک کونکي او د هغه د رسول و زيران يو .

د طبري په تاريخ کې دې چې : وکان عثمان يدعى فى اماره عمر رديفا [د حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت کې حضرت عثمان رضي الله عنه درديف يعنى د وزير په نامه يا ديده] .

ابن ابى الحديد د نهج البلاغه په شرحه کې ليکلى دې چې حضرت عثمان بن عفان د عبدالله بن سعيد بن ابى سرح ، معاويه ، سعيد بن عاص عمرو بن عاص ، عبدالله بن عامر رضي الله عنهم ته په يوه خط کې وليکل چې: لکل امير وزراء و نصحاء و انکم و زراءى و نصحاءى و اهل ثقتى [هر امير وزيران او خيرخواهان مشوره ورکونکي لري او تاسو زما وزيران ، خير غوښتونکي مشاورين او باوري ملگري ياست]

د سقيفه بنو ساعده په غونډه کې ابوبکر رضي الله عنه انصارو ته په وينا کې وويل : نحن الامراء و انتم الوزراء [مونږ قريش اميران يو او تاسي انصار زمونږ وزيران ياست] .

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُرِّيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِالْأَمِيرِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إِنْ نَسِيَ ذِكْرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إِنْ نَسِيَ كَمْ يُذَكِّرُهُ وَإِنْ ذَكَرَ كَمْ يُعِينُهُ

[کله چې الله تعالى د کوم امير په هکله د خير اراده وکړي نو هغه ته پاک او مخلص وزير ورکوي ، که چيرې امير د خپلو فرائضو د اداء کولو څخه غفلت کوي نو دا وزيرى ئې ورته ور په ياد وي او کله چې

نيو ليک

هغه خپل فرض نوبيا دهغه سره کومک کوی خو که چیری الله جل جلاله د هغه امیر په هکله بده اراده وکړی نو هغه ته بد وزیر ورکوی چې نه هغه ته د خپل فرض د اداء کولو یاد اوری کوی او د فرضو په اداء کولو کې د هغه سره مرسته او تعاون کوی [457].

د دی روایاتو څخه دا په ډاگه کیږي چې په نبوی دوری او د راشدینو خلفاو په دوری کې دوزیرانو غونډه په ساده توگه موجوده وه چې دبنو امیه په زمانه کې ئی پرمختگ وکړ او دعباسیانو په زمانه کې ورته اصول او قوانین جوړ شو، د وزیر کلیمه په رسمی اصطلاحاتو کې نن سبا ډیره استعمالیږي او په اوسنی وخت کې دوزارتونو پوری تړلی خبری د هیواد د اساسی قانون یوه برخه ده.

د حکومت په جوړښت کيگ د وزیرانو اهمیت مملکت د نظم په جوړولو کې وزیران لکه د انسانی جسم د اعضاو په خیر اهمیت لری لکه څنگه چې انسانی جسم د غړو پرته کار نه شی کولای ~ په همدی ډول د حکومت مشر هم د وزیرانو او انصارو د کومک پرته د حکومت نظم و نسق پر مخ نه شی بوتلای .

عبدالله بن المقفع چې په 143 هجری قمری یا 142 هجری قمری کې په قتل ورسید که څه هم په دینی فکر کې تر یوی اندازی پوری مشکوک وه خو د سیاست او وزارت په موضوعاتو ئی د پوهی او حکمت نه ډکې جملی لیکلی دی - نوموړی د وزارت د اهمیت په هکله لیکي چې : لا يستطيع السلطان الا بالوزراء و الاعوان ولا تنفع الوزراء الا بالموده و النصيحه [د وزراء او اعوانو پرته د حکومت نظم و نسق پرمخ نه شی تلای او وزیران د مننی او خیر غوښتنی پرته حکمران ته هیڅ گټه نه شی رسولای] 458.

- سنن ابوداود الاماره باب فی اتخاذ الوزير - سنن نسائی البيعه باب وزير الامام - جامع الاصول الخلافه 4 ټوک 73 مخ - مشکوه الاماره والقضاء الباب الاول 23 مخ 458 - رسائل البغاء الادب الصغير 23 مخ د نظام الحكم په حواله 224 مخ

نيو ليک

په بل ځای کې لیکې چې د حکمران سره یو ځای ناسته د غونډې بنسټ او د رعیت ژبه وی .

ابن الربیع چې په 272 هجری قمری کال د سلوک المالک فی تدبیر المالک تر عنوان لاندې یو کتاب لیکلی دی په دې کتاب کې هغه د وزارت د موضوع په هکله لیکلی چې : که چیرې څوک د وزارت څخه بی پرواه وی نو محمد صلی الله علیه وسلم او موسی علیه السلام به ترې بی نیازه او بی پرواه وی - وزیر د خلیفه په کار کې شریک وی د حکومت د نظم تدبیرونه جوړوي او هغه په خپل وینا او عمل کې لوی مدبر وی [459 .

علامه ماوردی او قاضی ابویعلی رحمہ الله علیہم دواړو په یو ډول الفاظو کې لیکلي دي چې کله چې د نبوی فریضې په اداء کولو کې وزیر نیول روا دی ، نو په امامت او خلافت کې خو بالکل روا دی ، خلیفه د امت چاری په ځانگړي توگه د نائب پرته سرته نه شی رسولای ، د ځان ته د کار کولو په نسبت د کار شریک یو کس د وزیر په توگه جوړول ډیر گټه ور دی چې د دی په کومک سره به احکامو نفاذ په ښه توگه صورت نیسي د خلیفه ښو به سپیک وی ، وزارت د غلطیو څخه د لرې والی له پاره ډیره ښه ذریعه ده 460 .

مشهور مورخ محمد بن علی ابن طباطبای رحمہ الله علیه چې په 709 هجری قمری کې وفات شوی او د ابن الطقطقی په نوم ئی شهرت مندلی وه وزیر ته د اړتیا په هکله فرمایي : وزیر د حکمران او رعیت ترمنځ واسطه وی نو دی ته اړتیا ده چې د هغه یو اړخ داسی وی چې د حکمرانانو سره مناسب

459 - سلوک المالک 123 مخ په حواله د نظام الحکم 423 مخ

460 - الاحکام السلطانيه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانيه د القاضی ابویعلی 29

نيو ليک

ولری او بله اړخ د رعیت سره، ترڅو هغه په مقبولیت، امانت او محبت کې د دواړو اړخو سره په ښه طریقه کار وکړي.⁴⁶¹

علامه ابن خلدون رحمه الله علیه چې په 808 هجری قمری کال کې مړشوی دی لیکلی چې: الوازره هی ام الخطط السلطانيه و الرتب الملوکيه [وزارت د حکومت په ټولو څانگو او منصوبونو کې مرکزى مقام لری]⁴⁶².

د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت
ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما وزارت په دوه برخو ویشلي دی او دواړه ئی روا گڼلی: وزارت تفویض او وزارت تنفیذ
فاما وزاره التفویض فهو ان یستوزر الامام من یفوض الیه تدبیر الامور برائته او امضاها علی اجتهداه [د تفویض د وزارت] صدر اعظمی [څخه مقصد دا دی چې امام دی هغه سپری خپل وزیر وټاکي، چې هغه ته د ټولو چارو او د نظم او نسق پوره واک ورکړل شوی وي. نوموړی د خپل رای او اجتهد په اساس څه مناسب تدابیر نیولای شی او هغه تدابیر نافذ کولای هم شی].

د تفویض د وزیر په واک کې، د احکامو جاری کول، د ښکته مامورینو ټاکل، محکمی جوړول، عسکری تنظیم راوستل او د هغوی مسخ کول، او د هغوی مشری په غاړه اخستل، یو د هغوی د ډلې څخه د قوماندان په صفت ټاکل، د انتظامی امورو په هکله پریکړې کول شامل دی خو په دی ټولو کارونو کې خلیفه د وروستی پریکړې واک لری، هغه د تفویض وزیر عزل کولای شی او جاری کړل شوی احکام ئی منسوخ کولای شی د تفویض وزیر د خپلو پریکړو او د مامورینو د ټاکلو څخه خلیفه با خبره ساتی، او په هر کار کې په د هغی څخه منظوری اخلی ~ ترڅو چې

461 - الفخری فی الاداب السلطانيه و الدول الاسلاميه اردو ترجمه د مولانا محمد جعفر شاه 182 مخ 1962 عیسوی کال چاپ لاهور پاکستان چاپ
462 - مقدمه ابن خلدون فصل فی مراتب الملک و السلطان و القابها 186 مخ

نيو ليک

دی په عملی توگه مطلق العنان و نه گرځی، خلیفه به د خپل وزیر د تدبیرونو او پریکړو پوره نگرانی کوی او د هغه صحیحی او قانونی پریکړی به د اجراء وړ بولی غیر قانونی پریکړی به یې منسوخ کوی⁴⁶³.
جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال وفات شوی دی د تفویض د وزیر د اختیاراتو په هکله داسی تشریحات ورکړی دی: "په حقیقت کې وزیر د خلیفه هغه نائب وی چې د هیواد ټولی چاری ورته سپارل شوی وی، د قاضیانو او والیانو مقررول د عسکرو منظمول، تنخواه گانو او وظیفو ورکول، تنخوا گانو کې کموالی او ډیر والی، رتبه لوړول یا رتبه ټیټول، پریکړی کول یا د پریکړی منسوخول، د چا سره اړیکې ټینګول یا غوڅول او په خزانه کې واک کول او دهغی څرخول د وزیر له مسئولیتتو او اختیاراتو څخه دی"⁴⁶⁴.

نن ورځ وزیر تفویض ته صدر اعظم وائی او د تفویض د وزارت ذکرشوی جوړښت ته پارلمان جوړښت وائی په پارلمان نظام کې صدر اعظم د ریاست د مشر لخوا ټاکل کیږی خو هغه باید د پارلمان او شوری مجلس له خوا نه د اعتماد رای واخلی چې د اکثریت د اعتماد د لاس ته راوړلو پرته هغه د خلیفه یا د حکومت د مشر لخوا عزل کیدای شی، صدر اعظم په عملی توگه د انتظامی امورو مشری په غاړه لری چې د خپل ځان له پاره د ضرورت په اندازه کابینه جوړو لای شی ترڅو د هغوی په کومک د ملت چاری پر مخ بوزی - دی ډول نظام ته ماوردی، ابوبعلی او ابن خلدون رحمه الله علیهم د تفویض د وزارت نوم ورکړی دی.

صدر اعظم تګاگل:

⁴⁶³- الاحکام السلطانیة د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیة د القاضی ابویعلی 29 مخ
⁴⁶⁴- حسن المحاضرة د سیوطی رحمه الله علیه 2 ټوک 121~123 مخونه

نيو ليک

د عباسی دوری په ملوکیت کې به صدر اعظم د پادشاه لخوا ټاکل کیده د ابوالعباس سفاح او منصور په حکومتونو کې صدر اعظم خپل واکې او د ډیر قوت خاوند نه وه .

ابن طباطبائی لیکلی دی چې خپله د منصور د بدبه دومره ډیره وه چې د هغه په مقابل کې د وزیرانو د بدبه ډیره کمه پاتې شوی وه ځکه په خپله وزیران به د هغه څخه هر وخت په لږزان او ویره کې وه⁴⁶⁵.

د وزارت ظالمانه تګ لاره د هارون الرشید په حکومت کې شروع شوه - ابو عبدالله محمد بن عید دوس الجهشیری رحمه الله علیه چې په 311 هجری قمری کال وفات شوی دی په خپل کتاب الوزراء و الکتاب کې لیکي چې : کله چې هارون الرشید د حکومت مسئولیت په غاړه واخست نو یحیی بن خالد بن برمک ئی دربار ته راوغوښت [چې پلار به ئی ورته وایه] ورته ئی وویل ای پلارجانه : تا د خپل نیک تدبیر په اساس زه دی منصب ته راوړسولم ~ له دی امله ما د خپل رعیت ټولی چاری تا ته در وسپارلی ~ قلد تک امرالرعیه ... [زه به ستا په هیڅ معامله غور او فکر هم و نه کړم] او په دی ډول ټول دفترونه د ابن خالد په لاس کې ورواچول شوه .

ابن خلدون لیکلی چې : د عباسیانو د ظالم حکومت مرکز کې به کله صدر اعظم بدل شو او کله به پادشاه، د ځواک له پاره هلی ځلی کیدی او د واک او اختیاراتو مرکز به بدلیده را بدلیده⁴⁶⁶.

په اسلامی حکومت کې خلیفه د ورځنی عامو کارونو د پریکړو څخه پرته به په ټولو مهمو چارو کې د شوری د پریکړی پابند وی . څرنگه چې د وزیرانو او نورو مهمو منصونو له پاره د اهل کسانو ټاکل د مهمو امورو څخه دی. نو په دی خاطر د "امرهم شوری بینهم" د شرعی قاعدی لاندی خلیفه مکلف دی چې د صدر اعظم او د وزیرانو د تقرر او کابینې د

465- الفخری اردو ترجمه 208 مخ

466 - مقدمه د ابن خلدون 188 مخ

نيو ليک

انحلال منظوری د شوری د غونډې څخه د اخستلو پابند دی او وزارت د پریښول له پاره هم د شوری د غونډې پریکړه اساسی شرط باید وی. څرنگه چې صدر اعظم په عملی توگه حکمران دی. نو باید د اسلامی ټولنی له خوا منتخب او د هغی اعتمادی تر لاسه کړی وی غیر معتمد وگړی ته د حکومت ورکول شرعاً روانه دی. لکه څنگه چې د "الشوری" په څیرنه کې د هغه د دلا ټلو یادونه شوی ده.

د صدر اعظم صفات:

ويعتير في تقليد هذه الوزراء شروط الامامه [د صدر اعظمی (وزارت تفویض) د منصب له پاره د اهمیت همغه شرائط دی چې د امامت او خلافا له پاره دی]⁴⁶⁷.

يعنی ايمان ، علم، تقوی په معامله پو هیدل ، جسمی قوت ، د دی شرائطو موجودیت په صدر اعظم کې ، همداسی ضروری دی لکه څنگه چې د خلیفه له پاره ضروری وه ځکه چې صدر اعظم په عملی ډول د مملکت چاری په غاړه لری .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د صدر اعظم دا صفتونو په هکله داسی تشریحات ورکوی : وزیر تفویض [صدارعظم] په اخلاقی توگه پاک او سپیڅلی وی د تدبیر له پلوه ئی کار پوخ وی. تجربی او روزنی هغه مهذب کړی وی ، د حکومت د اسرارو امین وی ، د مسائلو د حل له پاره ملا تړلی دلاړ وی ، د پراخی حوصلی او علم وذهانت خاوندوی ، د یو حکمران په څیر رعب ولری ، او د پوهانو په څیر سنجیده وی⁴⁶⁷ د علماو په څیر تواضع د فقهاو په څیر پوهه ولری ، نیکی پیژندونکې او صابر وی ، سمدستی گټی ته په را تلونکې تاوان ترجیح نه ورکوی ، او د خپل خواږه بیان او وینا په اساس د خلکو زړونه لاس ته راوړی شی⁴⁶⁸ .

⁴⁶⁷ - الاحکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 30

مخ
⁴⁶⁸ - الاحکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ

نيو ليک

ابن طباطبائي رحمه الله عليه ليکي چې: ديانت لرل، ريښتوني، پوخ کاره، پوهه، وينې فکړه او سياسي پوهه د صدراعظمي لازمي عناصر دي د صدر اعظم له پاره، نرمي، وقار، متانت، حریت، حلم، پراخه حوصله، ميړنۍ، زړورتوب... دا ټول صفتونه ضروري دي⁴⁶⁹.

علامه ماوردي رحمه الله عليه د آداب الوزير په نوم يو کتاب ليکلی دی د دی کتاب په شروع کې هغه يوه اوږده سريزه ليکلی ده، د هغی سريزي لنډيز په دی توگه دی: ای وزيره! ته حاکم هم ئی او محکوم هم ئی "سائنس و مسوس" د رعيت سياست ستا په لاس کې دی خو په خپله ستا سياست دهيواد د مشر په لاس کې دی، د دی له پاره دی ته اړيتا ده چې ستاسی د فکر يوه خوا د هغه رعيت د بهبود په لور وی چې ته پری حکمرانی کوی او بله خوا د هغه حکمران په لور وی چې د هغه پیروی په تا فرض دی، د هیواد نظم او نسق ستا په لاس کې دی او د هر قسم خرابی مسئولیت ستا په غاړه دی ددی له امله ته د وينا د ژبی په ځای د عمل د ژبی څه کار واخله.

ای وزيره! ته ته د دی هیواد نظم او نسق درسپارل شوی چې بيناد یی داسلام سپېڅلی دین دی، ددغه سپېڅلی دین قائد وگرځوه او حق خپل لار بنود وگرځوه نو هر قوی شخص به ستا تر مخ کمزوری شی، او هر سخت کار به درته اسانه شی، د اسلام د دین انصار او کومکونکي موجود دی... د دی انصارو زړونه لاس ته راوړل ستا له پاره یو توخه ده، د ځینی پوهانو څخه پوښتل شوی چې د دفاع له پاره کوم ډول لښکر په کار دی، هغوی ځواب ورکړ چې دین، بل پوښتنه ئی ورڅخه ورکړه چې د ټولو څخه ډیر قوی فوج کوم یو دی پوهانو ځواب ورکړ عدل او انصاف.

حکمرانی په حقیقت کې دین ته ورکول شوی نو دا دین خپل کومکونکي وگرځوه، نو د خلکو زړونه به ستا په مقابل کې نرمی اختیار کړی، د مملکت استحکام د دین جاری کولو پوری تړلی دی. د

نیو لیک

عدل مثال د یوی شنی میوه لرونکې ونې په څیر دی خو ظلم هغه و نه ده چې د هغې بیخ او جرړې پری کړل شوی دی [⁴⁷⁰] .
د تنفیذ وزارت :

د تنفیذ وزیر د خلیفه او رعیت په منځ کې یواځې د یوی واسطې حیثیت لری ، هغه د حاکم فرمانونه تعمیلولاندی مامورینو ته د هغه احکام رسوی د عسکرو له پاره د سامانونو د برابری کونښن کوی ، او حل غوښتونکې مسئلې د حکمران څخه د احکامو د اخستلو وروسته نافذ وی .

که څه هم په شخصي ډول د تنفیذ وزیر ته د حکومت د نظم و نسق ټول واک نه وی رکول شوی بلکه د هغه کار د حاصل شو و احکامو اجراء کول او په هغې عمل کول دی .

نن سبا داسی وزیر ته منشی [سکرتر] وائی ، د تنفیذ د وزارت نظام ته صدارتی نظام هم کیږی ، چې په هغې کې ټول انتظامی واک د ریاست د صدر [رئیس جمهور] په لاس کې وی او د هغه د وزیرانو غونډی ته صدارتی کابینه ویل کیږی .

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما د تفویض وزیر او تنفیذ وزیر د اختیاراتو او صلاحیتونو توپیر داسی بیان کوی : د تفویض وزیر ته پوره اختیارات لری او تنفیذ وزیر پوره اختیارات نه لری ، د تفویض وزیر د والایانو ټاکل او عزل کولای شی او تنفیذ وزیر ی نه شی کولای ، د تفویض وزیر پوځ ته هر ډول هدایت کولای شی او د تنفیذ وزیر پوځ ته هر ډول هدایت نه شی کولای ، د تفویض وزیر د مالی چارو کې هر ډول اختیار لری او د تنفیذ وزیر په مالی چارو کې هیڅ ډول اختیار نه لری ، د تفویض وزیران دوه په یو وخت نه شی ټاکل کیدای او تنفیذ وزیر دوه بلکه بی شمیره ټاکل کیدای ⁴⁷¹ .

ادب الوزیر 3 مخ په حواله د نظام الحکم 432 مخ
- الاحکام السلطانیه د ماوردی 27 مخ - الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی 32 مخ

نيو ليک

علت دا دی چې د تفویض وزیر په عملی توګه حکمران وی او په یوه مملکت کې په یوه وخت کې دوه حکمرانان نه ځایېږي .

د تنفیذ د وزیر صفتونه

څرنگه چې د تنفیذ وزیر خپل واکې حکمران نه وی ، نو په دی خاطر د هغه د اهمیت شرائط د صدراعظم د دی شرائطو څخه لږ څه نرم دی . خود ځینی صفتونو موجودیت په ده کې هم د ضروری شرطونو له دلی څخه دی او هغه دا چې [امانت لرونکې او رښتیا ویونکې به وی] تر څو اعتماد پری وشي ، لالچې او حریص به نه وی تر څو د رشوت اخستو په مقابل کې احکام ردو ، بدل نه کړي ، ښه یاد داشت او قوی ذهن ولری ، ذهن او د خلکو پیژندونکې وی ، د دی نه پرته ښځه نه د تفویض وزیره کیدی شي او نه د تنفیذ وزیره دا په دی خاطر چې د ریاست د نظم و نسق چلول د سړو کار دی .

ولایتی وزارتونه

که خلیفه ولایتی امیران مقرر کړي وی نو د هر ولایت والی یا امیر د تفویض وزیر (لومړی وزیر) او د تنفیذ وزیران مقررولی شي او د دی دواړو وزیرانو احکام همغه احکام دی چې خلیفه د مرکزی وزیرانو له پاره ټاکلی وی د مرکزی [وفاقی] حکومت طریقه همداسی ده .

شپږم اصل

د قضاء نظام

د اسلامی ریاست شپږم اصل قضاء بالعدل او القيام بالقسط یعنی عدل د انصاف قیام او قانونی برابر والی دی ، په قرانکریم کې د دی اصل یادونه د عدل د کلیمی سره په 17 ځایونو کې او د قسط (انصاف)

نيو ليک

ذکر قرآن کریم په 23 ایتونو کې راغلی ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیثونو ، د صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم په ویناوو کې د عدل او عادل صفت او د ظلم او ظالم بدی په سلگونو واری یاده شوی ده ~ څرنگه چه د خلافت په بحث کې د دی مضمون احادیث را نقل شوی نو په دی اساس دلته د قرانکریم د ایتونو نقشه وړاندی کوو :

هغه ایتونه چی د عدل کولو حکم په کې راغلی :

د البقره سورت 282 آیت - د النساء سورت 3 آیت - د النساء سورت 58 آیت - د النساء سورت 135 آیت - د المائده سورت 8 آیت - د المائده سورت 95 آیت - د المائده سورت 106 آیت - د الانعام سورت 152 آیت - د الاعراف سورت 159 آیت - د الاعراف سورت 181 آیت - د النحل سورت 76 آیت - د النحل سورت 90 آیت - د الشوری سورت 15 آیت - د الحجرات سورت 9 آیت - د الطلاق سورت 2 آیت

هغه ایتونو چې په کې قسط د انصاف په معنی راغلی دی :

د البقره سورت 282 آیت - د ال عمران سورت 18 آیت - د ال عمران سورت 21 آیت د النساء سورت 127 آیت - د النساء سورت 135 آیت - د النساء سورت 3 آیت - د المائده سورت 8 آیت - د المائده سورت 42 آیت - د الانعام سورت 152 آیت - د الاعراف سورت 29 آیت - د یونس سورت 4 آیت - د یونس سورت 47 آیت - د یونس سورت 54 آیت - د هود سورت 85 آیت - د انبیاء سورت 47 آیت - د الاحزاب سورت 5 آیت - د الحجرات سورت 9 آیت - د الرحمن سورت 9 آیت - د الحديد سورت 25 آیت - د الممتحنه سورت 8 آیت

ددی نه پرته د ظلم بدی په قرانکریم کې په 287 ځایونو کې بیان شوی دی خو ایتونه د نمونی په توگه وړاندی کوو:

نيو ليک

وامرت لاعدل بينکم (او ماته حکم شوی دی چې ستاسی ترمنځ انصاف وکړم⁴⁷²) ، و اذا حکمتم بين الناس ان تحکموا بالعدل (اوکله چې د خلکو ترمنځ پریکړه کوی نو په عدل سره ئی وکړی⁴⁷³) ولا یجرمنکم شأن قوم علی ان لا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی (او د کوم قوم سره د دینمنی په اساس هیڅکله د عدل څخه لاس وانخلي عدل وکړی ځکه همدا عدل تقوی ته ډیر نژدی دی⁴⁷⁴) ، و ان حکمت فاحکم بینهم بالقسط (اوکه چیری ته پریکړه وکړی نو پریکړه وکړه د دوی ترمنځ په انصاف سره⁴⁷⁵) ، قل امر ربی بالقسط (او ووايه چې زما الله جل جلاله ما ته د انصاف کولو حکم راکړی دی⁴⁷⁶) ، یا ایها الذین امنوا کونوا قوامین بالقسط (ای د ایمان خاوندانو د تل له پاره په عدل و انصاف ولاړ اوسی⁴⁷⁷) .

شیخ الاسلام ابن یتمیه رحمه الله علیه فرمایلی دی چې د شرعی سیاست مانی په دوه ستونو ولاړه ده : لومړی دا چې منصوبونه او مسئولیتونه د هغه اهل خلکو ته سپارل او دویم د عدل او انصاف په اساس د خلکو ترمنځ پریکړی کول⁴⁷⁸.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چې: ان مقصوده اقامه العدل بین عباده و قیام الناس بالقسط (د الله جل جلا له د دین مقصد دا دي چې د هغه د بندگانو ترمنځ انصاف قایم کړل شی او خلک د انصاف په کولوکې کلک ولاړ وی) .

472 - د الشوری سورت 15 آیت

473 - د النساء سورت 58 آیت

474 - د الاعراف سورت 29 آیت

475 - د الاعراف سورت 29 آیت

476 - د النساء سورت 135 آیت

477 - الطرق الحکمیة 17 مخ - اعلام الموقعین 3 ټوک 5 مخ

478 - سیاسته الشرعیة 7 مخ

نیو لیک

.....
د عدل او قسط معنا:

لغت پوهانو د عدل معنا (القضاء بالحق) کړې ده ، یعنی د حق په اساس پریکړې کول او قسط ئې په (النصيب) یعنی برخه او حق معنا کړیدی ، نو ددواړو مقصد دا دی چی : حق لرونکې ته د هغه حق راخستل او ورکول .

د عدل غوښتنه ، برابر والی او مساوات نه دی بلکه د هغه غوښتنه ده چی یوه شخص سره د لږوالی او کموالی پرته داسی کړنه کول چی هغه ئې مستحق وی ، د عدل او انصاف تله داسی برابرول پکار دی چه د ډیرنه ډیر محبت او سختی نه سخته د بنمنی د هغه د تلې پله بل لور ته درنه نه کړی ، اود ظلم معنی ده [وضع شی فی غیر محله] یوشی د خپل اصل ځای څخه پرته په بل ځای کې ایښوول.

یعنی د حق لرونکې حق خوړل ، د یو چا حق ځنډول ، او بیا په چا زور او فشار اچول ، دا ټول د ظلم شاخونه دی. او د یوه حق بل ورکول دا هم ظلم دی . او د حق په ورکړې کې ځنډ کول دا هم ظلم دی .
د قضاء مفهوم :

د قضا کلیمه ، د قضی یقزی څخه د مصدر صیغه ده ، دا کلیمه په اصل کې قضای وه ، د عربی ژبی د یوی قاعدی په اساس (یا) ئې په همزه بدله کړه . د لغت په کتابونوکې د دی کلیمی ډیری معنی گانی ذکر شوی ، خو د دوه ډلو ترمنځ د کومی شخړی هوارول د دی عمومی مفهوم دی ، (قضی بین الخصمین وعلیهما ای حکم بینهما و علیهما) هغه د دوه ډلو ترمنځ پریکړه وکړه او په هغوی ئې خپله پریکړه عملی کړه ، د همدی اساسی مفهوم په بنسټ فقهاو دقضاء قانونی او اصطلاحی تعریف په ډیرو ډولو کړی دی خو د ټولو مفهوم یو دی القضاء هو الحكم بین الناس بالحق و الحكم بما انزل الله عزوجل (د قضاء معنا د خلکو ترمنځ د حق په

نيو ليک

اساس پريکړه کول او د هغې قانون په اساس پريکړه کول چي الله جل جلاله را ليرلي دي⁴⁷⁹.

فصل الخصومات و قطع المنازعات (په نښتو او شخړوکې پريکړه کول⁴⁸⁰).

الاخبار عن حكم شرعي على سبيل الالزام (د شرعي پريکړي او رول په دي توگه چي د هغه نافذول لازم شي⁴⁸¹).

د قضاء او فتوي ترمنځ يو توپير دا دي چي د قاضي سره د خپلي پريکړي د نافذولو واک او قوت موجود وي ، خو مفتي يوازي د شرعي حکم بيانونکي دي ، د هغه سره د نافذولو قوت نه شته (

دوهم توپير ئي دا دي چي د قاضي پريکړي د همغه دائر کړل شوي معاملې په هکله وي، د هر چا له پاره نه وي ، قاضي د بحث لا ندي قضیې نوع او قسم معلوموي ، د دواړو ډلو خبري او دگواهانو گواهي اوري او هغه وروسته د شرعي حکم مطابق پريکړه کوي ، هغه يواځي مسئله نه ښي ، نو په دي خاطر د هغه د دي پريکړي انفاذ په نورو قضيو نه کيږي خودمفتي فتوي عامه وي ، يواځي د مستفتي (فتوي غوښتونکي) پوري نه وي تړلي.

د قاضيانو تگاکل فرض دي

الله جل جلاله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته حکم کړي دي چي د خلکو تر منځ د الله جل جلاله د نازل کړي قانون مطابق پريکړه وکړه⁴⁸²) - داود عليه السلام ته ئي حکم ورکړي وه چي د خلکو تر منځ د حق

479- بدائع الصنائع دکاشاني حنفی 2 ټوک 7 مخ 1974 عيسوي کال د بيروت چاپ

480 - البحر الرائق نقل له محيط خخه 6 ټوک 277 مخ بيروت چاپ

481 - معين الحکام د شيخ علاوالدين طرابلسي ليکنه 6 مخ

482 د المائده سورت 48 آيت

نيو ليک

مطابق پريکړه وکړه⁴⁸³ - اسلامي ټولنې ته ئې حکم کړې دی چې انصاف قائم کړي او په هغه کلک اوسي⁴⁸⁴.

دا ایتونه او د عدل او قسط پوری تړلی مخکې یاد شوی څلویښت ایتونه د دی خبری دلیل دی چې د عدل قیام فرض دی څرگنده ده چې د عدل قیام او د حکم بالحق فریضه د قاضیانو د ټاکلو پرته ممکنه نه وه، نو په دی خاطر د دی فرض د پوره کولو له پاره نظام القضاء یعنی د عدلیې منځ ته راوړل او د قاضیانو ټاکل هم فرض دی.

علامه کاشانی حنفی رحمه الله علیه چې په 587 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د پورتنی ایتونو په اساس استدلال کوی او فرمایي چې: فنصب القاضی فرض لانه ینسب لاقامه امر مفروض و هو القضاء ... و لان نصب الامام الاعظم فرض بلا خلاف بین اهل الحق ... و معلوم انه لا یمکنه القيام بما نصب له بنفسه فیحتاج الی نائب یقوم مقامه فی ذلک و هو القاضی و لهذا کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یبعث الی الا فاق قضاءه... و قد سماه محمد رحمه الله علیه فریضه محکمه (د قاضی ټاکل فرض دی له دی امله چې د هغه ټاکل د بل فرض د ادا کولو له پاره کیږي او هغه قضاء ده، د خلیفه (الامام الاعظم) ټاکل د اهل الحق تر منځ د اختلاف پرته فرض دی او ښکاره ده چې خلیفه خپل ورسپارل شوی فرائض په ځانگړې توگه سرته نه شی رسولاني ~ او نائب ته ضرورت لری چې د دی فرض په ادا کولو کې د هغه قائم مقام دی، او دا نائب قاضی دی همدا علت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به مختلفو ځایو ته قاضیان لیږل، امام محمد رحمه الله علیه قضاء ته د یوی کلکې او ټینګې فریضی نوم ورکړی دی⁴⁸⁵.

483- د ص سورت 26 آیت

484- د النساء سورت 135 آیت

485- بدائع الصنائع 7 ټوک 2 مخ

نيو ليک

ابن الهمام حنفی چی په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی
 لیکې چی : واما وصف القضاء ففرض كفايه ... و عليه اجماع المسلمين
 (قضاء یو کفائی فرض دی چی په دی باندی د مسلمانانو اجماع ده ⁴⁸⁶) .
 امام بابر تی حنفی چی په 786 هجری قمری کال کې مړ شوی دی
 فرمایي چی : لاشک ان القضاء بالحق من اقوى الفرائض و اشرف
 العبادات بعد الايمان (په دی کې هیڅ شک نه شته چی د حق مطابق
 پریکړه کول (قضاء) د ایمان څخه وروسته ډیر قوی فرض او ډیر پاک
 عبادت دی ⁴⁸⁷) .

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چی په 334 هجری قمری کال کې
 مړ شوی دی فرمایي چی : و القضاء من فروض الكفايه لان امر الناس
 لا يستقيم بدونه فكان واجب عليهم كالجهاد والامامه (قضا کفائی
 فرض دی دا په دی خاطر چی د دی پرته د خلکو حالت نه ښه کیږي نو
 دا د جهاد او امامت په څیر واجب دی) ⁴⁸⁸ .

د عادل قاضی غوره والی

په ځینو احادیثو کې د قاضی فضیلت بیان شوی او په ځینی نورو
 کې د هغه مذمت راغلی په همدی توگه د اسلافو رحمه الله علیهم څخه
 هم دواړه ډوله وینا وی او تگ لاری را نقل شوی دی ، چا د قاضی
 کیدو څخه انکار کړی دی ، او ځینو دا منصب قبول کړی دی .
 د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثونو او اسلافو رحمه الله
 علیهم دا اختلاف د (تضاد اختلاف) نه دی بلکه د (تنوع اختلاف) دی
 ، یعنی قاضیان په دوه برخو ویشل شوی دی :
 لومړی هغه قاضی دی چی د اهلیت خاوند وی په خپله ئی د دی
 منصب غوښتنه او خواهش نه وی کړی . خو کله چه دا مسئولیت هغه

486 - فتح القدیر 7 ټوک 152 مخ 1970 عیسوی کال د مصطفی البابی چاپ

487 - العنايه على الهدايه للبابر تی مع فتح القدیر 7 ټوک 151 مخ

488 - المغنی دابن قدامه لسم ټوک 32 مخ 1970 عیسوی کال چاپ

نیو لیک

ته وروسپارل شی نو بیا هغه د عدل او انصاف او پوره تحقیق په اساس پریکړی کوی . دا ډول قاضی یو ډول عبادت کوی ، او ښکاره ده چی کفائی فرض د عبادت یو شکل دی په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم به پریکړی کولی او صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ئی هم په دی منصب ټاکلی دی . په همدی ډول راشدینو خلفاو هم رضی الله عنهم د خلکو ترمنځ پریکړی کړی دی او نور صحابه کرام رضی الله عنهم ئی هم په نورو ښارونو او ځایونو کې د قاضیانو په نوم لیږلی دی .

دوهم هغه قاضی دی چی د اهلیت د نه لرلو سره سره ئی دا منصب منی ، یا هغه سره دا ویره وی ، چی حکمران او دهغی نور حاکمان ما ازاد قضاوت او انصاف کولو ته نه پرېږدی او د قضا په کارونو کې به مداخلت کوی او یا دا قاضی ښکاره په ظلم لاس پوری کوی نو بیا د دی ډول قاضی بدی ویلی شوی ده .

د نیکی او ستایل شوی قضاء او د بدی او مذمومی قضا دا ویش په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هم را نقل شوی لکه چی فرمائی :

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْرَاهِيمَ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(قاضیان په دری ډوله دی . چی یو ئی جنت ته درومی او دوه نور ئی دوزخ ته ، جنت ته به هغه قاضی ځی ، چی حق پیژنی او د هغی مطابق پریکړی کوی ، مگر هغه قاضی چه حق پیژنی او د هغه په اساس پریکړی نه کوی هغه به جهنم ته ځی ، او بل هغه چی د ناپوهی سره ئی

نیو لیک

دا وظیفه په غاړه اخیستی وی او د خلکو ترمنځ پریکړې کوی هغه به هم دوزخ ته ځي⁴⁸⁹.

د اسلام فقهاو د همدې حدیث په رڼاکې د قضا د مذمت او د هغه د فضیلت په هکله همدا ډول تطبیق کړی دی :

ملک العلماء فرمایي چي : و الحدیث محمول علی القاضي الجاهل و العالم الفاسق و الطالب الذی لا یامن علی نفسه الرشوه فیخاف ان یمیل الیهما توفیقا بین الدلائل (د قضا د مذمت حدیث د هغه قاضی په هکله کې دی چي جاهل وی یا فاسق عالم وی یا دهغه قاضی په هکله کې دی چه د دی منصب غوښتونکې وی. خو په ځان ئی دا باور نه وی چي زه به د رشوت اخستلو څخه په څنگ شم او دا ویره ورسره وی چي هغه به د رشوت اخستوته تیارشی ، د دلائلو ترمنځ دغه تطبیق دی) .

د دی څخه وروسته فرمایي چي : که چیري په کوم ځائی کې د یوه شخص پرته بل څوک اهل موجود نه وی نو په دی وخت کې په دی شخص د قضا د منصب قبلول فرض عین گرځي⁴⁹⁰.

شیخ الاسلام میرغنیانی رحمه الله علیه چي د هدایه کتاب لیکوال چي په 593 هجري قمري کال کې مړ شوی دی لیکي چي : په قضا کې کومه بدی نه شته ، خو د هغه چا له پاره چه په خپل ځان دا باور ولري چه زه دا مسئولیت ترسره کولای شم ، خو هغه چا ته قضا ورکول مکروه تحریمی دی چي د هغه څخه دا ویره وی چي زه دا مسئولیت نه

⁴⁸⁹ - ابوداود الاقصیه باب فی القاضي یخطئ - جامع ترمذی باب ماجاء فی القاضي - سنن ابن ماجه الاحکام باب ذکر القضا - جامع الاصول 10 ټوک 167 مخ - کنز العمال 6 ټوک 91 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

⁴⁹⁰ - بدائع الصنائع 7 ټوک 4 مخ

نيو ليک

شم ترسره کولای او نه ورسره د ظلم څخه د ځان د ژغورلو قضاوت کومه ډا ډگیرنه وی⁴⁹¹.

په عالمگیری فتاوی کې راغلی دی : قضا یوه کلکه فریضه او د اتباع وړ سنت دی خو هغه چا تا د قضاوت د مسئولیت قبولول حرام دی ، چی هغه ته د خپل نفس دا کمزوری معلومه وی ، چی زه د انصاف راوړلو او قائمولو څخه عاجزه یم ، او د نفس د پیروی او غوښتنی څخه ځان نه شم ژغورلی⁴⁹².

علامه علاوالدين طرابلسی رحمه الله علیه فرمائی : هغه احادیث چی په کې قاضی ته د عذاب و عده ورکړل شوی هغه ټول د ظالمانو قاضیانو په هکله دی. یا د هغه ناپوهانو په هکله دی. چی د علم او قابلیت پر ته ئی دا مسئولیت په غاړه اخیستی وی د دغه دوه ډوله قاضیانو په هکله وعید راغلی دی⁴⁹³.

شیخ الاسلام میرغنیانی رحمه الله علیه دا هم وایی چې کله حاکم د حق او انصاف په اساس د پریکړی د کولو ازادی نه ورکوی نو په دی حالت کې د قضا د منصب قبولول روانه دی .

اوس نو د ترغیب او ترهیب په هکله څو احادیث رانقلوو ترڅو د موضوع په دواړو اړخونو ښه وپوهیږو⁴⁹⁴.

د ترغیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَ حَدَّثَنَا ابْنُ ثُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ قَالَا حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

⁴⁹¹ - هدايه كتاب آداب القاضي

⁴⁹² - فتاوی عالمگیری 3 ټوک 306 مخ

⁴⁹³ - معین الحکام 877 مخ

⁴⁹⁴ - الهدایه آداب القاضي

نیو لیک

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَىٰ هَلَكِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی د هیچا سره کینه کول مناسب نه دی مگر د دوه کسانو سره رشک جائز دی یو هغه چی الله جل جلاله هغه ته مال ورکړی وی او د هغه په څنگ کې ئی په نیکو لارو کې د دی مال د خرڅ کولو توفیق هم ورکړی وی او دوهم هغه چی هغه ته الله جل جلاله د شریعت علم ورکړی وی او د هغی په اساس ... د خلکو د شخړو پریکړی او فیصلی کوی او د هغه ښونه خلکو ته کوی ⁴⁹⁵) .

په دی حدیث کې ئی قضا بالحق د رشک ورښوولی ده او دا د قضا د فضیلت له پاره څرگند ثبوت دی .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُزَيْدَ الْمُقَرِّيُّ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا حَيَّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنَا يُزَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(کله چی کوم قاضی د پریکړی په وخت کې اجتهاد کوی ، که چیری هغه حق معلوم کړ نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکړی شی ، او که چیری غلطی تری وشوه او حق یی معلوم نه شو کړای نو هغه نه به یو اجر ورکول شی ⁴⁹⁶) .

امام خطابی رحمه الله علیه فرمایي چی : اجتهاد کول عبادت دی نو له دی امله هغه ته د حق د معلومولو پرته د تحقیق او کوشش اجر ورکول کیږی .

495- صحیح مسلم کتاب العلم

496 بخاری الاعتصام باب اجرالحکم کتاب الاقضية.

نیو لیک

خو دا حکم د هغه چا له پاره دی چه د اجتهاد اهلیت ولری او که نه د قابلیت او صلاحیت پرته اجتهاد کونکې ته د هغی د غلطی په اساس د عذاب ورکولو ویره هم شته ، لکه څنگه چی القضاء ثلاثه په حدیث کی راغلی دی .

د خلافت په بحث کې د بخاری او مسلم شریف هغه حدیث هم زموږ تر مخه دی چی په هغی کې راغلی وه. چی عادل او انصاف کونکې قاضی او حاکم به د قیامت په ورځ د رڼا په ممبرونو کښینول شی.

د تر هیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ أَخْبَرَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ وَلِيَ الْقَضَاءَ فَقَدْ دُبِحَ بِغَيْرِ سَكِّينٍ (هغه څوک چه د خلکو قاضی جوړ کړای شو د چاره پرته حلال کړل شوی دی ⁴⁹⁷) .

امام خطابی رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکلې دی چی د چاره پرته حلالول څخه دوه ډوله مقصد اخستل کیږی .
لومړی دا چی د چارې په واسطه جسم حلالیږی ، خو دلته تری جسمانی حلاله مقصد نه دی بلکه روحانی او اخلاقی حلاله تری مقصد دی .

دوهم دا چی د چارې پرته د بلی کومی پخی الی په واسطه حلالول ډیر تکلیف ورکونکې دی .
دلته د دواړو معنا گانو په اساس د ظالم او جابر قاضی مذمت کړل شوی دی کوم چی د دی منصب حریص او غوښتونکې وی -

497 - ابوداود فی الاقضية ، سنن ترمذی فی الاحکام ، سنن ابن ماجه فی الاحکام ، جامع الاصول 10 ټوک 165 مخ ، کنز العمال 2 ټوک 95 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

نيو ليک

محدثونو رحمہ اللہ علیہم د دی همدا مفهوم بیان کړی دی چی دا د مذمت او ترهیب حدیث دی ⁴⁹⁸.

د معین الحکام خاوند او ځینی نورو فقهاو د دی حدیث مقصد په دی توگه بیان کړی دی. چی د قضا مسئولیت په غاړه اخستل ډیر لوی او دروند بار دی. چه نفس سره د مجاهدی او ریاضت پرته ئی څوک نه شی پورته کولای هغه څوک چه دا بار پورته کوی نو هغه د چړی پرته حلال شوی دی یعنی هغه ته باید ذبیح الله وویل شی ، ځکه دا د الله جل جلاله د رضا له پاره خپل نفس د قربانی له پاره وړاندی کوی .

خو قاضی شوکانی رحمہ الله علیه فرمایلی دی : چی صحیح مفهوم هغه دی چی محدثونو تری راخستی دی .

څرنگه چی د قضاء د ترغیب او فضیلت په هکله نور هم ډیر احادیث موجود دی نو بیا په را بنسکلو او د تکلف په واسطه د دی حدیث ته ترغیبی شکل ورکول څه ضرورت دی ؟ ⁴⁹⁹.

عن عبد الله بن ابي اوفى رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله مع القاضى ما لم يجز فاذا جار تخلى عنه و لزمه الشيطان وفى روايه تبراء الله منه (د عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي الله جل جلا له د قاضی ملگری وی تر هغه پوری چه هغه ظلم و نه کړی ، کله چه هغه ظلم وکړی نو بیا د الله جل جلاله کومک د هغه څخه واخستل شی او شیطان ئی په پنجه کې ونیسی ⁵⁰⁰) .

498 - معالم النبیین په حاشیه د ابو داود 4 ټوک 4 مخ و جامع الاصول 10 ټوک 166 مخ

499 - نیل الاوطار 164 مخ د 1973 عیسوی کال د بیروت چاپ

500 - ترمذی کتاب الاحکام - مستدرک للحاکم کتاب الاحکام و کنز العمال 6 ټوک 92

نیو لیک

په دی احادیثو کې چه کومه (تنوع) ده نو همدا تنوع د قاضیانو په حالت کې هم شته د ترغیب حدیثونه د عادل قاضی په هکله راغلی دی او د ترهیب احادیث د ظالم او نا اهل قاضی هکله په راغلی دی .

د قاضی د اهلیت شرطونه

د عدل د راوستولو په خاطر د قاضی اهلیت لازمی شرط دی ځکه چه د نا اهل قاضی څخه د انصاف امید لرل ډیره بې عقلی ده د اسلام فقهاو د کتاب او سنتو په رڼاکې چه د قاضی د اهلیت له پاره کوم شرائط وړاندې کړي ، د هغه لنډیز په دی ډول دی :

مسلمان وی : د مسلمانانو د معاملاتو د پریکړې له پاره غیر مسلمان قاضی ټاکل په اجماع سره باطل دی ، ځکه د هغه پریکړه کوم شرعی حیثیت نه لری ، لیکن د احنافو په فکر د غیر مسلمانانو له پاره د غیر مسلمان قاضی ټاکل روا دی ⁵⁰¹.

بالغ وی ، عاقل وی آزاد وی : دا شرطونه د نورو مسئولیتونو دور سپارلو له پاره هم شرعاً ضروری دی .

نارینه وی : د امام شافعی رحمه الله علیه امام مالک رحمه الله علیه امام احمد رحمه الله علیه او نورو ، جمهورو ، فقهاو همدا مسلک وه چی په قصاص او حدودو کې ښځه قاضی نه شی جوړیدای خود ابن جریر طبری رحمه الله علیه ته دا قول منسوب دی چی په هر ډول مقدماتو او قضایاو کې ښځه قاضیه جوړیدای شی ⁵⁰².

په دی لړکې د جمهورو علماو رای صحیح معلومېږی الله جل جلا له فرمایلی چه نارینه په ښځه حاکم دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه قوم به هیڅکله کامیابی ته ونه رسی چی هغوی خپلی چاری ښځو ته ورسپارلی وی ⁵⁰³.

⁵⁰¹ - مجموعه شامی القضاء 4 ټوک 415 مخ

⁵⁰² - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ - الغنی د ابن قدامه 10 ټوک 36 مخ هدایه المجتهد

⁵⁰³ - صحیح بخاری فی الفتن و المغازی

نیو لیک

لا تكون المراه حكما تقضى بين العامه (بنسخه د خلکو ترمنځ د
شخړو هوارولو له پاره نه شی حاکمه کیدای)⁵⁰⁴.

د قران کریم او نبوی احادیثو په عموم کې د قضاء منصب هم شامل
دی او ابن قدامه په دی هکله ډیر قوی دلیل راوړی چی : رسول الله
صلی الله علیه وسلم خلفای راشدینو رضی الله عنهم او د نورو امراو
خخه هیڅ یوه بنسخه قاضی نه ده ټاکلی او نه ئی کوم ځای ته د حاکمۍ
په صفت لیرلی ده که چیری دا روا وی نو ټول دور به د دی خخه خالی
نه وه پاتی شوی⁵⁰⁵.

عادل او صالح وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه
الله علیهم د حنفی فقهاو خخه امام طحاوی رحمه الله علیه او د نورو
اسلامی فقهاو په نظر د فاسق قاضی ټاکل روانه دی او نه د هغه پریکړه
جاری کیدای شی .

خو د احنافو عام مسلک دا دی چی فاسق د قاضی په حیث ټاکل
گناه ده لیکن د هغه پریکړی جاری کیږی په دی شرط چی د هغه
پریکړه د قران ، سنتو او اجماع په خلاف نه وی .⁵⁰⁶
دلته د فاسق خخه مقصد هغه شخص دی چی د کبیره گناهونو او
فواحشو خخه ځان نه ژغوری او نه د فرائضو او واجباتو پابندی کوی .

عالم او فقهیه وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله
علیهم او د ځینو حنفیه و مسلک دا دی چه قاضی باید فقهیه او مجتهد
وی ، خو د عامو احنافو رای یو نظر دا دی چی که څه هم د غیر مجتهد
شخص قاضی ټاکل مکروه دی خو پریکړه ئی نافذ کیدای شی⁵⁰⁷.

504 - كنز العمال 6 ټوك 79 مخ

505 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله علیه لیکنه 2 ټوك 36 مخ

506 - بدايع الصنايع 7 ټوك 3 مخ - مجموعه شامی 4 ټوك 415 مخ - بحر الرائق 6

ټوك 283 مخ

507 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله لیکنه 10 ټوك 37 مخ - بدايع الصنايع 7 ټوك 3 مخ

نيو ليک

ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه فرمائی : که چیری په رعیت کې عادل
 او عالم موجود وی نو د غیر عادل او غیر عالم قاضی ټاکل روا نه دی ،
 خو که چیری و ټاکل شو نو بیائی پریکړه نافذیږي⁵⁰⁸ .
 د هدایه او د فقهی په نورو کتابونو کې چې ویل شوی دی چې "تقلید
 الجاهل صحیح عندنا " څخه جاهل مطلق مقصد نه دی ، بلکه هغه
 شخص تری هدف دی چه په مستقیمه توگه اجتهاد ونه شی کولای خود
 مجتهدینو د ویناوو د پوهی او درک صلاحیت ولری هغه ته دا روا ده چې
 د مجتهدینو وینا له مخی پریکړی وکړي⁵⁰⁹ .
 انگریزی قانون پوه ته مجتهدنه ویل کیږی او نه هغه ته ویل کیږی چې
 د قران یا حدیثو او فقهی د کتابونو انگریزی یا اردو ترجمه یی لوستی
 وی بلکه یو مجتهد ته په لاندی علومو پوهیدل ضروری دی .
 د قران پوهه ، د حدیثو علم ، په شرعی مسائلو کې د سلفو (صحابه
 رضی الله عنهم ، تابعین ، امامان او مجتهدین رحمه الله علیهم د اقوالو
 پوهه ، د عربی ژبی پوهه ، صرف او نحوی د قواعدو سره - د اجتهاد او
 شرعی قیاس د قواعدو پوهه .
 سلیم الاعضا وی : ښکاره ده چې گونگ او کون سپی د دی منصب
 غوښتنی نه شی ترسره کولای .
 دا هغه بنسټیز صفتونه دی چې ذکر ئی د دلائلو سره د فقهی په
 ټولو کتابونو کې شوی دی څوک چې په دی صفاتو لږ تر لږه هم متصف
 نه وی او هغه قاضی و ټاکل شی نو دا به ډیر لوی خیانت وی ، د
 داسی قاضی په واسطه نه شرعی قانون نافذیدلای شی ، او نه تری د
 انصاف غوښتنه کیدای شی .
 د پریکړی کولو شرعی طریقه

508 - فتح القدیر 7 ټوک 253 مخ

509 - عنایه علی الهدایه مع فتح القدیر 7 ټوک 257 مخ

نيو ليک

د شرعي قضاء لار داده چې د ټولو ترمخه په قران کريم کې چې حکم معلوم کړی شی او بيا د هغه وروسته د رسول الله صلی الله عليه وسلم د حديثو مطابق پريکړه وکړی شی د هغه وروسته د امت اجماع او د صحابو رضی الله عنهم سنت مخ ته کېښودل ، که چيری په دري وارو کې کوم ښکاره حکم موجود نه وي ، نو بيا به قاضي اجتهاد کوی د هغی په رڼاکې به پريکړه کوی .

رسول الله صلی الله عليه وسلم د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه ، یمن ته دلیرلو په وخت کې ، پوښتنه وکړه چې ته به په څه ډول پريکړی کوی ؟ معاذ رضی الله عنه ځواب ورکړ چې د قرانکريم مطابق به پريکړه کوم ، که چيری په هغه کې کوم حکم په لاس رانغی نو بيا به رسول الله صلی الله عليه وسلم د سنتو په مطابق پريکړه کوم ، خو که چيری په دی دواړو کې کوم صريح حکم په لاس رانغی نو بيا به اجتهاد کوم ، د ده په دی خبرو رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله شکر ادا کړ چې هغه حضرت معاذ رضی الله عنه ته د صحیحی لاری د مندلو توفیق ورکړی دی ⁵¹⁰.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه د قاضي شريح رحمه الله عليه په نوم چه کوم مشهور خط لیږلی وه په هغی کې هم همدا لار ورښوول شوی وه .

(کله چې تا ته د الله په کتاب کې کوم حکم پيدا شی نو د هغی په اساس پريکړه وکړه او بل لور ته هيڅ توجه ونه کړی ، خو که چيری د الله جل جلاله په کتاب کې کوم حکم در معلوم نه شو نو بيا د خدای جل جلاله د رسول الله صلی الله عليه وسلم په سنتو پريکړه وکړه ، که چيری د قرآن او سنتو دواړو څخه حکم په لاس درنغی نو بيا همغه

⁵¹⁰ - سنن ابو داود الاقضييه باب اجتهاد الراي في القضاء - سنن ترمذی الاحکام باب ما جاء في القاضي - جامع الاصول لابن الاثير 10 ټوک 177 مخ القضاء فصل في كيفية الحكم

نيو ليک

پريکړه وکړه چې د صالحينو رحمه الله عليهم اجماع پري شوی وی ، خو که چيري ستا تر مخ داسی یو معامله راشی چې د هغه حکم نه په قرآن کې وی او نه په سنتو کې ، او نه د هغه په هکله د صالحينو د اجماع کومه پريکړه موجوده وی ، نو په دی حالت کې که ته د خپل نظر مطابق اجتهاد کوی ، نو وئی کړه او د معاملی په هکله پريکړه اعلان کړه خو که چيري د معاملی ځنډول غواړی نوویي ځنډ وه زما په نظر ځنډول به ئی تا ته غوره وی (ترڅو د نورو علماء سره په کې د مشورې کولو وخت په لاس درشی)⁵¹¹.

په اجتهادی امورو کيځ

د قاضی پريکړه نافذيدای شی

که چيري قاضی د قرآن او سنتو یاد امت د اجماع په خلاف څه پريکړه وکړه نو هغه پريکړه یی له منځه ځی او نه نافذیږی خو که چيري دا پريکړه اجتهادی او اختلافی وی نو بیا د قاضی پريکړه نافذیږی ، بل کوم قاضی ئی د خپل شخصی نظر په اساس له منځه نه شی وړای ، او نه د دواړو خواو څخه کوم یو په پريکړه اعتراض کولائی شی چې دا پريکړه زما د فقهی مسلک خلاف ده نو د دی امله زه دی ته غاړه نه ږدم البته په نورو معاملاتو کې بل قاضی د دی قاضی خلاف پريکړه کولای شی .

د هدایه لیکونکې شیخ الاسلام مرغنیانی رحمه الله علیه لیکلی چې: کله چه د یوه قاضی په مخ کې د بل قاضی پريکړه د عملی کولو له پاره کینسول شی ، نو هغه به ئی عملی کوی ، پرته له هغه وخته چې دا پريکړه د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف وی ... جامع صغیر کې چې د امام محمد رحمه الله علیه کتاب دی راغلی په هغه مسئله کې چید فقهاو اختلاف وی ، او قاضی د کوم یو فقیه د رای مطابق د نظر پريکړه واوروله ، نو بل قاضی به (که څه هم د رای مخالفت ورسره ولری) هغه عملی کوی ،

511 - النسائی القضاء باب القضاء باتفاق اهل العلم 1 ټوک 305 مخ دهلی چاپ

- دا رامی 1 ټوک 60 مخ د مشق چاپ - جامع الاصول 10 ټوک 180 مخ

نیو لیک

، قاعده همدا ده ، چی د اجتهادی او اختلافی مسائلو په هکله کله چی د قاضی پریکړه اعلان شی ، نو هغه به عملی کیږی بل قاضی ئی منسوخ کولی نه شی - د دی علت دا دی چی بل قاضی هم اجتهاد کوی او لومړی قاضی هم اجتهاد کړی وه چی د هغه سره فیصله هم تړل شوی ده نوله دی امله هغه ته ترجیح ورکول کیږی⁵¹².
شمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه فرمایلی دی چی : ان الاجتهاد لاینقض باجتهاد مثله (یو اجتهاد د بل اجتهاد په واسطه له منځه نه شی تلای⁵¹³ .

قضاء د قاضی په علم

د گواهانو د کره والی او عدالت په هکله قاضی د خپل شخصی نظر په اساس بالاجماع پریکړه کولای شی ، خو که چیری گواهی د محکمی تر منځ شوی وی نو په دی صورت کې په دی اتفاق شوی دی چه قاضی د خپل ذاتی معلوماتو په اساس د گواهی په خلاف پریکړه نه شی کولای ، او اختلافی صورت یی دا دی چی د مدعی په حق کې هم گواه موجود نه وی ، او مدعی علیه هم اقرار نه وی کړی ، خو قاضی ته په شخصی ډول معلوم وی چه د مدعی یعنی دعوه کونکې په رښتونی وی ، نو ایا په دی صورت کې قاضی د خپلی شخصی پوهی او معلوماتو په اساس پریکړه کولای شی ؟

1- امام شافعی رحمه الله علیه په دی هکله وائی چه قضا د قاضی په علم روا ده ، ځکه چی د گواهی څخه مقصد هم دا دی چی قاضی ته د دعوی د رښتیاوالی پوهه په لاس ورشی ، نوکه چیری هغه ته د خپلی شخصی پوهی په اساس دا معلومه شی ، نو بیا هیڅ دلیل نه شته چی د هغه د خپلی ذاتی پوهی په اساس دی پریکړه کول روا نه وی

512 - الهدایه ادب القاضی مع فتح القدر 7 ټوک 300 مخ - البدائع 7 ټوک 14

مخ - قاضیخان په حاشیه عالمگیری 2 ټوک 453 مخ

513 - المبسوط للسرخی رحمه الله علیه طبع بیروت 16 ټوک 84 مخ

نیو لیک

. شریعت هر مدعی باندی د (بینی) وړاندی کول لازم گرځولی دی،
خوښینه یواځی د گواهی نوم نه دی . بلکه د هغه څخه مقصد دلیل او
ثبوت دی ، که څه هم دا دلیل گواهی وی . یا د مدعی علیه اقرار وی . یا
د قاضی خپل معلومات وی دا دری واړه حالات د بیني په تعریف کې
شامل دی .

2 - امام مالک د امام احمد رحمه الله عليهم مشهور مسلک ، د قاضی
شریح ، اسحق بن راهویه ، ابو عبید قاسم بن سلام ، حافظ ابن قیم رحمه
الله عليهم او د ډیرو صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله عليهم نظر
او مسلک همدا دی چی قضاء د قاضی په علم روانه ده ځکه چه د هغی د
شخصی معلوماتو د پریکړی په اساس د هغه دیانت او امانت په شک کې
لوړیږی ، او د دی تهمت په اساس د خلکو اعتماد او باور پری باقی نه پاته
کیري ، د یوه قاضی له پاره ضروری دی چی د تهمت څخه ځان وژغوری .

3- د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او لار دا ده چی په
حدودو کې قضاء د قاضی د خپل علم په اساس روانه ده ، خو په حقوقی
او مالی معاملو کې قاضی د خپل شخصی معلومات او پوهی په اساس
پریکړه کولای شی⁵¹⁴ .

خو ورستنیو احفانو اوس په حقوقی او مالی معاملو کې هم د عدم
جواز (نه روا) فتوی ورکړی ده .

په درمختارکې راغلی دی : ان المعتمد عدم حکمه بعلمه فی زماننا
... [الاشباه] (باوری وینا همدغه ده چی په دی زمانه کې د قاضی د
شخصی پوهی په اساس پریکړه باید ونشی) .

علامه شامی رحمه الله علیه په دی هکله لیکي چی: دا د ورستنو نظر
دی او علت ئی دا دی چی د دی وخت د قاضیانو په حالت کې خرابوالی
پیدا شوی دی. په اوسنی وخت کې فتوی همدغه ده چه قضاء (فیصله) د

514 - المغنی 10 ټوک 48 مخ - بدایه المجتهد 2 ټوک 470 مخ - بدائع 7 ټوک

6 مخ - مسبوط سرخسی 16 ټوک 104 مخ - الطرق الحکیمه 383 مخ

نیو لیک

قاضی د شخصی پوهی په اساس روانه ده په جامع الفصولین کې هم په همدی توگه ویل شوی دی⁵¹⁵.

امام بخاری رحمه الله علیه فرمائی چی : هغه خلک چه قضاء د قاضی د ذاتی پوهی په اساس روا گڼی نو هغوی سره دا یو شرط دی قاضی باید په خپل ځان د بدگمانی او تهمت ویره ونه لری⁵¹⁶.

امام بخاری رحمه الله علیه په بل ځای کې د (قضاء د قاضی د پوهی) په هکله د مختلفو نظریاتو د را نقلولو وروسته لیکې چی : قاسم بن محمد بن ابی بکر رضی الله تعالی عنه ویلی دی چی قاضی ته دا مناسب نه ده چی هغه د خپلی شخصی پوهی په اساس پریکړه وکړی ځکه چی د دی په اساس دی خپل ځان د مسلمانانو په منځ کې متهم او مشکوک گرځوی او خلک به پری بدگمانی کوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بدگمانی او د تهمت درا پیدا کیدو کار خوښ نه دی⁵¹⁷.

د امام بخاری رحمه الله علیه شیخ الکرايیسی فرمایي چی : زما په نظر (قضاء د قاضی د پوهی په اساس) له پاره یو شرط دادی چه قاضی په پا کوالی رینتینوالی او امانت کې داسی مشهور شوی وی چی هغه ته د گوتی نیولو یا تهمت واردولو له پاره هیڅوک زړه ښه نه کړی⁵¹⁸.

امام ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چی : که چیری دی ډول قضاء ته لار خلاصه شوه ، نو قاضیانو ته به د خپلو دښمنانو د وژلو ، سنگسارولو ، فاسقولو ، او حتی چی د هغوی د ښځو د بیلولو لار پرانستل شی خاصاً په دی وختو کې که چیری قاضی ته د خپلی پوهی په اساس پریکړه روا هم شی ... بیا هم د دی وخت قاضیان تری منع کول په کار دی⁵¹⁹.

515- شامی 4 ټوک 478 مخ

516- بخاری الاحکام باب من رآی القاضی ان یحکم بعلمه

517 - بخاری الاحکام باب الشهاده تكون عند الحاكم

518 - فتح الباری الاحکام 16 ټوک 259 مخ

519 - الطرق الحکمیة لابن القيم 211 مخ

نيو ليک

سد الذريعه د شريعت يومهم اصل دی ، يعنی د فساد د دروازو بندول لازمی دی په اوسنی وخت کې د قضاء بعلم قاضی (د قاضی د علم په اساس فيصله) روا گنل د ظلم دروازه خلاصول دی ، نن د دی ډول قضا دروازی بندول ضروری دی دبله طرفه د څلورو وارو مذهبونو د پوهانو فتوی هم د جواز نه ورکول دی .

د قرائنو په اساس کگواهی پریکړه کول

د صحاح سته یو صحیح حدیث دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی. چی مدعی به بینه وړاندی کوی او که نه نو مدعی علیه به سوگند یادوی، د بینه په مفهوم کې د سترگو لیدلی گواهانو گواهی یقیناً شامله ده خو ایا په هغی کې د قرائنو ، علائمو او حالاتو گواهی هم شامله ده یا نه؟ د قرائنو څخه مقصد هغه د حالاتو او چاپیریال هغه گواهی او علامات دی چه د هغی په واسطه قاضی ته د دعوی صحت او ریښتنولی ثابتیږی په دی موضوع حافظ ابن القیم رحمه الله علیه په الطرق الحکمیة کې او شیخ علاوالدین طرابلسی حنفی رحمه الله علیه په معین الحکام کې اوږد او مدلل بحث کړی دی. ابن قیم رحمه الله علیه ته د طرابلس څخه یو استفتا راغلی وه ، چی ایا قاضی ته دا روا دی چی هغه دی د قرائنو او علاماتو په اساس پریکړه وکړی یوازی د گواهانو په گواهی دی باورنه کوی بلکه حالات او واقعات او قرائن او علامات دی هم په نظر کې نیسی .

حافظ ابن القیم رحمه الله علیه د هغه په ځواب کې ولیکل چی : دا یوه ډیره مهمه موضوع ده چی ښه پری پوهیدل په کاردی که چیری قاضی قرائن له نظره باسی ، نو د ډیرو داسی خلکو حقوق به د منځه ولاړ شی چی هغه سره لیدلی کتلی گواه موجود نه وی ، خو قرائن او حالاتو او چاپیریال گواهی د هغه په حق کې وی نو که چیری قاضی بی احتیاطی کوی ، او د قرائنو د قطعیت او ظنیت په نظر کې د نیولو پرته

نيو ليک

پريکړه کوي، نو د دې کار څخه د ظلم او فساد د واقع کيدو ويره ده ،
که چيري قاضي په شرعي احکامو پوهيږي خود واقعاتو او شواهدو په
هکله فقيه النفس او په معامله پوه نه وي ، نو هغه به داسي پريکړه
کوي چي د هغې په غلطوالي کې به هيڅوک هم شک ونه کړي ، په دې
خاطر ضروري ده چي قاضي په احکامو او واقعاتو دواړو کې فقيه
النفس او په معامله پوه او تجربه لرونکې وي⁵²⁰.

د بيني معنی او مفهوم :

ابن قيم رحمه الله عليه د بيني په تشریح کې دارنگه ليکي: بينه هر
هغه دليل ته ويل کيږي چي حق را په ډاگه کوي او دا ثابتوي چي هغه
خلک چي دا د دوه گواهانو يا څلور گواهانو يا يوه گواه سره مخصوص
کوي نو هغه د دې کليمي حق پوره نه ادا کوي ، د قرانکريم په هيڅ ځای
کې هم بينه د گواهانو په معنی نه ده راغلي ، بلکه د حجت ، دليل او
برهان په معنا گانو راغلي ده که څه هم يو شی په ځانگړي توگه دليل وي
يا خوشيان يوځای شوي او دليل ئي جوړ کړي وي د " البينه على
المدعي" څخه مقصد دا دی چه مدعي به دا رنگ دليل او ثبوت وړاندي
کوي چه د هغه په واسطه د هغه د دعوي صحت او صداقت ثابت شي ،
دوه گواهان هم د (بيني) په مفهوم کې شامل دي ليکن په دې کې هيڅ
شک نه شته چه کله د شاهدانو پرته نور دلايل ډير قوي وي ، مثلاً د
حالاتو واقعاتو گواهي ، چي دمدعي د ريښتنوالي ثبوت ورکوي
ځيني وختونه د گواه د گواهي څخه قوي دليل گڼل کيږي⁵²¹.

۱ - الطرق الحكميه لابن القيم رحمه الله عليه 4 مخ

521 - الطرق الحكميه 1977 عيسوي کال د مصر قاهره چاپ - اعلام الموقعين

لومړي ټوک 90 مخ د 1977 عيسوي کال د بيروت چاپ- معين الحکام 78 مخ

نيو ليک

علامه علاوالدين طرابلسي حنفی رحمہ اللہ علیہ د معین الحکام په 51 باب کې په دی هکله اوږد بحث کړیدی هغه لیکې چې : ولا خلاف فی الحکم بها و قد جاء العمل بها فی مسائل اتفق علیها الطوائف الاربع من الفقهاء (د قرائنو د گواهی [د حالاتو گواهی] په اساس په پریکړه کولو کې هیڅ اختلاف نه شته په ډیرو مسائلو کې د قرائنو په اساس د عمل کولو داسی مثالونه شته چه د څلور گونی مذاهبو فقهاو پری اتفاق کړی دی .

له دی وروسته طرابلسي علامه 25 داسی مسائل او مثالونه او موضوعات راخستی چې په هغی کې فقهاو د قرائنو په اساس پریکړه کړیده د نمونی په توگه د واده په وخت کې چې کومه ښځه سړی ته ورسپارلی کیږی نو د هغه سره یوځای والی په اتفاق سره روادی ، که څه هم دوه سړو یا ښځو گواهی یا خبرتیا نه وی کړی چې دا هغه ښځه ده چې د ده سره یی نکاح شوی او سړی هغه تر مخه لیدلی هم نه وی نو په دی صورت کې قرینه حال ته د گواهی درجه ورکوله شوی یا مثلاً کله چې مدعی علیه د سوگند یادولو څخه مخ واری نو بیا پریکړه د مدعی په حق کې کیږی ، څرگنده ده چه دا ډول قضاء دقرینی په اساس پریکړه کوی ځکه چه د مدعی علیه د سوگند څخه انکار کول په خپله د مدعی د ریښتنولۍ ثبوت او د دعوی صحت دی چه د هغی په اساس پریکړه کیږی ⁵²².

په دی لړ کې ابن قیم رحمہ اللہ علیہ او نورو فقهاو دوه څرگند مثالونه ورکړی دی چې هغه دا دی :

لومړی دا چې یو سړی د یوه کور څخه په وینو ککړ چاقو ، چاره یا توره په لاس د راوتلو په حال کې ولیدل شو او بیا د دی کور په داخل کې مړی پیدا شو ، چې د همداسی چاقو یا چاره یا توری په واسطه وژل شوی وی ، په کور کې بل څوک هم داسی نه وی ، نو په دی صورت کې همدا

نيو ليک

سړی قاتل شمیرل کیږي ځکه چې دا داسې قاطع ثبوت او قرینه ده چې د سترگو لیدلي گواهي څخه قوي گواهي شمیرلي کیږي .

دوهم مثال دا چې یو سړی پگړۍ په لاس کې نیولی یا ئی په اوږو پرته ده او منډی وهی او دی خپله پگړۍ په سر تړلی وړ پسی سړی لوڅ سر منډی وهی او خلکو ته چیغی وهی چه هغه منډی وهونکې زما څخه پگړۍ غلا کړی یا ئی زما د سر څخه اخستی ده نو په دی وخت کې منډی وهونکې غل گڼل کیږي ځکه چې د هغی دا حالت پخپله د دی خبری گواهي ورکوی چې د سترگو لیدلي گواهي څخه که قوي نه وی ، نو کمه تری هم نه ده .

خو د قرینی او د حالاتو د گواهي په اساس د حد په ځای تعزیری سزا ورکول د احتیاط غوښتنه ده ځکه چې حد هغه دی چې د قرآن ، سنتو او اجماع د امت په واسطه ټاکل شوی وی ، اصل دا دی چې حدود د شک په اساس ساقط کیږي ، او د حالاتو گواهي د شکو څخه خالی نه وی او تعزیری سزا هغه ده چې د محکمی له خوا ټاکل کیږي خو تعزیری سزا د لږ شک په واسطه نه ساقط کیږي .

یو طرفه پریکړه

څلور امامانو او د اسلام فقهاو په دی خبره اتفاق کړی دی چې که چیری مدعی علیه په محکمه کې حاضر وه ، او یا د هغه حاضرول ممکن وی. نو په دی وخت کې یو طرفه پریکړه (په غائب فیصله) روانه ده ، که څه هم مدعی گواهان راوړی وی ، د انصاف غوښتنه خو دا ده چې مدعی علیه ته د خپلی پاکې د ثبوت له پاره په گواهانو د انتقاد کولو موقع په لاس ورشی ، او دا کار د هغه په غیر حاضری کې ممکن نه دی .

همدا راز څلورو امامانو په دی هم اتفاق کړی دی چې که چیری د مدعی علیه وکیل یا وصی د هغه قایم مقام گڼل کیږي خو په دی شرط چې وکیل ته ئی پوره اختیار ورکړی وی په دی حالت کې د وکیل یا وصی بیان اوریدل او هغی ته د خپل موکل د دفاع حق ورکول او په گواهانو د

نيو ليک

انتقاد کولو وروسته قاضي پريکړه کولای شي او دا په غياب کې قضاء اويو طرفه پريکړه نه شميرل کېږي .

اختلافي صورت ئي دادی چه مدعی علیه کوم لری ځای کې وی یا په خپل ښار کې چیرته پټ شوی وی، نه په خپله حاضرېږي او نه کوم وکیل ځانته ټاکی ، او قاضي ئي هم نه شي را حاضرولای نو په دی کې د امامانو اختلاف دی :

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه قاضي ابن شبرمه ، قاضي ابن ابی یعلی ، او د قاضي شریح رحمه الله علیهم مسلک همدا دی چی په غائب حکم او فیصله روا نه ده ⁵²³.

دوی یومشهور دلیل لری او وایی چی کله رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی رضی الله تعالی عنه په یمن کې قاضي وټاکه نو هغه ته ئي د لیږلو په وخت کې داسی لارښوونه وکړه : فاذا جلس بین یدک الخصمان فلا اتقضین حتی تسمع من الآخر کما سمعت من الاول فانه احرى ان یتبین لک القضاء (کله چی ستا په وړاندی دواړه مخالفی ډلی حاضرې شي نو تر هغه وخته پوری پريکړه مه اوروه ترڅو چی دی د بلی ډلی بیان هم داسی وانه وری لکه څنگه دی چه د لومړی ډلی بیان واورید صحیح پریکړی ته درسیدو په خاطر دا غوره لار ده) ⁵²⁴.

د احنافو اصل مسلک خو همدادی چه قضاء په غياب کې روانه ده خوکه چیری قاضي د مدعی د ثبوت د وړاندی کولو وروسته د نورو امامانو د رای مطابق یو طرفه پريکړه واوروله نو دشمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه په نزد پريکړه عملی کېږي د دی امله چه دا یوه اجتهادی او اختلافی مسئله ده ، او په دی ډول موضوع کې د قاضي پريکړه نافذ یږي .

523 - هدایه سره د فتح القدیر 7 ټوک 308 مخ - بحر الرئق 7 ټوک 17 مخ - المغنی د ابن

قدامه 95 مخ

524 - سنن ابوداود فی الاقضیه باب کیف القضاء - جامع ترمذی فی الاحکام باب

لا یقضي القاضي بین الخصمین حتی کلا مهما

نيو ليک

د متاخرينو احنافو فتوى هم همدا ډول ده ، او هم دغه اظهار الروايتين دى

525

د دى نه پرته د متاخرينو احنافو ويلى دى چى كه چيرى مدعى عليه پټ شوى وي نو قاضى به تر درى ورځو پورى د خپل باورى نفر په واسطه د هغه په دروازي اعلان كوى چى كه چيرى محكمى ته حاضر نه شوى نو يو طرفه پريكړه به و اورول شى كه د دى اعلان څخه وروسته بيا هم حاضر نه شو ، نو بيا دى قاضى د خپله طرفه يو وكيل وټاكې چى د مدعى عليه له خوا څخه بحث وكړى ، په داسى توگه د موضوع د اوريدو وروسته قاضى يوطرفه (په غياب كې) پريكړه كولاي شى؟ امام ابو يوسف رحمه الله عليه په اوله كې په دى قائل نه وه خو وروسته د مطلق جواز قائل شوى وه د دى لپاره چه د خلكو د حقوقو ساتنه وشى⁵²⁶.

امام شافعى ، امام مالک ، امام احمد ، امام اوزاعى ، امام بخارى ، ليث بن سعد امام ابن حزم او ابو عبيد قاسم بن سلام رحمه الله عليهم د دوى مسلك دا دى چى د حدودو او قصاص په موضوعاتو كې يوطرفه (په غياب كې فيصله) پريكړه روانه ده ، خو په نورو موضوعاتو كې كه چيرى مدعى د اعتماد وړگواه وړاندې كړى نو بيا د هغه په حق كې يوطرفه پريكړه كيداي شى ، د دى علت دادى چى كه چيرى قضا په غياب كې روانه وي ، نو د خلكو حقوق به له منځه ولاړ شى ، مدعى عليه به پټيږى او د مدعى حق به خوړل كيږى⁵²⁷.

525 - فتح القدیر 7 ټوك 311 مخ - شامى 4 ټوك 470 مخ

526 - فتح القدیر 310 مخ - شامى 4 ټوك 471 مخ - عمده القارى د صحيح

بخارى شرح 24 ټوك 255 مخ

527 - المغنى 10 ټوك 95 مخ ملخص - عمده القارى 4 ټوك 254 مخ - فتح

البارى 16 ټوك 294 مخ

نيو ليک

.....
 احنافو چي په کوم حديث استدلال کړي دي امام خطابي رحمه الله عليه د جمهورو له خوا د هغه داسي توجيه کړي ده : د دواړو ډلو د بيانونو د اوریدو پابندی په دي خاطر ده چه کله دواړه محکمی ته حاضر شوی وی لکه څنگه چي " اذا جلس بين يدك الخصمان " څخه ثابتیږي خو کله چي قاضي ته دا جوته شي چه مدعی علیه د بدنیت په اساس د کوم شرعی عذر پرته د مدعی د حق د خوړلو په خاطر قصداً پټ شوی دی. نو په داسي حالت کي يوه طرفه پریکړه کول د دي حديث خلاف نه دی .⁵²⁸

هغه خلک چه قضا په غیاب کي روا بولي هغوی وایي چي که چيري د یو طرفه پریکړي وروسته مدعی علیه راغي او د مدعی په گواهانو انتقاد وکړي او یا د بلي کومي لاري څخه دا ثابته کړي چه د مدعی دعوه د درواغو ده ، نو بیا قاضي خپله پریکړه بیرته اخستی شي .⁵²⁹

په اوسني وخت کي د قاضي په لاس کي ډیر وسایل موجود دي. چه د هغی په اساس قاضي کولای شي د پولیسو په واسطه مدعی علیه محکمی ته حاضر کړي. خو د دي وسایلو د ډیر والی سره اوس د هیواد په دننه او د باندی د مجرمانو پتیدل ، فرار کیده د پخوا څخه ډیر شوی دی ، د دي علت د الله جل جلاله څخه د خلکو په ویره کي کموالی او د مسئولیت نه احساسول دي. بل عامل ئی د وگړو ډیر والی او د تلوراتلو د وسائلو پر احوالی دی. نو په دي خاطر قاضي ته په کار دي چي لومړی مدعی علیه ته اطلاع ورکړي او د هغی څخه به کفیل بالنفس یعنی حاضر ضمانت واخلی او یا ئی د ضرورت د پیدا کیدو په صورت کي هغه د شخړی تر پریکړي پوری په بندی خانه کي واچوی چي فقها ورته (حبس تفتیش) وائی. خو که د دي ټولو تدابیرو سره سره بیا هم مدعی علیه حاضر نه کړي شو ، نو بیا یو طرفه (په غیاب کي فیصله) پریکړه روا ده .

د قاضي آداب

528- معالم السنن بر حاشیه سنن ابو داود 4 ټوک 12 مخ

529 - المغنی لابن قدامه 1 ټوک 96 مخ

نيو ليک

د آدابو څخه مقصد نیک اخلاق دی. خو دلته تری هغه قواعد او ضوابط مقصد دی چی د هغی پابندی د قاضی له پاره قانوناً ضروری گڼل کیږی. په دی هکله د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه هغه خط بنسټیز حیثیت لری چی هغه د عراق قاضی ابوموسی اشعری رضی الله تعالی عنه ته لیکلی وه چی مسبوط سرخسی رحمه الله علیه او بدائع الصنائع دی لیک ته د "کتاب السیاسه القضاء" نوم ورکړی د خط د حدیثو او فقهی په ډیرو کتابونو کې رانقل شوی دی. د هر وخت قاضیانو ، علماء او فقهاء دا لیک د خپل ځان له پاره یو قانونی سند گرځولی دی او د حکم او قضاء د اصولو په ټاکلو کې ئی بنسټ گرځولی دی د دی لیک پوره متن د (سنن دار قطنی) څخه نقل شوی دی چی په لاندی توگه دی :

د قاضی د آدابو په هکله د عمر فاروق رضی الله عنه
لیک د ابو موسی اشعری رضی الله عنه په نوم

من عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه اما بعد
فان القضاء فريضه محکمه و سنه متبعه ~ فافهم اذا ادلی الیک بحجه ~ و انفذ الحق اذا وضح فانه لا ینفع تکلم بحق لانفاذله و اس بین الناس فی وجهک و مجلسک و قضاءک حتی یبأس الضعیف من عدلک ولا یطمع الشریف فی جیفک ~ البینه علی المدعی و الیمین علی من انکر ~ والصلح جائز بین المسلمین الاصلح احل حراماً و حرم حلالاً لا یمتنع قضاء قضیته راجعت فیہ نفسک و هدیت فیہ لرشدک ان تراجع الحق فان الحق قديم و مراجعه الحق خیر من التمادی فی الباطل الفهم الفهم فیما یختلج فی صدرك مما لم یبلغک فی الکتاب او السنه اعرف الامثال و الا شباه ثم قیس الامور عند ذلک فاعمد الی احبها عند الله و اشبهها بالحق فیما تری ~ و اجعل لمن یدعی بینہ املاً ینتهی الیه فان احضر بینہ اخذ بحقه و الا وجهت القضاء علیه فان ذلک اجلی للعمی و ابلغ فی العذر المسلمون عدول بعضهم علی بعض الا مجلود فی حد او مجرب فی

نيو ليک

شهاده زور او ظنين في ولاء او قرابه ان الله تولى منكم السرائر و دراء عنكم بالبينات ~ و اياك و القلق و الضجر والتاذى بالناس و التكر للخصوم في مواطن الحق الذي يوجب الله بها الاجر و يحسن بها الزخر (او الذكر) فانه من يصلح نيته فيما بينه و بين الله ولو على نفسه يكفه الله فيما بينه و بين الناس و من تزين للناس بما يعلم الله منه غير ذلك يشنه الله فما ظنك بثواب غير الله عزوجل في عاجل رزقه و خزائن رحمته والسلام عليك

(قضا يوه کلکه فريضة او مسلمه دينی لاره ده- کله چه تاته کومه معامله راشی نو په هغه د ټولو اړخونو له پلوه ددليلونو په واسطه ځان پوه کړه او کله چه حق راڅرگند شی نو بيا هغه نافذ کړه ، د دی امله چی په ژبه دحق دويلو څخه کومه گټه نه شته تر هغو چی هغه په عملی ډول جاری نه شی- په خپله غونډه کې د کښینولو، د نیغ په نیغه خبرو کولو، او د انصاف په اساس په پریکړی کولو کې ، د خلکو سره یو رنگ سلوک کوه ترڅو چی بی اثره کمزوری خلک ستاد انصاف کولو څخه مایوس نه شی او باثره قوی خلک له تا څخه د مراعات او طرفداری امید ونه کړی- د مدعی په ذمه د ثبوت وړاندی کول دی او منکر ته به سوگند ورکول کیږی- د مسلمانانو ترمنځ صلح کول روا دی ، پرته د هغی صلحی څخه چی حلال حرام او حلال وکړی یعنی چی د هغی په واسطه د شریعت د کوم حکم خلاف ورزی وشي - په هیڅ یوه معامله کې د پرون پریکړه نن حق رجوع په لاره کې خنډ جوړول نه دی په کار ، مگر کله چی د پوره تحقیق او څیړنی وروسته د صحیح پریکړی کولو توفیق تاته په برخه شی ، داپه دی خاطر چه حق ازلی دی او د هغه په لور راگرځیده په غلطی باندی د ټینګیدو څخه ډیر غوره دی - په هغه معاملو کې د ډیر غور او فکرڅخه کار واخله، د کومو حل چی تا ته د قران او سنتو څخه په لاس درنه شی او هغه ستا په زړه کې ځوړنده وی ، مثالونه او نظائر په ذهن کې کیښنوه هغه حل اختیار کړه چی ستا د څیړنی مطابق د الله جل جلاله ډیر

نيو ليک

خوښ او حق ته ډير نژدی وی - مدعی ته تريوی ټاکلی مودی پوری مهلت ورکړه که چيری هغه تر ټاکلی وخت پوری شاهدان راوړل نو بيا هغه ته د هغه حق وروسيپاره ، اوکه نه نو بيا د همغه په خلاف پريکړه وکړه د دی په اساس شک وشبه هم له منځه ځي او مدعی ته اعتراض هم نه پيدا کيږي ، ټول مسلمانان يو په بل باندی د گواهی په ورکولوکې عادل دی. پرته له هغه شخص څخه چی هغه ته د دورو سخته سزاوار کول شوی وی ، د دروغو په گواهی کې مشهور وی او ورباندی دا شک وی چی دی دمدعی سره د دوستانه اړیکو د لرلو په اساس د درواغو بیان ورکوی الله جل جلاله به ستاسو د پتو خبرو پريکړه په خپله کوی او هغه د گواهانو په واسطه ستاسی شخړی پای ته رسولی - د قضا په غونډه کې دشور ، د خلکو د خفه کولو او هغوی ته ضرر رسولو او د ډلو ترمنځ د تريويدو څخه ځان وژغوره ، په دی ځایونو کې د حق د قائمولو په واسطه خدای اجر او ثواب ورکوی. او دهغه یادونه په خیر سره کوی یا د هغه له پاره ذخیره جوړ وی د چا نیت چی په هغه معاملو کې چی د ده او د الله جل جلاله ترمنځ ښه وی نو خدای تعالی به د خلکو سره د ده معاملی سمی کړی ، او هغه چا چی خپل ځان د خلکو ترمنځ په هغه صفاتو متصف ښکاره کړ په داسی حال کې چی هغه صفت په هغه کې موجود نه وی نو الله جل جلاله به هغه د خلکو ترمنځ بد نام کړی - نو د الله جل جلاله د ورکول شوی رزق او د هغه د رحمت د خزانو په مقابل کې ته د بل چا څخه امید څه ته کوی⁵³⁰.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه د فاروق رضی الله عنه د دی لیک تشریح په اعلام الموقعین کې په ډیر تفصیل سره کړی ده⁵³¹.

⁵³⁰ - سنن الدار قطنی معی التعليق المغنی فی الاقصیه و الاحکام 4 ټوک 206
 مخ السنن الکبری للبيهقي کتاب الشهادت 10 ټوک 150 مخ - کنز العمل 5 ټوک
 806 مخ - الخلافه نصب الرايه فی تخريج احاديث الهدايه 4 ټوک 81 مخ - اعلام
 الموقعين د ابن قيم رحمه الله علیه 1 ټوک 85 مخ
 531 - اعلام الموقعين لومړی ټوک 86 مخ

نيو ليک

د دی خط و کتابت او سنتو په رڼاکې د اسلام فقهاو ځینې نور
مفصل آداب بیان کړی دی ، چی لنډیزنی په دی توگه دی :

د قضا د منصب د غوښتلو څخه لری والی : رسول الله صلی الله
عليه وسلم فرمایلی دی چی هغه څوک چه د قاضی کیدو فکر ولری او
د هغه له پاره عریضه ورکوی ، او د دی منصب د لاس ته راوړلو له پاره
واسطی او سفارش راوړی نو هغه خپل نفس ته ورسپارل کیږی ، او
هغه څوک چه د هغه د غوښتنی او خواهش پرته قاضی وټاکل شو ، نو
هغه ته په صحیح لاره د ثابت پاتی کیدو په خاطر الله جل جلاله
ملائکې رالیږی⁵³².

د دی روایت څخه معلومیږی چی د قضا د منصب غوښتل او یا
خواهش کول منع دی خو د ابوداود شریف په یوه بل روایت کې راغلی
دی : من طلب قضاء المسلمین حتی ینا له ثم غلب عدله جوره فله
الجنة و من غلب جوره عدله فله النار (چاچی د قضاء غوښتنه وکړه او دا
منصب ئی لاس ته راوست او بیا د هغه عدل د هغه په ظلم غالب شو نو
هغه ته جنت دی او که د هغه ظلم د هغه په عدل غالب شو ، نو هغه ته د
دوزخ اوردی⁵³³).

د دی حدیث څخه خو په ښکاره توگه د قضاء د طلب جواز ثابتیږی
ددی امله چی په دی کې عادل قاضی ته د جنت زیری ورکړی دی یعنی
هغه چا چی د دی منصب د لاس ته راوړلو کوښښ کړی وی ځینی
محدیثینو دی حدیث ته ضعیف ویلی دی .

532 - سنن ابو داود فی الاقضیه باب فی طلب القضاء - سنن ترمذی الاحکام
باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول 10 ټوک 169 مخ
533 - ابو داود فی الاقضیه باب فی القاضی یخطی

نیو لیک

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمائی چي: ابو داود اوالمندری رحمه الله علیه دا روایت د څه انتقاد پرته رانقل کړی دی او د هغه په سند کوم اعتراض نه شته دی⁵³⁴.

علامه ماوردی ، قاضی ابو یعلی ، مجدین الدین ابن تیمیه رحمه الله علیه (د مشهور ابن تیمیه نیکه وه) علاوالدین طرابلسی او قاضی شوکانی رحمه الله علیه چي د دواړو حدیثونو ترمنځ چي کوم تطبیق کړی دی هغه زما د نظره ډیره بڼه توجیه ده

او هغه د اختلاف تنوع او اختلاف الحالتین مسئله ده ، په یوه حالت کي د قضا غوښتنه منع شوی ده او په بل حالت کي روا ده ، که چیري با اهلیت علماء او فقهاء موجود وی ، نو په دی حالت کي د دی منصب غوښتل روانه دی ، دا د حکومت فرض دی ، چي د هیواد د علماو او فقهاء څخه غوره او اهل کسان وټاکي او دامنصب ورته وروسپاری. خو که په کوم ځای کي د یوه کس پرته بل څوک اهل موجود نه وه. نو په دی حالت کي دغه اهل کس ته د قضا غوښتنه روا ده بلکه د ځینو په نظر محتسب او یا واجب ده [الله جل جلاله ډیر بڼه پوهیږي]⁵³⁵.

د اجتهاد او تحقیق وروسته د پریکړی کول :

د قاضی له پاره ضرور ده چه هغه د ارام غوښتنی ، تنبلی او بی پروائی څخه کار وانخلي بلکه د معاملی څرنگوالی ، د دواړو خواو ویناوی او د گواهانو په گواهي د پوهیدو، شرعی حکم معلومولو او په وړاندی کړی شوی دعوی باندی ئی د منطبق کیدو له پاره خپل ټول امکانی تحقیق او صلاحیت په کار اچولو څخه وروسته پریکړه وکړی ، که چیري هغه په خپل ځان کي د دی له پاره عملی قابلیت نه وینی ، یا د دعوی په څرنگوالی او نوعیت پوه نه شی او یا د محکمی په کارونو کي د حکومت

534 - نیل الاوطار 9 ټوک 159 مخ 1973 بیروت چاپ

535- منتقی الاخبار سره نیل الاوطار 9 ټوک 161 مخ - معین الحکام 11 مخ - الاحکام ملخصا د ماوردی لیکنه 74 مخ

نیو لیک

له خوا څخه د بې ځايه مداخلې ويره وه ، نو بيا د قضاء د منصب قبول يا د دائر شوی دعوی د پریکړې څخه لاس واخلی .

د غصې او خفګان په حالت کې د پریکړې نه کول :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَيْسٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَيَّ ابْنُهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْضِي الْحَكَمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضَبَانُ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی هیڅکله دی یو پریکړی کونکې د غصې په حالت کې د دوو تر منځ پریکړه نه کوی)⁵³⁶
فقه او لیکلی دی چی د دعوی اوریدل او د هغه په هکله پریکړه کول د اطمینان او سکون په حالت کې کول په کاردی په جذباتی او د غصې نه په ډک وخت کې نه ده په کار (هر هغه حالت چی په هغه کې طبیعت پر خپل حال نه وی او زړه ته اطمینان او ډاډ پیدا نه وی) لکه (لوړه - تنده - مرض - اړتیا ، غم او تکلیف او یا ذهني پریشانیتیا)⁵³⁷

دواؤو آلو ته برابره درجه ورکول

او په یوه حګای کشګینول :

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَفْعَدَانِ بَيْنَ يَدَيِ الْحَكَمِ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم کړی دی چی د دعوی دواړه ډلی باید د قاضی په مخکې برابر کښینول شی)⁵³⁸

536- صحيح بخارى فى الاحكام باب هل يقضى القاضى وهو غضبان - صحيح

مسلم فى الاقضية - جامع ترمذى فى الاحكام - سنن ابو داود فى القضية - سنن

نسائى فى القضاء - جامع الاصول 10 ټوک 175 مخ

537- المغنى 10 ټوک 45 مخ - بدائع الصنائع 6 ټوک 9 مخ

538- سنن ابو داود فى الاقضية - جامع الاصول 10 ټوک 174 مخ

نيو ليک

هغه دا هم فرمايلي دي چي : هغه څوک چي قاضي وگرځيده نو هغه ته د دواړو ډلو په کښينولو ، اشاره کولو او د خبرو په طرز کي برابر والي په کاردی ⁵³⁹.

د تحفو او رشوت د اخستو څنگه لري والي
 حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ عَنْ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ
 الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ

رشوت اخستونکي پريکړه کونکي او په رشوت ورکونکي دواړو
 باندی رسول الله صلی الله عليه وسلم لعنت ویلي دي ⁵⁴⁰.
 رسول الله صلی الله عليه وسلم و فرمايل د اميرانو او حاکمانو له
 پاره د تحفو اخستل خیانت دی ⁵⁴¹.

د علم د خاوندانو او شریعت پوهانو
 څنگه مشوره اخستل

عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه فرمایلي دي چي پنځه شيان دي
 ، که چيري د هغو څخه یو هم د قاضي څخه پاته شو نو په هغه کي به
 عیب او خرابوالی پیداشي :

لومړی دا چي هغه باید پوهه او دانش ولري او په معاملو وپوهیږي

دوهم دا چي هغه نرم زړی ، بردباره ، او دپراخي سيني خاوندوی .
 دریم دا چي پاک لمنی ، سپیڅلی او د لوړو اخلاقو خاوند وی .

539 - دارقطني ملتان چاپ 4 ټوک 205 مخ - کنز العمال 6 ټوک 102 مخ -

المغنی 10 ټوک 71 مخ

540 - ترمذی فی الاحکام - سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 172 مخ

541 - مجمع الزوائد 5 ټوک 249 مخ - کنز العمال 6 ټوک 111 مخ

نيو ليک

څلورم دا چي د قوانينو په جاري کولو کي د کلک زړه خاوند وي . پنځم داچي د دين عالم وي او د علم د خاوندانو سره مشوره کونکي وي ⁵⁴². د امام شافعي رحمه الله عليه شاگرد ابو علي الكرايسي رحمه الله عليه په خپل کتاب آداب القضاء کي ليکلي دي قاضي ته په کار دي چي د علم د خاوندانو سره هميشه مشوري کونکي او خبري کونکي اوسي ⁵⁴³.

د اسلام فقهاو ليکلي دي چه په مشکل او نغښتو معاملو کي قاضي بايد د ديانت لرونکي شريعت پوهانو څخه مشوره واخلی او ضرور ده چه د قاضي په غونډه کي د فقهاو يو ډله موجوده وي ترڅو د ضرورت په وخت کي په ټولنيزه توگه مشوره وکړي شي ⁵⁴⁴. د عادل او پوه ليکونکيگ تگاکل

د قاضي له پاره دا هم ضروري ده چي هغه د خپلي محکمي له پاره داسي کاتبان و ټاکي چي مسلمان وي ~ ديانت لرونکي وي او د اسنادو او دسيو د ښه ساتني او حفاظت ښه صلاحيت او تجربه ولري په ملحد ، کافر او فاسق باندې باور نه شي کيدای ، په قرانکريم کي د کتابت بالعدل حکم شوي دي چي له دي څخه معلومېږي چي کاتب ته د ښه ليکوال په څنگ کي عدالت هم يو ضروري امر دي - امام بخاري رحمه الله عليه ليکلي دي چي د کاتب له پاره په کاردی چي امانت ساتونکي او ديانتدار وي ، عاقل او ذهين هم وي ⁵⁴⁵.

542 - صحيح بخاري في الاحكام 2 ټوک 161 مخ تعليق.

543 - فتح الباري ج 16 ټوک 266 مخ

544 - كتاب الام للشافعي 7 ټوک 203 مخ 1973 عيسوي کال چاپ - المغني

10 ټوک 47 مخ - بدائع صنائع 7 ټوک 11 مخ

545 - صحيح بخاري في الاحكام باب ما يستحب للكاتب ان يكون اميناً و عاقلاً

نيو ليک

.....
 ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه یو عیسوی د خپل ځان له پاره
 کاتب ټاکلی وه نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرمایل چی
 ایا په مسلمانانو کې کوم لیکونکې نه پیدا کیده ؟ په داسی خلکو
 اعتماد ونه کړی ، چا ته چی الله جل جلاله ځان ویلی دی ⁵⁴⁶.

د عادل او پوه ژباړونکيگ تگاکل

کله کله د ترجمانی له پاره هم اړتیا پیدا کیږی ، نو په دی اساس
 قاضی ته په کارده چی د خپلی محکمی له پاره عادل امین او دیانت
 لرونکې ژباړن وټاکې ، امام بخاری رحمه الله علیه په خپل کتاب کې د
 ژباړونکې د اړتیا د ثابتولو له پاره مستقل باب (باب ترجمه الاحکام) په
 نوم جوړ کړی دی ، امام ابوحنیفه ، امام مالک ، امام ابو یوسف ، محمد
 بن المنذر او د امام بخاری رحمه الله علیهم مسلک دا دی چی د قاضی
 له پاره یو ژباړن کافی دی ، په دی شرط چی هغه امین او عادل اوسی ،
 خو د امام شافعی ، امام احمد ، او امام محمد رحمه الله علیهم نظر دا
 دی چه ژباړن ته د گواهی درجه ورکول شوی، له دی امله د یوه شخص
 ترجمانی کافی نه ده ، بلکه د دوه کسو ترجمانی ضروری ده ⁵⁴⁷.

د دلائلو څخه دا خبره صحیح څرگندیږی چه یو ژباړن کافی دی که
 چیری چا انتقاد کړی وی ، یا په خپله قاضی ته شک پیدا شو نو بل ژباړن
 راغوښتلی شی، او که نه نو همدا یو کافی دی .

امام بخاری رحمه الله علیه دیوه ژباړن دکافی کیدو له پاره دری
 دلائل راوړی دی :

546- فتح الباری الاحکام 14 ټوک 207 مخ

547 - المغنی 7 ټوک 88 مخ - عمدہ القاری الاحکام 24 ټوک 266 مخ - نیل
 الاوطار 9 ټوک 179 مخ

نیو لیک

لومړی دا چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم او یهودو ترمنځ د ترجمان کار حضرت زید بن ثابت په ځانگړي ځان کاوه .

دوهم دا چی د حضرت عمر رضی الله عنه غونډی ته یوه عجمه بنځه راغلی وه چی ترجمانی یی یوازی عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه کړی وه .

دریم دا چی د حضرت علی رضی الله تعالی عنه د خلافت په دوره کې عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه د بصری قاضی وه ، د هغه محکمی او عدالت ته به دایران او فارس ځینی دا ډول خلک راتلل چی هغوی به فارسی ویله دا چی ابن عباس رضی الله عنه په فارسی نه پوهیده نو د دی امله د ترجمانی دنده حضرت ابوحمزه سرته رسول له او هغه یو ترجمان کافی گڼل کیده ⁵⁴⁸.

د عدالت د روازی خلاصی پری شگړول
 حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ لِمُعَاوِيَةَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ إِمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ ذَوِي الْحَاجَةِ وَالْخَلَّةِ وَالْمَسْكِنَةِ إِلَّا أَغْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ خَلَّتِهِ وَحَاجَّتِهِ وَمَسْكِنَتِهِ فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلًا عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ قَالَ وَفِي الْبَابِ
 رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه حاکم چی خپلی دروازی د خلکو پرمخ وتری نو الله تعالی جل جلاله هم د هغه د حاجت له پاره د اسمان دروازی تری (د رحمت دروازی) ⁵⁴⁹.

548 - بخاری کتاب الاحکام باب ترجمه الحکام وهل يجوز ترجمان واحده
 549 - ابوداود فی الخراج و الاماره - ترمذی فی الاحکام مسند احمد 5 ټوک
 238 - جامع الاصول 4 ټوک 51 مخ

نيو ليک

د دی حدیث څخه دا راڅرگندېږي ، چي قاضي ته په داسي ځای
کېکېښينا ستل په کار دی چي هلته خلک په اساني او په خپل وخت
سره انصاف لاس ته راوړي او دعوه کونکي ته د دفترنو او کاتبانو د
نازونو د وړلو تکلیف پیدا نه شي ، بلکه پرته د کوم ځنده دوسیه خپل
ځای ته وړسي او مقدمه درج کړي .

دروازه چي تگاکل

په بخاري کتاب الاحکام کې يو باب ايښودل شوی چي رسول الله
صلی الله عليه وسلم د خپلي دروازي له پاره کوم دروازه چي نه وه
ټاکلي. ددی دثبوت له پاره د يونسخي يادونه شوی ده چي هغی د
حضور صلی الله عليه وسلم ځای ته تشریف راوړ ~ نو په دروازي کې
هيڅ دروازه چي نه وه خود امام بخاري په خپل کتاب المناقب کې په
يوه فصل کې راغلی دی ~ چي يو وخت رسول الله صلی الله عليه وسلم
د يوه باغ په داخل کې د کوهي په غاړه ناست وه ، او ابو موسیٰ اشعري
رضی الله تعالی عنه د باندی په دروازه پهره دار ولاړ وه او د اجازی د
اخستلو وروسته به يی ملاقات کوونکو ته د راتلو اجازه ورکوله ، په
همدی توگه د بخاري په کتاب النکاح کې دايلاء د قصی په لړ کې يو
روایت راغلی دی چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم په دروازي به يو
رباح رضی الله عنه نومی دروازه چي ولاړ وه.

حضرت عمر رضی الله عنه هم يو دروازه چي (حاجب) لروده چي نوم
ئی یرفاء وه کله چي حضرت علی رضی الله تعالی عنه او حضرت عباس
رضی الله تعالی عنه د بنو نضير د مالونو په سلسله کې تشریف راوړ ،
نویرفا حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته خبر ورکړه او د اجازی
ورکولو وروسته د عمررضی الله تعالی عنه په خدمت کې حاضر شول -
محدثينو په ښکاره ډول د دغه مختلفو روايتونو ترمنځ د موافقت او

نیو لیک

تطبیق دوه صورتونه بیان کړی دی ، لومړی دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او دراشدینو خلفاو دروازو ته مستقل دروازه چیان نه وه ټاکل شوی خو د ضرورت په وخت کې به ځینی صاحبو رضی الله عنهم څخه په دی لار کې خدمت اخستل کیده او دوهم حالت دا چې د اوسیدو په ځای او خلوت ځای کې به کله کله دروازه چې موجود وه ، خو په عدالتی او تعلیمی غونډو کې هیڅ دروازه چې نه وه موجود ⁵⁵⁰ .

حقیقت دا دی چه د دروازه چې د ټاکلو اصل مقصد د حاجت لرونکو څخه پتیدل نه وه ، بلکه (ترتیب الخصوم) وه، یعنی خلک د ترتیب او نظم سره محکمی ته وړاندی کول ، ترڅو په محکمه کې غیر ضروری ازدحام او شور او غال مغال جوړ نه شی ، اگر چې په نبوی صلی الله علیه وسلم دور او دراشدینو خلفاو په دور کې د دعوو شمیر هم کم وه او د خلکو تر منځ هم د سکون، متانت او د نیکو اخلاقو غلبه چې وه نو د دی امله په دروازه کې د دروازه چې ټاکلو ته اړتیا نه لیدل کیده. خو کله چه د ابادی د زیاتوالی په اساس نفوس زیات شو نو د شخړو او دعوو شمیر هم زیات شو او په خلکو کې هم د پورته ذکر شوو صفاتو کمی راغی ، نو فقهاو او محدثینو فتوی ورکړه چې اوس د دروازه چې ټاکل مستحب دی . خود فریاد لرونکې د فریاد څخه بی د عذره پتیدل او د عدالت او محکمی دروازی تړل مکروه بلکه حرام دی ⁵⁵¹ .

مشهور حنفی فقیه قاضیخان لیکې کله قاضی په مسجد یا خپل کور (یا په بل کوم ځای کې) کښینی نو یو دروازه چې دی وټاکې چې

550 - فتح الباری 16 ټوک 252 مخ

551 - فتح الباری 16 ټوک 252 مخ

نیو لیک

خلک د ازدحام څخه منع کړې خو دروازه چی ته یو څه د رشوت په ورکولو داخل ته تلل روانه دی⁵⁵².

تگول وخت د قضاء د کار ورکول

دقاضي او دهغه د اولاد نفقه د ټولنی په غاړه ده- امام بخاری رحمه الله علیه په صحیح بخاری کتاب الاحکام کې لیکلی دی چی د حکامو او قاضیانو اقتصادی اړتیاوی پوره کول د ملت مسئولیت دی قاضي شریح رحمه الله علیه به د ملت د خزانی څخه تنخواه اخسته ، حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه او حضرت عمر رضی اله تعالی عنه به هم د خلافت په وخت کې دبیت المال څخه تنخواه اخسته .

ابو علی الکراپسی رحمه الله علیه فرمایي چی : په قضاء تنخواه اخستل روا دی ما ته د صحابه رضی الله عنهم او د هغوی څخه وروسته د علماء د هېڅ یوه څخه دا معلومه نه ده چیدي ته ئی حرام ویلی وی هغه خلکو چی په قضا تنخواه نه ده اخستی هغوی یوازی د تورع او احتیاط په اساس دا کار نه دی کړی او نه ې ده اخستی بلکه په دی خاطر یی کړی چی ځینی وخت کې بیت المال ته مشتبه مالونه هم راځی د بلی خواکه چیری دبیت المل مال په حرامه لاره لاس ته راغلی وی. په هغه حالت کې تری تنخواه اخستل هم حرام وی⁵⁵³.
د حنفی فقهاو فتوی هم دا ده چی قاضي په خپله قضا ء تنخواه اخستی شی⁵⁵⁴.

552 - قاضي خان په حاشیه د عالمگیری 2 ټوک 265 مخ - عالمگیری 3 ټوک

420 مخ - عمده القاری 24 ټوک 232 مخ

553 - فتح الباری 16 ټوک 271 مخ

554 - هدایه فی القضاء وبدائع 7 ټوک 13~14 مخونه

نيو ليک

کله چی د قاضی کفالت د بیت المال په غاړه دی نو هغه ته بیا په کار دی چی د شخصی تجارت څخه ځان وژغوری.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی تجارت لرونکې قاضی او حاکم په عدل ټینگ نه شی پاته کیدای⁵⁵⁵.

حنفی فقهاو لیکلی دی چی : قاضی ته په خپله اخستل او پلورل په کار نه دی بلکه هغه ته په کار دی چه داکار دنورو په واسطه وکړی امام محمد رحمه الله علیه او (د مبسوط لیکونکې) څخه روایت دی چی قاضی د عدالت او محکمی څخه د باندی په بل ځای کې داخستلو او خرڅولو کار کولی شی - خو صحیح داده چی په بل ځای کې هم باید دا کار ونه کړی له دی امله چی خلک به د خپل ځان په حق د پریکړی کولو په خاطر د ده سره دراکړی ورکړی په معامله کې مراعات وکړی (چی دا د رشوت کار ورکوی)⁵⁵⁶.

د محکمی آزادی او د قانون پورته والی

د عدل د قائمیدو له پاره په کار دی چی قضائیه او اجرائیه قوی یو د بل څخه بیلی وی او قانون په ټولو پورته او لوړ وی د اسلامی نظام په عدل کې د هیواد د ولس مشر د ریس څخه نیولی تر یو عام او سیدونکې پوری او د یو لوی عسکری صاحب منصب څخه نیولی تر یو کوچنی عسکر پوری ټول برابر او هر یو د پوښتنی ځواب په خاطر راغوبنتل کیږی او دوی ته د قانون مطابق سزا هم ورکول کیږی خو د قضائیه قوی په کار کې د اجرائیه قوی هیڅ شخص ، کوچنی دی او که غټ د مداخلی کولو هیڅ حق نه لری . دا د قاضی پورته والی نه دی ، بلکه د قانون هسکوالی دی چی

555 - المغنی 10 ټوک 69 ~ 70 مخونه

556 - قاضیخان په حایشه د عالمگیری 2 ټوک 364 - کتاب الام للشافعی 6 ټوک 204 مخ

نيو ليک

خپله په قاضی هم نافذیږي ، که چیرې چا په قاضی القضاات باندې هم دعوه وکړه نو بل قاضی به د هغې دعوی اوری او بیا د قانون په مطابق پریکړه کوي .

د یهودیانو کؤنلاره

د اسلام څخه تر مخه د قوی او طاقت لرونکې له پاره یو ډول قانون وه او د کمزوری او ضعیف له پاره بل ډول قانون وه ، لکه څنگه چې نن هم په ځینې تش په نامه پرمخ تللو هیوادونو کې د تور او د سپین ترمنځ قانون بیل دی ، په مدینې کې د یهودو دوه ډلې بنو نضیر او بنو قریظه اوسیدل ، چې بنو نضیر د قوت او دولت له پلوه په بنو قریظه باندې قوی وه د بنو نضیر ډلې بنو قریظه په دی ظالمانه تړون باندې واداره کړې وه ، چې که چیرې د بنو نضیر د ډلې څخه کوم سړی د بنو قریظه څوک قتل کړی ، نو هغه ته به د قصاص (بدلی) د اخستلو حق نه وی ، بلکه یوازې 70 وسق⁵⁵⁷ کجوری به د هغه د وینې په بدله کې ورکوي وسق نژدی 32 منه کیږي او 70 وسق نژدی 2240 منه کیږي .

خو که چیرې معامله د دی په خلاف وی نو بیا قانون دا وه چې د بنو قریظه د وینې د تویولو دوه برابره یعنی 140 وسقه کجوری به هم ورکوي او قصاص به هم ورځنی اخلي او یوازې دا نه چې قصاص او دوه چنده دیت به ورڅخه اخستل کیږي بلکه دا هم وه چې که چیرې یی د بنو نضیر د قبیلې ښځه ووژله نو د هغه په بدل کې به د بنو قریظه نارینه وژل کیږي او که چیرې مقتول سړی وی ، نو د هغه په بدل کې به بنو قریظه دوه کسه سړی به وژل کیږي ، او که چیرې د بنو نضیر غلام

557- وسق د پاکستان په حساب پنځه منه او لس سیره کیږي چې 70 وسقه نژدی 348 منه او شل سیره کیږي چې د افغانستان د من په حساب تقریبا 2240 منه کیږي [ژباړن] .

نیو لیک

ئی وژلی وی نو د هغه په بدل کې به بنوقریظه ازاد سړی به په قتل رسیږی ، که چیری د بنو نضیر قبیلې د چا لاس پریکړل شو ، نو د بنو قریظه څخه به د یوه کس دوه لاسه پری کیږی او که یو غوږ پری شوی وی نو هغوی څخه به دوه غوږونه پری کړل کیږی⁵⁵⁸

په تورات کې د واده کړی ښځې سره زنا کولو سزا قتلول یا په تیگو ویشتل وه⁵⁵⁹ " نو د یهودو د زنا د یوه معاملې په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی یو ستر عالم ته وویل چی زه تا ته د هغه الله جل جلاله په نوم سوگند دریادوم او پوښتنه در څخه کوم ، چه هغه په موسی علیه السلام تورات رانازل کړی وه چی په تورات کې د زنا سزا یوازی مخ تورول دی چی ستاسی په منځ کې ئی رواج موندلی دی ، هغه وویل ریښتیا خبره خو دا ده چی په تورات کې د دی جرم سزا رجم (په تیگو ویشتل) ښوولی شوی ده ، خو کله چه زمونږد شهزاده گانو په منځ کې زنا ډیره شوه . نو مونږ هغوی ته سزا ورکول پری ښوه مگر په کمزوری خلکو هماغسی سزا جاری کیدله. وروسته مونږ مشوری وکړه چی داسی سزا ټاکل په کاردی چه په ټولو یو ډول جاری کویی شی ، نو هماغه وه چی مونږ د وهلو ټکولو او د مجرم د مخ تورولو او هغه پسی د ډلی خلکو د ویستلو سزا و ټاکله او رجم مو پر یښوده . په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ای خدایه زه هغه رومینی شخص یم چه ستا دا حکم می را ژوندی کړ ، کوم چی هغو خلکو څنډ کړی وه او بیائی هغه یهودی زانیانو ته د

558 - مظهری ج3 ټوک 111 ~ 112 نقل د معالم التنزیل څخه المائده 41- سنن ابو داود مختصراً فی الایات باب النفس بالنفس و نسانی مختصراً القامه باب تاویل قوله تعالی وان حکمت ...

559 اخبار باب 20 - استثناء باب 22. 23. 24

نيو ليک

سنگسار کولو سزا و اوروله د کومو د عوه چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم عدالت او محکمی ته راوړل شوی وه او د همدی واقعی په باب د المائدی سورت 44 آیت څخه تر 47 آیت پوری را نازل شوی وه .

د نبوی صلى الله عليه وسلم

او راشدينو خلفاو د دورو تګګ لاری

د انسانیت ستر لار ښود محمد صلى الله عليه وسلم راغی او ټول توپیرونه ئی له منځه یوړل او د آدم علیه السلام د اولاد د حقوقو د برابری اعلان ئی وکړد قانون لوړ والی یی وساته او د کمزوری او قوی له پاره ئی یو ډول احکام جاری کړل .

1 - د قریشو د بنو مخزوم د قبیلې د یوی ښځی فاطمه اسود څخه د غلاکولو جرم وشو ، د قریشو د ټینگار په اساس حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه د سزا بڅښولو سپارښته وکړه په دی خبره رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل ایا تاسی د الله جل جلاله د ټاکلی حد بڅښل غواړی او بیا ودریده او خلکو ته ئی په وینا کې وویل :

یا ایها الناس انما ضل من کان قبلکم انهم کانوا اذا سرق الشریف ترکوه و اذا سرق الضعیف فیهم اقاموا علیه الحد وایم الله لو ان فاطمه بنت محمد سرقت لقطع محمد یدها

(ای خلکو ! له تاسو پخوا چی کوم امتونه تیر شوی دی هغوی په دی اساس ګمراه او بی لاری شوی وه چی کله به د هغوی د لوړی کورنی چا غلا وکړه نو هغه به ئی پری ښوولو او کله به ئی چی د ښکته درجی چا غلا وکړه نو په هغه به یی حد جاری کړ او زه په الله جل جلاله سوګند کوم

نیو لیک

چی که چیری د محمد صلی الله علیه وسلم لور فاطمی غلا کړی وای نو محمد صلی الله علیه وسلم به خامخا د هغه لاس ورپری کړی وه⁵⁶⁰.

2 - د فوت کیدو د مرض په وخت کې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه په مرسته مسجد ته تشریف یووړ او د لمانځه وروسته په ممبر وخت او وئې فرمایل: که چیری ما چا ته ښکتنځل کړی وی نو هغه دی خپله بدله له ما څخه واخلی او که چیری ما د چا مال اخستی وی نو هغه دی هم خپل حق له ما څخه وغواړی او یا دی راته بڅښنه وکړی خو چی زه رب العالمین ته په ډاډه زړه ورشم ، ټول مسجد کې د خلکو د ډلی څخه یوازی یو شخص پورته شو او وئې ویل چی تا په هغه ورځ زما څخه دری روپی پور کړی وی هغه ماته راکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل کاکا زوی فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه ته وویلی چی زما له خوا نه هغه ته دری روپی ورکړه⁵⁶¹.

3 - عبدالله بن جبیر خزاعی رضی الله تعالی عنه فرمائی چی یو وخت د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس کې د کجورو یوه لښته وه او یا مسواک وه چی د هغه په واسطه د یو سړي په ملاکې داغ وشو، هغه وویل (ما ته دی درد ورسا وه) نو په دی خاطر ما ته د بدلی اخستلو اجازه راکړی ، هغه هماغه لښته ده ته ورکړه او ورته ئې وفرمایل: بدله واخله ، هغه د ده شاه مبارکه ښکل کړه او ویی ویل ما ته بڅښلی یی او امید لرم چی ته به د قیامت په ورځ زما شفاعت وکړی⁵⁶².

560 - بخاری فی الحدود باب کراهیه الشفاعه فی الحدود - مسلم فی الحدود باب قطع السارق الشریف ...

561 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 469 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

562 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 467 ~ 466 - مجمع الزوائد 6 ټوک 289 مخ

نیو لیک

4 - همدا سی یوه بله واقعه ده چی د ازدحام په اساس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لاس مبارک په واسطه د یوه سړی په ملاکې درد پیدا شو- هغه ورته وویل چی راشه او بدله واخله ، هغه سړی د هغه نوم مبارک ښکل کړ او هغه لښته ئی و غورځوله او ویی ویل یا نبی الله زما اراده او مقصد همدا وه چی مونږ ستا څخه وروسته ظالمان و ټکوو او د هغوی څخه بدله واخستی شو⁵⁶³.

5 - ابو سعید خدری رضی الله عنه چی یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم کور څخه ووت نو یو سړی د هغی د اوښی رسی ونيوله او وئی ویل چی زما یو کار دی هغه ورته وویل چی پرېږده ستا کار کیږی ، دری ځلی ئی همداسی وویل ، لیکن هغه سړی اوښه تللو ته پری نه ښووه، په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم لښته پورته کړه او هغه ته ئی یو شړق ورکړ، کله چی د لمانځه څخه فارغه شو نو وئی ویل هغه سړی چیر ته دی چی ما همدا اوس یو شړق ووايه هغه سړی د اخر صف څخه راپورته شو او راغی او وئی ویل زه حاضر یم د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د غضب څخه پناه غواړم رسول الله صلی الله علیه وسلم همغه لښته هغه ته وروغورځوله او ورته ئی وویل : نزدی راشه او خپله بدله واخله ، هغه ورته وویل چی ما بڅښلی ئی ، په دی وخت کې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم حاضرینو ته په وینا کې وویل په هغه الله سوگند یادوم چی زما نفس د هغه په اختیار کې دی چی کوم مسلمان چی پر بل باندی ظلم وکړی او د هغی بدله یی نه وی ورکړی نو د قیامت په ورځ به په خپله الله تعالی جل جلاله د هغه د ظلم بدله تری واخلي⁵⁶⁴.

563 - مجمع الزوائد فی الدیات 2 ټوک 289 مخ

564 - المنصف عبدالرزق 9 ټوک 465 - سنن ابی داود فی الدیات باب القود بالضربه

نيو ليک

د همدې واقعاتو په لور په اشاره کولوکې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلي وه: و قد راثیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتص من نفسه (ما په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کتلی دی هغه د خپل ذات څخه هم بدله ورکوله)⁵⁶⁵.

سعید بن مسیب رضی الله عنه فرمایلي دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د خپل ذات څخه د بدلي اخستو حق ورکړی دی، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه هم یو سړی ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه او حضرت عمر رضی الله عنه هم حضرت سعد رضی الله تعالی عنه ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه.

6- د حضرت عایشه رضی الله عنها څخه روایت دی چې د ابوجهم بن حذیفه رضی الله تعالی عنه د یوه سړي سره د زکات د اخستو په وخت کې څه شخړه راغله او ابوجهم رضی الله تعالی عنه د کوتک په واسطه هغه سړي زخمی کړ د وهل شوی سړي خپلوان د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت ته راغله او د قصاص غوښتنه ئې وکړه، هغه ورته فرمایلي چې تاسو د ویني تویولو دومره بدله واخلي او راضي نامه وکړي هغوی په دی خبره راضي نه شو، هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د توی شوی ویني بدله ډیروله تر دی پوری چې هغوی راضي شول او بیا ئې خلک را وبلل او په عامه ټولنه کې د هغوی څخه بیا پوښتنه وکړه چې تاسو راضي یاست هغوی وویل چې هو اوس راضي یو⁵⁶⁶.

565- ابو داود فی الذیات - سنن النسائی فی القسامه - مسند احمد 1 ټوک 41 المنصف 9 ټوک 468 مخ

566- سنن ابو داود فی الذیات باب العامل یصاب علی یدیه - سنن النسائی فی القسامه - سنن ابن ماجه فی الذیات و المنصف باب القود من السلطان 9 ټوک 462 مخ

نيو ليک

7 - د ابو فراس حارثي رحمه الله عليه څخه روايت شوی دی چه يو ځل حضرت عمر رضي الله عنه په خپله عامه وينا کې و ويل چې : اني لم ابعث عمالي ليضربوا ابشاركم و لاليا خذوا اموالكم فمن فعل به ذالك فليرفعه الى اقصره منه قال عمرو بن عاص رضي الله تعالى عنه لوان رجلاً ادب بعض رعيته اتقصه منه؟ قال اي و الذي نفسي بيده اقصره و قد رثيت رسول الله صلى الله عليه وسلم اقصر نفسه (ما خپل حکام د دی له پاره نه دی ټاکل چې هغوی دی تا سو بی د کوم علت له ووهی او وټکوی ستاسی په مالونو په ناروا ډول قبضه وکړی د هر هغه چا سره چی دا ډول ظلم شوی وی نو هغه دی ما ته خبر را کړی چې تر څو زه ورته د هغه حاکم څخه بدله واخلم ، حضرت عمرو بن عاص ورته وویل چه که چیری کوم حاکم خپل رعیت ته ادآب بنی ، نوایا ته په د هغه څخه هم بدله اخلی ؟ حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ورته وفرمایيل ، بلی په خدای سوگند چی زما روح د هغه په لاس کې دی ، زه به ضرور تری بدله واخلم ، د دی امله چه ما رسول الله صلى الله عليه وسلم لیدلی دی چی د خپل ذات (وجود مبارک) څخه به یی بدله ورکوله)⁵⁶⁷.

8 - حضرت عمرو بن عاص چه د فاروق رضي الله تعالى عنهما د خلافت په دوران کې د مصر والی وه وائی چه زه په خپل کور کې ناست وم. چه د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه ځوی عبدالرحمان ابو شحمه رضي الله تعالى عنه او ابو سروعه عقبه بن حارث رضي الله تعالى عنه دواړه ځنگیدلی راغلل ، او وئی وویل چې مونږ شراب څښلی دی او مونږ نشه کړی - پر مونږ حد جاری کړی ما په هغوی د خپل کور په انگرې کې حد نافذ

567 - سنن ابو داود الدييات باب قص الامير من نفس - سنن النسائي القسمه باب القصاص من السلاطين - مسند احمد 1 ټوک 41 مخ - طبقات ابن سعد 1 ټوک 281 مخ

نيو ليک

کې . په خدای جل جلاله سوگند چه ما ددی واقعی خبر حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته نه وه ورکړی . خو ناڅاپه د هغه یو لیک ما ته را ورسید او په هغه کې ئی په دی ډول لیکلی وه چی : د لوی الله په نوم چی بڅبونکې او مهربانه دی دا لیک د الله جل جلاله د بنده عمر له خوا د عاصی بن عاصی په نوم دی د عاصی زویه، حیرانتیا ده ستا په جرئت باندی چی تا څنگه زما د حکم مخالفت کړی دی ، زما زړه غواړی چه تا عزل کړم ځکه چه تا زما د حکم مخالفت کړی دی (د عمر رضی الله تعالی عنه په دوره کې په دوری به عامه ټولنه کې وهل کیدی) عبدالرحمان ستا درعیت یو فرد وه ، د هغه سره همغسۍ کار کول په کار وه لکه څنگه ئی چی ته د نورو عامو خلکو سره کوی . خو تا فکر کړی دی چی دا د امیرالمومنین زوی دی ، نو په دی خاطر د هغه سره امتیازی سلوک په کاردی . حال دا چی تا ته ښکاره ده ، چه زما لاره دا ده چه د حق په معامله کې له هیچا سره رعایت ونه کړی شی . زما د دی لیک د دررسیدو څخه سمدستی وروسته عبدالرحمان ته د غټی او ډبلی ټوټی کمیښ وروا غونډه. او د (عبا) غونډی په سپرلی ئی مدینی ته راولیږه چه په هغه د زین په ځای یو وړه کجاوه وی ترڅو چی د هغه مجرموالی مشهور شی .

هماغه وه چه هغه ئی همداسی ورولیږه او ورسره ئی د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه په نوم یو لیک هم ورولیږه ، چی په هغه کې لیکلی وه ، چی په خدای سوگند چی زه عامو مسلمانانو او ذمیانو ته د خپل کور په انگرې کې سزا ورکوم . ستا د ځوی سره په هیڅ ډول مراعات نه دی شوی . دا خط د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د بل ځوی حضرت عبدالله رضی الله تعالی عنه په لاس جدا رالیږل شوی وه کله چه عبدالرحمن

نيو ليک

مدینې ته راوړسید ، نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه هغه ته دوهم ځل د دورو سزا ورکړه [تعزیراً زائداً علی حد]⁵⁶⁸

9 - د انس بن مالک رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چه د مصر یو سپری حضرت عمر رضی الله عنه ته راغی او وئې ویل چه ما او د عمرو بن عاص (د مصر والی) زوی د منډو مقابله کوله کله چی زه د هغی څخه تر مخه شوم او مقابله می وگتله نو هغه کوتک راواخست او زما په وهلوئی شروع وکړه او وئې ویل چی زه د شریفی مور او شریف پلار زوی یم - عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنهما ته ولیکل چی د زوی سره دلته راحاضرشه ، کله چه دواړه را حاضر شول نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وفرمایل چی هغه شکایت کونکې مصری چیرته دی کله چی هغه راغی نو ورته ئې وفرمایل کوتک راواخله او بدله واخله ، مصری په وهلو شروع وکړه انس رضی الله عنه فرمایي چی مونږ د هغی په وهلو خوشحاله وه خو هغه دومره زیات ووهلو چی مونږ په زړه کې دا هیله لرله چی اوس نو باید بس کړی د دی وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مصری ته و ویل چه عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه هم یو کوتک ووهه لیکن هغه وویل : ای امیرالمؤمنین زه د هغه زوی وهلی وم او ما دهغه څخه خپله بدله واخسته د بدلی دور کولو وروسته حضرت عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنهما ته په ویناکې و ویل چی : مذکم تعبدتم الناس و قد ولدتهم امهاتهم احراراً قال یا امیر المؤمنین لم اعلم ولم یأیتنی (تاسی له کوم وخته راهیسی خلک غلامان کړی دی. حال دا چی د هغوی میندو هغوی ازاد زیږولی وه ، عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه ورته و فرمایل چی ای امیرالمؤمنینه : ماته د

568 - کنز العمال په حواله د ابن سعد بن راهویه - سنن کبری د بیهقی - منصف

د عبد الرزاق مختصر 9 ټوک 232 مخ

نيو ليک

دی واقعی په هکله نه کوم معلومات وه. او نه دا سپړی ما ته د فرياد له پاره راغلی وه .

10 - حضرت عطا رحمه الله عليه فرمائي چه عمر فاروق رضی الله تعالی عنه خپلو ټولو واليانو او مامورينو ته حکم کړی وه چه هغوی دی په هر کال د حج په وخت کې موجودوی. کله به چی ټول حکام او مامورين راټول شوه. نو بيا به حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ورته په خطاب کې ویل ، ای خلکو ! ما خپل واليان او مامورين د دی له پاره نه دی ټاکلی چه هغوی دی ستاسی په مالونو په ناروا توگه قبضه وکړی او تاسو دی ووهی او وټکوی او ستاسو ابرو دی تویه کړی ، بلکه ما هغوی د دی له پاره ټاکلی دی چی ستاسو ترمنځ امن راوړی او سرکاری خزانه په صحیح لاره کې مصرف کړی . که چیری په کوم فرد باندی دی حکامو ظلم کړی وی پورته دی شی او په گوته دی ئی کړی ترڅو زه ورته بدله واخلم⁵⁶⁹.

11 - یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنه په یوی عامی غونډی کې و ویل. چی که چیری د چا پرما حق وی یاد ظلم کولو د عوه وی ، نوزه حاضریم که غواړی زما څخه بدله واخلي او که غواړی چه ما وبخښی⁵⁷⁰ .

12 - په تاریخ طبری کې دی چی د حضرت عثمان رضی الله عنه په وخت کې ټول مامورين راغوبنټل کیده او د خلکو د شکایت د اوریدو وروسته به ئی د هغه تدارک کاوه .

13 - عامر شعبی رحمه الله عليه فرمایی چی یو ځل د حضرت علی رضی الله تعالی عنه زره چیرته لویدلی وه او یوه عیسوی ته په لاس

569 - کنز العمال 12 ټوک 659 مخ په حواله د ابن سعد ابن راهویه - طبقات

ابن سعد ج 3 ټوک 293 مخ

570 - کنز العمال 13 ټوک 83 مخ بحواله ابن ابی داود ابن عساکر

نيو ليک

ورغلی وه کله چه حضرت علی رضی الله تعالی عنه د هغه په لاس کې ولیده نووئی پیژندله او د قاضی شریح رحمه الله علیه په عدالت کې ئی پری دعوه دائر کړه ، عیسایی وویل چی زره زما ده او امیر المؤمنین دروغ وایی. قاضی شریح رحمه الله علیه ور څخه پوښتنه وکړه چی ایا له تا سره کوم ډول ثبوت موجود دی ؟ هغه ورته وویل چی نه ، قاضی د عیسائی په حق کې پریکړه وکړه. د دی پریکړی په اساس په هغه دومره اثر وشو چه ایمان ئی راوړ ، او وئی ویل دا خو د انبیاءو په خیر انصاف دی . چی امیرالمومنین ما د خپل قاضی محکمی ته راوړاندی کوی او هغه د امیرالمومنین په خلاف پریکړه کوی ، وروسته بیا عیسائی اقرار وکړ چی دازره د حضرت علی رضی الله عنه څخه د صفین په لور د تلو په وخت کې لویدلی وه حضرت علی رضی الله عنه د هغه د ایمان په راوړو ډیر خوښ شو هغه زره ئی هم هغه ته ورکړه او یو اس ئی هم د کومک په شکل ورکړه ، دا نوی مسلمان وروسته د خوارجو په خلاف په جنگ کې د حضرت علی رضی الله تعالی عنه په صف کې جنگیده⁵⁷¹.

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم دا کړنلاره د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د شخصی عمل پرته د هغه د دی وینا په اساس هم وه [المؤمنون تتکافأ دماء هم] د مسلمانانو وینی د یو بل سره برابر حیثیت لری .

د فقهاو رایی

د سلطان په هکله د قاضی د پریکړی په باب د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه رایی دا ده چې د قاضی حکم په خلیفه نافذ کیدای شی او که قاضی خپله فیصله په هغه او د هغه په مامورینو

نیو لیک

نشی نافذ کولای نو د قضاء مسئولیت دی په غاړه نه اخلی د د امویانو او عباسیانو به دور کې د محکمه ازادی ختم شوی وه او د حکومت په مامورینو د پریکړې نافذ کول ممکن نه و نو له دی امله امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د قضاء د منصب د قبولو څخه انکار وکړه چې د امویانو په دور کې د عراق والی یزید بن عمر بن هبیره ددی عمل له امله ئې شل یا دیرش دوری وواهه او ځینو روایتونو کې دی چې هر ورځ به لس لس دوری واهه خو هغه به انکار کاوه د عباسیانو په دور کې المنصور په امام ابوحنیفه رحمه الله علیه باندی د قضاء د منصب د منلو کوښښ وکړ تردی پوری چی د قاضی القضاء منصب ئی ورته وړاندی کړ مگر هغه انکار وکړه او د انکار کولو اصلی علت یی داسی بیان کړو:

والله ما انا بمأمون الرضى فكيف اكون مأمون الغضب ولو اتجه الحكم عليك ثم هددتني ان تغرقني في الفرات او ان تلى الحكم لاخترت ان اغرق ولك حاشيه يحتاجون الى من يكرمهم لك فلا اصلح لك (په الله جل جلاله سوگند چه که چیری زه په خونه سره هم دا منصب قبول کړم نوبیا هم ستاسو د امید وړنه گرځم نو چیرته لا په زور سره ، که چیری په کومه معامله کې پریکړه ستاسی په خلاف وشي او بیا ته ماته اخطار راکړی چی یا دی د فرات په سیند کې غرقوم او یا دی پریکړه بدله کړه نو زه به ډویدلو ته غاړه کیږدم خو پریکړه به بدله نه کړم ، بیا خو ستا د دربار خاوندان او دهغه په څنگ کې نور خلک داسی ډیر دی ، هغوی ته داسی قاضی په کاردی چی ستا په خاطر د هغوی هم لحاظ وساتی ، زه د دی کار صلاحیت نه لرم)⁵⁷².

572- تاریخ بغداد 3 ټوک 328 مخ بغداد د خطیب لیکنه د بیروت چاپ چی نوموړی په 463 عیسوی کال مړ شوی دی

نیو لیک

کله چه د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه شاگرد رشید ابویوسف دا احساس وکړ چی حالات یو څه بدل شوی دی. او د عدلیی ازادی بیرته خپل ځای ته راځی نو هغه د قضا منصب قبول کړ ، په 166 هجری قمری کال کې المهدی هغه د شرقی بغداد قاضی وټاکه د الهادی په زمانه کې هم دی هلته قاضی وه خو کله چه د هارون الرشید د حکومت وخت راغی نو په هغه ئی (هارون الرشید ئی) نور هم اثر زیات وکړ او د ټول عباسی حکومت قاضی القضاة ئی وټاکه تر دی د مخه هیڅوک په داسی منصب نه وه ټاکل شوی. هغه ته به قاضی القضاة الدنيا ویل کیده ، هغه ته د قاضیانو د ټاکلو ټول واک ورکړی شوی وه بلکه په ټولو معاملاتو کې قانونی لارښوونه هم دده په غاړه وه یعنی هغه ته د قانون د وزیر حیثیت ورکړل شوی وه⁵⁷³.

د هغه په محکمه کې به د علماویوه ډله د پریکړو په وخت کې تل له پاره موجوده وه چی په دی ډله کې امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه هم شامل وه هغه په دی وخت کې ځوان وه ، د دعوی د اوریدو په وخت کې به د دی علماو ترمنځ بحث اوگده څیړنه کیدله⁵⁷⁴.

ذکر شوی امام رحمه الله علیه هارون الرشید ته یو کتاب د کتاب الخراج په نوم ترتیب کړو، د دی په شروع کې لیکل شوی دی. ټول خلک قانون ته یو څیرو گرځوی که څه هم هغوی تاسی ته نژدی وی یا لرې⁵⁷⁵.

573- البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 180 مخ - تاریخ بغداد ج 14 ټوک

242 - 243 مخونه

574 - البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 181 مخ

575 - کتاب الخراج 5 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

نیو لیک

هغه د عدلیې د ازادی په هکله لیکې چې د انصاف په معامله کې
د هر ډول واسطې او مداخلې دروازی بندول په کار دی او نه د کوم
شخص د مرتتې او حیثیت څه لحاظ هم و نه ساتل شی⁵⁷⁶.

د هارون الرشید په وخت کې یو زوړ عیسوی د خلیفه په خلاف د
یوه باغ دعوی وکړه قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه نه یوازی دا چې د
خلیفه ترمخ یی د دی دعوی اوریدنه وکړه بلکه د خلیفه څخه ئی دری
ځلی د سوگند یادولو غوښتنه هم وکړه. کله چه هر کړت هغه د سوگند
یادولو څخه مخ وړاوه. نو ذکر شوی امام د مدعی یعنی عسیوی په
حق کې پریکړه وکړه - خو د مرگ پوری په دی پښیمانه و چې ولی
خلیفه یی د عیسوی برابر و نه دراوه⁵⁷⁷.

قاسم بن الحکم عراقي فرمائی چې مایه خپله د قاضی ابو یوسف
رحمه الله علیه څخه د وفات په وخت کې اوریدلی وه.

یالیتنی مت علی ما کنت علیه من الفقر و انی لم ادخل فی القضاء
علی انی ما تعمدت بحمد الله و نعمته جوراً ولا حابیت خصماً علی
خصم من سلطان ولا سوقه (کاشکې چه زه د فقر په حالت کې وفات
شوی او د قضاء په مسئولیت کې نه وی داخل شوی خو د دی سره د
الله جل جلاله شکر او د هغه فضل دی چې ما قصداً په چا ظلم نه دی
کړی او نه د دعوه کونکې د یوی ډلی سره می د بلی په نسبت زیاته
مینه کړی ده که څه هم هغه حکمران وی یا عام فرد وی)⁵⁷⁸.

د حسن بصری رحمه الله علیه لیک

د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه په نوم

576- کتاب الخراج 151 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

577 - البدایه و النهایه 10 ټوک 181 مخ

578 - تاریخ بغداد للخطیب 13 ټوک 252 مخ

نيو ليک

و اعلم يا اميرالمومنين ان الله انزل الحدود ليزجربها عن الخبائث
و الفواحش فكيف اذا اتاها من يليها و ان الله انزل القصاص حياه
لعباده فكيف اذا قتلهم من يقتص لهم (اي اميرالمومنين ! بنه پوه شه
، چي الله جل جلاله سزا گاني د دي له پاره راليرلي دي چه خلک د
هغي په اساس د گنده او بدو کارونو څخه منع شي ، نو عام خلک به
څنگه منع شه چي د هغوي حکمران په خپله د بديو او فحش کارونو
مرتکب گرځي ~ الله جل جلاله د قصاص حکم په دي خاطر را نازل
کړي دي چه د هغه د بندگانو ارواح محفوظ وساتل شي ، نو د خلکو د
ځان ساتنه به څنگه وشي کله چه د هغوي حکمران په خپله قتلول شروع
کړي ⁵⁷⁹.

د سفیان ثوري رحمه الله عليه ليک

د هارون الرشيد په نوم

هارون الرشيد د ځواک دلاسته راوړو وروسته امام سفیان ثوري رحمه
الله عليه ته دعباد الطالقاني په لاس يو ليک ورواستاوه چي په هغه کي
ئي ليکلي وه چي زه ستا د ليدو ارزو لرم ، او شکايت ئي کړي وه چي
نورو علماو و زما سره ليدني وکړي او مبارکي ئي راکړه ليکن تا نه
مبارکي راکړي او نه دي راسره ليدنه وکړه. دا خط امام ته هغه وخت
وروړسيد چي هغه د کوفي په مسجد کي د شاگردانو ترمنځ ناست وه د
خط د اوريدو وروسته هغه وويل د دي ليک په شا زما ځواب وليکي ، د
سفیان ثوري رحمه الله عليه دا ليک د حق يوه ښکاره نمونه وه ، د قضاء
د لوړوالي او د قضاء (علي السلطان و اعوانه) په هکله دا لاندی اقتباس
ملاحظه کړي: يا هارون قعدت على السرير ولبست الحرير اسبلت سترا

579- العقد الفرید لابن عبد ربه کتاب للؤلوه فی السلطان صفه الامام العادل

لومړی ټوک 24 مخ

نیو لیک

دون بابک و تشبیهت بالحجبه برب العالمین ثم اقعدت اجنادک الظلمه
 دون بابک و سترک یظلمون الناس ولا ینصفون یشربون الخمر و یضربون
 من یشربها و یزنون و یحدون الزانی و یسرقون و یقطعون ید السارق افلا
 کانت هذه الاحکام علیک و علیهم قبل ان تحکم للناس (ای هارونه ! ته
 په تخت ناست ئی ، دورینمو کالی دی اغوستی دی په دروازی دی پردی
 راڅوړندی کړی او د خلکو څخه په پتوالی سره د الله جل جلاله سره
 مشابیهت کوی ، د دی نه پرته تا په دروازه کې هم خلک ټاکلی دی چی په
 ظلم حکم کوی انصاف نه کوی ، هغوی په خپله شراب څکې خو نورو
 شرابو څکونکو ته سزا ورکوی ، په خپله زنا کوی خو نورو زنا کونکې ته
 سزا ورکوی په خپله غلا کوی خو د نورو غلو لاسونه ورپری کوی په خپله
 وژل کوی خو د نورو وژونکو قصاص اخلی نوایا د خدای دا قوانین
 په تا او ستا په دی مامورینو د نورو څخه تر مخه د جاری کیدو له پاره نه
 دی راغلی ؟

د لیک په شروع کې ئی د ملت د خزانی په بی ځایه استعمال سخت
 تنقید کړی دی او په اخر کې ئی د قیامت دورځی څخه ویرولی دی) .
 او لیکلی ئی دی چی : فایاک ایاک ان تکتب لی کتابا بعد هذا فلا
 اجیبک والسلام (خبر اوسه ، خبر اوسه ، چی په راتلونکې کې زما په نوم
 هیڅ لیک ونه لیکې او که نه نو زه به ځواب درنه کړم والسلام) .
 کله چه هارون الرشید دا لیک ولوست نو د سترگو څخه ئی اوښکې
 روانی شوی ، یو درباری ورنه پوښتنه وکړه چی هغه ستا په مقابل کې ډیر
 جرئت ښولی دی د هغه نیول په کار دی هارون ورته وویلې ته د دنیا بنده
 یی او سفیان رحمه الله علیه یوازی د یوه امت حیثیت لری ⁵⁸⁰ .

نيو ليک

.....

د کتاب لنأيز

د دی کتاب د دری وارو برخو او ټولو څپرکو لنډیز دا دی چی د اسلامی سیاست د مانی بنسټ په دی څلورو شیانو ایښودل شوی دی :

۱ { د الله جل جلاله حاکمیت او د کتاب او سنتو پورته والی.

2 { د عابدینو فقهاو څخه جوړه شوی شوری چی د مسلمانانو معتمده هم وی.

3 { دیانت لرونکې ، دخدایه ویریدونکې او اهل اجرائیه چی مشر ئی مسلمان او باوری وی.

4 { ازاده او مستقله عدلیه (قضاء) چی غړی ئی فقها هم وی ، عادل او متقی هم وی کوم خلک چه په دی وخت کې په مسلمانانو حکومت کوی په هغوی په شرعی ډول فرض دی چی هغوی د همدی اصولو په بنسټ یو نظام جوړکړی او که چیری داسی نه کوی نو بیا په مسلمانانو فرض دی چی د دی حکمرانانو په عزل کولو او د هغوی پر ځای د صالح او عادل حکومت د جوړولو له پاره خپلی هلی ځلی تیزی کړی .

الهم ارنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه و الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه و
صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و علی اله واصحابه اجمعین

نيو ليک

.....

کتابونه

د دی کتاب په لیکوکې چه د کومو کتابونو څخه استفاده شوی د هغو فهرست په لاندی ډول دی :

تفاسیر

- 1- {جامع البيان تفسير القرآن د محمد بن طبری رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 310 هجری قمری کال
- 2- {تفسير حکام القرآن د امام جصاص حنفی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 370 هجری قمری کال
- 3- {تفسير معالم التنزيل د حسین بن محمد البغوی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 516 هجری قمری کال
- 4- {تفسير احکام القرآن د قاضی ابوبکر محمد بن عبدالله ابن عربی لیکنه د مړینی نیټه 547 هجری قمری کال
- 5- {تفسير زاد المسیر فی علم التفسیر د ابوالفرج ابن جوزی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 597 هجری قمری کال
- 6- {تفسير مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر) د امام فخر الدین محمد بن عمرو رازی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 606 هجری قمری کال
- 7- {تفسير الجامع لاحکام القرآن د محمد بن احمد القرطبی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 671 هجری قمری کال
- 8- {تفسير انوار التنزيل (بیضاوی) د قاضی بیضاوی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 685 هجری قمری کال
- 9- {تفسير مدارک التنزيل د عبدالله بن احمد النسفی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 701 هجری قمری کال
- 10- {تفسير لباب التاویل (الخازن) د عبدالله بن محمد الخازن لیکنه د مړینی نیټه 741 هجری قمری کال
- 11- {تفسير البحر المحیط د محمد بن یوسف ابن حیان الاندلسی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 754 هجری قمری کال

نیو لیک

-
- 12- { تفسیر القرآن العظیم د اسمعیل بن محمد بن عمرو بن کثیر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 774 هجری قمری کال
- 13- { تفسیر جلالین د جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 911 هجری قمری کال
- 14- { تفسیر مظهری د قاضی ثناء اللہ پانی پتی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1225 هجری قمری کال
- 15- { تفسیر موضح القرآن د شاه عبدالقادر محدث دهلوی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1230 هجری قمری کال
- 16- { تفسیر فتح العزیز تفسیر عزیزی د شاه عبدالعزیز محدث دهلوی لیکنہ د مړینی نیټه 1239 هجری قمری کال
- 17- { تفسیر ترجمان القرآن د مولا نا ابوالکلام ازاد رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
- 18- { تفسیر عثمانی د علامہ شبیر احمد عثمانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1369 هجری قمری کال
- 19- { تفسیر تفہیم القرآن د مولا نا سید ابوالاعلیٰ مودودی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1399 هجری قمری کال
- 20- { تفسیر روح المعانی د شهاب الدین سید محمود الالوسی بغدادی لیکنہ د مړینی کال 1270 هجری قمری کال
- 21- { بایبیل

احادیث او د احادیثو شرحی

- 1- { صحیح بخاری د محمد بن اسمعیل بخاری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 256 هجری قمری کال
- 2- { صحیح مسلم د مسلم بن حجاج قشیری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 260 هجری قمری کال
- 3- { سنن ابو داود د ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 275 هجری قمری کال
- 4- { جامع ترمذی د ابو عیسیٰ ترمذی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 279 هجری قمری کال
- 5- { سنن نسائی د ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب نسائی لیکنہ د مړینی نیټه 303 هجری قمری کال

نيو ليک

- 6- { سنن ابن ماجه د محمد بن يزيد قزوینی ابن ماجه لیکنه د مړینی نیټه
275 هجری قمری کال
- 7- { موطا امام مالک د امام مالک بن انس رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیټه 179 هجری قمری کال
- 8- { مسند احمد د امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه
241 هجری قمری کال
- 9- { المصنف د عبدالرزاق بن همام صنعانی لیکنه د مړینی نیټه 211 هجری
قمری کال
- 10- { صحیح ابن خزیمه د محمد بن اسحاق بن خزیمه لیکنه د مړینی نیټه
311 هجری قمری کال
- 11- { الادب المفرد د محمد بن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی نیټه 256 هجری قمری کال
- 12- { معجم صغیر د امام طبرانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 360
هجری قمری کال
- 13- { المستدرک د ابو عبد الله الحاکم النشاپوری لیکنه د مړینی نیټه 405
هجری قمری کال
- 14- { سنن دارمی د ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن دارمی لیکنه
- 15- { السنن الکبری د ابو احمد بن حسین بیهقی رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی نیټه 458 هجری قمری کال
- 16- { سنن دار قطنی علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیټه 385 هجری قمری کال
- 17- { کنز العمال د علی المتقی بن حسام الدین الهمندی لیکنه د مړینی نیټه
957 هجری قمری کال
- 18- { شرح معانی الآثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه
321 هجری قمری کال
- 19- { مشکل الآثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 321
هجری قمری کال
- 20- { جامع الاصول د ابن اثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه
606 هجری قمری کال

نیو لیک

- 21- { الترغیب والترہیب د حافظ زکي الدين منذری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
د مړینی نیټه 656 هجری قمری کال
- 22- { مجمع الزوائد د علامہ نورالدین هیثمی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مړینی نیټه 807 هجری قمری کال
- 23- { عمدہ القاری د بدرالدین عینی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه
855 هجری قمری کال
- 24- { فتح الباری د ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه
852 هجری قمری کال
- 25- { شرح مسلم د امام نووی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 676 هجری
قمری کال
- 26- { معالم السنن د امام ابو سلیمان خطابی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
نیټه 388 هجری قمری کال
- 27- { ارشاد الساری د بخاری شرح د شهاب الدین قسطلانی رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مړینی نیټه 923 هجری قمری کال
- 28- { نیل الاوطار د قاضی شوکانی یمنی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
نیټه 1250 هجری قمری کال
- 29- مرقات شرح مشکوٰه د ملا علی قاری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
نیټه 1014 هجری قمری کال
- 30- { تحفه الاحوذی د ترمذی شرح د علامہ عبدالرحمان مبارک پوری رحمہ
اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1353 هجری قمری کال
- 31- { فیص الباری امالی بخاری د علامہ انورشاه کشمیری رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مړینی نیټه 1352 هجری قمری کال
- 32- { معارف السنن امام ترمذی د علامہ انورشاه کشمیری رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مړینی نیټه 1352 هجری قمری کال
- 33- { کتاب الخراج د قاضی ابو یوسف رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه
182 هجری قمری کال
- 34- { کتاب الموضوعات د ابن جوری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه
597 هجری قمری کال

نیو لیک

- 35- { موضوعات کبیر د ملا علی قادری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1104 هجری قمری کال
- 36- { نصب الرايه علامه جمال الدین زیلنی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 762 هجری قمری کال
- فقہ
- 1- { المسبوط د شمس الاثمہ سرخی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 490 هجری قمری کال
- 2- { هدايه د شیخ الاسلام مرغینانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 593 هجری قمری کال
- 3- { البدائع الصنائع د علامه کاشانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 587 هجری قمری کال
- 4- { فتح القدیر د هدايه شرح ابن الهمام حنفی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال
- 5- { عنایه الهدایه د علامه بابر تی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 786 هجری قمری کال
- 6- { فتاوی قاضیخان (خانیه) د علامه قاضی خان رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 592 هجری قمری کال
- 7- { بحرالرائق د ابن نجیم مصری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 970 هجری قمری کال
- 8- { فتاوی بزازیہ د ابن البزار الکری ای لیکنہ د مړینی نیټه 827 هجری قمری کال
- 9- { فتاوی عالمگیریہ - درمختار د علامه علاوالدین حصکفی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 1088 هجری قمری کال
- 10- { مجموعه شامی د ابن عابدین شامی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال
- 11- { رسائل د ابن عابدین شامی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال
- 12- { کتاب الام د امام شافعی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی نیټه 204 هجری قمری کال

نیو لیک

- 13- { بدایه المجتهد د ابن رشد مالکي رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 595 هجری قمری کال
- 14- { المغنی د ابن قدامه حنبلی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 334 هجری قمری کال
- 15- { فتاوی ابن تیمیه د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله عليه لیکنه د مړینی کال 728 هجری قمری کال
- 16- { اعلام الموقعین د حافظ ابن قیم رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 751 هجری قمری کال
- 17- { المحلی د ابن حزم ظاهری رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 456 هجری قمری کال
- 18- { معین الحکام د علامه علاء الدین طرابلسی رحمه الله عليه لیکنه اصول فقه
- 19- { الاصول د فخر الاسلام بزدوی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 482 هجری قمری کال
- 20- { المستصفی د امام غزالی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 505 هجری قمری کال
- 21- { توضیح تلویح د سعد الدین تفتازانی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 791 هجری قمری کال
- 22- { تحریر الاصول د ابن الهمام حنفی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال
- 23- { منهاج الاصول د قاضی بیضاوی لیکنه د مړینی نیټه 791 هجری قمری کال
- 24- { الاعتصام د ابو اسحق شاطبی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 790 هجری قمری کال
- 25- { ارشاد الفحول د قاضی شوکانی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 1250 هجری قمری کال
- 26- { الاشباه والنظائر د ابن نجیم مصری رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیټه 970 هجری قمری کال

نیو لیک

27- { الاشباه والنظائر د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیټه 911 هجری قمری کال

کلام (عقائد) :

- 1- { التمهید فی بیان التوحید د ابو الشکور سالمی حنفی رحمه الله علیه
لیکنه د مړینی نیټه 465 هجری قمری کال
- 2- { المنقذ من الضلال د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 505
هجری قمری کال
- 3- { المعتمد فی المعتقذ د قاضی فضل الله نور پشی لیکنه د مړینی نیټه
630 هجری قمری کال
- 4- { اصول الدین د شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیټه 429 هجری قمری کال
- 5- { شرح عقائد سعد الدین تفتازانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه
791 هجری قمری کال
- 6- { شرح مواقف د سید شریف جرجانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه
816 هجری قمری کال
- 7- { المسائر د ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 861
هجری قمری کال
- 8- { شرح المطالع

سیرت او تاریخ :

- 1- { سیرت ابن هشام رحمه الله علیه د ابن هشام رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی کال 213 هجری قمری
- 2- { طبقات ابن سعد د محمد بن سعد رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال
235 هجری قمری
- 3- { فتوح البلدان د احمد بن یحیی بلاذری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
کال 277 هجری قمری
- 4- { تاریخ بغداد د خطیب بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463
هجری قمری
- 5- { تاریخ الامم و الملوک د محمد بن جریر طبری رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی کال 310 هجری قمری

نیو لیک

- 6- { جوامع السیر د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری
- 7- { الاستعاب د ابن عبدالبر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463 هجری قمری
- 8- { اسد الغابه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری
- 9- { زاد المعاد د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 756 هجری قمری
- 10- { البدايه والنهایه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری
- 11- { السیره النبویه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری
- 12- { الکامل فی التاریخ د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری
- 13- { مقدمه ابن خلدون د علامه ابن خلدون رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 808 هجری قمری
- 14- { الاصابه فی تمیز الصحابه د حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 852 هجری قمری
- 15- { السیره الحلبیه د علی بن برهان الدین حلبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 900 هجری قمری
- 16- { وفاء الوفاء علامه سمهودی رحمه الله علیه 911 هجری قمری
- 17- { مناقب امام اعظم د موفق الدین مکي رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 568 هجری قمری
- 18- { الملل و النحل د علامه شهرستانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 548 هجری قمری
- 19- { الفصل بین الملل و النحل د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری
- 20- { مناقب امام احمد بن حنبل ابن حوزی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 597 هجری قمری

نيو ليک

- 21- { نهج البلاغه سيد شريف رضى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 404 هجرى قمرى
- 22- {الخصائص الكبرى د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 911 هجرى قمرى
- 23- { حسن المحاضره د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 911 هجرى قمرى
- 24- { سفر السعاده د شيخ عبدالحق محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 958 هجرى قمرى
- 25- { شرح نهج البلاغه د ابن ابى حديد رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 656 هجرى قمرى
- 26- { مکتوبات د امام ربانى مجدد الف ثانى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 103 هجرى قمرى
- 27- { ازاله الخفاء د شاه ولي الله محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 1176 هجرى قمرى
- 28- { قره العنين د شاه ولي الله محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 1176 هجرى قمرى
- 29- { قصص الانبياء د عبدالوهاب بجار مصرى مولانا ليکنه
- 30- { قصص القرآن د مولانا حفظ الرحمان سيو هاروى رحمه الله عليه ليکنه
- 31- { رحمه العالمين قاضى محمد سليمان منصور پورى رحمه الله عليه ليکنه
- 32- {الرياض النضره ابو جعفر احمد المحب الطبرى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 164 هجرى قمرى
- 33- { ثلاثه من اعلام الحريره د قدرى ليکنه
- 34- { رسول رحمه د مولانا غلام رسول مهر ليکنه
- 35- { تاريخ عالم د وليم ايل لينگر (اردو ژباړه)
- 36- { تمدن هند د ډاکټر گستاوولى بان (اردو ژباړه)
- 37- { جنگ عظيم دوم لوئيس سنائيدر (اردو ترجمه) لغت او ادب

نیو لیک

- 1- {جمهره اللغة د ابن درید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 321 هجری قمری
- 2- {مفردات القرآن د امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 502 هجری قمری
- 3- {النهایه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 706 هجری قمری
- 4- {مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 666 هجری قمری
- 5- {صراح للغات علامه جمال قرشی رحمه الله علیه لیکنه کال 681 هجری قمری
- 6- {تاج العروس د قاموس شرح د علامه زبیدی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1205 هجری قمری
- 7- {لسان العرب د ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 711 هجری قمری
- 8- {المنجد
- 9- {الادب العربی و تاریخه
- 10- {العقد الفريد د ابن عبدربه رحمه الله علیه لیکنه
- 11- {مجمع البحار د شیخ محمد طاهر رحمه الله علیه لیکنه
- 12- {کلیات د ابو البقاء حنفی لیکنه د مړینی کال 1095 هجری قمری
سیاسیات :
- 1- {الاحکام السلطانیه د امام ابو الحسن ماوردی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 450 هجری قمری
- 2- {الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 458 هجری قمری
- 3- {السیاسه المدنیه د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339 یا 343 هجری قمری
- 4- {احصاء العلوم د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339 یا 343 هجری قمری

نیو لیک

- 5- { الفجرى فى الادب السلطانيه د ابن المظطفى رحمه الله عليه اردو ژباړه
د مړينى كال 709 هجرى قمرى
- 6- { السياسه الشرعيه د ابن تيميه رحمه الله عليه 728 ليکنه د مړينى كال
هجرى قمرى
- 7- { منهاج السنه د ابن تيميه رحمه الله عليه ليکنه د مړينى كال 728 هجرى
قمرى
- 8- { الطرق الحكميه ابن قيم رحمه الله عليه ليکنه د مړينى كال د 156 هجرى
قمرى
- 9- { مجموعه رسائل اخوان الصفا رساله سابعه
- 10- { علم السياسه د ډاکټر حسن صعف لبنان پوهنتون استاد ليکنه
- 11- { مدخل الى علم السياسه ډاکټر جمال الاتاشى ليکنه
- 12- { اسلام کا نظام حکومت مولانا حامد الانصارى رحمه الله عليه ليکنه
- 13- { مباديات سياسيات د شروانى رحمه الله عليه ليکنه
- 14- { دى پرنس عربى ژباړه د ميکياولى ليکنه د مړينى كال هجرى قمرى
- 15- { نظام الحكم فى الشريعه والتاريخ د ظافر قاسمى رحمه الله عليه
ليکنه
- 16- { اسلامى رياست د مولا نا سيد ابو الاعلى مودودى رحمه الله عليه
ليکنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 17- { خلافت و ملوکيت د مولا نا سيد ابو الاعلى مودودى رحمه الله عليه
ليکنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 18- { سلامى کاسياسى نظام مولا نا ابو الاعلى رحمه الله عليه مودودى
رحمه الله عليه ليکنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 19- { العداله الاجتماعيه د شهيد سيد قطب رحمه الله عليه ليکنه
- 20- { الفتنة الكبرى د ډاکټر طه حسين رحمه الله عليه ليکنه
- 21- { احياء العلوم د امام غزالى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى كال 505
هجرى قمرى
- 22- { التفهيمات الالهيه د شاه ولي الله رحمه الله عليه ليکنه د مړينى كال
1176 هجرى قمرى
- 23- { اصول الدعوه د ډاکټر عبدالکريم زيدان ليکنه

نيو ليک

- 24- { اقتضاء الصراط المستقيم د امام ابن تيميه رحمه الله عليه ليکنه د مړينې کال 1399 هجري قمری
- 25- { الميزان الكبرى د امام عبدالوهاب شعرانی ليکنه
- 26- { کتاب النبي پروفیسور مصطفى الاعظمی رحمه الله عليه
- 27- { جامع بيان العلم د ابن البر رحمه الله عليه ليکنه د مړينې کال 1399 هجري قمری
- 28- { ارض القرآن د سيد سليمان ندوی رحمه الله عليه ليکنه
- 29- { تلبیس ابلیس د ابن جوزی رحمه الله عليه ليکنه
- 30- { انسانی دنیا پر مسلمانوں ک عروج وزوال کا اثر د سيد ابوالحسن علی ندوی ليکنه
- 31-

پای

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English